

МАВМВЭ

Эмгэгээрх / Ехнэсдэгддэг

ШЭДЖЫХЬЭЦІЭ ХЬЭМЫЩЭ

МАЗИЗЭ

«ЭЛЬБРУС» ТХЫЛЬ ТЕДЗАПІЭ
НАЛШЫК 1989

ПОВЕСТЬ

МАЗИЗЭ

«Гупсыси псалъэ, зыплыхыи тIыс», – жаIэ. ЩыIэщ апхуэдэ псалъэжь. Псалъэжь Iуш. АтIэ щыIэу пIэрэ цIыху а псалъэжым и жьауэ зытримыдза? Хьэмэрэ ар зи фIэщ мыхьу? ЖыIэгъуейщ. Зуплтыхыным, угупсысэным кышчымынэу, гьащIэр зэхэгъэкIыпIэ защIэщ. ЦIыхур кьалъхуу дунейм кышчытехьа дакыкьэм кышчыщIэдзауэ дунейм ехыжыху гьащIэм и дэтхэнэ зы махуэри сыхьэтри зэхэгъэкIыпIэщ. Ауэ дэнэ и деж гьащIэм и щIэдзапIэр, а зэхэгъэкIыпIэм и кууагьыр, хьэлъагьыр кьэпщын щыщIэбдзэнур? ИIэ абы пщалъэ? ГьащIэм и щIэдзапIэу убж хьуну сабийр кышчалъхуа дакыкьэр? Е япэ лъэбакъуэ щичара? Хьэмэрэ Iэлыным хуэдэ, щIэдзапIи ухыпIи имыIэу? Гугъуш абы зы псалъэкIэ жауап ептыну. Дыгъуасэ уэфIащ, жаIэу щIакIуэр кIэльтрубым фIадзэжу джанэ пцIанэу гъуэгугу зэрытехьэм хуэдэщ дыгъуэсэрей гуфIэгъуэр лIэщIыгъуэ псокIэ и Iэпэгъуну шыгугъыу цIыхур зэрышчымысыр. «Гуауэри гуфIэгъуэри зэпылъщ» псалъэжьыр Iуэхуншагъэм кыхахыу жаIауэ кышцIэкIынкьым. Псалъэжьу щыIэри, псалъэ шэрыуэ жыхуэтIэхэри – псори гьащIэм и Iэужьщ, абы кыхахаш, махуэ кьэс кыдигъэлъагъу, кыдищIыпIэ зэхэгъэкIыпIэхэм я дамэпэм пылъу кытхуахь. Ауэ ар тэмэм? Ди гуэныхьыр гьащIэм и зэхэгъэкIыпIэхэм тедгъэщIэн папщIэ, кьэдмыгупсысу пIэрэ хэкIыпIэ гуэрхэр, дэ зыдгъэкъэбзэжын щхьэкIэ?

Гуэныхь... Гуэныхьыр кьэхьыгъуафIэщ, жаIэ. Апхуэдизу кьэхьыгъуафIэр зы мыхьэнэншэ гуэру щытын хуейт, ауэ щхьэ цIыху цIыкIур ирагъэшынэу, ирагъащтэу кьахуэна ар? Псом я нэхьапэ ди щIы хьурейм япэ гуэныхьыр кышчызыхьар Iэдэму жаIэр, Хьэуа щыхуэзам. Iуэхушхуэтэкъэ цIыхуитI фIэкIа мыдунейм утемыту, атIуру зэхуэзэу япэ гуэныхьыр пхуатхыну? ЩIэдзапIэ щIагъуэтэкъым ар. Егупсысын хуеящ иужькIэ кьэхьунухэм. Иджы гуэныхьым дуней псор зэщIицIэлащи, бэуапIэ бгъуэтыжыркьым. Гуэныхьыр ятхыр пэжу щытмэ, сехъуапсэркьым ар зытхми. Ар зэрыхуэн тхылымпIи бгъуэтын? Ди лъэбакъуэ кьэс гуэныхьщ, дыхуейми дыхуэмейми.

Гуэныхьри гьащIэм и Iэужьщ, дэтхэнэ зы махуэщIэри зэриIэужьым хуэдэу. Догут... Дэнэ и дежщ жысIат гьащIэм и кышцIэдзапIэр? Е жэуапыншэу кьэнат а упщIэр? Кьэнат. Дэнэ и деж-тIэ? СщIэркьым. Ар сщIэуэ щытамэ, апхуэди з лъэджэуджагъэм сыхэтрэт? Зи гьащIэр кышцIимыдзэу иухыжхэм сачыщу кышцIэкIынщ. ЩыIэкъэ апхуэдэ цIыхухэр?... Дапщэ ухуей. ЦIыхум и шыуагъэмрэ ехьулэныгъэмрэ зригъэпщэф, зриудэкIыф, абы дерс кыхихыф хьуа нэужьу кышцIэкIынуш гьащIэм и щIэдзапIэр. А мардэм натIэкIэ ужьэхуэху гьащIэм и хьыринэм уису аращ, зыщIэбупскIэу, утхьэжу, жьыр дэнэкIэ кьепщэми умыщIэу. Уафэм...

Мазизэ и гупсысэр уафэгъуагъуэм зэпиудаш. И щIыбым кыхушцIэрыIэ жьыр нэхь ин хьурт, лъахьшэу щIым кыитегъуалъхьэ пшэ фIыцIэ нэхьхейхэр хьэлъэу мэзми щхьэщылыт. Пшапэр зэхуэным кьэнэжа щыIэтэкъыми, уэшх зыкIуэцIыз пшэхэм дунейр нэхь кIыфIыж кьашIырт. Абыхэм задищIу хьэуари хьэлъэ хьуащи, бзылхугъэр егъэбэуэкIэщI. Гьэмахуэ мазэ пэтми, нэм кьиплтыхьыр бжыхьэ зэшыгъуэм и сэфэтщ. Уафэр кьегъыхын хьэзырщ. Абы и шыхьэту уэшх ткIуэпс пIащэхэм гъуэгугу сабэм джэдынэ цIыкIухэр хагъэтIыхьэ.

ЦIыхубзым зеплтыхь. Къуажэр иджыри жыжьэщ. МэзымкIэ щIэпхьэнууши, абы жэщ кышчытехьуэнкIэ мэшынэ. МыдэкIэ нэм кьиплтыхьыр губгъуэ пцIанэщ. Щхьэ пцIанэу? Мес, мо кIэнауащхьэм тетщ псыхьуэдзэл баринэшхуэ. Абы нэхьыфI дэнэ кьипхын уэшхым зыщыпхьумэну. И къудамэ цIынэ лантIэхэр, щIым кьэсащ жыпIэну, кьолэлэх. ПщыIэкIэ сыт кыхуэт?

Бостей пIащIэ шыгъым Iуданэ кIапэ гъущэу хэмылгыжу Мазизэ жыг лъабжьэм щIэлъэдащ. Жыг лъабжьэр гъущэт. Ар кIэкуакуэу тракторым и шэрхь абрагъуэ щылым тетIысхьащ, и лъакъуэхэр бостей кIапэмкIэ щIиупщIэри. «Куэд дэмыкIыу нэм кышцIэлэбэр умылбагъуу кIыфI хьунуш, – йогупсыс Мазизэ, – сиуфэнцIми ськIуэжын хуеящ... Мы дунейми зы цIыху шызекIуэркьым... Сыт шызекIуэми? Зыгуэрым и гъусэу къуажэм сышчыдэмыхьэжыфынукIэ...»

Уафэр кызэкIэщIичу дунейм хуиту кытехьа хуэдэ, щыблэ уэ макъым губгъуэ псор зэщIиштащ, уафэхьуэпскIым и нурыр бзылхугъэм и нэм кышцIэпыджащ. Уафэр зэрыхьуэпскIыу Мазизэ и анэшхуэм жиIэу шыта псалъэ закъуэр кыжьэдэхуащ: «Бисмылахь!» Абы и гъусэу «щIыкыкы» макъышхуэ и тхьэкIумэм кьиIуащ, кызэплъэкIмэ – мафIэ зыщIэна жыгым и ныкьуэр ибэтырт. Мазизэ кышчылътэащ. НапIэзыпIэм абы и пэр гынымэмрэ Iугъуэмэмрэ якудащ. ЩIэпхьэнуми, мафIэм ис жыгыр игъэункIыфынуми имыщIэу, и нэр кыхуу йоплэри щытщ. Ауэ ар пхуэгъэункIыфIрэ? Иджыпсту

зи лъабжъэ щІэса жыг дахэр, фэтыджэн тракІэу мафІэдз щІадзэжа фІэкІа умыщІэну, дрелыщІей, мафІэ бзийр дакыкЪэ къэс нэхъ ин хъууэ. Уэшхри нэхъ теужащи, кызызэхидз ткІуэпс мащІэм зыри хуищІэркЪым. «Щыблэ кьеуауэ аращ, – щоджэрэз бзылхугъэм и щхъэм. – Сэ дауэ сыкъела? Сыт къарум сыкъыргъэла?.. Шэрхъым. Ар, пэжу, хъэфэщ... Ди тхъэ, сыбгъэпшыныжын щІэбдзауэ ара си гуэныхьыр, хъэмэрэ дятэкІэ кыстеплхъэну тезырхэм ящыщ зы мыр? Сыт мыгъуэр сэ си Іэмал, хэкІыпІэуи сытыр сиІэ? СхуэщІакъым нэгъуэщІу, згъуэтакъым нэгъуэщІ хэкІыпІэ...»

Бзылхугъэр щІыбкІэ кыкІуэтурэ мафІэм кыбгъэдэкІуэтащ, и щхъэр итІкІэ иубыдыжри, къуажэмкІэ щІэпхъуащ, жыгыр зыс мафІэм и хуабэр и плІэм зыхищІэу, и нурым лъэпэнэху ищІу. Уафэгъуагъуэри езэшауэ мыщкышхэм я дежкІэ кышыгъуагъуэрт, уэшх щхъэщыкІам кІэлъыкІуауэ...

* * *

– А-а, укъэкІуэжа? – къеплъащ абы анэр, щхъэхынэ-щхъэхынэу. ЗригъээзкІыжри, жьэгум дэль гуарцэр зэищІащ, и жьэккыпэм Іэ сэмэгур щІигъэкъуауэ мафІэ кызызэщІэнэм йоплъри щысщ. – Дэнэ пхъа сабийр?

Мазизэ къэскІащ. Анэр къэлэбэри нэхъ уз дыдэм деж кытеІэбат, пхъур зыщышынэ упщІэ дыдэмкІэ къешхъэкІуат.

– Кы... Кы...

– ЛПо, бзагуэ ухъуа?! – зыкъыргъээзкІащ анэм. Абы и нитІым къащІыха хъуаскІэм апхуэдизкІэ кыигъэщтат Мазизи, ныщхъэбэрей уафэхъуэпскІым и нурыр щигъэгъупщаш.

– Къээ... КыщІэзнащ, – кыжъэдипытІыкІащ Мазизэ.

– М-м-м, – гурымащ анэр, нэхъри и плІэр кыдигъэкІыу, укІытэ хуэдэ, и щхъэр нэхъ лъахышэжу ирихъэхьурэ. – Уэрат сэ абы кыщІэзнэн хуея. Зи мыхъуами, нобэрей напэтехыр слъагъунтэкъым.

– Уэракъэ жызылар, дянэ...

– Бэау! – кыпхъуэтащ анэм пэрыІэбэр. – «Уэратэкъэ»... Сэратэкъым!.. Сэ апхуэдэу бжесІакъым. Аууей, уэ сыткІэ нэхъыфІ ухъун, урысхэми жалащи, мыІэрысэр мыІэрысейм пэжыжъэу щехуэхьыркЪым. Уи адэжъри и гъуэншэджщхъэпс тІэтауэ Къэбэрдейм итщ.

– ЖумыІэ апхуэдэу, дянэ!

– ЛПо жызмыІэм? Укълъхуу мазитІ дэкІа нэужь уи адэр нэгъуэщІым зэрыхыхъэжар пщІы нуара? Ар мыпэжмэ, жыІэ. Зэ уи щхъэфэ Іэ кыдилъа, дауэ ущыт, дауэ ухъурэ, сыт пшхьирэ, сыт щыптІагъэрэ, жиІэу кыпщІэупщІа? Узэрызеиншэр, кыпщхъэщыжын узэрымыІэр пщІэжырт, итІани япэ кыпхуэзам и шхыІэн щІагъ ущІэпщхъащ.

– Дэ нэчыхъ диІэщ...

– Дэнэ щыІэ уи нэчыхъ тхылъыр? Сыгъэлъагъут, – къэтэджащ анэр.

– Уэ уошІэ здэщыІэр... Здыхъащ...

– Здыхъащ.. Уи хъэдэ мыгъуэр сыту здимыхъарэт абы? НэгъуэщІ мыхъуми, си натІэм уикІынт. Сэром хуэдэу укысщхъэщымыту, кІуэи щыгъын гъушэ щытІагъэ.

– СикІынщ, дянэ, уи натІэми, – ежъащ Мазизэ адреи пэшым щІыхъэну. – Нэху здэщым сикІынщ.

– Сыт иджы къэбгупсысар? – зэхиукІащ анэм и нэхъхьыр – Куэдщ зэ уикІащи. ФІейуэ кысхуэпхъар схуэгъэкъэбзэжыркЪым. Пщэдей щыщІэдзауэ фермэм унэкІуэнщи, си гъусэу улэжъэнщ.

– Абы щыгъуи уэращ сыдэзыхуар, «колхозым кыщыпхъын щыІэкъым, щыгъыну щыблэжъэнур нэхъыбэщ, къэпхъыным нэхърэ», – жыпІэри сыбгъэкІуатэкъэ а сыщылэжъам? – бжэкъур иІыгъыу щытщ пхъур.

– Сэ кыстельхъэж иджы псори. А щІалэжъри кыпхуэзыгъуэтар сэрауэ жыпІэнкІэ хъунщ уэ ауэрэ.

– А щІалэжъым и гугъу умыщІ, дянэ, – щэтащ Мазизэ. – Напэ зимыІэм джажэкъ иІэщ жаІэ.

– Илъэс пщыкІуий ухъуащ уэ, къэсэхьыжын! – къэгубжыпащ анэр. – Угупсысэн хуейкъэ? Дауэ уэ уи гъащІэр адэкІэ зэрыхъунур? Сэ сысымаджэщ, сыкъыболъагъу... Ноби, ныжэби, сыпщхъэщыукІуриикІынкІэ зыхуэІуа щыІэкъым. Дауэ уи закъуэу узэрыпсэунур?..

Анэр кыщиудауэ магъ, илъэс пщыкІуий хъуауэ ипхъу закъуэр ипІу щыс цІыхубзым и кІуэцІыкІыщІэм нэпс мащІэ щызэтрихъатэкъым. И напІэ зэтримылхъэу жэщ мащІэ игъэкІуатэкъым, гъыуэ и сабийм зыкърымгъэлъагъун щхъэкІэ ущхъуэнтІыху и Іупэр ІуришхькІыжу, уфІыщІыху и куафэхэм епІэскІужу. Мыр уи лажъэщи дыздэпсэу хъунукъым е мыпхуэдэ зыгуэркІэ си гур

ныпшылеящ жи́лэрэ бгъэдэќлауэ щытамэ, цыхубзым апхуэдэу игу кьеуэнутэкъым и лЫр зэрыдэќлар. Абыи и щыпэлыагъут лЫрэ фызрэ зэбгъэдэќлыжу? Апхуэдэхэр Іэджэт. Абы и деж зэрымыщыпэублэри, зэрыщыщымыгъэтыжынури фЫ дыдэу кыгурылуэрт, ауэ апхуэдэу щэхуу, дыгъуэгъуаќлуэм хуэдэу щІэпхъуэу зэрежъэжаригумуІэгъэ мыхъужыну телът. Щхъэусыгъуэ имылуэ зылуэхугуэри къэхъуркъым: сабии кьалхуркъым, цыхури лІэжырккъым, уэшхи кьешхырккъым, удзи кьэќлырккъым... Дунейм и къэхъукащІэхэм щхъэусыгъуэншэ яхэткъым. Апхуэдэу щыщытќІэ, цыхубзми кыгурылуэрт лЫр зэрахэќлам щхъэусыгъуэ зэри́лэр, а щхъэусыгъуэр нэгъуэщІым тригъэщІэнуи, ирихъэллэнуи и гушхъэ кьэќлыртэкъым. Езым зигъэкъуэншэжырт, зыщІигъэкъуэншэжри имыщІэу. «Цыхухъу кьуаншэ щыІэкъым, – жи́лэрт абы япэ ильэсхэм, и лЫр здэщы́лэр имыщІэ пэт. – ПсомќІи кьуаншэр дэращ – цыхубзхэращ».

ИужьќІэ, «уи лЫр рестораным и буфетым дэт пхъужь кьулей хыхъэжауэ мэпсэу тхъэжу», – кыыщыжра́лам, и гушхъэр кьрысыќІащ. «Дищащ ахъшэќІэ, – кьэќІэзызащ ар, жа́лэр и фІэщ мыхъушэу. – МылькуќІэ дихъуэжыфауэ пІэрэ?.. Сэ си гугъу умыщІыххи, и ќІэтІий ќІапэр-щэ? Апхуэдэу зыщІэфыр цыхукъым...»

Иджы, мис, и пхъуми и сабийр кыщІинэри кыщІэќІыжащ. Абы дауэ узэрэплъыну́р? Сыт хуэдэ пщалъэ кызыэрупщыну́р апхуэдэ гу щылагъыр? Тхъэр щы́лэр пэжмэ, ирикъунти лЫќІэ езым ишэча тезырыр, щхъэ и бынымќІи хъэзаб мыухыжыр и псэм кытрилъхъа? Пэжу кыщІэќІынщ гуауэр и закъуэу кьаќлуэркъым, жыхуа́лэр. Абы ќІуапІэ укыищІамэ, пќІэрыќІыжыгъуафІэкъым. Ауэ, уи щхъэм и гузэвэгъуэр зы гузэвэгъуэщи, быным и гузэвэгъуэр гузэвэгъуитІщ зэрыжалэщи, анэм иджыпсту бэлыхъу иджыри кьэс телъар гъатхэ пщэдджыжь пшагъуэу ќІуэдыжат. Нобэр кыыздэсым и бын закъуэм иримыгъэлъэгъуа гуІэгъуэ нэпсыр хуиту щІиутІыпщар зыт: адэќІэ дауэ хъуну си бын закъуэм и гъащІэр? Зэ щыуа цыхубз дапщэ цыхухъухэм я джэгуальэу кьанэрэ, насыпыншэ хъурэ? Сыт мыбыи кыыпэплъэр? «Сэ си щхъэќІэ тхъэр кыызбгами, – мэгуІэ анэр, – мыр насыпыфІэ хъун си гугъати. Дэнэ и деж дыщыльэпэрэпар? Щхъэи дыќІуат а дыщыльэпэрэпэну гъуэгу́мќІэ?»

Мазизи, и нэпс пІащэ кьежэххэр и жьэпкыпэмќІэ пытќІуу, щытщ и анэм йоплъри. Ар иджыпсту хъэзырт анэм псэќІэ игъэв бэлыхъ псори езым кыищтэну, едэхэщІэну, еубзэну, и пащхъэм лъэгуажьэмыщхъэу иувэу кыыхуигъэгъуну елъэлуну, ауэ неІэмал, и лъакъуэхэр хузэблэхырккъым и анэм дежќІэ игъазэу лъэбакъуэ ичыну, и жьэр хузэщІэхырккъым зы псалъэ жри́лэну. Пхъур мывэ сыным хуэдэу щытщ, зэплъ и анэр нэпсым иримыгъэлъагъуу. Щхъэкуц́Іым пхыќІыу игъэузу и Іупэм йодзэкъэж. Узымрэ нэпсымрэ кызыэпхоплъ иужь дыдэ быдз иригъэфэжа и сабийр...

* * *

– Сэ сощІэ уэ мы жылэм уи лъэр зэрыщымыубыдыжыну́р, – нэщхъей дыдэу йоплъ и пхъум анэр. – УкызыэрыќІуэжрэ махуищ хъуащи, псыхъэ кьудей ушІэќІакъым. Уэ уи пІэм ситами, сэри арауэ кыщІэќІынт сщІэну́р. Сыт тщІэн тхъэм кыдипэса напэтехщ, «бзаджэ кьэзылъху и гуэн лъапэ щІетІэж», – жи, зыхуэдгъэшэчынщ. Ауэ сынольэлү зыќІэ: зы тхъэмахуэ, тхъэмахуитІќІэ удэмыќІ. ТІэќІу нэхъыфІ сыхъужыху...

– Хъунщ, дянэ, – жи́лащ Мазизэ, – уэ зэрыжыхуэпІэм хуэдэу сщІынщ. Ауэ апхуэдэу умыгужьей, дохутыр кьэќІуам мыкыи́ну жи́лащ кьоузыр.ЩІы́лэ...

– Дохутырым сыт нэгъуэщІ жи́лэн? Сэ кызыэузыр сощІэж, сэ нэхърэ нэхъыфІу ар зыми ищІэ́рккъым... Уи закъуэ дыдэ укьанэмэ, Лаушэ и деж ќІуэ, мы пщІантІэм укыыдэмынэ.

– Сыт мы жыпІэхэр, дянэ?

– Уэ кьеда́луэ. Уи адэм умылтыхъуэ, и Іыхълыхэми уащымыгугъ. Илъэс пщыќІуий мэхъу я кьуэшыр зэрыдэќлри, дауэ фыщыт жа́лэу зы цыху кыдыыхъакъым, дауэ дыпсэуми ящІэ́рккъым. ЯщІэ́нуи хуейкъым... Лаушэ и деж ахъшэ тІэќІу щы́лэщ, уашэм жысІэри... – анэр кызыэфІэ́нэри и щхъэр иригъээќІащ.

– Хъунщ, хъун, – жи́лащ Мазизэ, и Іэр анэм и щхъэм кыщІидзурэ. – Сыт абы иджы уќІэлъыгъыжќІэ?.. Уи щхъэ́нтэр щабэ?

– Щабэщ, – кыжьэдишащ анэм лЫгъэќІэ, зэхэпх кьудейуэ – Сэ а блэќІаракъым сызыќІэлъыгъыр, кысщхъэщыт уэ насыпыншэращ. Е уэ, е сэ, тІум дязым сыту зы насып гуэр кыдымытарэт мы ди щхъэщыгу итым? Бэлыхъымрэ хъэзабымрэ дэ тІум щхъэ ќІуапІэ дыкъащІат?.. Сэ сынопсалъэ, уэ уздэщы́лэр тхъэм ещІэ...

Мазизэ щхьэгъубжэм и нэр тенауэ еплъми, зы псалъэ къэмынэу зэхихырт. Ауэ ар зэгупсысыр нобэ дохутырым жиӀа псалъэхэрар. Ар щыщӀишыжам, Мазизэ къыжриӀат: «ЩӀагъуэкъым уи анэм и Іуэхур. Зы гухэщӀым... Невростением удэджэгу хъунукъым. АтӀэми мыбы ейр хэужынащ. Сымаджэщым шэн хуейщ, Іэмал имыІэу. МахуитӀ-щыкӀэ сэ гъуэлъыплӀэ хуэзгъэхъэзырынщ, апщӀондэху хуэсакъ, гухэщӀ, щтэгъуэ сытхэм щыхъумэ».

– ЗыщӀыплӀи сыщыІэкъым, дянэ. Куэбжэр зыгуэрым Іуиха къысфӀэщӀащ. ТӀэкӀу ушхам арат, уэ фӀыуэ плъагъу курзэр пхуэсщӀынщ дакыкыитӀ-щыкӀэ.

– Хъэуэ, Изэ. Сэ сшхынур сшхаш, тӀасэ, – жиӀащ анэм, куэд щӀауэ и пхъум зэремыджэжа гъэфӀагъыбзэмкӀэ. – Егупсыс, щӀалэ цыкӀлур къеӀыпхыжамэ...

Мазизэ и гур кӀэрыхуа къыфӀэщӀащ. Хъэлъэ гуэрым апхуэдизкӀэ хигъэщӀати, Іэ сэмэгумкӀэ и бгъэм епхъуэжаш. Езы Мазизи жэщитӀ хъуауэ зымыгъэжейр арат. И напӀэр зэрызэтрилъхъэу и сабий быртӀым цыкӀлур, пэщхьын быхъу хъужауэ, и Іупэ къэпщэхэр игъэпэщӀащ, илъагъурт. Абы сабийр къипхъуатэрти, дуней гуфӀэгъуэр иІэу зрикъузылӀэрт, игъэшхэну и халатыбгъэр итӀатэрти... и бгъэр игъуэтыжыртэкъым. Сыт хуэдизрэ и гуфӀакӀэм дэмыІэбэрэбыхъами – пхъэбгъум хуэдэу джафэт. Мазизи гужбейуэ къыщыльэтырти, пӀэр зэпиплъыхьырт, пэш псор къищырт. Абы иужькӀэ нэху щыху жеижтэкъым бзылъхугъэр, унащхъэм еплъу нэху игъэщырт.

– КӀасэ хъуаш, дянэ. Сэ тхыль есташ.

– Иджы ущӀалэщи къыпфӀэІуэхукъым, – хъэлъэу щэтащ анэр. – Зэман нэхьыбэ дэкӀыху нэхъ хъэлъэу уи гушхъэм къытегъуэлъхъэнуц а уэ пщӀар. Дауэ узэрыпсэунур уи кӀэтӀий кӀапэр зыщыгъуэлъ, зыщытэдж умышӀІэу? ЩыІэм исми, псым хэхуами, лей къытехъами...

– Дянэ, щыгъэтыж! – жиІэр имыщӀэжу кӀиаш Мазизэ. – Уэракъэ жызыІар: «ДэкӀ, зызумыгъэлъагъу, арат иджы къэнэжар зинэкӀэ къальхуа сымыпӀу! Дэнэ ухуейми хы!» Уэракъэ, зо?!

– Умы... УмыкӀий. КӀуэ, гъуэлъ, – ерагъкӀэ и Іэр ищӀащ анэм.

Пхъум шэнтыр къигъэкӀуатэри, анэм и пӀэщхъагъым деж тӀысщ, щабэу и натӀэм телӀбэри, зригъэщӀащ. Анэми зыри жимыІэу щылыщ. ТӀури зэгупсысыр зыщ, ауэ абыхэм языхъэым жагъуэ къэзышэну псалъэмакыыр кърагъэжъэн дзыхъ ящӀыркъым. Анэм кӀуэцӀыкӀыщӀэкӀэ егъей ипхъу закъуэм и гъащӀэр зэрыкыутар, и Іэпкълъэпкъ кыыхэкӀа быным теплъэкъукӀынкӀэ зэрыхъуар. Сыт нэхъри нэхъ къищтэнт Мазизэ курыт школыр къыщиуха махуэм къигъэзэжыну. Мис итӀанэ абы ищӀэнт бын, псом хуэмыдэу, хъыджэбз цыкӀлур зэрахъумэр. Бетэмал, ІэфракӀэр гъунэгъуш, ауэ сыт хуэдизрэ ухуейми уи пщӀэр хэш, абы едзэкъэжыфа щыІэкъым. И гъащӀэм щхъэцпэщтэу, зыгуэрым зыгуэр къысхужиІэн жиІэу и лъэбакъуэ къэс егупсысу щытащ, дауэ къыжъэдэкӀынкӀэ хъуат а заводым игъэкӀуэну? Хъыджэбзыж цыкӀлум сыт хэль? ГъащӀэм сыт хищӀыкӀрэ къызэралъхурэ школымрэ унагъуэмрэ фӀэкӀа зымылъэгъуам? Япэ кыыхуэза щӀалэ псалъэ дахэ кыжезыІам и гъащӀэри и щыыхъри зэхитэри ежъэжаш. Дауэ иджы ар зэрыхъунур? Хэти къепсэлъэжын, хэти ишэн? И гъащӀэр дэгъэзеигъуэ защӀэу ихъынукъэ? Хэти къыщхъэщыжын? МылӀэ-мыпсэуэ ирилъэфэкӀыну...

– УпщӀэнтӀащ, – къэтэджащ Мазизэ. НапӀэлъэщӀыр къищтэри, анэм и натӀэри напӀэри хуилъэщӀащ. – Нэхъ пщтыр ухъуа си гугъэщ. Къэдгъэпщыт.

– Сыхуейкъым, – ІуэщӀащ анэр. – Тыншу сыхэгъэлъ... Модрей пэшым кӀуэи а си пхъуантэм дэлъ зэкӀуэцӀылыр къысхуэхъ. ЩэкӀ кӀуэлэным кӀуэцӀылыр... КӀуэ жысӀакъэ.

Мазизэ щӀэкӀащ. Анэм и Іэ ижыыр шхыІэным къыщӀихри, и напӀэр илъэщӀащ. Іэр къыщрихъэхыжым, пӀэм къимыхъэсыжу ІэщӀэхури, гъуэлъыплӀэм елэлэхаш.

– Ди тхъэ, – ІуэщӀэрт ар, – сынолъэІу мыпхуэдиз бэлыхьыр дэ къыттэзылъхъа лӀым... хуумы... гъэ...гъу...гъу...

Мазизэ адрей пэшым зэрыщӀыхъэу, шифоньерыщхъэм тет пхъуантэр кърихъэхри, дэлъхэм хэплъащ. Анэм жыхуиӀа зэкӀуэцӀылыр дэлътэкъым. «Мыбы нэгъуэщӀ пхъуантэ иІэкъым, – егупсысаш ар, зыгуэр игу къэкӀауэ, – щхъэ пцӀы къысхуиупса? Шифоньерым дэлъу пӀэрэ-тӀэ?» Ари къищаш, хъэпшыпу дэлъыр зэригъэдзэкӀыу. ЩэкӀ кӀуэлэнкӀэ зэкӀуэцӀыпхар зыщӀыплӀи щыІэтэкъым. Ар псынщӀэу пэшым къыщӀэкӀыжри, здигъэкӀуар зэримыгъуэтыр жриІэну и жъэр щызэтрихым, и пӀэм ижыхъащ. Анэм и щхъэр лъэныкъуэкӀэ ещӀат, и фэр хъэдафэт, и Іэблэ ижыыр псэ хэмытыжу елэлэхырт. Мазизэ къарууэ иІэр зэхуихъэсыжри, хуэм дыдэу и анэм бгъэдыхъащ, шынапэу и натӀэм и Іэр трилъхъэри... ину къыхэкӀиикӀащ, и нитӀыр къипкӀыным хуэдэу и напӀэм къытетӀысхъэри, хъэдэм зытриубгъуаш...

И анэр щилъхъэжу тхъэмахуэ дэкла нэужь, гуэваклуэ къаклуи шылэжтэкъыми, Мазизэ и сабийр къызыщлина сымаджэщым клуаш къылихыжыну. «Укъыкларыхуаш, дахэ, – жилащ дохутырым. – Унагуэ гуэр къэлъэлуати, етташ». «Сэ си сабийщ ар!» – зрегъэлэт Мазизэ и макъым. «Гъэщлэгъуэнщ, мы тхылъымпэр птхыуэ уи лэ шыщлэбдыжым пщлэртэкъэ а сабийр узэррейр? Дапщэрэ сынолъэлуа уемылэщлэклыну, псори зэпэплъытэну? Иджы сэ зыкли сыбдэлэпыкъужыфынукъым, си псэм хуэдэ». «Сабийр зыхъар къызжефлэ, арыншамэ милицэм сыклуэнуш». «Ар зэттар къыбжилену зы цыху шылэжкым, – нэщхыцэу къеплъаш абы дохутырыр, – Ар щэхуш, дахэ. Милицэми къыбжиленукъым, ящлэрккым, сэ сыхагъэзыхыну хуиткым. Зэман уилаш уегупсысыну».

Мазизэ къуажэм мыклуэжу, автобусым итлысхъэри, Налшык клуаш. Етлуанэ махуэм, и анэ шыпхъу Лаушэ и къуэ МВД-м шылажэр зыдигъэлэпыкъури, къалэм нэхъ заводышхуэ дыдэу дэтым лэжъаплэ уващ, общежитым щлэтысхъаш. А махуэ дыдэм курыт школыр къызэриухамклэ кърата тхылъхэр, нэгъуэщлэ зыхуеинухэр зэщлыкъуэри, Орджоникидзе университетым и юридическэ факультетым иригъэхъаш, лажъэурэ еджэну. Комсомол секретарыр къигъуэтри, учетым уващ, дружинникыу зригъэтхаш, зыщлэлыну пэшым къэклуэжри, лъэгур къилъэсаш, адэклэ-мыдэклэ шызэбгрыдза хъэпшыпхэр я плэ иригъэзэгъэжаш, шыщлыхъэжым къищэхуа удз гъэгъа лэрамэр банкым иригъэуэри, щхъэгъубжашхэм тригъэуващ. «Иджы, шхалэр здэщылэр тцлэм, дыклуэнти дышхэнт», – игу къэкла къудейуэ, бжэр луахри, пэшым шыпсэу хъыджэбзищыр къыщлыхъэжаш.

– Хъэщлэ дилэ хуэдэщ, – жилащ зым, Мазизэ зэпиплъыхурэ.

– Ди нэщ, ди псэщ, – пыгуфлыклащ етлуанэр.

– Уо-о, мыр зи дахагъ мыбы щлэсу хэт дэ къыдэплъыжын, – и нитлыр къилыдыклащ ещанэм. – Феплъыт, ди унэр музейм хуэдэу къабзэ ищлэщ, ди плэхэр зэлылуидахаш. Мы удз гъэгъар-щэ?

– Хъунщ, хъун, – къапэжъаш абыхэм Мазизэ. – Дызэрывгъэцлыху. Сэ...

– Сусаннэ.

– Жанеттэ.

– Розеттэ.

– А лей, зы адыгэ фхэтами сыт хъунт, – игъэщлэгъуаш Мазизэ.

– Дэ псори дыадыгэщ, лей, – и лупэр къигъэпщаш, Розеттэ.

– Фи цлэхэр зэхэзыхым фыпарижанкэу флэкла и гугъэнкым. Сэ си цлэр Мазизэщ.

– Пытхъ... – къыщитхъаш Жанеттэ.

– Жанеттэ! – къеплъаш абы нэщхыцэу Сусаннэ. – Ди гуапэщ, Мазизэ. Дауэ къыпщыхъуа-тлэ заводыр, лэжыгъэр?

– Дэгуэщ, – жилащ Мазизэ. – Ущылажэ хъунуш.

– Нышэдибэ жы дыдэу дыщлэклэ, – пэшыр флейуэ зэрыщытам щхъэклэ зигъэзэхуэжу къэпсэлъаш Розеттэ. – Пщэдджыжклэ къыдоклухъ. Мо мэзым нэс доклуэри дыкъоклуэж, Мыщхъыдж лүфэ дылуту.

– Дэгуэжкэ, – пыгуфлыклащ Мазизэ. – Сэри сывигыусэщ. Зы лъэлу фхузилэт. Дыгуэпшыхъ сызэрышхэрэ ерыскы си джий ехакъым, фынэклуэн си гъусэу шхалэм?

Щыри зэплъыжаш. Къыщыклуэжым щлыхъэри шха къудейти, ящлэнур ямыщлэу къэнат. Луэхур клыхылыхъ щыхъум, Мазизэ мобыхэм ядэлэпыкъуаш:

– Шхалэр здэщылэр сцлэм...

– Мы унэм и лъабжъэраш. Япэ къатыр. Дэ дышха къудейт...

Пшапэр шызэхуэу Розеттэ зихуапэри, щхъэгъубжэмклэ зыгуэрым лэ хуищлэщ, «Пока!» – жилэри, щлэжаш. Жанетти куэдрэ зилэжъакъым: бжэр дамэдазэ ищлу къыдэплъа щлалэ пащлагуэуэм и гъусэу щлэклэщ.

– Куэдрэ фыкъэмыт, – яжрилащ Сусаннэ щлэклитлэми, ауэ тлэми зэхахаи зэхамыхаи, я тхъэклэм хъежкым. – Араш пщыхъэщхъэ къэс. Сэ езыхэм щхъэклэ согузавэри, къыщлыхъэжыху сыгуэуэлыжыфкым... Илъэс дапщэ ухъурэ, Мазизэ?

– Пщыклуий. Епщыклубгуанэм сыыхъаш.. Фызыжъ сыхъуаш.

– Ар нэхъ фызыжъти, – пыгуфлыклащ Сусаннэ. – Щым нэхъри унэхъыщлэщ. Жанеттэ гуфлэнт, ищлэмэ. Сэ сызэрынэхъыщлэм щхъэклэ псори сывогъащлэ желэри ди фэр ирех.

– Сыт мыбы пщлэну щлэлыр? – зэпеплъыхъ пэшыр Мазизэ. – Дакъыкыпщлым пхуэмыщлэн щлэслэагуэркым.

– Ари пэжщ, – тлысаш Сусаннэ, цыджанэ ныкъуэзэрыхъэр къищтэурэ. – Итлэни къохъэлъэклэ.

ЕдгъащИ шыІэкъым. Розеттэ, зэзэмызэ, псы кыызэтът, ехи кефир птулькІэ кысхуэщэхут жиІэмэ, мафІэу кьолыд.

– Унэм зыри щрамыгъащІэу къэхъуа кыщІэкІынщ.

– Тхьэ, ари схужымыІэну. Адэ-анэ бэлыхь иІэщ. Мыдэ плъагъунщ къакІуэм. КьокІуэхэр куэд дамыгъэкІуы... Уэ уи адэ-анэр къуажэм дэс, хьэмэрэ...

– Сэ ади ани сиІэкъым, – ирихьэхаш и щхьэр Мазизэ.

– КхьыІэ, уи жагъуэ умыщІ... Дэлъху, шыпхъу.. – зэрихьэр игъэтІылащ Сусаннэ.

– Зыри сиІэкъым. Сыкызырэплъагъущ.

– ТхьэмыщкІэ... Илъэс пщыкІуийм зеиншэу укъэнэну... Шынагъуэщ, – Сусаннэ и щІыфэр тхытхаш, щІыІэм ис хуэдэ, и ІитІыр и блэгущІэм щІилъхьаш. Цыхубзым и нитІыр кыщІэплъу умыщІэну зэв ищІауэ йоплтых. Ар щІегъуэжат Мазизэ и гъусэу шхакІуэ зэрымыкІуам щхьэкІи, укІытэжырт Жанеттэ кызырэщитхьам щхьэкІи. «Гу ткІуэцІымыль и гугъэнщ, – фІиудыжырт абы и щхьэр, бзылхугъэ цІыкІум еплъын укІытэу. – Унэр зэрызэлъыІуихам щхьэкІэ «упсэу» жетІакъым. Сыту къэхьыгъуафІэ мы гуэныхьыр, нэр мыплъэм, гури плъэркъым, жи».

– Шынагъуэр сыт, – бгъэдыхьаш Мазизэ щхьэгъубжэм, адэкІэ щыт гуэрым жриІэ хуэдэ, пицаш: – Сэ сызэувэллам и кІыхьагъ хьунур сщІэркъым, ауэ и хьэлъагъым сепІытІ, симыгъэбауэу. Тхьэмахуэ хьууэ аращ си анэр зэрыщІэслъхьэжрэ... – И нитІым нэпсыр хуэфІу зыкьригъээзкІри, Сусаннэ кьеплъаш: – Сусаннэ, тхьэр щыІэр пэж?

– Уи щхьэ, уи къару щыгугъыж, – кыдэплъеящ Сусаннэ. – Абы дэ ди Іуэху хэлъкъым. ГъащІэращ тхьэр. Абы укъарыуншэу, зэфІэкІыншэу, гужьейгъуафІэу укыищІамэ, и ІэштІымыр птрихынукъым. ГъащІэм фІуэ илъагъур къарууфІэхэрщ, бэшэчхэрщ, ерыщхэрщ.

– Упэмылъэщмэ – щэ ? Сэ сыпэлъэщкъым, си къарур...

– Цыху къарууншэ щыІэкъым, Мазизэ, – Іэпихаш абы и псалъэр цІыхубзым. – Цыхум и къарур – и акъылырщ. Ар адреј псэущхьэхэм къазэрыщхьащыкІри аращ. Къарур хьэлъэ кьэпІэтыныракъым. Гуауэри, гузэвэгъуэри, бэлыхьри, хьэзабри Іуэхущ. Іуэхум узэрыбгъэдэтыфырщ, узэрыпэщІэувэфщ цІыхум и къарури кызыэралъытэр. Сэ аращ а Іуэхум сызэреплъыр. Илъэс тІощІрэ бгъурэ сыхьуащ сэ. Лы сиІаш, си сабийр дянэм деж щыІэщ. Сытхьэжу сыкыкІыжауэ сыщыс уи гугъэ мыбдеж, жэщ кьэс сыхушхьэ-сыщатэу нэху згъэщ? Япэ илъэсым сэ си лІыр згъэкъуаншэрт, си гуащэрауэ жысІэрт псори зи лажьэр. Зэман дэкІри, сегупсысыжаш, лъэныкъуэ псомкІи сыкыбгъэдыхьаш, псори зэпэсшэчыжри, къуаншэр сэрауэ кыщІэзгъэкІаш, зыми зыри и лажьэкъым, сэращ зи насыпым елъэпэуэжар. Нэхь унагъуэ гугъусыгъухэм зыхагъэзагъэри, тхьэжу мэлсэу. Сэ...

– Уэ уи закъуэ дауэ укъуэншэн? – кыгурыІуэркъым Мазизэ, и нэр кыхуу йоплъ. – Уи гуащи...

– Унагъуэ ушихьэкІэ, гуащи уиІэнщ, тхьэмади уиІэнщ. Іэмал имылэу уигу иримыхьын гуэри зэхэпхынщ. Ауэ зыгуэр зэхэсха закъуэ жыпІэу уи къамэр кьипх хьунукъым. Дэлчыыхьфу, уигу зыгуэрхэр тебгъэхуэфу, нэхьыжхэм къапэпкІухьыфу ущытын хуейщ. Дэ, иджы щыІэ нысащІэхэр, утыкум дызэрырашэу ди джатэм допхьуэ, ди тэмакъым бжьиз щІэхуэркъым, кыджалэм хуэдэу щэрэ тІощІрэ яжетІэжын хуейщ. Я унэр яхуэдбгъа кытфІошщыж абыхэ дазэрыдэкІуам щхьэкІэ... Куэд мэхьу ар, Мазизэ, уэ ушІалэщи ахэр кыпфІэІуэхукъым иджыри. Сэ схуэдэхэм я щыуагъэхэм едаІуи акъыл кыхэх, кыпхуэсэбэпыжынщ... А-а, сымыгъуэщ, сыхьэтипщІ хьуащ. Гъуэлъыж, тІасэ, уэ гугъу уехьаш, пщэдджыжьы жыуэ кьэтэджын хуейщ, – зыкыиІэтащ Сусаннэ.

– Розеттэрэ Жанеттэрэ кьэмыкІуэжу...

– А тІур кьэкІухьылакъуэщ, тхьэм ещІэ кыщыкІуэжын. Сэ сапэплъэнщ. Пщэдджыжь дызэдзэкъэн тІэкІуи зэлусщэнщ, пщэфІапІэм сыкІуэнщи.

– Сэри сыбдэІэпыкъунщ.

– Хьэуэ, хьэуэ, уэ зыгъэпсэху. Сэ пщэдджыжь ди мастерым нэхь гъунэгъуу укъезгъэцІыхунщ. Цыхубз хьэлэмэтщ.

– Нобэ кызыэпсэлъаш, ауэ пІащІэрти, пщэдджыжь сыщылэжьэну щыпІэр сигъэлагъури, адэкІэ ираджащ. Цыхубз дахэщ, щІалэщ.

– Езым хуэдиз хьужауэ къуитІ иІэщ. Унагъуэ хьэлэмэтщ. Моуэ ди гъунэгъу тІэкІуу щопсэу... Гъуэль, гъуэль...

Сусаннэ полиэтилен хьуржынитІ-щы, кьэбыстэ, вермишель, лы Іыхьэ ярылъу холодильникым кыдихри, щІэкІаш. Мазизэ пІэр ищІыжри гъуэлъыжаш. Пэ тыншыр зэригъуэту бзылхугъэр напІэзыпІэм Іурихаш. Сымаджэщым кызырэщІэкІыжрэ ар ирикъуу зы жэщ жетэкъым: и анэр дунейм

ехыжыху пщыхьэпIэ мыфэмыщым, гупсысэ хьэлъэхэм ягъэжеякъым, анэр дунейм ехыжри, шэнтым зэрытесу тIэкIу щхьэукъуа фIэкIа зызэфIихатэкъым. Нобэ зэфIигъэкIа Iуэх, псоми гузагъэ къратауэ къыщIэкIынт, ар IэфIу, махуэ псом къэзыжыхурэ ешауэ гъуэлыжа сабийм хуэдэу, жейрт. Макъыншэу, бауэу умышIэну. Абы зэхихакъым Сусаннэ щцэдджыжышхэ игъэхъэзырахэр къызэрыщIихьэжари, Жанеттэ япэ къыщIыхьэжу Сусаннэ абы зэрешхыдари, Розеттэ къэсыжу аргуэрым и шхыдэ Iыхьэр лыса нэужыщ Сусаннэ Мазизэ и Iуэху зытет щажриIари. Ауэ щцэдджыжыым къыщыушам щыми абы къызэрыпакIухьыр, зым дыху сабын лъапIэр къриту, адрейм напэлъэшI щIэрыпс къыхуишийуэ, ещанэм «мы вакъэ щабитIым пэшым урищIэтынщ, мыр лейуэ сиIэт», жиIэу къыщыхуигъэувым, Мазизэ щыми еплъри, жиIаш:

– Тхьэр арэзы къыфхуху. Мыхэр фи ныбжьэгъу и гуапэ фщIыну тыгъэ къысхуэфщIмэ, берычэт бесын. Ауэ «зеиншэ цIыкIуш» жыфIэу арамэ, апхуэдэ гушIэгъу сыхуейкъым. Фэ сыфхуэдэщ нобэ къыщыщIэдзауэ: фи гугъуехьыр – си гугъуехьщ, фи гуфIэгъуэр си гуфIэгъуэщ.

– Дэри мыбы псори диIэу дыкъэкIуакъым, делэжь цIыкIу, – зыкъришэкIащ абы Сусаннэ, фэрыщI лъэпкъ хэмылгу пыгуфIыкIу. – KIуэ, зытхьэщI, дедзэкъэнщи, ди мэз лъапэм утшэнщ.

– Дауэ ущыжея фэтэрыщIэм? – гуапэу къеплъащ Розеттэ. – Пхъуэж пщIа?

– Сызэрыгъуэлыжар сщIэжыркъым ухуейм, – пыгуфIыкIащ Мазизэ. – ГъэщIэгъуэныракъэ, пщыхьэпIэ кудей слъэгъуакъым. Иужрей зэманым пщыхьэпIэ Iей дыдэхэм сагъэжейртэкъым.

– Умыгузавэ, – жиIаш Сусаннэ, – ар псори фIэкIыну Iуэхуш. ИIэ, дыщывмыгъэт...

Цехым зэрыщIыхьэу, Сусаннэ мастерыр къигъуэтри, дакъыкыищ-плIыкIэ епсалъэу бгъэдэтащ, Цехым и унафэщIыр псынщIэу Мазизэ къыбгъэдыхьэри, сэлам кърихаш.

– Уи щцэдджыжь фIуэ, тхьэлухуд. Мы уэ уздэдгъэтIысам деж зыщрагъасэу араш. Мо уи ныбжьэгъухэм хуэдэу Iэзэ ухъун щхьэкIэ мис мыбдеж ущыщхьэх хъунукъым. Уи къалэныр мыраш: мы пкъыгъуэхэр къапщтэурэ уолъэщI. Мыр уи бинтщ, мыр уи растворщ. Еплъыт, пкъыгъуэхэр зэщхькъым, тIууэ зэщхьэщокI. А зэмышхьитIыр къабзэу плъэщIа нэужь, мис мы шурупымкIэ мыпхуэдэу зэрогъэубыдри, адэкIэ уогъэкIуатэ. Араш уи къалэныр. Абы уеса нэужь лэжыгъэ нэхь гугъу уэттурэ уи ныбжьэгъухэм уащIэрыдгъэхьэжынщ.

МахуитI дэкIри, Мазизэ илъэщIу ззригъэубыд пкъыгъуэхэр зыхуигъэкIуатэ цIыхубзышхуэр мастерым хуэтхьэусыхаш:

– Светэ, ди фэр ирихаш мы къытхуэбгъэтIысам. Махуэ псом зэдгъэзахуэу дрикъуу щыта пкъыгъуэхэр сыхьэтиплIым къытхуегъэкIуатэри, «лэжыгъэ къызэфтynu?» – желэри щысщ.

– ЗэрищIыр хьурэ? – щIэупщIащ мастерыр.

– Ауэ хьурэ! Зы шыагъэ игъэкIуакъым.

– НтIэ, модрей часткэм дгъэкIуэнщ. Мыбдеж нэгъуэщI къэдгъэтIысынщ.

– Тхьэ дыдэ, мыр дэнэ и дежи щылэжьэфынум, ауэ, кхьыIэ, а япэм щысам хуэдэ къомыгъэтIыс, пкъыгъуэхэр зэгъэдзэкIауэ, пхэнжу зэригъэубыду...

Тхьэмахуэ дэкIри, Мазизэ тхылъ къыхуэкIуащ зкзаменхэр итыну университетым Орджоникидзе ираджуэ. Тхылъыр ихьри, мастерым деж кIуащ,

– СоукIытэ, – жиIаш абы, тхылъымпIэр хуишийуэрэ, – сыкъызэрыуври куэд щIакъым, итIани... Мис, сраджэ... экзамен стыну.

Светэ тхылъымпIэр къыIихри, къеджаш.

– Сыт-тIэ мыбы щхьэкIэ ушIэукIытэр? – къеплъащ абы мастерыр. – Мыбы щхьэкIэ угуфIэн хуейщ. СогуфIэ уи IэбэкIэр щыслъагъукIэ, Мазизэ, ауэ тIэкIуи сошынэ.

– Сыт сэ щхьэкIэ ушIэшынэр?

– Уэ утхьэлухудщ, лIы удэкIуэрэ уекъурэ уежьэжым...

– ЖумыIэ апхуэдэу, Светэ, – плыжыыпс къэхьуащ бзылхугъэр. – Сэ сыдэкIуэнукъым... Зэи сыдэкIуэнукъым.

Мастерыр ину дыхьэшхаш.

– Уи щхьэр къэгъэпщIэж уэ абыкIэ, тхьэлухуд. Ар иджыпсту жыбоIэ, мыдэ зы мазэ-мазитI дэгъэкI, щIалэхэм я нэ къыптехуэнщи, айдэ маржэ, укIуэсэнщи уежьэжынщ.

– Хуеймэ илъэс мин дрекI, илъэс минишэ...

– Ей, ей, уэ слъагъум уи фIэщи. Уи нэхэм нэпсыр щIэз хьуащ. Сыт щыгъуэ апхуэдизу щIалэхэм уигу щашыкIар? KIуэи мо гъуджэм иплъэт, еплъыжыт а уи нэкIур зэрыхьуам. Содэ, удэмыкIуэ, ар си дежкIэ нэхьыфIыжщ. Уэ пхуэдэ лэжыакIуэ си куэдащэрэт. НакIуэ, отдел кадровым дыкIуэнщ, приказ

пхуезгъэтхынщ. КъызэрыщІэкІымкІэ, хъэцыбанэм ухуэдэщ уэ, тхъэлухуд, уеплъамэ дахэу, уелэбамэ, къыпхуэу.

– Къысхуэгъэгъу, Светэ, – и щхъэр егухауэ макІуэ Мазизэ, мастерым зыкъыкІэrimыгъэхуу, – семыгупсысу...

– Егупсысын хуейщ, Мазизэ. Уэ езыр ухъыджэбз Іуш цІыкІуш, уи ныбжьэгъухэри къыпхуэарэзыщ, мэгуфІэхэр уэ пхуэдэ гъусэ къызэрагъуэтам щхъэкІэ. Сэрщи, зызумысыжынщи, согуфІэ си цехым укъызэрагъэкІуам щхъэкІэ. Экзаменхэр зэфІэгъэкІи къэкІуэж, мис итІанэ дызэпсэлъэнщ уэрэ сэрэ. Лэжьэн щыщІэбдза япэ махуэ лъандэрэ сэ уэ сызэрыпщыгугъыр бгъэпэжмэ, гъуэгу бгъуэтынщ... ИтІанэ, мы уздэкІуэм зыхуэбгъэхъэзыра уэ?

– Си гъащІэ псом зыхуэзогъэхъэзыр сэ абы, Светэ.

– Си фІэщ мэхъу, – пыгуфІыкІащ мастерыр. – Уэ уемыгупсысауэ, зэпомышэчауэ Іуэху щІэбдзэнукъым.

Мазизэ и лъакъуэхэр зэрынэ хуэдэу хъури, нэхъ хуэм зищІащ.

– Мыр сыт, ульэпэрэпа?

– Хъэуэ, тхъэ. Си вакъэм...

– Юрист ухъуа нэужь уи пэр думыгъэзей.

– Светэ, кхъыІэ, сомыгъэукІытэ.

– Хъунщ, хъун, мес, дыкъэсащ...

* * *

Октябрь махуэшхуэр къэсыным махуищ иІэу Мазизэ Орджоникидзе къыкІыжащ. Пщыхъэщхъэ автобусымкІэ къэкІуэжати такси къищтэри, общежитым зригъэшэжащ. Пэшым зыри щІэстэкъым. СтІолыщхъэм тхылъымпІэ кІапэ телът шакъэ плъыжкІэ ину псалъэ гуэрхэр тетхауэ. Мазизэ и вакъэр щихри, стІолым бгъэдыхъащ. «УкъэкІуэжтэкъым укъэкІуэжтэкъыми, сыхъэтиблым кинон дыкІуащ. С. Ж. Р.» Мазизэ дыхъэшхри, тхылъымпІэр къызэригъэдзэкІащ, сыхъэтым еплъри, тритхащ: «ФыкъэкІуэжтэкъым, фыкъэкІуэжтэкъыми, къэкІухъакІуэ сыхъэтиблрэ ныкъуэм сежъащ. М.» Университетым зэраштамкІэ кърата тхылъым и щІыІум ар трильхъэри, зитІэщІащ, халат щитІагъэщ, вакъэ шабэм иувэри, яхуэщцфІэну пщэфІапІэм кІуащ.

ПщІым ежъауэщ хъыджэбзхэр къыщыкІуэжар. Мохэр къыдэкІуеижу лъэмакъ зэрызэхихыу, Мазизэ жэрыгъэкІэ пщэфІапІэм щІэлъэдащ.

– Е ныбэ узым имыхъын цІыкІу, къэкІуэжакъым мыр иджыри – унэкум итц Розеттэ. Мэпамэ. – Мэ дахэри дэнэ кърхэрэ?

– Зыгуэр ІэфІ Іейуэ пщэфІащ, – жиІащ Жанеттэ, зыІурыбзаеу.

– Зэ фымыпІащІэт, – къипхъуэтащ Сусаннэ, стІолым телъ тхылъымпІэр. – КъэкІуэжащ, тхъэ-тІэ! «ФыкъэкІуэжтэкъым, фыкъэкІуэжтэкъыми, къэкІухъакІуэ сыхъэтиблрэ ныкъуэм сежъащ. М.» Мыри сыт? А-а, щІэтІысхъащ! Ура-а, Мазизэ щІэтІысхъащ!

– Ура-а-а!! – зыжъэу кІиящ Розеттэрэ Жанеттэрэ. – Дэнэ-тІэ мыр здэкІуар?

– А мэр ауэ къысщІыхъакъым сэ, – къылыдыкІащ Розеттэ и нэр. – Дывгъэлъыхъуэт... А-а, мыр зы кІэструл, – къыщІихащ абы кІэструлыр гъуэлъыпІэ лъабжъэм. – Джэд хэлъу борщ.

– Мыдэ феппыт, – къыщІех Жанетти тепщэч зтэлуба, – лы гъэжъа. Дытхъэжауэ фІэкІа сщІэркъым, Іимансызхэ.

– Уа Іей, сыкъэфлъыхъуэжыну фи гушхъи къэкІыркъыми, – къыщІохъэж Мазизэ. – Фи ныбэра нэхъ Іуэхур, хъэмэрэ...

Къапхъуатэри, гъуэлъыпІэм иралъхъащ. ЩхъэщытІысхъэхэри, дзыгъуэ гъуанэ дихъэн къагъэнакъым зыщІэмыупщІэу. Езыхэми хуамыІуатэу.

– Светэ махуэ къэс къызоупщІ...

– Ди директорыр Москва яшэжащ...

– Экзаменхэр птауэ укъызэрысыжу, цІыхуитІ фІэкІа зыщІэмыс пэшым уагъэкІуэну унафэ щыІэщ...

– Ди гъунэгъуу щІэс Феня яшащ...

– Пщэдей пщыхъэщхъэ дискотекэ лъэщ щыІэнуш...

– Инженер нэхъыщхъэр директорым и пІэкІэ мэлажъэ...

– Тобэ, – къызэфІэтІысхъащ Мазизэ, – сэ Орджоникидзе сымыкІуами зэгъуэудынути мы къалэр.

Ауэ... Сэ сцІхутэкьым директорыр, ауэ ІашІагьэлІ Іушу жаІэрт. Си жагьуэ хьуаш. И ныбжькІи щІалэт.

– ЕдаІуэт, Сусаннэ, – жиІаш Розеттэ. – Ди студенткэм и гупсысэхэр нэгьуэщІ зыгуэр хьуауэ кьэкІуэжаш. ЩІалэт, жи, и ныбжькІэ.

– Сыт-тІэ абы щхьэкІэ? – кьэтэджащ Сусаннэ. – Мазизэ балигь хьуаш, езым феплэ, тхьэлухудщ, кьехьуэпсэни, зэхьуэпсэни...

– Хьунщ иджы, – ищІаш и Іэр Мазизэ, – фытІыси фышхэ. Сэ сыгьуэлыжынуш. Сешаш шым хуэдэу.

Шхэуэ здэщысым Розеттэ жиІаш:

– Мазизэ, накІуэ пщэдей си гьусэу ди деж. Псори дыкІуэжынуш, уи закьуэ укьэдгьанэу дауэ дызэбгьрыкІыжын? Хьункьэ?

– Упсэу, Розеттэ. Пщэдей си анэ шыпхьум и кьуэм деж сыкІуэну кьэзгьэгугьаш. Вокзалым сыщыхуэзэри, таксикІэ сыкьишэжаш. Я деж сишэнут занщІэу, ауэ сельэлурі мыбыкІэ зыкьезгьэшэжат. Сыфхуэзэшаш, нэху сыкьекІыфынутэкьым фызмылбагьуу...

Апхуэдизу еша, жей хуэлІа пэтми, нэху щыху Мазизэ езэгьакьым. И гур плейтейт. ИщІэртэкьым апхуэдэу щІыщытыр – гур кьезыхуэкІыр. Экзаменхэр дэгьуэу итащ, кьыздэкІуэжам псори хьарзынэш, уеблэмэ зыщымыгугьа гуфІэгьуэ кьыжраІаш: цІыхуитІ фІэкІа щІэмысу пэш кьратынуш. Зэрылэжьар зэхэплхьэжми, мазэ ирикьуртэкьым, итІани апхуэдэ пщІэ кьыхуашІаш... Ар псори зи фІыщІэр Светэу кьыщІэкІынуш. Ехьэжьауэ гулытэшхуэ кьыхуешІ, Сусаннэ зэрепсалгьэрэ. «Зеиншэщ», – жриІауэ кьыщІэкІынщ. Зеиншэ... Аращ-тІэ, зеиншэщ, сытхэр и Іэмал? Сусанни жиІащи, кьэнэжыр зыщ: уи кьарум ущыгугьыжыну. НэгьуэщІ хэти ущыгугьын? Лаушэ и кьуэра узыщыгугьыну? И ныбжьэгьухэм пцІы яхуиупсаш, таксикІэ кьишэжауэ жиІэри, мыбы кьызэрыкІуэрэ зэ кьыщІэмыхьа пэт. Апхуэдэу уигу щІыІэ хьун? Зэ кьакІуэу кьыщІэупщІэ хьунутэкьэ? Кьыщхьэщыжын иІэш, жаІэнт. Куэд и уасэтэкьэ ар кьыдалбагьуну, МВД-м щолажэ, майорщ. «УкІытэу кьыщІэкІынуш, щІэлэхуэу зи сабийр кьэзыгьанэу кьыщІэкІыжам и деж кьэкІуэну, – йогупсыс Мазизэ. – Сэ си натІэм тетхакьым а псор. Езым жимыІэмэ, зыщІэ щІыІэкьым. Ар щхьэусыгьуэкьым, кьалэм щыпсэууэрэ гу щІыІэ хьуаш. Мыбы апхуэдэ зэкІэлъыкІуэ щІыІэкьым».

Пщэдджыжьым и ныбжьэгьухэр иригьэжьэжа нэужь, Мазизэ, тегушхуэри, и Іыхьлым я деж кІуаш. Зэи тІэуи кьэувыІэжат дзыхь имыщІурэ, ауэ, итІани, закьуэныгьэр гузэвэгьуэщ, «и нэр иуфІыщІри», уэзджынэм трикьузащ бжэр кьыІуихащ илгьэс пщыкІуш-пщыкІуплІ хьуну хьыджэбз дахэ дыдэ цІыкІум.

– Хэт ухуейт? – кьеупщІаш хьыджэбз цІыкІур, бжэм деж щытыр зэпиплыхьурэ.

– Мыр Елэгьу Мухьэмэдин и фэтэрыра?

– Аращ. Хэт ухуейт?

– Мухьэмэдин. Уэ абы урипхьу?

– Папэ! – джащ хьыджэбз цІыкІур. – Кьоджэ, зыгуэр кьэкІуауэ.

– СынокІуэ – кьэлуаш Мухьэмэдин и макь.

И дэлхур майкІэ пцІанэу, напэлэлэщІыр и дамащхьэм еупцІэкІауэ кьыщыкІуэм «емыса лэгьупэж хьурэ?» адыгэ псалэжьыр игу кьэкІыжаш Мазизэ. Хэтми ищІэртэкьым кьеджэр, нэгьуэщІ мыхьуми джанэ щыптІэгьэн хуейкьэ. Майорми дауэ нэса апхуэдиз гукьэкІ фІэкІа имыІэу? Милицэри дзэм хуэдэш, дамэтель ятельщ, умыгьэсауэ...

– А-а, Мазизэ, кьакІуэ, кьеблагьэ, – жиІаш Мухьэмэдин, и шыпхьур кьэмыкІуам нэхь кьызэрищтэнур наІуэу и нэгум кьищу.

– Хьэуэ, сопІашІэ, – щІегьуэжаш Мазизэ кьызэрыкІуам щхьэкІэ. – СеупщІынщ жысІэри арат Лаушэ дауэ щытми.

– Лло Лаушэ? – кьоупщІ бжэм адэкІэ кьыщытыр. – Лаушэ хьарзынэш, дыгьуасэ кІуэжа кьудейщ. Зыгуэр зэхэпхауэ ара?

– Хьэуэ, сэ мазэм нэсауэ сыщыІатэкьыми...

– Хьарзынэш... КьакІуэ, кьыщІыхьэ... Машэ, Мазизэ кьэкІуащи, кьысхушІыхьэркьым. КьакІуэт мыдэ, – маджэ Мухьэмэдин.

– Сэ сыхушІыхьэркьым, сопщафІэ, – зэхех Мазизэ цІыхубз макь. Япхьури щытщ зэм и адэм, зэми кьэкІуа бзылхугьэ дахэм йоплэри.

– Узыншэу, Мухьэмэдин, – кьыІуигьэзыкІыжаш Мазизэ. – УкІуэж хьумэ, уи анэм сэлам схуехьж... ИтІанэ, ди анэм абы здригьэгьэтІылауэ щыІэ ахьшэр кьысІэригьэхьэжам арат.

– Мазизэ, ди гуапэт унышІыхьэрэ...

– Хьэуэ, Мухьэмэдин, си ныбжьэгъухэр кыиспоплэ...

И ниты́м нэпсыр хуэфыу щӀэту Мазизэ уэрамым кытехьэжаш, Іэмал щимыІэжым и деж зыщӀэувэну и гугъэу и гум щигъафІэ дамэ закъуэри гуэмытыжу. Жыг лъабжьэм щӀэувэри, и нэпсхэр илъэщІыжурэ егупсысащ: «Хэт уэ зызыхуэбгъэгусэр? ЗыщІыхуэбгъэгусэнури сыт? Уи анэ шыпхьум и къуэу щытми, ар нэгъуэщІ унагъуэщ цагъэсар. Зы унагъуэм щӀэс бынхэр зэхуэдэу гъэса хьуркы́м, сэ схуэгупщІанэу псори щхьэ щымытрэ жыпІэныр делагъэщ. Пэжщ Сусаннэ жиІар: уи щхьэ щыгугъыж, Мазизэ. Зеиншэным и ныбжь фыцІэ кІапэ кыптрідзауэ араши, уи нэпсыр кыщІихуащ, абы и хьэлъагъ псомкІи зыкыптригъащІэм дауэ ухьуну? Абы уримыгъэпІытыну мобыхэм уащыгугъкІэ сыт и мыхьэнэ? Уэ езыр лъабжьэ быдэкІэ ув. Уи гъащІэр адэкІэ зэрыхьунур уэращ зи ІэмыщІэ илъыжыр. Домыгъэгужьей, Мазизэ, дегъэгупсыс, псори зепэдгъэшэч. Мы гъащІэм иджыри зэ и лъакъуэр кыптрэщІидзыжмэ, дыкьелыни дыкьемылыни».

Мазизэ паркым ихьэри, япэ зыхуэза тетІысхьэпІэм тетІысхьащ. Махуэр хуабэт, бжыхьэу умыщІэну. Паркым цыхур щыІувт. МахуитІ дэкІмэ, махуэшхуэти, дэнэ и дежи щыплъагъур нып плъыжт, цыхухэми, махуэшхуэ къэблагъэмрэ дыгъэпсымрэ зыдащІ хуэдэ, зэщыхуэпыкІахуэ, нэщхьыфІэхуэ къахьхьэрт. Мазизэ здэтІысам деж цыхубз щІалэ кыщыгувылащ, сабий зекІуагъащІэ и гъусэу. Цыхубзыр тЫсри, и ужь иту къакІуэ сабийм еджащ:

– Муратик, Іажэ мыдэ, си нэху цыкІу, папэ иджыпсту ІэфІ кыпхуихьынуш.

Сабийм и итЫр Іэтауэ, дуней гуфІэгъуэр иІэу «цым-дым» ищІу кыщыжэм, Мазизэ и гур кызыІыхьэри, и бэлытокур бохьшэм кыдыхащ, ар и жьэм Іульхьауэ зыщригъээкІым, цыхубзыр нэхъ гъунэгъуу къэкІуэтащ.

– Сыт кыпщыщІар, дахэ? – къеупщІащ цыхубзыр, – Уи фэм зэуэ зихьуэжаш. Усымаджэ?

– Хьэуэ...

– Мы си сумкэм псы дэтщ...

– Хьэуэ, – къэтэджыжаш Мазизэ. – Къысхуэгъэгъу...

Ар псынщІэу паркым кыкІыжаш. «Щхьэи сыкъэкІуат мы паркым? – фІеудыж и щхьэр Мазизэ. – Мы сигу тІэкІу тезгъэбэуар щхьэ згъэпІейтеижа?.. Дауэ сызэрыхьунури сабий здэщыІэм сыкІуэ мыхьумэ, цыкІу зэрыслъагъуу си гушІэм зыкызыригъэдзэкІмэ? Си гъащІэр жыхьэнмэуэ схьын хуейуэ ара? Сыщыуащ. Арэфым хуэдэу сыкъуаншэщ. Дянэм кыдозгъэхьэнукъым жиІати, сышынэри кыщІэзнащ. Сызэрыкъуаншэр щызмыбыщІкІэ гушІэгъу гуэр къысхуищІ хьунукъэ мы гъащІэм? Сэри сыщІыхути, тхьэм и пащхьэ сыкыкІати...»

– Мазизэ! – зэхех абы зыгуэр кызыреджэр. Хуэмурэ и щхьэр къеІэт.

– Абубэчыр?

Абубэчыр щытщ, езым нэхьрэ фІуэ нэхьыжыныу цыхубз дэгъуэ гуэрым и Іэблэр иІыгыу. «Арат сэ си гур къезыхуэкІыр», – щохьуэпскІ Мазизэ и щхьэм.

– Сэ парк ихьэпІэм деж сыщытынщ, Бэч, – зигъэтІатІэу йожьэ цыхубзыр, зыкърегъээкІыжри, Мазизэ Іэпэ кыхуегъэдалгъэ – Куэдрэ умыІыгъ мы си лыр, сэ сыгурыщхьуэщІ бзаджэщ, сыпщыхьэнщ.

Мазизэ зыри жиІакъым, фызым дежкІэ плъэххакъым. Ар, и нэр кытемыкІыу, зэплтыр Абубэчырт, и сабий сымаджэщым кыщІинам и адэрт. «Зихьуэжаш, – зэпеплгыхь ар бзылхугъэм. – Зы илгъэсым куэдкІэ нэхьыж хьуащ. И натІэм лэдэхьышхуэ ирижаш, и напІэхэр къэпшащ. Ефэу кыщІэкІынщ. И жьэккыпэр папцІэ хьуащ, кыпххуэным хуэдэу. И нитЫр-щэ? Ужыхьыжу яжьэ зытрищІэжа дэным ещхьщ...»

– Мыбы ущыІэ? – кыхеш ар и гупсысэм Абубэчыр и упщІэм.

– СыщыІэщ... Плъагъуркъэ уэ езым. Ныщхьэбэ сокІуэж.

– А заводым ущыІэ иджыри?

– СыщыІэщ... заводым. Уэ къэралым уикІыжа си гугъати, мыра укъыздэсар? – ерагъкІэ пыгуфІыкІащ Мазизэ.

– М-мыращ... Мес, къэспаш.

– Дэгъуэщ. АнэнэпІэсщ сиІэр жыпІэурэ утхьэусыхэти, мыр хьарзынэу анэ пхуэхьунщ, и ныбжькІи...

– Мазизэ!

– УмыкІий. А узытекІиеу щыта Мазизэ лІащ, Абубэчыр. ЗыгъэлІари уэращ... КІуэ, къоплээри щытщ уи фызыр... Бын фиІэ?

– Хьэуэ... Мазизэ, уэ жыпІауэ щытат... Ну, а-а...

– А укышцлэзыгъэпхуэжари? – пыгуфлэлаш, аргуэру бзылхугъэр. – Упыклэаш абы, Абубэчыр. Кышцлэзнаш... шлалэ цыклу.

– Дауэ?! Шлалэ цыклуи?! Дауэ пхуэшлэ? Сытыгур уилэу?

– Абубэчыр, – жиалаш Мазизэ, кыбгъэдэтым и нитлым шлэплэу, – сыноплыри согъэшлагъуэ: дэнэ укысхат сэ уэ цыхугъэншэр? Сыт кьарум сынишат а дышцызрышцыхуам уи деж? Сылгъэщиджышц шыбжесла пшыхъэщхэм укыдэклэуэсыклри укъежэжакъэ? Нтлэ, уэ узыхуэмей быныр сэ шхэ сплын хуей?

– Делагъэщ жыплэр, уэ уанэщ!

– Содэ. Сыанэщ. Уэ уадэтэкъэ? Хьэмэрэ нэгъуэщлэ гурышхуэ пшыуэ ара? Пшымэ, умыбзышцл, жылэ... Нтлэ, хьэм ирахужьа шлалэжь цыклым хуэдэу ушлэмыпхуэу кызыжеплэ хьунутэкъэ: Мазизэ, сэ уэ укъэсшэнукыым, е укъасшэ хьунукыым, е ди деж ядэркыым, ауэ мыпхуэдэу шыхуаклэ, сабийр зэгъэгъуэт, е сыбдэлэпыкьуншц плэ зэрыхьунумклэ, е сыбдэлэпыкьункыым жыплэу? Дауэ утыкум сыкыибнэфа си гузэвэгъуэр си гуфлэклэ дэлъу?

– Дауэ мыхуаами, кышцлэбнэн хуеякыым сабийр. Сэ кыплысхыжынт.

Мазизэ и напшлэр хэлъэташ.

– Кыплысхыжынт... СЭ шлалэ и хьэлъагъ псомкли иджышц зыкышцстригъащлэр, Абубэчыр, – шэташ Мазизэ. – Ар си гъащлэкли стемыклын гуэныхуэ силэнушц. Ауэ уэ сыт? Хьыджэбзыжь цыклу лэджэ тетшц мы дунейм уэ усэм хуэдэу гуклэ зэбгъэщлауэ жылэ псалгэ дахэ купшлэншэхэр я флэщ хьууэ, сэ си флэщ зэрыхуам хуэдэу. Сэ сытклэ укысхуеинт уэ, сымылэкутэкыым, сыбылымтэкыым, зэрыжалэу. Уэ арыншэу упсэуфынукыым, уи гуфлэклэм ахьшэр дэмыклыу дэлъын хуейшц. Уи улахуэр махуишц флэкла ушримыкьуклэ, кьэнэжыр... Мес, кьэбгъуэташц: иджыри ахьшэу, иджыри былыму.

– А псори шлыжыплэр кыплысхауэ шыта тумэнишырамэ, мэ, узотыж. – Абубэчыр и гуфлэклэ жыным и лэр хуехь.

– Шыгъэт мы делагъэр! – зэхиуклэшц Мазизэ и нэщхьыр. – Тумэнишым зэпытыр кыхуклуэ, си гъащлэр зэрызэхэбулар шыпхуэгъуаклэ, ари пхузогъэгъу.

– Уэ ухуэмейуэ...

– «Уэ ухуэмейуэ» жылэ?! Догъуэ, а псомкли кьуаншэр сэрауэ жылэну ара? Сэ уэ кышцлэлъызыжыащ, апхуэдизытхьэр пхуэслуаш, нэху здэщым нэчыхь пхуэзгъэтхыну бжеслашц, ЗАГС-м шлэслъхьэну заявлэнэ уэзгъэтхри си жып ислъхьэжащ. Ара?.. Уи бзэгур паупшлэ?.. Сыт напэр уилэн хуей апхуэдэшцл уупсын шхьэклэ? Уэ си сабийр степха кьудейкыым, си анэ закъуэр, мы дунейм шызилэ закъуэр кызышцлэ иклагъэм ихьащ. – Мазизэ и нэпсыр кышцлэхуашц. – Ди тхьэ, сыту укысхуэгущлэгъуншат а пшыхъэщхэм. Сэ укызырысшыдыхьэшхам хуэдэу сыпшымыдыхьэшхыжу сылэмэ, мы шлы флышлэжыыр кызызгуэсчыншц. Уэ пхуэдэхэм яхуэфашцэкыым...

– Мы дахашцэр сыту губжьа хуэдэ, Бэч, – кьабгъэдохьэ Абубэчыр и фызыр. – Угъаи хуэди, тхьэлухуд. А уи нэклу дыхьэрэным нэпс томыгъэлъадэ, зэригъэлъэншц.

– Уэ нэхь шлэншц, – жиалаш Мазизэ. – Гъащлэ нэхь плэгъуашц. Узыншэу.

Луигъэзыклри лукыжащ. Зэллэфызыр дакыкьэклэ абы клэлыплъу шыташ, Мазизэ автобус кьэувылэплэм деж шыт цыхуэ лувым хэзэрыхьа нэужь, фызым, и ллым и лэблэр иубыдри, паркымклэ иришэжьащ.

Мазизэ и шхьэр флэудыж, пэш зышцыхьэжам шлэзагъэркыым кышцлэклри, здэклэуэнур ишлэркыым. И гушхьэ сытклэ кьэклынт ар нобэ Абубэчыр хуэзэну? Ишлэххакыым мы кьалэм шылэу. Дэни шцишлэнт, кыжримыламэ, кыхуимытхамэ. Кыжрилэнуи, кыхуитхынуи шлалэм игу кьэклыххэртэкыым, езым Мазизэ зышцигъэпшцлэу кышцлэпхуэуэарат. Дунейр шэрхьшци мэклэрахьуэжи, узэрызэрихьэллэжынури, ушцызэрихьэллэжынури шлэнукыым. Абубэчыри сытклэ и гугъэнт Мазизэ Налшык кьаклуэу шыхуэзэну. Пэжш, хьыджэбзым куэдрэ кыжрилэрт еджэну зэрыхуейр, дыхьэшхыурэ жилэрейт: «Кьуаншагъэ мы дунейм темытыж шлыным сыхуеджэнушц». Ар шлалэм гушылэм хуишхьырт, Мазизэ хьыджэбз гурыхуэу, литературэм, искусствэм, нэгъуэщлэ куэдым флы дыдэу хишцыклэ пэтми, езы Абубэчыр илгъэсий флэкла зэремыджам кылхэклэу, хьыджэбзым жылэ псори бажэм и жэрүмэу кышцыхьурт. Уэ узышцымыгъуазэ нэгъуэщлым шыжилэм и деж луэхум шэч кыхохьэр, псом хуэмыдэу шлэныгъэм и луэхум. Шлэныгъэншагъэр – тхьэмышцлагъэщ, абы цыхур и гупсысэклэклэ, дунейеплтыкьлэклэ нэджэлуджэ ешцл, зипытлэ-зихуэу дунейм тригъэтшц и шлакхуэ лыхьэмрэ плэ шлагъымрэ нэхь жыжэ и гупсысэр нимыгъэсу. Зыми шлэмыхуэпсу, зыми хушлэмыкьуу зы плэм итурэ мэужыхыж, шлэпсэуар кыгурымылуэурэ мэлэж.

Мазизэ зы пІэм пхуитынутэкьым. ЗэрыжаІэу, ар шыжейми гупсысэрт, шылажьэм деж зигъэпсэхурт, зышигъэпсэхум – кьэкІуэнур зэригъэзахурт. Абы и акъылым псэхупІэ иритыртэкьым, и Іапкълъэпкълъыр игъэсабыртэкьым. ШыІэщ апхуэдэ цІыху, лэжьыгъэр и псэм дыхъэмэ, махуэ псом зигъэпсэхуа хуэдэ, и Іапкълъэпкълъыр псынщІэ хъуауэ унэм кьэкІуэж, лэжьыгъэр дауэ мыхъэлъэми зыуи зэхимыщІэу. Мазизэ унэм къэмыкІуэжу дружин никхэм я гъусэу къалэм шыкІуэр нэхьыбэт, жэщым сыхъэт пщыкІуэ пщІондэ шыІэу, зы сыхъэт хущІыхъэгъуэ игъуэтам, библиотекэм жэрт, зыхуеину тхылъхэр къыхихырти, къыхырт. КъыщІрамыгъэхым, абы шеджэрт, дзыхъ нэхъ зытримыщІэхэр къыхитхыкІырт...

Блыщхъэм мастерыр, къыбгъэдыхъэри, Мазизэ къыбгъэдэт шэнтым тетІысхъащ, Іэ лъэныкъуэкІэ зришэкІри, пыгуфІыкІыурэ къеупщІащ:

– Сыт сызэрыбгъэгуфІэнур, тхъэлухуд? ФІэхъусыж.

– Упсэуж, Света. Псори дэгъуэщ, – плъыжь къэхъуауэ жиІащ Мазизэ. – Сигу зэгъауэ сыкъэкІуэжащ.

– Сынохъуэхъу, – зрикъузылІащ Светэ бзылхугъэр. – Апхуэдэу егъэкІуэкІ. КъыбжаІа уи ныбжьэгъухэм дирекцэм и унафэр? ЦІыхуитІ фІэкІа...

– Светэ, соукІытэ си ныбжьэгъухэм щхъэкІэ, – ирихъэхащ и щхъэр Мазизэ. – Дызэса къудейуэ дауэ сахэкІыу сежъэжын? И щхъэ ифІ зэрехуэ жаІэнщ.

– Япэрауэ, уэ абы хэпщІыкІа шыІэкьым. Абыхэми узэхащІыкІын, уи Іуэху зытетыр къагурыІуэн хуейщ. Улажьэурэ уеджэну тыншкьым, ар сэ згъэунэхуа Іуэхущ. Ухуейуэ щытмэ, сэ сепсэлъэнщ абыхэм.

– Хъэуэ, сэ яжесІэнщ. Ауэ, хэт си гъусэнур?

– ЖыІэ узыхуейр.

– Сусаннэ.

– Дэгъуэщ. Сэри сигу къэкІат ар. Сусаннэ цІыхубз зэтетщ, ущигъэуэнукьым.

– Сэ сызэрыщыуам нэхърэ нэхъ Іеижу сыщыуэжынкьым, – жиІэри, Мазизэ щІегъуэжащ, плъыжьыпс къэхъуауэ.

– ЛІо, мыбы лэжьакІуэу укъызэрыкІуара узыхущІегъуэжар? – дыхъэшхащ мастерыр. Мазизэ иджыпсту и ІэфракІэм щІедзэкъэжыр Светэ жепІами мы дунейм теттэкьым и фІэщ зэрыхъун. Мазизэ абы зэнзэныпсым хуэдэу къабзэ, сабийм хуэдэу гуэныхъынщэ хъыджэбз Іэсэ цІыкІуут зэрилътэр. УмылгытапІи иІэтэкьым. Мазизэ и хъэл-щэн дахэм, и псэлъэкІэ шабэм, и ерыщагъым, щхъэх зэримыщІэм, дэтхэнэ зыми зэуэ нэІурыт зэрыхуэхъум псори дихъэхырт, я цехым шылажьэхэм я мызакъуэу, заводпсэ зэІущІэхэм мызэ-мытІэу и цІэ щраІуат, комсомол комитетым яшэурэ лэжьыгъэ гуэрхэр и пщэ къыдалъхъат. Мазизэ и Іуэхур хъарзынэу ежъауэ екІуэкІырт...

* * *

Зэманыр апхуэдизкІэ псынщІэу макІуэри, цІыхум ищІэнум и ныкъуэр кІэлъыІэбэу къыфІонэр. Хунэсыркьым. Зэманыр псынщІэу кІуэ ззрыхъуам ещхъыркъабззу, Іуэхури нэхъыбэ хъуащ. Илъэсищ хъуауэ Сусаннэрэ Мазизэрэ зы пэшым щІэсщ. Дыгъуасэ Мазизэ университетым къыкІыжащ ещанэ курсым и экзаменхэр итри.

– Сусаннэ, курсищ къэзухари зыгуэр хъунт, – жиІащ Мэзизэ, лэжьакІуэ къыщикІыжым, – нэгъуэщІ зыгуэри шыІэщ нобэ.

– Сыту пІэрэ? – къеупщІащ абы и ныбжьэгъур.

– Фызыжь сыхъуащ.

– Укъыщалъхуа махуэ? – къэувыІащ Сусаннэ. – Пэж дыдэу ара?

– Аращ, Сусаннэ. Илъэс тІоущІрэ щырэ сохъу. Дыдыдыд, фызыжь сыхъуа мыгъуэщ.

– НтІэ, уи жъэм хъэкъурт жъэдэлъ нышэдибэ лъандэрэ? Зан- щІэу къалэм докІуэ. Иджы сыти дгъуэтыжын, ауэ дгъуэтыр къэтщэхунщ. Уэри, тхъэуэ дыкъэзыгъэщІа, уаукІ хъунмэ уэ, – мэшхыдэ Сусаннэ. – Жанеттэрэ Розеттэрэ сыт жаІэн, Іей? УафыщІынщ а тІум. Свети зигъэгусэнщ. И шыпхъу нэхъыщІэм хуэдэу укълъагъу уэ абы.

– Сэри солъагъу. Шыпхъум къыпхуищІэнкьым сэ абы къысхуищІэр. ЦІыхуфІыщэщ. ЗэрыщІыхуфІым хуэдэ дыдэуи мэлажьэ. Махуэм абы зэфІигъэкІыр зихуэдизыр сыт!

– ЗэфІимыгъэкІыу щытам къалэ исполкомым депутату хахрэт? Улажьэмэ, лыжь пшхынщ, жиІащ...

ДжэдитІ, шатэ, помидор, нэгъуэщІхэри къащэхури, цІыхубзитІыр кІыфІ мыхъуу къыщІыхъэжащ. Мазизэ Жанеттэ сымэ зыщІэс пэшым жэри, тІури имыгъуэту къыгъээжащ. КъадыщІэс хъыджэбзым къыжриІащ лэжьыгъэр зэраухрэ къызэрыщІэмыхъэжар.

– СакыхэкIри хуит хуащ а tур, – щэтащ Сусаннэ. – Жанеттэ tэкIу нэхь зиыгыщ, ауэ Розеттэ ирегъелей. Зы бэлыхь кышыщIынущ абы.

– КышыщIым, сэ схуэдэу... – Мазизэ и псалъэр пиудри, нэгъуэщIым техъжащ: – Сэ мыгъуи дагъуэ Iэджэ кысхуэпщI кыщIэкIынщ, зыри кызжумыIэ щхэкIэ.

– ПхуэсщIым, сыпшышынэ уи гугъэ? – къеплъащ абы Сусаннэ, Мазизэ кыригъэжбар зэрынымыгъэсам гу лъита пэт, зыри жиIакъым.

– Гуэныхьыншэ щыIэкъым, – тIысаш Мазизэ. – Сыт-tIэ иджы тщIэнур?

– НакIуэ, гуэныхьыншэ, дыпщэфIэнщ, – къэтэджащ Сусаннэ. – Къальхуар уэращ, итIани утIысыжауэ ушысщ, Хьэщпакъхэ я нысашIэу...

Сыхъэтиблхэм деж Iэнэр къаухуащ. Мазизэ Орджоникидзе зы шампанскэ птулъкIэ кыздрихати, ари къытрагъэуащ. Шампанскэм и щхъэр Iузыхыным щхэкIэ зэныкъуэкъуу щысу, бжэр Iуипхуэтри Розеттэ кыщIэлъдащ. Абы и фэр шэхум хуэдэу пыкIат, и нэхэм къажыхьырт, бауэкIэщIт. ПщIэнтэкъым зыгуэрым кырихужбауэ кыху фIэкIа. Пэшым щIэситIми зы псалъэ я жьэ кыжъэдэмыкI щыкIэ, жэри Мазизэ и пIэм зридзащ, гущIыхъуэ зэщыджэу. Сусаннэрэ Мазизэрэ зоплъыж, ящIэнур ящIэркъым, илъагъур яфIетелъыджэщ. Сыт хуэдэ Iуэху пэщIэмыхуами кызыфIэмыIуэху, зи гъащIэр гушыIэрэ нэфIэгугIэу зыхь хъыджэбзыр хэзыгъэщIар дауикI джэгугу цыкIукъым. Зы бэлыхь кышыщIащ Розеттэ, ауэ сыт?

Сусаннэрэ Мазизэрэ щхъэщытIысхъауэ йоупщI, йодэхащIэ. Ауэ хъыджэбзым и гыныр щIичэркъым, нэхь ин мэхуэ, гущIэм зыкыдыгъазэу зэщоджэ. Жанетти щытщ и фэр шэхум хуэдэу пыкIауэ.

– Розеттэ, – гууэщIу кыигъэгъуэлъыну къокъу Сусаннэ, – кыпшыщIар сыт? Мыдэ къаплъэт. ЖыIэт къэхуар... Хэт уи жагъуэ къэзыщIар? Е фи дежкIэ зыгуэр кыпшысхъа?... НтIэ, кыпшысхъауамэ, сыт апхуэдизу зыщIэплIэжыр?

– Хьэсэн... – зэщыджэурэ желэ абы. – Хьэсэн физ иIэу кыщIэкIащ...

– Щыгъэт иджы, Розеттэ, делагъэ жумыIэ, – и фIэщ хьуркъым Сусаннэ.

– ИIэщ, Сусаннэ, – и щхъэр фIэлэлугу, и нэпсхэр къежэхуэ кызэфIэтIысхъащ Розеттэ. – Сабии иIэщ. Жанеттэ сэрэ тыкуэным дыщIэту кызедджа хъыджэбз цыкIу гуэрым дыхуэзащ, цыхубз щIалэ гуэр сабий иыгыгуэ и гъусэу. Сызыщылажъэр щыжесIэм, а цыхубзым Iэ хуищIри, жиIащ: мыбы илIри абы щолажъэ, Жэрдэн Хьэсэн. Сэ сыкызызэпкырыхуащ, дунейм зэхэсхыж теткъым. Жаннетэ IэджэкIэ еупщIащ. Псори пэжт... Псори пэ-э-а- айт, Сусаннэ-э-а-а! – и ИтIыр и напэм Iулъу укIуриижащ Розеттэ. – Сэ сыт иджы сщIэжынур?! Дауэ сэ сызэрыхъужынур?! Щхъэ сигъэунэхъа? Щхъэ мыгъуэ сыкыгъэсэхыжа, кыпшысхуэмейм?

– Розеттэ, си псэм хуэдэ, – бгъуротIысхъэ абы аргуэру Сусаннэ, – жыпIэр сыт? Апхуэдэу куум фыхыхъауэ щыта? Уделэт уэ?

– Сыделэт, Сусаннэ. Ирапхым хуэдэу сыделэт! – Розеттэ зэуэ кыпшыльэтри, зидзри стIолым телъ сэр кыпхуэтащ. Мазизэ напIэзыпIэм абы сэр зэриыгъ Iэ ижыр фIиубыдыкIри, иришэхащ, Сусаннэ ар кыпIэщIитхъащ.

– Къэбгъуэтаи хэкIыпIэфI. Дэтхэнэ зы делэми ящIэфынущ ар, – бауэкIэщIщ Мазизэ.

Шэнт щытым тещатэри, Розеттэ и щхъэр кыфIэхуащ.

– НэгъуэщI хэкIыпIэ сиIэу сщIэркъым, Мазизэ. Си пIэм тхъэм уримыгъэувэкIэ.

– Сэ сызэрытам сыт хэпщIыкIрэ уэ?.. Сыт сримыхьэлIэми, кIапси сэи сепхуэнкъым, – и щыбагъ кыгъазэри, щхъэгъубжэм дэплъу увыжащ Мазизэ.

Пэшыр даушыншэ хъуащ. АпхуэдизкIэ даушыншэщи, блыным адэкIэ кыпшыт пэшым фIэлъ сыхъэтым и лажъэ макъыр зэхох. Розеттэ хуэшэчауэ кыщIэкIынкъым апхуэдэ щытыкIэр, кызэфIэтIысхъэри, ину щэтащ.

– ДауикI, псэр IэфIщ, – жиIащ абы и щхъэр кыдримыхъеуэ. – Ауэ уи щыыхьыр щызэхатэм деж, и нэкIэ илъагъуу, ищIэу уи пщэдейр жыхъэнмэ щашIым, нэхь Iеижым урехулIэ. Сыт хуэдиз тхъэ абы сэ кысхуиIуар, лъэгуажьэмышхъэу дапщэрэ кысхуэува кыздэкIуэ жиIэу! Тхъэмахуэ хьуркъым абы лъандэрэ. Абы щыгъуэ и фызымрэ и сабиймрэ кыпэплъэу унэм щIэст.

– Уи нэпсери уи тхъэусыхъэри лейщ иджыпсту, – Розеттэ бгъуротIысхъащ Сусаннэ. – Девгъэгупсыс, сыт адэкIэ тщIэнур? НэгъуэщI кышэри ежъэжащ жытIэу къэдгъанэ хъункъым Iуэхур. Хэт и деж кыпшыщIэдзэну?

– Розеттэ деж, – зыкыригъээкIащ Мазизэ.

Пэшым щісхэм я дамащхэр драшеящ, Мазизэ жи́эр кьазэ- рыгурымы́уэм и щыхьэту.

– Мыбы кьыбгурымы́уэну зыри хэлькьым, Сусаннэ, – жи́ащ Мазизэ. – Хэт узыхуэтхьэусыхэнур? Прокурорыра? Хьэмэрэ судым ептыну? Розеттэ Іуэхур зытетыр жи́энщ, модрейр кьэувынщ, си Іуэху лъэпкь хэлькьым жи́энщи.

– Сыти жыпІэ хьунущ...

– Аракъэ Іуэхур, сыти жыпІэ хьунущ. ЩІалэм щыхьэтыфІ иІэщ: мес, феплъ, сэ фІыуэ слъагьур, кьызыдэскІухьар кьэсшауэ си унэ щісщ, бын хуэзгьуэтауэ. Сыт абы жи́эр и фІэщ мыхьуу Розеттэ жи́эр судым и фІэщ щіхьунур? Уэ иджыпсту уиІэ щыхьэт, хьэмэрэ тхылъымпІэ, жыпІэр зэрыпэжыр я фІэщ пщІыфыну?

– Сэ сыщыхьэтщ, – кьыдэплъеящ Сусаннэ.

– Урагьуса?

– Пщыхьэщхьэ кьэс Хьэсэн деж сокІуэ, жи́эурэ щікІащ.

– Хьэсэн Іэджэ щыІэщ. Кьыжри́ар зэхэпха? Жри́эжар пщІэрэ? Я шхыІэн щІагь ущІэплъа?

– Ана-а, ар сыт жыІэкІэ? – и жагьуэ ищІащ Сусаннэ.

– Нэхь шабэу кьоупщІын уи гугьэ судыр? Розеттэ зи гугьу ищІыр лы бынунэщ, ар джэгу цыкІукьым. Абы шыуагьэ хыхьэ хьунукьым, лажьэ имыІэу унагьуэр пкьутэмэ-щэ?

– Си суд пщІэну алыхьым уэ сыппэщІимыгьахуэкІэ, – кьеплъащ абы Жанеттэ, – Уи гущІэгьу ущыгугьыу...

– УщІалэщ уэ иджыри, Жанеттэ.

– КІыгуугу, – фІэмыфІу пыгуфІыкІащ Жанеттэ. – КІыгуугу и цІэ иреІуэж.

– Сыт-тІэ тщІэнур? – кьэтэджащ Сусаннэ.

– Сэ сызреплъыр мыраш: ныщхьэбэ дэ мы Іуэхум ди Іэр хуэкІэщІщ, – щхьэгьубжэм кьыІуыжаш Мазизэ, – тхуешІэни щыІэкьым. Пщэдджыжь лэжьапІэм дызэрынэсу, плымы Хьэсэн жыхуэфІэр кьэдухьуреихьынщи... КьывгурыІуа?.. Мис абдеж жэуап кьыщыпытхынщ.

Мазизэ стІолым кьытригьэувам зы цІыху хэлэбэн идакьым. Апхуэдэ гукьыдэж зыми иІэтэкьым. Жанеттэ, «фэ фымыгузавэ, сэ ныжэбэ сыжеинкьым», – щэхуу кьажри́Іэу Розеттэ ишэжа нэужь, мыдрей тІури замыгьэгувэжу гьуэлъыжаш. Мазизэ зигьэлыхьулъыбжьу и ныбжьэгьухэм яхэпсэлыхьа щхьэкІэ, Розеттэ кьыщыщІа щІэщхьур и гум ежэлІат. «Насып иІэмэ, лъэщыджэу кьыщІэкІынкьым, – игу щІэгьурт абы. – Апхуэдэу кьыщІэкІмэ, сэ сызрикІуэ гьуэгу емынэракъэ абы кьыщІэлъыр? Емынэм кьыщынэжрэ ар? Дунейм сытетыху бэІутІэІу мыухыжу си гущхьэм телъыну удынщ. Уипкь япэ кьикІа уи сабийр кьыщІэбнэу сымаджэщым укьыщІэкІыжыну... Щхьэи седэІуат си анэми, щхьэи кьыщІэзнат? Сыдамыгьэхьэжым, лэжьапІэ, псэупІэ мащІэт? Улэжьэнуэмэ, дэнэ и дежи лэжыгьэтэкьэ...»

Мазизэ, зыгуэр кьелусэ кьыфІэщІри, кьэщтащ. Ар Сусаннэт. «НэкІуатэт», – жи́эри кьыкІэщІэпщхьащ. ДакьыкьитІ хуэдэкІэ зыри жимыІэу хэльри, Сусаннэ щэху дыдэу кьригьэжьащ:

– Мазизэ, куэд щІауэ зыгуэркІэ сыноупщІыну си Іупэм кьосри изокьухыж...

– Сыту пІэрэ апхуэдизу узыгьэпІейтейр?

– Уэращ, Мазизэ... Зэ, зэ, – Іуилъхьащ абы и Іэр Мазизэ и Іупэм. – Сэ си гурыщхьуэр жызгьыІэ. УЭ зыгуэрым укьыхегьэзыхь, Мазизэ. Кьарууэ уи́Іэр хэплъхьауэ лыгьэкІэ зыгуэр щыбогьэпщІу уэ мы уи гу лъабжьэм. Зэзэмызи зыгуэрхэр кьыбжьэдокІ, итІани, уоцтэжри, щым уохьуж. НетІэ жыпІам хуэдэу... «Сэ сызэрытам сыт хэпщІыкІрэ уэ!» – жыпІэри, зэуэ зыщІэплъэфыжаш. Япэми гу лъыстащ мыпхуэдэ псалъэхэм: «Сэ сызэувэлІам и кІыІхьагь хьунур сщІэркьым...» Ар щІыжыпІар уи анэр зэрылІам и закьуэтэкьым. Сыт апхуэдизу узыхьыр, Мазизэ? Сыт урищІыкІыу кьыптехьэлъэр? Солъагьу, дауэ зумыщІми, сыт умылэжьми уи нитІыр пхуэгьэпщІуркьым. УщІэзгьэплъэжащэрэт уэ езыр а тІум.

– Пэжщ, Сусаннэ, – зыкьыкІэрикьузащ абы и ныбжьэгьум. – Сэ мыгувэу сыІуыжынуу лэжьапІэм, си ІэщІагьэм зыхуезгьэсЭну лэжыгьэ кьысхуагьуэт. Иджы псори бжесІэ хьунущ.. Уэ дзыхь пхузощІ апхуэдиз илъэскІэ зыми зэхамыхуу кьесхьэклар.

Мазизэ зы псалъэ димыгьэхуу и Іуэхур кьызэрекІуэклар Сусаннэ жри́эжаш.

– Иджы шхуми сес, шэми сес жыхуаІэу, тІысыпІи, псэхупІи згьуэтыркьым, си кьуаншагьэм, и хьэлъагь псомкІи кьыстегьуэлъхьауэ, сыщІепІытІэ, Сусаннэ. Жыжьэу зы сабий слъэгьуамэ, «мамэ!» – жи́Іэу зыкьысхуишиин кьысфІэщІу си гур пелуэнтІыкІ. Зэман дэкІмэ, нэхь сщхьэщыкІын, стеун си гугьати, нэхьей, нэхь гущІэгьуншэ мэхьу. Зы жэщ кьакІуэу мобдеж сыщІэзышар си сабийм и адэращ.

– А нолей...

– Щалэ дахэу шытащ ар, Сусаннэ, – щэтащ Мазизэ. – Сурэтуи пхуэщЦынтэкьым апхуэдэ. Езыри цыху лейтэкьым. Щыклейтэкьым, Iукейтэкьым. Си жагьуэ хьуну зэи зы псалгэ зэхызыгэхакьым.

– Ульэщыджэу укьызэрищIэу, кIэбгьу зищIри ежьэжаш, – губжьащ Сусаннэ. – Ара цыху лейтэкьым жыхуэпIэр? Iух адэ. ЗэхэупIышкIуэжауэ...

– Иджы ефэ хьуащ. И фызыр рестораным щолажьэ, хэкIуэтауэ кьокIуэж. Абубэчыр езыр гурыщхьуэщI бзаджэщ.

– НтIэ, иджы кьыздэкIуэж жиIэу ара?

– Хьэуэ, абы сэ сызэрыдэмыкIуэжынур фIыуэ ещIэр. Зэ бжесIащ, Сусаннэ, сэ зэи лы сидэкIуэнукуьым.

– Иджыри бжызоIэ, умыделэ. Сыт и лажьэ Руслан? ИлъэситI хьуауэ абы и фэм ипхымкIэ сыту уфIэмыпсэкIуэдрэ? Зэ сыщыуащ жыпIэу уи гьащIэ псори дэгъэзеигьуэу щхьэ пхьын хуей? Щхьэ апхуэдэ тезыр зытеплъхьэжрэ? ЛIам щхьэкIэ Iей жаIэркьым, Iей хужысIэнуи аракьым, ауэ уедэIуэн хуеякьым уи анэм жиIам. Удимыгэхьэжмэ, дунейр абдеж щихутэкьым, сабийр щупIын бгьуэтырт. Уи анэм и гьащIэр нэхьри зыгэкIэщIар арауэ кьыщIэкIынуу, сабийр кьызэрыщIэбнар. Егупсысыжагьэнщ зэрымызахуэм. Езыри анэт.

– Езыми зиукIыжаш, сэри сиукIащ, – щэтащ аргуэру Мазизэ. – «УедэIуэн хуеякьым уи анэм жиIэм», – жыбоIэр. Тынщ апхуэдэу жыпIэну. Лъэныкьуэ куэдкIэ сыкьегупсысащ сэ абы, Сусаннэ, зы жэщкьым сэ щIыхьыншэу, шыгьушыпсым сыхэлъу згьэкIуар. Сэ дянэм и пIэ сиувэрт, езыр сипхьуу кьызыфIэзгьэщIырти, ди гьунэгьу физхэр зэхэлъэдэжауэ Iэгульэгу еуэу жаIэхэм седаIуэрт: «А Iей гуцэ, мо Мазизэ и пхьур щыдэкIуари сыт щыгьуэ, жаIэуи яIуатэуи зэхэтхакьым, Iэуи-лъауи щылакьым, иджы, мес, сабииншхуэр и IэплIэм илъу кьокIуэжри». «Сыт-тIэ, – жеIэр адрейми, иджы лIыншэу лъхуэр гьунэжщ. Фызышэ, нэчыхьытх хэмыту зэфIагьэкI». Сэ бэуапIэ сымыгьуэтыжу сыкьыщыльэтырт, палатэм щIэлъхэр си ужь иту бжэм сакьыфIэжэрт, саубыдыжырти, кьызэущиеу нэху щыху кьысщхьэщысхэт. Ар и гум техуэнт илъэс пщыкIуийкIэ бащэкIэ кьысщыгугьыу, кьыстегужьейкIауэ, зи кIэтIийр зи вакъэпсу сызыпIа анэ сымаджэм? ЩыIэкьым анэ апхуэдэ Iуэхум деж IэплIэ-бакIэ удишэжыну, хьэмэрэ кьыппежьэну. Уэри жыпIащи, псомкIи кьуаншэр сэращ. ЗАГС-м пщэдей схьынуу жиIэри, заявленэ сигьэтхаш, ар езым итхам кIэрильхьэри и жыным ирильхьэжаш. IункIыбзэ быдэ иритыжат абы и жыным, щхьэусыгьуэу дунейм тетыр ищIурэ тIыгум сытригьэIэбащ. ЗыкIи кьуаншэкьым си анэр, абы и пIэм ситамэ, сэри арат жысIэнур. Ауэ сэ сыанэтэкьэ, сэратэкьэ сабийр зипкьыкIар? ХьэкIэкхьуэкIэ кьудейм и шырыр дзапэкIэ кьрехьэкI, шынагьуэм щигьэпщкIуу. Сэ...

– Хьунщ, зумыукIыж. Сыт иджы угьыжкIи убжэкIи? – дилъащ абы и щхьэм Iэ Сусаннэ... – Хьуащ апхуэдэу. Кьыпхуегьэгъэзэжынукуьым... Уэху-хуей, сыт сэ фэ тхьэмыщкIэ гупым фхуэсщIэнур? СыткIи сывдэIэпыкьуфыну? Уи закьуэу упсэууэ щIэбдзэмэ, нэхь хьэлъэж хьунуш, Мазизэ. ДэкIуэ мы щIалэ хьарзынэм. Дзэм кьыкIыжаш, лажьэурэ йоджэ, адэ-анэ бэлыхь иIэщ. Ягъэсащ жысIэу аращ.

– СыдэкIуэфынукуьым, Сусаннэ.

– А ноIейм удэкIуэжынууи аращ.

– Аракьым! – зригьэIэтащ Мазизэ и макьым. – Аракьым, Сусаннэ. СымыукIытэжу бжесIэнщи, сыгьуэлъыфынукуьым цыхухьу и пIэ. А зыр сигу кьэкIмэ, си щхьэным зресэ, си гур кьызэIохьэ, си лIэн кьакIуэу. Дауэ итIанэ сэ сызэрыдэкIуэну? Сыти сищIын, блэм хуэдэу сыщIыIэмэ? Плъагьуркьэ си щхьэным тхьуауэ хэтыр? Ар илъэс тIоушIрэ щым.

– Лэ.

– Хэт зыхуэзлэнур?.. Ар хэкIыпIэкьым, Сусаннэ. Абы сэ щIали сищIыжынукуьым, си гуцхьэм телъ хьэзабри трихынукуьым. СщIэуэ собэтыр, Сусаннэ, зыгуэрым си кьузпсыр кьыхетхь. Зыгуэр щIэн хуейш, сщIэнури, кьыщыщIэздэнури сщIэркьым. Сыхуейтэкьым налыншэу мылым кьытена шыуэ, гьащIэм сыкьыхэнэну, си мурадыр здэщIэм сылъэмыIэсу. Сэр щхьэкIэ сабийуэ щыIэр ягьэпщкIун? Сабий зэрыслъагьуу сыкьызокIуэкI. Зыгуэр зэсщIэжынкIэ сошынэ.

– Арат иджы кьэнэжар! – шабэу и натIэм еуащ Сусаннэ. – Пэжыр бжесIэнщи, вакъэ зэв сибгьэуващ уи щэхур кьызжепIэри. Зы лъэныкьуэкIэ сыкьоуври, си гур пкIэрокI, услъагьу мыхьуу зызогьэзэкI апхуэдэу гуншэу, псэншэу сабийр кьызэрыщIэбнам щхьэкIэ. Сыт хуэдиз унагьуэ бэлыхь ятель, унагьуэ мыхьуу кьутэжрэ сабий зэрамыIэм щхьэкIэ? Сыт хуэдиз цыхубз анэ хьуну яхуейуэ а уэ узэлъэпэуа насыпыр ямыIэу гьурэ, сырэ? Мы дунейм теткьым зы унагьуэ насыпыфIэу, сабий гьы макъ, сабий дыхьэшх макъ кьыщIэмыIукIыу. Уэ абы уегупсысакьым, бгьуэта насыпыр псэкIэ зыхэпщIакьым.

Ауэ, итлани нэгъуэщI щыпIэкIэ уи Iуэхум сыкышщоплэри, си гур пекъузыкI услъагъум. ЗэрыжаIэу, сызигагъуэу жагъуэкIэ кыызэбгыныр пэщIэхуэ а уэ узыпэщIэхуам. Уэ уи закъуэпщIийуэ уи анэм укыыхуэнэри, абы и губжым упэщIэтыфакым. Е зы ныбжьэгъу, е зы благъэ сыту уимыIарэт уи анэм епсэлъэфыну, :уи гум кыитридза дыркъуэр зэи зэрымыхъужыну гуригъIуэфыну? Уэ сыт жьпIэфынт? Дэ драгъэсакым анэм е адэм дытэпсэлъэжу. Дытэпсэлъэжыныр кызогъанэри, дигу илэ яжетIэу. Ар фIы? ФIы щыгъэтауэ, мис иджы ди щхъэм къоуж. ЗэрогъэкIий: «Ди щIалэгъуалэр хъэлыншэщ, ди щIалэгъуалэр гъэса хъуакым!» Хэт абыкIэ къуаншэр? ЩIалэгъуалэм илъагъураш, кыжраIэраш зэхилъхэр, хъэл-щэн хуэхур. Дэ уафэми дынэмысу, щIыльэми дыкъемыхъужу а тIум я кум дыкыдэнауэ дыдэтщ. Нэхъыжьхэм дызэрагъэкIуалэкым, я щхъэ тралъхэркым кыдэчэнджэщыну, зыгуэркIэ мурад етхъэлIамэ, «ушIалэщ уэ иджыри, кIуэ адэ!» – жаIэри узрагъэпсалъэркым. А уэ кыпщыщIар зыщыщIар сэрауэ щытам си анэм нэгъуэщI кызжыIэн уи гугъэт? СыфIигъэжынт щхъэпхэтIыгукIэ. Сэ сыт сыкышщIикIыжар? Зы мыхъэнэншэщ. «Горнэм» фэтэр кышщыдатат пэшищ хъууэ. Си лIыр псэемыблэжт, лэжыгъэм щхъэкIэ зигъэлIэнут. Завод дызыщылажэм и унафэщIхэм ар кьалытэри, пэшищ кыдатат. НтIэ, си лIым и Iыхылыхэри, си Iыхылыхэри кызэхуэсаш. Ди анэм ныхат щэкI дахэ гуэр щхъэгъубжэлупхуэ фщIынщ, жиIэри. А пщыхъэщхъэ дыдэм ддыри фIэтлхъаш. Зы тхъэмахуэ дэкIауэ ди анэр нэкIуаш лэжыгъэ нэужым. Си гуащэри тхъэмадэри кьэкIуауэ щIэсхэт. НызэрыщIыхъуэ щхъэгъубжэлупхуэм еплэри, кыздрихар сымыщIэу, жиIащ: «Къащтэт а кьэнар, щхъэгъубжэлупхуэр кIэщI тщIащ, пыддэнщ». ЩэкIым щыщ зыри кьэнатэкым. Хъэуэ, кьэнат метриплI хъун, ауэ а пщыхъэщхъэ дыдэм си пщыпхур ехъуэпсауэ щыжиIэм, естат. ИужькIэ кызэрызжаIэжамкIэ, ар ди анэм ищIэрт. НтIэ, анэм Iуэхур зытетыр щыжесIэм, зыкытIатэу щидзаш. Хуэмурэ кьригъажьэри, къуаншагъуэ щыIэр си гуащэм деж ихъыжаш, сэ гу зылызмыта, ауэ, пэж дыдэу, ди унагъуэм щекIуэкI «кIокъмакъ» цыкIухэр сигу кыигъэкIыжри, а дыздэщысым си гуащэм сигу щигъэкIащ. Си лIым нащхъэ кысхуищIри, пщэфIапIэм сыщIишауэ и нэр кысхузрегъэдзэкI: иджыпсту кIуэи а уи анэм си анэм «кысхуэгъэгъу» жрегъэлэ, арыншамэ тIури фызэгъусэу фыщIэсхунщ. «Арат узыхуейр? – сыкыльащ сэ. Уи анэр уи щыбагъ кыдэту укыикIуэтынт! – Апхуэдэу жиIэну къуаншагъэ бгъэдэлъу слъагъукым сэ си анэм». ПщэфIапIэм сыкышщIэкIыжри, псори жесIэжаш. «А-а-а, – кьэтэджащ ар, – сэ си гугъати уи лIыр кыдэпсэуну хуейуэ, мыбдеж щыситIым фамыгъэпсэууэ. Зыхуапи уи сабийр къащтэ. НыщIэкI мы угъурсыз лъапсэм».

Зысхуэпаш, сабийм и хъэпшып тIэкIу, сысей тIэкIу зы шумэданэ кыдэтлхъэжаш, дыкышщIэкIыжри... насыпыншагъэм дыкыхъуэуащ. Си анэр си щыбагъ кыдэту унагъуэншэ сыхъуащ... Мазэ дэкIри, си лIым нэгъуэщI кыишэжаш, иджы бынитI яIэу тхъэжу мэпсэу. Сэ, щхъэнтэм сыкIуэцIогъэри, общежитым сыщIэлъщ.

– КышшишэжакIэ, фIыуэ укыильагъутэкым, – жиIащ Мазизэ.

– Лъагъуныгъэ... – щэтащ Сусаннэ. – Лъагъуныгъэм ириджэгуркым, Мазизэ. Сэ си гугъаш ныскIэлъыжэну, кызэлъэлуну. Си анэми арат жиIэр: «умыгузавэ, нобэ е шдэдей кьэжэнухэщ, мис итIанэ унагъуэр зэрыщыту ууейщ. Абы щIэсхэм, ухуеймэ, хъэлывэ кыхэщIыкI, абы ухуэмейрэ, хъыршыну гъажьэ...». Мис, кьахэсщIыкIащ... Сэ кысХашIыкIащ хъэлIамзIырт: хъэлIамэцIырт бжыгъэми хабжэу, цIыхум и мэжэщIалIэ иримыгъэкIыу.

– Уэри уи анэр уогъэкъуаншэ.

– Згъэкъуэншаш. Си гуащэри, си тхъэмадэри, силIри, зэ зэрыбжесIаши, згъэкъуэншаш. Цыхур балигъ щыхъуакIэ, атIэми уэрэ сэрэ хуэдэу сабий ягъуэту анэ щыхъуакIэ, и щыуагъэм жэуап тэмэм иритыфу щытын хуейщ. Анэр зыкI хуейкым и бын Iей IушIэну, ауэ фIы хузошIэ жиIэурэ зыгъэунэхур дапщэ? Пхъур унагъуэ ихъа нэужь анэр абы кIуэрейуэ щIыщытын щыIэкым. Кыпхуеймэ, кьагъэкIуэнщи урагъэшэнщ. Уи благъэ хъуа щхъэкIэ, хамэ унагъуэщ ар. Уи пхъур абы щептакIэ, абы я гъащIэмкIэ, я хабзэмкIэ гъэпсэу. Уэ уи чэнджэщрэ ущиерэ ахэр хуэныкъуэмэ, укьагъуэтынщ.

– ИтIани умыгъэкъуаншэу жыбоIэр. Сэ схужыIэнукым...

– Уэ уи Iуэхур нэгъуэщIщ, Мазизэ. А тIур зэпхъэлIэ хъунукым.

– Насыпыншагъэр, Сусаннэ, ар хэт кышщыщIауи щIы – зыщ. Абы сыт ухуейми фIэщ: кьагъэпщIа, щIэлъхуа, кьрагъэкIыжа... ФIэпщракым Iуэхур зэлъытар, кьыганэ фэбжыраш. Уэ уи насыпыншагъэр нэхъ хъэлъэу кыболгытэр сысейм нэхрэ, а тIур зэпхъэлIэ мыхъун пэтми. Сэ куэдрэ сигу кьокIыж сымаджэщым сыкышщIэкIыжа махуэр. Автобусым ситIысхъэн сыукIытэри, километр тIошIрэ пщIыкIэ лъэсу сыкIуэжаш. Къуажэм сынэмысыж щIыкIэ уэшхым кьригъэжыащ, пэгункIэ кьракIых фIэкIа умышIэну. Абы зы уафэгъуагъуэ щIэтт, зыкIэ щыблэр уэти, зауэм теухуа кинофильмхэм куэдрэ

щыболъагъу топышэхэр зэпэзэву къехуэху, дунейр къутэж къыпфлэщлэу, – апхуэдэт ихъуреягккэ. «Псэр лэплэ», – щыжагъар а махуэм къэсщлэщ. Дакъыкыпщлэ ипэккэ зы дыгъужы зэрыщымылэ, къуажэм сынимыгъэсыжу сишхыну, жыслэу сыккэужырти, мо бэлыхълажэр зэрызэхэсху сышынащ, жыг закъуэ щытым сыщлэблэдащ, си псэр абыккэ къызгъэлыну... Ужейрэ, Сусаннэ?... Нтлэ, абы и лъабжьэм сыздыщлэтым, жыгым щыблэ къеуэри, и ныккэуэр ибэтэщ, мафлэр къыпылгъэу. Къызрезгъэжъа хуэдиз дэклатэккым жыгышхуэр дрилъщлэуэ мафлэм щисам. Сэ къыстехуэн хуея щыблэр жыгым ищтэри, зыхригъэсхъащ... Ухопырхыккэ, уи жеин къоккэуэ... Жей, пэж дыдэу, нэху щыным илэж щылэккым...

Мазизэ нэхъри Сусаннэ зыккэрикузэри и нэхэр зэтриплэщ. Ауэ сыт хуэдизу жейм щлэмыбэгами, къыхуэккэуаккым нэху клэпэр щхъэгъубжэм къыдидзыху. Абдеж тлэккэу хилъафэри, сыхъэт ныккэуэ дэмыккэу, и нэгү щлэккэу пщлэхъэплэ лейм къыщигъэлытэщ. И нитлэр плызауэ гъуэлъплэккэу здысым, къэтэджауэ пщэдджыжьышхэм яужь ит Сусаннэ къыбгъэдыхъащ:

– Сыт ар, тлэсэ? Щхъэ уккыхъэщтыккэ?

– Пщлэхъэплэ... А жыгыр... мафлэм исырт, ар хъуреягъу сабий гуэрэм... Сыжэми сынэсыртэккым. Сыджалэрт, сыпщырт... Езы сабийми сызэхихыртэккым. А мафлэм и инагыр... – Мазизэ и щхъэр къыплэщлэри, ар лэныккэуэ зырызымккэ зэрихъуэрэ къи- пыхыккэуэ.

– Хъунщ иджы, – къыбгъэдэтлэхъащ Сусаннэ. – Делэ ухъуа? Къару гуэр зыхэгъэлэ. Зэ щыуам и щыуагъэр игъеижу щысу щытамэ, гъащлэ щылэнтэккымы. Щылэми, хъэдагъэ защлэу щытынти. Щымыуэ щылэккым... Тэдж, зыхуапэ. Мыгувэу мохэр къаккэуэнущ, гъынэууэ заккэомыгъэлыагъу. Сыт пщлэ, «адаккэ мылэуэккэу нэху щын къанэрккым», – жагъэ, псэун хуейщ, уи пщэдейр дахэ тхъэм ищлэ...

Лэжыгъэм пщлэзным даккыккэу тлэщлэу илэу заводым нэсахъщ. Пщлэхъэплэм пэмыжыжьэу къыщызэтеуылэхэри, ««зэ моуэ фыщыт, сэ иджыпсту», – жилэри Жанеттэ щлэпхъуащ. Даккыккыщ- плы нэхъ дэмыккэу абы къыгъэзжэщ, Хъэсэн хъыдан гуэрккэу и лэжэр илэщлэу и ужь иту.

– Фи пщэдджыжь флэ хъуну, дахэщхэ! Дыгъуэпшыхъ, Розеттэ...

– Мэ мыр, дыгъуэпшыхъ щхъэккэу! – зыщлэри хъуащ ар щлэлэм и нэккэу. – Мэ мыр вэсэпшыхъ щхъэккэу! Мыр псоми щхъэккэу! Мыр...

Сусаннэпхъуэри Розеттэ зэщлэуыдащ. Хъэсэн зы псалэуэ жилэрккым, и нитлэр къыхуу хъыджэбзым къоплэри щытщ. Пщыу блэккэуэ къоуылэ, къэхъуар ямыщлэу къоплэри зэхэтщ. Сусаннэ хъыджэбз зэщлэжэр заводым пщлэащ. Гупым и ужь дыдэ ит Жанеттэ Хъэсэн къыгъэуылэащ:

– Жанеттэ, сыт мы къэхъуар?

– Къэхъуар уэ нэхъ пщлэнтэ, – йожьжэ хъыджэбзыр. – Напэншагъэщ ар, Хъэсэн, фыз, бын узэрилэр убыщлэу...

– Сыт фыз? Сыт бын? – епхъуэри къыгъэуылэащ ар щлэлэм. – Жылэуэ къэхъуа псори. Фэ зыгуэр зэхывогъэзэрыхъ.

– Дэ зэхывогъэзэрыхъ, уэ убегкымбарщ! – къеплъащ абы хъыджэбзыр, ишхыным хуэдэу. – Дыгъуасэ къалэм ккэуэуэ тыкуэным щыхуэзащ уи фызымрэ уи къуэмрэ. Напэ уилэнт хуейщ зыбумысыжыфыну...

– Зэ догуэт, Жанеттэ, сэ иджыпсту, – Хъэсэн лэуигъэзжэри я цехымккэу щлэпхъуащ.

Сыхъэт ныккэуэ дэмыккэу Розеттэ щлэлэ гуэр къыбгъэдыхъэри, пыгуфлэуэрэ сэлэм кърихэщ:

– Уузыншэм, дахэщ.

Розеттэ зыри жилаккым, нэщхыцэу къеплэри, зыгъэзжэщ.

– Сыккэуэпщлэхужжэ, Розеттэ?

– Си гъащлэм узмылгъэуам усщлэхужын, – къеплъащ ар аргуэрэ щлэлэм. – Зэран умыхъу.

– Сэ Жэрдэнхэ сарейщ, си цлэр Хъэсэнщ. Мис си пропускы. Дэ Жэрдэнхэ Хъэсэнтлэ дохъу. А дыгъуасэ плэзгъуар си щхъэгъусэщ, щлэлэ цлэуэри, Асланчик, сысейщ.

Розеттэ пропуск зэлухам тет сурэтымрэ цлэ-унэцлэуэри щылэагъуэ, зэуэ дунейр ккэуэ ккыщыхъуащ. Лэуэхур зэрымыщлэагъуэр Мазизэ япэ къылэагъуэри, къэсри и ныбжэагъуэр иубыдащ.

– Сыт ар, Розеттэ? Къэхъуалэ? Фэи нури уилэжжкым, лей.

– Зэплэккэуэ ар, Мазизэ, – жилащ абы хуэм дыдэу. – Хъэсэн сэ дэпэккэу къызэпсэлъэжми си лэуэхуэ.

– Ккэуэпсэлъэжынуэ! – пыгуфлэуэащ къэккэуэ. – Сэ ккэуэпсэлъэри щысщ. Иджыпсту къызгъэккэуэнщ, къаккэуэуэ гъуэгуэ темытмэ.

– Хъэуэ, хъэуэ, – къэщтащ хъыджэбзыр. – Сэ абы сылуплэжыфынууэ.

– Улуплэжыфынщ, дахэщ! – мэгуфлэуэ Хъэсэн, – Мыгувэу уи хъэгъуэллэуэуэ дыккыщыфэнци... Пщлэуэ, сэ си гъащлэм бзэгъухъэхэр флэуэ слэагъуэри, ауэ уэ ныбжэсэнщ: зыгъэхъэзыр. Хъэсэн я дэжжэм яжрилауэ еплэщлэуэ зызэрагъэпэщ.

– Хэт зызэзыгэпэщыр? – кьабгэдыхьаш абыхэм мастерыр. – Уэ, щалэ, кIуэи уи лэжыгэзэ ИэнагIэр кьызэгэпэщи нэхьыфIщ, Уи унэкъуэщ Хьэсэнэм си фэр зэрырихар куэдщ, иджы уэ кьыщIэбдзауэ ара? Уи кьуэр уэ пхуэдиз хьужащ, итIани щалэжэ цIыкIум хуэдэу фыдэтщ. КIуэи лажьэ!

– СокIуэ, Светланэ Зэуаловнэ. Кьысхуэгъэгъу, Iуэху гуэр сIат.

– КIуэ, кIуэ, – пыгуфIыкIащ мастерыр, – сощIэ сэ фэ фи Iуэхур... Фэри фыщымыту фылажьэ. Уэ мыдэ кьакIуэт, Мазизэ.

КьыздэкIуэм, Светэ хьэлъэу щатэри, и лэжыакIуэм кьеплъаш.

– Директорыр кьызэджащ, – кьригэжьащ абы. – КьызжепIэжатэкъыми а «Востоком» деж кьыщыбубыда жыпиIэбэм и хьыбар.

– Сыт абы жыпиIэжыну хэлъыр? – плъыжэ кьэхьуащ Мазизэ. – Куэдрэ зэхэсхт билет кьашэхуну очырэм хэтхэм я жыным йоIэбэ, я бохьушэм доIэбэ жаIэри. Сэри си жыным сомитху зэ ирахуэ щытат. НтIэ, а пщыхьэщхьэм ар сигу кьыщIэкIар сщIэркъым, щалэхэр тутын ефэу кинотеатр бжэIупэм Iутыху, Сусаннэ сэрэ билет щашэм дыщIыхьащ, ди Iэпщэм илэхэр итхри. Сусаннэ очырэм хэзгъэуэври, сэ ауэ лъэныкьуэкIэ сыуващ унэм щIэтхэм сакIэлъыплъу. Куэд дэмыкIыу кьэслъэгъуащ, фIы дыдэу хуэпа щалэшхуэ гуэрым япэ кьит цIыхубзым и Iэблэм фIэдза бохьшэм и псым и зы лъэныкьуэр зэпиупщIауэ хуэмурэ кьызэрыдилъэфыр. НэгъуэщI зыи абы бгъэдэувауэ мобы ищIэр яримыгэзлэагъуу щытщ, Сэ занщIэу сыIэбэри щалэм и Iэпщэ субыдащ, «Мыр дыгъущ!» – жьысIэу сызэрыкIийуэ, зэкIуэцIаIуантIэри ягъэтIылыжыащ.

– ПсомкIи уцапхьэт, ауэ уи дэкIуэгъуэ блокI жызоIэри согузавэ.

Мазизэ еплъыхащ.

– Хьунщ, хьунщ, – жиIащ Светэ, Мазизэ и блыпкьыр иубыдурэ, – Директорым Верховнэ судыр кьелъэIуащ уиутIыпщыну? Лэжыгэзэ гуэр кьыкьуэкIащи, дгъэлэжээнут, жаIэ. Уэ дауэ уеплърэ?

– Сэ щхьэ укьызэупщIрэ, Светэ? – кьыхуоплъэкI Мазизэ. – Сэ си IэщIагъэмкIэ сылэжээнэу щытмэ, сыкIуэн хуейщ.

– Мыр уи IэщIагъэкъэ? АпхуэдизкIэ Iэзэ ухуэхьуащи, си гум упыкIыркъым, си лым щыщ паупщI хуэдэщ. Ауэ сыт тцIэн? УзэрыцIыкIурэ узыщIэхьуэпсыр нэхьапэщ. Заявленэ тхьи кьысхуэхь, сэ Iэ тездзэнщ. Директорым сэрэ дызэгурыIуащ фэтэркIэ уи Iуэхур зэпэщыху обжешитым ущыпсэу хьуну. ЗыгуэркIэ Сусаннэ зэран кьыпхуэхьумэ...

– Хьэуэ, Светэ, – кьэщтащ Мазизэ, – тхьэм жимыIэкIэ. Сусаннэ нэмыщIам сыпсэуфыну узиIэт.

– Дэгъуэщ, дызыщомыгъэгъупщэ, тхьэлухуд. УдэкIуэрэ уи хьэгъуэлIыгъуэм дыхэбнмэ, шхий зэпытчынщ.

– Апхуэдэ кьэхьумэ, фэращ сэ сIэр.

– Iуш цIыкIуу ди деж ущылащ, Мазизэ, а уздэкIуэми апхуэдэу яхэт. Ар лэжыгэзэ гугъущ, хуэсакъ, цIыху захуэ умыгъэщхьэрыуэ, кьуаншэми лъысыр лъыгъэс.

– СлъэкI кьэзгъэнэнкьым...

* * *

Диплом кьрату кьыгъэзэжанэужь, ещанэ махуэм Мазизэ министрым ириджэри, сыхьэтым щIигъукIэ кьепсэлъащ: кьызэриухамкIэ, и псэукIэмкIэ, зэрысабийрэ ищIа-илэжьахэмкIэ. ПсалъэмакъымкIэ министрыр арэзы хьуащ.

– ЛэжыапIитI щыIэщ, – жиIащ министрым, тхылъымпIэ гуэр и кьыдэгъэжым кьыдихьурэ. – Ухуеймэ, районым узгъэкIуэнщ. Хьэуэ жыпIэрэ, кьалэм укьэзгъэнэнщ. Егупсыс, нэхь узыпэлъэщынур кьыхэх. Сэ кьалэм укьэнам нэхь кьэсштэнут, сыт щхьэкIэ жыпIэмэ, мыбы цIыхубзу щылажьэр мащIэщ жаIэри ди фэр ирах. Ауэ кьалэр нэхь гугъущ, фIуэ егупсыс.

– Апхуэдэ Iэмал фиIэмэ, кьалэм сыкьэнам нэхь кьэсштэнут укIытэу, и щхьэр кьымыIэту жиIащ Мазизэ.

– Хьунщ, ауэ иужькIэ хьэлъэщ жыпIэу тхьэусыхакIуэ укьэмыкIуэ, – пыгуфIыкIащ министрыр. Узэджынэм трикьузэри секретарыр кьыщIишащ. – Мыхэр кьащти, Пагуэ Мазизэ Мурадин и пхьур кьалэ судым зэрыдгъакIуэмкIэ унафэ тедзэ... Пщэдей... Хьэуэ, нобэ щыщIэдзауэ... Аращ, Мазизэ Мурадиновнэ, – кьэтэджащ министрыр, секретарыр зэрыщIэкIыжу, – гъуэгу махуэ!... ИтIанэ, зэ догуэт... Пагуэ Мурадин, Кьамболэт и кьуэр уи сыт хьуну уэ?

– Пагуэ Мурадин си адэщ, ауэ хэт и кьуэми сщIэркъым. МазитI сримыкьуу си адэм дыкьыгэзнауэ и сурэт кьудей сIэкъым, нобэ кьысхуэзэми кьысхуэцIыхунукъым. КьрищIар апхуэдизкIэ и гум хыхьати, дянэм абы и гугъу сщIыуэ идэртэкъым. Езыри зэи кьыслъыгъуэзакъым. Сытыт щIыжыпIэр?

Пццыхуу ара?

– Соццыху... Къалэм щолажъэ.

– Сядэр мы къалэм щцццц хуейкъым. Дянэм зэрыжиццццц Мэздэгущэ лъэныкъуэццццц здэщцццц. Унагъуэ хъужащ, бынибл, быний иццц.

– Сэ сыщцццц кыщццццццц. Ицц-тцц, узыншэу.

– Узыншэу...

Япэ махуэхэм Мазизэ зыхэплъэр цуэху кызырыгуэццц: зэлц-зэфыз зэбгъэдэццц, фэтэр щхъэцц зэдауэ, щхъэзыфцццц унапц къэзубыда, ефауэ чэфыр щытрагъэужым яшауэ абы «щццццццццц», зэгъунэгъуитц зэщхъэу утыку кызырилъэфа хуэдэхэрат. Мазитцым цццгъу дэцццц Сусаннэ хуэтхъэусыхат: «Сыужэгъуащ мы цуэху мыфэмщ къомыр, зэман тебгъэццццц хъуну зы цуэху хэткъым. Си щхъэр яудэгущэ зэбгъэдэццц лццхэмрэ фыцхэмрэ фццц зэтратхъуэрэ. Напэншагъэщ ар, апхуэдизрэ уздэпсэуауэ, бын зэдэбгъуэауэ укызырелъэфажъэу уи напэр тепхыжыну. Зэхозгъэхэщэрэт абыхэм зэжрац псалъэхэр, си напэр сыуэ сыщцццц».

Жъэ мыгъуэ ишхыдыкц нэхъей, ещанэ махуэм председателым ириджэри, папкэ гъумыщццц кыхуигъэццццц:

– Къащтэ, Мазизэ Мурадиновнэ куэдщ псы щццццм узэрытесар. Зэ зыщццгъауэ архуанэми. Мыбы Москва МУР-м щуццццц, псомкц ццумысыжащ, гугъуцц хъуну кыщццццццц, ауэ цуэхур инщ, зыгъэкъуаншэхэр, щхыхэтхэр куэд мэхъу, цуэхум фцццц щыгъуазэ зыщцц, хэплъэ.

Председателым «гугъуцц хъуну кыщццццццц» жыхуицар Мазизэ зэрыщымыгугъауэ кыщццццц. Цуэхур зытеухуар кццццц мырат: Бэвокъуэ Хъэсэнбий илъэс пщыкццццм нэсауэ зыщцццц щылэжъатэкъым. Автомашинэ «Волгэ ГАЗ-24», «УАЗ-469» и уасэмкц кыывэзгъэщэццццц жцццц зыгуэрхэр Москва, Горький, Ленинградишэурэ ахъшэр ццццццццц, зыгъэпщкццццц. Апхуэдэурэ а зэманым къриубыдэу абы ццццццм яфццццц сом минцщэрэ бгъуцццрэ тццрэ. Илъэситцым цццгъукц къэрал псом кыщццццццц пэтми ягъуэтакъым. Гъэщццгъуэныракъэ, зы махуи зыгъэпщкццццц: хъэщццц нэхъ лъапцццм щццсщ, ресторан нэхъыфццм щэфаш, кхъухълътэкц, мафццгукц, машинэц кыкццццц, зыгъэпсэццц нэхъыфццм зыщццгъэпсэццц. Япэ дыдэ и щыкъу адэр кыгъэпщццц сом минитццц. Унэ едгъэщццц дыхыхъэнуцц зы илъэскц щццццц кызэт жццц, кыццццц, ар и жыпым ирилъхъэри, екъури ежъжащ. И фызымрэ и пхъумрэ я деж абы фцццц кыгъэзэжакъым. Адэцц Налшык щыщ зы сом мин, Герменчик щыпсэу гуэрым апхуэдиз къаццццц распискэ яритурэ. Апхуэдэурэ цццц ццэ ныкъуэм цццгъу. Мин пщыкцццц-пщыкцц, пщыкццбл кызыццццц нэхъыбэу. Гъэщццгъуэнт къазэрыцц щцццц. Бэвокъуэм зэи ахъшэр Налшык е нэгъуэщцццц къащццццццц. «Машинэр хъэзыр зэрыхъуу сэ телеграммэ къэстынщ», – къажриццц, кцццццц. Тхъэмахуэ зэрыдэццц Москва телеграммэ къритыкццц, мыдрейхэр щынэс махуэм къапэжъэрт, хъэщццццм ишэрти цццгъэтццццц, цццгъуэуи ядефэртэкъым, езым ахъшэ щит щццц. Махуитц-щы дэццц нэужь хъэщцццм таксикц кыцццццц, ахъшэр яццгъуу ежъэрт. РСФСР-м сатумкц министрствэм деж кыщццгъуэуыццц, езыр щццццц, дакыкыпщц-пщыкцццц дэцццц кыгъэзэжырт. «Тхылгыр традзэ, ахъшэр етын хуейщ», – жцццц къаццццц. Министрствэм щццццц, щццбагъ бжэмкц ццццццц, адрей уэрамым таксикыщццццц, макцц-мэццей, кыщццгъуэнт уэ ар цццц медуанибгъу зыдэс къалэм.

Москва кыщццццц нэужь Хъэсэнбий псомкц ццумысыжащ, цэ щцццццц. Зумыумысыжу дэнэ укцццц: псори нэрылъагъут, а цуэхум теухуауэ жцц псори зэтехуэрт, кыщццгъэпщцц щцццццц ирагъэлъагъурт, я псалъэмакыр зэхэзыцахэр щхыхэтущэу къэувыжырт. Мазизэ цуэхум щхыхэплъэ махуэм Бэвокъуэр зэрагъэкъуаншэм къеджэжри, еуццццц:

– Мы сыкызэджа псомкц укъуаншэу зубжыжрэ?

– Хъэуэ, – жцццц Хъэсэнбий. – А псори ццццц кыстралъхъэу аращ.

Мазизэ къэуцэбжъащ. Пэжщ, апхуэдэу цуэхур кыщццщцццц куэдрэ къэхурт, ауэ мыпхуэдиз щхыхэтыр щысу, следователым деж зыщццумысыжауэ, цэ щццццццц...

– Нтцц, мы япэм жыпццц щыцахэр цццц?

– Пцццц.

– Сыт-тцц ццц щццжыпцар?

– Саубэрэжырти. Си цэпкълэпкъыр якъутэрт. Сыт нэхъри си узыншагъэр нэхъыфцц.

– Хъунщ, тццс. Апхуэдэу щыщцццц, зи ахъшэ къэцццццц жызыцццм деуццццц.

А махуэм кърихъэлц цццц ццццц зым цуопщц. Псومي зыжъэу жццц Бэвокъуэр щццццц, машинэ къахуицццц кыгъэгугъэу телеграммэцц зэришар, ццц ахъшэ бжыгъэр, щцццц щцццц,

зыщІыха бжэр. Ягъэкъуаншэм йоупщІри – псори щІыуэ жєІэр, зы кІєпІейкІє къаІимыхауэ.

– Мыбдеж щыт лІыр щІыхурэ? – йоупщІ Мазизэ ягъэкъуаншэм.

– СоцІыхур.

– Дэнэ щыпщІыхуар?

– Тенджыз Іуфэм.

– Машинэ къыхуэпщэхуну къэбгъэгугъауэ щыта?

– Сыт щхъэкІэ къэзгъэгугъэн? Сыминистркъым, нэгъуэщІкъым.

– Ленинград щхъэ ебджат-тІэ?

– Еджакъым. НэкІуауэ сахуэзэри, хъэщІэщым щІэтІысхъэну садІэпыкъуаш.

– Хъунщ, псом щхъэкІи апхуэдэу жыбоІэр, псоми хъэщІэщ къахуэбгъуэтырт. ЛІо, апхуэдэу цІыхугъэшхуэ ущиІэу арат а къалэхэм?

– ЩызиІэт.

– Ари хъунщ. Илгъэс Іэджэ щІауэ улэжъакъым, урипсэуну сом къэблэжъакъым, дэнэ къипхрэт апхуэдэ хъэщІэщ лъапІэхэм узэрыщыпсэун, ресторан нэхъыфІхэм узэрыкІуэн, зыгъэпсэхупІэхэм узэрыщыІэн?

– Сыджэгурти къэсхъырт.

– Куэзыри?

– Сэ куэзыр зэи сыджэгукъым. Шахмат, бильярд. Мыбдеж щытхэм фІы яхуэсщІэ си гугъэу хъэщІэщ къахуэзгъуэту щытащ, иджы къысхужалэжыр зэхывох. ЦІыхум фІы хуэпщІэ хъунукъым, щхъэм къеуэжынуу. СыткІэ сыхуейт сэ абы я ахышэ? Зы сыхъэтым къэсхът абы жыхуаІэм хуэдэу тІу.

– Мы тхыль уи ІэкІэ птхыуэ Хъэщыкъуейм сом мин къызэрелыпхамкІэ ептам дауэ уеплърэ? Уэракъэ мыр зытхар?

– Сэращ.

– Ахышэри къеІыпхащ.

– КъеІысхакъым.

– Дауэ хъунт? Ахышэ къыІомыху тхыль птхыуэ ептауэ ара?

– Аращ. Тхылыр сІихри, ахышэ къыхыну унэм кІуэжащ. И фызым къритагъэнкъым ахышэ. Сэри тхылыр къеІысхыжын къысщыгъушщытащ.

– Телъыджэщ. НтІэ, мы цІыхубзми сом мин къеІыпхауэ тхыль иІыгъщ. Абыи ара къуищІар, тхыль уигъэтхыу зигъэпщІуауэ ара?

– А цІыхубзыр сІыхуххэркъым. Тхыль зэстар и лІыращ.

– И лІыр иджыпсту щыІэкъым. Ахышэ къеІыпхар пэжкъэ? ,

– КІєпІейкІэ къеІысхакъым.

– Ари хъунщ. Москва МУР-м и следователыр къыщоупщІым жыпІэгъащ ушагъэтІысым ятхъэкъуа автомашинэ «ВАЗ-2107»-р Щоджэныр къэбгъапщІэу къеІыпха ахышэмкІэ къэпщэхуауэ. Ар пэж?

– Япэрауэ, сэ Щоджэн лъэпкъ къэзгъэпщІакъым, ахыши къеІысхакъым. Машинэр къызэрысщэхуар си ахышэщ, сыджэгурти къэсхъауэ.

– ЗэрыжыпІэмкІэ, мыбдеж щІэсхэми, къримыхъэлІауэ мы Іуэхум хэтхэми уэ ахышэ къеІыпхакъым?

– Зэ вжэсІащ: зы цІыхум зы сом къеІысхакъым, къыщІеІысхын щхъэусыгъуи сиІакъым. Мыбдеж щысхэм я гъащІэм ямыльтэгъуам хуэдиз ахышэ зэ джэгугъуэм къэсхъу щытащ сэ. Мыбыхэм машинэ къахуэсщэхуну къэзгъэгугъауэ жаІэр. ЖаІэу хъуар зэрыпщІыр мис мы зымкІэ нэрылгагъуш. Сэ дэнэ къысхынт машинэ? Апхуэдэ Іэмали си гъащІэм сиІакъым.

АдэкІэ сыт хуэдизрэ уемыупщІами, псалъэмакъым мыхъэнэ къызэримыкІыну гурьІуэгъуэт. Тутнакъым къыхиха гъуэгур, ар бзаджэу Іуэхум зэрегупсысар, тутнакъэщым Іэзэу «зэрыщеджар» наІуэт. ИкІэщІыпІэкІэ Іуэхур гъэтІылгауэ адреи къримыхъэлІахэр къеджэн хуейт, МУР-м я следователри я гъусэу. Арыншауэ мыбы зыкъиумысыжынукукъым. Еплъ абы, сом мин щитІым нэблагъэ яфІишхаци, Іэли-уди жиІэри къэтІысыжащ. АбыкІэ а зыхэпщІыха къомыр эфІэкІмэ, уи пыІэжыр щэ дэбдзеинти.

Судым и унафэр, мазэ дэкІым Іуэхум хэлпъэн зэрыщІадзэжыну, кърихъэлІахэм яжриІэри, иутІыпщыжащ, Бэвыкъуэр тутнакъэщым иригъэшэжащ. Председателри абыкІэ арэзы хъуаш.

– НэгъуэщІ Іэмал уиІэтэкъым. Ар тэмэму пщІащ. Ауэ иджы сакъ. Уэ узэригугъэм хуэдэу тынш цІыкІуу зэфІэкІынукукъым а Іуэхур.

– СощІэ.

– А уэ пщІэракъым сэ жыхуэсІэр. УмыщІэу а Іуэхум хэлпыр нобэ-пщэдей къэпщІэнщ. Хъунщ,

кIуэ. Уигу иримыхьын гуэр кыхэкIмэ, зы дакыкхэ зумыIэжхэу кыакIуэ си деж.

Куэдрэ егупсысащ Мазизэ председателым кыжриIам. КыгурыIуэртэкым, сыт абы игу иримыхьыну кэхьункIэ хьунур? Следователыр кыакIуэм, адреи кыримыхьэлIахэр иIэмэ, куэд иригэкIунуктым а Iэпэлэпашхэ Iейм. Сабийм дежкIэ гурыIуэгьуэщ ахьшэр зэрафишхар. Апхуэдиз цIыхум пцIы яупсын, псоми зыжхэу Бэвокхуэ Хьэсэнбий и цIэ ираIуэн? Ари, ахэр шIыпIэ цхьэхуэхэм, километр щэ IэджэкIэ зэпэжыжхэу щыпсэуу? АбыкIэ уи адэр кыэггэпцIэж, жыхуаIэм хуэдэщ.

ЕтIуанэ махуэм, кыыздикIари кыыздихуари имыщIэу, Мухьэмэдин лэжыапIэм кыщIыхьащ. Пщэдджыжьым жьыуэ. Мазизэ и хьэлт сыхьэтий мыхьуу лэжыапIэм кыакIуэрэ, а махуэм зыхэплхэну Iуэхум зэ хэплэжу. Мухьэмэдин фэрыщIу и шыпхьум IэплIэ хуищIри, и фуражкэр фIэдзапIэм фIильэурэ зигьэмакхьумаш:

– Уэлэхьэ, удишыпхьууи умыщIэн, зэ унакIуэм хьуркхэ, зиунагьуэрэ? Е пагэ ухьуауэ ара?

– СынэкIуати, Мухьэмэдин.

– Сыт щыгьуэ?.. А-а, кэсцIэжащ. Ар унэкIуауэ убжу ара? УнысхуцIэмыхьэу укыIужыжащ.

– СыпIащIэрт... Уипхьу тхьэлухудыр дауэ щыт? Университетым щеджэ кыщIэкIынщ. Сыт щIа абы лъандэрэ?

– ДэкIуащ, напэншэ цIыкIур! – дыхьэшхаш Мухьэмэдин. – ДиукIаи абы и хьэгьуэлIыгьуэр тхузэмыггэпэшу.

– ДэкIуащ жыпIа? – и нитIыр зэв ищIри и пащхьэм кысым еплэащ Мазизэ. – Сыт щыгьуэ?

– ЩIалэ домбей иИ.

– Сыт жыпIэр? Хэт зышар?

– Мыбы щылажхэ гуэрым и кьуэ. Зы курсым щIэсхэщ.

– Цым и кIуапIэр кыэпцIа хуэдэщ, Мухьэмэдин.

– Сыт цхьэкIэ? – кыгурыIуактым дэлхум.

– Подполковник ухьуащ... Иджы зэ упкIэжым...

– Ара жыхуэпIэр? – пыгуфIыкIащ Мухьэмэдин. – Долажхэ. Ди лэжыгьэр ялэагьу. Сэ сыкыщIэкIуар мырат...

– ЖыIэ, сыту пIэрэ уэ си деж укьэзыхьар?

– Бэвокхуэм и Iуэхур дэнэ нэса?

– ДгьэтIылащ, – дзыхьмыщIу еплэащ ар и пащхьэ кысым.

– Ар сощIэ. Уэ псоми уеджащ. ЗэрыжаIэщи, хэплхьэ хэпхми зы илхэс е илхэситI нэхьыбэкIэ ушымыуэу уошIэ абы «узэрыхуэхуэпсэну». Пэжкхэ?

– Апхуэдэуи щрет, – нэхьри гьэщIэгьуэн щыхьуауэ и нэхэр, нэхь ин мэхьу Мазизэ. – Сыт абы цхьэкIэ-тIэ?

– Нэхь гушIэгьу хэлху уезггэплхьынут Iуэхум.

– Бэвокхуэр уи сыт уэ, Мухьэмэдин?

– И кьуэш нэхьыжыыр щIалэжху, кьулыкху зэрихьэу мы кьалэм дэсщ, зиунагьуэрэ. Уэ пщIэркхэ, гугьу хьуащ кьалэм ушыпсэну...

– Гугьумэ, кьуажэм кIуэж. Участковэу е райотделым и начальникиу.

– УмыгушыIэ. Сэ дэнэ сыкIуэжын иджы? ЗэфIэкIащ ар, Мазизэ... НтIэ, сыт кыызжепIэну?

– Мыпхуэдэу дыггэщI, Мухьэмэдин: уэ си деж укьэкIуактым, зы псалты кыызжепIактым. КIэшIу жыпIэмэ, услэагьуактым, сыккэплэагьужактым. Абы ищIамкIэ мы кодексым ит статьяр сфIэмащIэу сыщысщ сэ. ИтIанэ, си фIэщ хьунтэктым уэ апхуэдэ IуэхукIэ си деж укьэкIуэну. А зи гугьу пщIы кьуэш нэхьыжыым лэаIуакIуэ укыиггэкIуа нэхьрэ нэхьыфIт а щIэлхьаIуэм кIэлхьыпIам. И анэ кыильхуат нэгьуэщI мыхьуми. ЩIэлхьаIуэр абы хуэдэктым. Апхуэдэ цIыху фIейхэр ди цIыху кьабзэхэм яхэбгьэт хьунуктым, иуцIэпIынуш. ГгэпцIкIун хуейщ адэ нэхь жыжхэу.

– Зи суд щIэн умыуха цIыхум цхьэкIэ апхуэдэу жыпIэну ухуитктым, – кьеплэащ абы Мухьэмэдин. – ПщIэркхым ар иджыри зэрыхьунур.

– Сэ утыку сиуауэ жысIэркхым ар. Уэ бжесIэу аращ, уи лэаIум и жэуапу.

– Сэ органом сыщолажхэ. Ар зыщумыггэгуупщэ.

– СощIэ, – щэтащ Мазизэ. – Солхьагьу фи лэжыэкIэри. Зы махуэ IуэхуитI езггэггэзэжащ суд щIэныр зггэувыIэурэ.

– Хьунщ, сэ арактым сыкыщIэкIуар, – кьэтэдджыжащ Мухьэмэдин. – Ара кыызжепIэну?

– Аращ, Мухьэмэдин, кьэтэджащ Мазизи. – Сэ си цIыхуггэм, напэм сапэщIэуэфьунуктым. Сыт

си мыхьэнэж сэ, си гум зы жи́лэу, си Іэм нэгъуэщІ ищІлэу сесэмэ?

– ГъащІэм узригъэсэнур пщІэнукъым, – щхьэритІэгъэжаш Мухьэмэдин фуражкэр. – Уэ иджыри ущІалэщ, нэхьыжхэм уапэщІлэуэу зомыгъэсамэ, нэхьыфІт. Уэ иджыщ псэун щыщІэбдзэр...

– Лэжьэн.

– Аращ ар сытми. Шыпху и деж хуэдэу сыкъэкІуати, хамэм хуэдэу сыщІыбохуж.

– Шыпху и деж апхуэдэу кІуэркъым. Шыпху хуэдэу сыкъэплъытэрэ уэ сытми? Илъэсиблым щІигъуауэ мыбы сыдэщи, дауэ ущыт жыпІлэу зэ унэкІуакъым. Уи пхьур яшати... Ау-уей, дыхомыгъэІэбэ а къомым, си гукъыдэжым хьэбэсабэр кыхуэкІуэнущ. КІуэ, узыншэ уху.

– Узыншэу, – щІэкІыжаш Мухьэмэдин.

Мазизэ дакыкытІ-щыкІэ пэшыкумитащ и анэ шыпхум и къуэм жи́лахэм егупсысу. Председателым дыгъуасэ кыжрилар игу къэкІыжри, и Іупэм едзэкъэжаш. «Арати абы сэ кызыгурымыІуэу Іуэхум хэлъу жыхуилар, – зэхекІухь Мазизэ пэшыр. – ЩІадзауэ аращ. Еплъыт абыхэм кызаутІыпщыну къагъуэтари. Дэнэ кыщацила ар сызэриблагъэр? Е езым яжриІа? Ари кыпхуищІэфынущ Мухьэмэдин. Ауэ дауэ зыхуигъащэрэ апхуэдэ икІагъэ, зыгуэрым кыищІэнци, емыкІу къэсхынщ, органым сыкъыхахунщ жимыІлэу? Щхьэ емыгупсысрэ а вагъуэшхуитІыр къэблэжыныр гугъу щхьэкІэ, птрахыжыныр зэрытынщ дыдэр, зэрынапІэзыпІэр?» КыгурыІуэркъым Мазизэ, зы упщІэм адреи упщІэр кытозэрыхь. УпщІэр нэхьыбэ хуеху, жэуапыр нэхь машІэ мэху, и щхьэр апхуэдизкІэ мэури, бжьэ къэпщІа ис хуэдэщ...

А махуэ дьдэм и шэджагъуэнэужым, лэжьэгъуэ зэманри и кІэм нэблэгъауэ, кыдэлажьэ Мухьутар кыщІыхьэри, къеупщІаш:

– Ныщхьэбэ сыт пщІэрэ, Мазизэ Мурадиновнэ?

Мазизэ игъэщІагъуэу кыдэплъеящ.

– ЛІо, театрым сыпшэну?

– Уэ ухуейми? – хэлъэтащ Мухьутар и напщІэр.

– ЛІо, сэ сыщІыхукъэ? Маркси жи́лащи, цІыхум и ІуэхущІафэхэм щыщ зыри сэ си хьэрэмкъым. Ауэ уи щхьэгъусэр фІыІуэу солъагъу, и жагъуэ схуэщІынукъым, – дыхьэшхаш бзылхугъэр.

– НтІэ, мис а фІыІуэу плъагъум и лъэлукІэ сыкъыщІыхьауэ аращ сэри.

– ЖыІэ, Мухьутар Тембулатович, сынодаІуэ.

– УкызэдаІуэрэ кысхуомыщІэжым, си жагъуэ дьдэ хьунущ.

– Си къару дэхуэну къэзгъэнэнкъым, – пыгуфІыкІаш Мазизэ.

– Ныщхьэбэ Заурчик илъэсибл ирокъу. Махуищ дэкІым школым кІуэнущ. Абы и саулыкъукІэ шхын хуабэ тІэкІу...

Мазизэ къэнэщхьеящ. «Сысейри илъэсибл ирикъунут, – егупсысырт ар кыщхьэщытыр имылъагъуу. – Дэнэ иджы ар здэщыІэр? Хэт абы анэ хуэхьуар, адэу щхьэщытыр? Къыщальхуа махуэр хуагъэлъапІэрэ?.. Сытыр си Іэмал, дэнэ мыгъуэм сыкІуэну, хэт къезгъэщІэну ар здэщыІэр? Хьуатэкъым ар, бетэмал, пасэ зэманым зэращІу щытам хуэдэу хьэмкІэшыгум пцІанэу срапхэу къуажэ-къуажэкІэ сыкърашэкІами, щхьэ кыщІэзнат, дауэ сигу пыкІат? Хуабагъ хэлъыжтэкъэ мы си гум, гуапагъ ищІэжтэкъэ мы си псэм? Щхьэ зыгуэрым сыкымыгъэувыларэ, симыгъэгъэзэжарэ? Илъэсибл хьуащ... Хэту пІэрэ фІащар?.. Сэ Елдар фІэщат.. Елдар...»

– Мазизэ Мурадиновнэ, сыт кыпщыщІар? Сыт апхуэдизу узэгупсысыр? Уи фэр пыкІаш, – къэгугъэуэу щытщ Мухьутар.

– Сешаш, Мухьутар Тембулатович. Іуэху гугъут нобэ дызыхэплъар, – пцІы еупс Мазизэ.

– Уи нэпсхэми кызэпажыхьа жызоІэ.

– Хьэуэ, куэдыІуэрэ зы точкэм сеплъа кыщІэкІынщ..

– НтІэ, унакІуэрэ?

– Тхьэ, сымышІэ. ЕмыкІукъэ? Любэ....

– Къыздомышшэу, укъэмыкІуэж жи́лэри си тхьэкІумэр кыІуэнтІаш а езы Любэ. Ньжэбэ щІыбым сыдэбгъэтыну?

– Хьунщ. Ауэ зы сыхьэт закъуэ...

Мухьутари гъусэуздэкІуэм, Мазизэ тыкуэным щІыхьэри, щІалэ цІыкІум зыгуэрхэр кыхуищэхуащ. ІэнэщІ дьдэу дауэ ущІыхьэнт уи гъащІэм узимыхьа унагъуэм, ари ныщхьэбэрэи Іуэхум хуэдэкІэ? Мазизэ зэрыкІуам Любэ быдэу щыгуфІыкІаш. И шыпху къэкІуа хуэдэ, ІэплІэшэкІкІэ щІишаш. Пэшым зы лІы мыщІыху фІэкІа зыри щІэстэкъым. Сэлам зэраха нэужь, Мухьутар лІыр иригъэцІыхуащ:

– Мыр Темботщ, мо уи ныбжьэгъум и адэ къуэшым и къуэщ.

– Ёнэм дыт҃ысым дыпсэлъэнщ, – жи҃ащ Любэ, Мазизэ зыкърѝшэк҃Іурэ. – Нак҃Іуэ, Мазизэ, мы уи лэжбэгъур къэмыгубжъ щ҃Іык҃Іэ хъэзыру щ҃Ілэр кытедгъэгъэувэ.

– Апхуэдэу къэгубжырей Мухъутар Тембулатович? – пыгуф҃Іык҃Іащ Мазизэ.

– Ды-ды-дыд! – зригъэлащ и нэк҃Іур унэгуащэм. – Сызѝжагъуэм ар къэгубжбауэ иульагъу. Шыбжийщ!

– Ушыбжийщ, уэлэхъэ, уэ. Нак҃Іуэ, сэ сыбдэ҃Іэпыкъунщ. Мазизэ Мурадиновнэ нобэ икъук҃Іэ ешащ.

– Хъэуэ, хъэуэ, сешакъым, тхъэ. Нак҃Іуэ, Любэ.

Пщэф҃Іап҃Іэм щ҃Іыхъа нэужь, Любэ, зыми кыхимыху, хъэщ҃Іэм кыжри҃ащ:

– Тембот мыгъуэ и щхъэгъусэр мазищ-пл҃Іы ипэк҃Іэ дунейм ехыжащ.

– Тхъемыщк҃Іэ, – игу щ҃Іэгъуащ Мазизэ. – Гуауэшхуэт. Бын я҃Іэт?

– Щ҃Іалэ дыгъэ и҃Іэщи, абы и гузэвэгъуэм ехъ. Езыр махуэ псом лэжбап҃Іэм щ҃Ілэщ, щежъэ куэдрэ къохъу.

– Дэнэ шылажъэрэ?

– Мо унэшхуэм щолажъэ. Лэжыгъэф҃І иыгъщ. Зыхуэныкъуэ щ҃Ілэтэкъым. Унагъуэк҃Іэ тхъэм насып кърѝтакъым.

Налшыкдэсхэм «мо унэшхуэм щолажъэ» жа҃Іамэ, абы кърагъэк҃Іыр обкомым шылажъэу аращ. Ауэ Тембот зышылажъэр обкомыратэкъым, Министрхэм я Советырат. Лэжыгъэф҃Іым и Іуэхук҃Іэ Любэ жи҃ари пэжт. Тембот илъэс пл҃Іыщ҃Іым нэблэгъагъэнт, лъагэт, зэк҃Іужт, адыгэ нэк҃Іу жыхуа҃Іэм хуэдэу къамылыфэт, и набдзэ ф҃Іыщ҃Іэм, нэ ф҃Іыщ҃Іит҃Іым, бгъэ лъэтагъащ҃Іэм и пэм хуэдэу мащ҃Іэу хуешэха и пэм, ек҃Іуу тещыхъауэ абы и лъабжъэм кыщ҃Іэлъ пащ҃Іэм, зэрыерыщым гу лъозыгъатэ и жъэпкыпэ мащ҃Іэу дыкъуакъуэм нэк҃Іур дахэ дыдэ ящ҃Іырт. Ёнэм щысыху Тембот куэдрэ псэлъакъым, а щыпсалъэ мащ҃Іэми зыхэпщ҃Іэрт и псалъэ къэс егупсысауэ зэрыжи҃лэр.

Зэ-т҃Іуэ е҃Іуба нэужь, Мухъутар кыхидзащ:

– Мазизэ Мурадиновнэ...

– Мухъутар, уи жагъуэ умыщ҃І, – Іэпѝхаш абы и псалъэр Тембот, – ди мыхабзэ къомыублэ. Лэжбап҃Іэм фыщыщ҃Іэм и деж адэц҃Ілэр жыф҃Іэми, мыбдеж хамэ щыскъым, хъарзынэу фызэроц҃Іыху, жомы҃Іэ адэц҃Ілэр.

– Уэлэхъы, десаци, кыджъэдохум. Къызощтэ жып҃Іар, Тембот. Нт҃Іэ, Мазизэ, нобэ си деж зы лышхуэ къэк҃Іуащ, Бэвокъуэм и Іуэхур сэ с҃Іыгъ и гугъуэ.

– Ди тхъэ, – щэтащ Мазизэ. – Сыту п҃Іэрэ мы къомыр зыхуейр? Уэри уакъыхыхъа иджы адреѝхэм? К҃Іуап҃Іи жап҃Іи кыдатыркъым. Ар сщ҃Іами ныщхъэбэ мыбы сыкъэк҃Іуэнтэкъым.

– Хъэуэ, Мазизэ, сэ ф҃Іы дыдэу сыщыгъуазэщ а Іуэхум. Зыри кызэрымк҃Іынур жес҃Іащ. Апхуэдэ напэншэхэращ лъэхъуэщ щ҃Іащ҃Іыр. Ауэ си фэр ирихаш. Уи деж нэзут҃Іыпщынути, идакъым, «ц҃Іыхубзщ, ит҃Іанэ, сц҃Іыхуркъым, сыкыц҃Іыхужыркъым», – жи҃лэри. Нэхъыщхъэ дыдэм деж к҃Іуэну жи҃ащ.

– Ирек҃Іуэ дэнэ хуейми.

– Сыт Іуэху ар? – щ҃Іэупщ҃Іащ Тембот.

Мазизэ Іуэхур зытетыр жри҃ащ.

– Зыри т҃Іури зыгуэрым хуэдэщ, апхуэдизым дауэ зыкърагъэгъэпц҃Іа? – игъэщ҃Іэгъуащ л҃Іым.

– Щ҃Ілэщ ц҃Іыху, жи҃лэр уи ф҃Іэщ хъууэ. Мыр апхуэдэщ. Сэр дыдэр зэзэмызэ сыщышынэж щ҃Ілэщ мыбы пц҃Іыуэ жи҃лэр си ф҃Іэщ хъурэ Іуэхум сещэбэк҃Іым, жыс҃Іэу.

– Дауик҃І, – пыгуф҃Іык҃Іащ Тембот, – сом мин щит҃Іым нэблагъэ гъэпц҃Іагъэк҃Іэ яф҃Ілэпшхын щхъэк҃Іэ пэж дыдэм хуэдэу пц҃Іы пхуэупсу ущытын хуейщ.

– Фи ерыскъыр убагъуэ, – къэтэджыжащ Мазизэ. – Щ҃Іалэ ц҃Іык҃Іур тхъэм кыфхуигъэхъу. Ар дэгъуэщ, анэшхуэм деж ф҃Іэф҃Іу зэрыщ҃Ілэр.

– Ан-на, Іей, зы сыхъэт ф҃Іэк҃Іа ущымысыну тхъэ п҃Іуами бгъэпэжаи, – жи҃ащ Любэ. – Т҃Іэк҃Іу дыщывгъэс, на-а, фшхаи щ҃Ілэкъым.

– Быдэу дышхаш, – къэтэджыжащ Темботи. – Къезгъэжъэн сыук҃Іытэу сэри сыщыст. Упсэу, Мазизэ. Си гуапэ хъуащ узэрысц҃Іыхуар. Дяпэк҃Іэ дызэхуэзэмэ, дызэрыгъэгъуэщэжынкъым. Дэнэ и деж уэ уи фэтэрыр?

– Жыжъэщ, Тембот. Браптэ къуажэк҃Іэм.

– Мазизэ заводым я общежитым щ҃Ілэщ, – игъэтэмэмащ Мухъутар.

– Общежитми? – игъэщ҃Іэгъуащ Тембот. – Ар дауэ хъун, судьяр общежитым щ҃Ілэсу? Куэд щ҃Іауэ ущыпсэурэ абы?

– Илъэсибл мэхьу.

– Гъэщцэгъуэщц, – игъэкIэрэхъуаш и щхьэр лIым. – НакIуэ-тIэ, сэ унэгъэсыжынщ. Машинэ кьедджем нэхьыфI?

– Тхьэр арэзы кыпхухъу, – укIытауэ и щхьэр ирихьэхаш Мазизэ, – Сэ псы Iуфэм сыIутурэ лъэсу сохыж.

– Ари дэгъуэщ, узыншагъэм щыщц. КуэдыIуэ дигъэшхаш ди щыпхъум, сэри тIэкIу кьэскIухькIэ зы ягъэ кIын хуейкыым. Пэжкъэ, Любэ?

– Пэжщ, тхьэ, – гуфIаш Любэ. – Гъусэ хьарзыни уиIэщ...

Лъэмыжым зпырыкIыжа нэужь, псы Iуфэм зратри, ирагъэзыхаш. Мазизэ тIэу-щэ елъэIуат лIым игъэзэжгнэу, ауэ кыыхуидакыым. Тембот и гуапэт бзылхугъэм нэхьыбэрэ и гъусэну. И щхьэгъусэр дунейм зэрехыжрэ зэи гукъыдэж ищцатэкыым цIыхубз «псэлъэну, и адэ-анэр кьакIуэрэ щцалэ цIыкIум анэ ззрыхуейр кьаралукIми, зыри жиIэртэкыым. Тембот и фIэшэ егупсысын дэнэ кьэна, кыыхузыфIэгъэщцIыртэкыым и кьуэм нэгъуэщцI цIыхубз анэ хуэхъуфыну. Ныщхьэбэ Мазизэ и псэлъэкIэ, и зыиыгъыкIэ, и теплъэм кIэлгыплъа нэужь, и кьуэм деж и гур жаш, «хуэхъуну пIэрэт мыр Аслъэн анэ?» – жыхуиIэу. Мазизи лIыр игу ирихьат. Пэжщ, бзылхугъэм дэкIуэн лъэпкь игу кьэкIыртэкыым, а лъэныкьуэмкIи Iуэхум бгъэдыхьэртэкыым, игу щIрихьар лIы зэпIэзэрыту, и псалъи и Iуэхуи ищцIжу зэрыщытырат. Абы шэч кыытрихьэртэкыым, Тембот хэт кыишэжми, ар зэрехъулIар, ауэ абы кыишэжынур езырауэ и щхьэ хуихьыртэкыым.

– НтIэ, Мазизэ, уи унэ Iуэхум сыт и хьыбар? – кьригъэжыаш Тембот, даушыншэу зэрыкIуэм итхьэлауэ.

– Ди председателираш абы яужь итыр, – кыыфIэмыIуэхуу жиIаш Мазизэ. – Сэ полупроводник Iэмэпсымэхэр щашцI заводым сыщылэжыаш. Абы сыщыуват унэ очырэми, мыбы сыкыщыкIуэжым, горисполкомым кьратыжаш, МахуитI-щы ипэкIэ щцIэупщцлати, мы гъэм кыызатын хуэдэу жаIэр.

– Уэ улажьэурэ кьэбухауэ ара институтыр?

– НтIэ.

– Уи адэ-анэр дэнэ щыпсэурэ?

– Сэ ади ани сиIэкыым, Тембот. Пэжщ, си адэм зыщIыпIэхэм кыщекIухь, мазитI нэхь сымыхъуауэ дыкыыхьыфIидзауэ.

– Кьэхъум етIуанэр апхуэдэщ, – щэташ Тембот. – Сыт пщцIэн.

– Зыри тхуэщцIэну ди кьарукыым. Дянэри дунейм ехыжри, си щхьэ закъуэ-си лъакъуитIу сыкьэнаш.

– Лыгъэшхуэ пхэлъщ, Мазизэ, – кьеплъаш, Тембот бзылхугъэм, – апхуэдиз гуауэр плъэгъуа иэт. умыгужьейуэ, Iэпэ лалэ умыхъуу, мы ди гъашцIэ фочышэм хуэдэм и гъуэжькурийм уримыхьэжъу уи щхьэ закъуэкIэ гъуэгу тэмэмым утеувэфашци.

– ЖумыIэ апхуэдэу, Тембот, уэ сэ иджыри сыкьэпцIыхуркыым, – кыыхудэплъеяш Мазизи лIым. – СыкьэпцIыхумэ, уигу кыыщыкIынкIэ хьунуш.

– Щымыуэн щыIэкыым, ауэ уи нэгум цIыхум ягу кыщцIыпщыкIын кыищыркыым.

– А ныщхьэбэ зи гугъу тцIа Iэпэлъэпашхэри, и нэгум уиплъамэ, бегъымбару фIэкIа пщцIэну кыым. ЦIыхум и гум илIыр и изгумкIэ кьэпщцIэну гугъуш. Дапщэ ухуей щихьыфэ зытрагъэладэрэ Iиблису кыщцIэкIыжу.

– КьурIэни уеджа? – пыгуфIыкIаш Тембот.

– Дэнэ сыщеджэн? – ищцаш и щхьэр бзылхугъэм. – КьурIэн демыджауэ, дызэджен хуейхэм деджэфашэрэт. Февралым КIыщокъуэ Алим и «Нал кьутам» седжаш. Абырэ мыбырэ я зэхуакум тхыль зэгусэхакыым.

– Дауэ кыыпщыхъуа-тIэ романыр?

– СщцIэркыым. Сэ абы сызэреплъыр дыкьуакъуэ хьуаши, сеукI. ПщцIэрэ, узрегъаджэ романым. Гукьинэж куэд итщ. ЩыпIэ-щыпIэхэр хьэлъэ дыдэщ, уи гукъуэпсыр кыыхитхьыу. Образхэри дэгъуэу ухуа хьуаш. ИтIани уигу мызэгъауэ тхылыр уогъэтIылыж. Нэхь тэмэму жыпIэмэ, тхакIуэм ухуэмыарэзыуэ.

– Гъэщцэгъуэщц, – и нитIыр кылыдыкIыу кьеплъаш и гъусэм Тембот. – ЖыIэт, жыIэт адэкIэ.

– Сэ романыр хьуакыым жысIэу аракыым. Иджыпсту псалъэмакь куэд йокIуэкI абы теухуауэ. Куэдым зыкьацIыхужаши, я пIэм изэгъэжыркыым. – Мазизэ бэлътоку и бохьшэм кыдихри, и нэкIур илъэщцаш. – Бжыхьэр кьэса пэтми, уэмщ ныщхьэбэ... НтIэ, «Нал кьутам» теухуауэ. Мы романыр, Тембот, КIыщокъуэм и адреи тхыльхэм нэхьрэ нэхь лъэщц. Сэ апхуэдэуш сызэреплъыр.

– Апхуэдэу шытмэ, а уи еплъыкIэр щхъэ дыкъуакъуэ? Апхуэдиз псалъемакъым, тхакIуэр ягъэкъуэншэну утыку къилъэда къомым яжъ къыппщIимыхуауэ пIэрэ уэри? – хуэм дыдээрэ кIуэ бзылхугъэм кIэлъежъежаш Тембот.

– Хъэуэ, Тембот, а жьыр зыщIезгъэхуну шытамэ, уэ пщIэуэ, куэд щIауэ къепщэн щIэзыдза жьыт ар. Сэ слъэкIамэ, щIыпIэ щхъэхуэхэм деж нэхъ куууIуэу хэзгъэIэбэнут Алим. Нэхъ защIэжын щхъэкIэ, зауэр зэрымыкIэн джэгур, абы сэшхуэ пцIанэкIэ танкым пэщIэувэу хэкIуэдахэм ялъ зэрателъыр къащIэжын папщIэ. «КIыщокъуэм лъэпкъым и напэр трихаш! Ар гузавэрэ лъэпкъ и напэ щхъэкIэ», – жаIэу дэтащ зыкъом. Газетхэм, журналхэм ятхаш. ПцIы зэфэзэщ. Роман псом и гугъу сщIынкъым. ФIыт лъэпкъыр цIыхуфI, цIыху шыпкъэ защIэу зэхэтамэ. Ди жагъуэ зэрыхуэи, Iей Iэджи къытхэтщ. Ауэ, тенджызыр шысабыр дыдэми, хуэм-хуэмурэ абы хэль фIейр, ежъужьыр ныджэм къызэтрэдзэм ещхьыркъабзэу, лъэпкъми и Iейр къызыхегъэкIуэт. Роман псом кIуэцIрокI ар, умылбагъункIэ Iэмал имыIэу. Къащтэ Бекъан лIыжьыр, нэмыцэм иратыну хакIуэм тесу къуршым зэрихъежар, зэрихэкIуэдар. КъаригъэхъулIакъым цIыху фIейхэм я мурадыр. А зы шапхъэ къудейр урикъунуш кърипщIэну КIыщокъуэр лъэпкъым и напэм щхъэкIэ гузавэрэ мыгузавэрэ. Тхылъым еджэн сыухри, тхакIуэм сыхуэхъушIаш. Бекъан хуэдэлI хэбгъэкIуадэ хъун, лъэпкъым къахуомыгъанэу?

– Лъэпкъыр псэху, Бекъани псэунуш, Мазизэ, – жиIаш Тембот. – Ауэ уэ судьяуэ ущIэлажьэр сщIэркъым. КритикифI ухъунут.

– Судьям псори ищIэн хуейщ. Куууэ имыщIэми, хищIыкIыу шытыну и къалэнщ, – пыгуфIыкIаш Мазизэ. – НтIэ, Тембот, сэ сыкъэсыжаш. Берычэт бесын, икъукIэ сытебгъэуаш.

– Сэри, Мазизэ, – сэлам ирихыжу и Iэр еубыд Тембот, – ныщхъэбэ хуэдэу гупсэхугъуэ куэд щIауэ згъуэтакъым. Быдэу си гуапэ хъуаш дызэрызэрыцIыхуар. Хъунумэ, махуэ къэси жьысIэркъым, зэзэмызэ мыпхуэдэу дызэхуэбгъэзамэ, уэ хъэтыру къысхуэпщIам щIэ иIэтэкъым.

– ДешIынкъэ, Тембот, – ирихъежаш и щхъэр Мазизэ. – Дызэрыхуэхъуш. Уи жэщ фIы ухъу.

– НэхулъэфI укыикI, Мазизэ.

Ещанэ къатым нэсыжыху бзылхугъэм и щхъэм Iэджэ шызэблэжаш. Мазизэ зыхищIэу и гур зы гуфIэгъуэ щэху гуэрым иыгът. НэгъуэщI зыгуэрым егупсысыну и акъылыр кърихуэкIырт, зыри къэмыхъуауэ зыфIигъэщIыжыну зэныкъуэкъужырт, и Iупэм узэ едзэкъэжырт, итIани Мазизэ и шытыкIэр ауан къищI, къышщыдыхъэшх хуэдэ, гур мыгувыIэжу пыгуфIыкIырт. МащIэми, бзылхугъэм зыхищIэу. ЦIыху Iушым, цIыху гъэсам зэригъусам тригъэщIэну хэт пэтми, и гум къыхуидэртэкъым. Пэж дыдэу, махуэм сыт хуэдиз цIыху шызэблэкIрэ абы и лэжъапIэм. Зым и нэ фIэнакъым. Мыр абыхэм хуэдэтэкъым. И псалъэкIэ къудейр иджыри и тхъэкIумэм итщ и щабагъыр, гуапагъыр. Языныкъуэхэми Мазизэ и нэгъу къышщIыгъэхэрт Руслан, ар иригъапщэрт Тембот. Ауэ щIалэ дзэм къыкIыжагъащIэр жыжъэ къанэрт, Тембот бгъэдигъэува нэужь, зыри къэнэжыртэкъым, хъэуам хэткIухъырт. Сусаннэ фIэфIт Мазизэ Руслан дэкIуэмэ. Зы пщыхъэщхь дэкIынтэкъым пщыхъэщхъэшхэм и гъусэу щIалэм теухуа псалъемакъыр «иримыгъэшхыу». Уеблэмэ, зэзэмызи къэгубжъу мышхэу шыгъуэлъыж шыIэт. Хуейтэкъым дэкIуэну. ДэкIуэн дэнэ къэна, и гугъу зэрищIыр хуэшэчыртэкъым. Иджыпсту къыгъээжжрэ Темботи къелъэIуами, дэкIуэнутэкъым. Мазизэ и щхъэм итыр нэгъуэщIт: сыт хуэдэ щIыкIэкIэ къыгъуэтыжми, и сабийр къыгъуэтыжыну. Арат зымыгъэжейр, псэхупIэ къэзымытыр, дуней нэхур жэщ защIэу езыгъэхъыр. ТIэу, щэ зыщIэлъа роддомым кIуат, дохуыр нэхъыщхъэм зыгуэрхэр иригъэлъэIуат, абы шылажьэ сестрахэм езым и щхъэр яхуигъэлъэхъшат, ауэ зыми зыри къыжриIэртэкъым. КърицIыхужыну, е анэлу, е дыркъуэу, зыгуэр сыту и гум къымынарэт?

– Пагуэхэ я пхъур сыту укъэгува ныщхъэбэ? – къыIушIаш Сусаннэ. – Шхынри упщIыIужаш, хъэри-кхъуэри гъуэлъыжаш, уэ...

– Сэ лъэсурэ сыкъэкIуэжаш, Темырбэчхэ япхъу, – IэплIэ хуишIаш Мазизэ къыпежъам. – Хуабэшхуэ, тIатIэшхуэ ухъужауэ ущIэси. Сыт хъыбар?

– Сыхъэтибгъу хъуаш, дахэ, – къоплэ абы Сусаннэ. – Тхъэуэ уэ узиджаур, сыхъэтищкIэ уэ гъуэгъу утемыта!

– Хуэмурэ сыкъэкIуэжаш, Iей. Сыгупсысээрэ.

– Сыт, на-а, сыхъэтищкIэ узэгупсысар?

– УасэфI къеIысхыу лIыфI уеста зэрихъуным.

– Укъэмывэ иджы, – и нэгур нэхъ зэлъыIукIаш Сусаннэ. – АбыкIэ уи щхъэ и унафэ пщIыжыфащэрэт уэ. Руслан къакIуэри, сыхъэтым щигъукIэ шысащ.

– Сусаннэ, мы Руслан сэ къысщыгугъыу щомыгъэс, – зэхэуаш Мазизэ и нэщхъыр. –

Къысщомыгъэгугъ, иджыри зэ бжызоІэ. СыдэкІуэнукъым сэ абы. ЖесІаи...

– УдэмыкІуэ. Хэт уэ абы лъэщыгъэкІэ уезытыр? Абы удэмыкІуэнуми, ушхэ хъунукъэ?

– Араи сызезыхуэр, Сусаннэ. Ныщхъэбэ сэ сымышхар укІуэдыж.

– Дэнэ, Іей, ущышхар?

– Мис ар щэхущ. Сэ зы, щэху сиІэ хъунукъэ?

– Рестораныращ, тхъэ!

– Аракъым, тхъэ!

– НтІэ, дэнэ, Іей?

– Ди лэжъэгъу гуэрым сригъэблэгъат, и къуэр къыщальхуа махуэти.

– Ара-тІэ пщыкбъуэцІуэ убзыщІыр? НакІуэ телевизор зыщІэтым, фильм гъэщІэгъуэн гуэр щыІэу жаІэр.

– КхъыІэ, уэ кІуэ, Сусаннэ. Сэ сешащ. Пэж дыдэу, лъэсуи сыкъэкІуэжащ, ноби махуэ хъэлъэ дыдэу щытащ.

– Гъуэлъыж, кхъыІэ. Унэхъуат, тхъэ, уэ узышэри. Жэщи махуи ужеинуш.

Сусаннэ зэрыщІэкІыу Мазизэ щхъэгъубжэм бгъэдыхъащ, жэщ кІыфІым хэплъэу дакыкыэ зытхух щыта нэужь, хуэмурэ зитІэщІыжри, гъуэлъыжащ, Тембот и «нэхульэфІ укыикІыр» и тхъэкІумэм иту.

* * *

Мазизэ лэжъапІэм зэрыщІыхъэу фызыжъ гуэрым къыгъэувыІащ. Бзылхугъэр мо къэзыгъэувыІам щеплъым, и гур хэщІащ: фэмрэ къупщхъэмрэ къыхуэнат фызыжъыр, и нэкІур лэдэхым зэхуиІыхъати, уІэгъэ минхэр телъу фІэкІа пщІэнтэкъым. Фызыжъыр лъаІуэрт дакыкыипщІ къудейкІэ и тхъэусыхафэм къыхуедэлъуэну.

– Іуэху гуэр хэплъэн иджыпсту щІэддзэнуш, нанэ, – жиІащ Мазизэ, фызыжъри фІэгъуныхъу, нэгъуэщІи хэкІыпІэ имылгагъуу. – Сэ нэгъуэщІи судья гуэрым сыпхуелъэлунш.

– Хъэуэ, тІасэ, сэ уи дежщ сыкъыздэкІуар, – къыщІэхуащ фызыжъым и нэпсыр. – Уи адэ-анэ я псапэ хъунш, къыздалуэ, тІасэ. Сэ суд уэзгъэщІэнуи сыкъэкІуакъым, зыгуэр уэзгъэгъэтІысынуи аракъым. Уи хъыбарыфІ зэхэсхат, цІыхугъэшхуэ зэрыпхэлъыр къызжалати, мыпхуэдиз илъэс лъандэрэ си фэм дэкІыр, сылІэу щІы фІыцІэжъым здесхъэх нэхърэ нэхъыфІщ жысІэри, си щхъэри си щэхури къыпхуэсхъри сыкъэкІуащ.

Мазизэ сыхъэтым еплъащ. Сыхъэтибгъу хъуным дакыкыипщІи иІэт. А дакыкыипщІым къриубыдэу фызыжъым и гукъеуэ псори зэрыжымІэфынур гурыІуэгъуэт. Адыгэ ныуэжъыр судым кІуэи хуей щыхъуакІэ, дауикІ, ар Іуэху цІыкІуу къыщІэкІынтэкъым. Іуэхум хэплъэн щыщІадзэнур сыхъэтипщІым дежщ, ауэ узыхэплъэным иджыри зэ, нэгъуэщІи мыхъуми нэкІэ, урижэн хуейкъэ? Заседатель, прокурор, уэчылхэр – псори зэуІуу и зэманым бгъуэтмэ, лІот. ИтІани, фызыжъыр дауэ бгъэкІуэжын? зэрыхъуІам – ирехъу. Жезгъэлэнщ къыщІэкІуар.

– НакІуэ, нанэ, – и Іэблэр иубыдри щІишащ фызыжъыр кабинетым, шэнт шабэм тригъэтІысхъэри, езым шэнт гуэр къыгъэуври, и пащхъэм къытІысхъащ. – КъызжыІэ иджы уи гукъеуэр. Сэ зыри сымытхыу сынодэлъуэнщи, итІанэ уэрэ сэрэ зы унафэ тщІынш.

– Упсэу, тІасэ, арат сэри сызыхуейр. Сэ Щоджэнхэ сранысэщ, тІасэ, Аргунхэ срапхъущ. Зы щІалэ цІыкІу си Іэблэм тесу сыкъыгъанэри, си лІыр нэгъуэщІым хыхъэжауэ щытащ, ахъшэжъымкІэ сом щищ етту зыщІыпІэ фэтэру дыщІэсу. Хэт къуаншэми хэт захуэми зэхэзгъэкІыу уи щхъэр сыудэгункъым, ар къызэрыхъурэ куэд щІащ. ГъащІэм апхуэдэ Іэджэ къыщохъу. Илъэс пщыкІушкІэ дыщІэсащ а фэтэрым, си сом и кІапэ схузэрымыгъэубыду, си кІэтІий си вакъэпсу си къуэ закъуэр спІащ, езгъэджащ. ЩІалэр нэхъ къыщыдэкІуэтейм, фабрикэм фэтэр къызатащ, зы пэш хъууэ. Абдеж ди Іуэхури нэхъ зэтеуващ. ЩІалэм курыт школыр къиухри, институтым щІэмыхуэу, дзэм кІуащ. Ари къиухыу къэкІуэжа нэужь, сэ сельэлъуэрэ еджэну къытезгъэхъащ, ари къиухауэ, лэжъапІэ хъарзынэ иІэу мэлэжъэ. Псори хъарзынэт, псори фІыт, ауэ мыхъужмывэжыр ди унагъуэм къыщыхъар щІалэм къыщыхуэсша махуэращ. НысащІэ цІыкІур къыщытхыхъэм, сэ лей сыхъуащ. Зы пэшым цІыхуищ ущІэхуэнт? Сэ псори къызгурыІуэрт: е сэ сыщІэкІын, е мохэр щІэкІын хуейт. Си бын закъуэр унэм схушІэхуакъым. Абдеж дыдэ ди гъунэгъуу лІы гуэр щыпсэурт щхъэгъусэ имыІэжу. Куэдрэ къызжиІат, къызэлъэлъуат дызэхэгъэхъэж, жиІэри. Сэ дзыхъ сщІыртэкъым. Дзыхъ щІэзмышІыр лІым дагъуэ хуэсщІу аратэкъым. Хъэуэ, лІыр цІыху зэтету, пщІантІэм дэсхэм ягу ирихъу апхуэдэт. Ефэрейтэкъым, хъэулейтэкъым. И пщІэнтІэпскІэ шхэж цІыхут.

Нтлэ, нысашлэ цыклым и пэр адэклэ-мыдэклэ иришэклыу шыслыагьум, си кьуэри си нысэри згьэтлысри, си мурадыр яжеслаш: сыдоклуэ. Зыхэсшлэу я гуапэ хьуаш. Абыхэми захуэзгьэгусэркьым, нысэ цыклыр уэндэгьушхуэт, тлур иджэрт. Сытми, зы пщыхьэщхьэ тлэклэ дызэхэсри, сэ ди гьунэгьум и гьусэу сылэпхьуаш. Абы ирихьэллэу пенсым сыклуаш тумэн пщыклуз кьызату. Си щхьэгьусэм кьызжилаш: «Сэ кьэзлэжьыр уэрэ сэрэ дрикьунш, уи пенсыр зэрыщыту уи кьуэм ет. Еджэн яухрэ лэжьэн шладзэмэ, езым кьалэжьыжынш зрикьун». Нобэр кьыздэсым ахьшэр абыхэм естащ. Ауэрэ шлалэ цыклыу ягьуэташ, зыхуейри нэхьыбэ хьуаш. Шлалэм иджы си пенсыр флэмашлэт. Си лым сэрэ дызэчэнджэщыжри, лэжьаплэ сыуващ уэрампахьэнкыу. Си кьуэми кьиухри, мо министерствэм лэжьаплэ кьышраташ, си нысэри школым ягьуеващ. Я пэшыр телевизоррэ радиоклэ кьрагьэувэклэш, дыщлыхьамэ, фытлыс жамылэ хьуаш. Иужьклэ бжэщхьэлум дыкьыщызэтрагьэувылэу шладзащ. Ахьшэр тлах, бжэщхьэлум деж шабжри, дыкьышлагьэклыж.

Зы махуэ гуэрым, схуэмышэчыжу си кьуэм жеслаш: «Сыт, тласэ, нэхь уигу кьрихур? Уи гьашлэм зыгуэр ухуэзгьэныкьуа, хьэмэрэ зыгуэрым уезгьэхьуапса? Мазэ кьэсклэ си пенсри мо уэрамыр сыпхьэнкыурэ кьэзлэжьри уэстакьэ? Сэ зыри сыхуейкьым, услыагьу кьудейм, мо си кьуэрылхур слыагьум араш». Зыкьысхуигьазэри кьызжилаш: «Мамэ, си деж кьаклуэхэмрэ уэрэ фызэпэхьуркьым. Сэ си ныбжэгьухэм яжеслаш сянэр врачу лажьэу щыташ, пенсым щысш, жьыслэри. Уэ укьызэрыклуэ формэм еплыжыт: уи щхьэцым, уи щыгыным. Соуклытэ, мамэ, мыр си анэщ яжеслэн». Си кьуэм и ужь иту си нысэми кьуэрылхуми а псалэ дьдэхэр кьызжаляш. Абырэ мыбырэ я зэхуаку я бжэ лусхакьым, сыклуэми лухынукьым. Согь-согьри соундэлуж. Жэщхэм кьысхыхьэур согь. И кьуэр негьаклуэ, ахьшэр желэри. Кьызот. Кьуэрылхум сызытригьэлэбэркьым, клэнфет хуэсшиймэ, слыхыркьым. Кьысщомэхьашэ. Ахьшэм щымэхьашэркьым, ар зи пшлэнтлэпсклэ кьэзылэжьам щомэхьашэ. Уэрагьасэщ уэрыхьунур. Сэ мыгьуэ апхуэдэу згьэсатэкьыми си кьуэр, щхьэ хьунклэ хьуа нэмысыншэ? Сытым кьыхэклауэ плэрэ ар?

– Уэри жыплащи, нанэ, – кьэтэджащ Мазизэ, – уи лухур суд лухукьым. Уи адресыр сыгьэтх мыдэ, сэ ныщхьэбэ сынэклэуэнш уи деж.

– Алэ, тласэ, шлалэм мыбы сыкьэклауэ...

– Умыгузавэ, нанэ, шей сефэну сынаклуэ хьунукьэ фи деж? Е Аргунхэ сянэшми пшлэркьыми.

– Упсэу, дахэ цыклыу. Тхьэм насып кьуит. Нэгьуэщлэ мыхьуми, си гу бамплэ дэпхащи, ари псапэшхуэщ.

Мазизэ кьыдэгьэжым дэлэбэри клэнфет пхьуантэ дахэ кьыдыхаш, ар газетым клуэцлильхьэри, фызыжьым хуишияш.

– Си анэ и псапэу схуэшх мы тлэклэ, нанэ.

– Сыт жыплэр, на-а? Сэ кьыпхуэсхьын и плэклэ...

– Хьэлэл тхьэм пхуишлэ, нанэ. Сэ ныщхьэбэ сынэклэуэнш.

Фызыжьыр шлшыжри кьыгьээжа кьудейуэ, горисполкомым кьипсэлтыкляш: «Кьаклуи унэ тлых», – жаэри. И нэм шлыр имылыагьуу председателым деж жаш. Абы хуит зыкьыригьэщлэ, лухум пшлэдей хэплэну. плалэ хуишлэри, жэрыгьэклэ горисполкомым клуаш, пэшитлэ хьууэ фэтэр кьызэрыратымклэ тхыль кьылыхри, шэджагьуэнэужьым, лэжьэгьуэ зэмань и клэм нэсауэ, кьэклэужаш. Кьызэрыщлыхьэжу Тембот и деж псэляш.

– Сэлам узох, Тембот, – и гуфлэгуэр ибзыщлыну хэту, жилаш Мазизэ.

– А-а, Мазизэ. Сэлам, сэлам. Си телефоныр уэстат-тлэ уэ?

– Хьэуэ. Любэ кьелысхат. Укьызэхьуэхьу хьунуш.

– Унэр зэфлэкла?... Сынохьуэхьу, Мазизэ, сигукли, си псэкли.. Ари зы бэлыхьу уи лухухэм хэщлаш. Сыт щыгьуэ ущылэпхьуэнур? Цыху ухуеину кьыбдэлэпыкьуну?

– Сыту сщлын? – дыхьэшхаш Мазизэ. – Шумэданитлэ слэщи, кьэтхьынш а кьыздышлэс Сусаннэ сэрэ.

– Си машинэр ныпхуэзгьэклэуэнш, сыт лэсу кьышлэфхьынур?

– Уи машинэм ныщхьэбэ нэхь сыхуеинут. Хьунумэ, зы сыхьэтклэ кьызэт.

– Жьыжэ уклуэну?

– Хьэуэ, мы кьалэраш, ауэ а сыздэклэуэнум автобус клуэркьым.

– Сэ сыздэпшэ хьунукьэ?

– Уэри? – игьэщлэгуаш Мазизэ.

– Хьэмэрэ, уи лухум щэху хэль... шлалэ гуэрым ухуэзэну?

– АпхуэдэкIэ шынагъуэ сиIэкъым, Тембот. НтIэ, сыхъэтихым иужькIэ сыппоплэ. Сэ сыныщIэкIыну.

Сыхъэтихым деж Тембот машинэкIэ кыIухъэри, ныщэдибэрей фызыжкым деж кIуахэщ. ЩыкIуэм Мазизэ Iуэхур зытетыр Тембот жриIащ.

– Напэншэ дыдэ ар! – губжьащ Тембот. – Анэм апхуэдэу ухуыт хъурэ?

– А фызыжыр езыр уэзгъэлъэгъуащэрэт. М-м-м, гуныкъуэгъуэм игъэгъуащ. Абджым хуэдэу узэпхыплъыну.

– Сэ сыныщIыхъэнкым, машинэм сисынщ уэфIэкIыху, – къеплъащ бзылхугъэм Тембот.

– НтIэ, машинэм уисыну ара укыщIэкIуэр? – пыгуфыкIащ Мазизэ.

– Ари си дежкIэ куэд и уасэщ.

Мазизэ плъыж къэхъуащ. Ар пэплъатэкым апхуэдэ жэуап. Пэмыплъам кыщымынауэ и пщIыхъэпIэ кыхэхуэртэкым Тембот апхуэдэ игу къэкIыну. АтIэми ныщхъэбэ, иджы етIуанэ фIэкIи зэхуэмызауэ. Мазизэ игу къэкIыжащ дыгъуасэ телефонкIэ Любэ щепсэлъам кыжриIахэр. Тембот гугъу йохъ, щIалэ цыкIури щхъэрыутIыпщ мэхъу жиIэри тхъэусыхат. Ар игу кызырыкIыжу езыми зигъэкъуэншэжу щIидзащ: щхъэ псэлъат Любэ и деж? Тембот щимыщIыхум псалъэу щытакъыми, иджы щхъэ Iэмал имыIэ хъуа? Лым и гугъу кыхуищIым нэхъ кыищтэу арат? «Аракъым, – и фIэщ ищIыжыну хэтщ Мазизэ. – Апхуэдэ сигу къэкIырккым. Дэ тIур дызэхуэфакъым, Тембот кыишэжын хуейр езым и ныбжь цыхубзщ. Цыхубз Iуш, гъащIэр кыгурыIуэу. Сэ мыгъуэ сыт, гъащIэм иуплIанщIэу игъэтIылгыжа насыпыншэщ...»

– КъэгъуэуыIэт мыбдеж, – жиIащ Мазизэ.

– Дыкъэса? КъэгъуэуыIэ, Шагъир.

– Сэ си закъуэу мыбы сыщIыхъэнщ, зызгъэгувэнкым, итIанэ фызыжкым деж дыкIуэнщ.

Мазизэ псынщIэу кыкIри, къатитхуу зэтет унэм щIыхъащ. Дакъыкъэ тIошI хъункIэ къэтауэ, щIалэ гуэр и гъусэу кыщIэкIыжащ.

– Сэ иджыпсту уи анэм деж сокIуэ, – жриIэрт абы Мазизэ, – уи щхъэгъусэр кызырысыжу фэри фынакIуэ. Хъунуккым апхуэдэу, Заур, анэм сыт напэр уиIуэ уегуэуэфрэ? ИужькIэ уи IэфракIэм ущIедзакъэжын Iуэху блэжь хъунуккым. Анэр-анэщ, анэуи зыщ щыIэр, етIуанэ анэ кыпхуэщэхунуккым, кыпхуэлъыхъуэнуккым. Апхуэдэу щыщыткIэ, псэхуу тIэкIу лъагъу, уи бынми егъэлъагъу. Уэ уошIэ, ар зыри хуейккым, кысхуэщIэ жиIэрккым, флъагъу къудей. Аращ, дыфпоплэ...

Темботрэ Мазизэрэ сыхъэтипщIым ежауэ машинэр Къэбэрдей уэрамым деж щаутIыпщыжри, лъэсурэ лъэмыжым зэпрыхъыжри, – псы Iуфэм Iутурэ ирагъэзыыхыжащ, япэ щызэхуэза пщыхъэщхъэм хуэдэу. ТIури зэгупсысыр фызыжкэ здэщыIам и къабзэлъэбзагъыр, и псэлъэкIэ шабэр, и IэбэкIэ дахэрэт. Сытуи насыпыншэ абы и къуэр. Апхуэдэ анэр бадзэ трамыгъэтIысхъуэ яхъумэр. Ныщхъэбэризем абы и къуэмрэ и нысэмрэ яжриIа къудейр чэнджэщу ярикъуни мы дунейм тетыху. И нысэри ерыпIынэ цыкIуш. «Мамэ а унэм зыми кыщIыхуакъым», «Мамэ езым фIэфIыпсу зэхыщIыхъа Iуэхуш». ФIэфIыпсу... ФIэфIыпсуккым, Iэмалыншагъэм кыххригъэхауэ аращ. Дэнэ бгъэкIуэнут фызыжыр, хэт и лъэпагъ ибгъэлъынут? Къуэм, дауикI, фэтэр къратынщ. Ауэ сыт щыгъуэ? Мис, илгъэситху мэхъури къратын Iуэху зэрахуэрккым. Ар зыщIэсын иIэщ, тумэнибл-тумэний ирату фэтэр бэджэнд щIэсу унагъуэ дапщэ щыIэ? Ари илгъэс тIошIым нэблэгъауэ?

Фызыжкым и дэтхэнэ зы псалъэри нэпскIэ гъэнщIащ. КысхуэфщIэрккым, е кысхуэфщIэр мащIэщ жиIуэ щытамы гурыщхъуэ гуэр пщIынт, нэпсейщ, кыххуащIэр фIэмащIэщ, жыпIэнти. Мыбы езым яхуищIэнууи, ущыщIыкIуам уеджаккым, уи щхъэцыр, иджы щыIэ фызыжкхэм хуэдэу, кIэщIу, дахэу пегъэуупщIу зепхъэрккым жаIэри Iумпэм ящI. Ар щхъэусыгъуэккым уи анэ Iумпэм пщIыну...

– СыкыщIэмыкIыжыфу сыщIэсащ фызыжкым деж, – япэ къэпсэлъащ Мазизэ. – Лыжьри цыху хъарзынэщ.

– Лажъэ яIэккым, – акъылэгъу техъуащ Темботи. – Лажэм ихыпхъэр а и нысэ цыкIурауэ кыщIэкIыну.

– Щыгъупщэнкым абы ныщхъэбэрей ди псалъэмаккыр щIэх... Уэри гугъу уезгъэхъащ ныщхъэбэ.

– Iуэхуккым. Си закъуэпщIийуэ сыщысынута сызэш... ПщIэрэ, Мазизэ, уи шумэданэхэр къэдгъащти, уи фэтэрыщIэм дыгъакIуэ, – къеплъащ абы Тембот и фIэщ дыдэу.

– Сыт, на-а, унэ нэщIым щытщIэнур? – кыгурыIуаккым Мазизэ.

– Сэ сыкIуэжынщи зы шампанскэ къэсхынщ... ПщIэрэ, си ныбжьэгъу гуэрым унэ къратати, и шумэданитIыр тхыщ, унэкум идгъэууэщ, зы шампанскэ Iутхри, нэху щыху дыщысауэ щытащ

дыпсальэу. Нэхъ жэщ гукъинэж слъэгъуами, сщыгъупщэжаш.

– Унэ лъэгум фисуи?

– Шумэданэхэм датесу.

– Хьэуэ, Тембот, – идэркъым Мазизэ. – Ар уи ныбжьэгъут, сэ... Сэ ныжэбэ нэху щыху Сусаннэ згъагъын хуейщ. Мес, и щхьэгъубжэри маблэ. Иэджэ мыгъуи кыстритхьэунущ сэ абы.

– Апхуэдэу бзаджэ?

– Бзаджэкъым, тклйищ егъэлеяуэ, – къэувылащ Мазизэ щыхьэжыпэм деж. – Цыхубз зэкълэыкълуэщ, дагъуэ хуэпщыфынукъым, насып зэрымилэм флэкла.

– Ар псом ящхьэщ. Узэкълэыкълуэми, уцыхуфлэ дьдэми сыт и мыхьэнэ насып уимылэмэ?

– Ар пэжщ, Тембот. Ауэ насыпыр цыхуфлыгъэклэ ягуэшу щытамэ...

– Мазизэ, уи жагъуэ мыхьунумэ, зыгуэрклэ сыноупщынут.

– Къызэупщл, Тембот.

– Лшы уила?

– Силащ... Нэхъ тэмэму жыпэмэ, ЗАГС-м ихьыну ди лъэлу тхылъхэр и жыным илгу си лыр бзэхаш. Сыщлалэт, сыделэт. Мис иджы сопшыныж щлалагъэм и бэлулэлу.

– Уэ уошлэ, сэри силащ физ. Насыпыншэр илэситхуклэ плэм хэлащ, лэклэ зесхьэу. Мазэм зэ е тлэу Любэ наклэуэрт, зызыгъэгъэпсэхуну. Иджы мазих хьуащи... Хьуатэкъым си унагъуэ ухуэклар, зы махуэ гупсэхугъуэ дилактым... Щхьэ апхуэдэу укызэплла? Абыклэ си щхьэгъусэ симылэжыр згъэкъуаншэ уи гугъуэ ара? Хьэуэ, Мазизэ. Мы дунейм хьугъуэфлыгъуэу телым нэхьрэ нэхьыфл ар узыншэу силэжыну. Узыр къыздиклынур пщлэнукъым. Цыхур дунейм кытехьэри, узри абы и ужь къиуващи, дыгъужь мэжэщлалэм хуэдэу кыкълэбэкълухь. Къыптемыкълуэмэ, уи насыпщ. Итлани гупсысэм уиутыпщыркыым: сэ сынэхъ лейт адрейхэм нэхьрэ цыхубзклэ апхуэдэу сынасыпыншэну? Сыт дэ дызищысыр, фэ фыдимылэмэ? Къэдлэжыри нэклэпсыжэщи, ДИ гъащлэри шэжыпсыфэщ. Ауэ сытми дунейм дытету аращ, лэжыгъэм гъащлэми гукъыдэж худимылэу.

– Апхуэдэ гупсысэ мыфэмыщхэм зыдумыгъэхьэх, Тембот, нэххьейуэ къеплащ лым Мазизэ.

– Слъэклтэми. Иджы, Мазизэ, зыгуэрклэ сынолэлэунут... Нобэ жыслэркъым, ныжэбэ жыслэркъым, егупсыс, егупсыс уи закъуэу, ауэ, сынолэлэу, си щлалэ закъуэм анэ кыхьуэхьу.

Бзылхугъэм и щхьэр унэзащ. Насып илэти бжэблпкъым егъэщлауэ щытт. «Сэ сызианэм сигъуэтыжккъым, си быныр хьфлэздзауэ си щхьэ закъуэу сыдэтщ. Сэ анэ сыхьурэ, анэкли укыызэджэ хьуну? Анэ хьэдэм хаулхьэ апхуэдэр зыхужалэм нэхьрэ сытклэ сынэхьыфл, сымынэхьеймэ?»

– Хьэуэ, Тембот, абыклэ дызомыгъэпсальэ уэрэ сэрэ. Берычэт бесын, уи дзыхь кызэбгъэзащ, уи гурылэри зэрыкьабзэм шэч кытесхьэркъым, ауэ ар сэ схузэфлэмыкын луэхуш, ноби пщэдеи.

– Сэ ухэзгъэзыхькъым палээмклэ.

– Пальэракъым луэхур здэщылэр, Тембот. Пальэм зыгуэр епщлэнт... Уи жэщ флы ухьу. Уэри угуващ.

– Жэуап гуэр къызомыту...

– Аращ си жэуапыр. Укысщымыгугъыу къэшэж, Тембот.

– Нэгъуэщл уепсальэу...

– Хьэуэ, хьэуэ, сэ уэ зэ бжеслащ апхуэдэ зэрыщымылэр.

– Нтлэ, апхуэдэ щыщымылэклэ, сэ уэ сыпщыгугъынуш, Мазизэ. Нэхулээфл укыикл.

Мазизэ плащлэу щыхьэжри, къэтэджауэ зыгуэр кыжрилану щыт Сусаннэ дежклэ мыплэу, и плэм зридзэжаш, зэщыджэу гыуэ, и нэклур игъэпщклуу. Модрейри щтауэ щытщ, Ищлэну имыщлэу. Розеттэрэ Жанеттэрэ зэрыщлэкыжами щогуфлыкл, Мазизэ и гыкълэми и гур апхуэдизклэ хегъэщлэри, езыри кыщиуду гын хьэзырщ. Ар хуэмурэ гыуэ хэлым бгъэдыхьэри, гъуэлъыплэ нэзым тетлысхьэри, гууэщлэу игъэгъуэлъыну кьелаш. Арщхьэклэ дэнэт! И щхьэр нэхьри щхьэнтэм хегъаппклуэ.

– Хэль-тлэ, – жилащ Сусаннэ, – гыурикьуху. Уэ пхуэдэщ уэ зигуныпщлэгуэр. Хьыджэбзыж цыкълу ягъэсэхуам хуэдэщ. Е уэлбанэрилэ махуэм кьалъхуам. И нэпсри и пэпсри зэхэтщ. Сыту умыкылтэрэ, судьяуэ уолажэ уэ, кыпщыгугъыу кьалэ ныкьуэр уи деж ноклуэ, унафэ гуэр кытхуищын, ди луэху тэмэм ищыжын, жалэри. Сытипклэ абы ищыну унафэм.

Мазизэ хуэмурэ кызэфлэтысхьэри, и нэпсыри лэщитымыклэ щилыэщыкылащ, и нэплъыжытлымыклэ Сусаннэ къеплэурэ, луэцэщаш:

– Ди тхьэ, гъэунэхьу а сэ сызыгъэунэхьуар.

Сусаннэ и дыхьэшхын кьэклэуат, ауэ зызэтрилыгъащ.

– Сыту Иеищэу уебга тхьэмышкIэм. Сыт иджы, нэгъабэ кыызэуати, мы гъэм согъ жыхуиIам хуэдэу, кыщIэбдзэжауэ щIыщIупIыртIыкIыр? Урикъуакъэ нэпсу щIэбгъэкIамкIэ? Щыгъуэм щыгъуэ къешэ, жи, щыгъэтыж иджы мыр.

– Си Iуэхур зэIыхъаш, Сусаннэ.

– КъэхъуаIа, насыпыншэ?

– Къэхъуаш... Лы гуэр фIыуэ слъэгъуаш.

– Лы бынуни?

– Хъэуэ, фыз иIэжкIым... Илгъэ ныкъуэ ипэкIэ лIаш.

– Ара иужьрей зэманым ущыкIуэдыр?

– СыкIуэдкIым, Сусаннэ. Лгъэсурэ сыкъешэж.

– Адрейми уишэжат.

– Хъэуэ, мыр апхуэдэкIым. ЦIыхум и псэлгъэкIэмкIэ, щытыкIэмкIэ кыбощIэ фIырэ Iейрэ. Игу илгъэ жысIэу араш. Сэлам кызыхам сцIэркIым армышъуамэ, IэпэкIэ кызылгъасакIым.

– Мэ шай, жыхуаIэракъэ ар. ЛIот-тIэ, пщыхъэщхьитI ухуэзам IэплIэ зыхуебгъэщIыну арат?

– Апхуэдэхэри щыIэш, Сусаннэ. Нэхъыбэр аракъэ.

– ЛIо-тIэ иджы пцIэнур? УдэкIуэну?

– Укысщымыгугъ жесIэри, IузгъэкIыжаш.

Сусаннэ ину дыхъэшхаш.

– Сыту дынасыпыншэ дэ, цIыхубзхэр, – жиIаш абы. – ФIыуэ долгъагъури, ди лгъагъуныгъэм дьтэпыхъэжу дьщысц.

– Дьтэзыгъэпыхъэж щыIэщи араш, Сусаннэ.

– Сэ сыдокIуэ, Мазизэ, – ирихъэхаш и щхъэр Сусаннэ.

– Тхъэм ущыгъэтынш. Зыри жомыIэ щхъэкIэ сцIэрт уи Iуэху зытет. Сыт щыгъуэ?

– ПцIэдей.

– Нэхъапэ кызыжепIэ хъунутэкъэ? Сэри сыщIокIыж мыбы.

– Сыт щхъэкIэ, укысщымыгугъ жепIатэкъэ?

– Джэд щыкъун и пцIыхъэгъуш, жи. Араш уэри уи щхъэм итыр. Мэ, къеджэ, пэшитI кыызаташ, – хуишишаш и ныбжьэгъум тхылымпIэр.

– Сынохъуэху, Мазизэ! Уи насыпым зыкыдигъэзэну тхъэм жиIэ.

– Упсэу. Куэдщ мыбы дызэрыщIэсар. Ауэ сызыщыбгъэгъупщэжынщи, узыгъуэр фэстынш, уи Хъэбыжыж цIыкIуи уэри, – пыгуфIыкIаш Мазизэ.

– ЦIыкIу дьдэкIым зикI. Нарт щылгъу хуэдэш.

– Ар уэ апхуэдэу кыпщохъу... ИIэ-тIэ, дьгъэгъуэлгъыж, илгъэсибл лгъандэрэ гуауи гузэвэгъуи щыдмылгъагъуу дызыщIэса пэшым иужьрей жэщыр щитхынш.

Я гъуэлгъыпIитIыр зралгъэфалIэри гъуэлгъыжаш зыр пцIэдей зыхыхъэну унагъуэм егупсысу, мыдрейр къэкIуэну зэхэмыбзым иригузавэу.

* * *

Зэман дэкIаш. Сусанни Розетти сабий ягъуэташ. Я гукъеуэхэри, щымыIам хуэдэу, кIуэдыжаш. Зы махуэ гуэрым игу кIыхъэри, Мазизэ къуажэм ехыжаш и анэ шыпхъум деж, цIэбэтымрэ тхъэмахуэмрэ щыIэну. Сыт щIат зэримылгъагъурэ, и хыбар зэримыщIэрэ. Лаушэ Мухъэмэдин и анэу пцIэнтэкIым: цIыху щабэт, гуапэт гу хъэлэл иIэт. Мазизэ пцIантIэм зэрыдыхъэу фыз фIыщIэ лгъахъшэ цIыкIур кыпежажъэри, IэплIэ кыыхуищIаш, и нэпсри пилгъэщIыкIэри, и Iэр имыутIыпщу пэшым щIишаш. И шыпхъу закъуэ тхъэмышкIэри игу кыгъэкIыжри, пыхъаш, зызыпилгъэщIыхъыжри, Мазизэ балигъ дьдэ зэрыхъуам, и фэр зэрыфIым щыгуфIыкIаш. Мазизэ щыцIыкIуми Лаушэ Iуэху иIэтэкIым и шыпхъу закъуэм и пхъум фIэкIа. ЗэшыпхъуитIыр зьдэс къуажэхэр фIыуэ зэпэжыжэ пэтми, Лаушэ куэдрэ и шыпхъум деж къакIуэрт. Ар кызыыхэкIэри мыбы лIы зэрыщхъэщымытыжыр, сабий щIэсу и закъуэу кызырэнарауэ кыщIэкIынут. КъэкIуэхукIи, Лаушэ хъыджэбз цIыкIум кIэнфет зэмылIужыгъуэхэр, джэгуалгъэ дахэхэр кыыхуихьырт. Пэжщ, Мазизэ кыщыщIа щIэщхъум иужькIэ Лауши тIэкIу зыпыIуидз хъуаш. Ар зи ягъэри Мухъэмэдину кыщIэкIынут. Мазизэ Мухъэмэдинхэ я деж кIуэуэ кыщыцIыкIыжам Мухъэмэдин къуажэм кIуэжри, ахъшэр кIыхъыжаш. «А тхъэмышкIэ мыгъуэр дауэ хъурэ и закъуэу?» – жиIэу кыщыщыпщым, къуэм жриIэгъат: «Апхуэдэхэм зэи я закъуэ хъуркIым. Абы и гугъу пцIыуэ

зэхызомыгъэх! «Шыуа мыгъуэр...» НэгъуэщIкIэ шыуэ хъунутэкъэ? Мыгъуэкъым ар, уз мыгъуэр етын хуейуэ аращI!» Анэри, шынэжри, увыIэжаш.

Апхуэдэу щыт пэтми, Лаушэ и гур и шыпхъум и пхъум хуэмыгъуэт. Щэхуу, зыми зыкъримыгъащIэу. Лаушэ и щхъэгъусэ Къасботи лIы зытетт, хэлъадэ-хэжыжхэм щыщтэкъым, хъэблэм я чэнджэщакIуэ жыхуаIэм хуэдэу, фIыкIэ и цIэ ираIуэу жылэм дэст. Абыи и щхъэгъусэм жриIэрейт: «Уа, мы Мазизэ и пашхъэ емыкIу, гуэныхъ мыухыж кыщыдохъ. Дэ нэмыщI хэт абы иIэр? И закъуэпщIийуэ губгъуэм къиднауэ дызэхэсщ, зыхуей-зыхуэфI тIцIэркъым, лIами псэуми дыщыгъуазэкъым. Зэ шыуар щIатIэжрэ, зиунагъуэрэ? Е дыгъакIуэ, е къегъаши дегъэпсалъэ. И адэм и Iыхылыхэр абы зыкIи кыыхуейкъым. Дэращ абы нэхъ гъунэгъу дыдэу иIэр». Лаушэ гукIи псэкIи диIыгът и щхъэгъусэм и псалъэхэр, ауэ Налшык кIуэуэ Мазизэ и деж зы жэщ шыIэн, е и Iуэху зытет щIэупщIэн шынэрт, Мухъэмэдин сыкъищIэм, жиIэрти. КъыхуэщIэртэкъым а тIур щIызэщIэяр. Мис ныжэби, Лаушэрэ Мазизэрэ пэш щхъэхуэм здыщIэлъым, анэ шыпхъур абыкIэ Мазизэ къеупщIаш.

– КъысхуэгущIыIэщ Мухъэмэдин, – щэтащ Мазизэ. – Илгъэс дапщэ хъуауэ сьдэс Налшык, ахъшэ тIэкIур ныщегбгъэхыжам фIэкIа, си бжэщхъэIу небэкъуакъым. Иджы къысщыхъащ.

– Сыт апхуэдизу къэхъуар? – къэщтащ Лаушэ.

– Зы Iуэху гуэр сыхэплэрти, зыгуэрым нигъэкIуащ кыыздэгъэIэпыкъу, жиIэри. ЗыхуэщIэ шыIэу кыщIэкIыныщ апхуэдэхэр: тралъхъэр нэхъ машIэ зыщIыф, къэзыутIыпщыжыф. Уи напэм уемыплэмэ, зэхищIыхъа къуаншагъэм и хъэлыагыр, ар дяпэкIи цIыхум яхэбгъэтыныр шынагъуэу зэрыщытыр къомылыгътэмэ, судым къаруушхуэ иIэщ. Ауэ сыткIэ ухуей уи напэм, нэмысым, ди обществэм уапэщIэувэну, иужыкIэ уи IэфракIэм уедзэкъэжыну, зыпшхыжу къэпкIухыну? Мухъэмэдин лэжыгъэшхуэ иIыгъщ, пщIэ кыыхуащIу мэлажэ. Щхъэ хыхъэрэ апхуэдэ Iуэху? Ар зыщылажэ зэ укыщIэхуамэ, апхуэдиз гугъуехъ пылъу здынэса лъэгапIэм кърадзыыхыжыну. Ар зыщылажэр заводкъым е фабрикэкъым. Армэм хуэдэщ. Ахэр псори жесIати, «узишыпхъукъым уэ сэ», – жиIэри кыщIэжыжаш. Уи шыуагъэр уэзыгъэлыагъужым, абы ущызыхъумэм къыпхуимыщIа шыIэкъым мы дуней зэхэзэрыхъам, зи гуауэр къыдэбэкIым.

– Балигъ дьдэ ухъуащ, Мазизэ. Си шыпхъужь закъуэ мыгъуэр гуфIэнт.

– Сыхъуауэ щытамэ, си насыпти. ЗалымыгъэкIэ сищIаш. Си гур псэхуркъым, Лаушэ, зэпымыуэ Iэдэ гъэплэм жьэдэлъым хуэдэщ. Зэман дэкIым нэхъ пщыгъупщэнщ жалати, си быныр иджы балигъыпIэ иувэну, сэ си гуIэгъуэр ужыхын дэнэ къэна, мафIэр нэхъ кыызэщIост.

– А-а, си щхъэ мыгъуэу фIахын, – кыызэфIэтIысхъащ Лаушэ, – махуитI и пэкIэ кызжалар сщыгъупщэжауэ сыхэлъщ.

– Сыт, Лаушэ? Си сабийм теухуа? – кыщылыбэтащ, Мазизэ.

– НтIэ, тIасэ.

– ЖыIэт псынщIэу! Дэнэ здэщыIэр? Хэтхэ я деж?

– Хэтхэми сщIэркъым, ауэ абы шылажэ физ гуэрым кызжиIащ щIалэ цIыкIур Налшык шыпсэу гуэрым ихъауэ.

– Налшык жыпIа?! Ди тхъэ, абы сэрэ зы къалэ дьдэсщ. Махуэ къэс гъуэгум дыщызэхуэзэрэ, дыщызэблэкIырэ?... Хэту пIэрэ Лаушэ, зыхъар? И теплъэ, и шыфэлIыфэ зыгуэр имыщIэу пIэрэ?

– Тхъэ, имыщIэж, сызэремыупщIаи къэзмыгъэна, тIасэ. ЦIыху фIыщIэхэщ жиIащ, мо сонэ, дагъыстэн сытхэм нэхъ ещхъу. ИтIанэ...

– Сыт «итIанэр», Лаушэ? Зы псалъэ къомыгъанэ кыбжиIам шыщу.

– И щхъэ цIыкIур пхауэ щыта Iэуам?

– Щ-щытащ... И натIэ цIыкIур. Мыр щхъэ фыпха, жысIэри: сеупщIати, шынагъуэ шыIэкъым, бэгу цIыкIу тету аращ, тхэмахуэкIэ хъужыну, кызжалат.

– Бэгутэкъым, тхъэ-тIэ. Сестрам Iэлын Iэрыгъым и мышIэр зэрегъэубыда хъэбзыпэ цIыкIухэм щыщ зы къэлэлауэ, кыIушау щытти, Iэуам и натIэ цIыкIур щыдрилъэщIейм фIэнэри...

– ИуIауэ арат! – и нитIыр кыкIащ Мазизэ. – Еплъ абыхэм: я гущIылагъым. Сэри сыкъагъэпщIаш.

– НтIэ, фызым зэрыжиIэмкIэ, щIалэ цIыкIум и набдзэ сэмэгур тIууэ зэпиупщIауэ щытащ. Иджы, жи, а уIэгъэ зытелъам деж цы кыкIэжын хуейкъым, е кыкIэжми, хужьу щытыну. Тхъуауэ.

– Лаушэ! – кыщылыбэтащ Мазизэ. Ар, хъыджэбзыж цIыкIум хуэдэу, гъуэлъыпIэм къелъэри, анэ шыпхъум и пIэм кIуащ, кIэщIэпщхъэри, къарууэ иIэмкIэ зыкIэщIикъузащ. – Уэ сэ къысхуэпщIам и куэдагъымрэ псапагъымрэ пщIэрэ? Иджы уугуэ хъуну, Лаушэ! Иджы уугуэ хъуну... М-м-м, щIэсщыкIыни Налшык зэрыщыту.

– Налшык мыгыуэ цыхуу мин Іэджэ дэсш, апхуэдизым...

– Дрес, Лаушэ. Дрес нэхыбэжи. Нобэ сымыгыуэтым, пщэдей кызгыуэтынкыэ? Пщэдей сымыгыуэтым пщэдеймыщкІэ, мазэ дэкІам, ильэс, ильэсипщІ дэкІым? Сызэрылгыхуам нэхрэ нэхыбэктым. Сыжеинктым, сышхэнктым.

– Уи лэжыгыэ мыгыуэри... Щхэи кыыхэпхат апхуэдэ лэжыгыэ гугыу?

– Гугыуми, си гу бампІэ дех, – цэтащ Мазизэ.

– Ар дауэ, тІасэ? – кьеплгаш абы Лаушэ. – Уэ уи лэжыгыэм гу бампІэдэхкІэ убгыэдыхэ хуонктым. Уэ зи суд пщІэм и гыашІэр, и кьэкІуэнур, и насыпыр уи ІэмыщІэ ильщ. Ар зэи пщыгыущэ хуонуктым, тІасэ.

– СощІэ, Лаушэ, упсэу. Сыту фІыт сыкызырыкІуар. Си гум сытригыэпыІэртэктым, тхэмахуэм щІигыуауэ сыкырихуэкІт дыггакІуэ Лаушэ деж, жиІэрти... Сытуи кІыхыщэт ныжэбэрей жэщыр.

– Жасы хуа кудейщ, жей, тІасэ. Уигу сыкыэкІауи жыбоІэ, нэху щыуэ узэрыщІэпхуэжынми ухуопІащІэ.

– Гугыэ гуэрхэр кысхэплхыэжаш. Аращ сэ иджы плыаплэу сиІэнур. Уи жэщ фІы уху, Лаушэ, сэ си пІэм сыкІуэжынщ.

– Хэль, тІасэ, уи анэ и гупэ ухэль хуэдэ...

Мазизэ кыщиудри зэщыджэу Лаушэ зыкІэрикыуащ. ДакыкыипщІ хэлыагэнщ пыхыэу, Лауши зы псалэ жимыІэу. И зэщыджэныр нэх кІащхэ хуакыэ щыжиІэм, анэ шыххуам и Іэгу пхыашэмкІэ Мазизэ и нэкІур хуилгэщІащ.

– Нэпсми мардэ иІэщ, тІасэ, – жиІащ Лаушэ. – Ухуеймэ, емыкІу сыкыэщІ, сыгыэкыуаншэ, Мазизэ, ауэ удэкІуэн хуейт иджы. Кьопсалгэу тэмэм гуэр уилкыэ?

– СиІэщ, Лаушэ, ауэ...

– «Ауэ» лгэпкы щыІэктым, тІасэ. УщыщІалэмрэ жыы ущыхуамрэщ щхыэгыусэ ущыхуейр. ИтІанэ, зы Іэуа цыкІу бгыуэтамэ, мыдрейм и бампІэр нэх птеунт... КыыщІомыдзэж иджы, куэдщ кьэбгыар. СщІэрктым уэ суд зэрыщІэр, гыашІэр зэрыщытын хуейр, насыпыр езыр-езыру кызызымыкІуэр кыбжаІэмэ, уогъ. Кьэбгыуэтыжауи сощІ уи кыуэр. Ар иджы ин хуащ, ильэситІ-щыкІэ балигы хуонуш. Уэ урианэу и фІэщ хуону абы? «Узианэмэ, дэнэ иджыри кыэс уздэщыІар?» – жиІэнкыэ. Мис абдежыращ удыныр хэльгэ щыхуонур. Апхуэдэу щыщыткІэ, абы ухуэхызырын хуейщ. НэгыуэщІ мыххуами зы бын уилэмэ, а удыныр апхуэдэ дыдэу зыхэпщІэнуктым.

Мазизи куэдрэ егупсысырт абы. Зэман дэкІащ, щІалэр шагыэса, шапІа унагыуэм и хэлщэн зэхилхыащ. Кыгыуэтыжыпауэ дощІри, зээгыжыну а тІур? Зээгыжыпэми, кыуатыжыну апхуэдиэрэ япІа быныр? Бын яхуэхуащ ар абыхэм. «Укызылыхуарактым уи анэр, узыпІаращ», – жеІэр псалгэжыым. Кыыщыдыхыэшхыу ежыжынкІэ зыми зыри хуэІуактым. Ар и гум тыхуэну, и псэм дэхуэну Мазизэ? И гыашІэм и нэхыбаплэр гуІэгыуэм хэту езыгыггакІуэ Іуэхум дзакІэ куэд иІэт уелусам уи Іэр кыиІуэу, языныкыуэхэми еІэбыпІэ имыІэу. Бзылхугыэм нобэ тынш дыдэ кыфІэщІыр, нэху кьекІырти, узыхэлэбэ мыххуону кыыщІригыэдзыжырт. Цыхубз Іущым кыгыурыІуэжырт а зэгупсыс псэми езыр зэрыхуей, зэригыэхуону дыдэм хуэдэу зэрыбгыэдыхэр, а и гупсысэхэм нэхрэ гыашІэр ІэджэкІэ нэх зэрызэхэзэрыхар, абы упщІэ мелуан кызызырыпхуигыуэуыр, дэтхэнэ зы щыуагыэри гущІэгыуншэу зэрыуигыэпшыныжыр. Судым зэрыщылажэ ильэсхэм ирихэлІат цыхубз куэд быным щхыэкІэ загыуакІыну, абыхэм щхыэкІэ Іэпщэрыбанэм хыхыэ; нэуфІыщІхыэрыуэу гыашІэм хэтхэми, «сыт сэ си гыашІэр дэгыэзеигыуэу сэзыгыэх лым и сабий щІэспІынур?» – жызыІэхэми. ИЛГЭС дэкІырти, а и лым бгыэдэкІыу «дэгыэзеигыуэм кыехыжар» пыхыэу кыакІуэрт, «си сабий кызызевгыэтыж, ар сымылыагыуу сыпсэуфынуктым», – жиІэрти. Апхуэдэхэми жэуап яритыфырт Мазизэ. Ауэ жэуап зыхуемытыр, зэпымыуэ жэуапыншэу кыанэр езым и упщІэрат: сэ си деж тхыэусыхакІуэ кьокІуэ, сэ хэт сыхуэтхыэусыхэну? Кырамытыжми, кыыхуэмыкІуэжми идэнут, зэрыпсэур, зыри зэрыхуамыгэныкыуэр кыищІамэ. Апхуэдэу Мазизэ гупсысэ щыхуар иужырей зэманырат. Япэхэм кыатрихыжынут, кыалэщІитхыжынут, кыпэлгэщын мы дунейм темыту кыыщыхуэрт. Иджы, зэмани дэкІри, и щІалагыэ гупсысэм акыыл кыыхыащ, гыашІэм и кыэгыэшыгыуэхэм фІыуэ щриудэкІа нэужь, Іуэхум балигыненкІэ еплгэ хуащ.

И быным и Іуэхум и кыгуэртэктым Мазизэ балигыненкІэ зэплгэ хуар. Бзылхугыэм кыгыурыІуат и гыашІэр нэгыуэщІ зэрыхуар. Иджы а «нэгыуэщІ» гыашІэм щышынэртэктым, Іэнкун ищІтэктым, япэм хуэдэу пІащІэу хэлыадэртэктым. Мазизэ куэдрэ игу кьэкІыжырт кыуажэ школыр, зыхэса классыр. МафІэм хуэдэхэт. Ягу иль ябыщІыртэктым. «ФыщхыфІэщІ!» – кыажриІэгыат егыэджакІуэ гуэрым.

ЕгъэджакIуэхэм псоми хурагъэджат, псори ирагъэщIат, зы фIэкIа къэмынэу – гъащIэм хурагъэджен къащыгъупшат. КъыжраIэрт: фэ иджы ин фыхъуаш, нэхъ жыджэру Iуэхум фыбгъэдэт. Жыджэрагъ дэнэ къипхынт япэ узыIушIэ гугъуехъым укыигъэлъеижмэ? ИIэ, маржэ! – жызыIэхэм уи- Iуэху еплъыкIэр яжепIамэ, уэ уиныжтэкъым, усабийт, уи Iуэху еплъыкIэри сабий еплъыкIэт. Зы пщыхъэщхъэ Тембот жриIэгъат: «НэгъуэщIым и Iуэху еплъыкIэм пщIэ хуэтщIу, дыдейм хуэдэу дыхушты, гугъуехъым дыпэщIэтыфу, ди щхъэ унафэ хуэтщIыжыфу, Iуэху мыфэмыщ дыхэхуамэ, хэкIыпIэ къытхуэгъуэту, лэжыгъэр, гугъуу щытми, къалэну зэрыщытыр къыдгурыIуэу дышрагъэсакъым школым. ЩIэныгъэм хушIегъуэжаи, ар къызэбэкIаи щылэкъым. Сакрат жиIауэ щытаи: «Сэ фIыуэ сощIэ зыри зэрызмыщIэр», – жиIэри. Ауэ ди школ программэм хэтщ предмет гуэрхэр, ахэр ямыджми зы ягъэ мыкIыну. АтIэми нэхъыщхъэ дыдэр – гъащIэр – къащогъупщэ. Сэ си насыпти, мыбы сыкыакIуэри, ди мастер Светэ, Сусаннэ сымэ сахэхуат. Мис ар гъащIэм и школт»...

АвтобускIэ къыздэкIуэжым, Мазизэ и щхъэр абджым кIэрилъхъауэ, и нэр зэтепIауэ и гъащIэ гъуэгум кърокIуэж. Гу нэхъ жэр зыри щымыIэр пщIыкъым. Сыт хуэдиз илъэс, гуфIэгъуэкIи гуауэкIи гъэнщIауэ, яубыда иджыпсту абы и нэгъуэщIыжа гъуэгухэм. Гур сыхъэт иримыкъум а къомыр къызэхижыхъыжри, бэаужауэ щэхуу и къалэн егъэзащIэ. Зэзэмызи къыхоштыкI, Мазизэ и Iуэху зэхэмыбзым зыдригъэкIуу. МащIэ игъэвакъым абы, мащIэ зригъэзэхуакъым, мащIэм пэщIэтакъым. ЦIыхум и фэр Iувщ, жаIэ. И фэракъым Iувыр, и гураш. Щхъэ зэгъуэмыударэ Мазизэ и гур, апхуэдиз гукъеуэм, бэлыхъым, зэгъуэпыгъуэм дауэ къела? Гум и бэлыхъыр щхъэцым къелуатэ. Мес, вындым хуэдэу фIыщIэу щыта и щхъэц дахэм жэп къытехаш. И нэкIумрэ и щхъэцымрэ жыжъэу зэкIуалIэркъым: ар зи нэкIу щIалагъ и щхъэцыр тхъауэ пщIэн? Лауши къыжриIат дыгъуэпшыхъ: «Насыпыншэ мыгъуэ, усабийуэ уи щхъэцыр тхъуаш. Сыти уи щхъэцытхъут уэ иджы»... МафIэм и гъунэгъу лыр жьэр пэжщ. Ари мэгъуIэ и шыпхъужь закъуэ дунейм ехыжам и фэеплъу къэна бын закъуэм и гъащIэр зэрызэтекъутам щхъэкIэ.

«Сыту фIыт сыкъызэрыкIуар Лаушэ деж, – гузагъэ нэхъ игъуэтауэ йогупсыс Мазизэ. – А зы жэщ закъуэм сэ си гум хъэлъэу трихар сыт и уасэ. Нэхъ псынщIэ сыхъужа къысфIошI. Пэжщ Лаушэ жиIэр, хэт сэр щхъэкIэ гузэвэнур, зызмыгъэхъейуэ си гуныкъуэгъуэм зыщIезгъэпIытIэжауэ сыщIэскIэ? ЗыгъалIи къакIуэ жиIакъым тхъэм».

Мазизэ и гупсысэм щыщтэжащ. И гум мастэ къыхалIа хуэдэ, зыгуэр къыхъуэри, лъэмыкIыу и Iэр и бгъэм трильхъаш. Апхуэдиз илъэс лъандэрэ Iэпхлъэпхыу зыIыгъа гуIэгъуэм къыхынкIэ хъуну шынагъуэр къыгурыIуэу иджыпстуш щегупсысар: хъунш, къэбгъуэтыжаш, зыпIахэм я деж укIуаш, е уэрамым ушыхуэзаш, сыт уэ абы жепIэнур? «Си псэм хуэдэ, сэраш уи анэ укъэзылъхуар, нэкIуэж, дяпэкIэ апхуэдэ щыуагъэ сщIэжынкъым, ухыфIэздзэу сежъэжынкъым», – жриIэну? Сабийм и гур уIэгъуафIэщ, ауэ гъэхъужыгъуейш. Абы зы мыхъэнэншэ щхъэкIэ гузэрыдзэ къыпхуищIынкIэ хъунуш. Пхузэрыхыжыну итIанэ уз ар? «Сэ уэ сыкъэплъхуауэ узианэр пэжмэ, дэнэ илъэс пщыкIутху лъандэрэ уздэщыIар, уи сабий закъуэр псэуми лIами умыщIэу?» – жиIэрэ къоупщIмэ, сыт хуэдэ жэуап ептынур?.. Сылэжыш, седжаш... аргуэр солажъэ, ара? Анэ Iэджэ мэлажъэ, лажъэури йоджэ. Щапхъэ мин къыпхуихыфынуш абы, адэ ящхъэщымыту анэ закъуэм ипIу насыпфIэу псэхуэ, сыт хуэдэу ар мыгугъуехъми, анэр теубгъуауэ быныр ипIу. Къэгупсысыж уздэщыIауэ щыта Щоджэнхэ я нысэ фызыжыр. Абы и закъуэ?

Мазизэ и гуIэгъуэр тIу хъуаш. Нобэ къэс бзылъхугъэр и къуэр къызэригъуэтыжыным игъэгъуэсэу щытамэ, иджы ар зыубыда Iэдэм – и къуэр къыгъуэтыжмэ къырикIуэнум – гушIэгъуншэу дипIытIыхырт. Сыт хуэдэ лъэныкъуэкIэ а Iуэхум Мазизэ емыгупсысами, зы жэуап къыхуэмыгъуэту Налшык къэсыжаш. Унэм щIыхъэжа нэужыш и лъакъуитIыр щIэхуу зэрешам гу щылытар. Псы зыдигъэжэхуу сыхъэт зытIуш зигъэпсэхун и мураду ваннэм щыщIыхъэм, телефон макъ зэхихаш. Къыгъэзэжри трубкар къишщаш.

– СынодаIуэ.

– Тхъэм и шыкурщ, – зэхихаш абы Любэ и макъ. – Мы дунеишхуэм утет, на-а? ДызыщIэбгъэбэгаи.

– Дауэ фыщыт, Любэ? Сытезщ, тхъэ, къуажи къали зэлъызогъэIэсри.

– Дауэ щытхэ-тIэ уздэщыIахэри?

– Дэгъуэщ. Абыхэм дахуэдащэрэт. Куэдэ сигу зэгъауэ сыкъэкIуэжаш.

– Ари хъарзынэщ.

– Мухъутар сыт ищIэхэр?

– Тембот шахмат доджэгъу. Аракъэ а тIум махуэр зэрагъакIуэр. Дахэ-дахэу зэдэджэгуми удэкIуэтэнт,

зэщохъэжри, дыдыдыд, абы зэжраIэм уцIэмыупщIэ. Мис, зэхэпхыркъэ а судьяр зэрыкIийр?

– Узэщымышхъу шахмат уджэгу хъурэ? – дыхъэшхаш Мазизэ. – Загъэтхъэж, зэщыхъэ защIурэ.

– Ей, загъэтхъэж, мы газетым тетым щхъэкIэ сыт уэ кытхуэпщIэнур?

– Сыт тетыр? – кыгурыIуакъым Мазизэ.

– Умыльэгъуауэ ара? – фIэгъэщIэгъуэнщ Люби. – ДыкъэзыгъэщIа, газет щIыльэныкъуэ псом уэр фIэкIа Iуэху имыIэ. Тембот газетыр ныдохъри дынокIуэ, жи, зыгъэхъэзыр.

– А сымыгъуэщ, Любэ, шхын хъэзыр си унагъуэм щIэлькъым, си напэр тумых.

– Шхын сэ си куэдщ, гугъу зомыгъэхъ.

– Псы тIэкIуи зыдзэгъэжэхын хуейт.

– Сыхъэт пIальэу удот.

Любэ трубкэр трильхъэжаш. Мазизэ жэрыгъэкIэ ваннэм щIэльадэри, псы зыдигъэжэхаш, пIэщIэгъуэр телъу зихуапэри, пщэфIапIэм щIэльэдащ. Мэрэм пщыхъэщхъэм кьищэхуауэ нащэ, помидор холодильникым дэлът. Ахэр итхъэщIыну тепщэч гуэрым ирильхъаш, гъунэгъум ежэкIри, я хъыджэбз цIыкIум елъэуаш уэрамышхъэм щхъуантIагъэ щызыщэ фызыжьхъэм я деж жэуэ бжыын цIынэ IэрамитI-щы кыхуищэхуну. Зы джэд зэпкърихри шыуанымкIэ хъэкум тригъэуаш, джэдлыбжъэ ищIыну, пIастэпсри абы кыбгъуригъэуэжаш. Любэ, Мухъутар, Тембот кыщыщIыхъам, Мазизэ гупыфI игъэхъэщIэфыну хъэзыр хъуат.

ЦIыхубзым и щхъэ зыхуиумысыжыну хуэмейми, и гур кыльэтырт Тембот зэрагъусэм щхъэкIэ. Езым нэхъыфI дыдэу ильагъу, джэдынэ щхъуантIэ зыхэс бостейр щитIэгъаш, и щхъэцыр дахэу зэригъээхуаш, и Iупэр хомыщIыкIыщэу плъыжьыфэу илащ. «ЗыхубогъэщIэращIэ», – кэкIащ игу бзылхугъэм. А гукъэкIыр зыщхъэщигъэкIын мурадкIэ хъэкъушыкъухэр стIолым тригъэуаш, псы птулькIитI-щы Iуихри, стIол кIапэм щызэбгъуригъэуаш, ауэ гукъэкIыр и щхъэ куцIым щыкIэрахъуэрт, зы дакъыкъэ нэгъуэщIым иримыгъэгупсысу. Тембот кызэрыщIыхъэуи, Мазизэ езым зыхищIэжу, плъыжь къэхъуаш. Иужьрей илъэсым а тIур е зэт, е тIэут, арат зэрызэхуэзар. ЦIыхубзым гу лъытащ Тембот и нэкIур хэпщIыкIыу кызырежэщIэхам. И нэщIащэри нэхъ иуат. «Гугъу йохъ, – щIэгъуаш абы игу. – ЩIалэшхуэри зехъэн, кIэлъыплъын хуейуэ кIэрыщIащ. Тыншкъым, дауикI, лэжьыгъэм и гугъу умыщIыххи. ЦIыхухъум унагъуэ зэрихъэну сыткIэ ущыгугъын?»

ЦIыхухъухэр тIыса нэужь, Любэ иIыгъ сумкэр Мазизэ кыхуиуиаш:

– Мэ, тIасэ, си Iэблэр пигъэхуаш мыбы. Тембулэт и къуэм диукIынуш мыбы щхъэкIэ, Мазизэ псыхъэлывэ фIэфIщ, жиIэри нышэдибэ баш текъузэкIэ сигъэщIащ. ЗыгуэркIэ гъэхуэбэж. Е, наклэуэ, сэри сыбдэIэпыкъунщ. – ПщэфIапIэм зэрыщIыхъэу и Iэгур зэтригъэуаш: – Мыдэ фыкъакIуэт фэ тIур, шу гуп иригъэкIыжынщ мыбы иупщэфIам. Яшх щIэмылэу жыпIатэкъэ, мыр иджыпсту щыбупщэфIар?

– Щхъэ иджыпстууэ, – плъыжь къэхъуаш Мазизэ, и щIыбагъым кыдэт лIитIым щхъэкIэ укIытэу. – Сыт щIа уэ укызырепысалтэрэ.

– М-м-м, – гурымаш Мухъутар, – зы дзэкъэгъуэ умышхыу мыбы щIэт мэм уепэму ушыс хъунщ. Щай фIыцIэжыщ апхуэдэу пщафIэу зы фыз уи унэ щIэмысмэ.

– Лло сэ сызыхуэбгъадэр, Тембулэт и къуэ? – кыльащ Любэ. – СыхъэтитI ипэкIэ тхъупсыр кызыэбгъэжэхаш, иджы...

– Иджы уэ нэхърэ нэхъыфIу пщафIэ кыкъуэкIащ. Сыт шхын лъэпкъ, Мазизэ, апхуэдизу мэ дахэ кызыпыхыр?

– Уадыгэщ уэри, – пыгуфIыкIащ Тембот. – Апхуэдэмэ зиIэнур джэдлыбжъэщ, Мухъутар. Хъэмэрэ сыщыуэрэ, Мазизэ?

– Тэмэм, джэдлыбжъэщ, – иридзыхаш и напIэр бзылхугъэм. – Фынаклэуэ Iэнэм, дэ иджыпсту нэтхъынщ.

ЦIыхухъухэр пэшым кIуэжа нэужь, джэдлыбжъэр тепщэчышхуэм ирильхъэу щыт Мазизэ Любэ кыбгъэдыхъэри, гуапэу и плIэр кьиубыдащ. Мазизэ къащтэри, тепщэчыр Iэпыхуным зы мащIэщ иIэжар. Сыхъэт ипэкIэ Любэ къэпсалтэу щыри дынэкIуэнуш щыжиIам, Мазизэ гурыщхъуэ ищIат а щыр зэгъусэу кыщыкIуэкIэ псалтэмакъ гуэр екIуэкIыну кыщIэкIынуш, жиIэри. Мис иджыпсту Люби абы зыкыщIыкIэришытIэр псалтэмакъыр кыхуемыгъажъэу арагъэнут. Ауэ Любэ апхуэдэу щабэ цIыкIутэкъым, игу илъ, мурад ищIар хэт и пащхъи, дэнэ и дежи щыжиIэфынут.

– Мазизэ, – къригъэжаш абы, – моуэ зэ тегъэуэвт а тепщэчыр. Шхэну бэмплэщэркъым ахэр.

– Iэнэ нэщIым...

– Iуэхукъым. Мыдэ сэ кызыздаIуэ. Мы Тембот фэрэ фи Iуэхум зы кIэ гуэр едвгъэт.

– Сыт хуэдэ Іуэху, Любэ?
– Тембот уэ фІэклэ нэгъуэщІ кытхуишэн идэргъым.
– Абы теухуауэ сэ Тембот зыри кыызжиІакъым.
– Дауэ? – игъэщІэгъуащ Любэ. – Зэи зыри кыбжимыІауи?
– ЖиІауэ шытащ зыгуэрхэр, – пыгуфІыклэщ Мазизэ. – Абы сэ кыызжиІамкІэ уэри удэкІуэнукъым.
«Си къуэм анэ укыхуэхъун?» – жиІэри кызэушщІати, «Хъэуэ», – естыжаш жэуап «УзгъэпІащІэргъым»,
– жиІэри езыри кыІукІыжаш.

– Ара зэрыхъури?
– Мес, езыр мобдеж шыщ. Ауэ, Любэ, сынольэІу, фыхэмыт мыбы. Сэ сыхуэфашэкъым Тембот.
ИужькІэ фыщІегъуэжынщ. Сэри... кІэщІу жыпІэмэ, зыри кыкІынукуым дэ тІум ди Іуэхум.

– Мазизэ, уэ зыгуэр пхужымыІу...
– СынольэІу, Любэ, уи адэ-анэм я хъэтыркІэ, сомыгъагъынумэ, зыри жомыІэ, зыкІи укызымыушщІ.
Езы Тембот жесІэнщ псори нобэ.

– Упсэу, тІасэ, аракъэ акъылыр. ЖеІэ, фызэпсалъэ...
Сыхъэт ныкъуэ щигъэсакъым Любэ и лІыр. Мазизэ и лэжыгъэфІхэм кыщытхъуу газетым ятха
очеркым щхъэкІэ кхъхуэхъуа, тІэкІу хэлэба нэужь, Любэ къэтэджыжри и лІым и Іэблэр пубыдащ, ар
кыщилъэфыну.

– Тембулат и къуэ, Альхъэс сымэ къэкІуэну жалаш кином дашэну, наклуэ, емыклуэ.
– КъэкІуэнумэ, тхъэр нахуэу согъэпщІ, – къэгубжыаш Мухъутар. – Уэ къэбгупсысар алыхъым
ещІэ.

– Фыщыс, на-а, – зегъэгусэ Мазизи, – фышхакъым, фефакъым. Хэт сэ мы къомыр щІэгъэхъэзырар?
– ИтІанэ дыкъэкІуэнщ, тІасэ, – жиІащ Любэ, и лІыр здыщІилъэфыжым. – Мо къэкІуэнухэр
емыклуэ. Фи махуэ фІы дыдэ ухъу.

– Сэ уэ уи гъусэу дяпэкІэ унэм сыкышщІэкІмэ, сылІу пащІэ стеткъым, – мэтхъэусыхэ Мухъутар.
– Джэдлыбжъэ ахъырзэманым дыхыбогъэкІыж.

– НакІуэ зэ, сэ пхуэсщІынщ нэхъыфІыжу, – йоблыпкъауэ Любэ.
– Уэри? – мэхъэхъшх Мухъутар. – Уэ дэнэ къэна, фи лъэпкъыр зэхуэсам яхуэщІынукуым апхуэдэ
джэдлыбжъэ.

Ахэр щІэкІыжа нэужь, Мазизэ кыигъээжри, Тембот хуэзанщІэу стІолым И адреи лъэныкъуэмкІэ
къэтІысащ. КъэтІысащи, и гъащІэм япэ дыдэ илгъагъу фІэклэ умыщІэну, и пащхъэ кыс лІыр зэпеплтыхъ.
Елгъагъу лІым пщІэнтІэпсыр къекІуауэ зэрыукІытэр, ауэ абы щхъэкІэ кымыгъанэу ар «нэкІэ ешх».
Мазизэ иІащ абы щІеплтын щхъэусыгъуэ. Сэрыншэу ущымыпсэуфынуклэ, уэ ухэт? – жиІэ хуэдэщ
абы. – Сыт уи гум илгъыр? Пэж дыдэу лгъагъуныгъэ укъезыхуэкІыр, хъэмэрэ зэштегъэушІэ улгъыхуэу
ара? ЗэштегъэушІэу укысщыгугъмэ, сэ а ныбжыи гукъыдэжми сикІащ, лгъагъуныгъэу шытмэ,
а лгъагъуныгъэр пэлъэщыну пІэрэ сэ ныбжесІэну, илгъэс куэд щІауэ дыркъуэу си гушхъэм тель си
щэхум?

Темботи, и пащхъэ кысым и нэкІум кыридзыкІым хуэдэу, ищІэрт бзылгъухъэм дзыхъ
кызырэыхуимыщІыр. «Блэ зэуар аркъэным щощтэ», – желэр псалъэжыым, – йогупсыс Тембот, – ауэ
мыр зыщыщтэр нэхъыбэ мыхъуу пІэрэ, лІы зэриІам нэхърэ? ЩыгуфІэми щыдыхъэхъми и нитІым
шэху тегъэлгъэда хуэдэщ – нур лъэпкъ кыащІихыркъым. Е и лІыр апхуэдизу фІыуэ илгъагъуу шыта? Е и
гушхъэ лІы гугъусыгъукІэ зэпыудауэ, зыми дзыхъ хуимыщІыжу ара?

– Куэдкъэ укызырэзыплъар? – къару хилгъхъэри пыгуфІыклэщ Тембот.
– Пшагъуэушщ узэрыслгъагъур, Тембот, – щэтащ Мазизэ. – Гупсысэм жыжъэ дыдэ сынишэсащ.
Кысхуэгъэгъу.

– Ягъэ кІынкъым, ар щІалагъэм и нэхъэнэщ... НтІэ, си пащхъэ укъэсыжамэ, зы жэуап кызытэ:
укыыздэкІуэну, Мазизэ?

Мазизэ кызытэщІэнащ. И нэкІушхытІ мафІэм кырысыкІыр ІэгуитІымкІи иубыдыжри, шхыным
хэплъэурэ Іушэщаш:

– Сошынэ, Тембот.

– Сэра узыщышынэр? Псалэм я нэхъ быдэр уэстынщ...

– Хъэуэ, аракъым сэ сызыщышынэр.

– НтІэ, сыт?

– Сэ... Сэ бын сиІэщ, Тембот, – кыдрихъеящ бзылгъухъэм и щхъэр, и нитІыр лІым кытримыгъэкІыу

йопль.

- Илъэс пщыкIутху мэхъу щIалэр.
- И адэм деж щыIэ?
- Н-нтIэ.
- КъеIыхыж.
- Дауэ?
- Дауи псауи хэмылгу. Аслъэн къуэш хуэхъунщ.
- Имыдэмэ-щэ?
- Уэ иджыри пцIыхуркъым Аслъэн. Ар Iуэхукъым, уэ уарэзымэ.

Сэ сыарэзы закъуэкIэ зэфIэкIкъым, Тембот. Абы куэд пыщIаш, куэдым уи гур мыжэу хъуркым. Пэж дыдэщ псалъэжъым жиIэр: «Блэ зэуар аркъэным щощтэ». Уэ зыгуэркIэ си хьэл-щэным щыщ уигу иримыхъмэ, «ушIагъуэу шытам япэрейм уригъэсынт», – жыпIэнкIэ мэхъу. Сисакъым сэ зыщIыпIи, Тембот. СыдэкIуэну сызэрыарэзымкIэ тхыль сагъэтхри, зэрыбжесIауэ шытащи, ар иIыгъыу «си лIыр», бзэхаш. Иджы, илъэс заул ипэкIэ къалэм сыщыхуэзащ и фызыр и гъусэу.

– Догуэ, сабийр-щэ? – къеплъаш абы Тембот.

– Сабийр роддомым къыщIэзнащ, – хэплъаш Мазизэ. – Си анэм идатэкъым ар сIыгъыу пцIантIэм сыдыхъжын. ЦIыхум, псом хуэмыдэу шыщIалэм деж, ищIаркъым шыльэпэрэпэнур. И щIалэгъуэм ар абы егупсысыркъым, иужькIэ, и гъащIэр кIыхь-кIэщIми, и гуауэр езым и акъылыншагъэкIэ зыхуигъэфэщэжар и гушхъэ къэкIыркъым. Псым и лъагъуэр езым хешыж жалэ щхъэкIэ, ар зрахъэлIэр, шыжалар цIыхуращ. Ауэ си бийр тхъэм иримыгъэуваIэкIэ апхуэдэ IэнатIэ. Ар зымыгъэунэхуам ищIэнукъым. Узэрысабийрэ адэ зиIэм уехъуапсэмэ, балигъ ушыхъу дыдэм мопхуэдэ насыпыншагъэ къыппыщIрэ, чэнджэщкIи псомкIи узыщыгугъыу уиIэ уи анэ закъуэр пIэщIэкIмэ, куэд щыIэ апхуэдэ удын хуэхъыну? Абы шыгъуэми а псомкIи уэ къуаншэу зыплъытэжу? Iэджэрэ, Тембот, кIапсэ гъэпщкIуауэ къесхъэкIаш, къуэгъэнапIэ зысщIу... Си гум сытекIуэн си гугъаш, ауэ узэрыхуейм хуэдэу хъурэ псори? Си гум зэпымыуэ жиIэр зыт: «упсэун хуейщ уи адэм уигу тезэгъэху». Иджы си адэр сыт сэ зэрыхуэгъэкъуэншэнур? Ар, нэгъуэщI мыхъуми, мазитIкIэ къызбгъэдэсаш, сэ къыщIэзнэри сыкъыщIэкIыжащ.

Тембот къэтэджри, Мазизэ здэщысымкIэ къекIуэкIаш, бзылхугъэм бгъурытIысхъэри, дзыхыщи имыщIурэ, и Iэр и плIэм трилхъащ. ЛIым зэхичIэу Мазизэ и щIыфэр хэлъэтащ. Ауэ, Мазизэ, езым фIэгъэщIэгъуэныжу, IукIуэтын ипIэкIэ, нэхъ псынщIэ хъуауэ зыкъыщыхъужащ: и гум шызэтрихъахэр нэхъ текIыж хуэдэ къыфIэщIаш, зи щхъэкIэр къешэхауэ шыта жыг цIынэ цIыкIур яутIыпщыжа нэужь зэрызиухуэжым хуэдэу, и нэкпынэкпк хэгуар къызэфIуэвэжащ. Мазизэ зэрыхъуар фIэтельыджэу шысщ, лIым ; и бауэ макъым йодаIуэри. «Арауэ пIэрэ щIэгъэкъуэн жыхуаIэр? – йогупсыс бзылхугъэр. – Хьэмэрэ гъащIэм аргуэру сыкъыгъапцIэрэ, сызэрыщыхубзыр, сызэрыкъарууншэр иджыри зэ си фIэщ ищIыжыну?...»

– Мазизэ, – зэпиудащ Тембот, бзылхугъэм и гупсысэр, – сэри сыщIалэжь цIыкIукъым, си псалъэм жэуап естыжыфынуш. Уи фIэщ щIы мы зыр: дунейм сытетыху а плъэгъуа псори фIыкIэ пщызгъэгъушцэну яужь ситынщ. Уи быныр къыкъуэкIыжрэ, си анэ деж сыкIуэжынуш, жиIэмэ, ари си бынщи, Аслъэн нэхърэ нэхъ жагъуэу слъагъункъым. Ар зы. ЕтIуанэу, зэхэпхынкъым псалъэ, уэ уигъэкъуаншэу...

– Упсэу, Тембот. Сэ быдэу тхъэ Iуа сиIэт унагъуэ симыхъэну. Уэри къыбгурыIуэн хуейщ, а бжесIа псом иужькIэ дзыхыщIыгъуэджэщ апхуэдэм утегушхуэну.

- Iыхылы гъунэгъуу хэт уиIэ? – къеупщIаш Тембот.
- Си анэ шыпхъужь закъуэр. Ари къуажэм щыIэщ. Нобэ сыкъыздикIыжаращ.
- Мыбы зыри дэскъэ?
- Дэсщ. Абы и къуэ.
- Дэнэ шылажьэрэ?
- МВД-м. Подполковникщ. Сыт зэрыпщIыну?
- Хэтхэ ей?
- Сыт зэрыпщIыну, зо? Елэгъухэ ейщ.
- А-а, соцIыху... НтIэ, Мазизэ, дызэгурыIуа уэрэ сэрэ?
- СщIаркъым, Тембот... Дауэ...
- Мы тхэмахуэ зэхуакум зэфIэдгъэкIын хуейщ.

- Апхуэдэу псынщІэуи?
- Ильэс дапщэ хьуауэ сыппэплъэрэ? ПщІэжрэ? Бэвокьуэм и Іуэхум узэрыхэплъэ лъандэрэ. Дауэ иухауэ щыта абы и Іуэхур?
- Ари пщІэжрэ?.. ИльэсипщІ тетлхьати, илъясиплІ фІэкІа имысу, амнистием хэхуэри, кыкІыжаш.
- Апхуэдэхэр куэдрэ исынукъым лъэхуэщым... НтІэ, унэгущэ – пыгуфІыкІаш Тембот, – зыгуэркІэ дынолъяІу хьуну?
- УщІэмыпхьуащэ, – пыгуфІыкІаш Мазизэ, – абы дынэса щІыкІэкъым.
- Нэхьыщхьэр зэфІэкІаш: дызэгурыІуащ. Иджы, умыщхьэху, мы уи джэдлыбжьэ жэнэт шхыныр тхуэгъхуэбэжи, ІэфІу тІэкІу дыгъашхэ. Си шыхьум Мухьутар тхьемыщкІэжь мыгъуэр имыгъашхэу щІихужа щхьэкІэ, сэри сыщІэпхужыну?
- Любэ а псори щІищІар сэ кыызгурыІуат.
- Фызэмыпсалъауэ пІэрэт фэ тІур пщэфІапІэм фыщыщІэтам?
- ПцІыр сыткІэ щхьэпэ, щыІащ апхуэдэ псалъэмакьи, ауэ уэрэ, сэрэ дыздынэсам нобэкІэ дынэсыну си гушхьэ кьэкІынтэкъым.
- НтІэ...
- СокІуэ, сокІуэ...

* * *

ЦІыхуищэм зы цІыху кьахэбгъуатэми аращ, кьыббгъэдэуэу и ныкьусаныгъэхэр кьыбжиІэфыну. АдэкІи мыдэкІи иримыхьэкІыу, зэрыщыт дьдэм хуэдэу. Езым имыщІэжу аракъым «гуэныху» иІэр. Ауэ цІыхур апхуэдэу кыигъэщІащ: нэгъуэщІым и ныкьусаныгъэр и Іэпхуэмбитхум хуэдэу ещІэ, езым и деж Іуэхур нэсмэ, зы Іэпхуамбэ хущІэгъашэми аращ. Псом япэ цІыхур зыгъэцІыхур адреихэм яхуиІэ щытыкІэращ: зэрахуэпэжыр, зэригъэлапІэр, яхуиІэ гушІэгъур, адреим и гуауи и гуапи кыызэрыгурыІуэр. Хамэм хуэгущІыІэр, хэгъэрейми хуэгухуэбэнукъым. Дэтхэнэ зыри щысабийм ар хомыпщамэ, и акъылыр щызэпцІым хэмыпцІыхьамэ, балигъ хьуа нэужь гурыгъэІуэжыгъуейщ, зыхегъэлъхьэжыгъуейщ. Куэд кьахэкІкъым апхуэдэхэм зи гъащІэ гъуэгур тэмэму зыгъэпсыф, а гъуэгум темыльэпэрапэ, нэхь Іеижращи, телъэпэрэпамэ, езыр-езыру кьэтэджыжыф. Е милицэм «кьагъэтэджыж», е игъащІэкІэ зыхэхуэну хуэмей гупым «кьагъэтэджыжри», лІэху кьызыщымытэджыжыну гъуэгум тоувэ.

Мис иджыпсту Мазизэ кыигъэтэджауэ зэупщІ хьыджэбз цІыкІум и ныбжь куэд лъэпэрэпауэ кьэмытэджыжыфу щыІэкъэ? Ильэс тІошІрэ зырэ хьуа кьудейщ, итІани милиционерым ихьумэу хьарым кьитщ. ЖеІэж псори, уигъэукІытэу кьоплбыр, ямылей ищІауэ и гушхьэ кьэкІыркъым, жьпІэну. Хьыджэбзым и гъусэу щыс щІалэри, куэдкІэ нэхьыжкъым, илъяс тІошІрэ плІырэ хьууэ аращ. Зы жэщым фэтэритху кьахьунщІащ. ИльэсыщІэр кьышихьэ пщыхьэщхьэм.

– Уэ ухьыджэбз цІыкІуш, курыт школыр кьэбухаш, институт ушІэтІысхьэфынут, – шабэу йопсалъэ Мазизэ, – дауэ гъусэ ухуэхьуа абдеж щысым? Сыт щыгъуи щІэбдза мыпхуэдэ Іуэхум?

– ФІуэу щІащ. Япэм сыщагъэтІысами, арат щхьэусыгъуэр.

– Япэм уагъэтІысауэ щытамы, Іуш ухьуакъым, дерс кьыхэпхакъым, мис иджыпстуи пцІы боупс. УщІагъэтІысар удыгъуауэаратэкъым, наркотик пщэуэ укъаубыдри...

– Сагъащэу, – зэпеуд судьям и псалъэр тутнакъым. – А тІур зыкъым.

– А тІур мызми, пщэми уагъащэми – зыщ. ЦІыху ухьун я гугъэщ, уафІэпсэкІуэд хьури аминистиемкІэ укъаутІыпщыжаш,, мазиплІ фІэкІа ущымысу. Мазэ дэмыкІыу аргуэру уапыщІэхуэжаш. Зы мазэ пхуэщэчакъым. Уи адэ-анэми дауэ кьыпхуадэрэ ар? Дэнэ щыІэ ахэр иджыпсту?

– Къуажэм дэсщ.

Сыт щІауэ плъэгъуа?

– Курыт школыр кьэзухуы сыкьызэрыдэкІрэ, сыдыхьэжакъым.

– Езыхэри кьыпщІэупщІэркъэ, укьалтыхьуэркъэ? – игъэщІэгъуащ судьям.

– Хьэуэ. Сэ езыхэм сыкьыдахуащ, курыт школыр кьызэрыдухам щхьэкІэ сефауэ сыкІуэжати.

– Ильэс пщыкІублми?

– Сыт-тІэ, абы бгъэщІэгъуэну хэлбыр? Ильэс пщыкІуплІым дыщитам щІалэхэм драгъафэу щытащ пщыхьэщхьэ кьэс, – и напІэ хуадэркъым хьыджэбзым. – Вино кьызэращэхун щамыгъуэтым, анэша драгъафэрт.

Мазизэ и бгъэм телэбэжаш, Іэгу ижымыкІэ, зыхищІэу кьекІуа пщІэнтІэпсыр яримыгъэлабгъуну, и

натIэр иубыдащ.

– Дауэ абдеж шысым гъусэ узэрыхуэхъуар? Япэми пцIыхуу шыта?

– Шытащ. Хьэли езыр хьэмшэрийщ...

– Сытщ жыпIа? – зэуэ кыдэплъеящ Мазизэ.

– Хьэмшэрийщ, жысIащ, – кьет жэуап модрейми.

– Хьэмшэрийкым, курдщ, – зэхиукIащ и нэщхьыр судьям.

– Ди кьуажэр аращ абыхэм зэреджэр... НтIэ, сытми, Хьэли кьалэм щемыджэфу ди кьуажэ школым нэкIуащ. Мис абы лъандэрэ соцIыху.

– Япэм уцагъэтIысам мыри хэта а Iуэхум?

– Хьэуэ, хэтакым. Сэ абы шыгъуэ апхуэдэу фIыгуэ сцIыхуртэкым Хьэли.

– ФIыгуэ жыхуэпIэм кьибгъэкIыр сыт: сыдефатэкым, сыдэшхатэкым, ара?

– Аращ. Мыбы зы хьыджэбз цIыкIуи еплътэкым абы шыгъуэ. Зэрыфлъягъуши, цIыкIуш, и нэкIукIэ дахэми, ущыгугъыщэну щыткым. Сытми, сыкьаутIыпщыжа нэужь, Налшык сыкьэкIуэжащ. Автостанцым сытетщ сыздэкIуэнур сымышIэу. Ди деж сыкIуэжкIэ, сыдагъэхъжынкым. Сыдагъэхъжми, тхьэ сIуащ сыпсэуху си лъапэ дэзмышчиену. Благъи Iыхлыи сиIэщ мыбы дэсу, ауэ абыхэми ящIэр сэ зыгъэпсэхуакIуэ Ялтэ сызэрыщымылар. ПщыхъщхьэхуегъээкI хьуауэ Хьэли кьэслъэгъуащ, щIалэ гуэр и гъусэу Шэджем автобусым кыкIыжауэ. КьэзгъэувыIащ. И гуапэ зэрыхуар слъэгъуат. Дэнэ сишэнт? Адэ жыжьэу пхыдзауэ дачэ ябгынэжа гуэр дыкIуэри, абы дыщыпсэуащ щIыIэ хьуху. ЩIыIэ щыхьум, езыхэр зыщыпсэум и гъунэгъуу фэтэр гуэр кыщыхуищтэри, ди Iуэхур мыпхуэдэу хьуху дышIэсащ.

Мазизэ и нэр кьытримыгъэкIыу еплътэрт тутнакъ хьыджэбзым.

«Аракъэ кIуэда жыхуалэр, – егупсысырт ар. – Илъэс тIошIым щIигъуа къудейщ, адыгэ унагъуэ кыхэкIащ, шапIащ, итIани, и нэр мыджылу апхуэдэ Iуэхухэм топсэлъыхь. Сыт мы дунейр зэрыхуар? Дэнэ дэ дыздэкIуэр? Ди щIалэгъуалэр мыпхуэдэу утIыпща хьумэ, сыт дэ ди кьэкIуэнум дызэрыщыгугъыжынкыр?»

– ИлъэсыщIэ пщыхъщхьэм Хьэли вино куэду иIыгъыу нэкIуащ фэтэрым. Дыщысащ дэ тIум ди закъуэу, дефащ, дыкьэфащ. ИтIани Хьэли кызжиIащ: «НакIуэ, унитI-щы дыщIэгъаплъэ». Сэри сщIэрт илъэсыщIэ жэщым унагъуэм я щхьэгъубжэ мыблэмэ, ахэр хьэшIапIэ зэрыщылэр. Япэ дызэкIуэлIа бжэм и: уэзджынэр трикузэри, зыми зыри жиIакым. Хьэли кыIукIри, жэрыгъэкIэ бжэм жьэхэлъэдащ, блыпкькIэ еуэри – IукIащ. ДыщIыхьэри, бжэр кыхуэтщIыжащ. ДызыщIыхьар хуэкъулей гуэрт: пыIэ дэгъуэ, бэлыто дэгъуэ, шыгъын куэд, фадэ зэмылIужыгъуэ – сытми, дэ тIум кытхушIэхыр кыщIэтхаш. «Панасоник» магнитофони хэту. А жэщым унагъуищ кьэтхьунщIащ.

– Хьэпшыпхэр дэнэ фхьа? – еупщIащ заседателхэм ящыщ зы.

– Си деж щыдгъэтIылащ. ЕтIуанэ махуэм Хьэли зыгуэрхэр кьишэурэ яришащ.

– Дауэ зэрэфшар: и уасэмкIэ, хьэмэрэ кьыват уасэ хуэфшIауэ ара?

– Хэт кьадыгъуар и уасэкIэ пхуэзыщэхур? Кьыдат и уасэт. Псалъэм папщIэ, «Паносоникым» минрэ щитIрэ, минрэ щипрэ жалэ бээрэм. Дыдейр сом щитхукIэ иритащ. Пылэр туманипщIкIэ ищащ. Сытми, унагъуищым кыщIэтхам кыщIэлкIа ахьшэр тхьэмахуэ дрикъуауэ аращ. Тхьэмахуэ дэкIри, аргуэру дежыащ. Япэм «дыщылэжьар» Дубки лъэныкьуэмкIэти, иджы ГорнэмкIэ дыкIуащ. Зы унагъуэ кьэдгъэкъабзэри, ар дгъэтIылауэ щытедгъээзжым, Хьэли жесIащ сызэрыгузавэр, сельэIуащ домыгъакIуэ жысIэри. АрщхьэкIэ, идакым. Уэрамым дытету щхьэгъубжэ кIыфI гуэр еплIанэ кьатым кыхэтхри, дыдэкIуеящ. Уэзджынэр тIэу-щэ дгъэдзыргъа щхьэкIэ зыми кыIуихакым. Хьэли и сумкэм гъушI лом кIэшI гуэр илти, ар кьрихри, бжэр Iуихащ. ДыщIыхьэри ди сумкэхэм ярыз тщIыгуэ дыздэщытым, кысфIэщIащ бжэр зыгуэрэм ныIуихауэ. Хьэли псынщIэу бжэм кьажэри зиплтыхьащ. Зыри илъэгъуакым. Ауэ зэхихащ ещанэ кьатым «Дыгъу щIэтщ, мылицэм фыпсальэ», – шыжаIэу. Дэ псынщIэу унэм дыкыщIэлкIыжащ. Дехыж хьунутэкым, ещанэ кьатыр зэрызехьэ хьуат. Дэ етхуанэм дыдэкIуеящ, «дапэплъэнщ сабырыжыху», – жытIэри. Ауэ, дэнэт! Ди ужь иту цIыхубз гуп, зылI яхэту, ныткIэлъыкIуэри кьыджаIащ кьэтхьунщIа унэм дыщIыхьэжыну, мылицэм псэлъауэ кызырэыкIуэр. Хьэли и сумкэм илть ломыр кьрихри, ар игъэдалъэу дыкьежыащ. Зы дакыкьэм псори ещанэ кьатым ежэхыжри, я фэтэрхэм зыщIадзэжащ. Дэ жэрыгъэкIэ дыкыщцежэхыжым, бжэ гуэр кызылIуахри, сэ яужь ситти, сыщIадзащ. Хьэли нигъээзжри куэдрэ бжэм неуащ, арщхьэкIэ мылицэр кьэсри, даубыдащ.

– Кьэмысами бжэр икьутэнкIэ хьунут? – еупщIащ Мазизэ.

– Шэч хэмылъу, – мащIэу погуфIыкI тутнакъ хьыджэбзыр. – Апхуэдэм деж уи гъусэр кьэбгъанэри,

уклууу мы пылэ плыжыхэм зептри – тлурн зыщ.

– Нтлэ, зыбоумысыж мы физэрагэкъяуаншэ псори пэжу?

– Дэнэ уклуэн зомыумысыжу. Псори пэжщ, зэрыщытар жысэжащ.

– Кыджылэт, уехуапсэркэ уи ныбжэ иту заводхэм, фабрикехэм шылажэхэм, еджэхэм, хуиту мы дуней дахэм тетхэм?

– Хьэуэ, – жиһащ хьыджэбзым, мыгупсысэу. – Сехуапсэркыым.

– Сыт щхьэклэ?

– Хьуэпсэгъуэ хэлъу слъагъуркыыми. Илъэс минклэ упсэу хьунуц махуэхэр еплъэфэклыу, упсэууэ, ауэ гъащлэ умылъягъуу, лъахъэ уилъу. Лъахъэр ирахрэ лэжыаклуэ уклууэ, сыхьэтийклэ абы ущылъащэрэ, укызырэсыжу, а лъахъэ дьдэр уи лъакъуэм къралъхьэжу. Умыклуэ, умыжэ, умыплъэ, умыдалуэ, умыпсалъэ... Ар гъащлэ? Сэ сыхуейкыым апхуэдэ гъащлэ, икли сыпсэуфынукыым апхуэдэу. Цыхур кыщлалъхур кърита гъащлэр езыр зэрыфлэфым хуэдэу игъэщлэн хуейуэ аращ. Сыт ар абы кыгуэпплэсклукл-кыгуэпплэтыкыу лэпэ тезурэ щлэптын хуейр? Гъуцл хъарым ис бзури мэлсэу, уафэм шыхуарзэ бгъэри ажалыншэкыым. Ауэ зы сыхьэт флэкла а бгъэр мыпсэуама, мо хъарым ис бзум хуэдэу и шхын тлэклу кыхуапхьыу псэуакыым, а сыхьэтыр илъэс мин я уасэщ абы дежклэ. Сэри аращ. Зы жэщ зы махуэ гъащлэм и лэклэ псори зэщлэсшэу сыпсэумэ нэхьыфлэщ мазэ псоклэ си клэтийр си вакъэпсу сылажэрэ мыллэлуэу тумэниплэ кысхуадз нэхьрэ.

– Уэ илъэс тлощлрэ зырэ ухьуащ, – зэпиудащ тутнакыым и псалъэр Мазизэ. – Цыхум и гъащлэр дяпэклэ зэрихуэным, зытрихуэным щегупсыс ныбжыым унэсащ. Кыджылэт, иужьрей псалъэ уэттауэ тцлынщи, дауэ уэ уи луэхум узэрэплъыжыр, сыт дяпэклэ уи гъащлэр зытебухуэнур, узэрыпсэунур?

– Иджыри кьэс сызэрыпсэуам хуэдэу.

– Судым хэсхэм лъэлуи кытхуилэкьэ?

– Хьэуэ, – жиһащ хьыджэбзым. – Сэ сощлэ кыстэфлэхьэну илъэс бжыгъэри, сыздашэну щлэплэри. Ауэ сыщогугъ къралым, ар гу пцланэщ, амнистие гуэр кыдигэклынщ.

– Абы иужьклэ аргуэру а гъуэгужьым сытеувэжынщ, ара?

– Арауэ кыщлэклынщ.

– Гурылуэгъуэщ. Приговор итхыну судыр щлэклэ.

Суд щащлэм кыпыт пэшым зэрыщлэхьэу, Мазизэ кодексыр кыщтэри заседателитым кьахуигэклуэтащ.

– Мыр кодексщ, мыдэ мис мыр статьяращ. Фелъ, фегупсыс. Фымылэщлэу фегупсыси, луэхум физэрэплъыр жыфлэ.

– Дауэ деплтын, – жиһащ зым, – шынагъуэщ ар ди цыхухэм хэбгъэтыну. Мы статьяри мащлэлуэщ.

– Ди жагъуэ зэрыхьунщи, нэхьыбэ епт хьунукыым. Зы пэж жиһащ а хьыджэбзым: гу пцланэщ ди къралыр.

Мазизэ шэнтиуэм итлэхьэри и щхьэр иубыдыжащ. Абы гукъыдэж лъэпкэ илэтэкыым приговор итхынуи, абы кьеджэжынуи. Зэхиха псори и гум щлэхьауэ щыст и щхьэм бжэ кьэпщлэ ис хуэдэ. «Ди тхьэ, – жиһэрт абы, – сыт мы ди гъащлэр зэрыхьуар? Гъащлэм лъакъуэ лъэныкьуэклэ хэбэкъуа кьудейщ, ар зищлэсыр; иджыри ищлэркыым, итланн гъащлэм зэпрыкыу и нэзым кытеувэжа хуэдэ мэлсальэ. «Цыхур кыщлалъхур кърита гъащлэр езыр зэрыфлэфым хуэдэу игъэщлэн хуейуэ аращ», – итц и тхьэклумэм судьям. – Дэнэ кыздрихар апхуэдэ гъащлэ еплъыклэ? Дэнэ и деж кыщцежэр мы ди насыпыншагъэр? Адэ-анэм я деж, хьэмэрэ школыра? Е уэрамыра? Гъэпцлагъэщ ар псори. Зи бын зыхуэмыгъэсахэм я пцлэтылэхьэплэщ. Сыт уэрамри, школри, зэманри, обществэри щлэбгэкъуэншэнур, балигъ хьуху уэ уи лъэпагъ илэа уи быныр умыгъэсауэ а уэрамым дэбутлэпщхьамэ? Сабииху школым тралъхьэ, балигъ хьумэ, милицэр ягэкъуаншэ, «дэнэ ди советскэ милицэр дэплъэр?» – жалэри. Сыт зэман щыщлар адыгэм и быныр са зэрымыхуам щхьэклэ нэгъуэщлхэр игэкъуаншэу, хьэмэрэ абы и гъэсэныр хамэм и пщэ дилъхьэу? Щылакыым апхуэдэ зэман, а псори кыщцежэр тхуцл гъэхэращ, сабийм утлэбэн дэнэ кьэна, хуабжыу уепсалъэ хьунукыым жалэу егъэджаклуэ гуп кыщчыуауэ щыщытам. Абыи пэж хэлъу кыщлэклынщ, башыр зэпымыуэ щхьэщыплыгъэ хьуамэ, флы кызыэримышэр гурылуэгъуэщ, ауэ сабийм жыхуилэ псори хуэпщлэмэ, уэ узыхуейм кьемыдэлуэжынклы мэхьу. Мазизэ зэи щымыгъупщэжу и гум кьинат зы гъэ гуэрым Налшык кьэклуауэ дуней псом кыщацлэху Лев Яшин жиһэгъар. Зы унагъуэ гуэрым ирагъэблэгъат Москва кыкла футболистхэр, Яшини яхэту. А пщыхьэщхьэм, щысхэм щылщ гуэрым и упщлэм и жэуапэ жиһэгъат цыху луышым: «Иджыпсту сызэрыщыт Яшыныр дэнэ кьэна, тхьэм ищлэрт сэ сызэрыхьун, си адэм бгырыпхклэ хуищлэу схуцлиуду щымытамэ».

Адыгэхэри хуэхейуэ щытакъым а хушIэудыным, ауэ ирагъэлейуэ я Iэ къаIэтакъым, къимылэжъу псалъэ жагъуэ жаIакъым. «Чы щIыкIэ къомыгъэшар, бжэгъу хъуа нэужь къыпхуэгъэшыжынукукъым», – псалъэжъыр зэи жьы хъуркъым, ар сыт хуэдэ зэманми йокIу, икIи узыхуейщ. Узэрыпсалъэ бзэр зыIурылъ уи лъэпкъым и хабзэр, нэмысыр, узыщальхуа къэралым и унафэм, хабзэм хуэпэжу, ахэр хэлъу, игъэзашIэу, абыхэм щхъэкIэ и гуащIи и гъашIи щымысхъу щIалэгъуалэ гъэса уиIэн щхъэкIэ «чы щIыкIэ» щIэдзауэ хуегъэсэн хуейщ а псоми. Нэмыс зыхэмылтым, насыпи иIэкъым, хабзи зрихъэнукукъым. Лъэпкъыр унэхъуакъэ мо хъарым ису щыс хъыджэбзым хуэдэхэм къахуэнэм, лъэпкъ кIуэдыр къыхуэкIуакъэ?

Куэдрэ игу къокIыж Мазизэ заводым щыIэ щIалэгъуалэр. И псэр яхъэхуащи, нобэ игъэзэжынт абыхэм ядэлэжъэну, задыгъэпсэхуну, махуэ къэс яхэтыну. Хэплтыхъурэ къыхаха хуэдэщ я хъэл-щэнри дуней тетыкIэри зэхуэдэу. Ахэри ягъэсащ адэ-анэм, къуажэм къыкIар нэхъыбэщ, ауэ тхъэмахуэ дэкIынкъым къакIуэу я Iуэху зытет зрамыгъашIэу, къемычэнджэшу, къемыушийуэ. Махуищ лъандэрэ судыр йокIуэкIри, мы хъыджэбзым и Iыхылы дэнэ къэна, и адэ-анэ къыщIыхъакъым. Апхуэдэхэр мащIэ дыдэщи, ари тхъэм и шыкурщ...

– Фытэдж, судыр къокIуэ! – жиIащ секретарым.

– Российскэ Советскэ Федеративнэ Социалистическэ Республикэм и цIэкIэ, – къригъэжъащ Мазизэ приговорым къеджэн...

Пщыхъэщхъэм зэрыщIыхъэжу, Мазизэ зимытIэщIу диваным зригъэукIуриящ. Махуэ псом мывэ плIэкIэ кърихъэкIам хуэдэу ешат, и Iэпхъуамбэ къудейхуэмыгъэхъейуэ. Абы инэгум хушIэгъэкIыртэкъым хъыджэбз зи суд ищIам и дахагъыр, и щхъэр Iэтауэ, нэкIэ пыджэу зэрызиыгъыр. Илъэс тIошIрэ зырэ фIэкIа умышъуауэ лъэхъуэщым тIэунейрэ уихуэныр Iуэху джэгукъым, абы нэхърэ нэхъыжъ апхуэдэ къызыщыщIхэм зи нэпс къызыфIекIуэ Iэджэ щыIэщ. Мыр я унэжъ кIуэж хуэдэ, пыгуфIыкIырт. ИлъэсиплI тральхъар фIэмашIэу арауэ пIэрэт? Хъэмэрэ, пэж дыдэу, тутнакъэщыр и унэжъу къилытэу ара? Пэжщ заседателым жиIэр, апхуэдэхэр ди цIыхухэм яхэбгъэт хъунукукъым. Чыжккъым ар, бжэгъу хъуащ, къэшыжынукукъым, зэфIумыщIыкIмэ.

«Уи гур быдэ мэхъу, – зэхъурджэуэжаш Мазизэ, – пэщIэIуантIэр щIэIуэнтIэным уосэ. Хэт зыщIэр абы и гъашIэр иджыри зэрыхъунур? ГъашIэр егъэджакIуэ къудейкъым, абы нэхъ судья лъэщи щыIэкъым. Хуэмурэ къыгъэлэсэнщ ари. А и пэ лъагъу Iэтар, думпу къриупIэхынщ. Апхуэдэкъым ар зыпэлъэщар, апхуэдэкъым къыгъэшар...»

Бжэм хэлъ уэзджынэм зыгуэрым къытрикъузащ. Мазизэ къыщыльэтащ: «Темботу пIэрэ?» И бостейр зэригъэзэхуэжщ, и щхъэщым тIэкIу епэщэщри, бжэр Iуихащ.

– Уэлэхъэ, щIэсым ди шыпхъур, – дзэуэ иIэр къыIупсу мэгуфIэри щытщ Мухъэмэдин. – Сыту узыхъуфа, ди шыпхъу, уеша?

– Фыкъеблагъэ, – пыгуфIыкIащ Мазизи, Мухъэмэдин и щыбагъым къыдэт цIыхубзым еплъурэ. – ФыкъакIуэ.

– Уэлэхъэ, дынеблэгъэну. НакIуэ, Машэ. Мис мыращ махуэ къэс зи гугъу пхуэсщI Мазизэр. ЗэшыпхъуитIым драбынщ. Хэт сэ сиIэ абы нэхърэ нэхъ гъунэгъу?

ЩIыхъэхэри, удз гъэгъа Iэрамэшхуэ яIыгъыр Мазизэ иратащ.

– Мыр си щхъэгъусэращ, ди шыпхъу, – цIыхубзым и плIэм и Iэр трелхъэ, – и цIэр Машэщ. Иригъаджэхэр къызэреджэр Марие Максимилиановнащ. Лъэпкъышхуэм щыщщ.

– Лъэпкъышхуэми лъэпкъ цIыкIуми зыкъэ, фIуэу фызэрылъагъум, фызэгурыIуэм аращ, – йоплъ Мазизэ япэ дыдэ илъагъу и нысэм.

– Уеша хуэдэщ, – жиIащ Марие. – Тхъэм щхъэкIэ тIыс, дэ куэдрэ дыщысынкъым. Ди пхъумрэ ди малхъэмрэ къыщIэднэри дыкъэкIуащ. Ахэри мэпIащIэ кIуэжыну.

– Фи малхъэр мыбы щыщкъэ?

– Мо Нэгумэм и уэрамым деж щопсэу.

– НтIэ, щхъэ фыгузавэрэ? Фыщыс, сэ иджыпсту зыгуэр тезгъэуэвэнщ.

– Хъэуэ, хъэуэ. АпщIондэху дыщысыфынкъым, – идэркъым Марие.

– Хъунщ, Марие, и гугъу умыщI, – къыхыхъащ псалъэмакъым Мухъэмэдин. – Мы ди шыпхъум зы IэфI гуэр дигъэшхынуми, пщIэркъыми.

– А-а, – къэгугIащ Мазизэ, – сыту фIуэу сигу къэбгъэкIыжа. Нышэдибэ сыхъэтитхум сыкъэтэджри курзэ сщIауэ сиIэщ, згъэвэну сыхунэмысауэ. Дакъыкытхум хъэзыр хъунуш. Уэ мо телевизорыр щIэгъанэ, Мухъэмэдин, сэ псы тезгъэуэвэнщ. Зывмыгъэзэш...

Дакыккэ пщыкIутху-тIощI дэКIри, стIолым пэрытIысхьащ. Мазизэ кыытригъэува коньякыр ямыдэу, езыхэм кыыздахьа шампанскэр Iуахаш. Мазизэ и узыншагъэкIэ ефаш, Мухъэмэдин щIэ щыIуэжу машхэ. Абы хущIэплъурэ егъэщIагъуэ Мазизэ: цIыхур щхьэ апхуэдэу щытыф, уи гум имылыр уи фэм дауэ кыызэребгъэIуэтэнур? ФэрыщIщ Мухъэмэдин. И гум зы хуабагъэ кысхуилъкым. Сыту пIэрэ мыбы кьедзэкъауэ ныщхьэбэ кыщIэкIуар, и щхьэгъусэри кыыздишэу? Аргуэру лъэIуэну арауэ пIэрэ? Япэрейм и ужькIэ си фIэщ хьурккым апхуэдэ кызыкуфыну. НтIэ, Лаушэ кьешхыдауэ кыщIэкIынщ, плъагъуккым, жиIэу. Абы шыгъуэм, зыкыищIэжащи, фIыщIэ хуэпщI хьунуш.

– Уэлэхьэ, ди шыпхьу, ушэху бзаджем уэ, – зэпсуд Мазизэ и гупсысэр Мухъэмэдин.

– Ар сыту? – кыгурыIуэрккым Мазизэ.

– А зиунагъуэрэ, кьалэ псом удэкIуэу жалэр, уэ сэ зыри кыызжепIэрккым.

– СыдэкIуа щIыкIэккым, Мухъэмэдин. СыдэкIуамэ, зэхэпхынт. ЦIыхум Iэджэ жалэ, жалэ псом уедаIуэмэ, ухэукъуэнкIэ мэхьу.

– Ари пэжщ, ауэ а жыхуалэм удэкIуэмэ, уэлэхьэ, дэгъуэтэм. Дэ аращ дызэкIуалIэр, ди шефыр.

– Хэт уэ зи гугъу пщIыр, Мухъэмэдин?

– ИмышIэ хуэдэ. Темботщ жыхуэсIэр.

Мазизэ дыхьэшхаш. «ХуцIохьэ цIыхухэр», – жиIэри, пщэфIапIэм кIуаш, Марие кампот кыыхуихьыну. «Мис иджы гурыIуэгъуэщ Мухъэмэдин кыщIэкIуар, – и акъылым нэсащ Iуэхур зытетыр.– Дэни кыщищIа ар абы? Хэт кыжриIа? Темботу пIэрэ?.. Си фIэщ хьурккым. НтIэ, хэт? Дызэгъусэу дыкыильэгъуауэ пIэрэ, лъэсурэ сыщынигъэсыжахэм?

СтIолым тIысыжа нэужь, Марии кыщIидзащ:

– Зэ удэкIуэну уи гугъэу щытмэ, абы нэхь цIыху зэтетрэ укъэзымыгъэпцIэнрэ бгъуэтынккым. Уи гъащIэкIэ лIыншэу ушысыну? Хьун хуэдэ кыщыкъуэкIакIэ, дэкIуи ежъэж. Уэ езым уигу ирихырккэ Тембот? 1

– ФыгъэщIэгъуэнщ фэ, – и фIэщу жэлэ Мазизэ. – Сигу ирихьыну кыдэскIухьа фи гугъэ мы фи Тембот? Зэ слъэгъуаш Мухъутархэ деж щIэсу.

– Хьунщ иджы, – ищIаш и Iэр Мухъэмэдин. – Дэ пыпхэу МВД-м дыщIэс уи гугъэ, дощIэ хэт сыт ищIэми..

– Ахэр фщIэ нэхьрэ нэхьыфIт фи лэжыгъэ ахьшэ кыщIыватыр нэсу фщIамэ... КIэщIу жыпIэмэ, сэ сыкIуэу и унэ сыщIэмытIысхьэнуэмэ, а уи Темботым псалъэ кыызжиIаккым, – зытригъэхьэрккым дэлъхур Мазизэ.

– КъыбжиIэнуш-тIэ.

– КъызжиIэмэ, депллынщ.

– УщIепллын щыIэккым, дэкIуи ежъэж.

– Пэж дыдэщ, Мазизэ, – жиIаш Марии, – ущIыдэмыкIуэн щыIэккым. Сыт мы уи псэукIэр зищIысыр? Илъэс пщыкIуий, тIощI ухьуауэ арами зыгуэрым хуэдэт. УщIегупсысын щыIэккым. ИIэ, дэри дыкIуэжынщ. НыкъуэкI ди дежкIи, птеунщ нэгъуэщI мыхьуми...

Ахэр щIэкIыжа нэужь, Мазизэ Iэнэр зэлъыIуихыжри хьэкъушыкъухэр итхьэшIыжаш, ваннэм щIыхьэри хьыдан псыфкIэ зызэпилъэгъыхьри, гъуэлъыжыну гъуэлъыпIэм нэсыжауэ, телефоныр кьэдзыргъаш. ФIэмыфIурэ трубкэр кыиштэри, ар и тхьэкIумэм нимыгъэс щыкIэ, Тембот и макъыр зэхихаш:

– Уи. пщыхьэшхьэ фIы хьуну, Мазизэ.

– Упсэу, Тембот. Унэм ущыIэ?

– Хьэуэ. ЛэжьапIэм сыщыIэщ. Комиссэ гуэр къэкIуащи, дызэрагъэдзэкI.

– СыхьэтипщI мэхьури яужь итщ, на-а, нэху щыху ущIэсыну? – игъэщIэгъуаш бзылхугъэм.

– Сыхьэт ныкъуэ хуэдэкIэ сыухыну кыщIэкIынщ, – щэтащ Тембот. – Сыт уэ пшхыр?

– Iей дыдэу умэжалIэрэ, тхьэмыщIэ?

– Нобэ сышхаккым. Аслъэни къуажэм кIуэжаш дадэрэ нанэрэ я деж. Сэ иджы сыкIуэжу, сыпщафIэу сытым деж сыщышхэнур?

– Си деж укъэкIуами хьунт, ауэ...

– Сыт-тIэ «ауэр»?

– Жэщыбгым... Ди гьунэгъухэми сыт жаIэн?

– Уи гьунэгъухэр ирежей. Жэщыбгым заплъыхьу щIыхэлъын щыIэккым...

Мазизэ трубкэр игъэтIылыжри, абдеж щыт шэнтым тетIысхьаш. «Мыбы и фIэщ дыдэщ,

– тІэкІуи гужей хэлъу егупсысаш ар. – Зымахуэ гугъэ зэрэзгъэщІам нэхъри тригъэгущуаши, бэуапІэ кызитыжыркъым. Ныщхьэбэ зы цІыхум сыхуейтэкъым, сыгъуэлърэ срикъуу сыжеям зызгъэпсэхужыну кыщІэкІынт. Ауэ, зыри епщІэну къару уиІэкъым. Тэдж, Мазизэ, пщафІэ. Уухыу кыщІэкІынуш а ущыхуейм угъуэлъу, ущыхуейм укъэтэджу щыщыта зэманыр. Уи унагъуэр тынш пщІыну щытмэ, уэ гугъуехъым зегъасэ. Лпы пхуэхъунум и лэжыгъэм жэщ, махуэ иІэкъым, щэбэт, тхьэмахуэ хэткъым. КъулыкъушІэхуэм узерищхьэгъусэнум фІэкІа хъуэпсэгъуэ хэлъу сщІаркъым сэ мы Іуэхум. Сыхуэныкъуэ сэ апхуэдэ хъуэпсэгъуэ? Уэшх кыстешхэркъым, си улахуэр кызыолыж, нэхъ лэжыакІуэфІхэм сыхабжэу си цІэр жаІэ... Аууей, куэд къомыбжу, накІуи пщафІэ».

Бзылхугъэм и акъылыр а псоми кыщприхуэкІ щхьэкІэ, ахэр и гукъэкІыу арат, ауэ и гупсысэтэкъым. Абы и гупсысэр хьэлъэт, имыгъэбауэу и тэмакъым кыщыщІэгъуалъхьэ щыІэт. Нобэрей махуэм зи суд ищІа хьыджэбзым Мазизэ и нэр кытримыгъэкІыу щІеплъыр зыт: си къуэри мыпхуэдэу суд пащхьэ иту пІэрэ? А гупсысэм бзылхугъэр зы дакъыкъэ кыгъанэртэкъым, приговорым кыщеджэжым щыгъуи, и къуэр а хьыджэбзым и пІэ ит хуэдэ къеджат. ЗэІынэу, кыщииуду гыным хуэдэу. Лаушэ и деж кыкІыжа нэужь, Мазизэ лъэкІ кыгъанэртэкъым а Іуэхум емыгупсысыну, нэхъ зыщигъэгъупщэну, ауэ зы махуэ ар игу къэмыкІыу, емыгупсысу блэкІамэ, тхьэмахуэкІэ бэлыхъым хэкІыртэкъым: зыхуэхъушІэжырт, езым нэхъ гущІыІэ мы дунейм темыту жиІэурэ зигъэкъуэншэжырт. Бзылхугъэм и Іуэхум нэхъ шынагъуэ дыдэу хэлъыр езыми кыгурыІуэжырт: сабийр кыІахыу нэгъуэщІ щІыпІэ Іэпхъуэжамэщэ, кыщцалъхуам пэжыкъэ ящІын, ин хъуа нэужь мыбыхэм кызыэрамылъхуар зыми кыжжрамыІэн цхьэкІэ? Сабий къеІызых куэдым ящІэрт апхуэдэу. А гупсысэр бзылхугъэм и гушхьэм телът, махуэ къэс нэхъ кытехьэлъэу...

Уэдджынэ макъым бзылхугъэр и гупсысэхэм къахишаш. ПсынщІэу кІуэри, бжэр щыІуихым, Тембот и гъусэу Мухъутаррэ Любэрэ щытщ.

– Мыр сыт, на-а, иджы етхуанэ кытыдокъузэ. Ужэя, хьэмэрэ дыщІомыгъэхьэну ара? – зыкърешэкІ абы Любэ.

– Тхьэ, зэхэзмыха, – укІытэжаш Мазизи. – ФынакІуэ, фынеблагъэ.

– Уэлэхьэ, Мазизэ, кином дыкыщІэкІыжауэ мы Тембот здэкІуэр къыджилати, уэри уошІэ, сэ шхэн тІэкІур зыхэслъхьэ щыІэкъым, спортым щыщу а тІэкІур фІы дыдэу солъагъу, сыкІуэжыфакъым.

– Хъунщ иджы, – еплъаш и лІым Любэ, – фыкъэтІыс зэ моуэ. Уи ныбэращ уэри уи Іуэхур. Мазизэ, дэ ІуэхукІэ дыкъэкІуаш.

– Любэ... – къригъэжыат Тембот, ауэ модрейм игъэпсалъэркъым:

– Уэри щыгъэт. Мазизэ, зыхуапэ, тІасэ, дэ утшэну дыкъэкІуауэ аращ.

– Дэнэ сыздэфшэнур? – кыгурыІуакъым Мазизэ.

– Темботхэ. Мо си дэлъхум игъашІэкІэ пыухыкІауэ къыбжиІэфынукъым, лІыжъ хъужа нэужь...

– Уэлэхьэ, Мазизэ, уэри уи щхьэм уегупсысыжын хуейм, Темботи арам, – диІыгъаш и щхьэгъусэм и псалъэхэр Мухъутар. – Уэ сыт жыпІэр, Тембот? Хьарбыз хадэм ираубыда щІалэжъ цІыкІу хуэдэ ушыти.

– Абы псори ещІэ жесІауэ. Ныщхьэбэ зэфІэкІын...

– Уэ ныщхьэбэ жыпІэу кызыжепІакъым, Тембот, – плъыжъ къэхъуаш Мазизэ. – СыныбдэкІуэпэнуми, си дэлъху мобдеж щысщ, абы имышІэу хъунукъым. Зеиншэ дыдэ мыр, жаІэнщ.

– Къет и адресыр мыбы, – Любэ и щхьэр и лІым дежкІэ ищІаш. – Машинэр и лъабжъэм щытщ, иджыпсту къишэнщ...

А жэщым Мазизэ Тембот и унэм нэху кыщцекІаш. Пщэдджыжьыр сыхьэтихым деж джэ макъым кыщигъэушым, Мазизэ щтауэ кызызэфІэтІысхьэри, шхыІэныр и пщэм нэс дрилъэфэящ.

– Мыр сыт? – и нитІыр къилыдыкІыу кыщхьэщыт Тембот йоплъ.

– Сытын, Іэу! – мэдыхьэшх лІыр. – ЛІо, уи деж ущыІэж уи гугъэ? ЗэфІэкІаш ар, Мазизэ, уи псэр щыгъэбэу иджы си деж. Нобэ щэбэтщ, уэ хэлъ, сэ хьэщІэхэр Мин-Вод сшэжынщи, сыкъэкІуэжынщ.

– Умышхэуи? – кыщыльэтыну къеІат Мазизэ, ауэ щыгъым еплъыжри, шхыІэныр и пщэм щІикуэжаш.

– Седзэкъаш. Уэдзэкъэни кърана Мухъутаррэ Мухьэмэдинрэ. Укъэтэджмэ, бгъэхьэзырынур псори холодильныкым дэлъщ, адреи... ПщэфІапІэмрэ балконмрэ псори щыбгъуэтынуш. Сэ сыкыщыкІуэжкІэ Аслъэн кыздэсшэжынщ. Абы кыгуфІэным ущІэмыупщІэ. ИІэ..

Тембот зыкъригъэзыхри, и нэкІур Мазизэ и напэм кыкІэрикухьаш, «мыр ууейщ», – жиІэри ІункІыбзэ гуэр стІолым трилъхьэри щІэкІаш.

Ильэс дэкіри, абыхэм хыджэбз цыкыу ягъуэтащ, Аслъэн и лъэукыи Мадинэ фIащаш. ПхужыIэнтэкъым щIалэр и шыхъум зэрыщыгуфыкIар. Школым щыщылэ зэманым фIэкIа кIэрыкIыртэкъым. Езым классипщIыр кьиухат а гъэ дыдэм, Москва еджакIуэ кIуэну зигъэхъэзырты, и нэпсыр кыщIэхуным хуэдэу еплъурэ тхъэусыхэрт: «Сэ дауэ абы сызэрыщылэну Мадинкэ си мыгъусэу?» «ТелефонкIэ и гыи макъым уедгъэдэлъуэнщ», – дыхъэшхырт Мазизи.

Апхуэдэурэ Аслъэни ежъащ, Мадини агъэ-быгъэ жиIэ хъуащ...

* * *

Мазизэ унэм кIуэжыну къэтэджыжащ. И щхъэр зэтолъэлъ: нобэрей махуэм зэрымышхарами, зыхэта Iуэху зэхэзэрыхъарами ищIэркъым щхъэусыгъуэ хуэхъуар. Япэхэм щхъэ уз жыхуэпIэр. дунейм тету ищIэртэкъым. «Жыи сыхъу си гугъэщ, – и пIэм ижыхъащ цыхубзыр. – Ильэс тIощIрэ пщыкIутхурэ... Тобэ, гъащIэ сымылгагъуурэ щIалэгъуэр икIащ». Гъуджэ цыкыу кыдэгъэжым кыдихри, иплъащ. И натIэм и бгъуагъкIэ ирижэ лэдэхыр нэхъ ин хъуауэ кыщыхъуащ. НэщIащэри нэхъ куу хъуа?.. Ину щатэри, гъуджэр игъэгIылыжащ, щитIэгъэжыну плащым щылэбэм, бжэм зыгуэр кытеуIуащ.

– Кыщыхъэ, – жиIащ Мазизэ, и Iэр фIэдзэпIэмкIэ шияуэ къанэри.

Лпы бжыфIэ гуэр кыщыхъэри, пыгуфыкIыурэ и пыIэр щхъэрихаш, кабинетыр кыплыхъэри, шабэу кыжъэдэкIащ:

– Уи пщыхъэщхъэ фIы хъуну.

– Уи пщыхъэщхъэри... ТIыс... Сэ сыкIуэжыну...

– Сэ куэдрэ усылгынукукым, – тIысащ кыщыхъар. – Упсэу. КхыиIэ, уэри зы дакыкыэкIэ тIысыж... Ыхыи, мис иджы кыызэдалуэ. Сэ куэд щлауэ сыкыэкIуэну сигу илът, ауэ... пщIэркъэ, зэуэ зыкыыпхуичыркъым.

– Iуэху уиIэмэ, щIэбгъэгувэн щылакъым, – къеплъащ абы Мазизэ. – Узыр хэбгъэтIэсэху гъэхъужыгъуей зэрыхъум хуэдэу Iуэхури, зэман дэкIыху, нэхъ гурылуэгъуей мэхъу.

– Сэ си Iуэхур суд Iуэхукъым, – ирихъэащ лIым и щхъэр. – Сэ.. Сэ, пщIэркъэ... Уэ Пагуэхэ уарейкыэ?.. Уи анэм и цIэр... Тэмэм. Дунейм ехыжащ жаIащ. Жэнэтыр увыIэпIэ тхъэм хуищI. ЦыхуфIу дунейм тетащ.

Мазизэ къэкIэзызащ. И анэм щхъэкIэ кыызэрыхуэгузэваратэкъым бзылхугъэр щIэкIэзызар. Сыт щIат и анэр зэрылIэрэ. Мазизэ, игу къэкIам щышынэу, Iуцэшащ:

– Уэ ухэт?

– Сэри... Пагуэхэ сарейщ... КIэщIу жыпIэмэ, уи адэр сэращ....

– Уэри? – къэтэджащ Мазизэ. Лпыри къэтэджащ.

– Сэ...

Мазизэ кыщиудри, гъащ. Зэщыджэу, и нэпс пIащэ къежэххэр имылъэщIу. СтIол зыбгъэдэтым и дзакIэр екъуз, пхъэр иплътIынущ жыпIэу, ар имыIыгъам джэлэну кыпщохъу, апхуэдизкIэ и дамитIыр доуейри. Лпыри гужьейжауэ щытщ, жиIэныр имыщIэу.

– Умыгъ, тIасэ... Сэ... Сэ итIанэ сыкыщыхъэныщ, – щхъэриIэгъэжащ лIым и пыIэр. ЩIэкIыжыну щежэжым, Мазизэ и макъым кыигъэувыIэжащ.

– «ИтIанэ» жыпIа? – зызэпилъэщыхъащ Мазизэ. – «ИтIанэ» щылэнукукым, си адэ. Ар фIыуэ зэгъащIэ. Ильэс тIощIрэ пщыкIутху лъандэрэ сымылъэгъуа, зи псалъэ хуабэ зэхэзмыа, зыкыыщIэзымыгъэкъуа, зи макъ кудей сыщIэхъуэпсу щыта адэр апхуэдэу ущIэзгъэкIыж хъурэ? ТIысыж. Уэ кыызжепIэн уимылэми, сэ си куэдщ. Иджыри къэс сызэрызэгумыудар сфIэгъэщIэгъуэну си гущхъэм телъщ сэ уэ бжесIэну. Ауэ си гъащIэкIэ си фIэщ хъунтэкъым уэ мыпхуэдэу сыпхуэзэну: нэмыщI-IэмыщIу сыппэмылъяуэ, пщыхъэпIэу сигу укъэмыкIауэ.

– Сэ суд зытозгъэщыхъыну сыкыэкIуакъым, тIасэ.

– Сэри сыхуиткъым уэ суд птесщыхъыну, – нэхъ гузагъэ игъуэтыжащ Мазизэ, цыхупIэ иувэжащ. – ЗэманьфI дэкIащ абы лъандэрэ, дядэ. Судым уIэшIэкIащ, ауэ зэи узылэщIэмыкIын судым уиIыгынущ уэ упсэху. Уи жагъуэ умыщI апхуэдэу пхъашэу сызэрыпсалъэр, илъэс тIощI ипэкIэ сыпхуэзарэ уи Iуэху зэрыхъуар кыызжепIауэ шытамэ, пщIэну щыткъым, си гур нэхъ шабэ хъункIэ хъунт, узэхэсщIыкIыри хэлът. Ауэ иджы, жыи сыхъужа нэужь, хамэ фIэкIа зи псалъэ гуапэ зыхэзмыа сэ, адэ сыту сщIыжын? МафIэ лыгъитIым яку сыщыдэтым си Iэр зыхуэсшиин щызмыгъуэтакIэ, нобэ, мафIэм исым сыщыдэлэпыкыуфыну махуэм, зызгъэтхъэмышкIафэу, хъэзабуи, гухэщIуи сиIа, згъэва

псори зыщызгъэгъупщэжауэ «си адэ» жысІэрэ уи бгъафэм зыщІэздэмэ, фэрыщІ хъункъэ? Сэ уэ узгъэкъуаншэркъым ІэплІэм силъу сыхыфІэбдзаш жысІэу. – Мазизэ и щхьэр къэуназэри, ерагъкІэ джырафинэм .нэсаш, псы тІэкІу еІубри, пищаІщ: – Иджы сабий хыфІэдзэныр зыуи къащыхуркъым. Ауэ, зы махуэ шхын фи унэ щІэль, жомыІэу дауэ дыхыфІэбдзэфа? Дянэм бэлыхъу телъа къудейр урикъуни гуэныхъу. Абы и гушхьэм щигъэва псоми я гуэныхъым уигъэкІуэну пІэрэ?

– Уэри уи жагъуэ умышІІ, – къэтэджащ лІыр, – ауэ уи псэлъэкІэмкІэ нэрылъагъуш гъащІэм зыри зэрыхомылъагъукІар, хэплъагъукІами, хъэзаби гухэщІи плъэгъуами, бгъэвами дерс къызэрыхомыхар. ГъащІэр матэщІэдзакъым, тІасэ, абы нэхьрэ нэхъ Іеижи къуегъэлъагъу. Тхьэм ухуимыгъазэкІэ нэхъ Іей. Ухуэзэн хуей хъуми, пэлъэщын тхьэм уищІ. Уэ мыбы ущыщылажьэкІэ зэбгъэдэкІыж куэди плъагъунщ. Ар зи щыпэублэр сэракъым, си дежи щыщигъэтыжыну къыщІэкІынкъым. Ауэ зэгъащІэ мы зыр: апхуэдэм деж зым и закъуэ къуаншагъэ псори бгъэдэлъкъым. Сэ уи анэм сыкъыщІыбгъэдэкІам щхьэусыгъуэшхуэ иІэщ. ДауикІ, щхьэусыгъуэ имыІэу зыри къэхьуркъым.

– Дунейм ехыжам щхьэкІэ Іей жаІэу хабзэкъым. Уи анэр сыубынуи сыкъэкІуакъым, ауэ си гуапэт пщІам сэ къуаншагъэу збгъэдэлъым хуэдиз дыдэ, мынэхьыбэмэ, си щхьэгъусэу шытами зэрылгысыр.

– Уогъэкъуаншэр, – хьэльэу щэтащ Мазизэ. – Дэтхэнэ зы цыхуми езым и къуаншагъэр игъэмэщІэн щхьэкІэ щхьэусыгъуэ гуэрхэр къегъэсэбэп. Уэ уи унагъуэри...

– Сэ си закъуэщ, – ирихьэхаш и щхьэр Мурадин.

– Дауэ? – псынщІэу еплъащ пхьур адэм. – Узыыхьэжауэ шыта...

– ИлъэсипщІ ипэкІэ лІащ си щхьэгъусэр. ЩІалэр дзэм хэтщ, Чукоткэ щыІэщ. Хьыджэбзыр, институт къиуха нэужь дэкІуауэ, и лІым и гъусэу Чехословакием щыІэщ.

Бзылхугъэр хэгупсысыхьащ. Абы фІы дыдэу ищІэрт закъуэныгъэм «тхьэгъуэу» хэль псори. Ерэ фІырэ зэрызэхыщІыкІрэ абы и закъуэ и гуныкъуэгъуи и гурыфІыгъуи езым и закъуэ и гушхьэм щигъэвыжу. Арауэ къыщІэкІынщ иджыпсту ар Іэнкун щІэхьуари, жиІэн имыгъуэтыжу и напІэр хьэльэу къыщІехухари. Мазизэ зэи игу къэкІыртэкъым и адэм хуэзэну. СыткІи игу къэкІынт илъэс тІощІрэ пщыкІутхукІэ къыщІэмыупщІамэ, псэуми лІами и хьыбар щимыщІэкІэ? НэгъуэщІ мыхъуми и пхьур къилыхьэуэ хьыбар гуэр зэхихамэ, пщІэну шыткъым, и гур нэхъ шабэ хуэхьункІэ хьунт, мынобэми, пщэдей хуэзэнкІэ гугъэнт, зыхуигъэхьэзырынт. Ауэ иджы, мыпхуэдэу нэмышІІ-ІэмышІу зриубыдылІа Іуэхум, хигъаплъэрт Мазизэ, абы и гъусэуи и гушІэм гушІэгъу гуэр къыщыпэщащэрт, игъащІэм зи псалъэ гуапэ зэхимыха, зи нэкІу имыплъа адэм и ІэплІэм зыщигъэфІэну зыгуэрым иришажьэ къыфІэщІырт. Ауэ нэгъуэщІ къару лъэщ гуэри абы къыпэщІэуэрт ерышу, шэнтым трапха хуэдэ зыкъригъэлэтыртэкъым, ар уэ къыпхуейуэ шытам, куэд щІауэ укыигъуэтыжынт, уи гъащІэм и гугъупІэ дыдэхэм зыкъыпщІигъэкъуэнт, жиІэрти. Мазизэ абыи емыдэлэуэн лъэкІыртэкъым, сыту жыпІэмэ, абы къыхуигъэуэхэри пэжт, Іуэхур зытетри арат. Пэжым нэр ирешІ, жи.

– Уи бынхэри зэи къэмыкІуэжу ара? – щІэупщІащ Мазизэ, абы щІыщІэупщІари къызыыхихари имыщІэу.

– Уи дэлъхури уи шыпхьури илъэс къэс зэ къокІуэж, махуэ тІощІкІэ щыІэхэщ.

– «Уи дэлъхури...» – фэрыщІу пыгуфІыкІащ Мазизэ. – Мы дунейм мылкъуу телъым нэхьрэ нэхьыфІт сэ зы дэлъху сиІэну, ауэ, неІэмал, къуаргъри хуеят, жи, пщІащхьэу къалъхуну. ИлъэсипщІ лъандэри дауэ ухьурэ, уи унэ цыхубз щІэмысу: хэти пхуэжьыщІэрэ, хэти пхуэпщафІэрэ?

– СопщэфІэж... ЖьыщІын сытхэр сшэурэ изогъэжьыщІ. АбыкІэ тынщ...

– Къалэм удэс?

– Къуажэм сыкъызэрыдэкІ махуэрэ мыбы сидэсщ.

Мазизэ и напщІэр хэльэтащ. Бзылхугъэр къызэрыгубжьыным ар и нэщэнэт. Езыри илъэс пщыкІухым щІигъуауэ мыбы щыпсэурт, абы шыщу илъэсипщІым нэблагъэ судьяуэ лажьэрт. Догуэ, е жаІэу, е газетым тету имылъэгъуауи, зэхимыхауи Мазизэ мыбы зэрыщыІэр? Ар фІэщ хьугъуейщ. Мызэ-мытІэу радиокІэ къэпсэлъат, завод, фабрикэ, ІуэхушІаплэ, школ Іэджэм шыІат, къыщыпсэлъат. Мазизэ и нэгу зэуэ и анэ шыпхьум и къуэр къыщІыхьащ. Мухьэмэдини апхуэдиз зэманым лъэІуакІуэ зэ къэкІуат, армыхьуа улІа е упсэу жиІэу зэ зыкъыхуигъэзатэкъым Тембот дэкІуэу къищІэху. Иджы къэмыкІуэфми, телефонкІэ къопсалъэ, Мадинэ цыкІу къыщалъхуам «лъакъуэкІэ бжэр къыІуахыу» зэлІээфызыр къэкІуащ. Мазизэ фІы дыдэу къыгурыІуэрт ар сабий дунейм къытехьам щхьэкІэ зэрамышІар, и шыпхьур нэгъуэщІ зыгуэрым дэкІуауэ шытам, Мухьэмэдини и щхьэгъусэми шотым къызэрамыдзэнур. Цыхуратэкъым а псори щІащІэр, къулыкъурат. Къелыхьж нобэ а къулыкъур, Тембот пенсием гъакІуэ, е къыІугъэкІи, Мухьэмэдини и къэкІуэныр иухынут. НтІэ, ар цыхугъэ, благъагъэ, напэ? Апхуэдэу ябжу

кышцІэкІынщ абыхэм. Цыхур жыгьей мэху, уи нэкІэ плыагыуу зокІуэкІ, нэхыбэм ахышэ, кыулыкыу, мылыкыу фІэкІа нэгъуэщІ плыаплэ ямыу кьонэ.

– Сэ сыкІуэжынщ, – кьэтэджыжащ Мурадин. – НыщхьэбэкІэ...

– Куэд щІа кызырыщІэрэ мыбы сызырыщІэр? – еупщІащ абы Мазизэ.

– КуэдыщІэри сыт, ауэ ильэситІ хуэдиз хьуауэ кышцІэкІынщ. СыкьэкІуэфактым, зэ кьуэм деж, зэ пхьум... Е езыхэр кьэкІуэжми...

– КьызгуроІуэ. Уи ІэплІэм ису зепхьа, упІа, ебгъэджа быным и Іуэхур гуащІэщ. УщІэмыкІуэни щІэкьым. Сэрауэ щытамы сыкІуэнт, слыагъунт.

– Уэри, Мазизэ, узимыбыну аракьым...

– Хьэуэ, сэри ар схужыІэнукуьым, – гьунэгъуу бгъэдыхьащ Мазизэ и адэм. – Ауэ, сынолгъэІу, апхуэдиз дэкІауэ зэдэзэпхьу джэгун кышцІыдомыгъадзэ. Сэ сымылгъэуа, сымыгъэунэхуа сабиигъуэм иджы сыхэпшэжыну ухуемыжы. Ар сэ си гум темыхуэн, хуэмышэчын хьэзабщ, ерагькІэ згъэбэаури згъэпщкІуа кьудейщ. ГьащІэм сэ сызэриІуэтар срокъу, сынолгъэІу иджыри зэ кышцІызомыгъэдзэжыну а псори. Си кьарур пэлъэщынукуьым, си псэр хурикъунукуьым.

– Кьыхуэгъэгъу, тІасэ, иджыри сыукІытэурэ сыкьэкІуащ, ауэ, емыкІу сыкыуумыщІ мыпхуэдэ зы ІуэхукІэ сынолгъэІумэ, – Мурадин и пыІэр дригъэкІуэтейщ, и бэлътокур кьрихри, и натІэр илгъэщІащ. – Мыр бжезмыІэххэну си гугъащ, ауэ... Плыагьуркьэ...

– ЖыІэ, жыІэ, – щІэплъащ адэм и нэгум Мазизэ, – сэ абы сесэжащ.

– Си лгъэІур пхуэмыгъэзэщІэнуэмэ, Мэрзэдж Лиуан и Іуэхур нэгъуэщІым ет.

– Ар уи хэт уэ?

– Сэри сыхэтщ а Іуэхум.

– Уэ ухэтү слгъэуакьым абы, – ищІэу и Іэпкыльэпкыыр щІыІэ мэху пхьум.

– ИджыпстукІэ сыхэткьым. Ауэ Лиуан суд пащхьэм щыжиІэнущ, – и щхьэр ирехьэх Мурадин.

– Уэ умыкыуаншэм щхьэ ущышынэрэ абы суд пащхьэм щыжиІэнуэм?

– Іуэхур суд пащхьэм нэсмэ, хэти пхуэгъэкъуэншэнущ. «СІихащ», – жыпІэмэ зэфІэкІащ. Я фІэщ щІы итІанэ уэ умышыду... Фи министрри кьопсэлгъэну жиІат абыкІэ.

– Ар уэ пщІыхурэ?

– СоцІыху, – жиІащ Мурадин. – Куэд щІауэ.

– Министрым и кьалэныр егъэзащІэ, сэри си кьалэныр согъэзащІэ, – щэтащ Мазизэ. Абы игу кьэкІыжащ министрыр кызыреупщІауэ щытар, «Пагуэ Мурадин урипхьу?» – жиІэу. – Мэрзэдж Лиуан и Іуэхур сэ зымы СІихыжынукуьым, щІыслыхыжын, щІестыжын щхьэусыгъуи щыІэкьым. Ауэ хэт мы Іуэхум хэмыплгъэми, зыри абы щхьэкІэ иремыпсалгъэ, иремылгъауэ, пхухэлгъхьэни пхухэхыни щыІэкьым.

– НтІэ, сэ, укьэзылгъуа уи адэр, себгъэгъэтІысыну? – адэм и нэр лыдащ. – Ара уэ гушцІэгъуу пхэлгъыр? Хьунщ, сэ хьэтыри зыри сиІэкьым, уи анэ дунейм ехыжам и хьэтыркІэ...

– Си анэм и гугъу умыщІ! – кьыхэкІиикІащ Мазизэ. – Ухуиткьым! Тыншу щІэгъэлъ ар здэкІуам. Хьэтыр... Хьэтыр пщІэрэ уэ? Ильэс Іэджэ щІауэ уошІэ сэ мыбы сызырыщІэр. УошІэ илгъэсиблкІэ общежитым сызырыщІэсар. ИтІани зы псалгъэ хуабэ кызыжеплакьым, си Іуэху зытеткІэ укызыуупщІакьым. Сэ езыр сынэкІуэнутэкьым уи деж сыщыпсэуну. Сыти си Іуэхут, ар си дежкІэ нэгъуэщІ унагъуэт, кызыжевмыІэфынуми, сылейт, адреф фи бынхэм хуэдэ сыхьунутэкьым. Ауэ псалгъэм сыт щІатрэ? Сыт хуэдизрэ сыхуея сэ уэ уи чэнджэщ. Уэ упсэууэ, утхьэжу мыбы удэсу, сыт хуэдиз нэпс щІэгъэкІа адэ зилгъэхэм сехуапсэу, зэ закъуэ сыпІуплгъам дуней псор сысей кысфІэщІыну! Уигу сыкышщІыкІыжар уи ныбжыгъу е уи лгъэжыгъу дыгъуакІуэ гуэр и Іуэхум сэ сыхэплгъэрти аращ. Сэ мыбы сыщымылгъэжам укьэкІуэххэнутэкьым, сылгъаи, уэ унэмыкІуэу сыщІебгъэлгъхьэнут. А ущІэлыгъуэм уи деж щІыІэ хьэтырым, пщІэм хуэдэ зыгуэр сэ щызимыІэу пІэрэт уи деж, хьэмэрэ уи лгъым и пІэкІэ шэдыпсу пІэрэ сэ сщІэтыр? – Мазизэ гыуэ шэнтым тетІысхьащ и щхьэр, стІолым трилгъхьащ и итІым тригъащІэри, дакыкьэ хуэдэ зэщыджауэ, и щхьэр кыдыдрихьеижри, нэпсым кыхэпсэлгъыкІащ: – Ди тхьэ, сыту пІэрэ апхуэдизу уэ кьэплгъуам гу щІыІэ ухуэзыщІар? Зыри кысхуомыщІэнуми, апхуэдэ ІуэхукІэ укысхуэкІуэн ипэкІэ «сыт уи псэукІэ, сыт ухуэныкыуэ?» – жыпІэу сыту укышцІэмыхьарэ? Сэ сызыхуеи, симыІи щыІэкьым, зыкІи гугъу уезгъэхьынутэкьым. Си гьащІэм псалгъэ бжесІатэкьым, сымыпсэлгъэфу укыдэкІат, щхьэ апхуэдэу сэ щхьэкІэ уи гум залым телъ? Сыт хуэдэ жэуап уэстыжыну укызырэсщыгугъри а псом иужькІэ?

Мурадин игъэкІэрахьуэри щІэкІыжащ. Мазизи кІэлгъыджакьым, кІэлгыжакьым. Ар хуэмурэ

кыэтэджри и нэклур бэлытокуклэ ильэщыжащ, щхьэгъубжэм кыдэплъу дакыкытлщыклэ щытри, и плащыр кыфлхыжащ, ар и лэблэм еупщлэклауэ кыщлэклыжащ. Садикымклэ лухьэри Мадинэ кыдышыжауэ кыщыклуэжым, Сусаннэ лущлащ. Зэныбжьэгъухэр зэщыгуфлыклащ. Мазэм щлгъуауэ зэрыльэгъуатэкым. Иужь дыдэу Сусаннэ Мазизэ деж щлэлъэдэ хьэпшып гуэрхэр кыищэхурти и ахьшэр хурикьуртэкым кылхыну. Темботи Мазизи зыкыкылэращлэри, сыхьэтым щлгъуауэ зэбгъэдэсахэт.

– Сыту узэхуауэ? – кьеупщлащ Сусаннэ.

– Сешащ, Сусаннэ, – ерагьклэ пыгуфлыклащ Мазизэ. – Ерагьклэ сыклуэжу аращ. Мыри кысщыхьащ паркым сышэ жиэри.

– Мы тхьэлухуди? Пшэнщ тхьэ-тлэ. Апхуэдэ паркым ямышэр?.. Мазизэ, сэ зыгуэр бжеслэнущи, – и наплэр псынщлэу тригъуауэ Сусаннэ, – щлэркыым уэ ар кызырэпщыхьунур, ауэ...

– Сыт, на-а, апхуэдизу кызыжеплэну?

– Пшлэрэ, ди профтехучилищэм ирашурэ щлалэ гуп заводым нашэ, ильэс пщыклубл-щыклуийм итыну.

– Нтлэ?

– Абы зы щлалэ яхэтщ, и набдзэ сэмэгум и зэхуэдитл дыдэм деж...

– Сусаннэ! – кьэштащ Мазизэ. – Умыгушылэ, Сусаннэ!

– Пэжщ, лей. Сэ езым сепсэлащ. Абы щоджэ, Амиранщ и цлэр. Сэ абы куэд кызыжиэн, жилараш: си анэр силэжкыым, си адэм нэгъуэщл кыищэжати, дызэмызэгъуу сыкыдэклащ, жи.

– Сусаннэ, тхьэм и хьэтырклэ, дыгъакуэ.

– Сэ сыщхьэхынкыым, ауэ дыгъуасэ нэклуатэкым, сыщлэупщлащ. Жаларащ щлалитху хьууэ Фрязино ягъэкуауэ.

– Куэдрэ кьэтыну?

– Тхьэмахуитл.

– Иджыри тхьэмахуитлклэ шыгъушыпсым хэлъ, – щэтащ Мазизэ. – Темботи апхуэдизклэ ирогузавэ а луэхуми, махуэ кьэс кызоупщл. нэхьри си гур пегъэткыкл.

– Мазизэ, мис мы тхьэлухудыр флэщ, пщигъэгъупщэркьэ мыбы щлалэм и луэхур?

– Мыр симылэм алъандэрэ сылэнти. Сщигъэгъупщэри сыт, ауэ стрегъуэ. Сэри нэхь мащлэрэ абы и луэху зэрызесхуэным сыхэтщ.

– Тэмэм. Илэ-тлэ, а уэ пщлэм сыфлхьэнщ, куэдрэ укьэтащ, жиэнщи. Тембот сэлам схухыж. Зэи удэмыклуэну жыплэурэ кыхэбодат, тхьэ, уэри лы дэгъуэшхуэ. Илэ, тхьэлухуд, узыншэу, – Сусаннэ Мадинэ и щхьэм лэ кыдылэри, лужыжащ...

Етлуанэ махуэм Мазизэ председателым ириджэри, сигарет илгыыр илуэтурэ кьеупщлащ:

– Джэдыкьуэм и луэхур кьуата?

– Кызатащ, – жэуап иритыжащ Мазизэ.

– Уеджа?

– Сыклуэцлрыпллащ, ауэ зыри бжеслэфынукуым.

– Сощлэ, луэхур тыншкыым, ауэ, сынолхьэу, быдэу егупсыс. Пощлэрэ, минрэ егупсыс, занщлэу помыупщл. Уэ ухэплэм нэхь щлысфлэфлари аращ.

– «Лыклуэ» куэд илэнклэ гурыщхьуэ пщлыуэ ара? – епллащ абы Мазизэ.

– Апхуэди кьэхьунклэ хьунуш, ауэ аракыым шынагъуэр, – щлгъэнащ тутыныр председателым. – Луэхум гупсэхуу щыгъуазэ зыщли, дызэпсэлээнщ. Уэ езым плъагъунуш абы шынагъуэу хэлъыр. Шынагъуэ зэрыжыслэм щхьэклэ уи мыгугъэ бэлыхылажэ щылуэ. Хьэуэ, еллэлэн хуей хьунуши аращ. Следствиер еплэщлэкла кысфлощл мы луэхур зэхуащлыну.

Зэ еплыгъуэклэ луэхум мыгурылуэгъуэу зыри хэлтэкыым. Джэдыкьуэ Ибрэхым Цу и кьуэр бухгалтер нэхьщхьэу зыщылажэ луэхушлплэм ильэс куэд щлауэ лулхьэ кьалыхырт заготовителл. Директорми жиэжырт а тлур кызырэыхуэтхьэусыхар бухгалтерым ахьшэ ялхыу. Езы Джэдыкьуэм ибзыщлэртэкыым а заготовителлтым зэ ахьшэ кьазэрылхар, ауэ мазэ дэмыкыу иритыжауэ жиэрт. Зэрыритыжамклэ щхьэт илэтэкыым, адрей зэрагъэкъуаншэхэмклэ зиумысыжтэкыым. Аригурылуэгъуэт: хэт хуей ахьшэ кьелыхащ жиэу лъэхьуэщым итлысхьэну? Апхуэдэ иджыри кьэс кьэхьуатэкыым, лулхьэ кьелыхащи, сывгъэтлыс жиэу зиумысыжу.

Луэхум щыхэплэ махуэми тлуми зыжэу жалэрт Джэдыкьуэм лулхьэу ахьшэ зэралхар. Ахьшэхуэклэ кыщлэхуауэ ягъэкьуэншитлми абы флагъэнауэ теклэтэкыым. Мазизэ Джэдыкьуэр кыгъэтэджащ.

– Сэ кыызгуроуэ си Іуэхур зэрымышлагуэр, – кыргэжыащ абы. – Мы сэ кыызбгэдэситми, мобдеж шыс шыхьэтхэми жаІэм уедаІуэмэ, мы тІур мыбдеж шышысын шыІэкым, я бгэм дамыгэ зырыз хэлхьауэ аргуэру кэрал ахышэм хэутыпщхьэжын хуейщ. Шыхь зыхуэсщІ судым жесІэну сызыхуейр мырат. Мы Іуэхур кыызэрежьэрэ лэныкыуабэу, нэх тэмэму жыпІэмэ, сэ нэх кыистегэщІауэ ирагэкІуэкІыр. Фэ езыхэр фегупсыс: Ростов дэт финансовэ институтыр кызэрызухрэ илэс тІощІрэ пщыкІуэрэ мэхури, а зы шыпІэм сыщолажэ. Шытху фІэкла губгээн зы махуэ кысхуащІакым. Партым илэс тІощІрэ тхурэ хуауэ сыхэтщ. Илэсый мэху мыбдеж шыситІыр заготовителу абы нызэрыкІуэри, зы илэс дэклэкым директорым хуэзмышху Хьэцылым мыпхуэдиз кыитенащ, Мамыкым мыпхуэдиз телыщ жиІэу иту. Мыбдеж шыситІыр фи пащхьэ исын фи гуггэрэт директорым зыгуэр ярищІэнкІэ си гуггэр хэсхыжу, ОБХСС-м сымытхауэ шытамэ? Е сэ тхыль стхыуэ мы дуней хуитышхуэр лэахуэщІэ схуэжын фи гуггэт абыхэм садэгуэшамэ? ГэщІэггуэну мы Іуэхум зы хэлщ: мыбыхэм шыхьэту кыагэлъагуэ псоми йоупщІ, ятх, кыажыхь, зэрызохьэ, сэ феупщІ жыхуэсІэу зы цыху кыраджэркым.

– Хэт апхуэдэу кыпхурамыджар? – йоупщІ Мазизэ ягэкыуаншэм, иггэщІагуэу. – Іуэхум сэбэп хэхухын шыхьэт кыагэна хуэдэкым.

– А уи пащхьэ илэ тхылымпІэхэмкІэ псори тэмэмщ, ауэ сэ абыкІэ сыарэзыкым, – пищащ Джэдыкыуэм. – Псалгэм папщІэ, мы гэ шымахуэм сэ мы Хьэцылым сом щитху, мыдрей Мамыкым сом щитху шыхуэу кыаысхаш, си кыуэм кыщыхуэсшэм. КызэреІысхамкІи тхыль дэлщ, ауэ щестыжам тхыгыр кыІысхыжакым. Сщыгупщаш. Иджы абыкІи сэ сагэкыуаншэ, кыидэптыжакым жаІэри.

– Ахышэр а тІум щептыжым зылэггуа шыІэ?

– Сыт шыщымыІэр? Я щхьэггусэхэм ялэггуащ.

– Зэ умыпашІэ, – зыбгэдиггэкІуэтащ судьям и пащхьэ илэ папкІэ Іувыр. – Мис, напэкІуэщІ 167-м Хьэцылым и щхьэггусэ Марие зэреупщІамкІэ протокол дэлщ. Цыхубзым зэрыжилэмкІэ, уэ абы и лым ахышэ ептыжу илэггуакым, ептыжауи и лым жиІэу зэхихакым. Абы кыкІэлъыкІуэу дэлщ Мамыкым и щхьэггусэ Нуржан зэреупщІари. Абы жиІэри аращ.

– Ар сощІэ. Ауэ сэ сыщысу щхьэ емыупщІарэ? Сэ сыхуейщ абыхэм слэагуу, зэхэсху еупщІыну. ИтІанэ сэ сыхуейщ а фи пащхьэм илэ тхылымпІэр мыхуу, мис мыбдеж шыту феупщІыну илэс куэдкІэ ди деж директору шыІа, иджы нэх лэагэжу драгэкІуэтея Сергей Кузьмич Кудрявцевым. Ахэр щымыІэу зы псалы вжесІэнукуым, си суди фэггэщІэнукуым.

Кудрявцевым и унэцІэ кыыхэщу зы тхылымпІэ напэ Іуэхум хэлтэкым.

– Сэ зи Іуэху зесхуэ ягэкыуаншэм жиІэр тэмэму кызолытэ, – кыэтэджащ Джэдыкыуэм и уэчылыр. – Сэри сывольгэу а шыхьэтхэм фыкьеджэну.

Мазизэ кыбгэдэс заседателітым ечэнджэщри, папкэ Іувыр зэтрипІэжащ, кыэтэджри, кызэхуэсахэм яжриІащ:

– Судми кыелытэ ягэкыуаншэ Джэдыкыуэм жиІэр захуэу. Іуэхум хэплэныр пщэдей сыхьэтипщІым дохь.

Кабинетым шыхьэжа нэужь, Мазизэ секретарыр ириджэри унафэ хуищІащ зи гуггу ящІа цыхубзитІри, директору щитари пщэдджыжь сыхьэтипщІым кыриджэну. Іуэхум щхьэусыггуэ гуэр кыхэмыкІыжынщхьэкІэмилицимірайотделыминачальникымезырелгэІуащІэлъыгэплыну. ИтІанэ, Іэмал имыІэу Джэдыкыуэм тхыгу директорым хуитхэхэр кэхьын хуейщ. Мазизи фІэггуэщІэггуэнт ахэр Іуэхум зэрыхэмылыр. Следователым. кыщыгупщашауэ ара хилхьэн? Кыщыгупщамэ, щхьэ зы шыпІэ и деж абыхэм ягуггу ягуггу кыщыхэмыщрэ? Джэдыкыуэм зэреупщІамкІэ протоколхэми абыхэм я Іуэху щызэрахуэркым, адреихэрщи, зы псалгэкІэ кыщыхэщыркым. Е зыщаггэгуупщаша? Апхуэдэу щытми Мазизэ кыгурыІуэртэкым следователыр зэгупсысар: ягэкыуаншэм а тхыль итхэхэм я гуггу зэрищІу дэтхэнэ зы судьями ар фІэггэнапІэ ищІынут. И гурыщхуэхэр председателым шрихьэлэм, гуапэу кеплэри кыжриІащ: «Упсэу, нэ жан уиІэщ.» Сэракым нэ жан зиІэр, – зиумысыжащ Мазизэ, – езы ягэкыуаншаращ. «Тэмэму Іуэхур ебгэжыащи, ар тэмэму зэрыбухыну шэч кыитесхьэркым», – жиІащ председателым, щІэкІыну и пыІэр кыиштэурэ.

Шэджагуэнэужыым нэх жыуэ лэжапІэм кыщІэкІыжри, Мазизэ мылицэм шыхьащ следователым епсэлгэну.

– Да-а-а, – зэпишаш хьэлгэу здэкІуам, мор Іуэхум хэплэну кыищІІэм.

– Сыту хьэлгэу хэпшрэ, Мухьэрбий, – дыхьэшхаш Мазизэ.

– Сынохуапсэркым, Мазизэ Мурадиновнэ, – щІэгІэхуащ и щхьэпхэтІыгум следователыр. –

Луэу хьэлъэщ, зэхэзэрыхьаш.

– Абы нэхъ хьэлэмэту хэлъыр пщлэрэ, Мухьэрбий?

– Сыт хэлъыр?

– А зэхэзэрыхьам и ныкьуэмклэ къуаншэр уэраш.

– Сэри? – плъыжь къэхьуаш Мухьэрбий.

– Уэ, тасэ. Нобэтэкьым, ныжэбэтэкьым следователу узэрылажьэр апхуэдиз щыуагъэ хэлъу следствиер ебгъэклуэкл хьурэт?

– Сыт хуэдэ щыуагъэ?

– Япэрауэ, Джэдыкьуэр тутнакьэщым щлэбгуэну уплэшлэуаш.

– Прокурорым и санкцэ хэлъщ Луэхум, – кьиклуэтыркьым Мухьэрбий. – Щыхьэт укьэувахэм...

– Хьунщ, ар мызэрытэмэмымклэ сынодэуэфынуми, къэдгъэнэнщ а псалъэмакьыр. Етлуанэу, Джэдыкьуэр къуаншэу сощлри, щхьэ щхьэусыгъуэ епта уэ уигъэкьуэншэжыну? Заготовителитым я фызхэм ущеупщлым щхьэ езы Джэдыкьуэр щысу уемыупщларэ? Ягъэкьуаншэри зыгуэрым хуитщ. Ар иджыри къуаншэкьым, нэхъ тэмэму жыплэмэ, судым къуаншэу кьилъытэху. Ари флы дыдэу уошлэ уэ, ауэ хабзэу щылэр пкьутэри, зыщыбгъэуаш. Ешанэу, апхуэдиз илъэс лъандэрэ лэжьба уэ Кудрявцевым уеупщлыну уигу къэмыклауэ дауэ си флэщ пщлын?

– Къэклаш, Мазизэ Мурадиновнэ, – ирихьэхаш и щхьэр Мухьэрбий.

– Нтлэ?

– Плъагъуркъэ... Сыхуейтэкьым ар жыслэну.

– Гурылуэгъуэщ, – къэтэджыжаш Мазизэ. – Сэ а псомкли суд пашхьэм уисшэу сыныщоупщлыфынут, ауэ зи следствие тэмэму ебгъэклуэкла куэдым я Луэу сыхэплъаш, уи лэзагьым, лэжьыгъэм пщлэ хуэсщлырти, сыкыщлыхьаш сынопсэлъэну. Тынщ цыхум укьуаншэщ жеплэну, зэрыкъуаншэшхуэ щымылэу лъэхьуэщым ибдзэнуи пхузэфлэклынуш. Ауэ напэр-щэ? Дэ ди лэжьыгъэр адреихэм хуэдэкьым, Мухьэрбий, дэ къуаншэмрэ захуэмрэ зэхэдгъэклын хуейуэ араш ахьшэ кьыдату дышлагъэлажьэр. Ди пашхьэ кьысыр ди лыхьылыми, ди анэ кьильхуами, ди бийми. Абдеж зэхэгъэж щылэкьым, нэфл-ней кьыхэккл хьунукьым: захуэр – захуэу, къуаншэр – къуаншэу щытын хуейш.

– Нтлэ, Джэдыкьуэм къуаншагъэ лъэпкъ бгъэдэмылбу жыплэну ара?

– Апхуэдэу зыми жиЛэркьым, – кьеплъаш следователым Мазизэ. – Сэ Луэхум хэплъэн щлэздза кьудейш, хэт къуаншэми зэхэклынщ... Хьунщ, сэ соклуэж, ауэ уэри умыбэлэрыгъ. Лэмал илэу уезджэнкьым, ауэ Лэмал имылэж хьумэ, хьэзыру щыт...

– Щыгъын къабзэ, гъуэмылэ...

– Умыгушылэ, Мухьэрбий. Уэ иджыри кьыбгурылуэ си гугъэкьым мы Луэхум кьиклынклэ хьунур, – и флэщ дыдэу жиЛаш Мазизэ.

– Сэ ар кьызгурылуэрт, Мазизэ Мурадиновнэ, – кьеплъаш судьям следователыр. – Уэ зызыпэшлэпсэну уи лэр зыхуэбгъэдалъэраш кьыбгурымылуэр. Уэ езым флуэ пщыхурэ Кудрявцевыр? Республикэр дэнэ къэна, Москва и щлэлъэныкьуэм зыкьалэтынуш абы и телъхьэу. Абы упэлъэщрэ? А кьыщэбгъэжэну уи гугъэм деж щыбгъэтлылгыжын хуей хьумэ, уигу сыкьэгъэклыж. А узыщыгугъ Джэдыкьуэм илъэс кьэс директорым хуитхауэ жыхуэплэ тхьэусыхафэхэр, нэгъуэщлу жыплэмэ, докладнойхэр дахэ цыклуу папкэм дэдауэ, номерхэр, махуэ, мазэ бжыгъэхэр тетхауэ щыль уи гугъэ? Абыхэм щыщу зы хьэрф щылэкьым.

– Дэнэ здэклуар?

– Сэ сщлэрэ?... Мафлэсым хисхьаш, щлыр зэгъухури якум дэхуаш. Сэ зы чэнджэщ уэстынут, Мазизэ Мурадиновнэ.

– Сынодалуэ, Мухьэрбий. Цыху луэщым и чэнджэщ и зэран кьоклынукуьым.

– Мы Луэхум деж кьыщыщломыгъалъэ. Мыбы ухэлэбашэмэ, нанэ и цы луданэу кьызэклуэщыкынуш, нэхьыбэ кьытепшыху... Кьутрагъэшынукуьым. Ар кьызыретеппш уи лэр пызыупщлыфын куэд хэгъэпщклуаш а цы луданэ топым. Зы телефон трубка кьытехыгъуэм уагъэупщлылунош, уи гьащлэклэ гукьыдэж уимылэжын хуэдэу.

– Гурылуэгъуэщ, – зэхуишаш Мазизэ и нэр, – ушынаш. Сэ си гугъаи пхузэфлэкл пщлауэ, мыдрейуэ следствием хэлъ щыщлэныгъэхэм гу лъумытэу къэнауэ. Пэжщ Джэдыкьуэм жиЛэр, следствиер зыгуэрхэр зэрыхуейм хуэдэу ебгъэклуэклаш... Узыншэу.

Мазизэ уэрамым кьыдыхьэжа нэужь, Мадинэ садикым кьыдишыжыну абыклэ иунэтлаш. Цыхубзым и щхьэр клэрахьуэрт: дауэ мы дунейр зэрызэхэлъыр? Зыгуэрым и гу флэягъклэ, и лэ флэягъклэ

лажьэ зимыIэр лъэпэрэпэнущ. Апхуэдэ IуэхукIэ лъэпэрэпар щIэх кызыфIэувэжыркым, гъащIэм гукъыджыншэ хуохъу. Бзылхугъэм игу къэкIыжащ, Iуэхум хэплъэн щIимыдзэ щIыкIэ Джэдыкъуэм и деж лъэхъуэщым зэрыкIуауэ щытар. Судьяхэр куэдрэ кIуэркым лъэхъуэщым, ягъэкъуаншэхэм Iуэхум хэплъэн ипэ кыхуэу зыхуагъэзэн яфIэфIкым. Ауэ председателым и псалъэхэр Мазизэ щыгъупщэртэкым: «Джэдыкъуэм хуэдэ цIыхухэм, лъэхъуэщ дэнэ къэна, щыхъэту судым ираджем, я псэр хокI, мэгужьей, удынышхуэу къащохъу. Следствием и кIэм нэсу зэпкърихакым мыбы и Iуэхур, уэри гу лыптэнщ абы. Езыр къуаншэу шытамэ, а зэрэкIуэкIым хуэдэу иригъэкIуэкIынут абы. СыткIи хуейт ар ОБХСС? ИтIанэ, Iуэхур кызызэрежьэу Кудрявцевыр Iуапхъуэтри, нэгъуэщI IуэхущIаплэ, езыр зыщылэжьам нэхрэ нэхъ лъагъу, ягъэкIуащ».

Джэдыкъуэр пэш зэпэплIимэ цIыкIум кыщIинэри, сэлэтыр щIэкIыжащ.

– ТIыс, Ибрэхым, – иригъэлъэгъуащ Мазизэ шэнтщхъэгур кыщIыхьам.

– Мазих хъуауэ сыщыщ, – фIэмыфIу пыгуфIыкIащ тутнакыр.

– ТIыс, тIыс, – езы Мазизэ тIысащ. Ибрэхыми етIысэхаш. – Уи Iуэхум хэплъэнур сэращ. Си унэцIэр Пагуэщ, Мазизэ Мурадиновнэ.

– Дэгъуэщ, – зэхэпх къудейуэ жиIащ тутнакым. – Хэт хуейми хреплъэ, си дежкIэ псори зыщ. Фэ фызыхуейр жыфIэну, фщIэну аращи, флгъэкI къэвмыгъанэ. Сэ сешащ, судыр нэхъ псынщIэлуэу фщIэи, зыщIыпIэ девгъашэ, нэгъуэщI мыхъуми жьы къабзэкIэ дыбэуэнщ.

– Бын дапщэ уиIэ, Ибрэхым?

– Быних... СимыIэгъащэрэт ахэри...

– Сыт щхъэкIэ? Бын куэд нэхъ хъуэпсэгъуэ сыт щыIэ.

– Сыт абы хъуэпсэгъуэу хэлъыр? Зеиншэу кызызэрыхъунухэра? Хьэмэрэ «адэ» псалъэр зэхахыху я напэр сыуэ зэрыпсэунухэра?

– Апхуэдэу щхъэ жыпIэрэ?

– НтIэ, жэнэтыр яхуэзухуа уи гугъэ сэ абыхэм? Си къуэ нэхъыжым институт кьиуха къудейщи, абы къилэжэ тумэн пщыкIуэщым нэрыбгIыл цогугъри щыщ. Андрейхэр егъэджэн хуейщ, хуэпэн... Ау-уей, сыт а псори жыпIэкIэ. Хыв хъэ ебэна хуэдэщ.

– Ибрэхым, кызыжыIэт, хэт Кудрявцевыр?

Тутнакыр игъэщIагъуэу бзылхугъэм къеплъащ.

– Сергей Кузьмич лэжьакIуэшхуэщ. ИкьукIэ цIыху бланащ, ерыщщ. Илгъэс пщыкIухкIэ сыдэлэжьащ сэ абыг. Япэ илгъэситхум абы илэжьамрэ, хузэфIэкIамрэ жыIэгъуейщ. Япэм лэжьакIуэхэм еттын улахуэр адэкIэ-мыдэкIэ щызэхуэддысу шытамэ, Кудрявцевыр кызызэрыкIуэрэ мелуанкIэ дыбжэ хъуат. Акъыл хэлъу лажьэрт, сом здэмыкIуапхъэ игъэкIуэнутэкым, ди сэбэпымрэ зэранымрэ ищIэрт, зэхигъэкIыфыIрт. Гу къабзэ, псэ къабзэ иIэт, Iуэху ущиIэм узэхичIыкIырт, мыхъумыщIагъэ пщIауи, кыпхуигъэгъунутэкым. Псом ящхъэр лэжьыгъэрати, вым хуэдэу лажьэрт. Грузчик тхуримыкъумэ, еувалIу пхъэщхъемыщхъэ, хадэхэкI машинэ иунэщIыным щымэхъащэтэкым... КIэщIу жыпIэмэ, илгъэс зыплIытхум Сергей Кузьмич жригъэIащ. Зэуэ и цIэр фIыкIэ Iуащ. Газетхэм, радиом, телевидением ди заводым фIэкIа Iуэху яIэжтэкым. Москва кыикI хъэщIэхэр ди бжэщхъэIум темыкI хъуащ: совещанэ, семинар, симпозиум – псори ди дежт щрагъэкIуэкIыр... КIыхыIуэ зезгъэщIрэ?

– Хьэуэ, хьэуэ, – Ибрэхым щигъэтыжынкIэ гужьеуэ жиIащ Мазизэ. – ЖыIэ уэ, ахэр псори гъэщIэгъуэнщ си дежкIэ.

– НтIэ, апхуэдиз хъэщIэр гъэхъэщIэн хуейтэкъэ, – пишащ Джэдыкъуэм, – гъэшхэн, егъэфэн... Уэри уащIэж, абы щыгъуэ дэтхэнэ зы Iуэхури зэриухыр фадафэ Iэнэт. Ар щымыIэмэ, зыри щымыIауэ арат. Ауэ ар щыIэн щхъэкIэ ахьшэ ухуейт. Сергей Кузьмич сэ кыстрикьуэу щIидзащ: кьэгъуэт! Сэ дэнэ кысхын? Ахьшэу диIэр мис, нэрылъагъуш, дапщэ дэнэкIэ кIуэн хуейми, щыдгъэкIуэдынуми тхауэ, тегуэшауэ си пащхъэ илгъэ. ЗыщымыкIуэдыпхъэ щыбгъэкIуэдыну сомкIэ уелэбмэ, КРУ-м уи Iэбэр пиупщIынуш, ОБХСС-рщи, хъэзыру щыщ, уи бгырыпхыр уи гъуэншэджым кыщIилгъэфу мис иджы сэ сызэрысым уридзэну. Сэ мафIищым яку сраубыдащ: Кудрявцевым, КРУ-м, ОБХСС-м. Мис абдеж дунейм кытехъащ сэ сыщIагъэтиIыса цIыху фIейтIыр. Сергей Кузьмич ахьшэ щхъэкIэ кыстрикьуэзынур, сигъэгъуэзэнын думпу пичащ. Сыпсэуи, сыллаи – си Iуэху кызызэрихуэжыркым. Илгъэс зытхух ипэкIэ Хьэцылымрэ Мамыкымрэ я отчетхэр си нэм кыфIэнащ. КыфIэмынапIэр иIэт? Зым сом минихым щIигъу, адрейм сом минитху щIыхуэу къатехуэрт. Нэхъ тэмэму жыпIэмэ, щIыхуэм щIигъэнат, езыхэр «ахьшэ дыхуейщ лы дгъэхъзырыну», – жалэри къэкIуат. ТIури згъэтиIысри яжесIащ: махуищ. пIальэу фызот, ахьшэр кассэм хэвмылхъэжмэ, ахьшэ фэстын дэнэ къэна, зыжесIэпхъэм я

деж нэггээсинш. Сыхьэт ныкьуэ дэҗири, Сергей Кузьмич сриджащ: «Ет мы тлум ахьшэ. Ар кьептмэ, я щыхуэр япшыныжынш». Апхуэдэуи ящлащ.

– «Тщлащ» жыпIэмэ, нэхь тэмэм си гугьэщ, – еплъащ лIым Мазизэ.

– Ари хэлъщ Iуэхум, – щэтащ Ибрэхым. – Сапэлъэщынутэкьым. Кудрявцевыр Москва кIуэмэ, ар зэрытIысхьэ кхьухьлэатэм мо тIур ист, пщыхьэщхьэшхэ щашIыр Пятигорск дэт ресторан нэхьыфIхэрт. Сергей Кузьмич и кьуэр илъэс тIощI щыхьуам конвертым дэлъ ахьшэм хэлъу «Жигули» щIэрыпсым и IункIыбзэ иратащ. Ди заготовитель гуэрым кьызжиIэжаш мыпхуэдэ зы Iуэху. Илъэсищ ипэкIэ Кудрявцевым Сочи зыщигьэпсэхуу щыIэти, заготовителищым мурад ящлащ «щIэупщIакIуэ» кIуэну. Я сом щитху зырыз зэхалхьэри, ар хуахьри кIуащ. Сергей Кузьмич мор щратым, еплъри, ди нэкIум кьриджэжаш, жи. «ЛIо, сабий садым фыкьэкIуа фи гугьэж, кIэнфет уасэкIэ сытевгьэуну?» – жиIэри. ФIэмащIэу арат. Абы щыгьуэ Хьэцылымрэ Мамыкьымрэ адрей пэшым щIэст Iэнэм пэрысу.

– Ахэр псори ди гьунэгьу Iзэр згьэплъати, абы кьызжиIащ, жыхуиIэм хуэдэщ, Ибрэхым. АбыкIэ зыри пхуэгьэкьуэншэнукьым.

– Сэ Кудрявцевыр згьэкьуэншэнуи сыхэткьым, – и щхьэр кьипхьуэтащ ягьэкьуаншэм. – ДауикI, следствием щыщIадзам сэ кьыстрамыкьузэу нэгьуэщIыпIэкIэ ар яунэтIауэ щытам, пщIэну щыткьым, ар даурэ екIуэкIынкIэ хьунуми. Мамыкьми Хьэцылми сэ си Iуэху зэрахуакьым следствием щыщIадзам. Абыхэм я гугьащ Кудрявцевым кьыхилъэфыну, абы хузэфIемыкIын щымыIэу. Шэч кьытесхьэркьым, Сергей Кузьмич хуеямэ, иришыжыфынут а тIур. Ауэ, сщIэркьым, е Iуэхум кьыкIэрыхуа, е яшхар фIэкуэдыщэ хьуа... Сытми, кьыхэлэбакьым. Абдеж дьдэ ирихьэлIэу трестым яшэн хьыбарри екIуэкIырти, ар си Iуэхум зэран кьыхуэхьум жиIэу шына...

– НтIэ, ядефар ядешхар Сергей Кузьмичт, уэ щхьэ уагьэлъэгьуэнкIэ хьуа ахьшэр ядэбгуэшауэ? Ари ахьшэ мащIэкьым.

– СщIэркьым, – ирихьэжаш и щхьэр Джэдыкьуэм. – Пэжщ, гужьгьэжь кьысхуаIэр пщIытэкьым. Iуэхур кьэхьунум мазэ иIэу тIуми, Кудрявцеври щысу, яжеслат хьыбар здегьэщIапхьэм зэрэзгьэщIэнур. Сэри сышынэрт: Сергей Кузьмич трестым кIуэрэ ежьэжмэ, мо тIум сапэлъэщынутэкьым. Директорыр абдеж щысыху а тIум загьэхьейнутэкьым, тхьэм и гуфIакIэ дэс хуэдэт.

– Уэ директорым хуэптхауэ жыхуэпIэ докладнойхэр Iуэхуми хэлъкьым, следователым зэрыжиIэмкIэ, заводми щагьуэтакьым...

– Иджыри щагьуэтынукьым, – жиIащ Ибрахым. – Кудрявцевыр, лIы Iушщ, апхуэдэ ихьумэн уи гугьэ? Сэ абы хуэстхахэм я зырыз, апхуэдэ дьдэ директорым зэрыритамакIэ секретарым и Iэ щIэдзыжауэ, ди унэ щIэлыщ.

– Щхьэ Iуэхум хэмылърэ-тIэ ахэр?

– Следователым жеслати, судыращ абы ущыхуеинур жиIэри хильхьэн идакьым. Секретарым деж щIэль журналми итщ ар, сыт гьэми, сыт мазэми, махуэми...

Сыхьэтищ нэблэгьэхукIэ щылащ Мазизэ лъэхьуэщым. Иджы абы кьыгурыIуат Iуэхум хэмылърэ, следствием щхьэщигьэщIэфта Iуэху куэд. Джэдыкьуэм жиIэм пэж хэлът: следствиер зыгуэрым Iзэу иунэтIат, нэхь тэмэму жыпIэмэ, Iзэ и гугьэжу. Следователым дежи, лъэхьуэщми щызэхиха, а зэхихахэм езым кьыхикьузыкIа псоми егупсысурэ, садикым дыхьэн кьыщыгьупщэу кIуэжыным зы мащIэщ иIэжар...

Тембот кьэкIуэжауэ ирихьэлIэжаш. ЛIым щIакхьуэ бзыгьэ иIыгьыу пщэфIапIэм щIэтт.

– ТхьэмыщкIэ, – пыгуфIыкIащ Мазизэ, – шхын щхьэкIэ улIэрэ?... Сэ иджыпсту зы IэфI гуэр фхуэсщIынш.

– Нобэрей махуэм МВД-м сыщыIэщ, – жиIащ Тембот. – Зы зэлущIэм етIуанэр и ужь итщ... Мухьэмэдин сыхуэзат.

– Сыт-тIэ жиIар? – кьэпсэлъащ Мазизэ, зитIэщIыжурэ.

– Хьарзынэхэщ. Хэт и Iуэху уэ иджыпсту узыхэплъэр?

– Сыт абыи щIынэсар? КьыхэмыIэбэну жеслатэкьэ ар си Iуэхум?

– Сэри жеслат ар. ИтIанэ, Сусаннэ кьэпсэлъат.

– Сыт жиIэу?

– КьызгурыIуэщакьым, щIалэр общежитым щIэсщ, пэш тIощIрэ езанэм, жиIащ.

Мазизэ джанэ пщIанэу, хьалатыр иIыгьыу адрей пэшым кьыщIэжаш.

– Зэ жыIэжыт!.. ТIощIрэ езанэм, жыпIа?

– Сыт кьэхьуар, Мазизэ? Хэт ар? Сыт... А-а, уи щIалэра?

- СщІэркыым, Тембот... СщІэркыым... Сэ сыкІуэнщ, хьункъэ, Тембот?
- Сэри сынэкІуэнщ, дауэ уи закъуэ... Мадиночкэ Марие Петровнэ кыхуэдгъэнэнщи...
- Хьэуэ, Тембот. СынолъэІу, си закъуэ сыгъакІуэ. Ар ара, амыра?..
- НтІэ, машинэ кыпхуезджэнщ.
- Сыхуейкыым. Сыт абыхэм фи машинэ щІыщалъагъун хуейр? Сэ такси гуэр къэзубыдынщ. ИІэ, сэ зызохуапэ...

Жьы кыкызуэуаш, ХьэсэнъякІэ бгым кышщхьэщытщ пшэ фІыщІэжхэм уэшхымэ къагъэуаш. Мазизэ такси кыиубыдыху уэшхэхэ ншэхэр нэшхьейуэ къалэм кышщхьэщыгъуэлъхьаш. Уэрамым тет цІыхухэм нэхъ псынщІэу къакІухъ хьуаш. Жьауэ кызыэрымштам хушІегъуэжауэ таксим итІысхьэри, здэкІуэну адресыр шоферым жриІаш. Метр щэ ныкыуэ яжа кышщІэкІынтэкыым уэшхым кышпригъэжьам. Дунейм зыкыигъэщыджаш, уафэгъуагъуэ макъыр, япэ щІыкІэ жыжъэ дыдэ кышпригъэжьэри, къэблэгъэху нэхъ ин хьуурэ къалэм щхьэпрыкІри, Шэджем лъэныкъуэмкІэ щыужьыхьащ. Зэуэ уафэхъуэпскІыр пшэм кыпхылъэтри, мастэ плэпыхуам къэпщтэжыным хуэдэу, дунейм псор нэху кыищІаш, нэхур мыункІыфІыж щІыкІэ, тхьэкІумэІупсыр иричу, щыблэр уэри, Мазизэ къэкІэзызаш. «Щыблэрауэ кышщІэкІынущ сэ си ажалыр зыхэлъыр, – щІыІэ-щІыІэу игу къэкІаш бзылхугъэм, – си ужь икІыркыым, дэнэ сыщымыІэми». Абы пэплъа хуэдэ, езы щыблэми псыІушІэр кыІуиуда фІэкІа умыщІэну, уэшхым, уридэкІуеиным хуэдэу, щІэхуэбжъащ. Шоферыр тхьэми, пшэми, уэшхми, щыблэми хуэхъушІэу общежитым нэсащ. Мазизэ абы сомищ иритри, общежитым щІэпкІаш, ауэ абы ича лъэбакъуитху-хым ящІэнур ящІат: бзылхугъэр псыф хьуат кыпыжу. ЕтІуанэ къатым дэкІуейри тІошІрэ езанэ пэшыр кыигъуэтащ, бжэм хуэмурэ теуІуэри, пэплъэу увьащ. Бжэр щІалэ фІыщІэ лъахъшэ цІыкІум кыІуихащ.

- Уи пщыхьэІщхьэ фІыуэ, – жиІаш Мазизэ, зэрыкІэзыыр ерагъкІэ игъэпщкІуу.
- Уэри... – нэгъуэщІ хужымыІэу пичащ щІалэ цІыкІум. – Уэ... хэт...
- Амиран сыхуейт.
- Амиран, уи деж къэкІуаІаш, – и гур кызыэрыгъуэтыжащ щІалэм.

Бжэм кыІухъащ щІалэ къэмылыфэ зэкІуж, тІэкІуи хуэшхьэпэлыагъу.

– Ди тхьэ, – жиІаш абы бзылхугъэ мыщІыхум къеплъурэ, – уэ щІыІэм уес! КышщІыхьэ мыдэ, щхьэ ущыт укІэкуакуэу? Уэри угукъэкІыншэщ, Заур, псыр кызыэрыпыжыр плъагъуу, уоплъри ущытщ... Къыдыхьэ мис мыбыкІэ. Дауэ тщІыну иджы мы уи щыгъыныр? Мыпхуэдэу хьунукыым, дакыикъэм щІыІэ пхыхьэнщ. Мурат, жэи хьыджэбз цІыкІухэм плащ, бэлъто жыІи зыгуэр къеІых.

– Фымыгузавэ, тхьэм щхьэкІэ, – зыкыищІэжаш Мазизи. ЩІыІэри уэшхри кыфІэІуэхужкыым. – Сэ сыхуэбжаш. Си псэм хуэдэхэ, фи жагъуэ фымышщІ, сэ мы Амиран сыхуейт. Ди закъуэу дыкышщІэвнатэм...

- Муса сымэ я дежкІэ фекІуэкІ, – жиІаш щІалэ къэмылыфэм.

Я Закъуэ къэна нэужь, Мазизэ щІалэр и пашхьэ къригъэтІысхьэри, зэпиплъыхьащ. «Щыуакыым Сусаннэ, – тедиящ абы и нэр щІалэм и набдзэ сэмэгу тІууэ хужыгъэм игуэшым, – Тхьэшхуэ, къару кызыэт мыбы и пашхьэ сыщымыджэлэну, зысІыгъыфыну».

– Щхьэ апхуэдэу укызыэплърэ? – пыгуфІыкІаш Амиран, укІытэу. – Сэри... Сэри зыщІыпІэ ущыслъэгъуа хуэдэу кысфІошІыж, ауэ ущыслъэгъуар... Догут. Ди заводым ущылъэжа уэ?

- Сыщылъэжаш. Фи заводыракъэ цІыху сызыщІар.
- Тэмэм... Тэмэмыр – укъэсцІыхужащи аращ.

Мазизэ къэскІаш.

- Дауэ?

– Заводым фІэльщ сурэт гуп, «Мыхэр ди заводым щылъэжаш», – жиІэу тетхауэ. Мис абы уи сурэтыр илщ. Уэ иджы: судьяуэ уолажъэ. Аракъэ?

- Аращ. Ауэ уэ щхьэ ар уигу иубыбыдэн хуей хьуа?

– ЩІалэхэм сагъэпсэуркыым, дыблэкІыху кыызжаІэ: «Амиран, мыр уэ уэшхьыркъабзэщ, мы судьяр уи мыблагъэу плэрэ?» – жаІэри.

- ЛІо, судья благъэ уиІэн уи щхьэ тумылъхьэу ара? Дэнэ къуажэ ущыщ, Амиран?

– Мы къалэм... ЛІо, зыгуэрхэм сыхагъэпкІауэ ара укышщІызэупщІыр? – еплъащ бзылхугъэм щІалэр. – Уэ си деж укышщІыкІуакІэ Іуэху уиІэщ. Судьям сэ сыт нэгъуэщІ Іуэху кысхуиІэн, сыхагъэпкІауэ...

- Хьэуэ, Амиран, зыщІыпІи ухагъэпкІакыым, – зэеплъыхь аргуэру щІалэр Мазизэ. – Лекцэ

сыкъеджат... модрей общежитым...

– Дэ сыту зыгуэр къыджамыларэ?

– Мыбыи сыкъыщеджэнущ, – пыгуффыкIащ Мазизэ. – НтIэ, къызжаIат мыпхуэдэ пэшым щIэс щIалэ гуэр юридическэ институт кIуэну хуейт, жаIэри. Уи цIэ кьраIуат. Ар пэж? Ухуей укIуэну?

– Япэ дыдэ зэхэсху аращ, – дыхьэшхаш Амиран. Зэуэ и нэщхьыр зэхиукIэри, бзылхугъэм къеплъащ. – СыкIуэнукуым зыщIыпIи.

– Уи адэ-анэм ямыдэу ара?

«Адэ-анэ» псалъэр зэрызэхиху, щIалэм и гукъыдэжыр ехуэыхпаш. Ар къэтэдждри, хуэмурэ щхьэгъубжэм бгъэдыхьащ, и Iэхэр и жыным илгу жэщ кIыфIым хэплъэу тэлайкIэ шыта нэужь, зыкьригъээкIри, и щхьэр къыдримыхьейуэ, Iуцэщаш:

– Сэ ади ани сиIэкъым. Сыкъызэрыплъагъущ.

– Дауэ? – кылыдыкIащ Мазизэ и нитIыр. – Апхуэдэ шыIэкъым...

– ЩыIэщ, – жиIащ Амиран. – ЩыIэм и фIыгъуэ зырыз сиIацэрэт.

– ИтIани, укыильхуауэ, уипIауэ...

– Сэ сыкъэзылхуар тхьэм ищIэнщ, ауэ сызыпIар... – Амиран Мазизэ и пашхьэ кьитIысхьэжаш. – КIыхьщ сэ си Iуэхур, нэхъ Iеижраци, узыхуэмейщ. Ауэ, сщIэркъым, ныщхьэбэ узэрыслъагъу лъандэрэ, моуэ, си дзыхь нозащ... Си анэр илгъэсищ ипэкIэ машинэм иукIащ. Си адэр псэууэ кьелащ, ауэ щIакъуэу кьэнащ. Илгъэс дэкIри, си адэм фыз кьишэжаш, илгъэс пщыкIублкIэ езым нэхьрэ нэхьыщIэу. АнэнэпIэсыфI шыIэкъым, ауэ мыр емынэр ди унагъуэм кьызыхьат. Дыззэгъакъым абы сэрэ зы махуэ. Курыт школыр кьэзуха нэужь, сигъэтIысри, си адэри шысу, къызжиIащ: «Иджы уэ балигъ ухуащ, дахэ цIыкIу, ухуейм институт кIуэ, ухуейм хьэдрыхэ зегъэхь, зызумыгъэлагъу. Сэ си фарзыр згъээщIащ, балигъ ухуэху успIащ, иджы уэ уи щхьэр пIыж». «Ар дауэ, мо си адэр...» ЖызигъэIакъым жысIэнур. «Уэ уи адэр тхьэм ещIэ щыхэт, – жиIащ анэнэпIэсым, дыхьэшхыурэ. – Мыр уи адэ уи гугъэ? Ар зи адэр мы си ныбэм илгыращ, уэ укыыхыфIадзауэ укыахьри уапIащ». Сэ си гугъащ мы дунейр кьутэжауэ. Ар дауэ? Илгъэс пщыкIублкIэ папэ, мамэ жысIэу сызыбгъэдэсахэр си мызырыуи? Сэ, и щхьэр кыфIэхуауэ шыс, си адэм зыгуэр жезгъэIэну и дежкIэ сыщыплъэм, нэпс пIащэшхуитI и нэм кыщIэхури, и щхьэр ищIащ, «пэжщ», жиIэри. Адэр псалъэфын дэнэ кьэна, и щхьэр къыдрихьейуэ кьызэплъыфынутэкъым ар щIэсу. Уэри урихьэлIауэ кыщIэкIыныщ, зыхуей псори зыгъуэту кьэху сабийр набдзэгубдзаплъэу, илгъагъу псори фIэгъэщIэгъуэну, куэдым хищIыкIыну хуейуэ щыткъым. И ныбэмрэ и фэмрэ илгъым апхуэдэхэр нэгъуэщI куэд хуейкъым. Си щхьэ сыщытхьужу аракъым, ауэ сызыхуей псори згъуэту сыкъэхьуа пэтми, егъэджакIуэхэм яфIэгъэщIэгъуэну седжаш, дыщэ медалкIэ школыр кьэзухаш.

– Университетым е институт гуэр щхьэ ущIэмытIысхьарэ? – нэкIэ «ешх» щIалэр Мазизэ.

– Нэгъабэ сыкъыкIэрыхуащ, – цэттащ щIалэр хьэлъэу. – Гукъыдэжи сиIэтэкъым... Институтри дэнэ кIуэжын, училищэр кьэзухмэ, сагъэкIуэну сыкъагъэгугъэ. Ар нэхьыфIщ си дежкIэ, сызыхуеджэ IэщIагъэр сигу ирохь. Иджыпсту электроникэращ дунейр зейр, блэжын бгъуэтынущ.

– Мыбы дауэ укыэкIуа зэрыхуар? Уи адэм...

– НтIэ, зы махуэ гуэрым, анэнэпIэсыр щыдэмыс махуэу ирезгъэхьэлIэри, си адэр згъэтIысри жесIащ: «Сыт сэ сщIэнур адэкIэ? Дауэ сызэрыпсэунур?» ЕкIи фIыкIи зы псалъэ къызжиIэфакъым. Сэ псори къызгурыIуэрт: сэ абы сыкъыщымылхуакIэ, иджы кьишэжар щыльэщыджэкIэ, езым кыильхуауэ бын шигъуэтынукIэ, лей сыхурт. Сэри сыщымыделэкIэ зэхэсщIыкIын хуейт абы и щхьэр кыщIимыIэтыфыр, ипкъ кыкIам сэ зэи сызэрыпимыщIыну. Сыхьэт ныкъуэм нэскIэ нэпсыр щIипIытIыкIыу шыса нэужь, и щхьэр къызэрымIэтым хуэдэурэ, къызжиIащ: «Фэтэр кыпхуэсщтэнщ, кыпхуэсшэнщи узгъэтIысыжынщ». Апхуэдэ насып сэ сыхуейтэкъым... Арати, мис, илгъэсым нэблэгъауэ мыбы сыщоджэ, сыщолажэ.

– Амиран, – ирехьэх Мазизэ и щхьэр, – зыгуэркIэ укыэзылхуа уи анэр...

– И гугъу умыщIыххэ, – жиIащ щIалэм кыфIэмыIуэхуу. – Япэрауэ, сэ абы зэи сегупсысакъым, икIи си гушхьэ къэкIакъым. ЕтIуанэу, сэ мобыхэм сыкъызэрамылхуар кыщысщIам балигъ сыхуат. Илгъэс пщыкIублкIэ сыздэщыIэр зымыщIа анэр уигу кьэбгъэкIкIэ а гум идэну, иштэну ар.

– Апхуэдэ куэд кьохуэ, Амиран. Абы уэ укызэригъэна щIыкIэр хэт ищIэрэ? Е лхугъэм илIыкIащ, е нэгъуэщI щхьэусыгъуэщ. ПщIэнукуым.

– Лхугъэм илIыкIамэ, и ахьрэтыр дахэ тхьэм ищI. МылIауэ, псэууэ мы дунейм тетми, сэр щхьэкIэ куэд Iей щIауэ лIащ ар. Пэжщ, иджыпсту зи сабийр роддомым кыщIэзынэу хыхьжыр гъунэжщ, абыкIэ зыри пхуэгъэгугъэвэнукуым, ауэ, итIани напэншагъэщ ар, цIыхугъэншагъэщ, нэхь

Ией жумыІэнуэмэ... Псалъэмакъ щІагъуэкъым мы дэ дызытепсэлъыхьыр. Зэдгъэхъуэкі мы пластинкэр. Араши, сэ юридическэм сыкІуэнукъым, щІыхьышхуэ зыхуэсщІ судья, ину берычэт бесын бжызоІэ апхуэдэ дзыхь кызырэсыхуэфщІам щхьэкІэ.

– Пэж дыдэу уэрэ сэрэ дызэшхьщ, Амиран, – и нэпсыр кърікІутын хьэзыру щысщ Мазизэ. Ар хуейкъым псалъэмакъыр куу ищІыну, кызытекІухьамкІэ щІалэм гурышхуэ иригъэщІыну. Иджыри къэс узыщІэхъуэпса насыпыр зы дакъыкъэм къутэжынкІэ хьунуш. ИтІанэ, ар абы и бынырауэ сыткІэ ищІэрэ? – Мы уи набдзэр сыт апхуэдэу...

– А-а, – дыхъэшхащ Амиран, – мыбы щхьэкІэ Іэджи кысыхужалэри. Зым «НапщІэху», – жи, адреім «Набдзэху». Апхуэдэу сыкъальхуауэ жалэр. Иныкъуэхэми сыджалэу апхуэдэу хъуауэ жалэжаш. Сытми, нэгъуэщІ зыгуэру щытауэ сщІэжыркъым.

– НтІэ, Амиран... СигуиупыкІыркъым... Егупсыс, сэ иджыри сыкъыплъыгъуэзэнщ, – къэтэджыжаш Мазизэ, ауэ лъэбакъуэ хуэчыркъым, и нитІыр щІалэм тенауэ щытщ.

– А зиунагъуэрэ, мыпхуэдэ дунейм дауэ укІуэжын, зэхэпхыркъэ уэшхым и макъыр? ПэгункІэ къракІыхым хуэдэщ, – кыщолъэт Амирани. – Мыр зэ теужынщ, е... Хьыджэбз цІыкІухэм я деж ушыІэ хьунукъэ ныжэбэ? Сэ сыжэнщи...

– Хьэуэ, Амиран, пщэдей лэжыгъуэ махуэщ. Лло, сыщыІэм нэхь къэпщтэну арат?

– Уэшхьщ... – укІытауэ и щхьэр ирихьэхащ щІалэм. – ИтІанэ, пэжыр жысІэнщи, нэхь къэсщтэнут. ПщІэрэ, си анэр... мис а сызыпІар, зэрылІэрэ ныщхьэбэ хуэдэу си гум зигъэпсэхуу...

Мазизэ хуэмурэ щІалэм бгъэдыхьэри, и щхьэм Іэ дилъащ. И Іэпэхэр кІэзыу и Іэр кыІуихыжри, и нэпс Зыпэмылъэщыжыр хуит ищІаш.

– Сэ, Амиран... Сэ... – адэкІэ псалъэ кыыхудэшеижыркъым.

– Умыгъ, – гужбейщ щІалэри, жиІэнури ищІэнури ищІэркъым. – Сыт апхуэдизу ар уигу щІрибгъажэр? Сэ нэхьрэ нэхь насыпынщэ Іэджэ щыІэщ.

– Ари пэжу кыщІэкІынщ, – зызэпилъэщІыхьыжурэ бжэмкІэ ежъащ Мазизэ. Амиран абы и пэ кыльадэри, бжэм деж уващ.

– Мыпхуэдэу узгъэкІуэжынукукъым, – пиупщІаш абы лъэІу лъэпкъ хэмылъу. – НэгъуэщІ мыхьуми хьыджэбз цІыкІухэм плащ, жъауэ къапхуеІысхынщ... Е, уэ зэ моуэ щыс, сэ такси кыпхуезджэнщ. Умыгузавэ, сэ ахьшэ сІыгъщ, усшэжынщи, къэзгъэзэжынщ.

– НакІуэ, дызэгъусэу дехынщ, – жиІаш Мазизэ, щІалэм и Іэблэр иубыдри.

Амиран и Іэблэр иІыгъыу етІуанэ къатым кыщехыжым, Мазизэ гу лъытэрт щІалэ, хьыджэбз блэкІхэр а тІум кызырерплъхэм, Амиран укІытауэ и нагІэр мычэму зэрыдрилъэщІейм.

– УукІытэрэ, Амиран? – пыгуфІыкІыурэ еупщІаш ар щІалэм.

– Хь-хьэуэ, ауэ...

– Умыгузавэ, уэрэ сэрэ ныбжькІэ дызэрызэхуэмыдэр ялъагъу абыхэм. ЗыгуэркІэ къоупщІ хьумэ, си анэ... шыпхьущ жыІэ, – и гур Іэдэ гъэплъам жьэдэль хуэдэ, пщтыру пикъузыкІаш.

Япэ къатым къэсыжа нэужь, жъауэ иІыгъыу щыт Тембот зыкърічаш. Ар пыгуфІыкІыурэ къакІуэрт. Мазизэ къэгүзэващ. Абы щІалэм и Іэблэр иутІыпщри, Тембот псэлъэн кыщІимыдзэ щІыкІэ, езым япэ зыкърігъэщаш:

– Мыр си щхьэгъусэщ, Амиран. Темботщ... Мыр Амиранщ, – щІалэм и щІыбагъ зыкъыдигъахуэри, и лІым иригъэлъэгъуащ и Іупэм Іуилъхьа и Іэпхьуамбэр. – Сыту фІыт укызырэрыкІуар. Амиран такси кысыхуриджену арат.

– Тхьэр арэзы кыыхухъу, – жиІаш Тембот. – Дэри такси кытпоплъэ. Уэшхми щІичэркъым, уэри укъэгүвэрти, сыгузавэри сыкъэкІуащ.

– Фи жэщ фІы ухъу, – ярихыжаш сэлам зэлІзэфызым Амиран, и нэщхьыр зэхэлъу. – ХэкІуэтащ... ЩІалэхэри кысыхуэхъушІэ кыщІэкІынщ.

– Я жагъуэ ямышІыну схуажелэж, – щІалэм и Іэр гуапэу иубыдыжаш Мазизэ. – Сыт уигу иримыхьар, Амиран, уи нэщхьыр щхьэ зэхэль?

– Хьэуэ, кыпщыхъуауэ аращ.

– Дызэрылъагъунщ иджыри.

– Сэ мыбы сыщІэсщ, нэгъуэщІыпІэ сыкІуэркъым...

Машинэм къитІысхьэжа нэужь, Мазизэ Тембот и Іэр къиубыдри, икъузащ, нетІэ зэрищІам хуэдэу и Іэпхьуамбэр и жьэм Іуилъхьащ. Зы псалъэ жамыІу унэм щІыхьэжри, замытІэщІу тІысаш. Мазизэ щІыІэ-щІыІэу и пхьур игу къэкІри, ар зыщІэлъым и бжэр Іуихмэ, Мадинэ хэлът.

– А сэ сылащэрэт, мыр и закѳуэпцїиуэ кѳыщїѳбнауэ ара?
– Сыт сщїѳнт, Марие Павловнэ щыїѳтэкѳым, и пхѳум деж кїуагѳэнщ, езыр Іѳѳї дыдѳу жейрти, сынѳсынщїи сыкѳѳсыжынщ, жысїѳри сыныщїѳпхѳуащ.
– Ана-а, мыр зыгуэркїѳ кѳѳушамѳ, шынѳ уз игѳуѳтынтѳкѳѳ мы дунейкѳутѳжым.
– Сѳ сыжейїым, мамѳ, – кѳыхѳпсѳлыкїѳщ Мадинѳ.
– А сѳ си бабыщ цїыкїу, – жѳри кѳищтащ сабийр анѳм, – умыжейуѳ ухѳѳлѳ? Ушынакѳѳ, Мацѳ?
– Ыѳы.
– Апхуѳдѳ куѳд кѳуищїѳнщ, тхѳѳ, а уи папѳ гу щїыїѳжѳым.
– Папѳ гу щїыїѳїым, мамѳ.
– Кѳыщыж уѳ абы, папѳщ їуѳхуу уиїѳр. Апхуѳдизу бгѳѳѳї уи папѳм, нѳгѳуѳщї мыхѳуми, уигѳѳшха?
– Ыѳы.
– Сыт щхѳѳкїѳ, на-а?
– Папѳ джѳдыкїѳ фїѳкїѳ хуѳгѳажѳїым, сѳ джѳдыкїѳ сыхуейїым.

Тѳмботи Мазизи кѳыщиудри, дыхѳѳшхащ...

Гѳуѳлѳыжахѳ нѳужѳ, Тѳмбот, хуѳсакѳыпѳурѳ, кѳригѳѳжѳащ:

– «Ара?» – жысїѳнурѳ сыноупщїынуги, уѳ зѳ укѳѳзылѳѳгѳуам жиїѳнкѳым ар умыуейуѳ, е уи анѳ кѳимылѳхуауѳ. Жѳпїѳ псори?

– Жесїѳакѳым, Тѳмбот.

– Сыт щхѳѳкїѳ?

– Схужѳїѳакѳым. Иджыри схужѳїѳну си фїѳщ хѳуркѳым, – Мазизѳ кѳызѳѳїѳтїысхѳащ. – Армырауѳ кѳыщїѳкїѳмѳ-щѳ? А си гугѳапїѳ закѳуѳр кѳутѳжмѳ, си гѳащїѳр сызѳѳыщїѳуѳжурѳ схѳын хуейуѳ ара? Иджыпсту абы сыщогугѳ, абы срѳпсѳу, ар симылѳжмѳ-щѳ?.. Уи жагѳуѳ умыщїѳ, Тѳмбот, сѳ модрей пѳшым щїѳлѳ сабиймрѳ уѳрѳ фпѳсщїын щыїѳкѳым, – Мазизѳ гѳуѳлѳыри, и лїым зыкїѳрикуѳзащ. – Фѳращ сѳ гѳащїѳуи, насыпуи, гугѳапїѳуи сиїѳр. Фѳрыншамѳ, сѳ сыхѳт? Ауѳ, итїѳни, зѳгуѳр си щїѳлагѳѳкїѳ, си делагѳѳкїѳ їѳщїѳб сщїѳ сабийр, сипкѳ кѳикїѳр мымѳжѳщїѳлїѳу, зыхуей хуѳзѳу, мы сѳ суд зытесщїыхѳхѳм хѳмыбжѳѳхѳуауѳ дунейм тету сщїѳмѳ, апхуѳдиз илѳѳс лѳандѳрѳ си плїѳр кѳыдихуауѳ дѳлѳ мывѳр дѳхужауѳ кѳѳслѳытѳнт.

– Мы уи гум мыпхуѳдизрѳ ужѳыхѳмытїыхѳ, – кѳѳдѳхѳщїѳщ Тѳмбот и щхѳѳгѳусѳм. – Сѳ шѳч кѳытесхѳѳркѳым а щїѳлѳр узѳрибыным. Уѳ дауѳ кѳыпхущыта? Фызыщыгугфїыкїѳурѳ фыкѳѳхѳжырти, си деж кѳызѳрысу и напїѳр кѳѳхуѳхѳащ.

– Кѳыпщыхѳуагѳэнщ, – щѳтащ, Мазизѳ. Кѳригѳажѳѳри я псалѳѳмакѳыр жриїѳжащ. – Сабийр бгѳѳтїылѳу кѳыщїѳбнѳну тынш щхѳѳкїѳ, апхуѳдиз илѳѳс дѳкїѳуѳ уїѳбѳу кѳѳпщтѳжыну тыншкѳым. Бгѳуѳтыжынукуѳым. Бгѳуѳтыжми, уѳ уи гупсысѳр и гупсысѳу, уи дуней еплѳыкїѳр и дуней еплѳыкїѳу ягѳѳсауѳ хѳт зыхуѳїѳунур? Дѳтхѳнѳ зы унагѳуѳми езым и хабзѳ, и гѳѳсѳкїѳ, уѳблѳмѳ, нѳгѳуѳщїѳхѳм емыщхѳу, езым и псѳлѳѳкїѳ иїѳжщ... А сѳ бжѳсїѳхѳр уѳ уи дежкїѳ лѳакѳуѳрыгѳажѳ кѳѳзыгупсысам хуѳдѳщ, ауѳ уѳри бѳлыхѳ ухѳздзащ. Бжѳсїѳ мыгѳуѳт, зыкѳыспомыщїѳ, сѳ сыбегѳымбаркѳым, гуѳныхѳ їѳджи си кїѳм ищїѳащ, жысїѳри.

– Сѳ зыкїѳи сыщїѳегѳуѳжкѳым, Мазизѳ. Уѳ уи гур псѳхужам сѳ фїыгѳуѳу кѳысхуимыщїѳа щыїѳтѳкѳым. Апхуѳдѳу зомыукїѳж, закѳуѳ. Сѳри уѳ сыноплѳурѳ...

– Упсѳу, Тѳмбот. Уѳ узїѳу сѳ сышынѳнкѳым... Нѳху мѳщ, уѳри умыжеуѳ дауѳ лѳжѳакїѳу укїѳуѳну? Сѳри сыкѳызыхуѳтѳдж: їуѳхур узїѳагѳуѳнщ.

– Жей-гїѳ, – їуѳѳѳащ Тѳмбот, – пщѳдѳей їуѳхум ухѳщхѳѳукѳухѳым, сѳ кѳыстеплѳхѳѳжынщ...

Амирани езѳгѳакѳым нѳху щыху. Зѳрыщїыхѳѳжу щїѳлѳхѳм кѳрагѳѳжѳат: «Щыхубз дѳгѳуѳ а кѳыпхуѳкїѳуар», «Тїѳкїѳу нѳхѳыжыщ жомылѳмѳ, зикїѳ...», «Уѳлѳхѳѳ, фызѳщхѳыркѳабзѳу...» Псалѳытїѳкїѳ игѳѳупщїыїѳуащ и ныбжѳѳгѳухѳр: «Щывгѳѳт, зо!» Абы иужѳкїѳ зы щыхум псалѳѳ жиїѳакѳым бзылѳхугѳѳм хѳѳѳлїѳуѳ. Амиран гѳуѳлѳыжри, блынымкїѳ зигѳѳзащ. Ныщхѳѳѳ илѳѳгѳуѳа, зѳхихѳ псоми иджыпстут ар гупсѳхуу щѳгупсысыжыр. Зѳфѳзѳщкїѳ пщїыхѳѳпїѳм хуѳдѳт. Япѳ дыдѳ щїѳлѳм ныщхѳѳѳ и нѳгу щїѳкїѳам кѳыхигѳѳщхѳхукїѳрт зы їуѳхугѳуѳ: бзылѳхугѳѳр, и хѳѳл-щѳнкїѳи, и гу хуѳабагѳкїѳи, їу щѳабагѳкїѳи гукѳынѳж щыхѳуѳат. Абы и нѳгум щїѳкїѳыртѳкѳым Мазизѳ и теплѳѳр, и тхѳѳкїѳумѳм ит зѳпытт и псѳлѳѳкїѳ гуѳпѳр, плѳѳкїѳ дахѳр, тїѳкїѳуи хуѳнѳшхѳѳѳѳѳу, анѳїѳм хуѳдѳу щѳбѳу и натїѳм кѳызѳрѳѳлѳуса и їѳр. Анѳ псалѳѳм и гупсысѳр зѳрынѳсу, Амиран щѳащыхумкїѳ зыщїѳуѳащ. Абы иїѳт зыщїыщїѳуѳѳн щхѳѳусыгѳуѳ. Апхуѳдиз илѳѳскїѳ мамѳ жыпїѳу уи гущхѳѳм щыбгѳѳѳлѳа, машинѳм иукїѳа нѳужѳ илѳѳс псѳкїѳ бгѳѳѳ анѳр уи мыѳанѳу, укѳимылѳхуауѳ кѳыщїѳкїѳжмѳ, сыт итїѳанѳ їѳфїыгѳуѳу мы гѳащїѳм

хэлъыжыр? «Щхэ сщабзыщІа? – игъэкъуаншэрт Амиран зыпІаитІри. – Зыгуэр къызгурыІуэ зэрыхуу щхэ къызжамыІарэ? НэхъыфІыжу, нэхъ гуащІэжу слъагъунти, сыкъэзылхуам сыкъыхыфІидзауэ езыхэм сыщапІкІэ, псым сыщрамыгъэхакІэ, мафІэм сыщрамыгъэсакІэ? Иджы, еплъ, езым бын иІэнути, сэ и щІыбагъымкІэ сригъэкІуэтэкІащ. Тэмэмщ. Арат ар зэрыхуунури. Сэ сыхэт абы и дежкІэ? СызырикІщ. Уеблэмэ, сриблагъэкъым, зыкІи сыгухъэркъым. Абы ипкъ къыкІам сэ сыхуигъэдэн? А ныщхэбэрей цІыхубзым хуэдэ зы анэ щхэ сэ симыІарэт?.. Анэ... КъысхуэмыщІэну пІэрэ си анэр хэтми? Хъыданжэрүмэм сыкІуэцІылыу сыкъэзыгъэнам иджы сыбгъэдыхъам сыт жиІэну пІэрэт? Псэу? Лаа? Ар хэт ищІэн... Пщэдей сыкІуэнщи, къызжымыІауэ СЫКЪЫДЭКІЫЖЫНКЪЫМ сыкъыздрихар. Мы къалэрами къуажэми. НэгъуэщІкІэ сэ абы сыщыгугъкъым зыкІи».

Амиран къэтэдждри, лъэ макъ ирнмыгъэщІу щхэгъубжэм бгъэдыхъащ, шэнт щытым тетІысхъэри, зэ адэкІэ, зэ мыдэкІэ къыщыщІэнэ щхэгъубжэхэр ибжу щІидзащ. Къалэр къэушырт. Япэ троллейбусхэр къежъащ, уэрамхэр зыпхъэнкІ лІыжъ-фызыжъхэр, хэпсчыхыжу, я лэжыгъэм щІадзат. Бзухэм я уэрэд макъыр кІуэ пэтми нэхъыбэ хъурт. МахуэщІэр бжэщхэІум тетт, сыныщІэгъэхъэ, жиІэу лъаІуэ хуэдэ.

Амиран и нэгум занщІэу къыщІидзэжаш Мазизэ и нэпсыр. «Ди тхэ, – къэскІащ ар, – си гъащІэм слъэгъуатэкъым апхуэдэ нэпс пІащэ. Абы и нитІыр-щэ? Сыт хуэдиз нэщхъеягъуэрэ гузэвэгъуэрэ щІэпльагъуэрэт абыхэм! ИтІани, зыгуэр щхэкІэ къызэлъэІу хуэдэт. Щхэ гъынкІэ хъуа? Сытми къыщІихуа апхуэдиз нэпсыр? ЕджакІуэ игъэкІуэн абы игъуэтынщ, абы щхэкІэ ар гъын хуейкъым. ГъынкІи Іэмал иІэкъым. НтІэ, си гъащІэм и къекІуэкІыкІар и гум щІыхъа?.. Ари пэжкъым. Ар судьящ, абы нэхърэ нэхъыкІэж куэд илгъэгъуащ, есэжаш. «Си гум упыкІыркъым»... Щхэ жиІэнкІэ хъуа апхуэдэу?.. СщІэркъым. Си щхэр зыточ. Бгыжы семысылІэфу, къысщІэуа псыдзэм сехъ. Сыт мы бэмплэгъуэм сыщІыхидзар мыр къакІуэу?»

* * *

Телефоным «зиукІыжу» Мазизэ кабинетым щІыхъащ. ПсынщІэу дыхъэри, трубкэр къытрихаш.

– СынодаІуэ.

– Мазизэ Мурадиновнэ, – жиІащ лІы макъ гъум гуэрым, – ар жызыІэр...

Мазизэ къэскІащ. Абы и щхэцыр дрилъэщІейри, стІол дзакІэр быдэу иубыдащ. Макъ гъумым жиІэм едаІуэри, бзылхугъэм хуэму, зэхэщІыкІыгъуэу жэуап иритыжаш:

– Сэ ар схузэфІэмыкІыну Іуэхущ. СывольгъэІу, фи Іуэху кыххэвмылхъэу дывгъащІэ мы судыр. Суд зыщІэр си закъуэкъым, заседателитІ щысынущ, прокурорыр аращ... Хъэуэ, хъэуэ, зыри бжесІэфынукъым абы теухуауэ. Судым нобэ щІэддзэ къудейщ.... Апхуэдэу укызэпсэлъэну щытмэ, мы трубкэр теслхъэжынущ. УкысщІэмыкІие, сэ уи деж лъэІуакІуэ сынэкІуауэ сыщІэткъым... УзэрыфІэфІ дydэм хуэдэу щІы.

Мазизэ трубкэр тридзэжаш, ауэ и Іэр къыІуихыжатэкъым аргуэру къыщыдзыргъам. Мазизэ фІэмыфІу трубкэр къиІэтащ. Къэпсалгъэр Мухъэрбийт.

– А-а, уэра ар, Мухъэрбий? Уи пщэдджыжьыр нэхъыфІыжу... СынодаІуэ... Дауэ жыпІа? Кудрявцевыр къэмыкІуэми? ЛІо, уэ апхуэдэу ухуейуэ ара?... НтІэ?... НтІэ, желэж ар къыбжезыІам: сыхъэтипщІым и деж Кудрявцев Сергей Кузьмич мыбы щымыІэмэ, милицэ наряд згъэкІуэнщи и лэжъапІэм къыщІезгъэшынщ, къалэ псом къалъагъуу. ИтІанэ, Мухъэрбий, пщІэну щыткъым ар здезгъашэнур: мыбыкІэми, а и ныбжьэгъухэр здэщыІэмкІэми... Сэр щхэкІэ умыгузавэ уэ, уи щхэм тегузэвыхыж, нэгъуэщІхэ я лъэІукІи си деж укъэмыпсалгъэ.

Мазизэ секретарыр къриджэри, жриІащ:

– Майе, хэт къэпсалгъэми сыщІэскъым.

– Хъунщ, Мазизэ Мурадиновнэ. Председателыр къэпсалгъа укъэсын ипэІуэкІэ. Си дежкІэ къыщІэгъэхъэ, жиІащ.

– Уэ прокурорым, заседателхэм, уэчылхэм я деж псалгъэ. СыхъэтипщІым зы дакъыкъэ фІэдгъэкІ хъунукъым. Кудрявцевым, адреи физитІым...

– ФизитІыр къэкІуауэ щІэсщ залым, Кудрявцевым деж сыпсэлъэнщ.

Председателыр икІукІ-къыкІуыгу щІэтт, Мазизэ къызэрилъагъуу ар дыхъэжри, тІысыжаш, ІэкІэ къыщІыхъар здигъэтІысынур иригъэлагъуурэ.

– Дауэ щыт уи Іуэху, Мазизэ Мурадиновнэ?

– Хъарзынэ хуэдэщ...!

– Пшцэрэ, ныжэбэ лъандэрэ сагъэжейркъым. Мы Джэдыкъуэм и Іуэхум...
– КъызгурыІуаш, – жиІаш, Мазизэ, – Кудрявцевыр хомыгъэпшахъуэ жыпІэну аракъэ?
– Ардыдэри сыт, ауэ... лъышхуэ куэд мэлъаІуэ.
– Владимир Лукманович, нэгъуэщІым ет мы Іуэхур.
– Хъэуэ, хъэуэ, – ищІаш и Іэр председателым. – НэхъыпэкІэ Мэрзэджым и Іуэхур уэ къыпІысхыжри Петровэ естати, Іэджэ къабжащ. Да-а, щхъэ къызжомыІарэт а Іуэхум уи адэр зэрыхэтыр?

– Адэ сызэриІэр псоми езгъэщІэнутэкъыми, – пыгуфІыкІаш Мазизэ.
– Хъарзынэу къелащ, тумэн пщыкІутхукІэ етхъэкъури...
– Ар Іуэхукъым, сыт мы сІыгъым етщІэнур? Дакъыкъэ плІыщІ дэкІмэ, щІэддзэнущ.
Председателыр тутыным щэ-плІэ зэкІэлъыпыту екъури, ныкъуэфыр сэхуалъэм ирипІытІэжащ.
– Ау-уей, щІы узэрыхуейм хуэдэу! Дытрахум – зэгъусэу дытрахунщ.
– Сызэрыхуейм хуэдэукъым, Владимир Лукманович, зэрыщытын хуейм хуэдэущ. Дытрахум – зыдгъэпсэхужынщ, юрисконсульту зыщІыпІэ дыкІуэнщи. Япэрей зэманыр щыІэжкъым иджы, пэжым гъуэгу игъуэтащ.

СыхъэтипщІ щыхъум, Мазизэ Іуэхум хэплъэн щІидзащ. Щыхъэтхэр псори къекІуэллат, Кудрявцеври яхэту. Ягъэкъуаншэхэр къэпсэлъэху, судым, прокурорым, уэчылым я упщІэхэм жэуап къратыху Кудрявцевыр зэшыфэ зытригъауэу щысащ. Ар псалъэхэм я дежкІэ плъэртэкъым, мыбы щекІуэкІ псоми я Іуэху хэлъу пщІэнутэкъым, хущхъэу, унащхъэр зэпиплъыхъу, щатэу щыст. Мобыхэм еупщІыныр зэфІэкІа нэужь, щыхъэтхэм я Іуэхум зэрынэсу, Сергей Кузьмич и напщІэр хэлъэтащ, и плэм имызагъэу, зэ зы лъэныкъуэмкІэ, зэ адреймкІэ зригъээзэкІыу хуежъащ.

Япэ дыдэ Хъэцылым и щхъэгъусэр къыдишаш. Суд пащхъэм пщІы щыжиІэмэ жэуапым зэрырашэлІэнур къызэрыжраламкІэ Іэ зэрытридзэу, судьяр абы еупщІаш:

– КъызжыІэт, мобдеж щыс Джэдыкъуэр пщІыхурэ?
– Сыт, на-а, щІэзмыщІыхур, – игъэщІагъуэу жиІаш фызым. – Куэд щІауэ.
– ИлъэситІ ипэкІэ, апрель мазэм уи лым ахъшэ къыІиха абы?
– КъыІихаш, тхъэ дыдэ.
– Дапщэ?
– Сэ сщІэуэ сом щитху. Сэ сымыщІэу...
– А уэ умыщІэм и гугъу тщІыркъым иджыпсту. НтІэ, уэ зэрыжыпІэмкІэ мобдеж щыс Джэдыкъуэм, уэ плъагъуу, уи лым сом щитху къыІихауэ щытащ. Пэжкъэ?

– Пэж дыдэщ, тхъэ лъэщ.
– Нэгъабэ февраль мазэм ахъшэр уэ плъагъуу уи лым иритыжауэ жетэ Джэдыкъуэм. Ар пэж? Уэ плъэгъуа?

– Слээгъуамэ, хъэфиз алыхъым сищІ! КІэпІейкІэ иритыжами, си напэр фІыщІэщ.
– УтІысыж хъунущ, – жиІаш Мазизэ. – Мамыкъ Мэржан щыІэ?... КъакІуи, уэри Іэ тедзэ..
Джэдыкъуэм зэрыжиІэмкІэ, а зэман дыдэм ирихъэлІэу уи лым ахъшэ къыІихауэ жетэ. Пэж ар?

– Пэжщ, – Іуэщаш фыз лъахъшэ гъур цІыкІур, и нэкІур игъэпщІуурэ.
– УмыщІэжу плэрэ, дапщэ къыІихар?
– Щхъэ сымыщІэжрэ, сом щитху.
– Джэдыкъуэм зэрыжиІэмкІэ, нэгъабэ февраль мазэм ахъшэр ныхъыжри уи лым иритыжаш, уэ ущыхъэту. Пэж ар?

– Пэжщ, – жиІаш фызым. – Сэ сыщыту ахъшэр пщІантІэм деж ныщритыжри, къыдэкІыжаш.
– Ягъэкъуаншэ Мамыкъ, – зыхуигъэзащ Мазизэ заготовителым, – пэж мы, уи щхъэгъусэм жиІэр?
– ПцІыщ! – къэкІиящ Мамыкыр. – Щхъэр егъэуэ абы! Ар губзыгъэкъым, фыхуейм дохутырым фшэи къевгъэплъ.

– Делэр хэтми наІуэ хъуаш, – пишащ Мамыкыым и щхъэгъусэм. – Илъэс тІощІрэ щырэ дыздопсэури, ди ныбэ изу дигъэшхакъым мобдеж исым. Си быныр школым згъэкІуэн сыукІытэу си дунейр есхъэкІаш. Я лыр къищу дэнэ бгъэкІуэнт? Езым къыхъыр игъэпщІурт, езым зыкІуэцІикудэрт. ФынакІуи феплъ дэ дызэрыпсэум. Напэтехщ апхуэдэ псэукІэ фІэкІа уимыІэу апхуэдиз ахъшэ пшхауэ укыщІэхуэну. Жэщ иІакъым, махуэ жиІакъым, мес, мобдеж фэ бэлъто щыгъыу щыс лъышхуэм, – ишІаш абы и Іэр Кудрявцевым дежкІэ, – и гъусэу, мо Хъэцыл Берди кІэрывэжу къакІухъащ зы рестораным къыщІэкІым, адрейм щІыхъэу. Дапщэрэ жесІа мыбдеж щысым Іуэхур мыпхуэдэу зэриухынур? КъызэдэІуакъым. Аращ сэ... Хъэуэ, хъунумэ, иджыри...

– ЖыІэ, жыІэ, – кыытригъэкІыркъым Мазизэ и нэр фызым.

– Мо Джэдыкъуэм щхъэкІэ мыбыхэм жаІэр пцІы зэфэзэшц. Сэ си тхъэкІумэкІэ зэхэсхыу мо щым – дыдейм, Берд, мо фэ бэльтом – жаІащ: Джэдыкъуэм натІэрыуапІэ дыкыищІынуш, ауэ зыкыигъэхъеймэ, джэдылІэм здихъа бабыщү здэтхынщ. Ар езыми гурыгъаІуэн хуейш, зыкыимыгъэхъей щІыкІэ, жаІэри. Ар пцІымэ, сыщІэфши, сывгъэтІыс. Езы Джэдыкъуэр дапщэрэ нэкІуа си дежи, иджыпсту фи пашхъэ пцІы шызыупса Розэ дежи, тхъэмыщкІагъэ къэхъунуш, мы филІхэр зы емынэм хуэдэфаш, фепсалъэ, гурыгъаІуэ, жиІэурэ? Зэкъым, тІэукъым. Ауэ сыт дэ тхуешІэнт, абыхэм? Зэрызэхэфхащи, «щхъэр умыгъэуэрэ», «ныкъуэделэрэ» фІэкІа абыхэм я деж шызэхэпхынутэкъым.

– ЩІэупщІэн шыІэ? – захуигъэзащ Мазизэ заседателхэм, прокурорым.

– Сэ Хъэцылым и щхъэгъусэм сеупщІынут, – жиІащ прокурорым. Розэ къэтэджащ. – Пэж мы Мэржан жиІэр, нэкІуа Джэдыкъуэр фи деж?

– Тхъэ, сымыщІэж... НэкІуа кыщІэкІынщ...

– КыщІэкІыныракъым сэ сызыхуейр, – мэгубжь прокурорыр, – нэкІуа фи деж, къопсэлъа?

– Тхъэ... нэкІуам, сэри жесІэжам, ауэ...

– Сэ нэгъуэшІ упщІэ сиІэкъым, – жиІащ прокурорым.

– Кудрявцев Сергей Кузьмич, – Мазизэ и нэр кыытримыгъэкІыу йопль къэтэджауэ къакІуэ лІым. ПщІэнкъым ар суд пашхъэ кыиувэну: и щхъэр лъагэу Іэтащ, и нэгур зэлыІухащ, тІэкІуи пыгуфІыкІырэ жыпІэнуш. Секретарым кыыхуигъэкІуэта тхылъымпІэм кыфІэмыІуэхуу Іэ тредзэри, къоув Мазизэ фІуэ ещІэ мыбы жиІэнуи куэд зэрелъытар: – Сергей Кузьмич, кыыджыІэт мы Іуэхум хэпщІыкІ псори.

– Сэ сыт хэсщІыкІын, – погуфІыкІ Кудрявцевыр, – хэзыщІыкІхэр мес, шысхэш. Пэжщ, зы ІуэхушІапІэ дыщылэжьащ, зы Іуэху здэдлэжьащ, ауэ ахъшэ тІахыр зэрагъэкІуэдым сэ сыкІэлтыпльакъым. План ягъэзащІэрт, абыхэм я зэрэнкІэ лэжьыгъэр зэи къэувыІакъым.

– Ягъэкъуаншэ Джэдыкъуэм зэрыжиІэмкІэ, мызэ-мытІэу абы кыпхуитхащ Хъэцылымрэ Мамыкымырэ ахъшэшхуэ зэрателъыр. Пэж ар?

– Нитхауэ шытамэ, жэуап естынт.

– Уэ зэрыжыпІэмкІэ нитхакъым, ара?

– ТхылъымпІэ Іэджэ шызокІуэ а заводым, дэтхэнэр пщІэжын, нитхами сщІэжыркъым. Дэль хъунщ кыыдэгъэж гуэрым.

– Дэлькъым, Сергей Кузьмич. Директорымырэ секретарымырэ махуэ псокІэ лыхъуэри, ягъуэтакъым. Къэнар мыраш, – кыиштащ Мазизэ журнал гуэр. – Мыбы итщ Джэдыкъуэм уи деж блэнейрэ нитхауэ. Езы бухгалтерыр цІыху Іуштит, мис мыхэр кыигъэнаш. Уэ пэж фІэкІа жомыІэну Іэ тебдзащ, итІани пщІыкІэ кыщІыбодзэ. ПцІым лъакъуэ щІэткъым, Сергей Кузьмич.

– Сэ нитхакъым жысІэу пыухыкІауэ жысІэркъым, – икІуэтыжащ Кудрявцевыр.

– ГурыІуэгъуэш. 1980 гъэм, уи къуэр илгъэс тІошІ шрикъуам, мобдеж шыситІым дэтхэнэра ВАЗ-2106 къезытар?

– Ар пцІыш. Машинэр сэ си пщІэнтІэпскІэ къэзлэжьа ахъшэкІэ кыыхуэсщэхуащ, – хэпщІыкІыу къэгүзэващ Кудрявцевыр.

– Тыкуэныра кыщыпщэхуар?

– Тыкуэныраш.

– Мы тхылъымпІэр а тыкуэным кыыдаташ. Мыбы зэритымкІэ, машинэр къэзыщэхуар Мамык Салим Кушыку и къуэраш. Мыбы псори итщ, Сергей Кузьмич, двигатели, шассии – псоми я номерхэр. Ахэмрэ уи къуэр зэрыса, иджы пщэжа, машинэм тет номерхэмрэ зэтохуэ. АбыкІэ ГАИ-м мы тхылъыр кыыдаташ. Мамыкымы машинэр кыщыщэхуар февралым и 15-рщ. Февралым и 20-м, уи къуэр кыщалъхуа махуэм етІуанэм, Мамыкымы машинэр кыывищэжа хуэдэу тхылъыр зревгъэхъуэкІыжащ. АбыкІи ГАИ-м кыыдитауэ тхылъ диІэш. Сыт кыыджепІэфын абы теухуауэ?

– Сэ си къуэм машинэ кырищэхуну сом минибгъурэ щитхурэ естащ. АдэкІэ сэ зыри хэсщІыкІыркъым.

– Ари гурыІуэгъуэш. Сергей Кузьмич, улахуэу сыт хуэдиз къуату шыта директору ущылэжьам?

– Дрикъурт.

– Хъэуэ, сэ фрикъурэт жысІэу сыноупщІакъым. Сыт хуэдиз жызоІэ.

– Сом щитІрэ тумэнищрэ. Премие, сыт жыпІэми, сом щыщым нэст.

– Уи щхъэгъусэр лажьэрэ?

– Хъэуэ.

– Лажьэркым. Уи кьуэр-щэ?
 – Си кьуэр Иркутск шылащ, абы щолажьэ.
 – Кьывдэлапыкьуфрэ?
 – Дэнэ кьиклауэ! – пыгуфлакащ Кудрявцевыр. – И щхэ хуэпыхащэрэт.
 – Нэгьабэ зэлзэфызыр круиз фыщылащ.
 – Дыщылащ.
 – Видеоманитофон кьэфщэхуащ.
 – Кьэтщэ... Си унагьуэ хьэпшыным сыт фи луэхуу хэлъыр? Фыхуиткым!
 – Дэ дызыхуитыр дощэж, Сергей Кузьмич, – жилащ Мазизэ. – Нтлэ, круиз фыщежьэм уи щхэгъусэм «Кристаллым» кьыщыхуэпщэхуа, бриллиант зыхэлъ лэлыным, тхьэгъум, пщэхъум сыт хуэдиз епта?
 – Естынукьым апхуэдэ упщлэм жэуап! – зригьлэтащ Кудрявцевым и макьым. – Сыт мы кьэфлыхьуэхэр зищлысыр?
 – Ептынукьым, уэ кьэпщэхуакьыми, и уасэри пщлэркьыми, – еплъащ ар Кудрявцевым. – Ягъэкьуаншэ Хьэцыл, – Хьэцылыр кьэтэджащ. – Кьызжылэ, Кудрявцевымрэ и щхэгъусэмрэ круиз шыклуэм сыт хуэдиз аэропортым ахьшэу щептар?
 – Минитху... Хьэуэ, – иклуэтыжащ Хьэцылыр, – уэлэхы, билэхы, щай фыщлэ езмыта?
 – Ду-урак! – жилащ Кудрявцевым.
 – Сергей Кузьмич, кьеклукьым суд пащхэ апхуэдэ псалъэ шыжыплэну.
 – Кьыхуэвгьэгъу, – ирихьэхащ и щхэр Сергей Кузьмич.
 – Сергей Кузьмич, нтлэ укьызуупщлащ, кьэфлыхьуэр сыт жыплэри. Дэ кьэтлыхьуэр кьэралым и ахьшэр здэфхьаращ. Здэфхьар гурылуэгъуэщ – фшхаш, ауэ хэт зышхар? Следствием ди пащхэ кьрилхьар тэмэкьым, луэхум и лыхэ пллани зэхэгьэкла хьуакьым, абы кьыхэклыуи, судыр здэщысым деж шызэчэнджэцауэ унафэ кьештэ: следствиер щлэуэ егъэклуэклын папщлэ луэхур райотделым егъэхьыжын. Етлуанэу, мы луэхумклэ Кудрявцев Сергей Кузьмич бгъэдэль кьуаншагъэм и инагьыр кьэлъытауэ, иджыпсту шыщлэдауэ гьэтлысын. Дэфшэ, – захуигъэзащ милиционерхэм. – Заводым и бухгалтер нэхьыщхэ Джэдыкьуэр иджыпсту шыщлэдауэ хуит кьэщлыжын, следствиер зэфлэклыу кьалэм дэклэну хуимыту тхыль кьелыхауэ.
 – Кьыпхуадэнкьым, гражданин судья! – кьэклиящ Кудрявцевыр.
 – Ари я гугъащ зыкьомым, – жилащ Мазизэ, – ауэ, Сергей Кузьмич, пэжым нэр ирешл, хейр бгъэкьуаншэу, кьуаншэр щхэхуит щлэпщлын шылэкьым. Мис а иджыпсту фызырыщысыр нэх тэмэмщ...

* * *

Мазизэ флыуэ ищлэрт иджыпсту ищла унафэм «гуанэ» куэд зэрытетыр, ауэ нэгъуэщлу луэхум бгъэдыхьэфакьым, шыгъу зышхар псы ефэжын хуейт. Машлэ кьэпсэлъакьым, машлэ кьыхуэдзэлэшхакьым, ауэ и унафэм яхутеклакьым. Нэхь зыгъэбэмплар Мухьэмэдинщ. «Ухуиткым апхуэдэ унафэ кьэпштэну! – клийрт ар и макьым кьызэрикклэ. – Сыт ухуейми пщлэ хьуну щхэ кьыпфлэщыжрэ уэ?» «Утхьэусыхэну – ухуитщ», – трилхьэжащ Мазизэ трубка. Сыхьэтым щигьуклэ, телефоным дапщэрэ «зимиуклыжами», трубка кьыпщакьым.

Лэжыгъэм и клэм нэсауэ бжэм кьытеулуэри Абубэчыр кьыщлыхьащ. Мазизэ хэпщыклыу кьэщтащ. Пэмыплъауэ ар кьызырыклуар, хьэмэ зыгуэрклэ шышынауэ аратэкьым бзылхугъэр кьыщлэщтар. Абубэчыр и теплэрэат кьэзыгъэщтар.

– Ди тхэ, – луилхьащ Мазизэ и лэр и жьэм, – мыр сыт мы уи теплэр, Абубэчыр? Уи нэклур щхэ апхуэдэу бэга, усымаджэ?

– Си жьэжьейр... Щы фыщлэм сыщлэхуэ, – бзылхугъэм кьемыплъу щхэгъубжэмклэ доплэ Абубэчыр. – Уэ дауэ упсэурэ? Уи закьуэ иджыри?

– Сопсэу, – етлысэхащ Мазизэ. – Тлыс. Дохутыр щхэ зомыгъэплэрэ?

Абубэчыр шэнтым тетлысхьэри псы кьригъэхьуащ, стэканыр и лупэм шыхуихьым Мазизэ и гур пыклэззыхьащ: «Стэканыр мэутхьитхэ, – егупсысащ ар, – и лупэм ерагьклэ ныхьэсыфа кьудейщ. Жьэжьейкьым уэ кьоузыр, тхьэмыщклэ...»

– Уи закьуэ иджыри жыслати, – кьеплъащ абы лыр.

– Хьэуэ, Абубэчыр. Хьыджэбз цыкы сийэщ.

– Сыбыщцккэ сыт, дыздэгъэпсэу жысIэну сыккэкIуауэ арат, Мазизэ. Щымыуэ щыIэккым, щцIэну щытккым, щцалэри ккэдгъэуэтыжынщ.

– Ар пэжщ, щымыуэ щыIэккым, – щэтащ Мазизэ. – Ауэ уи щыуагъэм дерс ккыхомыхыжмэ, уи гъащIэр щыуагъэ защIэу екIуэкIынущ. Лло, уи фызым и щцIэщыгъуэр икIауэ ара, хкэмэрэ и ахьшэр иуха?.. Зэ умыпIащIэ, Абубэчыр. Сэ щцIэрт си деж уккызырыкIуэнур... Си псэм жиIэрт. Ауэ мис мыпхуэдэу «дыздэгъэпсэу» жыпIэу лккэIуакIуэ уккысхуэкIуэну си пщцыхккэпIэ ккыхэхуэнтэккым. УккыкIэрыхуащ, Абубэчыр, ккхэм яхккэ ккыхыжккым. ПщцIэжрэ а ущыкIуэдыну жэщым ккызжепIауэ щытар? Сэ сыделэт абы щыгъуэ, гъащIэм сыт хэщцыкIрэт, ккызгурыIуэн хуеят, ауэ япэ лккэагуныгъэм си нэр ккыщипхуати, сынэфт, сыдэгут.

– Сыт апхуэдизу бжесIар? Сэ уэ зэпымыуэу фIыуэ...

– Щыгъэтыж, Абубэчыр! Уэ узыхуейр зыти, зыIэрыбгъэхккэри, уекъури уежккэжаш. Уэ ахккшэ куэд ухуейт, ныбгъуэр хкэм хэми хум и гур щыIэщ жыхуаIэм хуэдэу, си деж ущышхэми, рестораным уи гур щыIэт, кккэфэ, ефэ здэщыIэмкIэт уи плккэпIэр. Сэ си улахуэ тумэн пщцыкIузым абыхэм унахккэсынутэккым. «СыIэбэм сызыхуейм хуэдиз ккыхэхсху ахккшэ сийэ мыхккэуауэ сыувыIэнккым», – жыпIэгъат а пщцыхккэщхкэм. Ари кккхуылIат, ауэ дэнэ уздынихккэсар? А уи теплккэраккэ? Школ уэзджынэм хуэдэу стэканымрэ уи дзэмрэ зоньккэуэккэу...

– Сэ сыккыщцIэкIуар араккым, – кккэтэджыжаш Абубэчыр. – Ди щцалэр ккэдгъэгъуэтыжи дыздэгъэпсэу. ТхккэмахуитIым нэсау сыккккIуэр сэ мыбы, ауэ ккыщцыхккэпIэ згъуэтырккым. Сэ ккызгуроIуэр...

– КкыбгурыIуэмэ, кIуэж, Абубэчыр. Куэд бжесIэну сигугъат псалккэ дыдж Iэджэ пхуэзгъэхккэзырат, ауэ псори си нэкIэ солккэагъу, гъащIэм силъ ищцIэжаш.

Тембот ккыщцыхккэжаш. Лпыр здэщытымкIэ мыплккэу Мазизэ бгъэдыхккэжаш.

– Сыхккэтиблыр йокIуэкI, цыхубз. Сыт щцIа уэ дыппэплккэу мобдеж дызэрыщытрэ. НакIуэ.

– Хэт уи гъусэр?

– УныщцIэкIым кккэпщцIэнщ.

– Аращ, Абубэчыр, узыншэ ухккэ. АпхуэдэкIэ си деж дяпэкIэ уккэмыкIуэ, – жиIащ Мазизэ лIым дежкIэ зигккэзэри.

Абубэчыри гу лккэита, зыри жимыIэу щцIэкIыжаш.

– Хэт ар? – щцIэупщцIащ Тембот.

– А-а, лккэIуакIуэ гуэрщ.

– Теплккэ дахэ иIэккым... Хккунщ, накIуэ машинэм.

БжэIупэм деж щыт машинэм ккызэрысыжу, бжэр Iуихри Тембот и щцхккэгъусэр иригъэтIысхккэжаш.

– Амиран! – ккыхэкIиикIащ ар, и бгъэр иубыдыжри.

– Сэращ, мамэ, – Мазизэ и куэщцIым ккырилъхккэжаш щцалэм и щцхккэр.

– Мыр дауэ, Тембот, – гуфIэгъуэ нэпсыр хуэубыдаккым бзылъхугъэм. – Мыр пэж, хкэмэрэ пщцыхккэпIэ?

– Пэжщ, Мазизэ, – ещцI и щцхккэр Тембот. – СыкIуэри ди кккэуэр кккэсшэжаш. ЗыпIа лIым и деж дыщыIащ, псори жедгъэIащ.

– Мамэ, – худоплкъей анэм щцалэр.

– Мамэ... Мамэ хккэутэккым ар, Амиран. Мамэ хккэдэ хаулъхккэ жыхуаIэм хуэдэт а уи мамэр, – мэкпыхккэ Мазизэ. – Упсэу, Тембот, уэ нэмыщцIам...

– Хккунщ, Мазизэ, ириккунщ. Уэ угуфIэн ипIэкIэ уи нэпсыр хуит пщцIащ. Амирани игу хыбогъэщцI. НэкIуэж, – зыхуигъэзащ абы шоферым.

Машинэр хуэм дыдэу ежккэжаш. Мазизэ куууэ бауэри, зыккымы гъэхккэуэ и куэщцIым зыщызыгъафIэ щцалэм и щцхккэц Iувым и Iэпхккэубэхэр хигъэлъадэри гуапэу хэпэщэщыхккэу щцидзащ.

РАССКАЗХЭР

ЦЫХУБЗ НАСЫП

I

Мадинэт иужьрей зэманым хэгупсысыхьрей хьуат. И кьуэ закьуэ Фузел, езы анэм игьэсабийуэрэ, и кьэшэгьуэ дахэ нэсат. Дзэм кьулыкьу щичлэри кьигьээжати, иджы шоферу колхозым щолажьэри зы дакьикьэ хуцлэхьэгьуэ игьуэтыркьым, кьишэн луэхуи зэрихуэркьым. Ауэ Мадинэт ельагьу и кьуэм и хьэл-щэным зэрызрихьуэклар, кьыжралэж библиотекэм щылажьэ Фенхэ я пхьум зэрепсалгьэр. Езы Мадинэт куэд шлауэ игу ильат Фузел ин мыхьу, псори кьыгурымылуэ щыклэ зыгуэрым дэклужьыну. Ильэсрэ ныкьуэрэ и щхьэгьусэм дэпсэуауэ арат шлалэ цыкьлур и лэблэм тесу фызабэу кьыщынам. Нысащлэм и ныбжьыр ильэс тлощлым нэса кьудейуэ. Ажалым флэкла лэмал зимылэ щылэжьым, жиалц пасэрейм. Ар пэжщ, ауэ ильэс тлощл флэкла гьащлэм зыри хьумылыагьуклауэ абы урищыкьыныр гуаэщ, гуауэ мыгьушыжщ лыхьыхэм щхьэкьлэ, псом хуэмыдэу, зи лэблэм сабий цыинэ тесу утыкум кьина цыхубз шлалэ цыкьлум щхьэкьлэ. Сыт хуэдэ льягьуныгьэ а тлум яку дэлар! Хэт жиэфыну, кьипщытэфыну, дауи цыхум ягуригьэлэуэну нобэ Мадинэт кьытешэхэжа льягьуныгьэм и инагьыр, и гуауэм гьунапкьэ зэрымилэр? Зыкьилэтыжыну, зыкьиужьыжыну, гукьыдэж ищлу и нэгур зэхихьыфьну а псом и ужькьлэ?..

Гьащлэр лээщ, абы цыхум игу кьэмыклэ лэджэ ирегьэщлэф.

Ильэс ныкьуэ дэклауэ Мадинэт япэ дыдэу и щхьэм кьихьащ: «Жеслатэкьэ умыкьлэ мы Кьущхьэхьум, жьылэри. Укьуами адреихэм хуэдэу щхьэ ущымыларэ? Бгым ехуэха жэмыщлэм и фэр кьыдэзыхьыжын щамыгьуэтым, езыр бгым ехаш. Уи хьушэм щыщымыщкьлэ, емынэм узэрихуэркьым, удэмыпщхьэ». Гуауэм зэгупыр кьыхыхьащ. Игьащлэм жалэр а тлур зэи зэрызэмызэгьыр. Зэгупым гуауэр нэхь хьэлэж ещл, а гуауэр луегьэклэуэтри, езым цыхур эщлэубыдэ, итланэ...

Жалэж мыпхуэдэ хьыбар. Щакьуйищ, зэныбжьэгьуфлэ дыдэу, зы кьуажэ гуэрым щыпсэурт. Зы пщэдджыжь гуэрым, зэгурылуэхэри, мыщэ кьаукьыну жьэпкьым кьуахэщ. Мыщэм и гьуэр кьахутащ, ичынды пщлондэ мыщэр кьэклужьыным пэплэахэщ. Арщхьэкьлэ мор кьэклужьыркьым. Пшыхьэщхьэ щыхьум, нэхьыщлэ ДЫДЭМ жиалц: «си бгым клэпсэ исщлэнци, сэ гьуэм сехынщ, мыщэр ису кьыщлэклрэ клэпсэм сыкьекьумэ, псынщлэу сыкьыдэфхьеиж». Ехаш. Мыдрей тлур поплээри щытхэщ, клэпсэ клэпэр ялыгьыу. Дакьикьипщлэ дэклэщ, клэпсэр зэрылалэщ. Дакьикьэ тлощлэри кьуащ, лэуэлэуэншэщ. Сыхьэт ныкьуэ дэкла нэужь, шлалитлыр кьэгузавэри я ныбжьэгьур кьралээфыжащ. Еплэмэ – щхьэ флэтыжкьым. Гузэвахэщ, гулэжахэщ. Пхьэ зрапхри абы кьытралэхьэри, я нэм щлыр имылыагьуу кьахьыжащ. Жэщыбг нэсати, кьуажэр нэщлэ. Хьэдэр я куэбжэпэм ягьэтлылэри, зэныбжьэгьуйтыр пщлантлэм дыхьащ, нысащлэм и закьуэт унэм шлэсри, еджащ. Ар кьыщлэклэри, «фыкьеблагьэ», щыжилэм, нэхьыжьыр кьэпсалэри, нысащлэм ещыхьэклэуащ: «кьару зыхэгьэлэ, гуауэшхуэкьлэ дыкьыпхуэклэуащ... Мис, ди ныбжьэгьур щылэжкьым...» «Сыт кьыщыщлар?» – кьэопщлэ нысащлэр. «Клэпсэ и бгым ирищлэри мыщэм и гьуэм ихьащ... Ди гугьэмкьлэ мыр мыщэм кьищлэщ. Зэрынэсу мо домбейр кьэлэбэри и щхьэр пичащ». «Фэ фыщоуэ, – жиалц цыхубзым. – Си щхьэгьусэм щхьэ флэтакьым». «лагьу, ар дауэ жьылэрэ? Дэ тшлэжыркьэ, уэ пшлэжыркьэ?...» «Фэри сэри дыщыуащ, щхьэ флэт ди гугьауэ аращ. Абы щхьэ флэтамэ, махуэ псом кьымыкла, мэжэщлалэуэ иса мыщэм и гьуэм ипщхьэнтэкьым».

Пэжщ, Мадинэт и ллыр мыщэгьуэ ипщхьатэкьым. Домбей хьуплэм щылуэ жэмыщлэ дэгьуэ зыгуэрым игьащтэри, щыхуплэ льягэ гуэрым щыхури, иуكلات. Ар зэриуكلات и щыхьэту жэмыщлэм и фэр е и фэм щыщ лыхьэ былым дохутырыр хуейт, акт итхын щхьэкьлэ, ауэ щыхуплэм ехьу ар кьыдэзыхьыжын ягьуэтыртэкьым. Куут, кьыр пщланэт. Фермэм и унафэщлым, льялуэу псоми защыхуигьазэм, Мадинэт и ллыр ехаш. Жэмыщлэм и фэм и ныкьуэр кьытрихь, ар зришыхьэкьлэщ, клэпсэ илыгьымкьлэ кьрипхэкьлыжри, кьежэжащ. Бжэпэм кьэсыжыным сажнитлэ илэж кьыщлэклэнтэкьым зытеува мывэр кьыщлэхуу...

Мадинэт абы щхьэкьлэ зэгуп. Апхуэдизкьлэ зэгупри, гуауэр щыгьупщэжауэ, езы Мадинэт насыпыншэ ищлын щхьэкьлэ абы ехауэ, ар дыдэмкьлэ ллыр и насыпым кьедыгьуауэ аращ зэрибжыр. Сыщыджэлэнур сщлэтэмэ, хьэуазэ тлэклэуэ згьэтлылынт, жалэ. Ауэ ар кьыпхуэщлэрэ? Итлани цыхубзым и щхьэм кьихьар зэребгьэхьуэклэуэ уэ жьылэм кьытепшэныр луэху тыншкьым. Ар куэдым яхуээфлэкьыркьым. Нысащлэм и гуащэ кьэныкьуэкьуркьым, тхьэмадэ кьыхуэгубжьыркьым,

дэтхэнэми «си хьыджэбз цыкIуш» зэрызэришэр, ауэ Мадинэт и гум илгыр зыш: щхьэ емыгупсысарэ си Iэблэм тесу кыггэнам? И нэгум шIэтыр зыш: и щхьэггусэр зэ кьемыплэкIыжу щыхупIэм зэрехар. Ар зэ кьеплэкIыжамэ, Iэмал имыIэу Мадинэт кыльаггунут, ар кыльэггуамэ, шэч хэмылгу, лIым кыггээзжынут. Апхуэдэуи мопхуэдэуи щимышIахIэ, ишIэнуи игу кышщымыкIахIэ, абы хуэфашэ ухуэггIэу ушщысыну? НтIэми илгэс пщыкIубггур илгэс тIошIрэ бггуккым е тIошIрэ пщыкIубггуккым гуашэ-тхьэмадэ иплу бггэдэсыну. Хьарзынэу зыхуимыггэпсалгэIауэ илгэсым нэблаггэ ябггэдэсаш. Хэти емыкIу кьремышI абы щхьэкIэ, ггашIэр ггашIэш, нэхьыжхэми ар кьагурыIуэн хуейш...

Куэд зриггэзахуэрт Мадинэт. Куэдым егупсысырт. Нэху здэшым, гуашэ-тхьэмадэм яжриIэу, и дыш иггээзжыну игу ирилхьэрти, пшэдджыжкым «дауэ нэху фыккьекIа, си хьыджэбз цыкIу» псалгэхэр и гуашэм жиIэу зэрызэхиху, жэщ псом зэриггэпэщар лгэлгэжырт, щэщэжырт, иггашIэм игу зыри кьэмыкIа хуэдэ фIэпсэкIуэд хьурт лIыжкымрэ фызыжкымрэ. Мы дунейм гуфIэггуэу а тхьэмышкIитIым кьахуэнэжар я кьуэрылху цыкIу закьуэрт. Арат ахэр я жьэгупашхьэ имыггэункIыфIыну, я унэцIэ зэрихьэну зышщыгуггыр. Зы пшэдджыжь гуашэм нысэр иггэтIысри, и нэпсхэр и кIэпхын кIапэмкIэ шIилгэшIыкIыурэ, кьыжриIат: «Ди гур поткIукI, си хьыджэбз цыкIу, унэщхьейуэ утлгэггуху. Уэ иджыри усабийш, ггашIэм уи дежкIэ иджышщышIидзэр, ггээзж уи дыщи нэггуэшI унаггуэ зэггэпэщыж. Уи деж щыпэ ублэккым, уи деж щихуыжынукукым, фIы дыдэуи уи щхьэггусэм ухуэшщыгуаш, емыкIу кьыптенаккым, зым и щIыхуи птелгыжккым, уэ узэрыхуей дыдэм хуэдэу дятэкIэ пшIыну ухуитш. Ауэ, дэри дынолгэIу, алыхьри удоггэлгэIу, мы шIалэ цыкIур тпэжыжэ умышI. А зыраш дэ гуггэпIэу кьытхуэнэжар. Дыккэггэлгэггу. Кьытхуэгганэ бжетIафынукукым, сыт щхьэкIэ жыпIэмэ, сэри анэу сышщыташ»...

Мадинэт кьышиудри, маккIэ ггыуэ и лэггунэм шIэлгэдэжаш. Зэзэмызэ игу кьокI: сыту гушIэггуншэ мы ггашIэр. Щхьэ апхуэдэу щыт, зым телгэшIыхь зэпыту, адреир жьэхэфышIыхьурэ ириударэ кьимыггэтэджу? ЩыIэккэ цIыху, кьызэралху махуэрэ ггуэгг захуэ тетми лгэпэрапэу? Дапшэ ухуей? НтIэ, езы цIыхурауэ пIэрэ абыкIэ кьуаншэр? Апхуэдэу щытми, сыткIэ пхуэггэкьуэншэну Мадинэт тхьэмышкIэр? Абы зэи ггашIэм зыпэщIисаккым, еныкьуэкьуаккым. Езыр ггашIэм кьриудашы, кьыггэтэджыжырккым. Сыт хуэдиз гугIэггуэ, бэлутIэIу, нэщхьеггуэ кьышчрэ зи гушIэм кьыггыкI цIыхубзым и нэгум! Уо-о, ар жыIэггуейш. ЖыIэггуей дэнэ кьэна, ар пщызыггэггупшэ тхьэм ухуимыггэзэкIэ жыхуалэм хуэдэш...

Мадинэт хуэмурэ кьэтэджри, и бостеикIэр кьыIыггыу ггуэггыу щыт Фузел цыкIу и IэплIэм ириггэтIысхьэри, быдэу зрикьызылIаш...

II

Мадинэт зыггэггузавэр зыт. Иджыпсту унэм дэсши, псори хьарзынэш, мыбы кьакIуэу зыри кьопсэлгэнукукым, ауэ Фузели шIалэшхуэ цыкIу хьуаш, езыр мылажэу шаггэсынккым. Губггуэм дэкIыжрэ зыгуэрхэр кьепсалгэу шIадзэмэ, дауэ хьуну? ЦIыхухьум ишIэрккым уэ хэт и фэепл пхьумэми, хэт и щIыхьым ухушщысми, сыт хуэдэ щхьэусыггуэм ушщыггэсми, ЗыгуэркIэ... шIалаггэр Iуэхуш, кьытекIуэрэ... «Хьэуэ, хьэуэ, – гужьегуэ зеплгыхьыр бзылгхуггэм, – тхьэм жимыIэкIэ. Апхуэдэ сигу кьэкIмэ, кьэзмыггэзэу си дыш сыкIуэжынш, а емыкIур мы пшIантIэм кьыдэсхьэнккым. Нанэрэ дадэрэ илгыкIынш».

Губггуэм дэкIа лэжыакIуэ кьэс шэ, плIэ махуэм щабж зэмант. Зауэшхуэм и ужь илгэсхэм умылажэу ушаггэсынт, ушаггэсынутэккым. Мадинэти алгандэм куэд шIауэ кьеджэнкIэ хьунт, ауэ председателыр и тхьэмадэм и кьуэш нэхьышIэти, нысашIэм и пашхьэ зышщыггэкьуэншэжырт: бгым щыхуу иукIа и лIыр Кьушхьэхьу зыггэкIуар езырат. Ауэ иггашIэкIэ умылажэу ушаггэсын? Ушаггэсыпэми, емыкIуккэ кьуажэ псор зэрышщыту лажэу, школакIуэ цыкIухьэм деж кьышщышIэдзауэ лIыжь-фызыжхьэм нэс губггуэм итмэ, Мадинэт и закьуэ пшIантIэм дэсын? Зы пшэдджыжь гуэрым сабийр и Iэблэм триггэтIысхьаш, упшIэр адреир IэмкIэ кьышчтэри и гуашэмрэ тхьэмадэмрэ ябггурыуаш.

– Мыр сыт, си хьыджэбз цыкIу? – кьеплгаш абы гуашэр.

– СоукIытэ, нанэ, – еплгыхаш Мадинэт, – кьыум хуэдэу си закьуэпшIийуэ кьуажэ псом сыдэсш.

– И гуггуэ умышI, – кьэлэбэри нысэм и Iэблэм тес кьуэрылгхур Iихаш тхьэмадэм. – Делэ ухьункIэ хьунш апхуэдизрэ уи закьуэмэ. Пэжккэ, Фузел? НакIуэ модэ уэ, уэрэ сэрэ батэр дггэшынш...

Нартыхур бгырыпх пхэпIэм кьэсырт, ауэ абы нэхьрэ нэхь лгэгэжт, ггавэр уиггэлгэггуртэккым гумайм. ЦIыхум и фэр ирихырт, апхуэдизкIэ гуггут, пшIэнейти, псори тхьэусыхуэ кьыггэнат. Псом

хуэмыдэу цыхубзхэр. Абы нэхей дыгээр апхуэдизу гуащIэу кьепсырти, дунейр зэрыщыту кьэлыдынурэ исыжынуш жыпIэнт. Шэджагъуашхэм кыхутрагъэуэ хьэлIамэ ныкъуэмрэ хьэлIэмэпс шынакъымрэ пщIэнтIэпсыр иракъуэкIыу яшхырти, нэгъуэщI мыхъуми сыхьэт ныкъуэкIэ жыг лъабжъэм зыщIадзэрт. Мадинэти, адреи сабий зи гъусэ анэхэм хуэдэу, и кьуэр игъашхэри игъеижащ, езым жьауапIэ кьилыхъуэрэ нэхь Iукаш. Гъунэгъуу уздэгъуэлъын дэнэ кьэна, уздэувын жьауапIэ иIэтэкъым, псори игъуэлъыкIауэ зэпэзэвт.

– КъэтIыс, Мадинэт, – зэхех абы бригадэм я учетчик ФуIэд и макъ. – Сэ иджыпсту сытэджыжынуш...

– Тхьэр арэзы кыпхухъу, – мэтIыс цыхубзыр. ТIыса щхьэкIэ, щIалэм дежкIэ еплъэкIыфыркъым, и гур покIэзызыхь, и фэр покI, похьэ. ФуIэдт япэ дыдэ Мадинэт кьепсэлъауэ щытар. Еянэ классым щIэсу. Цыхубзым зэи щыгъупщэжыртэкъым школым кыкIыжу ФуIэд, гува-щIэхами сысей ухъунуш, кьызэрыжриIар. Сыти хъужын иджы, щIалэшхуэ щIэсщ. Пэжщ, ФуIэд иджыри кьишакъым, кьишэн Iуэхуи зэрихуэркъым. Зы махуэ Мадинэт и ныбжьэгъу Розэ кьыжриIаш: Мадинэт си лъагъуныгъэм кьыщелъэпэуакIэ, си гъащIэр фызыншэу схьынуш. Езы бзылхугъэри зэзэмызэ егупсысырт: ФуIэд сыдэкIуауэ шытамэ, си насыпыр нэгъуэщI хъуну пIэрэт? Сыт сэ иджы, илъэс тIощIым сити насыпыншэу сыкъэнаш. Ауэ, и кьуэр игу къэкIырти, псори зыщхьэщихужырт:.

– Уеша хуэдэщ, – кьеплъащ абы учетчикыр.

– Хьэуэ, тхьэ, хуабэраш, – бэлътокукIэ и нэкIур елъэщI Мадинэт.

– Иджы фэ унэм фыщIэсын хуейт фи быныр фпIыуэ.

– Сыт тщIэн, апхуэдэу кьыщIэкIынт ар зэриухар.

– Уэ иджыри ущIалэщ, – щIегъанэ тутын ФуIэд, – уи гугъэр щIыхэпхыжын щыIэкъым.

– ФIэкIаш ар, ФуIэд, – ирихьэхащ и щхьэр Мадинэт. – А. щIалэгъуэм «дани» кьысхуищIри, и Iэр кьысхуигъэдэжгуэрэ блэкIаш. – Цыхубзым и нэпсым кьызэпижыхьащ. – ИтIани сынасыпыфIэщ, мо упщIэм телъым нэхь гуфIэгъуэ сыт щыIэн?

– Пэжщ, сабий нэхь гуфIэгъуэ зыри щыIэкъым, ауэ абыкIэ уи щхьэр кьыумыгъэпщIэж. ГъащIэр гъащIэщ, уэ илъэс тIощI...

– ФуIэд, сэри си щхьэр мэкIэрахъуэ. СынолъэIу, укытемыгъуалъхьэ мы си гушIэм.

– Хъунш, уэ нэхь пщIэнш...

«ЩIидзащ, – йогупсыс Мадинэт, жыгым щхьэ щIыбкIэ зыкIэригъэщIауэ. – Арат сэ сызыщышынэр. Цыхумуахэмыхъэуи упсэуфынукъым, уахыхьэми, мис, зыкыпкIэрамыщIэу лъэбакъуэ уагъэчыркъым. ФуIэд и закъуэкъым, псори араш. Псалъэ кьыбжамыIэми, нэкIэ уашх, си лIыр сэ бгым щызгъэхуа хуэдэщ мыхэр зэзгъэплъын щхьэкIэ. Сытуи мыукIытэрэ, языныкъуэхэр си адэ и ныбжьщ... А псори зыгуэр хъунт, абыхэм сафIэкIынт, узыфIэмыкIынуыр мыбдеж щысырщ. Сыт жысIэу зыпызгъэкIыну? Игуми сеуэфынукъым...» Мадинэт и напщIэр хэлъэташ. Ар гужьеяуэ и пщэм епхъуэжри, щIалэм дежкIэ еплъэкIаш. ФуIэд щысыжтэкъым. Гур зэрыгъум дыгъур ирожэ жыхуалэм хуэдэу, иужьрей махуэхэм лъэмыкIыу и гушхьэм кьытегъуалъхьэ гупсысэр щIалэм зэхиха фIэщIри арт бзылхугъэр къэзыгъэщтар, къэзыгъэгужьеяр. Сызижагъуэр и гурыщIэм и закъуэу пэщIигъэуэ. Ар Iуэху тыншкъым. Абы щыгъуэми уцыхубз щIалэу, анэ ухъуауэ, унэм ущIыхьэжмэ, зи дамэ зебгъэщIын щIэмысу. Уо-о, Мадинэт кьытехьэлъапэр абдежырат. И гуащэмрэ тхьэмадэмрэ ябгъэдэсу, пщыхьэщхьэм уэршэрыху зыгуэр хуэдэурэ теурт, ауэ гъуэлъыжыгъуэ хъурэ, сабий жеяр лIыжымырэ фызыжымырэ кьагъанэу езыр лэгъунэ нэщIым щIыхьэжа нэужь, мис абдежырат жыхьэнмэ дыдэр. БэуапIэ щимыгъуэтыж щыIэт, кIиинут и макъ кьызэрихькIэ, жэнут и гуащэ-тхьэмадэм я деж, нэгъуэщI мыхъуми и кьуэ закъуэр кьаIихыжу и джабэ щIигъэгъуэлъхьэжыну, ауэ укIытэрт, и напэм кьыхуегъэкIуртэкъым. АпщIондэху щхьэнтэ дзакIэм и дзэхэр хэукIауэ Мадинэт пыхьэрт, макъыншэу, гуузу. Хэт ищIэрэ езым фIэкIа нэпсу абы и щхьэнтэм зыщIифар! А псоми кьаIэщIэкIыу нэхушхэм деж тIэкIу хилъэфамэ, нысащIэм Iэмал имыIэу щIалэ мыщIыху гуэр и нэгум щIэкIырт. Ар зэи Мадинэт илъэгъуатэкъым, ауэ, гъэщIэгъуэныракъэ зи щышынэртэкъым. ТIэкIу зэрихилъафэу, щIалэр кьыкъуэкIырт. «Мадинэт, си жэнэт бзу цIыкIу, – кьыпежьэрт ар и итIыр шияуэ, – кьакIуэт си деж. Аргуэру уи закъуи? Куэдщ уэ бэлыхъу птелъар, кьыщIэуэ мыдэ си жьауэм, сэ иджыпсту узгъэхуэбэжынш». Мадинэт зыри жимыIэу кIуэрт. Езым игъэщIагъуэрт, «мыр дауэ, – жиIэрт, – си гъащIэм схэмылъа хьэл дауэ къэсщта, емыкIукъэ?» ИтIани кIуэрт щIалэ мыщIыхум деж, абы и IэплIэм кыхутэу я Iупэ пщтырхэр зэхуэза нэужьт гужьеяуэ, и нэхэр кьипкIыным хуэдэу зиплыхъу кьыщыщылъэтыр... ГъащIэ, гъащIэ! Сыту угушIэгъуншэ уэ...

Есыж дунейр! МазитІым щІигъуауэ зы уэшх ткІуэпс къеткІухакъым. Гумайр апхуэдизкІэ еташи, нарыхум щхьэщыкІауэ уафэ лъащІэм щыщхьэлэ къыпфІошІ. Дыгъэми сыту щымышынэрэ, гъуэгу мыгъуэм ежъэн, сэбэп хъуну шытамэ, апхуэдэу дэкІеинтэкъым. Щихум хуэдэщ. И мыхьэнэкІи И теплъэкІи. МэкІри мэкІ, зыхуэкІыр умыщІэу. Гумайм и лъабжьэм щІэт нарыхухэм я тхьэмпэм зашыхьыжаш, псы щхьэкІэ малІэ. А гъэм фІэкІа нарыхум и къуэпсыр апхуэдицу екІыхыу цІыхум илгъауакъым. Зы белыпэ нэхьрэ нэхь куууэ ехат, псы лыхьуэурэ. Къуажэм дэт псыкъуыйхэм ит псым пэгуныр щІэуэжыртэкъым, пэгун лъащІэр къэзыгъэжыхьт къыпхуишыр.

Мадинэт кІэнауэпсми идэнут иджыпсту зы Іубыгъуэ закъуэ иІам. Ауэ, дэнэ къипхын. КІэнауэ нэхь гъунэгъу дыдэм унэсын щхьэкІэ сыхьэт ныкъуэкІэ укІуэн хуейщ. ПщыІэр нэхь гъунэгъуш, абы и ныкъуэм хуэдизщ текІуэдэнур, ауэ техьэжмэ, сабийм къытригъэкІыжынукукъым. Мадинэт нобэ нэхь жыуэ кІуэжу унэм сэху тІэкІу кьригъэжэхыну бригадырм елгъауат. Хуит кьищІаш, ауэ и Іыхьэр нигъэсмэ. Араш Мадинэт шэджагъуэ зыгъэпсэхугъуэм темыхьэжауэ щІекъури. Сажнэ дапщэ иІэжу пІэрэ иджыри?

– ЗыбукІыжыну мурад пщІа уэ? – зэхех абы цІыхухъу макъ. КъызэплгъэкІмэ – ФуІэдт. Сэлэт псылгъэр къыхуешый: – Мэ, ефэ.

Мадинэт пхъуэри псылгъэр къыІэщІыхаш, дригъэзейри Іубыгъуищ-плІы ищІа нэужыщ «тхьэр арэзы къыпхухъу» зэрыжымыІар къыщищІэжар. Псыр ирифу щІалэм фІыщІэ хуищІа нэужь, Мадинэт зэрешар и Іэпкълъэпкъ щІэлІэжам кьиІуэташ. Иджыпсту абы и гум жиІэр зыт: зызгъэукІурийуэ сыхэлъащэрэт, бдзапщІэм хуэдэу хьэлъэу мы си Іэпкълъэпкъыр зэщІэзыІыгъэр хэкІыжыху. Си Іэпхъуамбэ дэнэ къэна, си напщІэ къудей згъэхьеинтэкъым, лІам хуэдэу сыхэлъынт.

– КІуэ, кІуэж, мы къэнар сэ нэгъэсыжнщ, – псылгъэр и бгырыпхым кІэрищІэжурэ желэ ФуІэд. – Къэнэжа щыІэкъым.

– АІэ, цІыхум сыт жаІэн, – идэркъым цІыхубзым.

– Мадинэт ФуІэд дэкІуэжаш жаІэнщ, – хэпщІыкІыу губжьаш щІалэр. – Ар, гува-щІэхами апхуэдэу хъунуш. ЖаІэрэ зэфІэкІмэ, нэхьыфІш. Ауэ щІалэ цІыкІур ин мыхъу щІыкІэ, сэ абы сриадэу фІэкІа нэгъуэщІу гурышхъуэ имыщІын щхьэкІэ, нэхь депІэщІэкІам нэхьыфІт.

– КхьыІэ, щыгъэт, ФуІэд, – къыщиуду гыным хуэдэу йоплъ абы Мадинэт. – Си напэр тепхыну щхьэ мурад пщІа? Сэ унагъуэ сыхэсщ, ФуІэд.

ЩІалэм зыгуэр жиІэну и жьэр щызэтрихым, цІыхубзым и нэкІум нэпс пІащэшхуитІ къытелгъадэри и жьэпкъыпэм щыпыткІуаш. ФуІэд и итІымкІи къэлэбэри Мадинэт и нэкІур хуилгъэщІаш, и щхьэм гуапэу Іэ дилгъэри цІыхубзыр мащІэу зрикъузылІаш. Мадинэт къэкІэзызаш, зыкъыІэщІиуду щІэпхъуэжыну игу къэкІат, ауэ...

– Умыгъ, си гъащІэм и дыгъэ, – мэлущашэ ФуІэд, цІыхубзыр зэриІыгъ и Іэ сэмэгумкІэ ар нэхь къызрикъузылІэурэ. Іэ ижымыкІэ шабэу Мадинэт и нэкІур кьрелгъэщІэх, и пщэр гуапэу егъафІэ, бостейбгъэм ит щыІуищ-плІыр етІатэри и Іэр и бгъэм дельхьэри и Іэгум хуэфІу и бгъэр еубыд.

– У-у-увыІэ...

– Мадинэт...

Зэуэ Мадинэт и тхьэкІумэм и гуащэм и псалгъэхэр щыблэу къыщоуэ: «Дэри дынолгъэІу, алыхьри удогъэлгъэІу, мы щІалэ цІыкІур тпэжыжэ умыщІэ». Дэни кьриха апхуэдиз кьару, зэ еІэгъуэм мо щІалэшхуэм зыкъыІэщІиудри, макІуэ-мэлъей, зигъазэр и гъуэгуу кІуэцІридзаш. Абы и напэр, и Іэблэ пщІанэр, и бгъэ зэлухар удзыжымы, нарыху тхьэмпэм игъэузу зэпрахулэкІ, ауэ Мадинэт зыри къыфІэІуэхукукъым. Абы и гум илгъыр зыщ: бетэмалу гуэныхь къыхщыхьыну шыта щыпІэм нэхь жыжэ Іужын. ЗэрымыщІэкІэ шейтІаным кьигъапщІэрти цІыхубз тхьэмыщкІэр. Сыт напэр иІэу дыхьэжынт Мадинэт а пщІантІэм апхуэдэ гуэныхь, апхуэдэ фІей кІэрылгъу? Дауэ ,щІыхьэжынт псэууэ дунейм тетыху фІыуэ илгъагъуну тхьэ зыхуиІуа и лІым и лэгъунэм? «Си псэр си ІэкІэ хэсхыжым нэхьыфІи абы нэхьрэ, – мажэ Мадинэт и нэпсыр ІэщІыбкІэ илгъэщІыжу. – Ялыхь, къысхуэгъэгъу. НапІэдзыгъуэм си напэр текІ пэташ. Ауэ дяпэкІэ...»

Мадинэт кІэнауэшхуэм бгъэдэлгъадэри къэувыІаш. АдэкІэ дэнэ кІуэнт: уелгъэфынукукъым, уепкІэфынукукъым. ЦІыхубзыр ешауэ етІысэхри, хуэмурэ и бгъэр ипхэжаш. ПщыІэр нэгъуэщІ лгъэныкъуэт здэщыІэр. Иджы абы гъуэгум тету укъэкІуэжын щхьэкІэ километритІым щІигъу къэпкІухьын хуейт. Гужьейри здэжэн хуейри щыгъупщэжаш.

– Дыр-р-р, – зэхех абы макъ. КъеплгъэкІмэ – бригадыр Кърым бидаркэм ису къоплъ. – Мыбдеж

щхьэ ущыс, Мадинэт?

– Псы тlэкlу сeфэну...

– Iагъу, пщылэр нэхъ гъунэгъути. Хьэмэрэ апхуэдэу жыжъэ укъыкlуэцlрыкlауэ ара упщlэурэ?

– Нтlэ, – и щхьэр ирихьэхаш Мадинэт.

– Къакlуэ, къитlысхьэ, пщылэм усшэжынщ.

– Хьэуэ, сэ лъэсурэ...

– Къакlуэ, къакlуэ... Уэ нобэ нэхъ жыуэ укlуэжыну жыпlатэкъэ? – еупщlащ цlыхубзым Кърым, пщылэм къыздэкlуэжым.

– Иджыпсту сыкlуэжынущ, сабийр къэсщтэжмэ.

– Фыгъэщlэгъуэнщ фэ, щlалэгъуалэр, – щэтащ бригадирыр, – нэхъ жыуэ дыутlыпщыж жалэри мэлъаlуэ, езыхэр хьэдрыхэщl кlуэцlроклри...

Кърым дэнэ щиллэнт Мадинэт и гушlэм иджыпсту щигъэвыр.. Цlыхубз тхьэмькщкlэм къыфlэщlырт дакъыкыпщl ипэкlэ къэхьуа псори зымылэгъуарэ зымыщlэрэ мы дуней псом темыту. Кърым жиlами игъэукlытэжаш. Нэхьри плъыжъ къэхьури, и щхьэр ирихьэхаш. Бригадирым тутын щлгъанэурэ къыхуеплэкlри, вожэр зэшlикъуаш.

– Др-р-р, къыгъэувылaщ абы шыр. – Сыт къыппщылар, Мадинэт? Уи жагъуэ къэзыщlаlа?

– Хьэуэ, – lушэщаш нысашlэр. И нэпсыр и нэм хуэфlу къыдэплъейри, къеупщlми къелъэlуми къыппхуэмыщlэу жиlащ: – Кърым, щхьэ зы цlыхум хуэгущlэгъуншэ мы гъащlэр апхуэдэу? Къызжелэт, щхьэ зым и насыпыр апхуэдизу егъэлеяуэ ин, гъунапкъэншэ, езыр лlэжыху и гъусэ, адреим нэ плъэгъуэ щхьэ иримытрэ, зэ лъэпэрэпамэ, щхьэ къымыгъэтэджыжрэ? Догуэ, сэ сфlэфlу сылъэпэрэпа, хьэмэрэ апхуэдизу сынасыпыншэну сытыт сэ мы ди щхьэщыгу итым есщлар? Си гъащlэм сыхуэхьуэнатэкъыми, сыхуэхьушlатэкъыми, щылi щымылi жыслатэкъыми. Щхьэ срыргъэуду си гушlыlум къыргъэуэвжа мы гъащlэр? Къызжелэ, сыт мыбы хэкlыпlэу илэр? Согужьей, Кърым, е си lэр сипщэм lэджэрэ сохь, селэу щхьэ .хэзмышыжрэ мы си псэр жыслэу.

Кърым lэнкун къэхьуаш. Дунейр къутэжыху абы и фlэщ хьунтэкъым псалъитl я .щхьэ тезымыч, уеплтам плъыжъ хьу нысашlэ цlыкlум зэуэ апхуэдиз гукъеуэ хамэ цlыхухьум и пащхьэ къыпщрикlутыфыну. Пэжщ, бригадирым ищlэрт нысашlэм и гъащlэр зэрымыфор. Узижагъуэр илъэс тlоущlым лlыншэу къэунэ, Мадинэт, сыт хуэдэу къамылъагъуми, и lум къипщхьэным хуэдэу дауэ зыкыхуамыщlми, ара пщlантlэм щыхамэт. Къалъхуам хуэдэу щlалъагъун хуейякъуэрдунейм щехыжам абы и гъусэу здихьат а лъагъуныгъэр. Лпыжбымрэ фызыжбымрэ ар къамылъагъуу пхужылэнутэкъым, .щхьэ я гуэныхъ къатепхын хуей, ауэ тlуми фlы дыдэу ящlэрт мынобэми мыпщэдэйми я нысэр нэгъуэщl унагъуэ зэрихьэжыну. Махуэ къэс жыгъэр нэхъ къыщыптэхьэлъэкlэ, lыхьсыхьыр нэхьыбэ щыхьукlэ, уи щхьэм хуэпщlэжыфым нэхьрэ нэхьыбэ къыппхуашlэн хуеймэ, хэт и бын уэ узезыхьэнури, сыт ущlызрахьэнури? Мадинэт зыгъэкъуэншэфын мы дунейм теткъым нобэ лlыжъ-фызыжбым я пащхьэ иувэрэ узыншэу фыщыт, сэ си дыщ сокlуэж, жиlэрэ дэкlыжкlэ. Итlани...

– Уэлэхьэ, сымыщlэ бжесlэнур, Мадинэт. Лпыжбымрэ фызылlыжбымрэ...

– Сыт лlыжбымрэ фызыжбымрэ? – къеплaщ абы нысашlэр гушlыхьэу. – Абыхэм я lуэху зесхуэркъым сэ, Кърым. Уи жагъуэ умыщl апхуэдэу зэрызыныпхуэзгъэзам щхьэкlэ, уэ ухамэщ сэ си дежкlэ, адыгэ цlыхубз нэмысми и фащэкъым иджыпсту сэ сщлар, ауэ пхуэсщl пщlэм жызыгъэлaщ.

– Упсэу, ар сэ псори къызгуролуэ. Си гугъэщ лlыжбымрэ фызыжбымрэ къыппхуэткlийуэ лей гуэр абыхэм я лъэныкъуэкlэ къыптэхьэу.

– Хьэуэ, тхьэ, апхуэди щымылэ, ауэ...

– Адреимкlэ, – къылэпыхаш Мадинэт и псалъэр бригадирым, – мыращ сэ уэ бжесlэнур: гъащlэр гъащlэщ, уэ ущlалэщ, упсэун хуейщ, а уи lэблэм тесыр ин мыхьу щlыкlэ гъэзэж уи дыщи, адэкlэ уи щхьэ lуэху зепхуэнщ. Аращ чэнджэщ уэстыфыну, абы нэхьрэ уи lуэхум нэхъ къэзэгъын сэ уэ бжесlэфынукъым. Сэ къызгуролуэ псори, уи пlэм ситам сэри сыгужьейну къыщlэкlынт, сыту жыпlэмэ, ар лlыгъэ зэхэгъэкlыпlэщ. Языныкъуэхэр а щхьэдэхыгъуэм щхьэдэмыхыфурэ хагъэкlуатэ, емыкlу къахь. Гъэузи гъэхьуж, жиlащ пасэрейм...

IV

Мадинэт быдэу мурад ищlащ унэр зехьэн зэриухьу и гуашэмрэ и тхьэмадэмрэ я пащхьэ иувэу lуэхур зытетыр яжрилэну. Нобэ соух, пщэдэй зэфlокl жиlэурэ тхьэмахуэ блэкlащ. И тхьэмадэми

пыхусыху кьеуалэри, гьуэлящ.

Зы пщэдджыжь гуэрым унагьуэм пщэдджыжьышхэ яригьэщ!щ, гуашэр лэжьаклуэ игьаклуэщ, и сабийр тхэмадэм кыхуигьанэри, ятIэм хильхьэн пшахуэ пэгун кыхьыну псыхуэм кIуащ. Мадинэт пшахуэ и щыпэ кьэхтэкьыми ищIэрт дэнэ и деж нэхь пшахуэ кьабзэ, щабэ щыIэми. Чыцэ мэзым узэрыщIыхуэ, сажнэ тIошI хуэдиз узэрыкIуэу, щыIэт пшахуэ кыхышIэфI. Арат нысащIэм зэпымыуэ пшахуэ кьыздрихыр. Ар псынщIэу зэрыкIуэм хуэдурэ мащэ цIыкIу гуэрым ипкIэри, IэмыщIитIкIэ пшахуэ дыщадэр пэгуным кьырикутэу щIидзаш. Хуэхьыным хуэдиз дакыкьэм кьырикутэри кьэтэдджыжыну зыкышщIэтым, макь зэхихам хигуэжаш:

– КьыумыIэт а хьэлээр, – кышхьэщытщ абы ФуIэд. – Уи кIэтIийр зэпегьэчыну ара?

– Апхуэдэ куэд кьэсIэтащ сэ, – кыхуходплейри щысщ Мадинэт. – Сыт укышщIэкIуар, ФуIэд.

– Узмылгагьуу схуэшэчыжыркьыми, Мадинэт, – мащэм ипкIэри кьыгьэтэджаш ар щIалэм. – Си фэр куэдрэ ипхыну?

– Щыгьэт, ФуIэд, сэри си гур... – Мадинэт и щхьэр ирихьэжаш.

– Щызгьэтынукьым, уэри сызэхэщIыкI, – бауэклэщIщ ФуIэд. Пэгуныр кьышщIэри мащэ Iуфэм кьытригьэуэжаш, езыр кьыкIыжри, Мадинэт и Iэр иIыгьыу кьыришыжаш. – Сэ бжесIащ абы адэкIэ узимыгьусэу сызэрымыпсэужыфынур. Сыт сэ апхуэдиз бэлыхь стебгьэлкIэ кьыпхэхуэр? Хьэмэрэ, япэми хуэдэу, нэгьуэщIым удэкIуасэу уежьэжыну ара?

– ФуIэд, жумыIэ апхуэдэу, – кьыIуригьэпкIащ и Iупэр Мадинэт. – Сэ зыгуэрым сыдэкIуэжыну мурад сщIымэ, уи фIэщ щIы уэр фIэкIа нэгьуэщIым сызэрыдэмыкIуэнур.

– Си фIэщ хьуркьым, – пхьуэри кьызэщIиубыдащ ФуIэд цIыхубзыр.

– Щыгьэт, ФуIэд, – мэлыауэ Мадинэт, – зыгуэрым дыкыилыагьунщи си напэр текIащ. Сыт пщIэр, алыхьым укыгьэщIакьэ уэ?

– Мадинэт, сэ зыри си фIэщ хьужыркьым, куэдыIуэрэ сыкьэбгьэщIащ сэ уэ.

– ФуIэд, алыхьри кьузогьэлэIу, сэри...

– УкызымылэIу...

ДакыкыпщI-пщыкIутху хуэдизкIэ Мадинэт ищIэжышхуэ щыIэкьым: и нэхэр кьэутхьуэри дунейр кIэрэхуащ, зыкьомрэ еныкьуэкьуа, ефышIэуа нэужь: узыпэмылэщыну псым зрегьэхьэх жыхуалэрти, щIалэм зришэкIащ. ЛIэм зыгьэлIэн ешх, жиIащ пасэрейм, – зегьэзэхуэж Мадинэт, – сыпэлэщынкьым, сыкIий хьунукьым. Езыми и гушхьэр щхьэ згьэуфIыщIрэ, сэри си кьарур щхьэ сыухыжрэ? ФIыуэ сыкьелыагьу, сэри аращ. Мынобэми, пщэдей...

Мадинэт зыхещIэ и бостейр зэрышчымыгьыжыр, щIалэм щыукIытэу нэхьри зрекьузылэ, зыкIэрешытIэ...

Ах, гьашIэ, гьашIэ! Кьуажэхь защIэу узэхэлъщ уэ. ЩыIауи щыIэуи кьышщIэкIынкьым цIыху уэ узишIысыр и кIэм нэсу кыхуэщIауэ. Тхэмахуэ ипэкIэ гьашIэм апхуэдизу хуэхьушIа Мадинэт иджыпсту чыцэ мэзым пхыж псы цIыкIум и Iуфэм гууэщIу Iульщ дэтхэнэ зы удзыпэ цIыкIури, жыг кьудамэри, кьуалэбзу кьэзылэтыхьхэри, тхьэмпэхэм ятес хьэпщхушщхэри – псори фIэдахуэ, фIэтелыджэу. ДакыкыпщIым дунейр телыджэу зыкызэридзэкIащ, жыхьэнмэм жэнэткIэ зыхуэжаш, абрэмывэу гум кьытегьуалыхьэу щытар псэм фIэлэфI хьуащ, мы уафэм и льябжэ псор макьамэ гуакIуащэм зэщIиштащи, псэр игьэтыншу, игьэину бзылхьугьэм и тхьэкIумэм итщ и щхьэр кьызэтричыным хуэдэу из хьуауэ, и гур кьызэгуиудыным хуэдэу гуфIэгьуэкIэ игьэнщIауэ. Сыту пIэрэ цIыхум гуфIэгьуэшхуэ щIлэм деж псом. япэ и сабиигьуэр игу кьышщIэкIыжыр? Ар Мадинэт ещIэ, гуфIэгьуэм имыгьэудэфа пэтми. Сабиигьуэм нэхьрэ нэхь гуфIэгьуэ гьашIэм зэман хэлъкьыми. Мис иджыпстуи Мадинэт и нэгум щIэтщ,, бостей пIащIэ тIэкIу щыгьыу, льяпщIэу, щхьэпщIэу, хьэлэ хуабэ Iыхьэ иIыгьыу Тэрч кьуэкIий кьышижыхьу. Сабиигьуэ, сабиигьуэ, анэ куэщI аужь... Мадинэт и гум уэрэд желэ. Уэрэд дахэ дыдэ, зэи зэхимыха макьамэ зышщIэлъ. Ар апхуэдишкIэ гуакIуэщи, езыми. егьэщIагьуэ: щхьэ зэхимыхарэ ар япэхэм? Дэнэ щыIа Мадинэт а уэрэд телыджэр щыжаIэм? Е жамыIэххауэ пIэрэ япэхэм? Нобэу пIэрэ япэ дыдэу а уэрэд хуабашэр, гуакIуащэр кьышщIуыр?

Мадинэт кьышщIытэри псым зыхидзаш. Ину мэдыхьэшх, псым зышщIегьауэ, зымыгьэхьейуэ щыль ФуIэд псы кьытрекIэ. Дунейр зэрышчыту Мадинэт ейщ, еупщI иджыпстуи, зы цIыху гуэшэгьу ишIынкьым, щымысхьу абы и зы дакыкьэ кьуитыфынкьым. Кьаруушхуэ иIэщ гьашIэм, Мадинэт апхуэдишкIэ гукьыдэж кьезытыжам хуэщIэмыкIын щыIэкьым.

– КьакIуэ, щхьэхынэжь, кыхыхьэ! – йокIий ар ФуIэд. ЩIалэр хуэмурэ кьотэджри псым хохьэ.

– ИныIуэу уокIий, – жиIащ ФуIэд. – Зыгуэрым дызэхамэ...

Мадинэт и нэгүр зэхуаш.

– Куэду дэгъуаш зэхамэ, – сабыр хъуауэ щытщ иджы Мадинэт. Ар зэщхь щыцэтэкъым и псэм хыхъауэ зриджэгу джэгуальэр зытраха сабий флэкIа. ФуIэди мобы и щытыкIэм, и теплээр зэрыхъуам кыигъэштэжри, и жагъуэ хъужауэ зрикъузылIэри гуапэу ба хуищIащ.

– Къыхуэгъэгъу, уи жагъуэ сщIамэ, – йоIуащэ щIалэр фIыуэ илъягъум. – Сыхуеякъым, уэ емыкIу къэпхьынкIэ сышынауэ аращ.

– Сэ сыщIэшынэр уэ сыкъэбгъанэу уIукIыжмэ, жызоIэри аращ, – щехъуэ Мадинэт и напэ дахэр щIалэм и бгъэгущ Iувым. – Уэ сыкъэбгъапщIэм е гу щIыIэу укъыхушщытмэ, абы адэкIэ зы дакъыкъэ сыпсэужыну сыхуейкъым, ФуIэд.

– Умышынэ абы щхьэкIэ, си псэм хуэдэ. Апхуэдизрэ сызытэплъа насыпыр сэ зыIэщIэзгъэкIыжын хуейтэкъым. НакIуэ иджыпсту ди деж, куэд щIауэ кыппоплъэ ахэр уэ.

– AIэ, ФуIэд, – худоплъей Мадинэт щIалэм насыпфIэу, – ар хъурэ? Сэ ныбжесIэнщ ар щыхъунур. ИIэ иджы, сэри сыгуващ, гурыщхъуэ къыхуащIынщ.

ФуIэд цIыхубзыр кыипхъуатэри и IэплIэм ирикъузащ, и напы, и натIи, и пщи, и бгъи бакIэ щIигъанэурэ псым кыыхыхыжри, нетIэ здыхэлъам и деж игъэгъуэлъыжащ...

И щхьэцыр псыфу, дуфач псыфыр и бостей пIащIэм кызэпхидзауэ Мадинэт пшахъуэ пэгун иIыгъыу пщIантIэм кыдэлъэдэжащ. Тхьэмадэмрэ Фузелрэ унэм кыщцIэкIауэ бжэIупэм деж щыст.

– Сыту куэдрэ укъэта, тIасэ, пшахъуэ умыгъуэтауэ ара? – кьоупщI тхьэмадэр.

– Згъуэтащ, тхьэ, ауэ зыдывгъэгъэпскI жалэри...

«ЗыдывгъэгъэпскI» кыжезыIэн нысашIэ е и нысэм и ныбжьэгъу хьыджэбз иджыпсту мылажьэу къуажэм зэрыдэмысыр имыщIэу тхьэмадэр делэтэкъым. Лыжьым и щхьэр кыфIэхуащ. «Уэлэхъэ, укъэсыжа си гугъэм, Лэкъумэн, – йогупсыс ар илъягъуам; лыжьыр зэреупщIу Мадинэт дэп маскIэм хуэдэу плъыжь хъуат. Армырами, и псэлъэкIэ къудеймкIэ гурыщхъуэ хуищIат, – Бетэмал, щIалэр щытIэщIэкIам, мазитI-щы зэрыдэкIыу дыутIыпщыжын хуеящ. Къуэрылхури дэнэ кIуэнт, дыпсэумэ, дыкыигъуэтыжынт. Мыбы напэтех гуэр кыткIэщIищIыхъамэ, жылэ псом я пащхъэ ди напэр щытекIакъэ. Арат сэ сыкызыхуэтыжыр».

Лэкъумэн и гум мастэ кыыхъауэ и гугъащ. ПсынщIэу и гур иубыдыжри, жыгым зригъэщIащ.

– Уеша, дадэ? – йоупщI абы Фузел.

– Хъэуэ, тIасэ, – кыжьэдеш ерагъкIэ лыжьым.

– НтIэ, уи жеин IакIуэу ала?

Лыжьым зыри жимыIэу ерагъкIэ къэтэджри, жыгыр иубыдащ. Мадинэт ятIэ зэхещIэри шыгъуэгум дэтщ, Iуэхум зыри хищIыкIыркъым. Лэкъумэн и щхьэр мэуназэ, и къэжын къокIуэ, и гум зыгуэрым дыд кыыхиIури иубыдыжащи, хуэшэчыжыркъым, иджыпсту джэлэнущ. ЕрагъкIэ лъэбакъуитI-щы ищIри пырхъуэ пкъор иубыдащ, абдеж дакъыкъэ хуэдизкIэ щытри, пырхъуэм дэкIуеину и лъакъуэ ижыр дрихъеящ, зиIэтыну абы зыщытригъащIэм, зэфIэщахэри, джэлащ. Фузел цIыкIу къащтэри, ину кыкыугъыкIащ, «Мамэ, дадэ джэлащ!» – жиIэурэ шыгъуэгумкIэ ежэкIащ. Мадинэт лъакъуэ пщIанитIымкIэ зэхуитэ ятIэм кыыхэжри, жэрыгъэкIэ унэ гупэмкIэ къежэкIащ. Ар тхьэмадэм щыжьэхэлъадэм, Лэкъумэн къарууэ иIэжыр зэхилхъэри, и нысэр зримыгъэкIуэлIэну и башыр кыишыящ: «М-м-м, дохутыр кысхуеджэ».

Дэнэужэн? ТелефонщыIэкъым, дохутыргъунэгъуушыпсэуркъым. Мадинэтуэрамым кыытэлъэдащ. Фузели магъри абы и ужь итщ. ЦIыхубзыр ипщэмкIэ доплъей, ищхьэрэкIэ йоплтых, къуажэр нэщIщ, псыдзэм ирихам хуэдэу. Жэрыгъэ защIэкIэ укIуэми сымаджэщым дакъыкъэ пщыкIутхукIэ унэсынукъым. Унэсу укъэсыжыху сыхьэт ныкъуэ! Лыжьыр и закъуэу пщIантIэм апхуэдизрэ дэбгъэлтын, емыкIукъэ? Сыт-тIэ хэкIыпIэу иIэр? Хэту пIэрэ мо лыжь хуэм дыдэу къакIуэр? А-а, Батырбэчщ. Ари сымаджэщ... Сымаджэми, къекIухъ, къэсыжыху бгъэдэсынщ. Мажэри лыжьым и пащхъэ йоувэ, и щхьэр ехъахуэ, емыплъу.

– КхьыIэ, емыкIу сыкыуумыщI, ди нэхыжьыр сымаджэ хьэлъэщ, мо сымаджэщым сынэсыху схубгъэдэс.

– Iагъу, Лэкъумэн тхьэмышцIэкIэжыр нэхъ хьэлъэ?.. Жэ, тIасэ, къеджэ дохутыр. КъакIуэ мыдэ, Мышэ, уэрэ сэрэ дыдыхъэжынщ

Дохутыр и гусэу Мадинэт кышигъэзэжам и тхьэмадэр Батырбэч пырхъуэ дыдэм деж щызэригъэпщэжауэ щхьэщыст...

Лэкъумэн щIалхъэри жэщитI дэкIауэ ещанэм Мадинэт пщIыхъэпIэ гъэщIэгъуэн илъягъуащ.

Мадинэт пэгун иыгыу пшахуэхэ а здэщыла щыплэ дыдэм и деж клуа хуэдэт. Мащэм ипклэри пшахуэ кыриклутэу щидза кудейуэ, цыхуху махэ зэхех. Кыдэплэеймэ, Фулэдтэкым, и тхэмадэрат. Мадинэт псынщлэу мащэм кыкыжри и тхэмадэм гунэггу зыхуищлэу щидзащ, зыгуэрхэр жрелэ, ауэ Лэкүмэн и башыр кышиящи, ауэ кудей зригэклуалэркым... Пщлэнтлэпсыр кыехуэху кызуаш Мадинэт. Илэггуа пщыхэплэ хэлэжыым шэджагуэ хуху иггэукыдэмыжаш. Шэджагуэнэужым ар гурыщхуэ бзаджэм зэщлэубыдащ: уэрмырауэ плэрэ а лыжыыр зыуклар? Уэ езыр егупсысыж, сыхэтищым щлигуклэ укэтауэ, уи шыгын щлагыщлэыр псыфу, уэ гуфлэггуэр уи нэгум мафлэу шыблэу укыщыдыхэжам пщлэжрэ ар кызэропллар? Пщлэжрэ «зыдывгэггэпскл» жалэри... шыжыплам лыжыым и нитыр зэрыужыхар, гуауэм абы и щхэр кызэрыфлиггэщлар? Зыри ухуейкым уи тхэмадэр джэлауэ пырхуэм ущежэллам абы и башыр кыпхуишийуэ...

– Ди тхэ, – и жэ ушлар иубыдыжаш Мадинэт, – гунэггуу сызыбгэгдимыггэхэну арат, кысщымэхашэрт. Кыищлат си шытыклэр, си нэгум кыищ гуфлэггуэр гуэныхэ лэужуэ зэрыщытыр. Уо-о, ди тхэшхуэ, апхуэдизу гуцлэггуншэу сыбгэгпшыныжэну арат сыщлыщыбггэуар, а гуэныхыр кыищлэзыбггэхэр? Унагуэм кысхэа флэйр и гум тэхуакым, и псэм дэхуакым. Сыт иджы сэ сщлэжыну, дауэ си гуэныхыр зэрыспшыныжыну?... Лыуклым и гуэныхэ хуэпшыныжрэ, хэмэрэ ар зэрупшыныжыфын псапэ шылэ? Щылэкым, езы ди щхэщыгу ит дыдэм иджыри кэс кыгупсысакым абы пэувын псапэ. Дауэ-тлэ абы и ужyklэ узэрыпсэужыну, дауэ си нэр кызэтесхыу.си гуащэм сызэрылуплэну, и щхэггусэр сэ суклауэ, абы и ажалыр сэ си напэм телуэ?..

Мэггу, мэс Мадинэт. Мазэ дэклри и шхуж кыхэбелджылыклауэ шытар флуэ хэпщыкыу ежэщлэхаш, лэагуэ лэауэ шыта и бггэр еггысэхаш. «Хэдэр еггей» жыхуалэм хуэдэщи, и нитлым шызу мы дуней дахэм еплыну гукыдэж илэкым. И гуащэм зыхуиггэзэу епсэлээфыркым, щхэусыггуншэу и закгуэу кыбггэдэнэркым. Фулэд-щэ, пллэ кыхуилуэхуаш, кьольлу кыхуэзэну, ауэ ар и луэху иджыпсту Мадинэт? Цыхубзым и щхэр и луэхуш. Ар зэрехэр зриггэщлыну лэаныкгуэр имыщлэу, зиггэггужыну щхэусыггуэ кыхуэмыггуэту. Дыгуасэ и анэр кэклуати, сыхэтым щлигуклэ кыешыдащ. «Зыр ллэ щхэклэ псоми залэжыркым, – хушлэрт анэр. – Уэри упсэун хуейш, кгуэ уилэщ, ар хэт уи гуггэ зыплыну? Итланэ... Итланэ, уэ ушлалэщ... Усабийш иджыри, илгэс тлэщлэ ухуа кудейш Дяпэклэщ... Лло укыщлызэпллар? Абдеж щихуа уи гуггэ уи насыпыр?.. Ущоуэ уи гуггэми».

«Сыт мыггуэр хэпщыкырэ уэ сэ си луэхум, мамэ? – кыщлэху и нэпсыр Мадинэт. И жэр мыпсалгэу и гур зэгуоуд. – Си тхэмадэм щлым здыщыхэа щэхур уэ пщлэуэ шытамэ, си луэхут а кьомыр кызжэплэу мыбдеж ущыстэмэ. А псор уи куэщлэ нислэхуэу си гур псэхужатэмэ, сымылэжыну сыкьалгхуа си гуггэанти. Ауэ, нелэмал, ар сэ схузэфлэмыкын луэхуш... Сщлэн хуеящ а сыхээт зы-тлум силэ гуфлэггуэр кызэрысхуэмыггунур. Ар гуфлэггуэшхуэт зы цыхум и закгуэ лысыну, апхуэдэ насыпым сэ сыкыхуиггэщлэуэ кыищлэклэныкым...»

Зэманыр дохутырышхуэщ. Абы хуэмыггэхуж шылэкым. Махуэ плышлэ сэдэкэр зэфлаггэклри, цыхубзитлым я нэгур нэхэ зэхаш, фызыжыыр и кгуэрылгхум нэхэ хуэгуфлэ хуаш. «Тхэм и шыкурш и напщлэм нэщхыфлаггэ тлэклэу телгэтамэ, – клэбплэ гуащэм Мадинэт. – Си гуэныхыри нэхэ сщхэщыкыла кысфлэщлэ».

Пэж дыдэу. Мадинэт, ипэ махуэхэм хуэдэу, тхэмадэ дунейм ехыжам кыхуищла гурыщхуэм бэлыхылажэу егупсысыжыртэкым. Зэзэмызэ и гур ихузу зыкыридзами, «сыт сэ нэхэ ямылейуэ сщлар?» – жилэрти, щхэусыггуэ мин кыиггуэтырт езым зиггэггужыну. Зэ зызыггэкуэншэжа цыхум зиггэггужыну езым щхэусыггуэ кылыххуэ хуа нэуж, зэрызиггэкуэншэжауэ шыта луэхур тэмэму кызыфлиггэщлыну зэрыхэтыр Мадинэт имыщлэу аратэкым. Флы дыдэу ищлэрт. Ауэ бзылгхуггэр зымутлыпшыр нэггуэщлэ: жэщклэрэ пщыху Фулэд кыхуэклэуэрт, и нэр зэрызэтриплэу щлалэр кыщыхэуэрт, блыным кыпхыкырт, унащхэм кыеувэхырт, щхэггубжэмклэ кыдэклэрт. Ар зэрыхуэубыд мы дунейм лэмал теттэкым. Фулэд хуэмурэ кыбггэдыхэрти шхылэныр трихырт, и лэпщэ бланитлымклэ плэм кыыхырти, и: жэщджанэ пашлэ тлэклэур жым зэриххуэ, иггэклэрахуэрт. «Хуэмурэ! – клийрт Мадинэт Фулэд и пщэм нэхэ быдэжу зришэклэурэ. – Си щхэр уоггуэназэ, си псэ закгуэ!» Фулэд абы гуащлэу ба кыхуищлырт, и лэ пхашэмклэ и щлыфэ шабэм гуапэу кыщытелгэщлыхыклэ... Мадинэт гужьяуэ кызэфлэтысхэрт. Апхуэдэхэм деж кымыггэзэу цыхубзыр Фулэд деж клуэфынут, и гуащэр зыщлэлэ пэшымклэ пхыкын хуэмэямэ. Шыщлэклэ гуащэм гу кылытитэм кыытемыхэжыну и напэр теклакэ.

Зы жэщгуэрым щлалэ цыкылу жэяри лгэпаггым ихыри езыр и закгуэу ггуэлгыжаш. Фулэд кыаклуэмэ, зэран хуэмыхуэн щхэклэ. Дакыкыищ-плымклэ гууэщлэу хэлэа нэуж, псынщлэу кыщылытэтри джанэр

зыщидзаш. ШхыІэн кьелусэм и щыфэр игъэтхытхыу куэдрэ хэлыаш Мадинэт. «КърекІуэ иджы, – жиІэрт абы и гум, – сыкърештэ, сызэрыщыту абы сырейш». Ауэ и жеин кыхуэкІуэртэкъым. Адрей жэщхэм Фузел цыкІу псысэ жриІэр нимыгъэсу Іурихырти, зэрыхуари имыщІэу нэху къекІырт. ФуІэд епщІыхьу.

Ар жеину ныщхьэбэ нэхрэ зэи нэхь хуеятэкъым. ИтІани, плъагъуркъэ, дауэ зимыщІми, сыт кымыгупсысми жейм езэгъыркъым. Мадинэт зэмыгупсысамрэ абы кымыгупсысамрэ укІуэдыж, жей закъуэм нэмыщІ. Джэд япэ Іуаш. Майскэм кІуэ бэзракІуэхэр зэщІэхьеш. Нэху шыным сыхьэтитІ-щы иІэжу араш. Уэрамым зыгуэрхэр щопсалъэ, гу макъ кьоІу. Хьэблэ псор кызэщІигъачэу зыгуэрым и пэр елъэщІ. Ар Мадинэт и тхьэмадэм и кьуэш нэхьыщІраш. Жылэ псом ящІэ абы фІэкІа апхуэдэу зи пэ кызылъэф нэгъуэщІ зэрыдэмысыр. Абы и щхьэгъусэ...

Абдеж Мадинэт и гупсысэм щыпеч. Іурихаш. ТэлайкІэ мамыру хэлыауэ, и Іэхэр игъэхьейуэ щІедзэ. И щхьэр лъэныкьуэкІэ ирехьэкІ. ИжымыкІэ зегъазэ, ауэ куэдрэ темылыу, зыкъегъэзэж. Езэгъыркъым. Апхуэдэурэ сыхьэт ныкьуэ дэкІауэ, Мадинэт гужьейуэ кыщолъэт, и кьуэм дежкІэ мажэ кыищтэжыну, ауэ джанэ зэрыщымыгъыр къешІэжри, псынщІэу зыщедзэ. И кьуэр и гупэ къехьыжри мэгъуэлъыж. «Тобэ, – желэ абы, и щІалэ закъуэр зыкІэщІикьузээрэ, – делэ сыхьурэ, хьэмэрэ...» И нэгъуэщІэкІа пщІыхьэпІэм йогупсысыж. ПщІыхьэпІэ кІыхьы илъэгъуакъым. Фузел цыкІу пэным щІэкІ хуэдэт. «Дэнэ укІуэрэ, тІасэ? – йоупщІ абы гуапэу Мадинэт. – Иджыри жьыІуэщ, къакІуэ, къэгъуэлъыж». «Хьэуэ, – жи щІалэ цыкІум, – ФуІэд упэплъэрти, уи гупэ сыкыхьэпхуаш». Жеижынти абы иужькІэ Мадинэт!

V

ФуІэд... Сыт бэлыхьу кытрилъхьа ар бзылъхугъэ цыкІум. ФуІэд нэмыщІам, жиІэрт Мадинэт и гум, мы дунейм теттэкъым сызэгупсысын, си кьуэ закъуэр пІыным фІэкІа. Езы щІалэри лъэданэ инащи нэгъуэщІым и деж кІуэнукъым, дэгъу-нэф зищІащи, нэгъуэщІ хьыджэбз мы дунейм тету кыфІэІуэхукъым: зым епсалъэркъым, кытелІэ хьыджэбз къомыр илъагъуркъым. Илъэсым нэсащ а тІур чыщэ мэзым зэрыщызэхуээрэ. Сыт хуэдизрэ кьелъэІуа абы ФуІэд, сыт хуэдиз письмо и шыпхьум кыхуигъэхьа, итІани зэ хуэзакъым. ЩІымахуэ псом унэм щІэсащ, пщІантІэм кыдэкІакъым. Гъатхэ хьууэ губгъуэм ихьэжа нэужь, и гуашэм кІэрыІакъым, кІапсэкІэ гуапхам хуэдэу и гъусащ. ФуІэд губжъащи, зытеувэ щІыр илъагъуркъым, дыгъужьым хуэдэу псоми яжьэхолъэ, тхьэмахуэм зэ и жьакІэр иупсыркъым, мэзылым хуэдэу зэщІэкІэжауэ къекІухь. Жылэм цыху дэсыжкъым иджыри къэс абы кыищІимышэр зымыщІэ. Языныкьуэхэми Мадинэт ягъэкъуаншэ: сыт щІыщысыр? ИлъэситІым щІигъуаш фызабэу кызыэрынэрэ, и дыщ кІуэжу щІыдэмыкІуэн щыІэкъым. Абы нэхрэ нэхьыфІ ишэну ар? Адрейхэм ядэртэкъым: зи насып, сыту цыху гъэса-тІэ а цыкІур. Хэт иджы апхуэдэу пхушысынур? Тхьэ дыдэ, ар нэгъуэщІ зыгуэру шытам, илъэс дэмыкІуэ и кІэр Іэтауэ щІэмыпхьуэтэм. Мыр бзылъхугъэ телъыджэщ.

Езы Мадинэти и гур пыткІукІырт. ФуІэд и щытыкІэр илъэгъуа нэужь, абы и гын къакІуэрт, хуейт бгъэдыхьэу едэхэщІэну, игу фІы хуищІыну. Ауэ гуашэр дэнэ ихьынт, ар ныбжьу и гъусэт. Иужьрей махуэхэм хуабэр апхуэдизкІэ етат, хьэуар апхуэдизкІэ къэплъырти, пщэдджыжь тІэкІумрэ пщыхьэщхьэмрэ фІэкІа узэрылэжьэфын щыІэтэкъым. Абы кыхьэкІыуи унафэ ящІат жэщым хэсу лэжьэну. Мадинэт и кьуэр и анэм кыхуигъэнауэ езыр хэсу губгъуэм щыІэт, и гуашэри и гъусэу.

Мадинэт и фІанэр хуалыху гувати, адрей фызхэм нэхь къакІэрыхуауэ кІуэрт. Нартыху хьэсэм зэрыхыхьэу ФуІэд кыищІэрыхьаш.

– Мадинэт, – еджащ щІалэр хуэму цыхубзым.

– Сыт, ФуІэд? Дыкъалъагъунши...

– Куэду дэгъуэщ дыкъалъагъум. СынолъэІу, дызэхуэгъазэ. Дызэпсэлъэн хуейш...

– Сошынэ, ФуІэд. Япэм дыщызэхуэзам къэхьуар плъэгъуаш, – идэркъым Мадинэт. – Иджыри...

– Иджыри, етІуани уэ уи Іуэху хэлькъым а къэхьуам, – мэгубжь щІалэр. – Ныжэбэ псори жеижа нэужь мо дзэл лъабжьэм сыщыппоплъэ.

Ар жиІэри ІукІыжаш. Мадинэт ар зэрымыхьунур, апхуэдэ делагъэкІэ кыпэмыплъэну жриІэнут, ауэ ФуІэд жьыжэ нэсыжат. Пэжщ, цыхубзыр хуеямэ, а псори абы кІэлыжиІэфынур, ауэ...

НтІэ, кІэлыжымыІам фІы хуэза. Мис, и гур пыкІэзызыхьу хэльщ, сыкІуэн, сымыкІуэн, желэри. ПщыІэм щІэлъхэр жеижащи, хэти кыхоІуэщхьукІ, хэти кыхопырхьыкІ. Къыбгъурылъ и гуашэри

жей Іәфіым хэтци, топ гъауэ ухуеймэ, зыкынгъэхъеинукъым. Мадинэт къэтэджын мурад ищІу и Іәпкълъэпкъым щыщ гуэр зэригъэхъейуэ, и тхъемадэр баш иІыгыу къоув. Умыделэ, – кыжреІэ абы зыгуэрым, – сыт уи напэр щІытепхыжыр? Япэм кыпщыщІар уфІэмащІэ, хъэмэрэ къэнэжар бгъэлІэну ара?» «УщІэмыкІуэн щыІэкъым, – къоныкъуэкъу и гур, – ФуІэд уэ фІыуэ уолъагъу, езыми укълъагъуж, уи щІалэгъуэм умылэгъуа насыпым сыткІэ ухуей жъы ухъуа нэужь? КІуэ кыппэплъэм деж, игу зыщомыгъауэ. Умышынэ».

Мадинэт шынэуи? ИгъащІэм шынэ игу къекІакъым. Еплъыт ар кызырэытэджам. И гуащэм йоплъ: къэушауэ пІэрэ? Хъэуэ, къэушакъым, ІәфІ дыдэу мәжей. Гугъу ехъащ, ирежей. Уэ нежъэ, Мадинэт. Ар лъапэпщІийуэ пщыІэм кыпщІокІ, метрищэ хъункІэ пщыІэм пэжыжъуэ клэнауащхъэм тет дзэл жыгыжъымкІэ еунэтІ. Абы нэмыс щІыкІэ ФуІэд кыпожъэри и лъагъуныгъэр ІәплІэкІэ къещтэ, и Іупэм, и напэм, и пщэм ба хуищІурэ жыг лъабжъэм щІехъэ..

- Сыту угущІэгъуншэ уэ, Мадинэт, – гущІыхъэу жеІэ ФуІэд.
- Сыт щхъэкІэ, си дуней нэху?
- Илгъэсым щІигъуащ дызэрызэхуэмызэрэ.
- Мис-тІэ, иджы сыкълъауащ.
- Укълъауащ, – ба хуищІурэ етІэщІ ар щІалэм...
- Ауэрэ нэху шынуш, ФуІэд, – зыкъещІэж Мадинэт.
- Ирещ.
- Апхуэдэу хъунукъым.
- Сыт щыгъуэ зыгъэпщІкІун щыщыдгъэтынур?
- Мыгувэу, – къотэдж Мадинэт. Жыг къудамэм фІэль и щыгъыныр щетІэгъэж.
- Нэгъаби жыпІат ещхъыркълъабзэу.
- Нэгъабэрэ мы гъэмрэ зэхуэдэкъым... ИІэ, сэ сокІуэж, си дуней нэху.
- ИІэ. Упсэу.
- Уэри упсэу.

Мадинэт и лъакъуэр щІым еІусэу ищІэркъым. Дамэ кытекІам хуэдэу псынщІэ хъуащ. И гум аргуэру уэрэд жеІэ. АпхуэдизкІэ уэрэд дахэщ, уэрэд гуакІуэщ абы жиІэри, щІыльгъэм темыхуэжу уафэ псори иуфэбгъуащи нэхуш хъэуа къабзэр кыгъачэу тхъэкІумэм къоІуэ. Абы щІэль псалъэхэм хуэдэу гуапэ Мадинэт зэи зэхихакъым. Сыт зэхиха абы япэм? Иджыщ Мадинэт псэун щыщІидзэр, иджыщ абы и насыпыр кыпщыкълъауэ. Алъандэрэ ауэ сытми дунейм тетауэ араш. Мис иджы уигълъагъунщ Мадинэт зэрыпсэу, гъащІэм и дэтхэнэ дакыккъэми пщІэ зэрыхуащІ, насыпыр зэрагъафІэ. Мы дуней псори зэтэзыІыгъэ лъагъуныгъэм ныжэбэ Мадинэт етхъэлэ. ГуфІэгъуэм зэщІиштауэ ар пщыІэм носыж, щэху дыдэурэ кІуэщІрокІри зыхэлгъам деж кыщцоувылэ. Кыщцоувылэри... дуней псор кІыфІ мэхъу. Гуащэр пІэм хэлъыжккъым. Мадинэт илгъагъур и фІэщ мыхъуу лъэгуажъемыщхъэ зрегъауэ, пІэр къеІэбэрэбыхъ. ЩыІэкъым. Гуащэр бзэхащ.

– Куэд щІащ ар нызэрыщІэкрэ, – жиІащ адэкІэ кыпщыль фызым. – Уэ ущІэкрэ, дакыккытІ-щы фІэкрэ дэмыкІу, езыри ныщІэкрэ.

«Уо-о, ди тхъэ, – къожэх Мадинэт и нэпсыр, – псоми ящІэр. Хъэдэм хуэдэу фыжей си гугъа мыгъуэти: Мыр дауэ дуней, мыр сыт насыпыншагъэ... Гуащэр кълъыхъуэжын хуейщ. Дэнэ ущыльыхъуэнур?.. КыдэплъэкІуауэ пІэрэ?»..

Мадинэт и щІыфэр тхытхащ. Сыти нэхъыфІщ абы нэхърэ. Блыным ирагъэуваІэу яукІым нэхъ кыищтэнщ. Ар хуэмурэ кызыэфІоувэжри пщыІэм кыпщІокІ. Уафэ джабэм вагъуэхэр щызэщІопщІыпщІэ, нэхуш бзум и уэрэдыр кІыхъу хеш, цІыр-цІырхэр зэподжэ, дзэл жыгыжъ лъабжъэм ФуІэд щожей. Мадинэт абы и деж кІуэну ежъат, ауэ лъэбакъуипщІ имычу кыгъээзжри къуажэм ехыж гъуэгум теуащ. ЦІыхубзым и гум жиІэрт гуащэр унэм кІуэжауэ.

Нэху щыщ дыдэм ар пщІантІэм дыхъэжащ. Гуащэм и пэшым уэздыгъэ щыблэрт. Мэдинэт и гур нэхъ кызырэыгъуэтыжауэ бжэр Іуихри пэшым щІыхъащ. Гуащэр къэщтащ, ауэ нысэм гу лъригъэтэщакъым. Ар къеплъэкІри зыри жимыІэу гъуэлъыпІэм итІысхъащ. Мадинэт игъэщІэгъуащ фызым и теплгъэр: абы и фэр шэхум хуэдэу пыкІат, и нитІыр адэ кІуэри итІысхъэжат, и нэжыгъуцыр уэсым хуэдэу хужъу пытхъукІат. Зи иджыпсту кхъаблэм тегъэгъуалъхъи, хъэдэ хъэзырщ.

- Уи хъэпшыпхэр къащти уи анэ и деж кІуэж, тІасэ, – жиІащ хуэмурэ гуащэм.
- Сыт къэхъуар, мамэ? – ежъащ Мадинэт гуащэм и дежкІэ.
- УвыІэ абдеж, – зэхуикІащ абы и нэщхъыр. Нысэр къэувылащ. – Си гъащІэм сынокъуэншэкІакъым,

сынобзэджэклэкым, щхьэ си напэр тепха? УзгъэтIысри бжесIа мыгъуэти, уэ иджыри усабийщ, гъащIэм уи дежкIэ иджыщ шыщIидзэр, гъээж уи дыщи нэгъуэщI унагъуэ зэгъэпэщыж. Уи адэ мыгъуэр сэ сыукIат, псэууэ пщIантIэм дэсти, щхьэ умыкIуэжарэт?.. Сыт напэтех, сыт фIей уэ мы си унагъуэм кыпхьар?.. Куэдщ, сыношхыдэркым, сынозауэркым, ауэ мы пщIантIэм удэсу зызумыгъэлыагъу. Уэ удэмыкIынуэм, сэ сыдэкIынуш...

VI

Фочышэ икIам ирагъаппэ зэманыр. Ар икIи тэмэмщ. Дыгъуасэ хуэдэщ а псалъэхэр и гуащэм кышчыжриIар, иджы езыр гуащэ хьуащ. Фенхэ япхьу дэгъуэшхуэр нысэу кыхуашэри кышцIагъэтIысхьащи, Мадинэт дуней гуфIэгъуэр иIэщ. «Ялыхь, сэ нэхрэ нэхь насыпфIэ щIы, – йоплэ ар и нысэм жыжьэу кышчыту, и нэпсыр щIильэщIыкIыу, – сэ слъэгъуар йомыгъэлыагъу мыбыхэм...»

Гуащэм кыжжриIахэм иужькIэ, Мадинэт сабийм и хьэпшыпыр шумэданым дильхьащ, езым ейри нэгъуэщI зым дигъэзагъэри, кыдэкIащ. И дыщ игъээзэжакым. Шумэданэхэр и ныбжьэгъум я деж щигъэуври, и анэм деж кIуэри сабийр кыIихыжащ. Япэ кыхуэзэ автобусым итIысхьэри, къуажэр ибгынащ. Мазищ дэкIауэщ ахэр здэщIэр кышцащIар, ауэ хэт мыкIуами кыгъээзэжын идакым. ФуIэд щэ, плIэ кIуащ, ауэ зыри кыкIакым.

– Абы фIэкIа укъэмыкIуэ, ФуIэд, – кыжжриIащ иужьым Мадинэт, – уэрэ сэрэ зэи насып зэдэдгъуэтынукым. Си гугъащ уэ фIэкIа насыпфIэ сызыщIыфын цIыху мы дунейм темыту, ауэ сыщыуащ, зэ сыплушIакым иужьыр хьэдагъэ мыхъужу. Арауэ кышцIэкIынт сэ си насыпыр зэрыхуенур, си гъащIэр зэрэкIуэкIынур. ГъащIэм упэщIэувэкIэ кыкIын шыIэкым. Ар щхьэгъэпцIэжщ...

ХьэгъуэлIыгъуэр зэфIэкIащ. Псы зыщIэужа хуэдэ, унагъуэр щым хъужащ. Пшыхьэщхьэшхэр зэфIокIри нысэмрэ къуэмрэ лэгъунэм щIохьэж. Мадинэт и закъуэ кьонэри, пэшыр кызэхеплтыхь, тэлайкIэ хоплэри, мэгъуэлтыхь. Хэлыщ и закъуэу. Япэм Фузел щIэлът и гъуэлтыплэр модрей блыным кIэрыту. Иджы ари нысэм кIэщIишаш. Мадинэт зэхех а тIум зыгуэрхэр эжралэу, ауэ зытепсэлыхьыр кыгурыIуэркым. ДауикI, лыагъуныгъэщ. Лыагъуныгъэ... ДэкIуэжын хуеящ ар ФуIэд! Иджы и закъуэпцIийуэ хэлърэт. Иджыри фызыжь хьуакым Мадинэт, тхьэмахуэ зэхуаку блэкIауэ араш илбэс плыщI зэрыхурэ. Къуажэм цIыхухьу дэскым ар блэкIамэ, кыкIэлъымыплъу. Илбэс даппэ хьурэ мы жылэм зэрыщыпсэурэ, итIани зы цIыху зыхуигъэпсэлыакым. Сыт щхьэкIи зыхуигъэпсэлэнт, ФуIэд пищIыну, абы пигъэувыфыну зы цIыхухьу яхилгъуатэкым мыбы. ИкIи пигъэувыфнутэкым. Мадинэт етIуанэу кыхуэзэщIэнэжа лыагъуныгъэр абрагъуэт. НэгъуэщIу уеджэфынутэкым абы, нэгъуэщI цIэ пхуфIэщынутэкым. Мис иджыпстуи и къуэмрэ и нысэмрэ я макъыр машIэ дыдэу зэхех, ауэ зэгупсысыр нэгъуэщIщ – ФуIэдщ. «Фузел жесIэу сеплтын?» – егупсысри и щIыфэр тхытхаш, и нэкIум мафIэр кьридзаци ес. «ЗыгъэпсэхуакIуэ кIуэну жалаци... Схужелэнукым, щхьэ си щхьэр кьэзгъэпцIэжрэ? Мы дунейм теткым фIыгъуэ сэ ар абы зэрысхужелэн. Мис апхуэдэу насыпыншэу сылIэжынщ». ФуIэд иужь дыдэ кышчыкIуами хуэмыфащэу хуэябгаш, мыхъумыщIэ жриIащ...

Мадинэт хуэмурэ кьэтэджри шифоньерым фIэль и цыхьар IэльэщIыр кыдыхаш, ар зытриубгъуащ, вакъэ шабитIыр зылыпиIури, щIэкIащ. Пырхьуэ дэкIуеипIэм тетIысхьэри и щхьэр пкъом кIэригъэщIащ. Гъэмахуэ жэщ дыдэт. Мазэ нэкIухур уафэ джабэм щесырт, и нурым вагъуэхэм я нэхур ефэгъуэкIыу. Дуней псор цIыр-цIыр макымрэ хьэндьркъуакъуэ кIакIэ макымрэ зэщIащтащи, нэгъуэщI гъащIэ шыIэжу пщIэркым. Гъуэгум тес къазхэр «хьушIами», жьэгъуашхэу щыс жэмхэм шыщ бууами, хьуакIуэу къуэкIийм дэт шыхэм зы къахэщыщыкIами, джэду Iэпэлыапашхэм игъэщта хьэжь гуэр банэми апхуэдэу зэхэпщIэркым. Гъэмахуэ жэщым Тэрч Iуфэ а тIур шытепщэщ. «А псоми насып зырыз яIэщ, – мазэм и нэр тенауэ йогупсыс Мадинэт. – ЦIыр-цIыр пэт... ГъащIэ, гъащIэ, хьуатэкым ар насып гуэшыкIэ. IульхьэкIэ ягуэша фIэкI пщIэнкым...» «ПсомкIи къуаншэр уэраш, – кьепIэскIуащ абы и гур. – Сыт уэ гъащIэри щIэбгъэкъуаншэр, цIыр-цIырри пщIытелхьэпIэ щIэпщIыр? Насыптэкъэ уи дежкIэ ФуIэд?» «Насыпт, – захуэу кызэфIотIысхьэ Мадинэт, – ауэ насып щIагъуэтэкым. Сыт абы насыпкIэ уеджэну, зэ дызэхуэзакым и кIэр нэщхьегъуэ мыхъужу». «Хэт абыкIэ къуаншэр? – идэркым и гум. – Уи тхьэмадэми уи гуащэми кыбжалакъэ: тхьэр арэзы кыпхухьу, ухуэщыгъуащ, ирикъункIэ унэщхьеящ, ушIалэщ, уи дыщ кIуэжи унагъуэ зэгъэгъуэтыж», – жалэри? Абы кыкIыр зыт: ди жьыщхьэ емыкIу кытхуумыхь, жалэу арат. Уэ-щэ?.. Уэ пщIар уошIэж». «Сызыпэлэщыжакым, сыт сэ сыбгъэщIэнур? – фызым и нэкIушхьэм нэпс кытолбадэ. – Иджыпсту мыбдеж кыIухьэми зы псалъэ схужыIэнукым, езым сыт жиIэми сщIэну фIэкI. ФIыуэ солъагъу, сыт сыбгъэщIэнур?»

Мадинэт псчэ макъ зэхихаш. Ар щтауэ кышщыльэтри щыхъэжыну игъэзат, ауэ къэувылэжри, аргуэру эщлэдэлуклаш.

- Мадинэт, – зэхех абы Фулэд и къаджэ макъ.
- Хэт ар? – йоупщл макъым, пырхуэм къехыурэ.
- Сэраш, Фулэдш.
- Дэнэ укыкла, лей, жэщыбгым?
- Сэ жэщ къэси сыщылаш мыбы.
- Дэнэ?
- Фи къуажэ. Фи пщлантлэр, хадэр сохъумэ, – ирихъэхаш и щхъэр Фулэд. – Къуажэбгъу дьдэр кыххэпхаш, ушынэргъэ?
- Сэ нэхъ шынагъуэ мыбы къэклуэнкъым. Уэ сыт жэщу мыбс щыпщлэр, Фулэд?
- Уи деж сыкъоклуэ, Мадинэт. Си гъащлэкИ сыкъэклуэнуш. Сэ лъагъуныгъитл силэкъым, силэр уэ зырщ. Сыт сэ си мыхъэнэ си лъагъуныгъэ закъуэм, сыщлэпсэу гугъаплэм пэжыжъэу сыгъуэлъу сыжеймэ? Хъэплацлэри мэжей, былымри мэжей... Сэ сыщыхуш... Сэ псалъэ стащ...
- Фулэд, – иубыдыжаш Мадинэт и бгъэр.
- Ар пэжщ, Мадинэт. Уэ пхузилэ лъагъуныгъэр уи флэщ спщлын щхъэклэ, уи пащхъэ...
- Фулэд, алыхъым укыигъэщлам, – и нэпситлэр кышщлэжу лъэлуаш Мадинэт. – Си флэщ мэхъу, си псэм хуэдэ. Псори си флэщ мэхъу. Дызэхуэзакъэ...
- Ар машлэщ си дежклэ, – къолыдыкл и нитлэр Фулэд. – Лэпхуалъэ из хъуркъым сэ сызыхуейм елытауэ. Сэ уэ узэрыщыту сыпхуейш...
- Сэ симис, Фулэд.
- Иджыри къэс бэлыхъу стелъар пщлэншэ хъуамэ, дьпэклэ гъэпщклуауэ зыри сыхуеижкъым. Сэ уэ сыпхуейш дакыккъэ къэс, узмылъагъуу схуэхъыжынухъым зы сыхъэт. Тэмакыи къаруи силэжкъым, Мадинэт, сызэхэщыкл, уи флэщ сыщл!
- Умыклый, си псэм хуэдэ, си флэщ уохъу, – зрекъузылэ абы Фулэд.
- Фулэди Мадинэт гуапэу зрекъузылэри я лупэ пщтырхэр зэхуозэ...
- Бжеслэн мы унэр кышщлэсщэхуар? – зыщегъафлэ Фулэд и лэпллэм фызым.
- Сыт кышщлэпщэхуар?
- Мобдеж тет дзэлыжыраш.
- Дыгъаклуэ абы и лъабжъэм.
- Сэ джанэ флэкл сщыгъкъым.
- Ягъэ клынкъым, сэ узгъэпщлэнкъым...

VII

Пщэджыжъым Мадинэт зэралъагъуу къуэри нысэри зэплъыжаш. Анэри тлэклу лэнкун хъури, еплъыхаш.

– Дянэ, мыр сыт? Уэ илъэс тлощлрэ тлурэ узэрыхъу лъандэрэ узоцыхури, уоцлэж, сэ абы щыгъуэ илъэсиш сыхъуауэ арат, нобэ хуэдэу ущлалэу, нэфлэгугулэу услэгъуауэ сщлэжыркъым. Укышщальхуа махуэщ жыслэнути...

– Фытлысыт тлур, Си нысэ цыклум тлэклуи сыщоуклытэ, ауэ ар сэ си бын щыхъуаклэ, ирырещлэ си щэхури. Абыи зыгуэр кыхыльхъэнш. Фузел, си щлалэ цыклу закъуэ...

– Кхъылэ, дянэ апхуэдэу жумылэ. Уэсат къащлыж нэхъей, сытеплъэ хъуркъым а псалъэхэм.

– Хъунш, тласэ. Нтлэ, усплаш, мыр жыхуэплэр пхуэсщлаш. Пщлэжрэ, зэгуэр мыбы зыбжанэрэ щлалэ гуэр къэклуауэ щыташ. Си гугъаш дила псалъэмакъым иужыклэ ар ди деж къэмыклуэжыну, си гугъу кымыщлыжыну. Къызэрыщлэклымклэ, ар жэщ къэс ди уэрамым дэтщ, ди хадэм исщ, ди бжэлупэ лутщ.

– Фулэд жыхуэплэр? – къеплъаш абы къуэр.

– Нтлэ. Уэ пцыхурэ ар?

– Дянэ, уэ узилэу сэ зэи зеиншэ сыхъунукъым. Дауикл, нэхъыфлт си адэр силэжам, абы и жъауэм сыщлэту сыкъэхъуам, ауэ уэ сэ зыми себгъэхъуэпсакъым. Адэ симылами, зы цыхум си гъащлэм къызжилакъымфызабэкъуэжилэу, екызыхъуэнакъымсамыгъэсэфауэ. Итланизэпымыуэсыхуэныкъуэщ сэ нэхърэ нэхъыж и чэнджэщ. Сэ къызгуролуэр, дянэ, псори. Япэм кышщыклуаами къызгурылуат, ауэ

сытыт сэ япэ зыщІизгъэщын хуейр? Сэ фІыуэ сщІэрт уэ делагъэкІэ абы узэремыпсэлъэнури, сыпэплъащ уэ езым къебгъэжъэху. Сэри сыщІэупІащ абы...

– Фузел...

– Умыгузавэ, дянэ, зыкІи уи напэ тесхакъым. Зы закъуэкІэ сынолъэлунут, дянэ.

– ЖыІэ, тІасэ.

– Дэ уэрыншэу дыпсэуфынукъым.

– Дэнэ укІуэми дынэкІуэнуш, – жиІащ нысэм, зэхих псори и фІэщ мыхъуу, и нэпсым къызэпижыхъауэ.

– Сэри фэрыншэу сыпсэуфынукъым, си сабишхуитІ.

– Абы щыгъуэ дызэгурыІуащ. Езым сыт жиІэр?

– Езым дапхуэдэуи едэ.

– Ди унафэри желэж-тІэ. Дэ дожэ, дыкъыкІэроху.

Къуэмрэ нысэмрэ щІэкІа нэужь, Мадинэт гъуджэм бгъэдыхъэри иплъащ. «А сымыгъуэщ, – игъэщІэгъуащ абы, – хъыджэбзыжъ цІыкІум хуэдэу сыкъызэщІэуцІыплъащ. Аращ а тІур циркым щІэс хуэдэ къыщІызэплъар».

Мадинэт сыт жимыІэми, сыт имыщІэми, дауэ мыгушыІэми, и гум илътыр зыт: телъа бэлыхъыр пщІэншэу кІуэдакъым, и бын закъуэм узыщыгугъ хъуну цІыху кыхэкІащ. Аракъэ цІыхубзым нэхъ насып ин дыдэу кылътэр?

ЛИМЭ

«КЫРГЪУУТ!... КЫРГЪУУТ!», – тхэкӀумӀупсым кӀоныкӀуэкӀу щхӀэлым и кӀыргъ макъыр. НыжэбӀ кӀуами щӀагӀуэу мыжея БеслӀэн зегӀэкӀӀрахӀуэ, кӀэпыжӀ кӀыпӀэщӀӀхуар и щхӀэм кӀыфӀекӀуэ, и тхэкӀумитӀыр ІэгуӀкӀӀ ІуеубыдӀ – зыри сӀэбӀп хӀуркӀыым, кӀыргъ макъыр гуӀцӀӀгӀуншӀу сӀтми пхокӀ, зыкӀи хуӀгӀэкӀуэдыркӀым. ДӀни ихын, щхӀэлыр бгӀӀувыӀӀн? Арыншамы, махуитӀ хӀуауэ нобӀщ щӀежӀэжар. ПхӀэдакӀэжӀ гуӀр пӀэщӀихӀӀери щхӀэл щӀӀрхӀым хӀэбӀсабӀр кӀыхуигӀгӀэкӀуат. МашӀӀӀрӀ еӀӀӀӀа. Иджы тхӀэм ещӀӀ БеслӀэн и нартыху кӀӀп тӀощӀыр абы хӀэжын щӀихын. Шы щӀакӀуэ хӀэмкӀӀшыгу щӀӀэщӀа нӀхӀей, мыпӀащӀӀу, гугӀусыгӀуу, зы мардӀм тету щхӀэл мывӀэжӀыр йокӀӀӀрӀэхӀуэкӀ, кӀыргӀуутӀкӀӀ и тхӀӀусыхафӀр зӀпишу. ЩхӀӀлтетри шӀӀнтщхӀӀгӀуэм тесу хӀэжыгӀӀ зӀрылӀгӀальӀ ашыкӀым кӀӀрыщхӀӀэкӀухӀащи, и пӀм кӀриху жӀым и пӀащӀӀшхуитӀыр дӀджӀгӀуу мӀжей. «Зи насып, – йохӀуапсӀ щхӀӀлтетым БеслӀэн, – есӀжащи, макӀамӀ дахӀм щӀӀӀеикӀа хуӀдӀ мӀжей». Езым зегӀэкӀӀрахӀуэ, гууӀщӀӀу мӀгӀуӀӀл, гупӀкӀӀ тогӀуалӀхӀӀ – зыри кӀыкӀыркӀым. АпхуӀдӀурӀ жейм щӀемызӀгӀым, гупсысӀ мышыухӀм зӀщӀаубыдӀ, нӀхӀеижу и жейр щхӀӀэшаху.

«ЛимӀ!.. ЛимӀ!..» – кӀыргӀуутӀым и пӀӀкӀӀ зӀхех БеслӀэн, ар зӀуэ и тхӀэкӀумӀм кӀиуащи, сӀт хуӀдизу зӀмыныкӀуэкӀужмы, и щхӀӀ куцӀым илӀщ, и гуӀщхӀэм телӀщ, лӀым хӀту и ІӀпкӀӀӀгӀпкӀым кӀыщӀекӀухӀ. ПӀӀӀджыжӀым япӀу зӀхӀпх макӀамӀр жӀщ хӀуху уи ІупӀм зӀрытелӀым хуӀдӀу, ЛимӀ и цӀӀри лӀым зӀхих зӀпытт. «Си щхӀӀгӀусӀу щӀта Нафруз сӀрӀ ди гӀащӀӀм дызӀщыхӀакӀым, дызӀбийуэ дызӀбгӀӀдӀкӀыжакӀым, итӀани ар зӀи сигу кӀӀкӀыркӀым. ЛыгӀӀкӀӀ сигу кӀӀзгӀӀкӀыжмы, дакӀыкӀытӀ дӀмыкӀыу ар сщӀогӀупщӀжри, абы и пӀӀ ЛимӀ кӀоувӀ»...

ЖылӀ щӀалӀр хуӀзӀкӀуӀплӀырт Нафруз. ЕгӀӀӀеяуэ дахӀт. Ар зӀ кӀӀзыгӀӀфам тхӀӀмахуӀкӀӀ и щхӀӀр ІӀтауэ кӀыкӀухӀырт. ЛӀот фи гугӀӀр, ар езы Нафруз дыдӀ кӀыдӀфат! МашӀӀ щӀали зӀхуилӀа, машӀӀ фызи зӀщыхӀӀа абы щхӀӀкӀӀ. Зы махуэ гуӀрым Нафруз и адӀ Жамбот хуӀмышӀчыжу и щхӀӀгӀусӀм жриӀащ: «Ухуейм мӀзылӀым ет, сужӀгӀуащ мыпхуӀдиз лӀыхӀур! ЯжесӀӀнур сщӀӀжыркӀым, кӀыхрех зыгуӀри, дрекӀуэ». Зы махуэ дӀкӀри, хӀыджӀбзыр тыкуӀным кӀыкӀыжу, БеслӀэн Іууащ. Нафруз куӀд щӀауэ БеслӀэн ехӀуапсӀрт, и хӀыбарыфӀ мӀчӀму кӀыжраӀӀрт, ауэ езы щӀалӀр гӀунӀгӀуу зӀи кӀыбгӀӀдыхӀатӀкӀым, лӀыхӀуи кӀыхуигӀгӀэкӀуатӀкӀым. ХӀти кӀыхуигӀгӀэкӀуӀнт, щӀалӀр зӀиншӀт, и закӀуӀпщӀийуэ псӀурт. Зы адӀ кӀуӀшыжӀ иӀӀти, и махуитӀ зӀхуӀдӀтӀкӀым, пӀӀм щыхӀӀлыр нӀхыбӀт. ПӀжщ, нӀгӀабӀ нартыху япщӀӀу а тӀур зӀхуӀзат, ауэ Нафруз и ныбжӀӀгӀу гуӀр и гӀусӀти, зыри зӀжраӀакӀым, зымы щымыщ псалӀӀ зытхух зӀпадзыжа фӀӀкӀа. БеслӀӀни Нафрузт и пӀӀапӀӀр, ауэ зӀрыщыгугӀыщӀӀ щыӀӀтӀкӀым. ХӀыджӀбз гӀӀфӀӀныр, зыхуей псор зыгӀуӀту кӀӀхӀуар мо зӀиншӀм кӀыдӀкӀуӀнт? Езы предсӀдатель дыдӀм и кӀуӀм кӀыкӀӀӀльӀежыхӀ абы. Ноби БеслӀэн кӀӀувыӀӀну кӀыщӀӀкӀынтӀкӀым езы хӀыджӀбзыр япӀ кӀӀмыувыӀауэ щытамӀ.

– Дауэ ущыт? Дунейм утеткӀымы, БеслӀэн, – кӀӀувыӀӀри сӀлам кӀрихӀащ Нафруз. – ТхӀӀ, умыщӀӀн уэ мы кӀуажӀм удӀсу.

– УӀӀӀхӀӀ, дыдӀсӀмӀ, – укӀытауэ еплӀыхӀащ щӀалӀр, ауэ и гуӀпӀт жӀщкӀӀ зӀпщӀыхӀ хӀыджӀбзым зӀрыхуӀзар. – УӀ губгӀуӀм унӀхӀӀжыркӀым, сӀ фи деж сыныӀухӀӀн сошынӀ.

– ЛӀо, дӀ апхуӀдӀу дышынагӀуэ?

– ХӀӀуэ, уӀӀӀхӀӀ, фышынагӀуӀщ жызмыӀӀ, – щӀӀгӀуӀжащ БеслӀэн, – ауэ уӀ псӀӀыхӀуу а фи куӀбжӀпӀм щыпхузӀблӀкӀым шыбгӀӀкӀӀ сахӀу ежӀӀжынкӀӀ сошынӀри...

– АпхуӀдӀу укӀӀрабгӀӀ уэ? ДамыгӀӀ ІӀджӀ уиӀӀщ, Берлин нӀс укӀуащ, – кӀыпогуфӀыкӀ Нафруз.

– Ар псалӀӀм кӀыдӀкӀуӀу жысӀауэ аращ, – йоплӀ хӀыджӀбзым щӀалӀр. – ПӀжыр жыпӀӀмӀ, сызыщышынӀр уӀращ. СӀ а , лӀыхӀу нӀзыгӀакӀуӀхӀм садӀхӀунукӀым, уӀ сыкӀыпӀебгӀӀхӀм...

– Мы щӀӀбӀтым нӀгӀакӀуӀ... УхуеймӀ, уӀ накӀуӀ.

Нафруз ІуигӀӀзыкӀри ІукӀыжӀащ. Абы фӀуӀӀ ищӀӀжырт и адӀм кӀыжригӀӀӀар.

ТхӀӀмахуитӀ дӀкӀри, жылӀпсом яфӀӀтелӀыджӀу, БеслӀэн ТокӀухӀ япхӀу Нафруз тхӀӀухудыр кӀишащ.

КӀӀ иӀтӀкӀым а тӀум я гуфӀӀгӀуӀм, щӀӀ щӀӀттӀкӀым я насыпым. БеслӀэн махуӀм тӀощӀӀрӀ кӀыдӀӀӀдӀж кӀыщӀӀкӀынт и Нафруз ІуплӀӀу дӀжыжыну. Езы нысӀӀӀр-щӀ? БеслӀэн и ІӀплӀӀ иригӀӀкӀынутӀкӀым, и нӀгум щӀигӀӀкӀынутӀкӀым. ЛӀыр кӀыщӀыхӀӀжамӀ, и вакӀӀ лӀӀпс кӀудей иригӀӀтӀӀӀртӀкӀым.

АпхуӀдӀурӀ мазӀ дӀкӀащ, ауӀрӀ илӀӀсри кӀуащ. Нафруз зӀрыщытт. И ІуӀхущӀафӀкӀи, и псӀӀӀӀкӀӀкӀи, и дуней тетыӀӀкӀи зихӀуӀжакӀым. БеслӀэн пщыхӀӀщхӀӀм кӀыщыкӀуӀжкӀӀ ищӀӀрт Нафруз кӀыжриӀӀну

псалъэхэр, ахэр ерыскъымрэ пlэмрэ зэрыфlэмыкlынуур, сыт нобэ къэблэжъа, хэт ухуэза, щlэуэ сыт зэхэпха, жиlэу кызырэмыупщlынуур. Лlым игу къеуэрт н щхьэгъусэр махуэ псом унэм зэрыщlэсыр. Абы кылэжъыным хуэныкъуэу аратэкъым Беслээн, езым кылэжъым бынунагъуэшхуэ кыигъэшхэнут. И жагъуэ хьур нэгъуэщlт: сыти жыл, цlыхум и закъуэху и къэухьри нэхь lуэз мэхьу, унагъуэ lуэхум етхьэлэри нэгъуэщl lуэху мы дунейм тетыху ищlэркъым. Нафрузи апхуэдэ дьдэ хьуат. Псалъипщl-пщыкlутху а къебгъэжъа псалъэмакъым щхьэкlэ зригъэщlа хуэдэу хьэзыру иlэт, ар ирешщэдджыжь, ирешщыхьэшхьэ, хэхьуи хэшlи щыlэтэкъым. Фызым и бзэр кыщиутlыпщыр и сабиигъуэр щыжиlэжым дежт. Ар абы зыуэ гъэщlэрэщlауэ жиlэжырти, тlыси тхыль тхы, псори еджэнт. Беслээн фlэфlу зэ едэлъащ, тlэу едэлъащ, итlанэ иужэгъуащ. Дапщэрэ уедэлъуэн, зэ бужэгъункъэ? Аратэкъым ар зыхуейр, и нэр кыщlикlыр, жэщи махуи зыпэллэр. Лlыр зыхуейр сабиит, нэгъуэщl мыхьуми зы къуэ закъуэ. Апхуэдэу екlуэкlмэ, Беслээн и лъэпкьыр щымылэжынкlэ хьунуш. И адэ къуэшыжъми пхьуих фlэкlа зы хьульхугъэ иlэкъым. Нафрузи унагъуэм кызызыхьэрэ илъэсым щlигъуащи, щакlуэ здашэну ягъэнэшlа хьэмакlэм хуэдэщ... Итlани лъагъуныгъэм сыти уигъэщlэнуш, ар лъэщ, и lэпэм къримышэкlыфын щыlэкъым. Ауэ а лъагъуныгъэ дьдэм цlыхур щигъэбэлэрыгъи щыlэщ. Ар кызыщыщlу джелла цlыхум щlэх зыкхьухуэужьыжыркъым, лъагъуныгъэми, лэжыгъэми, уеблэмэ, езы гъащlэ дьдэмн гукъыдэж хуимылэж мэхьу. Къаруушхуэ зыхэлъ цlыху закъуэтlакъуэщ. апхуэдэм и ужькlэ тэмэму зи гъащlэр зытезыухуэжыфыр...

Ер вы бжакъуэм къокl, жиlаш пасэрейм. Щхьэи lухьат а пщэдджыжьым и ныбжьэгъум деж Беслээн?.. Нтlэ, хамут щхьэкlэ. Мазэ лъандэрэ завхозым кыигъэгугъэрт зы хамут кърыригъэтынуи,. жиlэм кыфlэкlыртэкъым. Езым и шитlым япщlыхэлъхэм зыр lей дьдэ хьуати, и гур дзапэкlэ илыгъуу кыкlухьырт, зэпкърыхурэ гъуэгум сыкытринэм, жиlэри. Махуэ къэс гуэдз, нартыху къэп пщыкlуш-пщыкlутху щхьэлым шэн хуей хьурт. Ар и зэманым ебгъэхьэжу кыумышэжмэ, сыт губгъуэм итхэм ебгъэшхынуур? Тхьэм жиlэмэ, колхозми зыкыиужьащ, цlыхуми я фlэщ хьужащ япэм яlа гъащlэм кызызригъээжар. Иджы къалэныр зыт: лэжыгъэ зэтеувэжар къэзыкыутэжын щхьэусыгъуэ къэмыгъэхьунырт. Беслээни лъэкl кыгъанэртэкъым. Пэжщ, тынштэкъым а къэп къомыр къеплэфэкlыныр. Махуэм щэ, плlэ гум ирилъхьэн, кърыхыжын хуей хьурт и закъуэу. Ауэ Беслээн тхьэусыхэртэкъым, зауэм щыlута илъэс хьэлъэхэр игу кыигъэкlыжырти, мыр зыуи кыщыхьуртэкъым. Мащlэ щигъэва абы зауэм, мащlэрэ хэтlэхэсэ зэдэджэгуа ажалымрэ абырэ. И щlыфэм lэбгъу иlэу пщlэнкъым дыркъуэ темылъу. Щалэт, и къару илъыгъуэти, lэпкыльэпкъ узыншэр пэщlэтыфащ сыт хуэдэ гугъуехьми улэгъэми...

Хамуткыщlигъэгугъариныбжьэгъумкылихрикъэпхэмящхьэмкыдридзэуэ кыщигъэшыжым, адэкlэ кыщыт куэбжэм бзылхугъэ зэкlуж гуэр лъалъуэу lэ кыищlаш.

– Гъуэгу махуэ утехьауэ тхьэм кыщlигъэкl, Беслээн, – жиlаш абы и наплэр кыдримыхьейщэу.

– Тхьэм и нэфl кыпщыхуэ, дахэ, – йоплэ абы Беслээни, къэзыгъэувыlам и щэныфlагъыр игъэщlагъуэу. – Сыт ухуейт? Къызжеlэ умыукlытэу.

– Къомыхьэлъэкlынуэм, зы нартыху къэп ныкъуэ щхьэлым здозгъэшэнут. Адрейхэм щхьэл щыхуагъэкlуам сэ си щыпхьур сымаджэу сыбгъэдэсащ.

Беслээн псынщlэу гум къелъэри, бзылхугъэм и гъусэу пщlантlэм дыхьащ, нартыху къэп ныкъуэр кыдихри гум итlысхьэжауэ кыщыlукlыжым зэпсэлъэкlаш:

– Пщыхьэшхьэ мы хамутыр Къэралбий кыщыхуэсшэжкlэ, уи хьэжыгъэри кыпхуэзгъэсыжынщ.

– Уи мурад тхьэм кыпхуищlэ, – дыхьэжащ бзылхугъэр.

Беслээн къуажэм дэкlа нэужь, лъэныкъуабэу къэпхэм тегъуальхьэри, тутын щlигъэнащ. Дзапэ уэрэд тlэкlуи кыгурымурэ здэкlуэм, зэуэ и гур къеупщlаш: хэтыт а бзылхугъэ узьдэлэпыкъуам и цlэр?.. Кыхуэщlэжакъым. Хьэжбэчыр ипхьуш, Ботэщей яшэри, мазищ фlэкlа имысу кыкlыжащ. И адэр зауэм хэкlуэдащ, и анэр нэгъабэ дунейм ехыжащ. Зы шыпхьу иlэщ къуажапщэм Мелхэ ису. Езым И закъуэу мэлсэу. Цlыхубз дахэкъым, ауэ гуакlуэщ. Нэхьри ар гуакlуэ зыщlыр и хьэл-щэн дахэрщ. lушабэщ, щэныфlэщ, хуабжъу псалъэу, хуабжъу дыхьэшхыу щыткъым. Псоми я чэзур ещlэ. Беслээн и ужьклассищкlэ иташ, Ауэ и цlэр... Кыхуэщlэжыркъым. «Жьы ухьуащ, Беслээн, – зэхьурджэуэжашлlыр. – Щыгъупщэхыр абы и щыхьэт наlуэщ. Илъэс дапщэ, пэж дьдэу сызэрыхьуар?.. Тlощlрэ пщыкlузрэ. Гузэвэгъуэмрэ бэлутlэумрэ ди нэр кыщапхьуэри, мис еплъ, гъащlэ дахэ-дахэу дымылъагъуу тlощlрэ пщlым дыщхьэдэбэкхьащ...»

Пщыхьэшхьэм хамутыр Къэралбий иритыжу бзылхугъэр кыlухьащ.

– Къеблагъэ, Лимэ, – жиlаш Къэралбий, бзылхугъэм хуэгугlэурэ.

«Тхьэр арэзы кыпхуху, си ныхьэжыгъужь», – кыэгуфIащ Бесльэн, игукIэ.

– Си хьэжыгъэ тIэкIур....

– Иджыпсту, – кърех кэпыр гум Бесльэн. – Сэ ныхуэсхьыжынщ.

– Къэралбий, – зыхуегъазэ Лимэ и гъунэгъум, – кхьыIэ, уэри ныхьыи, пщыхьэщхьэшхэ тIэкIу згъэхьэзыраци, фыхуедзакъэ. Бесльэн и закъуэу...

– Ахьай сыныдыхьэн...

– Хьэуэ, хьэуэ, – идэркъым Бесльэн, – уи шхыныр убагъэ. Сэ...

– Сэ узигъусэу дыдыхьэнци, Лимэ езыр пщэфIэным хуэIэкIуэлъакIуэщ, тхуигъэхьэзырам депльынщ.

– КхьыIэ, сумыгъэукIытэ, Къэралбий, – куэбжэ цIыкIур яхуIуех лIитIым. – Фыхуеймэ, мо Iэнэр здэщыт жыг лъабжэм, абы фыхуэмеймэ...

– Жыг лъабжэм! – жаIащ зэуэ лIитIми.

Лимэ шхын кыитрегъэуэ, тас, кьубгъан, напэлъэщI кьахухьэри зарегъэтхьэщI, зарегъэлъэщIри, егъэтIыс.

– Гугъу уезгъэхьа мыгъуэщ нобэ, Бесльэн.

– А-а, ягъэ кIынукъым. Андрей кэп къомым кыхьэжыжынкъым.

– Аракъэ сыщIэгугIэр. Апхуэдиз кэп махуэ къэс дауэ кыпхуелъэфэкIрэ, тхьэмыщкIэ мыгъуэ?

– Сесэжащ. А дэ тлэгъуам иужькIэ ар гугъуехь сытми.

– Ари пэжщ, тхьэ. Ауэ итIани... Зы дэлэпыкыуэгъу сыту кыуамытрэ? УелъэIуакъэ зэи?

– Уэлэхьэ, мис ар сигу къэмыкIа, Лимэ, – дыхьэшхаш Бесльэн.

– КхьыIэ, елъэIу, Бесльэн, – мэлъауэ и фIэщу бзылхугъэр. – Нобэ си кьару илъщ жыпIэу щхьэ зыбукIыжын хуей? Уэ уIэгъуэ птелгыр урикъуни иужькIэ кыпщIыхьэжыну.

Бесльэн и гум «тIыркъ» жиIащ. Зыгуэрым иджыри къэс зы мардэм тету игъэлажъэу иIыгъауэ, а дакъикъэм иутIыпщыжа хуэдэ, и гур щIэпхьуащ. И бгъэр кызэпхиуду Iэнэгум кытIысхьэн кыфIошI. КъызыхэкIар кыхуэщIэркъым, Къэралбий погуфIыкI, зыгуэрхэр жьэделъхьэ, йофэ, Лимэ мэпсалъэ, Бесльэн зыкыхуигъазурэ зыгуэрхэр желэ. Ауэ лIым зыри зэхимыхуэ, кыгурымыIуэу щысщ. ЛIыгъэкIэ Iэбэри псы стэканыр кыищтащ, ар ирифри, тIэкIу нэхь и плэ иувэжащ. Иджы ар Лимэ нэгъуэщIынэкIэ еплъырт. Бесльэн зэи хуэзатэкъым цIыху, гушIэгъу псалъэ кыжриIа щхьэкIэ и нэпс къекIуауэ. Бзылхугъэм и псалъэхэм гушIэгъу пцIанэ кьудейтэкъым хэлъыр. ФэрыщIагъ лъэпкъи хэплъагъуэртэкъым Лимэ и жыIэкIэм. Бесльэн и гум хушIэрыIэу зыгъэпIейтеяр Лимэ и псалъэхэм хэлъа хуабагъэр, гуапагъэр арат.

Быдэу хэгупсысыхьауэ унэм къэсыжаащ. Шыхэр щIитIыкIыжщ, IумпIэкIэ хадэм зэприщщ, лъахьэ ярилхьэри, кьуэкIийм диутIыпщхьащ. Къыгъээжри Iэпслъэпсыр зэщIикъуэжащ, ар гуэщым щIилхьэри, мыпIащIэу унэм щIыхьэжащ. Нафруз, гуащэ тэджыкIэу, зыкыиIэтри и лIым кыпсэжыащ.

– ТIыс, сэ иджыпсту Iэнэм...

– Сыхуейкъым, – ищIащ и Iэр Бесльэн.

– Ушхэнукъэ?

– Хьэуэ. Сышхаш.

– Дэнэ ущышхар?

– Зыгуэрым нарыхуэ тIэкIу щхьэлым хуэсшати, хьэжыгъэр щестыжым сыкыиутIыпщакъым. Уэ шхэ.

– Сэри сышхаш. Хьэбидат кыищIыхьати, дыздэшхаш.

ТIури щым хьужащ. Нафруз хуэмурэ пIэр ищIыжащ. Бесльэн зитIэщIыжу здэщытым, и щхьэгъусэм еупщIащ:

– Махуэ псом уи закъуэ ушIэзэшыхьыркъэ мы унэ нэщIым?

– Хьэуэ, – жиIащ Нафруз.

– ТIэкIуи сылэжыарэт, цIыхум сахыхьарэт жыпIэркъэ?

– Узэрыхуейщ, – кьеплъащ лIым фызыр.

Гъуэлъыжа нэужыи псалъэмакъ кьезыгъэжъэн кьахэкIакъым. Нафруз и лIым зыкIэщIиудыгъауэ, бауэу умыщIэну, шылъщ. Бесльэни щIыбым шыблэ уэздыгъэм къыгъэнэху унащхьэм йоплъэри гууэщIу хэлъщ. Зытэлай дэкIауэ, фызыр щэху дыдэу кьоупщI:

– Iейуэ уеша?

– НтIэ, – ещхьыркъабзэу жэуап иретыж лIым.

– Хьунц-тIэ, жей, – зэтрелэ и нэхэр Нафруз.

Бесльэн и жеин къакIуэртэкъым. «Нобэ лъандэрэ, сыкъэзымылгъэуа щхьэгъусэм а псалгышчырщ къызжиIэну кыыхуэгъуэтар, – и жагъуэ дьдэ хьуауэ йогупсыс лIыр. – Хамэм игу кысщIогъу, си пIэ хэлгыр, си гугъуехыи си гукъеуи кыыфIэмыIуэхуу пырхьыжу скIэщIожеикI. Арауэ пIэрэ адреи унагъуэхэри зэрыпсэур? Лэжыгъэ, ерыскъы, шхылэн щIагъ нэмыщIи зэлIзэфызым яку Iэджэ дэлъщ, Iэмал имыIэу ухуейуэ, ахэр хэмылгъэмэ, гъащIэр пцIанэ хьуну». Бесльэн хуэсакъыпэу и щхьэгъусэм и пцэм щIэлъ и Iэ ижыр кыыщIилгъэфри, хуээмурэ къэтэджащ. Щхьэгъубжэр Iуихри шэнтым тетIысхьащ, тутын щIигъанэурэ. «Уэ уIэгъэу птелгыр урикъунц иужькIэ кыыщIыхьэжыну», – и тхьэкIумэм икIыркъым Лимэ и псалгъэхэр.

УIэгъэ... Дапцэ телъ апхуэдэу Бесльэн? ПлIы, тху?... УIэгъиплI. Зым нэхэрэ адреи нэхъ хьэлгъэу. Япэу нэмыцэшэр кыыщытехуар Сталинград дежт. Бесльэн иджыпстуи зэхих хуэдэщ разведротэм и командир, капитан Яковлевым и макъыр: «Сержант, уэри уошIэ ди пцэм кыыдалгъахьар дымыгъэзашIэу дыкIуэж зэрымыхьунур. Дэ адэкIэ дыкIуэнц, уэ мы уIэгъэ хьуа Рахматуллиныр зыгуэр хуэдэу нэгъэсыж. Бесльэн зэхихар и жагъуэ хьуат, лгъауэрт нэгъуэIщI зыгуэрым ар и пцэ иралгъахьэу, езыр я гъусэу кIуэну хуит къащIыну, ауэ дзэм и Iуэхур аращ, командирым жиIэр улIами бгъээзщIэн хуейщ. Сыт ищIэнт, уIэгъэр къришэжэжащ. Къришэжэжари тэмэкъым, сыту жыпIэмэ, уи щхьэр къауагъэIэтрэт прожекторхэм. Езы Рахматуллинри зэрыщIыху пIащэм нэмыщIыжкIэ, уIэгъэ телгыр хьэлгъэт, и лгъакъуэрат шэ зытехуари, къэкIуэфынутэкъым, къэпщыфынутэкъым. Плащ-палаткэм тригъэгъуалгъахьэри трипхэжащ, уIэгъэ хьуам и автоматри езым ейри зыпщIэхилгъахьэри, кърилгъэфэжыащ. КъыщыкIуэм сыхьэтитI иримыкъум къакIуа гъуэгум сыхьэтыхкIэ пэтащ. Нэхушым деж Бесльэн фIыщIагъитI кыилгъэгъуащ. «Ди дежкIэ къокI, – егупсысащ ар. – РацэкIэ епсалгъэу кыитпрагъэжыауэ пIэрэ?» Нэхъ къэкIуатэри, зэрызэпсалгъэр нэмыцэбзэт. Бесльэн псынщIэу автоматыр зыпщIэхихри шэр ятригъэлгъэлгъащ. Тури зэуэ джэлащ. Дунейр щым хьужащи, даушыншэщ. «Тури сыукIауэ пIэрэ? – и фIэщ хьуцэркъым Бесльэн. – Хьэмэрэ сыкъэтэджыным пэплгъэхэу ара?»

Топышэ зэрылгъа ашыкым кыыкIэрыуда пхьэбгъу клапэ кыыIэрыхьэри, ар нэмыцэхэм я дежкIэ щидзым, зы автоматыр къэкIэкIащ. «Зыр псэуш, – нэхэри зыхеудыгъуэ уэсым Бесльэн. – Иджыпсту, иджыпсту. Делгъынщ хэт нэхъ бэшэчми». Нэмыцэми зиуцэхужащи, къодаIуэ. Дакъыкыитху щымхэщ, дакъыкыипщI... Нэмыцэм зыкыигъэхьейуэ хуежыащ. Бесльэн щылыщ. Фашистым лгъэгуажьэмыщхьэ зыкыищIащ Бесльэн зигъэхьейркъым. Псэ хэту пщIэнукъым. Нэмыцэр кыызэфIэуващ, къежыауэ къокIуэ. Къыщхьэщохьэ.

Абдеж зэуэ Рахматуллиныр кыыхоцэлукI. Нэмыцэм и автоматыр абы и дежкIэ щигъазэм, Бесльэн, мэз джэдум хуэдэу, мапхьуэри фашистым и лгъакъуитIыр еубыд, наплгъыпIэм иреудри езыми зытредзэж. Узэрызехьэнуэмэ, къеблагъэ. Гъуэжыкурийм хуэдэщ. Дакъыкыищ-плIыкIэ апхуэдэу зэрызехьауэ, Бесльэн аргуэру зэ и щIыIу кыыщыхьужым, кIэрыщIа сэр кърипхьуэтри, нэмыцэм и джабэм хихуащ. Бийр ину хэшэлукIри, бэаужащ. И Iэхэр гуэхуащ, и щхьэр лгъэныкъуэкIэ ещэтэкIащ. Бесльэн и сэр нэмыцэм и шынелыкIэмкIэ илгъэщIыжри, къэтэджыжащ.

– Сыбдэлэпыкъуфыркъым, сытыр си Iэмал, – тхьэусыхащ Рахматуллиныр, макъ ехуэхакIэ. Ар нэхъ къарууншэ зэрыхьуар IупIщIт.

– ЖумыIэн жумыIэ, Нури, – щхьэщытIысхьащ абы Бесльэн. – Къэнэжа щыIэкъым, дынэсыжынщ иджыпсту. Мы ди Iуэлгъауэм зыри кыыщыпэмыджэжакIэ, гъуэгу тэмэм дытетщ, нэмыцэхэм дапэжыжьэу кыыщIэкIынуш. ИIэ, дежэжынщ. Мыдэ ди автоматхэр къэсщтэжынщи...

Бесльэн кыызэрытэджу, кIэрахьуэ уащ. ЩIалэм и ныбэр итIкIэ иубыдыжри, зэфIэщэхащ.

– Бесльэн! – кыыхэкIиикIащ Рахматуллиныр. – Бесльэн, зо!

Бесльэн щымщ. Нэмыцэми зыкыигъэхьейркъым.

– Бесльэн, ууIэгъэ, щхьэ зыри жумыIэрэ? – сабийм хуэдэу магъ Рахматуллиныр. Къэтэджыну къоIэ, арщхьэкIэ дэнэт, и дзэхэр зэригъэшхыу, мэгызри йохуэхыж. – Сыт мыгъуэр пхуэсщIэфыну сэ уэ?... Е-е-й-й! Ей-е-й, зо, псэуж мы дунейм тетым фыкыддэлэпыкъу!..

ДакъыкыипщI дэкIатэкъым Яковлевым и гупым къагъээзжу къащыщIэрыхьэжам...

ЕтIуанэ махуэм Бесльэн и тхьэмщIыгъум кIэрахьуэшэр кыыхахыжащ. УIэгъэщым кыыщIэкIыжа нэужэ езыр лгъауэри зыхэта частым игъээзэжащ. Таганрог адэкIэщ щыщIэрыхьэжар.

ЕтIуанэ уIэгъэр Днепр щызэпрыхIым, ещанэр Львов хуит кыыщащIыжым, еплIанэр Венгрием. Бесльэн а гъуэгум иджыри зэ гукIэ ирижэри, кууэ щэтащ, гукъэкIыж хьэлгъэхэм ирагъэшауэ къэтэджыжри, щхьэгъубжэр хуищIыжащ...

ТхэмахуитІ хуэдиз дэклауэ Бесльэн щхьэлым щыдыхьэм Лимэ абы дэту кыильэгъуаш. Бзылхугъэр гу цыкІум бгъэдэту щытт.

– Мыр сыт, Лимэ, мыбы щхьэ укьэкІуа? – кьелъащ гум Бесльэн.

– Гуэдз тІэкІу сІІэти кьэсшащ, – кьет жэуап Лими. – Іэпэтез хьун гуэдз хьэжыгъэу си лъапсэм илкъым, Іей. Жьэрымапхьэ кьудей...

– А зиунагъуэрэ, сэ кьыпхуэсшэнтэкъэ, мыбы нэс гу цыкІукІэ дауэ кьэплъэфа?

– Сыпщыхьащ, Бесльэн, – и напІэр ирихьэхащ Лимэ. – Арыншами уэ зельэфэну уиІэр уи щхьэм кьос. Мес, зэгъэкІуауэ гум из мэхьу.

– Сыт-тІэ абы щхьэкІэ? Ар сэ си лэжыгъэщ... Куэд щІа гуэдзыр зэрептрэ?

Сыхьэт ныкьуэкІэ уэстыжынщ, жиІащ.

– Лъэсу уемыжьэж, хьэжыгъэ иІэн хуейщ абы, сэри сыгүвэнукъым.

Сыхьэт дэклатэкъым Бесльэнрэ Лимэрэ щхьэлым кьыщыдэжыжам. Бесльэн гублащхьэм дэсщ, Лимэ и лъакъуэхэр кьедзыхауэ гукумкІэ нэхь исщ, гу цыкІури кІэрыщІауэ кьашэж.

– Нобэ тІэкІу нэхь щІыІэтыІэщ, – жиІащ Лимэ, уафэр ээпиплъыхьурэ. – Пшэ телъщ.

– ЛІо телъым и мыхьэнэр, лъагэщ, уэшхкІэ ущымыгугъ, – ешыхь Бесльэн тутын. – УэшхыфІ дыхуейт.

– Тхьэ, дыхуейтэм, – акъылэгъу мэхьу Лими. – Си хадэм ит нарыхум и тхьэмпэм зишыхьу щІидзащ.

– КхьыІэ, Лимэ, мыдэкІэ кьакІуи кьызбгъурытІысхьэ, – лъэІуащ Бесльэн. – СынеплъэкІыурэ си щхьэр Іушэ хьуащ.

– Дауэ хьун, на-а, – пыупщІауэ жиІэми, хабзэм щхьэкІэ тІэкІу зихьунщІэми кьыпхуэмыщІэу кьыжьэдэхуащ бзылхугъэм. – Дызэбгъэдэсу дыкьальагъумэ, сыт кьытхужаІэн? Иджы цыхум я бзэр...

– Зэпытыр кьыхукІуэ а бзэ жыхуэпІэм! – губжьащ Бесльэн, – Мыбдеж уэрэ сэрэ дыщыс щхьэкІэ сыт кьыщІытхуэпсэлъэн хуейр? КьакІуи кьэтІыс!

Е лым жиІэм фІэллыкІа, е езыр апхуэдэу хуейт, Лимэ кІуэри Бесльэн бгъурытІысхьащ. ЗдэтІысари кнутІыкьумкІэ кьригъэлъэгъуам дежкъым, лым нэхь и гьунэгъуу тІысащ. Лимэ и ІитІыр здихьынур ищІаркъым: зэм и куитІым трелъхьэ, ауэ жьымрэ лэжыгъэ гугъумрэ япхьэха ІитІыр Бесльэн иригъэлабгъуну фІэемыкІуши, кьепхуээтэжри и блэгущІитІым щІекъузэ. Бесльэни нэбгъузкІэ бзылхугъэм кьоплъ. Япэм щильэгъуам нэхьрэ нэхь жэщІа кьыфІэщІащ цыхубзыр. Напэ лъагъугъуафІэ иІэщ, – йогупсыс лыр. – И Іэпкьлэпкъми хэбдзын щыІэкъым».

– ТхэмахуитІ-щы ипэкІэ узэрыслъэгъуам нэхьрэ нэхь гьур ухьуащ, Лимэ, – ГущІэгъу хэлъу жиІащ Бесльэн. – Кьыптхэхьэлъэрэ гьащІэр?

– ГьащІэм сыт и лажьэ, – щэтащ Лимэ. – Жэщ мэхьу, нэху мэщ.

– А жыхуэпІэм фІэкІа гьащІэм хьумыщІыкІыу упсэуну фІыт.

– Сыт-тІэ уэ гьащІэм апхуэдизу уегупсысыну кьыптхэхьэлъэр? – кьеплъащ лым бзылхугъэр. – Зауэм сыт хуэдизу гугъу ущемыхьами, уІэгъэ дапщэрэ умышьуами, мис, тхьэм жиІэмэ, нэджэІуджэ умышьуу, уи Іэ-уи лъэ псэууэ укьэкІуэжащи, уолажъэ, уошхэж.

– Ара гьащІэм хэлъыр?

– Ари мащІэкъым. МыдэкІэ, унагъуэ жыпІэнуши, уи щхьэгъусэм нэхь дэгъуэ ди жылэм дэскъым. Уи гьащІэр уэрэд дахэм хуэдэу щытын хуейщ уэ.

– Аращ иджы фэ псоми фи гугъэр, – мащІэу пыгуфІыкІащ, лыр. – Уи фызыр дэгъуэмэ, гьащІэр жэнэтщ – еплъу щыс. Пэжщ, уи унэ щІэсыр нэджэІуджэу щытын хуейкъым.

– Сэ схуэдэу, – зэуэ кьеплъащ абы Лимэ.

Бесльэни еплъэкІащ. Лым и нэм цыхубзыр кьыщыщІэплъэм кьэуІэбжьащ: абы зы хуабагъ, гуапагъ щІильэгъуати, Лимэ лей зэрыжиІар кьыгурыІуэжащ.

– НтІэ, сэ сыдахэу жыпІэну ара? – йоплтых Лимэ.

– Ар сэ жызгъэІэ, – Іушащэу фІэкІ умышьІэну кьыжьэдэкІащ, Бесльэн. – Цыхубзхэр фыгъэщІэгъуэнщ, фызэрыдахэр иджыри зэ кьыхэвгъэщын щхьэкІэ фынэджэІуджэу живоІэ.

– Пэжым нэр ирешІ, Бесльэн. НтІэ, Нафруз нэхьрэ сэ сынэхь дахэу жыпІэну ара?

– Іуэхур зэлъытар дахагъ закъуэра-тІэ?

– Сыт абыкІэ жыпІэну узыхуейр? – хэпщІыкІыу плъыжь кьэхьуащ Лимэ. И нэжыгъуцыр щхьэусыгъуэншэу ирелъэщІэкІ, лым пылукІуэтыну и Іэр зыщІегъакъуэ.

– Зэ увьІэ, щыс моуэ, – ирегухыж ар Бесльэн. – Сэ усшхынукъым уэ...

Къуажэм къэмысыж щыкIэ Беслээн шитIыр сэмэгумкIэ триуантIэри, занщIэу удэзышэж гъуэгущэху цыкIумкIэ иунэтIащ. ГъуэгущэхуэмкIэ укIуэжмэ, жыжкэ къэпкIухьын хуейт, мыр нэхъ гъунэгъут икIи нэхъ цыхуншэт, гъуэгум и бгъуитIри нартыху кIырти, укэзылыагъун щыIэтэкъым.

– Нартыху цынэри хъуащ, – жиIащ Лимэ. – Нартыху гъэва нэхьыфIу слъагъу щыIэу кыщIэкIынкъым.

– НтIэ, кыпхухдэсчынщ, – кыигъэувыIащ гур Беслээн.

– АIэ, емыкIуш, – идэркъым Лимэ.

– Нартыху цынэ зыбгъупщIым щхъэкIи? – къелъащ лIыр гум. ГупкIэмкIэ екIуэкIри, къэп нэщI кыщIилъэфаш.

Хъэсэм хыхъэри кIэчанитI-щы фIэкIа кыдимычауэ, Лими гум къехри, Беслээн кыбгъэдыхъащ.

– Куэдщ ар, Беслээн, – гъунэгъу дыдэ зыхуищIащ абы лIым. – Ди напэр текIынщ зыгуэрым дыкылыагъунщи.

– Лимэ, умыгузавэ. ДыкыщыхыхъакIэ, зэ гъэвэгъуэ хъун...

– Беслээн...

– Сыт, Лимэ?

– Беслээн...

– СынодаIуэ, Лимэ.

– Щхъэ апхуэдэу уцIыхуфI уэ? – И щхъэр лIым и бгъэм ирегъэщI.

– Дапхуэдэу, Лимэ? – Беслээн къэпыр Iэпохури Лимэ гуапэу зэщIеубыдэ. Бзылхугъэм зыри жиIэркъым, нэхъри зыкIэрикъуэ фIэкIа.

– Уэ пхуэдэ цыху сэ зэи слъэгъуакъым, – Беслээн и пщэр итIымкIэ еубыдри быдэу, пщтыру ба хуешI.

Беслээн цыхубзыр къауц фIэкIа кыщымыхъуу кыпхъуатэри нартыху хъэсэм нэхъ жыжкэу хыхъащ. Лимэ зы псалъэ жиIакъым...

Къуажэм къэблэгъэжыху щымахэщ. ТIури ящIам щыукIытэж хуэдэт. Къуажэм кыщыблэгъэжым, Лимэ япэ къэпсэлъащ:

– КъэгъэувыIэ, Беслээн.

– Др-р-р, – зэщIикъуащ вожэр лIым. – Сыт, Лимэ?

– Си хъэжыгъэр гу цыкIум схуилхъэж. Къуажэм дыкъосыж.

– Лимэ, сэ сыкъуаншэщ, зысхуэ...

– Щыгъэт, Беслээн. Сэрат абы хуеяр, уэратэкъым.

– Лимэ...

– Зэ увыIэ, – и Iэгур Беслээн и жэм гуапэу Iуилхъащ бзылхугъэм. – Уэ уи лажьэу зыри хэлъкъым абы. Сэраш хуеяр... Ауэ иджы... дяпэкIэ зэи дызэхуэзэнукъым.

– Ар дауэ?

– Дызэхуэзэнукъым, Беслээн. Уэ сэ сыпшэнукъым, сэри си деж унэгъакIуэу кIуэдащ зыхужаIэхэм захезгъэбжэфынукъым. Ауэ си гум уэ щхъэкIэ лыагъуныгъэу илIым и щыхъэту...

– Лимэ, зэ кыызэдаIуэт...

– КIуэж, Беслээн! – и нэпсыр кыщIэхуащ Лимэ. – Алыхъым урицIыхумэ, кIуэж! Иджыри тIэкIурэ дыщитмэ, сэ кысщыщIынур сщIэркъым.

Беслээн Iэнкун къэхъуащ. ИщIэри имыщIэжу гу цыкIур кыкIэритIэтыкIыжащ. Лимэ и хъэжыгъэр абы ирилхъэжри, гум дэпщеижащ. ЗригъээкIауэ макъыншэу гы бзылхугъэр кыгъанэри, къежъэжащ. «ГъэщIэгъуэнщ мы гъащIэр, – йогупсыс Беслээн, тутын Iугъуэр зэкIэлъыпыту иришэхуу – кыпхуэщIэнукъым зэрызыкъыпхуэкъуихынур. Лимэ къуажэхъу си пашхъэ кыригъэуващ. Сыт а псоми кыкIыр?.. Уэ езым сыт а пщIыхъэпIэм хуэдэу уи нэгъу щIэкIам кыпхыр? Уэ уигу ирихьрэ... фIуэу плъагъурэ Лимэ?.. Ар зигу иримыхъын цыхухъу щыIэкъым. Лъагъуныгъэм и Iуэхур щхъэхуэщ... СщIэркъым, зыри сщIэркъым. А псоми егупсысын, гушхъэм щыгъэныщкIун хуейщ...

Абы иужькIэ Лимэ бзэхаш. Беслээн щэи плIэи Къэралбийхэ кIуащ хамут, шыбжь щхъэусыгъуэ ищIурэ, ауэ Лимэ и куэбжэр зэрыхуэщIат. ИкIэм икIэжым и ныбжьэгъум еупщIыпаш:

– Уа, Къэралбий, мы Лимэ дунейм тету слъагъужыркъыми, си къэпитI хуэдиз къэнат абы и деж.

Къэралбии и ныбжьэгъур кызэпиплыхъри, щIагыбзэ гуэрхэр хэлъу, жэуап къытащ:

– Уэ ар щыпфIэкIуэдакIэ, дэ тфIэкIуэдыпауэ аращ.

– УмыгушыIэ, сыт а жыпIэм кыкIыр?

– Хьунщ, хьунщ. Лимэ отпуск кьыИхри и анэ дэльхум деж кIуауэ щыIэщ. Нэхьыбэж бжесIэнщ: лэжьыгъэ гуэр си IэщIагъэмкIэ къэзгъуэтмэ, сыкъэмыкIуэжынкIэ хьунуши, си унэр зэсщэн кьысхуэгъуэти схуепсалъэ жиIэри кьызылэIуащ.

– Ар езыр зэрыхуейщ, – нэгъуэщI зы псалъэ жимыIэу, Беслээн кьыдэкIыжащ.

Апхуэдээрэ зы илгъэс екIуэкIащ. Лими кьыгъэзэжакъым. И унэр Къэралбий хуищэри, ахьшэр иритыжащ. Беслээн зытеувэ щIыр илгъагъуртэкъым, къэгубжьрейт, зэрыщытам нэхрэ нэхъ гъурыж хьуат. Нафрузи гузавэрт, ищIэнур имыщIэу нэху щырт, жэщ хьурт. «Сабий дызэрымIэраш мыр щIэгъур, щIэсыр, – арат зэгупсысыр Нафруз. – Сыт мыгъуэр сщIэн-тIэ? Сэрами езырами тщIэрккъым къуаншэр, дыгъакIуи зэдгъэгъэплъ жысIати и Iэр ищIа фIэкI зы псалъэ кьысхужьэдэжакъым. Жэщи махуи хьэдэр егъей, уигъэтIысу игу илгъэ щыгъуазэ уищIынукъым, псалъэу щытауэ пщIэнукъым. Уепсалъэми, е «нтIэ», е «хьэуэ» фIэкIа кьыбжиIэнукъым. Усымаджэм сысымаджэщ жыпIэ хьунукъэ?»

Беслээн и гур пызыгъэткIуекIыр нэгъуэщIт: «Щхьэ ищIэнкIэ хьуа апхуэдэу Лимэ? Къызбгъэдэуэу е кьызбгъэдэтIысхьэу кьызжиIэ хьунутэкъэ и Iуэху зытет? Нэрылгъагъуш фIыуэ сыкъызыэрильагъур. ФIыуэ умылгъагъум мы дунейм теткъым апхуэдэу зэрызыхуэпщIыфын. Сэ сигъэулыиину хэтамэ, щIэпхьуэжынтэкъым, мыбдеж щытхьэусыхэнт. Е си унагъуэм зэран кьыхуэмыхьуну арауэ пIэрэ?.. Унагъуэ сиIэ сэ? Е сиIа?.. Лимэ сэрэ а щхьэл дыкыщыкIыжа махуэм зэжетIам хуэдиз илгъэс дапщэ дызэдэпсэуми Нафруз сэрэ зыжетIакъым. Гъашхэ, си джабэм щIэгъэлъ. Арауэ кьыщIэкIыныщ тхьэм бын кьыщIыдимытри. Къэгубжьу, кьыспэпсэялгъэжу, си хьэл-щэным кьыпэщIэуэу щытамэ, си насыпт. Си гушхьэм щызэтрихьа псори кьыскIутынти, сытыншыжынт. Ерэхьурэ хьунрэ щыIэу сыт кьызыпщIэн жыхуалэм хуэдэщ. Сыхьэт кьеуэм и макъ жыгъырур сыхьэт бжыгъэр зэрыхуар кьыуигъащIэу кьыщеуэм деж гуакIуэщ, гурыхьщ. Ауэ ар къегъауэт махуэ псокIэ. Уи щхьэр щIыуигъэхьэни. Апхуэдэу щыщыткIэ, Нафруз иджыри цIыхубз щIалэщ, и насып зыхэлъ кьыгъуэтыжыныщ, дызэбгъэдэкIыжым нэхьыфIщ. Си гугъэщ ар абыи кьыгурыIуэну».

ГъэщIэгъуэныракъэ, Беслээн зэрымугъауэ, Нафруз Iуэхур псынщIэ дыдэу кьыгурыIуащ.

– Куэд щIауэ сыпэплгъэрт сэ а псалъэмакъым, – жиIащ Нафруз икIи мыгъуэ, икIи мыбжэу. – Си деж щыпэублэкъым, си дежи щаухынуи кьыщIэкIынкъым. Уигу кьеуэр сэри кьызгуроIуэ, сэри мафIэми сес, псыми сехъ абы щхьэкIэ. Лгъэпкыр унагъуитIщ фызэрыхьур, уэ бынынышэу укъанэмэ...

– Нафруз, уэ Iуэхур зытетым уегупсысакъым иджыри. Нэхъ тэмэму жыпIэмэ, кьыбгурыIуакъым.

– КьызгурыIуащ, Беслээн. Зы махуэ уи адэ кьуэш закъуэм сыхуэзауэ кьызжиIат: «УкIытэм себэкъауэ бзылгъухгъэм сынопсалъэ апхуэдэ IуэхукIэ, е бын фиIэн хуейщ...» АдэкIэ кьыпищэфакъым, ауэ гурыIуэгъуэтэкъэ си дежкIэ абы жиIэну зыхуеяр? Сэ, Беслээн, уэри жыпIащи, жьы сыхьуакъым, си насып зыхэлъ зыгуэр, пэж дыдэу, къэзгъуэтыжыныщ. Къэзмыгъуэтыжми, абы зыкIи сигъапэкъым, дызэрызэдэпсэуар си гушхьэм IэфIу телгъу сыпсэунщ. Уэ уи Iуэху дахэ тхьэм ищI...

И нэпситIыр кьехуэхуы адрей пэшым щIыхьэри, шумэданитIым и хьэпшыпыр дигъэзэгъащ, щхьэлым кьыкIыжыху кьыпэплгъэну Беслээн сыт хуэдизрэ емылгъэIуами кьемыдаIуэу, дэкIри и дыщ кIуэжащ...

Нафруз кIуэжа нэужь, Беслээн и закъуэу илгъэсым нэблагъэкIэ псэуащ. Щыхум ягъэщIагъуэу яхуэмыгъур зыт: Нафрузрэ Беслээнрэ зэрызэдэпсэурэ дапщэ хьуа, итIани а тIум я псалъэмакъ пщIантIэм дэкIын дэнэ къэна, унагъуэм кьыщIэкIатэкъым, сыт уащхьуэдэмыщхьуэу абыхэм яку кьыдэхьуар? Щхьэ зэуэ лгъэлгъэжа кьуажэ псом щапхьэу ягъэууу щыта унагъуэр? Беслээн щымт, кьыхэзыгъэзыхьIамэ, хьуащ апхуэдэу жиIэ фIэкIа, кьыфIигъэкI щыIэтэкъым. Нафрузи псэлгъэрейхэр, убакIуэхэр зылгъагъу мыхьу цIыхути, тIысыжауэ щыст, ди насып зэхэлгъыжтэкъыми дызэбгъэдэкIыжащ жиIэу...

Зы махуэ гуэрым Беслээн жьыуэ щхьэлым кьыкIыжауэ унэм къэкIуэжырт. Езыри тегупсысыкIауэ, вожэр гублащхьэдэсэм фIидзауэ кьыздэкIуэжым, хьэ гуп кьызыэрыкьуэхри, шитIыр ягъэщтащ. Мо. шы лгъэрыхьитIым зрачри, гур ирахьэжыащ. Беслээн. вожэмкIэ зидзащ, ауэ ар кьыщыфIыхым шитIым кIэщIу къагъэшащ, гур щхьэпридзри...

Беслээн ищIэжырккъым адэкIэ сыт кьэхьуами. И акъылым кьыхуэубыдыжар зы дакъыкъэщ: гу щхьэпридзым кьылгъеикIыу я гъунэгъу Мухьэмэдинхэ я хадэм Iут бжыхьым зэрыщхьэпрылгъэтар. Иджыпстуи, мис и нэхэр кьызыэтрихащи, здэщыIэр кьыхуэщIэрккъым. ЗыщIэлгъым И бжэм адэкIэ зыгуэрхэр щопсалъэ, ауэ езым :и щхьэр абыкIэ хуэгъазэркъым, и щхьэпхэтIыгур гъуэщI IунищэкIэ щхьэнтэм траIулIа хуэдэщ. АпхуэдизкIэ мэузри, ар жыпIэкIэ цIыхум и фIэщ хьунукъым. «Дауэ мыхьуми, сыздэщыIэр къэщIэн хуейщ, – йогупсыс ар. Ауэ а псори Iэпегъэхуж щIэщхьу кьыщыщIам.

– Си гъащІэм си хъэлатэкъым вожэр къэзгъэлалэу, абы сытеплэкъуыу. Сыту делагъэу кысщыщІа. Жылэми сыт жаІэн, зиунагъуэрэ. Сабий цыкІут, нобэт япэу гум щитІысхъэр, жаІэнкъэ? Хъэ хей умыукІ, фыз хей иумыгъэкІыж жыхуаІэрауэ пІэрэ-тІэ сыпшыныжыр?...»

Сестрар къакІуэри, сымаджэр къапльэу щилъагъум, жэрыгъэкІэ игъээзжри, дохутырыр къишаш. Лпы пІащэ лъагъугъуафІэр нэщхыфІэу сымаджэм бгъурытІысхъэри, и ІэшхуэмкІэ, и Іэпщэ къиубыдащ.

– Уи гум и къеуэкІэр нэхъ тэмэм хъужаш. Дэнэ и деж нэхъ къоузыр иджыпсту, Беслээн?

– Мыгуз сиІэу сщІэркъым, – хуэм дыдэу жиІаш сымаджэм... Сыщыпсалъэ къудейми си лъынтхуэхэр кыыхалгъэф хуэдэщ. Си щхъэпхэтІыгуращ емынэр здэщыІэр.

– Аращ удыныр нэхъ зыхуэзари, – къопль абы дохутырыр. нэхъ гъунэгъу зыкыыхуищІауэ. – Умыгузавэ, псори тэмэм хъужынщ. Унасыпыншэтэкъым уэ, Беслээн, хадэр зейм шІыунэ ищІыну къритхъуа щІы шабэм ухэмыхуэу абы иригъэжыхыну къиша мывэ самэм утехуамэ, уэрэ сэрэ иджыпсту дызэпсалъэу мыбдеж дыщысыну кыщІэкІынтэкъым... Иджыпсту узыр пщхъэщызыыхын гуэрхэр кыпхалгъээнщ. Зумыгъэхъей. Псори кыщцежъэр уи щхъэращ. ЩхъэпхэтІыгукІэ шыкыырышхуэ гуэрым утехуэри уи щхъэ куцІыр игъэхъеящ. Уи Іэпкыльэкъым сэкъатышхуэ иІэкъым, узэхиубэрэжъауэ аращ.

Дохутырымрэ сестрамрэ щІэкІыжри, куэд дэмыкІыу сестрам кыигъээзжаш гъуцІ тепщэч пІимэм мастэхэр, абыхэмкІэ хильхъэну хущхъуэхэр илъу иІыгъыу. Мастэр щызэфІилгъэм, кыфІэмыІуэху хуэдэ, сымаджэм къеупщІащ:

– Адэлбий Нурхъэлиевич фи благъэ?

– Хэт ар жыхуэпІэр?

– Дохутырыр, иджыпсту щІэкІыжар.

– Си гъащІэм нобэ япэу слъагъуу аращ.

– ГъэщІэгъуэнщ, – кыбгъэхъэр ар, мастэм хущхъуэр дрикІейуэ кырыригъэхуурэ.

– Сыт гъэщІэгъуэныр, ди шыпхъу?

– Дыгъуасэ шэджагъуэнэужьым укыызэрашэрэ и нэбдзыпэ зэтрилгъакъым а плъагъум.

– Сыт жыпІэр?.. Сэ дыгъуасэ...

– НтІэ, нобэ уи гугъэ укыышашар? Зы жэщ зы махуэм щІигъуауэ кыпІщхъэщыщ псори... Мыдэ мы уи Іэблэм мыр кыщІэгъалгъэхъэт... Ыхы, хъунщ... Фи парткомыр райкомымкІэ кІуа къудейщ, кыигъээжыну жиІаш. Нэху щыху зы цыхубз гуэр щытащ гъыуэ...

– Хэт?.. Сыт хуэдэ цыхубз?

Беслээн и гур хъэжэпхъажэ хъуаш. «Нафрузу кыщІэкІынщ. Зэхихамэ, къэжаш».

– Цыхубз гуакІуэ гуэр, къамылыфэу, моуэ сэ схуэдиз хъуну.

«Лимэ, – жаш Беслээн и гур куэд щІауэ и гушхъэм дыркъуэу телъым деж. – Лимэ къэкІуаш. Дэнэ ар абы щызэхихар?

– Нышэдиби, и сабийр яслгъэм шишэм, кыІухъат.

«Лимэкъым, – и напІэр къехуэхыжаш Беслээн, – Лимэ сабий иІэкъым».

Мастищ кыыхилгъэу сестрар щІэкІыжа нэужь, куэд дэмыкІыу, Беслээн узыр нэхъ кІашхъэ хъуа кыщыхъуаш. КыщІэупщІэну къэкІуа цыхубзым егупсысурэ, щхъэукъуаш. «Щхъэ гурыщхъуэ ищІа нэкІуар сэрмырауэ?» – зэхех абы Лимэ и макъыр. .Щтауэ и нэхэр кызэтрехри, пэшыр нэщІщ. Къэтэджынуэрэ щІэкІынут, кІэлындорым зыщиплгъыыннут, ауэ, неІэмал, и щхъэр кыыхуэІэтыркъым. Унащхъэм щыщу и нэм къиубыдым апхуэдизкІэ еплъырти, иджыпсту ар кыпхихыу Лимэ абыкІэ кыщІыхъэнущ жыпІэнт. Беслээн и акылым кыыхуегъэубыдыртэкъым Лимэ зэхыщІыхар: цыхур уи гум дэбгъэхъэу, уи псэм хэбгъэхъэу, дауэ ІэщІыб зэрыпщІыжынуэрэ? Зэхамэжтэкъым а тІур, зэрыжаІэщи, зы шхыІэн щІагъ ущыщІэлакІэ уи гъусам учэнджэщын хуейкъэ уи щхъэ закъуэ унафэ пщІын ипэкІэ? А цыхур уи дежкІэ адреихэм хуэдэжкъым, абы уи дзыхыыр ебгъэзаш, уи гъащІэм и щІэлгъэныкъуэр ептащ, псори йомытамэ, икІи абы нэхъ гъунэгъу уэ уиІэжын хуейкъым. А псом и ужькІэ дауэ уекъуу узэрежъэжынуэрэ, нэф-дэгу зыпщІу уи щхъэ зэрыхэпхынуэрэ? Хэпхынуми, хэха хъуну? Къешынэужынууш ар зэ, гушІэгъуэншэу уи псэм хъэзабу кытегъуэлгъэхъэ- жынууш. «Уэ уи псэм кытегъуэлгъэхъэжынууш Нафруз епщІар? – къоупщІ абы и гур. – Щхъэ кыпщыхъужрэ адреихэр къуаншэу, уэ уи закъуэ узахуэу?» Беслээн и бгъэм толбэжри еІуэт, кызэригъэкъуаншэр иригъэбзыщІын хуэдэ. Ауэ абы зэи Нафруз и пащхъэ зыщигъэкъуэншэжыркъым, щибзыщІу зы лъэбакъуэ ичакъым, зы псалгъэ щигъэпщІуакъым, Лимэрэ езымрэ щхъэлым кыщикІыжа махуэм нэмыщІ. А махуэм Беслээн и гъащІэм и къэгъашыгъуэ нэхъ кІэщІ дыдэ хъуаш: и гушІэр кызэригъэдзэкІащ, гъащІэм нэгъуэщІ нэкІэ иригъэплъащ.

«ИлъэситІым щІигъуаш абы лъандэрэ, щхъэ кыумылтыхъуарэ Лимэ? – кьоупщІ аргуэру и гур. – ЩІым икІыжатэкъым, дунейм ехыжатэкъым. Ухуейуэ щытамэ, къэбгъуэтынт». Ари пэжщ, ауэ тынщ апхуэдэу жыпІэну. Щхъэусыгъуэ куэд иІэщ Беслъэн апхуэдэу щІищІам. Ныбжьри, хабзэри, унагъуэри...

Беслъэн и бгъэр аргуэру иубыдыжри щІауаш.

– Кьоузрэ, Беслъэн? – зэхех абы Лимэ и макъыр. Аргуэру кыфІэщІа и гугъэу и нэр нэхъри зэтрекъузэ. – Сызэхэпхрэ, Беслъэн?

Беслъэн и нэр зэуэ кызэтрехри, Лимэ зигъэщхъауэ кыщхъэщытщ. Лым хуэмурэ и Іэр кьелэтри и нэм щІоІуэтыхъ.

– Лимэ...

– Сэращ, Беслъэн.

– Сыту куэд лъандэрэ укъэмыкІуарэ.

– СыщыІаи ныжэбэ... Нышэдиби сыкыІухъат.

– Сабий зи гъусар уэра?

– С-сэращ...

– УдэкІуа, Лимэ?

– Хъэуэ, Беслъэн.

– Хэт-тІэ сабийр зейр?

– Абы уемыгупсыс, – бгъурытІысхъащ Лимэ Беслъэн. – Уэ иджыпсту зыми уемыгупсысу зыбгъэхъужын хуейщ.

– Уэ уи дежкІэ зыкъэ сыхъужми сылІэми. ГъуэгурыкІуэу зэ дызэхуэза щхъэкІэ...

– ЖумыІэ апхуэдэу, Беслъэн, – кызэфІэнащ Лимэ. – Уэ зэи кыбгурыІуэнукъым кысхуэпщІамрэ гъащІэр ІэфІ зэрыщыпщІамрэ.

– Сыту пІэрэ сэ апхуэдэу уэ пхуэсщІар?

– КъэпщІэнщ иужькІэ.

– Таурыхъщ ар псори. Сэ сысабийкъым, кызжумыІэ.

– Хъунщ, бжесІэнкъым, – едзэкъэжаш и Іупэм Лимэ. Къэтэджри щхъэгъубжэм бгъэдыхъащ. ЗытэлайкІэ абы дэплъа нэужь, зыкъригъээзкІри, и нэм нэпсыр щІэзу пишащ: – Апхуэдэу ущыхуейкІэ, зы псалъэ бжесІэнкъым. Ауэ зэгъащІэ мы зыр: нобэ сэ уэ укыызэгъуауэрэ мыбы сыщІэкІыжмэ, уи фІэщ щІы, си гъащІэр кІыхъ, кІэщІми Беслъэн жысІэу си гупэ ныпхуэзмьгъэзэн. Укыспэрымыуэ ныщхъэбэ. Уэ мыбы уныщІэкІыжа иужь сэ бжесІэнур иджыпсту хуэдэу кыбгурыІуэнукъым. Сэ дохутырым кызжиІащ. уи Іуэхум шынагъуэ зэрыхэмылтыхъыр, тхъэмахуэкІэ уэ мыбы уныщІэкІыжынущ, ауэ сэ сыхуейт мыбы ущІэлъ щІыкІэ си гум илгыр бжесІэну, – Лимэ къакІуэри Беслъэн кыбгъэдэтІысхъзжаш. – Ебланэ классым сызэрыщІэс лъандэрэ сэ уэ фІыуэ узолъагъу. Беслъэн. Дэ дыдІыкІужкъым, дяку дэлъари уощІэж, зыри зыщыдмыбзыщІми хъунущ. НтІэ, уэ сыткІэ пщІэн, япэ дыдэ кыщыслтыхъуам сэ си анэм жесІауэ щытащ: «Е Беслъэн сефтынщ, е си псэр си ІэкІэ хэсхыжынщ», – жысІэри. МащІэ удын кыстридза сэ абы. И хъэдрыхъ фІы тхъэм ищІ сыкъэзылтыхуам, здэкІуам тхъэм щигъэтынщ, ауэ пхъэ къутакІэ кызэуами, жыхапхъэ лъэдакъэкІэ сиубэрэжъами, сил игъэузакъым – афэ джанэу уэ усщыгът. КъыщІызэуэри сыщІаукІри уэрат, уэ езыр сэ укыистеубгъуат удынри зэхызумьгъащІзу, узри кысфІумыгъэІуэхуу. ИлъэситІкІэ сафІыдэсащ. Уэ Нафруз къэпшэху апхуэдэу кыистегуплэкъым дыдейхэр. Уэ къапшэри, илъэс дэкІауэ, зы пщыхъэщхъэ гуэрым ди адэр си пэшым ныщІыхъащ. Абы си щхъэцыр кьиубыдри шабэу, ауэ пхыкІыу, кызжиІащ: «Щэбэт пщыхъэщхъэм фызышэ къэкІуэнущ, зыгъэхъэзыр». Ар жиІэри щІэкІыжаш. СыдэкІуаш. Ауэ си гум илгыр уэрат, си пІэм хэлгыр уэрат, си нэгум щІэтри, си пашхъэм итри, си алыхъри, си пщІыхъри уэрат. СщІэрт узэрынэхъыжъыр, фыз узэриІэр, ди насып зэхэлтынкІэ Іэмал зэрымьІэр, итІани сыгугъэрт, щэхуу сыппэплъэрт. Нэпс мащІэ пхушцІэзгъэкІакъым сэ уэ, жэщ мащІэ пщІыхъыншэу сыбгъэгъэкІуакъым. Си щхъэгъусэр жэщкІэ щылажъэм, мащІэрэ си закъуэпщІий Тэрч Іуфэ сыкІуакъым, мащІэрэ псыхэгъэ сщІакъым уэ сыноджэу. Уэ удэгут, си гыи макъи си джэ макъи зэхэпхыртэкъым. Иджы куэдрэ согупсысыж: ди тхъэ, сыт сэ си псэм апхуэдиз бэлыхъ щІытезгъэлтыхъыр, апхуэдиз удыныр щІэхъар? ИтІани согупсысыжри хъэкъыу спхокІ а псори пщІэншэу зэрымькІуэдар... Сэ сынасыпыфІэщ, Беслъэн, сэ нэхъ насыпыфІэ мы дунейм цІыху теткъым... уэ умыкъутэжмэ. Мис аращ псори зэрыхъур, Беслъэн. Псори щыпщІэкІэ, сэ яслъэм сыкІуэнщ щІалэм деж. А сыздэкІуэну сабийр, илъэсым щІигъуауэ си бгъэм щІэлъу къесхъэкІыр, уэращ зи къуэр, гу щІыІэжъ! А зы фІыгъуэр ирикъуни уэ сэ кысхуэпщІэну!

Лимэ зричри щІэжыжаш, Беслъэн зэхихар и фІэщ мыхъуу тэлайкІэ хэлъащ. ИтІанэ, узри

кыфIэмыIуэхуу, кыщыльэтри щхьэгъубжэм бгъэдэльэдащ. Лимэ сымаджэщ пщIантIэм дэжыжт.

– Лимэ! Лимэ, зо! – мэкIий лIыр.

Ауэ Лимэ узэхихынт! Беслъэн хуэмурэ шэнт цытым тетIысхьэри, гуфIэнми гъынми имыщIэу и щхьэр иубыдыжащ. Абы нэхъ насыпыфIэ мы щIымрэ уафэмрэ я зэхуаку дэмыту зилгытэжырт.

КЪОДЖЭМ УИГЪЭЖЕЙРКЪЫМ

Къоджэм уигъэжейркъым, жа!э. Ар зэи игъэжейртэкъым губгъуэм. Губгъуэр абы къеджэ зэпытт. Езыри арыншауэ псэуфыртэкъым. Жэщыбг и!этэкъым, нэхуш иш!эртэкъым. Абы и макъ зэрызэхыху къэтэджырти, и куэщ! ихьэрт. Губгъуэр абы и дежк!э дуней псор зи !эгурылт. Къуалэбзухэм я уэрэд хашри, тракторым и чачэ макъри, вагъуэижым къыгъанэ лъэужьри, Тэрч псыхъуэ къыдих салькъынри, шы хъуак!уэм и шыщ макъ гурыхъри, ц!ыр-ц!ыrxэр зэрызэпэджэжри, шцэдджыжыпэм удз шхъуант!эм налмэс щыгъэу тель уэсэпери – псори абы и дежк!э щ!ыльэ жэнэтт. Щы!эу къыщ!эк!ынтэкъым ц!ыху, апхуэдэу губгъуэм и мэр, дахагъэр, абы и гуапагъэр зыхэзыщ!э. Зэман и!амэ, махуэ псок!э щысыфынут губгъуэм и макъым еда!уэу. Ар ирежэщ, ар иремахуэ. Ц!ыхур апхуэдэу къальхуу къыщ!эк!ынуш. Зым мэзыр ф!ыуэ елъагъу, адрейм бгыр и пщ!ыхъэгъуш, ещанэм губгъуэр и нэ!урытщ, епл!анэм хъэуар и къэк!ухьып!эщ... Дунейр инщ, гъаш!эр, нэху мэщ, жэщ мэхъу жа!э шхъэк!э, къэгъэшыгъуэ !эджэу зэхэлъщ. Я теплъэк!и, я щ!эныгъэк!и, я !эщ!агъэк!и зэщхъ ц!ыхуит!ым я гъащ!э еплъык!эр зэхуэдэкъым. Сыт ар къызыхэк!ыр? Дапщэрэ дрихъэл!эрэ блыныр зэрыхужьыр плъагъуу ф!ыщ!эщ жи!эу тхъэ щифуэжу къытпэуэ. Гъунэжкъэ адэ-анэ узыншэ сабий ныкъуэдыкъуэ къэзылгъу. Ц!ыхур дыщ!ыхъэным хуэдэу я гум щ!ыхъауэ игъуэ нэмысу дунейм ехыж дапщэ ухуей. Шхъэ апхуэдэу гуш!эгъуншэ мы гъаш!эр? Шхъэ зыми и унафэ емыда!уэрэ, и лъэ!у зэхимыхрэ, и гузэвэгъуэ зэхимыш!эрэ?

Къоджэм уигъэжейркъым. Ар зэи игъэжейртэкъым губгъуэ. Арат ар зауэм и ужь илгъэс хъэлъэхэм Бахъсэн к!уэуэ трактористу щ!еджар. Псоми дигу щ!ыхъат апхуэдэу зэрищ!ар. Псоми ди къэк!ар зыт: абы нэхрэ нэхъ шы дэгъуэ зезыхуа ди жылэ псо , дэсакъым, шым хуэдэу ф!ыуэ илъагъу мы дунейм псэушхъэ тетакъым, шхъэ ихъуэжынк!э хъуа мо псэ зыпытыр псэ зыпымыт гъуш!ымк!э? Губгъуэм нэхъри нэхъ и гъунэгъу зэрыхъунур арау п!эрэт? Араш дэ нджыпсту нэхъ зытедгъаш!эр. Хъэмэрэ и !эщ!агъэ хъунур зэрыарар къыгуры!уэжауэ п!эрэт? Апхуэдэуи хъунк!э мэхъу. Дауэ щымытми, абы губгъуэм хуи!э ф!ыльагъуныгъэр зэ къыгъэлъэхъшакъым, къыгъэщ!ылакъым. Ц!ыхур дунейм къыщ!ытехъэр шхэн, ефэн, и нэгу зригъэужьын къудейкъым. Абы ишхын, ирифыни, щит!эгъэни езым къылэжыжын хуейш. Сытыт къэхъунур дунейм ц!ыхуу тетыр мылажъэу шхэуэ, зауапэу шытамэ? Шэч хэмылгъу, шхын шхъэк!э зэтэл!энт, пц!анэу къак!ухьынт. Ц!ыхум лэжбэн къалэн и пщэ дэлъу дунейм къытохъэ. Лэжыгъэм зыри игъал!эркъым, узыншэ имыщ!мэ. Ауэ шхъэхынэу л!ыжъ хъуаи щы!экъым. Сыт хуэдиз лэжыгъэ абы илгъэгъуар? Сэ сщ!эжыркъым абы хуиту зиукъуэдийуэ и !эпкълъэпкъ пщык!ут!ым зригъэгъэпсэхуу зы жаш-махуэ тыншауэ. Жызы!э щы!эщ: мэкъумэш лэжыгъэр араш, гъэмахуэм лажъэ, щ!ымахуэм щыс. Пц!ы зэфэзэщ. Апхуэдэу жызы!эм мэкъумэшым зыри хищ!ык!ыркъым, лэжбэни игу илкъкъым. Хэт гъатхэпэм къыщыш!эдзауэ бжыыхъэм лэжыгъэ псори зэф!эк!ыху губгъуэм итыр? Щыуэф!и, щыуэшхи, щымахуи? Губгъуэ лэжыгъэр зэф!эк!а нэужь тракторыр мастерскойм щ!игъэхъэжу щ!ымахуэ псом хэт мастерской мыгъэплъым щ!этыр, и !эпхъуамбэхэр щ!ы!эм пхъэ ф!эк! умыш!эну игъэщтауэ?

Махуэ псом абы щ!этауэ, щ!ы!эм зэщ!и!у!лауэ пщыхъэщхъэм къэк!уэжамэ, дахэ-дахэу шхап!э, зыгъэхуэбжып!э къратыртэкъым. Къэсынти къеджэнт: «Уэхъэхей, Ахъмэтхъан! Мо мэкъу къызэралгъэ тракторыр къутащ! Куэншыб зэрыдашыр шытщ!» Мэкъу !эщым имы!энк!э !эмал и!экъым, щ!ым куэншыб тумык!утэмэ, бэв ущымыгугъ. Зихуэпэжырти, к!уэрт. Нэху щыху къыщымык!уэжыр нэхъыбэт. Жылэ псом дэскъым зэхэзыха ар тхъэусыхуэ, гугъу сохъ жи!эу зыгуэрым зыкъригъэщ!ауэ. Куэдрэ къыджи!эрт: «зы трактор къе!ысхынщи сытет!ысхъэжынщ, сыти си бригадир сэ, сыти си пом». Ауэ ар дэрат зыжри!эр, тхъэм жимы!эк!эт апхуэдэ нэгъуэщ! зыгуэрым зэхригъэхыну, ар напэтехышхуэт абы и дежк!э. Иджыри къэс догупсыс: къыддэгъушы!эрэт, хъэмэрэ, пэж дыдэу, ешауэ п!эрэт? Илгъэс пл!ыщ!ым нэблагъэк!э механизатору ущылажъэк!э, абы и ныкъуэм щ!игъум трактор бригадэ уи пщэ щилък!э, дауик!э, уешми емык!укъым. Ц!ыхум гъуш!ыпсэ !уткъым, къару мыухыж и!экъым...

Япэ дыдэ «За трудовую доблесть» медалыр къыщыхуагъэфэщам дык!уэжат дехъуэхъуну. Ахъмэтхъан и щытык!эм зыри хэхъуатэкъым ик!и хэщ!атэкъым. Ауэ, и ныбжыгъухэр, !ыхылыхэр щ!эк!ыжу ди закъуэ дыкъэна нэужь, абы медалыр къыдихри и !эгу сэмэгум ирилъхъаш, !э ижымык!э дамыгъэм тельэщ!ыхъурэ, зыми емыплъу, жи!аш:

– Мыбы сыкъэзышэл!а гъуэгур сигу къэк!ыжмэ...

И шхъэр игъэк!эрэхъуаш. А зыр урикъунт а гъуэгур тыншу зэрыщымытар кърипщ!эну. Сэрат зымылгъэгъуар а гъуэгур? Ди ныбжымы ф!ыуэ ящ!эж нэмыцэр ди щ!ып!эм шрахужа 1943 гъэр. Ди сабийгъуэ лъапщ!эр, пц!анэр абы и курыкупсэм хиубыдащ. Белк!и дыт!аш, жэмк!и дыващ. Щ!эрык!уэм

и «ІәфІагъри», хуэншіей хьэлум и «кьэуатри» дгъэунэхуаш. Сабииблым Ахьмэтхьан нэхьыжът. Ар ильэс епшыкІутхуанэм иту арат. Нэхьыжъ телушыкІыпІэш, жаІэр. Мыри арат. Сабийуэ унагъуэр и пщэ кьыдэхуат. УкІуэдыж абы имыгъэунэхуар. Еджэн закъуэм нэмышІ. Сытым хуэдэу ехьуапсэрэт ар еджэным. Езыри щІэтІысхьат Налшык дэт медицинскэ учнилищэм. Зы ильэси щІэс хьуакъым: анэм и закъуэт, адреи сабиихри ипІу хуегъэджакъым. КъышІэкІыжащ. Адэр зауэм кыкІыжа нэужь нэхъ тынш хьуаш, ауэ езым и гурылхьэми захьуэжащ. ІэщІагъэ зригъэгъуэтым нэхъ кыищтащ. Губгъуэм епхауэ. ЩІым нэхъ и гъунэгъуу. Арыншауэ ар псэуфынутэкъым, ар абы и лъым хэтт, имыгъэжейуэ зэпымыуэ ириджэрт и куэщІ.

Къоджэм уигъэжейркъым, жаІэ! Ауэ губгъуэр зэи щхьэхынэм еджэркъым. Ар абы хуейкъым. Заводым щылажъэ рабочэм пкъыгъуэ гуэр щишІкІэ щыуагъэ ІэщІэкІамэ, ар лъэныкьуэкІэ игъэтІылыу нэгъуэщІ ищІ хьунуш. МэкъумэшыщІэм щІыр щивэкІэ, жылэр щытрисэкІэ щыуагъэ игъакІуэ хьунукъым. Гъавэ къэмыкІамэ, ухуеихукІи тесэж, щІакхьуэншэу укъэнауэ аращ. Уи щыуагъэр щыпхуэгъэзэкІуэжыну етІуанэгъэрщ, вэгъуэм, сэгъуэм и зэманыр къэсмэщ. Аращ губгъуэм лэжъакІуэ хэплыхь щІищІыр.

– Уеджэу кьыдэпш лэжъакІуэр зэи губгъуэлІ, мэкъумэшыщІэ хьунукъым, – жиІэрейт Ахьмэтхьан.

Сэ сщІэжыркъым абы е ди адэм къеджэну бригадир, е учетчик ди куэбжэ кыІухьауэ. Къаджэм, зэджэр сэрат, е ди анэрат, е ди шыпхьурат. Ахэр бригадирми учетчикми япэ губгъуэм нэсырт. Ар ящІэрти, я цІэ кьраІуэртэкъым. Дыжейуэ дэкІырт, дыжейауэ кьыдыхьэжырт. Быным я нэхьыжьыр мазэ, мазитІкІэ щыдмылгъагъу щыІэт. Шхын хьэсэм хуамышамэ, пщыІэм кыитехьэжу шхэнутэкъым. Тракторыр кыигъэувыІэмэ, кыищІигъэувыІэну щхьэусыгъуэр зыт: бригадирыр шым тесу кыІухьамэ, шым и пщэм ешэкІауэ дакыкьэ зытхух щытынут. Шыр и гум ихуртэкъым.

– Псэущхьэ щыІэнукъым шым нэхъ Іуш, – жиІэрт абы.

– НтІэ, щхьэ а псэущхьэ Іушыр хыфэбдзэу мо псэншэ гъушІышым ушэса? – сеупщІыгъат зэгур.

Ар, сабий еплъ хуэдэ, игъэщІагъуэу кьызэплъри:

– Шым я нэхъ бланэм и псэр зы махуэм хьэршым пхуэгъкІуэжынуш, ухуейуэ щытмэ. Мо гъушІышми уэ хэплхьэ псэращ хэлынуш, – кьызитащ жэуап. – Тракторым сытесу шыри фІуэ слъагъу хьунукъэ?

ИкІи ильэгъуаш. Дунейм тетыхукІэ, шу блэкІ ильэгъуамэ, къэувыІэу шым емышлэу, шыр щытмэ, бгъэдыхьэу темылгъагъу блэкІауэ слъэгъуакъым. Ауэ, лъым тегъэ ищІэркъым, жаІэ, тракторыр иужэгъуауэ аратэкъым, езыми зэрыжилаши, тІури фІуэ эдилгъэуаш. Си гугъэмкІэ а тІури, псэ зыІутри мо гъушІ щыІэри, фІуэ щІилгъэуар зыш: фашистхэр ди щыпІэм ирахуж нэужь кьуажапщэ мэзым гу цыкІукІэ дыкІуэу щытащ пхьэ къэтшэну. КІыфІ хьуауэ дыкышчыкІуэжкІэ зыдгъэпсэхуну, гугъэ зырызым дытетІысхьамэ, хьуапсэурэ жиІэрейт: «Бетэмал, зыш диІащэрэт мыбы щІэтщІэну. ТІури пхьэ щыІум дытесу дынэсыжынтэкъэ иджыпсту. Е зы трактор. У-у, мис апхуэдэ зы диІамэ, гум я нэхъ иныр кІэрытщІэнти, дызыхуеинур зэуэ тшэнт».

Гугъут зэманыр. Абы и хьэлагъэр, ттелъа бэлыхьыр иджыпстуи гум ихужыркъым: гу цыкІум кыищІэкІри жэм ІумпІэр иубыдащ, ар иутІыпшри, тракторым тетІысхьащ. Ари иджы щыІэ тракторхэм хуэдэу щытамэх, хьэсэхэм иджыпсту яІэ къабзагъэм хуэдэ яІамэ, уи пыІэжыр щэ дэбдзеинти. Япэ мазэхэм СТЗ-жъ гуэр, и пхэ шэрхьхэм гъушІыдзэхэр тету, кьратри, бэлыхь тІуащІэр телъу лэжъащ. Тракторыр жьы хьуат, кьутауэ зэрыщытыр нэхьыбэт, зэрылажъэм нэхьрэ. КІуапІэ кьэзымыту нэхьыбэ дыдэрэ бэлыхь тезыгъэлыр шатуныр коленчатый валым щепхам деж илъ подшипникыр кьриудырти арат. Махуэм тІэунейрэ трактор лъабжъэм щІэпщхьэу картерыр кыищыщІих щыІэт. Махуэм зэ фІэкІа абы и лъабжъэм щІэмыпщхьамэ, ар гугъІэгъуэшхуэт. ИтІанэ СТЗ-НАТИ тІорысэфІ кьратри тыншыжащ. Зэрытыншыжар тракторкІэт. Хьэсэхэм я щытыкІэм уигъэлажьэрэт? Кхьуэбанэмрэ гумаймрэ апхуэдизкІэ Іузу итти, метрипщІ уимыгъакІуэу пхьэлэщэм кыищІиубэрти, ар кыІэтырт. Сыхьэт, сыхьэтрэ ныкьуэрэ. ухуейт пхьэлэщэм щІиуба кьэрэкьурэр кыищІэптхьыжын щхьэкІэ. Пхьэлэщэтесым и закъуэ пэлыщыртэкъым, дэлэпыкьуэгъу хуейт. Дэлэпыкьурт. ДэмыІэпыкьуу хьурэт, абы гъэшхэн и куэдт. Умывэу нормэр пхуэгъэзэщІэнукъым...

Къоджэм уигъэжейркъым, жаІэ. КъызэджэІауи ззхэсхыртэкъым, ауэ зыгуэрым си пэр иубыдауэ сигъэбауэркъым. Си жеин кьокІуэр, ауэ умыбауэу ужеифын? ЕрагъкІэ си нэр кьызэтесхмэ – Ахьмэтхьан кыисщхьэщытщ.

– Сыту ужейбэв уэ, – мэдыхьэшх ар. – Укьыздэлэпыкьун нобэ?

– СыткІэ? – кьызгурыІуэркъым сэ зыри.

– Си пхьэИэщэтесым и анэшхуэр лIащи, нобэ ныдэкI хьуркыым. Къыздэлажэ нобэризм.

Сыщхьэхыпэурэ сыкъэтэджри зысхуэпаш, зыстхьэщIащ. Гукъыдэж лъэпкъ сиIэккыым. Нобэрей си зыгъэпсэхугъуэ махуэ закъууэри, хьэм ишхыжам ярей, псыхэкIуадэ хьуащ. Тхьэмахуэм нэсауэ зэныбжыгъухэр дызэгурыIуэрт Тэрч дызэпрысыкIыу кхъужь цIыкIу къидгъэсыкIыну. Иджы ахэр сэрыншэу кIуэнущ. Iэджи кысхужалэнщ абыхэм сэ.

Нэхушт. Нанэ тхуигъэхуэбжа къалмыкъ шей кьарэр пэрыхьэту нарыху мэжаджэ ныкъуэ тIэкIу-тIэкIу дитфри, зэкIэлъхьэужьу къуажэм дыдэкIри тракторыр зыхэт хьэсэмкIэ дунэтIащ. СыхьэткIэ дыкIуагъэнщ. Дыгъэр ди къуажэкIэ мэзым и щхьэкIэм кыщыпытIысхьэм ВЭН щIэддзаш.

– Умыбэлэрыгъ, – къызжиIащ абы дежбэн ипэкIэ. – Кхъуэхьэнцэр пIэщIичу щIивэнкIэ мэхьу. Iэбисал и жагъуэ ищIынщ. Уи лъакъуэм хуэсакъ. Тхуэ-хэ къэткIухьмэ, плъагъуркьэ, кьэрэкьурэ итыжкыым, пхьэИэщэм ужейуэ утель хьунущ. ИIэ-тIэ.

ШэджагъуэнэужьыфI хьуауэщ а тхуэ-хэр кыщытхуэкIухьар. Метр щэ ныкъуэ дигъэкIуртэккыым кьэрэкьурэр кыщIимыубэу. Сэ кхъуэхьэнцэмкIэ сыпэмьлэщыжу IэкIэ кыщIэстхьырт, пхьэИэщэм сыкъелъэрти, сыбгурытурэ згъэкабзэрт, сыдэлъеижьрти кыщIэстхьырт, ауэ сыт хуэдэу сыбгъэдэмыхьами, уи ней кысщыхуэ, жиIэ хуэдэ, кыщIиубэрти, пхьэИэщэр кьилэтырт. Сэ, сыгъыным хуэдэу, тракторым и уэнжаккыым кыикI кIапсэм сыкъекьурти ар згъэфийрт, Ахьмэтхьан тракторыр кыигъэувыIэрти, аргуэру зэман куэд кьэрэкьурэ кыщIэлъэфыжыным тфIихьырт. Сэ си Iэпкълъэпкъыр мэщашэ, схуэгъэхьейжу зы Iэпэ спыткыым, кьэрэкьурэм сыхуохьуцIэ, сэбэп хьуну щытамэ, апхуэдэу бэву къэкIынтэккыым, жызоIэри, къэзыгъэкIари къэкIари зэдызогъэхь.

Сыхьэтиплымдеж, кьэрэкьурэрииухауэ, увэнутыншхьуауэ, Ахьмэтхьан тракторыр кыигъэувыIащ. Абы кьилъэгъуат шыгу къэблэгъар. Ар кьэсри Iэгу хуэдиз фIэкI мыхьуу хьэлIамэ цIыкIуитI хьэлIамэпс пэгун ныкъуэ упщIыIужам хэлъу кьригъэувыкIри, IукIыжыну гум щыдэпщейжым, къуэш нэхьыжьыр еджащ:

– Мухъэжыр, псым дрикъунуккыым жэщ хьуху.

– Уэлэхьэ, сымышцIэ, шынэхьыщIэ, – къеплъащ абы шыгухур – МэТэеС-м кIуэи сэлидол къашэ жиIащ Нэгъуей. Сэ си дежкIэ зыщ мобы сыкIуэми псы къасшэми.

– Сэ си дежкIэ зыккыым, – идэрккыым мыдрейм. – Мыбы пщэдей сэхуран трасэн хуейщ. Ядэну мыр ныщхьэбэ дымыуху?

– Уэлэхьы, ямыдэн, – акъылэгъу мэхьу шыгухур. – Уи сэлидолыр къыпхурахуни а щIым хэплъхьэн хуейр хыумьлхьы... НакIуэ-тIэ, бочкэр къыздилъхьэ гум. Зэман кысхуэнэм МэТэеС-м сыкIуэнщ...

Мо тIур IукIа нэужь, сэ хьэсэр къэсплъыхьри, двэн хуейу къэнэжар щыслъагъум, си щIыфэр тхытхаш. Ар нобэ вэн дыухыну сэ си фIэщ зыщIын мы дунейм теттэккыым. Сэ дауэ пщэдей школым сызэрыкIуэнур, зы предметкIэ зызмыгъэхьэзырауэ? ГушыIауэ пIэрэ? ГушыIэмэ, щхьэ псышэ игъакIуэрэ?

– Щхьэ умышхэрэ? – кыIухьэжаш Ахьмэтхьан. – ИIэ тIэкIу дегъэдзакъи, айдэ маржэ, мы тIэкIур дыухынщи дыкIуэжынщ.

– Мы псор нобэ дыухыуи?! – си гъын къэкIуащ сэ.

– ЛIо абы хэлъыр, хуэмыху? – дыхьэшхаш ар, – Зэ дежбэмэ, къэувыIэ щыIэккыым. Плъагъуркьэ, зы кьэрэкьурэ итыжкыым.

Сэ си гукъыдэжыр ехуэхыпаш. Апхуэдэу жиIэ щхьэкIэ, езыми фIыуэ ищIэрт ар пщыхьэщхьэ зэрыдымухынур. Абы и щхьэм итыр зыт: пщэдей мы хьэсэм сэхуран трамысэу хьунуккыым, жыласэ машинэр кыыхуагъанэри бригадэр Арыкъ лъапэм Iэпхьуащ, езыри абыхэм якIэлъыкIуэжын хуейщ. Дунейр къутэжыху мы гектар пщыкIутхум итыну. Зэгуоп ар, мэхьуцIэ, къэмыкIыжын кьэрэкьурэм зэман куэд фIихьаш.

Жэщыбг фIэкIауэ, хьэсэр дыухынми къэкIухьыжыгъуитI-щы фIэкI имыIэжу ди тракторым и пэр иригъэзыхри, мащэгъуэрым ихьаш. Ахьмэтхьан къэщтауэ тракторыр кыигъэувыIэри, кьригъэкIуэтыжыну скоростыр Iуидзаш. АрщхьэкIэ, дэнэт! ПхьэИэщэр пэщIоувэри – ухуеймэ, зэфIэщIыкI. Ар кыпыдгъэхуну дыхуожьэри – зыри кыкIырккыым, еуи фаркопыр къутэ. ЯпэкIэ тракторыр кIуэфырккыым, и пэр блын хуэдэу зыгуэрым пэщIоувэр.

– Бомбэм кьриудауэ мащэшхуэ иIащ мыбдеж, – жиIащ къуэш нэхьыжьым. – Ягъэсеижати, еплъ абы кыдищIам. Бел дыхуейщ.

– Сыт белкIэ пщIэнур? – сыкъэгъуэващ сэ.

– Мо и пэр зыпэщIэувэр дэтIыкIын хуейщ.

– А кьомыр пхудэтЫкІрэ?

– Пщэдей мы хьэсэм жылэ трасэн хуейщ, кьыбгурыІуэрэ уэ ар? – Сытыт сэ ар кьызгурыІуэкІи кьызгурымыІуэкІи. КьызэдІуэнутэкьым. ДэпТыкІыпэнуми, бел дэнэ кьипхын жэщыбгым? Абы щхьэкІэ кьуажэм нэс уехыжын, километрищым нэс зэпыпчу?.. Кабинэм сригьэтІысхьэщ, зы Іэдэжь кьысІэщІильхьэжри, езыр жэрыгьэкІэ кьуажэм ехыжаш, сыкьимыкІыну, сымышынэну унафищэ кьысхуищІри...

Иджыпстуи кьуажэм сыщыкІуэжкІэ гурыгьуазэкІэ кьызощІэж абы шыгьуэ ди тракторыр шехуэхауэ щыта щІыпІэр. Абдеж кьыщыщІэдзауэ кьуажэм нэс дэль гьуэгуанэм гукІэ срожэри сфІэтелъыджэщ: сыт кьару ар апхуэдизу псынщІэу зыхьу кьэзыхьыжар? Нэса си гутьакьым кьыщысыжам, «ужея, хуэмыху?» – жиІэу белитІ иІыгьыу кьыщызбгьэдыхьэжам. Сыжеинти сэ. АпхуэдизкІэ сышынэрти, Іэдэр скьузурэ, тутын ирищІэбгьэнэным хуэдэу, кьэзгьэплъат. Дыгьужьыр мэжэщІалІэу кьуажэбгьум щыщакІуэрт, губгьуэхэм кьаущыхьу итт. Зы жэщи дэкІыртэкьым е зыш, е зы жэм, жэмыщІэ, мэл ямыукІыу...

Нэху щыху дьтІысакьым. Нэхущ бзум я уэрэд кьишыгьуэ дьдэм тракторыр кьидгьэкІыжаш. Ахьмэтхьан джанэ щІыІутелъи щІагьщІэлъи зыщидзауэ лажьэрт. Ахэр щитІэгьэжри гусеницэм деж кІэрытІысхьащ хьэлъэу бауэу. Тутын ишыхьри щІигьэнащ. Сэри зезгьэхуэхри, си щхьэр абы и куэщІым ислъхьащ. Си нэр зэрызэтеспІэу, мащэ кІыфІым сехуэха хуэдэ, думпу сыжеящ...

– Нэху щаш, ей!

Си нэр кьызэтесхмэ, колхозым и председатель Срыкьуэ ХьэмтІакьэ шууэ щытщ. Дэ псынщІэу дыкьыщыльэтри ди нэхэм дыщІэІуэтыхьу дыкьэуващ.

– Мыр сыт, зи унэр бэгьуэн, мы слъагьур? – еший абы кьамышыр мащэмкІэ. – Мыр хэт кьэзытІар?

– Тракторыр... мыр пыхуат... – Іэнкунщ Ахьмэтхьан.

– Ар солъагьу, зи унэр бэгьуэн. Сэ сызыщІэупщІэр аракьым. Сыт щыгьуэ мыр кьыщыфтІар?

– Ныжэбэ, – нэхь кьызэрыгьуэтыжаш кьуэшыр – Жэщыбгым иужькІэ сымышІэххэу тракторыр пыхуаш.

– НтІэ?

– НтІэ, кьуажэм сыкІуэжри мо белитІыр кьэсхьри...

– Дыгьужьым уашхам сытыт пщІэжынур, зи унэр бэгьуэн? Е, абы нэс унысхьыжым, е сэ, е бригадирыр щхьэ дыкьэбгьэушыжу зыгуэр кьыджумыларэ? Цыху кьыдэдгьэкІынт. Пу, жылэрэ, мыр дауа, мыр дауэ. Кьэвгьанэу фынехыжын хуеящ. Дунейм и кІэр пыуат нобэ...

– Кьэбгьанэ хьунутэкьым, – идэркьым Ахьмэтхьан.

– Сыт щхьэкІэ? Нобэ кьитлъэфыжынт нэгьуэщІ трактор кьэтхунти.

– Нобэ мыбы жылэ трасэн хуейщ. Мес жылэр кьыдаш. ИІэ, сэ мы тІэкІур дэзвыкІыжынщ. УЭ белитІыр ныхэхыж мо жыгым деж, – кьищІаш си дежкІэ Іэ.

Тракторым зричу ежьа нэужь, председателыр дэтІыкІам нэхь гьунэгьуу екІуалІэри, и кІартІузыр кьамышыкьумкІэ дригьэкІуэтейуэрэ жиІаш:

– Мы дунейм мылькуу телъыр кьызатынуми зы гьатхэ жэщ ныкьуэм мыр кьэстІынщ жысІэу сеуалІэмэ, алыхьталэр согьэпщІ...

«Знак почета» орденыр кьыщратам дехыжат дехьуэхьуну. Дамыгьэр и бгьэм храгьэлъхьауэ и ныбжьэгьухэр, ди Іыхьлыхэр зэхэсхэт бжьэ зырызи ирафу. Сыт хуэдиз хьуэхьу, сыт хуэдиз псалъэ гуапэ зэкІэлабгьэпІашІэу жаІэрэт. Сэ Ахьмэтхьан сыщхьэщытти, кьысхуедэплъейри, зезгьэзыхаш.

– Сэ сигу кьэкІыжар пщІэрэт – кьызэІуэщэщ ар, Іэнэ телъ хьэлвамкІэ плъэурэ.

– Сыт?

– Хьэлва ашыкыр. ПщІэжрэ дыщІыкІуу...

Ар умышІэжу хьурэт. Хьэлва ноби тыкуэным щашэу слъэгьуамэ, е зыгуэрым хьэлва гугьу кьригьажьэмэ, арсигу зэпымыуу кьокІыжыр. Дянэм дигьэкІуат тыкуэным хьэлва ашыкьыдигьэщэхуну. Жьэрымэм и гьусэу мэрэм пщыхьэщхьэм кьрихьэкІыну арат. Зауэм и пэ ильэс сэ кьэзгубзыгьыжхэм зы мэрэм пщыхьэщхьэ сщІэжыркьым дянэм жьэрымэ имыгьэуауэ, кІэнфет, хьэлва е хьэлыуэ ІупщІэ телъу хьэблэм унагьуэу дэсым яхуимыхьауэ. Адрей унагьуэхэри арат. Хьэлывэ зыгьажьи щыІэт.

НтІэ, хьэлва ашыкыр кьэтщэхури гьуэгу дыкьытеувэжауэ дыкьыздэкІуэжым, мэджытыпІэжым деж щІалэ цІыкІу гуп щызэхэст ди адэш Бэргьун Льостэн я пашэу. Дэри дахыхьащ. Ашыкыр Ахьмэтхьан иІыгьыу щысщ.

– Мыр сыт? – кьеупщІаш Льостэн.

– Хьэлващ, – жиІащ Ахьмэтхьан.

– Мы кьомри? И ныкьуэр ятІэу кьыщІэкІмэ-щэ?

– Ыпы, жи, – мэдыхьэшх мыдрейри. – Апхуэдэ иджыри кьэс кьэхьуакьым.

– Кьэхьуурэ кьэхьу уфІэщІрэ а кьэхьу псори, – лъэгуажьэмыщхьэу кьэуващ Лъостэн. – Мо Кьалмыкьхан и гьащІэм «Эпохэ» ирифакьым, нобэ иреф. Кьэхьунур пщІэнукьым. Мыри аращ. Мэт, еплъыт-тІэ, – кьыхуешый сэ гуэр.

ФІэкІ хэмылгу Іэбэри сэр кьыІихащ, ашыкым и щхьэр тричри... хьэлвам и мэ гуакІуэр щыс псоми кьытІурыуащ. ПщІэнтэкьым зэгурыІуауэ фІэкІ, псоми зэуэ «кьуртІ» жрагьэІэу я Іупсыр ирагьэхащ.

– Дэнэ лъэныкьуэкІэ кьыщыпызупщІын, Бэргьун Лъостэн? – зы кІапэмкІэ кьыщыпеупщІри ирет. – МыдреймкІэ кьыщыпызоупщІІ, Бэргьун Лъостэн! – аргуэру кьыпеупщІри ирет. Дэ дызэІуробзае, Лъостэн и нитІыр кьыщыхуауэ хьэлва гьушцэр ирекьух. Зы зэман кьыдоплъри, игьэщІагьуэу жегІэ: – Фэ щхьэ фыщыс? Мэ, фшхы.

Дакьикьэм хьэлва ашыкыр нэщІІ мэхьу. Зы дзэкьэгьуэ фІэкІ кьыслъагьэсакьым. Зи ныбэм цІэ тебукІэным хуэдэу шха щІалэ цыкІу гупыр загьэпскІыну Тэрч псыхьуэм дэлъэдащ. Дэ ашык нэщІыр тІыгьыу пщІантІэм дыдыхьэжащ.

– Хьэлвар-щэ, на-а? – Іэдакьэжьауэ ищІауэ кьыдоплъ дянэр. Дгуэшащ, – жи Ахьмэтхьан. – Уэри бгуэшыну аратэкьэ, нанэ?

– А сэ сылэ мыгьуэу сызэгьэжащэрэт, – теуІуащ и куафэм анэр, – ар дауэ, тебжи тегьи щымыІэу ягуэшрэ? НэгьуэщІІ мыхьуми бисмылэхь...

Куэбжэм деж ди гьунэгьу фыз Сыхьэ кьэуващ.

– Зи насыпыр ин, – жиІащ абы дянэм щхьэкІэ, – щІалэфІщ уи кьуэхэр. Хьэлва ашыкышхуэр хуагуэшри цыкІухэм ирагьэшхащ. Абы нэхьрэ нэхь псапэ сыт щыІэн, цыкІухэм я ныбэ изу бгьэшхэн нэхьрэ. Мэрем пщыхьэщхьэ дыдэу, на.

Дянэм сыт жиІэжынт, «Ара мыгьуэщ, тхьэ», – жиІэурэ куэбжэмкІэ ежьащ..

Иджы ар игу кьэкІыжащ. Жылэм хьуэхьу кьыхужалэ, езым и гум сабиигьуэм игьэзэжауэ абы кьыщельэтыхь. Сытым и дежи абы и жагьуэт зигьэнэхьыжыну. Сабийм хуэдэу дыхьэшхырт, сабийуэ фІэкІ умышцІэну дахэм шыгуфІыкІырт, сабийм хуэдэу гуэныхьышнэт, фыгьуэмышцІэт. Гьуэгу тету сабий хуэзамэ, блэкІынутэкьым и щхьэм Іэ димылъауэ, псалъэ дахэ жримыІауэ. Мис ныщхьэби и пхьурылхухэр и куэщІым ису щысщ. Кьехьуэхьухэм йохьуэхьуж, нэжэгужэщ. ЩІэнэжэгужэм и щхьэусыгьуэри нэрылбагьущ: и пхьурылхур и льякьуэм тесу егьэджэгу, фІуэу илбагьу и ныбжэгьухэр кьыбгьэдэсщ, и гуащІэдэкІым ди кьэралышхуэм кьыхуищІа пщІэм, щІыхьым и щыхьэт дамыгьэр и бгьэм кьыхоцІуукІри хэлъщ...

Кьаджэм уигьэжейркьым, жалэ. Ар ирегьэмахуэ, хьэмэрэ ирешІымахуэ... Уэсукхьуэр зэрихьэу жьы щІыІэр етащ. Ар езыр сытым хуэдэу гуузу, гушцІэм зыкьыдигьазэу губгьуэ нэщІым шыкьугьэр. Жьым и кьугь макьми, Іэпкьльэпкьыр зыгьэдий щІыІэми, и пІэм хуимытІысхьэж пкьыгьуэми кІэ яІэн и гугьэжкьым Ахьмэтхьан. ЗыщІэль трактор лъабжэм и итІыр гьуэрыгьуэурэ кьыщІигьэжурэ трактористым автол зытрикІэ мафІэм ирегьэу. И Іэпхьуамбэхэр кьедэІуэжыркьым, и тхыр ехыу диящи, лъэныкьуэкІэ зриІуэнтІэкІмэ и плІэм гьушцІ Іунэ хаукІэ фІэкІ ищІэркьым.

Пщыхьэщхьэм унэм кьыщІыхьэжри тІэкІу едзэкьа кьудейуэ, кьакІуэри и тракторхэм щыщ зы Арыкьым кьызэринар кьыжралащ. Трактористыр щІалэщІэщ, хуэщІыжынкІэ Іэмал иІэкьым. Щыгум кьыдэкІа нэужь, зыгуэрхэми жалаг: сыт абы нэс ушцІэкІуэнур? КьэкІуэжынщ езыр зыгуэрым и гьусэу. Ауэ ар абы хузэфІэмыкІыну Іуэхугьуэт. Дауэ щІалэщІэр губгьуэм кьызэрибнэнур? Абы и бригадирыр кьызэрыкІуэнур, гьуэгужьым кьызэрытримынэнур хьэкьыу имыщІэу щытамэ, а хьыбар кьэзыхьам и гьусэу кьэкІуэжынт. Илъэс плІыщІым нэблэгьауэ уи лэжьакІуэ губгьуэм иту укІуэу умыгьуэлъыжауэ апхуэдэ хабзэ иджы щхьэ кьиублэн хуей? Сыт абы иужькІэ сыкоммунистщ щІыжыпІэжынури, бгьэлэжьэну дзыхь кьыпхуащІа механизаторхэми пщэдджыжь уазэрыІуплъэжынури дауэ?..

Тракторым и лъабжэм ерагькІэ щІэпщхьащ. Иужьрей илъэс зыхыблым и бгыр кьезауэрт. Хьийм ирихурт, апхуэдизкІэ пичырт и кІэнтІыІури. Зигьэхьейуэ идэртэкьым. Зумыгьэхьеймэ, дауэ умэкьумэшщІэ? Ари техникэм упыщІауэ? Зэи-тІэуи Бэргьун псыхуабэ жыхуалэм кІуат, ауэ ари плалъэкІэ фІэкІ сэбэп кьыхуэхьуакьым. Иджы кьэпыжь гуэр уэсым триубгьуэри тхыпІэкІэ тегьуэлъхьащ. ІэдэмкІэ зэрылажэм хуэдэурэ игу кьокІ: пщэдей сыкьигьэтэдджыну пІэрэ си бгым? Иджыпсту гьушцІым хуэдэщ, умыгьэхьеймэ, лажьэ иІэ хуэдэкьым, Іэдэм жьэдэль фІэкІ умышцІэну. Ауэ кьемыныкьуэкьуу, щымщ. Зигьэхьеймэ...

Нэхушыращ тракторыр щызэфлагъэувэжар. Унэм дыхъэжри зитхъэщIщ, тIэкIу едзакъэри, сыхъэт къэс нэхъри къытегуплIэ хъуа къупщхъэ узым IэщIэкIри, лэжыакIуэ дэкIащ. ЛэжыакIуэ... Арат абы и гъащIэр зэпхар. И гъащIэм щыщ дакъыкIы хушысхъакъым лэжъэгъым.

– Насып уиIэмэ, улэжъэнщ, – жиIэрейт абы. – Пэжщ, языныкъуэхэри абыкIэ арэзы хъуркъым, лэжыгъэр тезыру къалыгътэ. Ахъшэ, мылIку – ахэращ насыпу ябжыр. Апхуэдэу насыпыр зищIысым уеплIу щытмэ, гъуэгум телIу къэбгъуэта апэсыр насыпышхуэу къэплъытэнкIэ хъунуш. Дэтхэнэ зы цIыхури къалэн гуэр и пщэ дэлIу мы дунейм къытохъэ. Къалэн псори хъарзынэщ, насып гуэри къыдэкIуэу къыщIэкIынщ, ауэ улажъэу ушхэжын нэхъ насып зыри щыIэкъым. Сэ аращ насыпым сызэреплIыр.

И гъащIэм нэгъуэщIуи еплIахъым. И бынхэри абы хуригъэсащ. И ныбжъэгъухэми арат яжриIэр. Ныбжъэгъу и куэдт. Къуажэ псор. Жъыи щIэи...

Дунейр къутэжыху псэу щыIэкъым. ЗэрыжаIэщи, уи натIэм къритхам ублэкIынухъым. Къыдэлэжъа механизатор гуэрым къыджиIащ: «Хъуатэкъым ар натIэ итхэкIэ. Ерэ фIырэ зэрызэхыщIыкI лъандэрэ вагъэмбэкъур и тепIэну икIи и щIэлIыну щIым телэжыыхъар, моуэ иджы зызгъэпсэхужынт щыжиIэм...» АдэкIэ хужыIахъым.

Хунэмыгъэсами гурыIуэгъуэщ щIалэм жиIэну зыхуея. Жылэм дэс нэхъыжхэм щыщ зыми къыджиIащ: «Лъэужь дахэ къыгъэнащ Ахъмэтхъан. Гугъу зэрехъар пщIэншэу кIуэдакъым. Хэт и щхъэхынэ цIыхум фIыкIэ ягу къинар?»

Пэжщ тхъэмадэм жиIар. Щхъэхынэр цIыхум фIыкIэ ягу къинэркъым. ЦIыхуу мы дунейм тетыр я хъэл-щэнкIэ, я дуней еплIыкIэкIэ зэщхъу шытамэ, гъащIэр апхуэдэу гъэщIэгъуэни хъуэпсапIи хъунтэкъым. Яужэгъунт, гукъыдэжи хуалэнтэкъым. ГъащIэм щхъэхыни ущрохъэлIэ, жыджэрхэри гъунэжщ, ныбжъэгъу пэжи куэдщ, ауэ, ди жагъуэ зэрыхъуши, ущыбгъэдэтым, ущыбгъэдэсым, ущыдэлажъэм ныбжъэгъуфIу фэ зытезыгъауэхэри щыIэщ. Си къуэш нэхъыщIэм жиIэрейщ: «Упсэху псори хъарзынэщ, псори уи ныбжъэгъущ, ауэ уи нэр зэрызэтеплъхъэу, зыми укыфIэIуэхужынухъым». Ар пэжкъым. Сэ ар абы зэи хуэзгъэщIагъуэркъым икIи хуэздэркъым. ЦIыхугъэр, пэжыгъэр зи гъуазэр нэхъыбэщ, фIыр Iейм йобэкI. Арыншамэ, упсэуфынтэкъыми.

Арат Ахъмэтхъани жиIэу щытар.

ИУЖЬРЕЙ УЭРЭД

Румэ гужьеяуэ кыызэфІэтІысхъэри и бгъэр иубыдащ. И гур кыкІуэцІриудыным хуэдэу кьеуэрт. Лэгъунэ кІыфІым езымрэ и лІымрэ фІэкІа нэгъуэщІ щІэмыль пэт, зытридза шхыІэныр итІкІэ иубыдри, зыгуэрым кыльагъу хуэдэ, и бгъэм кІэрикъуащ.

– Щхъэ умыжейрэ? – нэбэнэушэу кьеупщІащ кыбгъурыль и лІыр.

– Сыжеифыркъым, – щтэІэщтаблэу зепІыхъ Румэ. – Уэ жей.

Алим и щІыбагъыр кыгъазэри, жей фІэщым хыхъэжащ. НысащІэр хуэмурэ гъуэлъыпІэм кьеувэхри, и халатыр щитІэгъащ, макъ иримыгъэщІу кыщІэкІри, пырхъуэм тет шэнтым тетІысхъащ. Гъэмахуэ жэщыр вагъуэхэмкІэ кызырэщэщырт, мазэ ныкъуэ щхъуантІэри, дунейр кызырегъэнэху щІагъуэ щымыІэу, нэщхъейуэ уафэ джабэм еІулІа кыпфІэщІырт. Румэ и щхъэр бІыным иригъэщІащ, япэ дыдэ ильагъу хуэдэ, вагъуэхэр зэхипІыхъу щІидзащ. Дэтхэнэрауэ пІэрэ си вагъуэр? – йогупсыс ар. – Мо нэхъ цІу дыдэрауэ пІэрэ? Хъэмэрэ мо ерагъкІэ плъагъу цІыкІура? Сэ вагъуэ цІу сиІэн хуейкъым. ЦІыхум и насыпым ещхъщ и вагъуэри. Мо ижарауэ пІэрэ сысейр?.. Арауэ кыщІэкІынуш. Ромэ ейр дэтхэнэра-тІэ?.. Ах, Ромэ, Ромэ, сыту куэдкІэ сызыщыбгъэгугъат уэ, сыту куэдым сыщыбгъэплъат. Псори лъэлъэжащ, щэщэжащ.

Румэ фІыуэ ещІэ: Ромэ жейуэ хэлъынтэкъым Румэ мыбдеж щысу. КыщІэкІынти ІэплэкІэ щІихъэжынт. Езыри мыбдеж кыщІыщІэкІыни щыІэтэкъым а пІэм кыыхинар Ромэу щытамэ. Иджыпсту апхуэдиз зи кІыхъагъыу кыщхъэщыль жэщыр дакыкъэу фІэкІа кыщымыхъуу нэху игъэщынт. А тІур, зы хъуауэ щытамэ, шэч хэмыльу, псоми кяхэлъыдыкІ мо вагъуэр езырат зеинур. Вагъуэм и закъуэт абы еинур!..

Зэуэ макъамэ дахащэ Румэ и гум кыпыльэдащ. Ар абы зэи зэхихатэкъым, радиокІи, и ныбжьэгъухэм жаІэуи. Вагъуэбэ уафэр кыгъанэри, Румэ и нэр зэтрипІащ. Дакыкъэ къэс макъамэр . нэхъ наІуэ хъурт, нысащІэм кыфІыжьэдэлъэтыным хуэдэу къеныкъуэкъурт. ТІэкІу дэкІри, Румэ псалъэ гуэрхэр макъамэм хузэхилъхъэу щІидзащ:

Мы си ІэлъэщІ цІыкІур, Ромэ,

Жъэгъум ныщІызошыр, Ромэ, уей.

Ромэ сыныхуашэ жысІэурэ Алим сыхуашащи,

Даурэ сыпсэуну, Ромэ, уей...

...ГукъэкІыжыр уафэхъуэпскІым хуэдэщ. Ар дэни нос. Сабиигъуэ гуэныхъыншэм кыщыщІопхъуэри, напІэдыгъуэм къос нобэрэй махуэм. Мис иджыпстуи гукъэкІыж дахэм Румэ итхъэкъуащи, маеу и псэм зыхещІэ. Ар гуапэу и гущхъэм кытолъэщІыхъ, и Іэпкыльэпкъ псом и тепщэ мэхъу. Сыт щыгъуэт Ромэ абы япэ дыдэу кыщепсэлъар?.. Хэт ищІэжын а махуэр е мазэр. Ромэ къемыпсалъэу и гъащІэм зы махуэ хэтауэ ищІэжыркъым Румэ. ЛъапцІэу, щхъэпцІэу Тэрч Іуфэ щыжэу щыщытахэми Ромэт хъыджэбз цІыкІум плъапІэу иІэр. Езы Роми Румэ кІэрыкІыртэкъым.. АпхуэдизкІэ зэсат а тІур, зэкІэрымыкІыу зэгъусэти, зы махуэ гуэрым Ромэ и анэм дыхъэшхыурэ жиІэгъат: «Фэ тІур фызэкІэрыкІыжыфыну кыщІэкІынкъым, ауэ Румэ ин хъумэ кыпхуэтшэнщ». Ромэ дэным хуэдэу плъыж хъури, зригъэээкІащ. «Апхуэдизу фІыуэ щыплъагъукІэ, жыпІэркъэ», – дыхъэшхат я гъунэгъу фызыр. Лъагъуныгъэ ящІэрэт абы щыгъуэ а тІум? Апхуэдэ щыІэуи я гущхъэ къэкІыртэкъым. Зэгъусэм яфІэфІт, зэсат, я гум ильыр зэтехуэрт.

ГукъэкІыжыр абы зэрынэсу бзылхугъэр нэщхъейуэ пыгуфІыкІащ, хъэлъэу хэщэтыкІащ.

Румэ фІыуэ ильагъуртэкъым пІырыпІ. Ромэ махуэ къэс псы кыгуэжым узэпрыкІа нэужь щыт чыщэ мэзым кІуэрти, и пыІэм изу, и гуфІакІэм дэу пІырыпІ кызэприхырти псы Іуфэм деж щаукъэбзу, щашхыу щыст. «Дыдж Іей хэтщ, Ромэ, си Іур зрегъальэ», – зигъафІэу тхъэусыхэрт Румэ, пэж дыдэу и нэпситІыр ІэдакъэкІэ щІилъэщІыкІыу. «Мыхъу умышх, – зыщымыгъэнщІу еплъырт хъыджэбз цІыкІум Роми. – Пшхынур плъыжыпс хъуахэращ. Уэрэ сэрэ дызегурыІуатэкъэ зым фІыуэ ильагъур адреими ильагъуну, зым ищІэр адреими ищІэну? Уэ кызжепІэмэ, мо мывэр сшхынуш сэ». Румэ гужьеяуэ и ныбжьэгъум йоплъ. «Тхъэм жимыІэкІэ, мывэм уигъалІэм сэ дауэ сыхъужыну?» Абы иужькІэ Румэ хэплыхъ имыщІу ишхырт хъуари мыхъуари.

Ей, зэман, зэман! Сыту уІэубыдыпІэншэ уэ...

Мы си бэлътоку цІыкІур, Ромэ,

Уи зэбгъузэнатІэщ, Ромэ, уей.

ЗэпылътІ зэнатІэр,

Ар сэ си хьуэпсапІэти,
Сэ си натІэ хьуакъым, Ромэ, уей..

...ПырыпІ дыдж ишха хуэдэ, и нэкІур зригъальэу, Румэ кьызэфІэтІысхьащ. Кьэтэджыжу пэшым щІыхъжыну кьелат бзыльхугъэ цыкІур, арщхъэкІэ гугъуш гукъэкІыжым зэ уІэрыхьамэ. УиутІыщынукъым, уІэщІэкІынукъым. АтІэми, Румэ иІэщ игу кьигъэкІыжын. ФІыи Іеи. «Куэд умыгъащІэу куэд улъагъу» жыхуаІэм хуэдэу, Румэ имыльэгъуар укІуэдыж. Жэщ мащІэ игъэкІуа и напІэ зэтримыльхъэу, махуэ мащІэ жэщ ишІа зытеувэ щІыр имыльагъуу. МащІэрэ и пщэм еІэжа, лъынтхуэр хикъузэу и псэр хихыжыну, мащІэрэ гъащІэм и хьыринэ гуапэм иІа гуфІэгъуэ кьэукъубиям щІиупскІэу. Уо-о, ар куэд мэхуэ, псори зи гуащІэ дэхуэ гукъэкІыжми хузэщІэубыдэнукъым абы и куэдагъыр... КуэдыІуэщи. Ауэ дэтхэнэра нэхьыбэр? Дэтхэнэра гум имыкІыжу Румэ кьыхуэнэр? ФІым иришэхрэ, хьэмэрэ Іейр абрэмывэу и плІэм дэлъ, И гушхъэм телъ?.. Румэ зыри щыгъупщэркъым. Іейри фІыри зэхэдзауэ абы и гушхъэм телъщ. Румэ куэдым текІуащ: шынагъуэми, дзыхагъэми, гу щабагъэми – псоми. Ауэ...

Ебгъуанэ классым кІуэуэ Румэ гу лъытащ и еджэгъу Алим абы и дежкІэ зэпымыуэ кьызэрыплъэм. Зэ еплъэкІри – кьаплъэрт, и нитІыр кьытедияуэ. ЕтІуанэуи ещанэуи еплъэкІри – арат. Ещанэ, еплІанэ сыхъэтра, Румэ аргуэру плъауэ щІалэр кьаплъэу щысу щилъагъум, и бзэгур кьыхуридзри дыхъэшхаш. Арауэ кьыщІэкІынщ Алыми щІытегушхуар. Румэ еджапІэм кьыдэкІыжа нэужь, кьыпэплъэу щыт Ромэ щыхуэкІуэм, Алим кьигъэувыІащ. «ПщІэрэ, – жиІащ щІалэм, – сэ уэ сигу урохъ. ПщыхъэшхъэкІэрэ кьыздэдгъэкІухъ». Румэ зэпкърыхуащ. Ар дауэ, сыт апхуэдэфэ Румэ кьыщІриплъар? Хэт зыльэгъуар абы пщыхъэшхъэкІэ щІалэ и гъусэу кьикІухъу уэрамым дэту е джэгу хыхъэу зыгуэрым кьыдэфауэ? Апхуэдэу хьыджэбз цыкІум жепІэн щхъэкІэ тегушхуэныгъэшхуэрэ щхъэусыгъуэрэ уиІэн хуейщ. Румэ апхуэдэ щхъэусыгъуэ зыми иритакъым. СыткІи иритын, ар и гъащІэм нэгъуэщІ щІалэ цыкІу и гъусатэкъым икІи епсэлъатэкъым Ромэ нэмышІІ.

Румэ нэхьыбэу щІызэгупар аратэкъым, Алим а псори кьызэрыжриІар. Хьэуэ, хьыджэбз цыкІум ищІэрт а гъунапкъэм, иІъэс пщыкІух-пщыкІубл зи ныбжьыр хьуа щІалэмрэ хьыджэбзымрэ яку иІъ щызэжралэ гъунапкъэм, гува-щІэхами зэ зэрэкІуэлІэнур, нобэ мыхъуми пщэдей щІалэ гуэрым и гум кьыхуиІъ псори кьызэрыхуиІуэтэнур. Ауэ а гъунапкъэм и деж Румэ щилъагъур Ромэ и закъуэт, а зырат псалъэм и гуапэри гум и хуабэри зыхуигъафІэр, зыхуигъэхъэзырыр, и гуи и щхьи кьэкІыртэкъым абдеж: нэгъуэщІ зыгуэр щытыну. Сыт-тІэ нобэ а щІыпІэм Алим кьыщІыщыхутар? Щхъэ апхуэдэу щыт гъащІэр, уэ узыхуей, узыхуэплъэ, узыхушІэкъу гурышІэр щхъэ кьикъутэжрэ, лъэ быдэкІэ мыув щІыкІэ? Езырауэ пІэрэ ар зи лажьэр, хьэмэрэ Ромэ? Мес, иджыпстуи кьоплъэри щытщ, кьыбгъэдыхъэу мы игъащІэкІэ зыхуэмей щІалэм бгъэдишыжыркъым. Алим мэпсалъэри мэпсалъэ, и ныбжьэгъу гуэрхэм топсэлъыхъ, а щІалэхэмрэ хьыджэбзхэмрэ зэхуаІэ лъагъуныгъэр шапхъэу кьехъ. Румэ и щхъэм зыри хуиубыдэкъым, зы тхъэкІумэмкІэ кьохъэри адреимкІэ йокІыж. И пащхъэ кьытыр Ромэу кьызышигъэхъуну сыт хуэдизкІэ зэмыныкъуэкъужми, зыри кьыкІыркъым: Алим и пащІэ цІырхьыр и нэгум щоджэгури, Ромэ и нэкІу къабзэ дахэр абы и пІэ пхуигъэуэвэн! Зы мащІэщ иІэжар Румэ кьыщиуду экІуэцІычу дыхъэшхыным. Зы махуэ губгъуэм щыкІуам хьыджэбз цыкІухэм къаубыда пкІауэм и пащІитІыр зэрыхигъэлъэтамрэ иджыпсту Алим и пащІэ цІырхьыр зэрыдэлъеймрэ зэрызэщхьыркъабзэр и нэгум кьыщІигъэхъэжри, ерагъкІэ зиІыгъащ, лъы кьыжыным хуэдэу и Іупэм едзэкъэжауэ.

Щымыхъужыххэм, Румэ «сэ апхуэдэхэм сыхэткъым», – жиІэри Алим кьыгъанэри кьыІукІыжащ. «НтІэ, мобдеж кьыпэплъэу щытым фэрэ фызэкІэрыІуауэ кьыводжэдыхъри», – кьыкІэлъидзащ Алыми. Сыт мыгъуэр хищІыкІрэ абы а тІур «щІызэкІэрыІуам?.. «Сыт абы апхуэдизрэ кьыбжиІар?» – кьоупщІ Ромэ, и нэщхьыр зэхэлъу. «ПщыхъэшхъэкІэрэ кьыздэдгъэкІухъ», – жи, щигъэпщкІуркъым зы псалъэ Руми. Абы Ромэ жримыІэн щыІэтэкъым. ЗэраукІынуар арауэ щытми, щибзыщІынутэкъым. ЗэрыщІыкІу лъандэрэ пэжыгъэр яку дэлът а тІум. Иджыпсту Ромэ кьэгужьеящ. «Сэ-щэ?» – кьыжъэдэхуащ абы, жиІам щыштэжу. «Сэ уэращ сиІэр, Ромэ, – Іушэщащ Руми, и щхъэр кьыдримыхъейуэ. – Сэ уэ зыращ сиІэри сиІэнури. Уэрыншэу зы махуэ сыпсэуфынукъым Ромэ...»

...Румэ и щхъэр кІэрахъуэри ИтІымкІи быдэу иубыдыжащ.

Мы си Іэлыын цыкІур, Ромэ,
Іэпэм ныІэрокІ, си Ромэ, уей..
Си гум усхуимыкІу,
Си псэм зиукІыжурэ,
Си нэхыхьыр ятх, си Ромэ, уей...

...Щалэгъуэ, щалэгъуэ... ГъащIэм и дыщэ плъыжъ зэман. Ромэ ар фIыуэ къелъагъу, зыщIэхуэпса насыпыр нэрылъагъу хъуащ. Эх, насып, насып! Сыту ухуэета уэ мы Румэ, сыту уи нэфI шыхуа! ЕпщIанэ классыр къауха нэужь Тэрч Iуфэ кIуэри тхъэ зэхуаIуащ я насыпыр, я пIэщхьагъыр зы ящIыну. ДауикI, нобэкъым икIи ныжэбэкъым. Зэманыр къэсмэ, я ныбжъыр ирикъумэ. АпщIондэху зэгъусэнущ, зэрылъагъунущ, яку зыри къыдагъэхъэнкъым. «Нобэ жыпIэми сыхъэзырщ, – жиIащ Румэ, псым къыщыдэкIыжым. – Уэ уи псалъэр сэ си дежкIэ унафэщ, унафэуи щытынщ си гъащIэкIэ». «Сэри нэгъуэщIым а «нобэ» псалъэр жесIэнкъым, уэ укъэзгъанэу». «Ди цIэхэри зэщхьщ, дэ тIур дыкызырэзэхуигъэщIар абыкIи пщIэнущ: – Ромэ, Румэ», – зыкыкIэрэкъузэ Румэ щIалэм. «Уи Алим дэнэ пхыну?» – мащIэу погуфIыкI Ромэ, Румэ ар игу зэрыримыхъынур ищIэу. «Псэунщ, хъыджэбз цIыкIу куэдщ». «Тхъэ иIуауэ жаIэ, уэ фIэкIа цIыхубз и лэгъунэм щIимыгъэхъэну». «ХущIохъэ ар», – ину мэдыхъэщх насыпым итхъэлэ хъыджэбзыр.

Румэ жэмышу фермэм кIуащ. ЛIыгъэ зэрихъэнуи, гъащIэм иджыпсту кыигъэуэ нэщэнэуи игу къэкIыртэкъым. Жэмыш IэщIагъэр зэры сабийрэ фIыуэ илъагъут, итIанэ... «Университетым щхъэ умыкIуарэ?» – жаIэу и адэ-анэр къыщепщIам, нехъэкI-къехъэкI хэмылгу яжриIащ: «Экзаменхэр схуэтынукъым, сыт абы сыкIуэу емыкIу зыкыщIезгъэщIыну? Феплъ си тхылъым, зы «плIы» иткъым, «щы» защIэщ курыт еджапIэр кызырэзухар. Фэри щхъэ фызгъэукIытэн хуей, сэри щхъэ си напэр тесхыжын. Си гуащIэм дэхуэнур злэжыныщи нэхъыфIщ». Жэм къэшыныр дэгъуэу Румэ и гуащIэм дэхуащ. Роми, и лъагъуныгъэм и Iуэху фермэм щызэтеува иужь, шоферу еджэну мазихкIэ Налшык кIуащ. Институт щIэтIысхъэфынут, и ныбжэбгъухэм нэхърэ нэхъ Iейуэ еджатэкъым, нэхъ гурыхуэхэм, щIэныгъэр зэхуэлэхэм ящыцу еджапIэм щалъытэу щытат, ауэ а псори щIищIар Румэт, абы пэжыжъэ хъуну, пэлэщIэу псэуну хуейтэкъым, «Шоферу къэзухым, шэ зэрызэрэщэ машинэм сыдэтIысхъэныщи, фермэм сыщылэжъэныщ, Румэ и гъусэу», – арат Ромэ и гум илъыр. Гурылъ дахэт, гурылъ гъуээзджэт, езыр зэрэплъымкIэ.

Руми жэнэтым и курыкупсэм ист. Махуэхэр щыгъэтауэ, сыхъэтхэр ибжырт, махуэ и зы письмо кыIэрымыхъамэ, тридзэу Налшык кIуэныр и напIэдэхъеигъуэт. Апхуэдэу щIэщIауэ мылажъэу щытамы кIуэну къыщIэкIынт, ауэ хэт укыиутIыпщынт, махуэ къэс жэмхэр тIэу къэшыны хуеймэ? ЦIыхур ярикъуркымы фермэм и унафэщI дыдэм езым къеш, жэм гупышхуэ къищтауэ. Роми зэрылъэкIкIэ письмо къетх. МахуитI нэхъыбэ димыгъэкIыу кызэкIэлъеутIыпщ, лъагъуныгъэ, гуапагъ, хуабагъ защIэкIэ гъэнщIауэ. Сыту къаруушхуэ иIэ лъагъуныгъэм! Румэ щIыльэм еIусэркъым, лъагъуныгъэм и дамэ лъэщхэм уэгум яIэтащи, щIыльэ зэщIэгъагъэм и дахагъыр япэу илъагъу хуэдэ, вагъуэхэм я гъусэу къоплтых, и псэм хохъэ, и гум дохъэ. «Хэт и гугъэнт мы щIыр апхуэдизу дахэу, апхуэдиз епэр щызэщIэпщIыпщIэу, – кIэрэкъузэ Румэ и бгъэм нобэ кыыхуэкIуа письмор. – Сыту дахащэу гъагъэрэ сэтэнейр! Сэтэней дыдэщ: уардэу зэфIэту, нэщхъыфIэу зыкызылэуихауэ, нэмысышхуэ зэрыхэлтым и нэщэнэу и щхъэр мащIэу игъэщхъауэ, ауэ пагэу, лъагэу, адрей гъэгъахэм яхэмыгъуащэу, епэгэкI къыпфIэщIу. Сэтэней! Си насыпри уэ пхуэдэу цIыхум я хъуэпсапIэ хъуну пIэрэ, хъэмэрэ удзщIэжу щIым къытемыщу къэнэну пIэрэ? ЦIыхум и насыпыр езым и IэмышIэм илъыжщ, жаIэ. Сэри си насыпыр мисыр, Ромэ и письморащ, еджапIэр къиухыху. ИтIанэ зы дыхъунщи...»

Румэ и нэр еуфIыщI. И нэгу къыщIегъэхъэ зы хъуа нэужь а тIур дахэу зэрызэдэпсэунур. Зэрымылъагъум зэхуээщу, щызэгъусэм псы яку дэмыжу...

Мы си Iэлын цIыкIур, Ромэ,

Iэпэм Iэробагэ, Ромэ, уей.

Мы си нэпIащхьитIыр

УэркIэ тебэгащи,

Хэт уи гугъу хуэсщIын, си Ромэ, уей...

«Уэлэхъэ, и дэкIуэгъуэ зэрыблэмыкIри дощIэм, ауэ и шэгъуи нэмысауэ щыткъым», – зэхех абы адрей пэшым щызэпсалъэхэм я макъ. Румэ псынщIэу къыщолъэтри бжэм и щхъэр кIэрелъхъэ, и тхъэкIумэр узу зэпсалъэхэм жаIэм йодаIуэ. Псалъэр Алим и адэ къуэщ Хъэжбэчырщ. Сыт ар къыщIэкIуар? КъыщыкIуари сыт шыгъуэ? Хъэри бэнакъым, бжэлух макъи зэхихакъым... СыткIи зэхихынт, ар Ромэ и письмом итхъэкъуат, гъэр ищIат, зэхихыни илъагъуни мы дунейм теттэкъым. Хъыджэбзыр письмом еплъ щхъэкIэ, къеджэртэкъым, псалъэ къэс езы Ромэ и макъ дахэмкIэ кыжжриIэу зэхихырт. Сытым хуэдэу гум фIэфIт ар, сытым хуэдэу псэм къедэхащIэрэт! Апхуэдэ макърэ псалъэкIэрэ зиIэ Ромэ фIэкIа мы дунейм зы цIыху теттэкъым икIи тетынутэкъым.

«СщIэмэ, тхъэр согъэпцI, Хъэжбэчыр, бжесIэнур, – къоIу адэм и макъ шабэр. – Дэ иджыри къэс

ди гушхъэ къэкIакъым ди пхъум и пIэшхъагъ хъуэжын Iуэху. Сабийщ, зиунагъуэрэ... ИтIанэ, сэ абы и унафэ сщIыну си пщэ кыдэхуэркъым, шынэхъыжь сIэш. Абы кyiщынэмыщIауэ, лъэпкъым ди нэхъыжьыр...» «Уэлэхъэ, тэмэмкIэ жыпIэр, – къэтэджыжащ Хъэжбэчыр. – Дэ дызыхуеяр арат уэ уи гум ильтри, тэмэму кыджепIащ. Узыншэу».

Румэ хуэмурэ унэ лъэгум ещтэхащ. Зэхихар и фIэш хъуркъым, а псори пщIыхъэпIэ кыфIошI. Зэуэ и щхъэр кыдрехъейри кыщолъэт, адреи пэшым щIыхъэу и адэ-анэм псалъэмакъ ярищIылIэну. Бжэкъум йопхъуэ, ауэ кызэщIоувыIыкIыж. Сыт яжриIэнур? И гъащIэм апхуэдэ IуэхукIэ и адэ-анэм епсэлъэн дэнэ къэна, щIалэ епсалъэу гурыщхъуэ кыхуэзымыщIа къэзылхуахэм сыт напэр иIэу епсэлъэну? Ара, жаIэнкъэ, узэрыдгъэсар, уи нэмысыр здынэсыр?.. Сыт-тIэ хэкIыпIэу иIэр? И адэ къуэшым, лъэпкъым я нэхъыжьым гурыIуэрэ пIалъэ зратмэ, хэт а Iуэхур зэтэзыгъэувыIэжыфынур? Хэт апхуэдэ къару зиIэр?.. Ромэ! Ромэ и закъуэщ абы гугъапIэу иIэри, а Iуэхум пэлъэщынури. ТIысынщи письмо хуитхынщ. Иджыпсту, икIэшIыпIэкIэ, зы дакъыкъэ зимыIэжъэу. КърекIуэжи унафэ ирырешI. КъэкIуэжрэ, иджыпсту ныщIэкIи ди деж наклэу, жиIэмэ, дэкIынщи клуэнщ. ЩхъэпIэу, лъапIэу. Щыгъыни мылъкуи хуейкъым, Ромэ и гъусэ хъу закъуэмэ..

«Си пIапIэ закъуэу, Ромэ! – етх абы, тхылъымпIэм нэпс пIащэхэр телгальэу. – Нэпсым сетхэлэ, гуIэгъуэм си псэр егъэхыщIэ, бэуапIэ кызитыркъым. «Сыт къэхъуар?» – жыпIэнщ уэ. Сыт къэмыхъуу къэнэжар, си Ромэ? Си гум идэркъым, си Iэм схуитхыркъым а къэхъуар апхуэдизкIэ удын сызыпэмыплъащи. КъэкIуэж, си Ромэ. КъэкIуэжи ди лъагъуныгъэм унафэ хуэщI. Уэ зыбгъэгувэмэ, нэгъуэщIхэм ар я IэмыщIэ иралъхъэнкIэ шынагъуэщ. ЕпIэшIэкI, си гугъапIэ закъуэ, кхъуафэр толькун фIыщIэжхэм ирахъэжъэу щыкъуейуэ бгыжъэм щамыкътэ щIыкIэ щыхъумэ ди насыпым а кхъуафэр, си закъуэ сызыпэмылъэщыну къару ерум. Уэращ сэ сиIэр. Уи Румэ».

Псым ихъыр шхийм йопхъуэ, жаIэр. Румэ зыхъ псым шхии телъу илъагъуртэкъым. Абы фIыуэ кыгурыIуэрт и адэр а IуэхумкIэ кызыремыпсэлъэнур. Апхуэдэ хъэл адыгэлIым иIэкъым, ар и къуэ ирехъу, ар ипхъу ирехъуи я пIэшхъагъ хъуэжын и Iуэху хилъхъэркъым. Лъэпкъым зы цIыхухъу ису абыхэм пхухыхъэнукъым адыгэлIыр. Хыхъэми, пхуэмыгъэээкIуэжын напэтэх хъунуш. Ар фIыуэ ящIэ икIи яIыгъщ адыгэхэм. Румэ щIызэгъуэпыр и анэрат. Щхъэ къемыпсалъэрэ, къемычэнджэщрэ? И жъэм псы жбэдэт хуэдэщ. Хъунщ, япэ зэманхэм пхъум и фIэфIымкIэ еупщIу щытакъым, ауэ иджы, ди зэманым, езы анэр укIытэми, и щхъэ тримылхъэми, зыгуэр кыгъакIуэу къригъэушщI хъунукъэ: «Румэ, мыпхуэдэу мы лъэпкъыр кыплъохъу Алим ухуашэнуи, щIалэм фэрэ сыт фяку илъ, фызэрыцIыхурэ, фызэпсэлъа?» – жиIэу. СыткIэ ящIэрэ а тIум яку дунейр къутэжыху мыгъушчыжын зэбииныгъэ дэлъми? Къэхъуркъэ апхуэдэ? Дапщэ ухуей.

УкIытэм текIуэри, езы Румэ анэм епсэлъэну мурад ищIащ. И адэр щыдэмыс зэманым хуигъазэри, анэм еупщIащ: «Дянэ, сыт мы Мэрзанхэ ди деж къэкIуэрэи щIэхъуар?» Анэм и IитIыр и кIэпхын щIагъым щIигъапщIуэри, и пхъум къемыплъу, жиIащ: «Плъагъуркъэ, тIасэ, кыплъохъу». «Ар дауэ, дянэ, – и нэпсым кызэпижыхъащ Румэ, – сэ сымыщIэу, сыхуейми сыхуэмейми фыкызыэмупщIауэ... Сэ сиIэми фщIэркъыми щIалэ, псалъэ естауэ, тхъэ зыхуэтIуауэ». Анэм и теплъэр зэкIуэкIащ, и натIэм пщIэнтIэпс кытрикIутащ. Абы и нитIыр мыIэрысэ зырыз хуэдэ кытетIысхъащ, и лъакъуэхэр щIэшIэри шэнт щытым тетIысхъащ. «Ди тхъэ, – Iушэщащ ар, – сыт мыбы жиIэр зищIысыр? Сэ уэ убегъымбару кызолъытэ, уи гъащIэм щIалэ уи гупэр хуэбгъазэу уемыпсэлъауэщ зэрыжысIэр. КъызэрыщIэкIымкIэ...» Румэ и Iупэр IурешхыкIыж, нэпс пIащитI Iэпоху. «Зыуи кышщIэкIкъым, дянэ, – ирехъэх абы и щхъэр. – Сэ уи пащхъэ сыщыкъабзэщ, сыкышщыплъхуа махуэм хуэдэу». Анэм и гур нэхъ тIысыжащ. «Ауэ, дянэ, – кыпишаш Румэ, – сэ Алим сыдэкIуэнукъым. Фэ Iуэхум фызэреплъынымкIэ фыхуитыжщ, ауэ сэ Ромэ псалъэ естащ. Тхъэ зэхуэтIуащ. Сэ тхъэр згъэпщIынымкIэ». Анэм и напщIэр хэлъэтащ. «Сыт мыгъуэ мыбы Ромэ жыхуиIэр, – къеплъащ пхъум анэр, и напщIэр зэхиукIэри. – Лъэпкъкъым, къупщхъэкъым, зэ щитIэгъар илъэситхукIэ щыгъщ. Iло, факъырэу упсэуну нэхъ къапщтэу ара?» Румэ и щхъэр зэрышчыту пщтыр къэхъуащ. Анэм апхуэдэу щыжиIэкIэ, пхъум и унафэр ябзщ, ядри ягъэтIылгыжащ. Хъыджэбзым и акъыл жаным ар кымыубыду къэнакъым. «КъызгурыIуащ псори, – хэлъэу щэтащ Румэ, – Ауэ мы зыр зэвгъащIэ: Алим сыдэкIуэнукъым. Сыфакъырэми нэхъыфIщ, слъагъу мыхъу сыдэпсэу нэхърэ, лыгъэкIэ сефтыну жыфIэнщи, абы кърикIуэм фыхушIегъуэжынщ...»

Мы си лэрыпс цIыкIур, Ромэ,
Ар кызырощэщ, си Ромэ, уей.
Нэпсыр къещэщэху,
Си гур ищэщыхъурэ,

Алим кышцлашэж, си Ромэ, уей...

...Румэ хуэмурэ кьэтэджыжри пырхуэ пкъом зыклерыгэщлаш. Кыклерыхуа зырыз флэкла кьэмынэу адакьэхэм Іуэн щагьэтыжащ. Нэху шыным кьэнэжа щылэкьым. Тэрчклэ кьыдиху салыкьын кьабзэр щылэклэ дзакьэу щидзащ. Ар Румэ и щыфэм зэхыщлэ щхьэклэ, унэм щыхьэжын пашлэркьым. И гур хьэжэпхьажэщ. Щхьэ зригьэубыда мы гукьэклэж кьомым? Сытклэ хуей, блэклар щхьэ кьиулэпхьэщыжрэ?.. Румэ зыри блэклауэ кьилыгьтэркьым. Кьиулэпхьэщыжынуи абы зыри шыгьупшакьым. Ромэ хуилэ льягьуныгьэр абы и гум илыщ, и псэм хэлъ зэпытщ. Зы дакьыкьэ псэуфынтэкьым нэгьуэщлэу шытамэ. Эх, Ромэ, Ромэ... Щхьэ укьэгуват ащыхьэщхьэм, щхьэи кьышцлэклэ езы Руми? Мис, иджы и щхьэр флеудыж, узыр зэхимыщлэу пырхуэ пкъом иреудэклэ. Кышцлэмыкьыуи хьурэт, зэгурылуат Ромэрэ абырэ... Жэщыр сыхьэтипщлым кьышцлэкьыу куэбжэм кьыдэклэну. Абдеж машинэр шытын хуейт. Румэ кьышцлэклаш щызэраухыла палъэм. Куэбжэм кьызэрыдэклэу, машинэр кьилыгьури, жэрыгьэклэ бгьэдэлъэдащ. Бжэ кьызэлуадзам зридзэри... Алимхэ я деж кьышыхутащ. Сыт напэншагьэ абы кьрашлар? Утхьэусыхэкли хэт и флэщ ухьун уэ укьлэу машинэм уцитлысхьэклэ? Льящыгьэклэ уахьакьым, залымыгьэ шылакьым. Хэту плэрэ Ромэрэ абырэ я щэхур нахуэ зышлар, илуатэу Алим и благьэхэр кьэзыгьэклэу? Езы Ромэу плэрэ? Хьэуэ, Ромэ апхуэдэ напэншагьэ ищлэнкьым, и льягьуныгьэм епцлыжынкьым. Нэгьуэщлым Румэ зы псалъэ жрилакьым, ар дзыхь зыхуищлыфын мы дунейм цыху теттэкьым. Сыт-тлэ иджы ищлэнур? Льящыгьэклэ кьафлыдокьыж, унэм яфлэклэуэж. Ар хэклэплэ? Апхуэдэу ищлэми, сыт цыхум кьыхужалэнур? «Яхьа» псалъэр кьыпклэрышцла нэужь, ар гьэкьэбзэжыгьуафлэкьым. Уэ нэхьрэ нэхь кьабзэ цыху шымылэми, ублэклэу укьалъэгьуамэ, Іэпэ кьыпхуащлэрэ жалэнуш: «Феплыт, мыстхэ я нысэу шытар блокьыр». Хэт и гум уихьэн, хэти и флэщ пщлын. Укьэзылэхуа дыдэм и флэщ ухьунукьым. Араш ижь-ижьыж льяндэрэ кьызэрекьлэуэж. Румэ игу кьэклэжащ я гьунэгьу Іэминат и гьащлэр зэхэфышцла зэрыхуауэ шытар. Зы пщыхьэщхьэ гуэрым, я благьэм кьыздикьыжым, япхьуатэри яхьащ. Іэминат бзылэхугьэ ерышт, жилам пхутекьынутэжым: жэщыбг флэклэу зэныкьуэкьухэри, зыкли ягурымылуэу, кьафлыщлэклэжри кьэклэуэжащ. Етлуанэ махуэм хьыбарыр кьуажэм хэз хьуащ. Зы хьэблэм дэклэм адрейм нэхьри щлэгьэтхьауэ нэсырт, Іэминат и Іуэхур апхуэдизклэ пщлым зэщлэштати, зэрахьам флэкла пэжу зы псалъэ хэлъыжтэжым. Зэман дэклэри, жылэм нэхь дахэ дыдэу дэс Іэминат кьышцлэушцлэ имылэж хьуащ, ишэну кьепсалъэу шыта, а псори щлэщцла щлалэми зигьэублэрэклэжащ, «зыгуэрым я нысэу шыта сыхуейкьым», жилэри.

Махуишцклэ Румэ и джий гьавэ ехакьым. Псы Іубыгьуэ ирифакьым. Тхьэ илуат, нэгьуэщлэ льямыклэми, гьавэ емылэсэну, шхын щхьэклэ зигьэлэжыну. И жьэр зэтрэтыкьыу кьыжьэдалъхьэн? Абыклэ пэувми жэуап кьритынщ. Хьэгуэллыгьуэр псынщлэу зэфлэкламэ арат, зы тхьэмахуэ закьуэ флэкла цыхум шхыныншэу хуэмыхьу жалэ...

Нэчыхьытх жэщым, зэрыхабзэти, Румэ и адэ кьуэшым я кьуэмрэ и анэ дэлъхум и кьуэмрэ кьагьэклэуащ кьрагьэушцлыну уфлэфлу удэклэу, нэчыхь тхыль филэ, ефэндым уи нэчыхьыр щитхклэ хэт уэчылу бгьэувынур? Румэ и Іупэ щхьуантлэхэр зэрыхьейр ерагьклэ пльагьу кьудейуэ Іушэщаш: «О-о, ди тхьэ! Уэ уолъагьу псори, уэ псоми ущыгьуазэщ. Сыдэклэуакьым сэ мыбы сфлэфлу. Уэчыли си Іэкьым икли зы цыху згьэувынукьым. Хэт и уэчыл, хэт и щыхьэт? Си адэмрэ си анэмрэ пхьу яхуеижу шытамэ, иджыри кьэс зыгуэр кьагьэклэуэнт, кьызагьэушцлынт. Ди анэм ищлэжтэжэ жеслар, щхьэ и флэщ мыхьуарэ? Льягьуныгьытлэ шылакьым, си дэлъхуфлэхэ, фыклэуэжи яжефлэж сэ си льягьуныгьэр тлу зэрызмышцлыну. Хэт хуей апхуэдэ фэрышцлагьым, сыт си фейдэ мы унагьуэр кьэзгьапцлэкли, си щхьэр кьэзгьэпцлэжкли? Цыхур зэщ зэрыпсэур, абы ещхьыркьабзэу, зэщ и гурышцлэ нэсыр зэрилуатэри, зыщ зыхуилуатэри. Сэ Ромэ еста псалъэм, хуэщцла льягьуныгьэм сепцлыжыфынукьым. Цыхум зэ ллэгьуэ кьышцлэлыщи, сылэм нэхьыфлэщ си сабиигьуэ льяпцлэм кьышцыщлэдауэ сыщлэпсэуа закьуэм сэрэ зы плэщхьагь дышчымыхьуаклэ»...

...Румэ и щыфэр щылэм игьэтхьытхри, и щхьэр пкъом кьыклерыхащ:

Ах, си Ромэ, Ромэ.

Ах, си Ромэ цыкьлу мыгьуэ жи, уей.

Куэбжэм нэсклэ кьакьуи,

Сэри сынэклэуэнщи

Кьакьуи сыдэшыж, си Ромэ, уей...

...Нэху мэщ. Куэбжэр уолъагьу, ауэ ар зыми кьылуихыркьым. Махуэми жэщми зэрызехьахэр зэбгыркьыжащ загьэпсэхуну. Дарихьан, Алимхэ я гьунэгьу фызыр, макь иригьэщлэу пэгун кьышцтау Іуэмклэ макьлэу, зэчыр гуэр кьыгурымурэ. Уафэ льяшлэр нэщлэ хьуащ. Нэхь ину кьаблэу вагьуитлэ

кыинати, ахэри езэша, я жеин кьэкIуа хуэдэ, унIэрапIэхэрт. Румэ а тIум еплъурэ и нэр тедиящ. «Ромэ сэрэ хуэдэщ, – йогупсыс ар. – Зэпэжыжьэщ... ЗэпэжыжьэIуэщ. Зэи зэпэгъунэгъу хьунукъым, я гъащIэр апхуэдэу яхьынуш... Ар гъащIэ-тIэ? Хьэуэ, ар гъащIэкъым, жыхьэнмэщ. Упсэуху, узыщIэбэгъу, узыхуекъуу, ауэ узэпэIэщIэу. Сыт и мыхьэнэ апхуэдэу кьэбгъащIэми? Уи псэм уэху жимыIэу, уи гур хьуапсэ зэпыту, узыщIэхуэпсыр нэгъуэщIыпIэ щыIэу, нэгъуэщI пIэ хэлъу... Сыхуейкъым, си псэм хуэхьынукукъым апхуэдэ псэукIэ...»

Румэ пэшым щIыхьэжаш. Алим жейрт. НысащIэр шауэм щхьэщыхьэри набдзэгубдзаплъэу еплъаш. Алим пщIыхьэпIэ дахэ илъягъуу кыщIэкIынут: мащIэу пыгуфIыкIырт, сабий жеигъащIэм хуэдэу. «Мыбыи насыпыфIэу зелъытэж, – йоплъ абы Румэ. – Сэ си гъащIэм ириджэгури и гур псэхужаш. И бгъэр кьригъэкIыу нобэ цIыхухэм яыхьэнущ, сэ сызэрыхуейм хуэдэу сщIынуш жысIатэкъэ, жиIэу. Плъагъуну кыщIэкIынкъым ар уэ...»

Унэм зыгуэрхэм щыIэуэлъауэу щIадзаш. Румэ штауэ кыщIэжри, пщэфIапIэм щIэлъэдаш. Дапхьэм тет серчэр кыпхьуатэри....

* * *

Румэ дунейм ехыжа нэужь мазитI дэкIауэ и адэр кхьэм кIуат, я къуажэгъу гуэр щIалъхьэрти. Зэрыхабзэти, кхьэм зэрыдыхьэу нэхьыбэр зэбгрыкIаш я благъэ, Iыхьлы, цIыхугъэ мыбы щIэлъхэм я сынхэм Iэ дальэну, тIэкIу хуэнэшхьейну. Румэ и адэми и пхьум и сынымкIэ иунэтIаш. НысащIэр Мэрзанхэ я лъэпкъыр щыщIалъхьэ хабзэм дежт здагъэтIылъари, нэхъ жыхьэ укIуэцIрыкIын хуейт. ЛIыр нэмыс щIыкIэ, зыщIэувыыкIри, и лъакъуэр зэблмыхыфу къэнаш. Румэ и кхьащхьэм сынитI тетт. «Тобэ Iэстофрилэхь, – Iуцэщаш лIыр, – мыр дауэ, мыр сыт хьэлэмэт. Пэж дыдэу сынитI тетт мыбы и кхьащхьэм. Мыр сыт телъыджэ. Ди тхьэ, си нэм зыгуэр и лажьэу кыщIэгъэкI».

Румэ и адэм и нэм зыри илажьэтэкъым. Кхьащхьэм, пэж дыдэу, сынитI тетт. Нэхъ гъунэгъуу щыбгъэдыхьэм абы кыльэгъуаш щIэуэ хатIа сыным, и нэкIур мывэ упса щIыIэм егъэкъауэ кIэрыс Ромэ. Абы уIуплъэну шынагъуэт: щIалэм хэлъыж щымыIэу жэщIат, и жьакIэр мыупст.

– Мыр сыт, Ромэ, – кьэуIэбжьаш лIыр, – мыбдеж щхьэ ущыс? Хэт мы сын етIуанэри зыгъэувар?

– А-а, – ерагъкIэ кызэтрихаш щIалэм и нэр, – укьэкIуаш. Зи бын и IэкIэ зыукIыжар иукIа и быным и щхьэм Iэ дилъэну кьэкIуаш.

– Апхуэдэу жумыIэ, Ромэ...

– НтIэ, дапхуэдэу жысIэм нэхъ кьэпщтэну? – кызэфIэуаш Ромэ, ерагъмыгъуейкIэ. – Шынагъуэр а сэжысIэракъым. Псалъэу щыIэм нэхьрэ нэхъ шынагъуэр зэлIзэфызым фщIар кызэрывгурымыIуэжырщ. Хьэлэл хьуну пIэрэ фэ фи пхьум и псэм уасэ хуэфщIар? Ахьшэ, мылъку... Сыт фщIыжыну иджы а псори? Дауэ а фэ фызэрыщытымрэ адэ-анэр зэрыщытын хуеймрэ зэрызэвгъэкIуфынур? Сыту гушIэгъуншагъэ, нэхьей жумыIэнуэмэ. – Ромэ, дэным хуэдэу плъыж хьуа и нитIыр иубыдыжри, зэщыджаш. – Сытым хуэдэу фIыщэу илъягъурэт гъащIэр Румэ. Абы и кьэкIуэну насыпыр игъэщIэрашIэу щыжиIэкIэ, дамэ кытекIэрт, и къарур абрагъуэ хьурт. Ар зэи Iейм хуэплъэртэкъым, пщIэнтэкъым мыдрей цIыхухэм ещхь: ищIэ хуэдэт пщэдей кьэхьунур. Ажалыр шынагъуэкъым. Шынагъуэр – ар кызэрыпхуэкIуэ щIыкIэрщ. Уи щIалэгъуэу, уи дахэгъуэу, уи псэугъуэу уи мыажал кыпхуагъакIуэмэщ... Ари хэт кыпхуэзыгъэкIуар?.. М-м-м, сыт хуэдиз мурад дахэ здыщIыхьа абы мы щIы фIыщIэжыым, сыт хуэдиз псалъэ гуапэ жимыIауэ и гушIэм щIэлъу здрихьэха. Ар пхужыIэнукукъым, кьэзыпщытэфыни щыIэкъым. Иджы уэ сыноупщIынут: хэт абыкIэ къуаншэр? Дунейм ехыжар фэ кывэупщIыфынукукъым, ауэ фхуэгъэгъушыжыну пIэрэ фи пхьум щигъэкIа гуIэгъуэ нэпсхэр? Фэ фыфIэкIуэдар, нэхъ тэмэму жыпIэмэ, фызэхыхьэу вгъэкIуэдар, иджыри кывгурыIуэжыркъым. Мыбы и гъусэу сэри мыбдеж сызэрыщIэфлхьар фи гушхьэ кьэкIыркъым. Щхьэ апхуэдэу фи гур щIыIэ, хьэкIэкхьуэкIэ пэткIэ и шырым тегужьейкIаш, сыту зы хуабагъэ гуэр фи быным щхьэкIэ хэмылтарэт а фи псэм?... ИтIани уэ укьокIуэ мыбы и сыным Iэ дэплъэну. Хуейкъым ар уи Iэ фIейхэм, укыбгъэдэмыхьэ! Мы кхьэм цIыхуу дэтым сыкъеджэнщи уи напэр тесхынщ, псори зэхэту.

Румэ и адэр куэдрэ Iэнкунаш, итIанэ, и щхьэр кыфIэхуауэ кыгъазэри, хуэмурэ кьэжьэжаш. Иужь дыдэу и нэм кыфIэнар джафэу упса мывэ фIыщIэм дыщэпсэпIэ тетха псалъэхэрт: «Сэ уэзыраш сиIэри, сиIэнури, Румэ. Уэрыншэу зы махуэ сыпсэуфынукукъым».

Ромэ хуэмурэ зэфIэщэхэжри, Румэ и фэеплъу мы дунейм кытена мывэ сын закъуэм и напэр кIэрильхьэжаш. Зэуэ, щIалэр къэцтауэ, и щхьэр мывэм кыкIэрипхьуэтыжаш. Лъэныкъуэ псомкIи зиплъыхьри, къакIуэIауэ щимылъагъум, сакъыпэурэ и тхьэкIумэр мывэ упсам гъунэгъу хуищIыжаш. Ромэ наIуэу зэхихырт Румэ и уэрэд цыкIур. Абы и макъ жьгырыур псэм къедэхащIэу кьэлурт, ауэ Ромэ

кыхуэщІэртэкым кыздиІукІ лэныкхуэр. ЩІалэм кыфІэщІырт макъамэм дуней псор зэщІицтауэ,
абы фІэкІа зы макъи щымыІэжу.

Ромэ, блэ кхеуа хуэдэ, и Іэпкхьэпкхьыр хэлъэтри, аргуэру зиплхьхьащ. Иджы абы гурыІуэгхуэ
дыдэу зэхихьрт Румэ и уэрэдым хэт псалъэхэр:

Дунейм дыщытетым, Ромэ,

Дэ дызэпэІэщІэт, Ромэ, уей.

Хьэдрыхэ мащэм зы дыщыхьужынутэм,

СолІэ жызмыІэнт, си Ромэ, уей.

Ромэ кхьащхьэм зытриубгхуэри, и кхьару мащІэ кыхуэнэжам кызэрихькІэ кІиящ:

– Румэ-э-а-а-а! Ру-у-у...

Зэуэ дунейр кІыфІ кхэхьуаш, уридэкІуеиным хуэдэу уэшхым кыщІидзащ, пшэ фІыщІэжхэм
уафэхуэпскІыр дыжбын Іуданэу кыхэлэдыкІри, уафэ лъабжьэр кыггачэу щыблэр уащ...

ГЪАЩІЭМ И ТЕЗЫР

КІыхьщ, зэшыгъуэщ бжыхьэ жэщыр. Псом хуэмыдэу унэм зыри щыщІэмысым деж. Си закъуаш. Махуэ псом сызэрыта губгъуэм, сызэпсэлъа лэжыакІуэхэм жалахэм сегупсысурэ куэдрэ сыхэлъащ. Си жеин къакІуэркъым. Сешаш, си Іэпкълъэпкъыр хьэлъэщ, итІани жейм гъунэгъуу сызэригъэкІуалІэркъым.

Сыкъэтэдждри тутын щІэзгъэнащ. Щхьэгъубжэр Іусхри абдеж сыІутІысхьауэ жэщ кІыфІым сыхоплэ. МащІэу къопсэпсауэ. ТІэкІу докІри, къетІэтІэхыу щІедзэ. Бжыхьэ дыдэщ. Мыпхуэдэ жэщхэм щхьэкІэ ди анэм «къэб гъэвар щыІэфІ жэщщ», желэр. ДауикІ иджыпсту къэб хьэлыуэрэ шэ къэшыгъащІэрэ бзаджэтэкъым пшхыну. Уэшхым жьыри къыщІэуващи, пщІащэхэр зэрехьэ. Председателыр нобэ гузэват: «Мы дунейм зы бэлыхь ищІэнурэ, дигъэунэхъунуш, нартыху тІэкІур дигъэухыжатэм арат», – жиІэри. Си Іуэхуш пщэдей нартыху къудигъэчми.

Хуэмурэ сыкъэтэджыжри, щхьэгъубжэр къыхуэсщІыжыну сыщыІэбэм, лІы гуэр къыІухьащ.

– Сэлам алейкум, – жиІащ абы хуэм дыдэу.

– Алейкум сэлам! Къеблагъэ, – сыувыжащ сэ, адэкІэ къэхъунум сыпэплъэу.

– Уэздыгъи щІумыгъэнауэ ущыси, – къызэплъащ ар, езэша-езэшауэ.

– ПщІантІэм щоблэ. Сэри сыгъуэлъыжат, ауэ сыжеифкъым.

– Шэ хьуэж пщІыуэ къыщІэкІынщ. ЩыІэщ апхуэдэ цІыху, – кърихащ абы тутын.

– Уэ мы къуажэм ущыщ? – сеупщІащ сэ лІым.

– Сыщыщщ... Сыщымышуи жыпІэ хъунуш, – щэтащ лІыр хьэлъэу.

– КъызгурыІуакъым... къысхуэгъэгъу.

– Илъэс куэд щІауэ сыкъыдыхьакъым...

– КъыщІыхьэ, уэшхым ухэмыт.

ЛІым тутыныр хыфІидзэри, къыщІыхьащ. Уэздыгъэр щІэзгъэнари, дыхьэу тІысыну сельэІуащ.

– КхьыІэ, щІумыгъанэ, – лъэІуащ лІыр. – Уэри жыпІащи, нэхуш пэшыр.

Портфель иІыгъыр бжэкъуагъым къуигъэуэври, стІолым и деж щыт шэнтым тетІысхьащ.

– Ушхэн? – сеупщІащ хьэщІэм.

ЕмыкІу мыхъунумэ... Лъэмыжым сыкъыкІа нэужь, щыгум сытетурэ лъэсу сыкъэкІуащ. Си сабиигъуэ лъащІэр аргуэру зэ сигу къэзгъэкІыжащ. А зэманри нэхьыфІт. Гуэныхьыншэт. Уэ дэнэ укыкІа?

– Налшык.

– Абы ущылажьэрэ?

– НтІэ.

– Дэнэ?

– Газетым.

– А-а, гурыІуэгъуэщ. Лэжыгъэ нэхь гугъу дыдэр къыхэпхаи.

– Хьуащ апхуэдэу. Гугъуми сыт тщІэн. ІэщІагъэ тхуэхьуащ.

– Сэ цІыхугъэ гуэр сиІащ газетым щылажьэу. Жьым тесу псым епыджырт. Жэщ, махуэ иІэтэкъым, щІыІэ, хуабэ ищІэртэкъым. Арыншауэ хъунукъым фэ фи Іуэхур.

– Ущыгъуазэщ, – жысІащ сэ стІолым щІакхьуэ, пщыхьэшхьэшхэм къыздэхуа джэдыл тІэкІур, кхьуей, мыІэрысэ къытеслхьэурэ. – Уэ сыт уи лэжыгъэ?

– Уо-о, ар кІыхьщ. Мыдэ мы си портфелым зы коньяк дэтщ. Журналистхэм, си гугъэмкІэ, тІэкІу ивогъэлей мы фадэм фыщытепсэлъыхьым деж, – пыгуфІыкІыурэ птулькІэр къыдыхащ. – Уэ дауэ ухушщ а Іуэхум, зыІувмылхьэ жыпІэу птхырэ?

– Адрейхэм сахуэдэщ, – сыдыхьэшхащ сэри.

Зэрызэ дефащ. Тпуми тутын щІэдгъэнари псалъэмакъыр япэ къыхэздыдзэнум, дыпэплъэу дытІысыжащ.

– Уэ жыпІащ, – къыщІэздзащ сэ япэ, – илъэс куэд щІауэ мы къуажэм укыдэмыхьэжауэ. ЩыпІэ жьыжэ ущыІа, хьэмэрэ укыщІыдэмыхьэжын щхьэусыгъуэ уиІауэ ара?

– ЛІо, птхыну арат?

– Ар уэ жыпІэм елъттащ. НэгъуэщІым дерс хуэхъуну щытмэ...

– Дерс... – къэтэджащ лІыр. Абы и Іэ ижыыр и блэгущІэ сэмэгум щІилхьэри, тутын Іугъуэр куууэ иришэхьурэ пэшыр къызэхикІухьу щІидзащ. НаІуэт си хьэщІэм и гур зэхэзехуэн зэрыхьуар.

Сэ кысфлэщлэщ абы и гур и лэблэмклэ трикызуэу. Лугуэ лувыр кыжыэдригэхужурэ, пэшыку дьдэм кышчыувылэри, си дежклэ зыкыригэхэкклэщ. Лэбэри уэздыгээр щигьэнащ. Си пащхэ кыитт зи ныбжыыр илхэс щэ ныкыуэм итын лы зэклуж. И щыгынкли и теплэккли хужыплэн щылэтэккым: и клэстумыр щлэрыпст, абы кышщлэлэ джанэ хужым дэл галстук щхуантлафэр и нитлым я теплэм ещхыркыабзэт, и клэстумыр кусэ ирижэм еклурут. Тхыугэ мащлэ зыхидза и щхэц лувыр еклуу дэлхэщлэят, итлани ар плалэ-плалэкклэрэ бели гуахуи зэрымилыгым и щыхэт лэ хужь лэрыгуншэхэмклэ дрильэщлэйт. И натлэм ирижэ, лэдэхитым флэкла и нэклу псом зы зэлэа щыплэагьуртэккым. И нэгум кышчырт лыыр кьалэм куэд щлауэ зэрыщыпсэуар, ар и кьэклухыкклэми, псэлэкклэми, щыгынми кьагэлэагьурт.

– Жыслар уи жагьуэ хуамэ, кысхуэгьэгьу, апхуэдэ сигу илхаккым.

– Хьэуэ, – кьэтлысыжащ ар хуэмурэ, рюмкэм кыинам щэн хэлэу елубри, тригьэувэжащ. – Дерс псалэхэм сытригьэгупсысыклэщ. Гьащлэр езыр дерс защлэщ. Пэжщ, дэ абы дызэрегупсысыр мащлэрэщ: демыгупсысауэ гьащлэм зыпэщлэйдосэр, луэхум дыбгэхдохэр. Итланэ ди лэфраклэм дзапэклэ депхуэжыну дыхэтщ. Ауэ, нелэмал, абы едзэкьэжыфа щылэккым. Сэри аращ. Мащлэрэ сепхуэжа си лэфраклэм...

I

– Сэ зэпымыуэу лэагаплэм сыхушлэкьурт. Ар ди нэхыжхэм кысхуагьэна хьэлтэккым е си адэ-анэм кьатесха шапхэтэккым. Ди адэм нэх цыху кызырыгуэклэрэ нэх лэжыггэ кызырыгуэклэ зиларэ мы жылэм дэсаккым. Ухуейм пщэдджыжь мо уэрамым техы япэ кышхуэзэм еупщл: Тэрзэхь Екьуб дауэ дэса мы кьуажэм, жыли. Дэтхэнэми кыбжилэнщ ар вы тлыса имыгьэтэджу, кытралхьэ и хьэлхуэ зэрыпсэуар. Ди анэрщи, бегымбарым и лэгуапэт, зытеувэ щлыр пыхун флэщлу дунейм теташ. Сэ сыапхуэдэтэккым. Сэ сымафлэт, жыг лэабжэем щызэщлэнауэ жыгьр дэзылыпщлэй, жыг щхьэкклэм нэсу ар зыщлэзыубыдэну хэт мафлэм сыхуэдэт. Жыг лэабжээр си дежклэ зыриклт, сэ сыкышщлэзэщлэнэр арат сытми?! А жыгым кыкклэрыхуа щыкыуей-бжэкьуейхэр сщыпу сыунклыфлыжыныр си дежклэ мащлэлуэт. Апхуэдэу зыгуэрым кызжилэн дэнэ кьэна, игу кысхуэклэмэ, уи флэщ зэрыхуэн, ллэн-кьэнэнклэ сезуэфынутэм.

Седжэрт. Куэд дыдэ седжэрт, флы дыдэу школым сыщеджэрт. Си классэгьу щлалэ цыклухэм я нэхыбэм лэагуныггэ письмо щатхым, сэ сфлэгьэщлэгьуэнт а мыхьэнэншэхэмклэ зэман зэрагьэклэуэдыфьр. Епщланэ классым сэ гуклэ сщлэрт Щоджэнщыклу Алий и «Кьамботрэ Ладэрэ», Пушкиным и «Евгений Онегин» поэмэм дэтхэнэ лыхьэм И деж ухуейми кышчыщлэздзэу гуклэ сыкышхуеджэфынут. Литературэм сыдихьэхми, нэху щыху сызымыгьэжейр математикэрат. Егьэджаклуэм доскам кьритха задачэр, ар кылуымыкыж щыкклэ, гуклэ сщлырт. Контрольнэ лэжыггэ дилэаккым сыхьэт ныкыуэ нэхыбэ ,тезгьэклэуэдауэ.

Ар псори хьарзынэт. Сэ си щхьэр лэтауэ сыкьэхурт. Ауэ, гьэщлэгьуэныракьэ, зэман нэхыбэ дэклыху, нэх балигь сыхьуху, си гьусэри нэх мащлэ хурт. Епщланэ классым сыщынэсам зы ныбжэгьу кысхуэнаккым. Сэлам кызахырт, собранэм зэгьусэу дыщлэст, дызеджэрт, дыздэдыхьэхырт, ауэ урокыр дыухакьэ, – мастэм хуэдэу пщланэу си закьуэ сыкьанэрт. Си классэгьу щлалэ цыклухэр зэрылыгьыу, зэрыфыщлу, зэдэжэу, уахуэ-щыхуэр зэрахьэу псым щыклуэкли, зы цыхум «Рашад, наклуэ ди гьусэу», – кызжалэртэккым. Ди унагьуэ дыдэми сыщлэсми сыщлэмысми я зэхуэдэт. Пэжщ, ди анэ закьуэм и гур нэх кысхуэпщланэт: шхын хуабэ схуимыщлауэ зэи школым сыкыригьэккыжыртэккым, си щыгынным кыкклэлыпллырт. Ауэ ари си гьащлэм кызырыхэлэбашэ щылэтэккым. Хэт си ныбжэгьуми, дауэ седжэми, дэнэ кышчысклухьми и зэхуэдэт. Ар икли пхуэгьэкьуэншэнутэккым. Зы хьэрф щимыщлэкклэ, уи унэ лэжыггээр пщламэ, сыгьэлэагьут жимылэфынумэ, уэ махуэ кьэс школым и зэманым уклуэм, укьэклэужым, тхылыр уи лэм лэщлэмыкклэмэ, сытыт анэр, нэгьуэщлэ зыхуейр?

Ди адэр нэгьуэщлут а луэхум зэрэпллыр. Зы пщыхьэщхьэ гуэрым библиотекэм сыкыкыжауэ ди адэмрэ анэмрэ я пэшымыклэ сыкышщыблэккыжым псалэмакышхуэ щлэтт. Сэ сыкьэувылащ. Щхьэгьубжэр лухати, жалэ псори зэхэпхырт.

– Флыщ уеджэну, – жилэрт ди адэм, – иреджэ. Ауэ абы кыхужалэр пщлэрэ уэ?

– Сыт, на-а, кыхужалэфынур абы? – егьэщлэгьуэ анэм. – И сурэтыр школым флэлыщ, Налшык зэхьэзэхуэм ягьэклуэ, тхыль кьрат, ягьэлэаплэ. Тхьэ дыдэ, сымыщлэ абы хужыплэфынур, флы нэмыщлэ.

– Тхыль нэмыщли гьащлэ щылэщ, – идэрккым мыдрейм. – Аууей, тхыль, тхыль, тхыль! Тхылыр уи натлэм ибуклэну зы ныбжэгьу гьащлэм ущимылэмэ? И пэр дэгьэзэящ, «зэрымьыль пэ лэагэу». Дауэ

ар адэклэ зэрыпсэуну и гугьэр?..

Нэху шыху зызгьэклэрахъуэу сыхэлъащ. Сэ езыми сщлэжырт сызэрыныбжьэгъуншэм зеиншафэ кьызэрыстригъауэр, куэдрэ абы сегупсысырт, ауэ, шэч хэмылгу, ныбжьэгъу шысщлын хуея зэманыр блэзгьэклат, зы щыплэ деж сыкышыкларыхуат. Иджы кысхуегьэклуртэкыым дызэгъэныбжьэгъу жыслэу зыгуэрым сыбгъэдыхъэну. Пэжыр жыплэмэ, а псалтэр сэ адреихэм кьызжафэн хуейуэт сызэреплтыр. Абыклэ сэ щхъэусыгъуэ силэу кьэслтытэжырт: сэ сыткли сыпажэт, еджэнкли, спортымкли, школым щеклуэкл адреи лэжыгъэхэм хэтынымкли. Ауэ, кьызэрыщлэклымклэ а псори мащлэт ныбжьэгъу уилэн щхъэклэ.

Сыт цыхур щлэпсэур? Хэт зыхуэпсэур? А жэщыращ сэ а луэхум сыщегупсысар. Шэч хэлъкыым, щлэныгъэр флыщ. Сэ кьызэрыслтытэмклэ, абы ипэ зыри кьиувэнукыым. Щлэныгъэншагъэр тхъэмыщклагъэинщ. Сытинасып Толстой, Пушкин, Цвейг, Щоджэнцлыклу Алийсымэ, адреитхаклуэшхуэ, усаклуэшхуэхэм я лэдакъэщлэкл абрагъуэхэм емыджам? Е Эйштейн и теорие относительностыр, е Ньютон и биномыр зымыщлэм? Куэд мэхуэ ар. Ауэ итлани, цыхур щлэпсэур, кьызэрыщлэклымклэ, щлэныгъэ кьудейракыым. Уи гъащлэм укышызыхуьуреихъ, махуэ кьэсклэ узыхуэзэ, узэпсалтэ цыхум, кышыщпклухъ щлым, узэрыбауэ хъэуам, уи нэгу кыщлэт бгыхэм, псыежэххэм, псэм дыхъэ епэрхэм хуалэ шытыклэращ цыхур зыгъэцыхури, абы и гъащлэр шыз зыщлри. Сэ иджы сыщылажъэ заводым пхъащлэу шылажъэрт лыжъ гуэр, Жанхуэуэт и цлэу. Лыжъ телъыджэт, акыыл жан илэт, хуэдэ лэщлагъэлл уигъэлъыхуэнт. Нтлэ, абы жилэрейт: цыхур зэрыпсэу кьудейри насыпщ, ауэ аракыым цыхур щлэпсэун хуейр. Кьоджэрэ укыамыгъуэтмэ, уджэрэ умыгъуэтмэ, ар гъащлэ? Сыхуллэ апхуэдэ гъащлэ. Цыхур щлэпсэун хуейр цыхурщ. Нэхыщхъэр аращ. Цыхур зыхуей адреи псори абы кьепхауэ шытын хуейщ.

Ауэ сэ сщлэрэт а псори япэм, епщланэ классым сыщыщлэсам? Сэ си гугъэт щлэныгъэм а си хъуэпсаплэ, псэхуплэ кьызимыту сызыхуекъу лъагаплэм, сидихыну. Абы сэ зэи шэч кытесхъэртэкыым.

Етлуанэ махуэм дунейр «кыистекъутащ». Ильэс куэд хъауэу си гум шызгъафлэ хъуэпсаплэ лэфлым хъэбэсабэр кыыхуагъэклуащ. Хэт кыыхуэзыгъэклуари? Ди пащхъэ кьит партэм дэс Зерэт. Иужь Дыдэ урокым тхылъымплэ зэклуэцлыль гуэр «кьуатыжащ» жилэри, кысхуишиящ. Щэхуу, зыми гу лърымыгъэтащэу. Сэри зэуэ зэклуэцлысхакыым. Пэж жыслэнщи, кысфлэлуэхуакыым. Сэ апхуэдэхэм сесатэкыым, нетли зэрыжыслаци, тхылъымплэклэ зи гухэлтыр зыхуэзылуатэхэм сашыдыхъэшхырт, абыклэ зэман зыгъэклуэдхэр ауан сщлырт. Зерэт кьызита тхылъымплэ напэ зэклуэцлыльри урокхэр иухыху партащхъэм телъащ. Дыкышыщлэклымжым зэклуэцлысхри, лъэданэ сина хуэдэ, сызыщлэувылыклащ. Тхылъымплэм тетт: «Рашад, сыпхуейщи Зыбэчхэ я щлаплэжыым ит кхъужьейжыым и лъабжьэм сыщыппэплээнущ...»

II

Куэдрэ сигу кьоклыж а махуэр. Зэпымыуэу хуэдэу, си закъуэ Школ пщлантлэм сыкыдэнэри, псори зэбгьыккыжащ: хэт унэм клуэжащ, хэти псыхуэмклэ дэклэщ. Зыбгъэпсклыну иджыри пасэлэуэт, Тэрч «губжьатэкыым», псы щыплэ жэбзар зэнзэныпсу елуэщэхырт. Пэжщ, нэгъабэ, иджыри хуэдэхэм деж, зыбгъэпскл хъурт, гъатхэм, гум флэфл хуабэр пасэу кьыздыхъри кьэклуат. Ауэ мы гъэм щыплэм хуабжыу зрилъэфыхырт. Май мазэу пщлэнтэкыым, дыгъэ кьепс щхъэклэ, мартыфэт. Щыфэм зыпхызыдз акъужь щыплэм дыгъэри пэлъэщыртэкыым, щыгум кыыхуелэ удз щхъуантлэ кыыхэжыгъащлэхэми зригъэубгъуртэкыым. Псом хуэмыдэу пщэдджыжьыпэмрэ пщыхъэщхъэмрэ шыгъын хуабэ пщымыгъыу уэрамым укыдыхъэну дзыхыщлыгъуэджэт – щыплэ пхыхъэнут. Махуэ щлагъуэ дэмыкыу уэшхым зыкызыщлэщлэнти, бжыхъэ махуэм хуэдэу, махуищклэ, тхъэмахуэклэ кьетлэтлэхынт, зэшыгъуэу, гукыдэжым кьефыщлауэу.

Сэ Тэрч луфэ сылуту хуэмурэ дэзгъэзеижащ, унэм сыклуэжыну. Дыгъэ кьемыпсми, махуэр нэхъ хуабэт, жы кьепщэртэкыыми. «Зерэт кыспэплэуэ плэрэ? – согупсыс сэ, хыджэбзым кьитхар зыхуэсхынуур сымыщлэу.– И гъащлэм псалытл я щхъэ тричыркыым, классым щлэсми щлэмысми пщлэркыым. Сыт сэ ар кысхуей щлэхуар? Е кьрагъэтхауэ плэрэ, иужьклэ кысщыдыхъэшхыжыну?» Сэ ди адэм жила псалъэхэр сигу кьэклыжащ. Лыжыым апхуэдэ псалъэхэр шызэхрагъэхаклэ, дауикл, сэ кьуажэм псалъэмакыу сыдэлъщ. Лъэныкыуэ куэдклэ сызэплъыжащ. Кысхуэщлэркыым апхуэдэу шыбгъэм сыкыщлэралъхъэн хуейр.

Сщлэркыым сигу кыщлэклар псы гуэжым сызэпрыкыу чыцэ мэзым сыщлыхъэну. Нэгъуэщлым зыми семыгупсысу си вакъэр шысхаш, си гъуэншэдэж лъапэр дэзгъэджэрэзейри, сызэпрыклэщ. Вакъэр

лътытлагъэжри мэзым сыхыхъа къудейуэ, си щыбагъымкIэ... Хъэуэ лъэ макъкъым, зыгуэрым и бауэ макъ щызэхэсхаш. СыкъызэплъэкIмэ, Зерэт и вакъытIыр иыгъыу си ужь итщ.

– Уи вакъэр лътытлагъэ, щыIэщ, – сыкъэувыIащ сэ.

– Апхуэдэ гушIэгъуи уигу къэкIрэ? – къызоплъ ар, и нитIыр къыстриубыдауэ.

– ГушIэгъумрэ нэрылтагъумрэ зэхуэдэкъым. Солтагъу щыIэ къызэрыпхыхэр.

– Сыт уныщIэмыкIуар жыхуэсIам?

– Ар Iэмал зимыIэт?

И нитIыр къыстригъэкIыркъым. Сэ къысфIэщIащ абы и нэпсхэм къызэпажыхъауэ. Хъыджэбзым и нэкIу дахэр зэуэ ужыхаш, и напIэр мащIэу зэхуишэри, и щхьэр ирихъэащ. Сэри сыщытщ. Зы псалъэ жысIэркъым, жысIэнури сщIэркъым.

– Пэжщ, – жиIащ Зерэт, и щхьэр къыдримыхъейуэ. – Жалэу хъуар пэжщ. Ауэ зэгъащIэ мы зыр: цIыху къыщеджэм деж мыкIуэр, ар къызыфIэмыIуэхур – цIыхукъым.

Игъазэри IукIыжащ. ЛъапцIэу, и вакъытIыр и блэгущIэм щIэлъу. Япэ щыкIэ сэри зызгъэкIэрахъуэу мэзым нэхъри сыхыхъэн си гугъащ, ауэ лъэбакъуитIи счатэкъым «къызыфIэмыIуэхур цIыхукъым» псалытIыр си тхъэкIумэIупсыр Iуичыным хуэдэу аргуэру зэ щызэхэсхыжам. ПсынщIэу сыкъызэплъэкIащ. Зерэт псым зэпрыкIыжауэ къемыплъэкIыу кIуэжырт. «Сыт сэ апхуэдизу абы есщIар? – къызгурыIуэркъым зыри. – Сыт сэ щхъэкIэ жалэри, дэнэ ар Зерэт щичIэр?.. А-а, къызэрыщIэкIымкIэ псори къыщеджэр классыращ».

А пщыхъэщхъэ дыдэм ди гъунэгъу хъыджэбз цIыкIу гуэр згъакIуэри Зерэт къыдезгъэшащ. Сэ седжауэ жызмыIэу.

– Сыт сэ щхъэкIэ жалэр, хэт жызыIэри? – сеупщIащ абы, къыдэзыша хъыджэбз цIыкIур IукIыжа нэужь.

– СыткIэ ухуей уэ абы? – къызэплъыркъым Зерэт. – Ара сыкъыщIыдебгъэшар?

– Аракъым... Ауэ ари хэтщ.

– СыкъыщIыдебгъэшар жыIэ, сэ урокхэр сщIакъым, – хоплъэ хъыджэбзыр.

– СызэрыноупщIам жэуап къети, итIанэ...

– Абы ущымыгугъ-тIэ. Сэ сокIуэж.

IуигъэзыкIыжауэ щыкIуэжым, силъри къэзгъэувыIащ.

– Лъэбакъуэ пчынкъым! – сокъуз сэ абы и Iэблэр.

– УтIыпщ си Iэблэр! – къылыдыкIащ Зерэт и нэр. – Арат иджы къэнэжар! Сэ сощIэ уэ зыри зэрызумыпэсыр, мы щылтэм щызекIуэхэр уи лъэгущIэту зэрубжыр. Къехыж мы уафэм, алыхъ умышъуам къахыхъэж мы цIыху щылтэм щыпсэухэм я деж.

– А-а! КъэсщIаи иджы фэ къомыр фыщIэзэгъуэудыр! – нэхъри гъунэгъу зыхузощI хъыджэбзым. Ар бауэкIэщI хъуащ. ПащIэу жьы щызыжъедишэкIэ, зыкъэзыIэт и бгъэр къызэрызэлусэр зэхызощIэр. Си гум къыщызэтрихъа псори абы сIэщIэгъэхури, си щхьэр мащIэу изохъэх. Зерэти зыри жиIэркъым. – Сэ... ПщIэрэ, нобэ... Уи жагъуэ умыщIэ чыцэ мэзым... Делагъэщ ар псори...

И Iэблэр сыутIыпщыжри, дакъыкъэ хъункIэ зыри жызмыIэу сыщытащ, итIанэ, зэрыхъуар сымыщIэу, псынщIэу сыкъыIукIыжащ. Зерэт къыскIэлъыджакъым. КъыскIэлъыджамы, сымыгъэзэжу сыкъыщIэпхъуэну къыщIэкIынт. Арыншамы си нэм, щыр имылтагъуу сыкъакIуэрт. Сылъэпэрапэрт, махуищ ипэкIэ къешха уэшхышхуэм и ужькIэ мыгъушыжу къэна шэд инахэм сыхэувэрт, гъуэгуи тес къазхэр зэбгърысхурт, ауэ сэ зыри къысфIэIуэхужтэкъым. Сызыхуекъур, си псэр здэхъыр зы закъуэт – пэшым сыщIыхъэжу къэзгъэбыдэжынырт. Си щхьэр бжъэ къэпщIа зэуам хуэдэт. Абы зы ву макъ итти, щхьэр сысейуэ сщIэжыртэкъым.

Нэху щыху зызгъэкIэрахъуэу сыхэлъащ. ГууэщIу сыхэлъми, бгъукIэ зызгъазэми, пIэм сыкъытIысхъэми Зерэт и теплъэр си нэгум щIэтт, си пащхъэм итт. Сэ сызэныкъуэкъужырт, си Iупэхэм седзэкъэжырт, си нэм хъуаскIэхэр къыщIэлъэлъыху си нэр зэтескъузэрт, ауэ хъыджэбзым и сурэтыр си нэгум схушIэгъэкIыртэкъым.

Зерэт дахэ дыдэщ хужыпIэну апхуэдэу ямылейтэкъым. Зэ еплъыгъуэкIэ дэтхэнэ къызэрыгуэкI хъыджэбз цIыкIухэми хуэдэт. ИлъэсипщIкIэ зы классым дыщеджэу зы школ дыщIэсат, си пащхъэ къыт партэм дэсати, бэлыхылажэу зыри дэслъэгъуатэкъым. Ауэ волейбол, баскетбол дыщыджэгухэм абы спорт фащэ щитIэгъа нэужь, гу лъумытэнкIэ Iэмал иIэтэкъым адрейхэм нэхърэ нэхъ Iэпкълъэпкъ дахэ, екIу зэриIэм. Си партэгъу Хъэсэнбий зы махуэ гуэрым псори игъэдыхъэшхат. ЩIалэхэмрэ хъыджэбзхэмрэ зэхэпхъауэ волейбол дыджэгурт. Хъэсэнбий, топ къакIуэр къыщтэн и пIэкIэ, Зерэт

еплгу здэщытым и щхьэм топыр кытехуаш. «Щхьэ ущыт бадзэ уещэу?» – кыжриIащ абы физрукым. «СлэхIыу сыщыт, – ет мыдрейми жэуап. – Зерэт и нэщыпхьуэм сигъэдияуэ сыщытщ». Сэ зэуэ Зерэт дежкIэ сыплъащ. «Пэж дыдэу дэгъуэщ мыр, – тхытхаш си гу кьуэпсхэм щыщ зы. – И нитIым уафэхьуэпскIыр йофэгъуэкI, узрагъеплбырккым. Iэ кIуэщIыр зибг жыхуаIэм хуэдэщ. И щхьэщыр-щэ? Псом хуэмыдэу зэпымыууэ щхьэц Iэрамэ кыхэхуу и натIэм кытехуэр Iэ сэмэгукIэ щыдрильэщIеижкIэ хьыджэбзыр зыуэ гурыхь мэхьури, уеплгкIэ зыщыбгъэнщIырккым».

Сеплырт, ауэ зэ тхытха си гу кьуэпсыр сабырыжати, япэ гурыщлэр щлылэ хьужат, Зерэти си дежклэ классым щлэс дэтхэнэ зыми и плэ иүвэжат.

Иджы сыт мыпхуэдизу сыкъезыхуэкӀыр? Сыт сызымыгъэжейр, си гур апхуэдизу зыкъузыр? Лӕагъуныгъэу пӀэрэ?.. Къэбгъуэтащ лӕагъуныгъэ! Дэнэ лӕагъуныгъэ къыздикӀынур си гъащӀэм апхуэдэкӀэ сымыпсэлтамэ, си гум ар яшхми имыщӀэмэ?.. Сыти жылэ, гугъущ щӀалэгъуэм и Ӏуэхур УреудэкӀ, шэ ефэ джэдууэ, уигу къэмыкӀ куэдым урехулӀэ. Къыбгурымылуэу, ухэзэрыхъауэ, унэ кӀыфӀым джэду фӀыщӀэ къыщыплгъыхуэ нэхъей, уи ӀитӀыр шияуэ хэкӀыпӀэ улгъыхуэу. Ари къэбгъуэтыни къомыгъуэтыни. Сыт хуэдиз щылэ а хэкӀыпӀэр ямыгъуэту насыпыншэ хъу, зи гъащӀэр къутэ. Даппэ ухуей! Сэри... Цыхур и ӀэфракӀэм куэдрэ епхъуэж хъуа нэужь, щӀалэгъуэм къыгъэлгъэпэрэпауэ аращ. Сэ апхуэдэущ сызэрэплгъыр. Урихъэллакъэ мыпхуэдэ: псы умыщӀыхум уекӀуэлӀа иужь щӀэ щӀэмыту къыпщохъу. Уи дежкӀэ ар кууш дэнэ и дежи. Псы тепхъэ къыщищӀри щыуэрри. Сыт апхуэдэу щӀэхъур? Псыр пщӀыхуркъыми. Ауэ узэпрыхӀын хуейщи, ухохъэ. Уи лгъакъуэр мащӀэ дыдэурэ бгъэкӀуатэурэ уокӀуэ, шошынэ, уосакъ. ГъащӀэмрэ (псом хуэмыдэу, щӀалэгъуэмрэ) псымрэ сыткӀэ зэщхъ, жьпӀэнкӀэ хъунщ. Зэщхъщ икӀи зэщхъкъым. Псым хуэдэу гъащӀэми ухохъэр, ауэ гъащӀэм щӀыхыхъэр зэпрыхӀын къудейкъым. ГъащӀэм щӀыхыхъэр псэун, лэжьэн, и лэжьыгъэр, и пщӀэр, щӀыхыыр къызыхуигъэнэн бын иӀэн, мы дуней дахэр нэхъри нэхъ дахэж ищӀын шхъэкӀащ. Куэдым я гугъащ гъащӀэм пхыжыну, ефэ-ешхэрэ шхылэн щӀагъкӀэ пхыкӀыну, ауэ гъащӀэм абыкӀэ удэгущылэ хъунукъым. Ар леймыгъэгъущ. Гъатхэ къаз шыру пхэщӀкӀэ укъыхигъэтӀысхъэнущ абы япэ уищыну ухуежъэмэ.

III

Зерэт и Іуэхур нэхэ кышцЫхэзгээшхьэхукЫм, абы нэхэ шцЫгтезгашцІэм шхьэусыгьуэ иІэш. ЕтІуанэ махуэм иужь дьдэ экзаменыр ттын хуейти, лъэпощхьэпо шымыІэу зэфІэкІашц. Зерэт кыызбгьэдыхьэркьым, сэ сыздэщыІэмкІэ кьаплэркьым. И нэшхьыр зэхэлъщ, «хьэдэр егьей». Тхьэмахуэ дэкІри, ди аттестатхэр кьыдатыжашц, сэ кыызатам дыщэ медаль и гьусэт. Зы цІыхум жиІакьым ар схуэмыфашцэу, мыарэзыныгьэ зы цІыхум и нэгум ислъэгьуакьым. Ауэ кыызэзыта директорым нэмышцІ си Іэр кьиубыду си зы классэгьу кыызэхьуэхьуакьым. Мис абдеж си гум хьэлъэу зыгуэр кьытегьуэлъхьашц, япэ дьдэ си гьын кьэкІуашц. Сэ си закьуэт, губгьуэм кьина шы шхьэрыутІыпшу. Кьысщытхьуну кьезыгьэжьа директорми, зыри Іэгу зэрысхуемыуар, кьызэрызэмыхьуэхьуар шызэхьишцІэм, и псалъмакьым кІэшцІ зригьэшцІри, кьыкІэлъыкІуэ аттестатыр кьишташц...

Зыри сфІээфІыжтэкъым. Си щхьэр фІэлэлү сыкъэкІуэжри унэм щІэхсхэм аттестатымрэ медалымрэ есташ.

– Дынохуэху, – жиһащ ди адэм, гукъыдэж шлагъуэ зэrimыIэр зэхэсщIэу. – Хьарзынэу кьэбухаш. Дэнэ-тIэ иджы здэбунэтIынур?

–Орджоникидзе,–кызыжьэдэхуащсэ.ЗэисигукъэкІатэкъым:акъалэмсыкІуэну,сызыщІэхуэпсыр
Москват,МГУ-м.

– Сыт Тэрчкьалэ щыІэр? – къызэплъащ ди адэр.

— Горнэ институт.

– Ло, кършым уихъжыну ара? Агроному уеджэ хъунукъэ?

– Сэ кыхэсхар аращ, – соплтыхри сыщытщ.

– Узэре гуакуэш, – кьэтэджащ ди адэр. – Цыху ухьумэ, гьуэгу бгьуэтынщ.

ЕтІуанэ махуэм шІэдзэри сызыхуеину тхыльхэр згъэхэзыращ. ЗэрыщІэтІысхьэ экзаменхэр ятыным махуищ фІэкІа имыІэжу си тхыльхэр схьыри Орджоникидзе ськІуащ. Япэ экзаменыр щат махуэм сраджэри, пэш гуэрым сыщІашащ. ЦІыхубз дахэ :дыдэ щысым сызыбгъэдигъэтІысхьэри кызэпсальэу шІидзащ: сызэреджам, ди унагъуэм, ди щІыпІэм дытөпсэльтыхьа нэужь, цІыхубзыр физикэмкІэ, химиемкІэ тІэкІу кызыэупщІри, институтым сызэрыщІэтІысхьамкІэ кызэхьуэхьуащ. А зэманым арат, дыщэ медаль зиІэхэм зыгүэрхэмкІэ кьөпсэльтылІэрти, шІагъэтІысхьэрт.

Си хьэпшыпхэр кьэсштэжыну хьэщлэщым сылухъжауэ, кьыздиклари кьыздихуари сымышлэу, Зерэт сыхуэзащ.

– Мыр сыт? – сыкьэулэбжащ сэ. – Дэнэ укыкIа?

– Экзамен сот, – эппиудащ абы си псалъэр, – Нэхъ тэмэму жыслэнщи, стыну си гугъэщ. Медицинскэм.

– НтIэ, мыбы ущлэсу ара?

– Хьэуэ. Общежитым сыщлэсщ... Пщэдей япэ экзаменыр сот. Уэ-щэ?

– Сэ стыуэ дэнэ щыпщлэрэ? – сеплъащ хьыджэбзым.

– Бажэм ухуэдэщ уэ, – щатэри и щхьэр ирихъэхащ Зерэт, – Уи закъуэу уи дунейр уохъ... Цыхум псори ящлэ, укызыэрыкIуар кьыджалащ.

Сэ зэуэ сигу кьэкIыжащ аттестатымрэ медалымрэ кьыщызата пщыхъэщхьэр, зы цыху кьызырэзымышуэхуар, езы Зерэт дыдэ и нэщхьыр зэхэлъу зэрыщытар. «Тхьэм ещлэ, – согупсыс сэ, – хуэтыну пIэрэ жалэу си ужь кьраутIыпщхьауэ кьыщлэкIынщ. Сэ зыми сефыгъуэркьым, сеижыркьым, зыми и гугъу сщыркьым. Щхьэ апхуэдэу фыгъуэнэд мы кьомыр, сазрефлэкIыр щхьэ шэуэ кьатехуэрэ?»

– Зыри жыплэркьыми, – сыкьыхишащ сэ абы гупсысэм.

– Адрейхэр дэнэ щылэ? – сызэгупу сеплъащ сэ хьыджэбзым. – Дэнэ и деж къуэгъэнаплэ ахэр зыкьуэтыр?

Зерэт и нитIыр хьурей хьуащ. Пщлэнтэкьым кьальэу си кьурмакьейр иубыду ситхьэлэн фIэкIа. Ар зы кьызэплъыкIэкIэ кьызэплъырти, и нитIым щлэплъагъуэ лъагъумыхуынгъэр схуэмышэчу си щхьэр есхъэхащ. ЛъапэкIэ мывэ цыкIу согъэкIэрахуэри сыщытщ. Зерэти зыри жиIэркьым. Сыт нэхъри нэхъ кьэсштэнт а сыхъэтым абы игу кьысхуилъ псори кьызжиIэу IукIыжыну. Ауэ хьыджэбзыр щымщ, IукIыжыныфи теткьым. «Ярэби, фIуэ сыкьильгъуауэ пIэрэ-тIэ мыбы? – кьохъэ си щхьэм гупсысэ мыфэмыщ. – Къуажэми апхуэдэу зыкьыщыскIэрищлэщ, зыгуэрхэр кьызжиIэну хэтащ... КьыкIын щылэкьым абы, дахэ, уи гурыщлэхэр нэгъуэщI зыгуэрым хуэхъумэ. Зэ си гур зэхэзехуэ пщлащи ирикъунщ». Кьысхуитха тхылъымпIэр сигу кьэкIыжащ... ЗгъакIуэу кьыдезгъэшауэ зэрыщытар. А жэщым сIа щытыкIэм зэ сиувэжмэ...

– Сэ сежъэжынущ, – жыслэщ Зерэт дежкIэ сымыплъэу.

– Экзаменыр... Пэжу уэ экзамен птынукуьым. Институтым ущылэ?

– Сыщылэщ... Мис... – кьысхри сызэрыщлэтысхьамкIэ кьызата тхылъыр хуэсшиащ.

Хьыджэбзым тхылъымпIэр слыхакьым, уеблэмэ, емыплъу: «Уи насыпщ, сынохъуэхуэ», – жиIэри IуигъэзыкIыжащ. Сэри сыщлэхъэжри, си хьэпшып тIэкIур зэщлэскъуэжащ, IункIыбзэр естыжри автобус станцым сыкIуэну сежъащ. Си гур имыутIыпщу зыгуэрым иIыгъщ. Дуней псор нэщI хьуащи, уэрамым цыхуу дэтыр си нэм илъагъуркьым. Зэхэвэзэхъжэ макъ зэхызох, ауэ зыри кьызгурыIуэркьым. Гъуэгум сыщызэпрыкIым, машинэ гуэр къэувылэри, шоферым IэштIым кьысхуищлэщ, зыгуэрхэр ину жиIащ, ауэ сэ зыри кьысфIэуэхуакьым. «Уи гъуэгу тет, – си щхьэр утхъуауэ согупсыс сэ. – НэгъуэщI бгъуэтыркъэ узыщлэкIиен. Сэ станцым сокIуэ, къуажэм... Догуэт, – сыкьэувылэщ сэ. – Догуэт. Сытыт Зерэт си деж кьыщлэкIуар? Шэч хэмылъу, абы зыгуэр кьызжиIэну хуеящ, кьыслыхъуэу сыкьыщIигъуэтари аращ. Напэншагъэщ ар, кьыщлэкIуамкIэ сеупщлакьым».

Сэ сыкьэувылэри япэ кьысхуэза таксим ситIысхъащ.

– Мединститутым и общежитым, – Жыслэщ сэ.

– Дохутыр ухъунуш, – и пащлэ щлогуфIыкI осетин щIалэр, машинэр иригъажьэурэ. – Ар фIыщ. Ауэ а уи нэщхьыр апхуэдэу зэхэлъу сымаджэм деж ущлэхъэмэ, думпу и псэр хэкIынщ. Экзаменыр пхуэмытауэ ара, хьэмэрэ тыным ущышынэу ара?

Сэ зыри жыслэркьым. Зерэт си нэгум щлэстщ. Дынэса иужь, шоферым сомищ естри, общежитым сыщлэхъащ. ЖьантIэм кьыдэс цыхубзым Зерэт зыщлэс пэшыр кьызжиIэри ешанэ кьатым сидэкIуеящ. Пэшым зыри щлэстэкьым. ЗытэлайкIэ сыпэплъэри сыкьехыжащ. ПщлантIэм дэт хьуэш жыгышхуэм и лъабжэщ щлэст тетIысхъэпIэр зэзгъэгъуэтри, хьыджэбзым сыпэплъэну мурад сщлэщ. Сыхъэт дэкIащ, етIуанэри кIуащ. Си гугъэр хэсхыжауэ сыкьыщытэджыжым, Зерэт унэм кьыщлэкI.

– Мыр сыт? – кьэщтащ хьыджэбзыр. – УкIуэжакъэ?

– СыкIуэжакьым.

– Сыт щхьэкIэ? УщызэфIэкIакIэ...

– Уэ зыгуэркIэ укысхуеят, Зерэт? – соупщI сэ абы, жыслэр зэрыемыкIур, зэрыделагъэр сщлэж пэт.

– Уэри? – мащлэу погуфлык Зерэт. – Сыт уэ цыху кыпхуейки. Ар зыхэзыщлэн гу уилэ уэ?

– Хьунщ, мыбдеж дыщомыгъэт, емыклуш, наклуэ, дыдэгъэкл.

– Наклуэ, – нежъащ хьыджэбзыр. Аргуэру пыгуфлыкыу, ауэ абы бзаджагъ зэрыхэлтыр пщлэуэ, кызыэплъащ. – Станцым унэгъэсыжынщ.

– Сэ сыклуэжынукутым, – сыхэплъэурэ соклуэ. – Е ныщхьэбэ уигу иль псори кызыжеплэнщ, е...

– Апхуэдэуи щрет. Ауэ, уи флэш щы, мыпхуэдизрэ укызыэплэсклуныр, укызыэхурджэуэныр сыужэгъуащ. Сэри сыцыхуш, гу силэш, ар зэгуомыгъэудынуэм, псори зэуэ кызыжылэ.

Зерэт хэгупсысыхъащ. Сэ кысфлэщлэщ абы и лупэр клэзызу. Хьыджэбзым и нэклушхьитлыр мащлэу плъыжыфэ къэхури, щлэх дыдэу плъыжыгъэр хыхъжащ.

– Сэ пщэдджыжь экзамен сот. Уэ сыт щхьэкклэ угузэвэн, пщлэклэщ. Сэ сыхуейкуым уэ узыщызгъэхъэу си гукъыдэжыр скьутэну. Иужьклэ, Рашад.

Зы псалъэ кысхужьэдэшакъым. Куэдрэ кьэткилхъащ. Лэджэм дытепсэлтыхъащ, ауэ сэ сызыхуейм щыщу зы псалъэ кыжьэдэклэкуым. Пшапэр щызэхэуэм Зерэт илэ-тлэ, сэ иджыри зэ физикэм сыклуэцлрыплъынщ, жи́лэри, бжэлупэм сыкылуинэри, щыхъжащ. Сэ хуэмурэ общежит пщлэнтлэм сыкыдэклэжри уэрам зэвцлыклу гурэ сыкыдыхъащ, сыщлэмыклуэжам, Зерэт флигэнауэ сызэрелгъэлар кыщцлзыжимыэм сегупсысурэ, Тэрч лүфэ сыкылухутащ. Машинэ макъымрэ цыху зэрызехъэмрэ сакъызэрыхэклыу, сызэрешари сызэрымэжэллэри зэхэщлэщ. Псы лүфэм деклуэкл пхъэбгъу бжыхъым клэрыт тетлысхьэплэм сытещатэри, щхьэпхэтлыгуклэ пхъэбгъум зезгъэщлэщ. Жэщыр бзыгъэ дыдэт. Вагъуэхэр зэхопщылпщлэ, клуэ пэтми Шыхульагъуэр нэхъ налуэ кьохъу. Мазэм и нур фагъуэр гуапэу псы гущылум щотхытх. Гъэщлэгъуэнщ, хэт ильэгъуа иджы флэкла мазэ нурыр апхуэдиз и дахагъыу псы гущылум щыджэгугу. Зы щыплэм щонэнауэ, адрейм деж тлу, щыуэ щонэху, ещанэм деж мин бжыгъэклэрэ хэпхъауэ нэху цыклухэр кыщонцу. Ар – псыр кышчыкыуалгъэ щыплэм дежщ. Абдежыр нэхъ гъэщлэгъуэнщ. Гъэщлэгъуэн кьудейкуым, тельыджэщ! Тклуэпс лъейхэм я гъусэу нур цыклухэри мэджэгугу, и-и, нэм кыщцлоуэ жыплэнущ. Псэ ялутым хуэдэу зэрызохъэхэр, зэдоджэгухэр, сыхъэт псокклэ классхэм щлэса школаклуэ цыклухэр переменэм деж пщлэнтлэм кызызрыдэужыгъэм ещхьыркабзэщ. Удэларпэмэ, я зэрыгъэклий макъыр зэхох.

Зэуэ а зэрызехъэ, зэрыгъэклий, зэхэпщылпщлэ кьомым Зерэт кьахэклэщ. Ар псы гущылум тету кыыхэклри, кызыбгъурытлысхъащ. Сэ умэзэхуэ сыщысщ: сепсэлъэнуги – си жьэр схуэщлэхьыркъым, сеплъынуги – зысхуегъэзэклыркъым. Тетлысхьэплэм сытрафлэщи, си лэпэ кьудей схуэгъэхьейркъым. Сщлэуэ си натлэм пщлэнтлэпсыр кызыэпхев, щхьэщым кыыхэжурэ си пщэмклэ долъадэ. «Упщлэнтлэщ, – жи Зерэт. Бэльтоку кьрехри си натлэр, си пщэр схуелъэщл. – Щхьэ зыбуклыжрэ? Уи закъуэ упэлъэщын уи гугъэ гъащлэм? Сыт хуэдэу умыкьарууфлэми, умыакылыфлэми уилуэнтлэнурэ уигъэтлылбыжынущ абы, ныбжьэгъу пэж уимылэмэ, зыкыпщлэзыгъэкъуэн уи мыгъусэмэ. Уэ хэт уилэр? Уи адэ дыдэм гузэрыдзэ ебгъэщлэщ. Уи анэ закъуэращ узыщыгугъынури, ари пэшхьэкумрэ шыуанымрэ кьакъуэщыркъым. Сэ си лэр пхуэсшияти, хыв хъэ ебэнауэ кыпфлэлуэхуакъым...» Уо-о, ди тхъэ, сыт сэ иджыри кьэс мыр щлэзмыльэгъуар? Дэнэ мы си щхьэр здэщылар, си гур щыхъэулеяр? Мы хьыджэбзым и дахагъым си нэр дауэ блэплыкла? Зэрылушабэ, зэрыпсэхуабэ... Сэ хуэмурэ солэбэ Зерэт и лэр кьэзубыдыну, ауэ хьыджэбзыр луоклуэт. Сыкьэтэджу абы сыплэщлу сыщыхуэклуэм, мазэм и нур зэхэпщылпщлэм Зерэт хоклуэдэж...

Сэ сыгужьэуэ сыкыщыльэтри псым сыхэпклэным зы мащлэщ кьэнар. Фу, дэни кьиукл апхуэдэ пщыхъэплэ? Нэху щыхуэдэщ, ищхьэрэклэуафэ джабэрнэху кьэхъуащ. Тлэклудэклринэхумкхъуэщыныфэ кьиштащ, итланэ кьуэклыплэмклэуафэ джабэр, шакъэ плъыж кьраклэкла хуэдэ, плъыж хъури, дыгъэр жыг щхьэклэм кыпытысхъащ. Мащлэ-мащлэурэ кьалэр кызыэщлэушащ, кызыэщлэхъеящ, уэрамхэм цыхур дэз кьэхъуащ. Дакыкьэ кьэс зэхыбошлэ махуэщлэр лъэ быдэклэ и плэм зэриувэр. Сэри хуэмурэ Зерэт зыщлэс общежитымклэ соклуэ. Гупсысэм си щхьэр икудащи, путитл и хьэлыагъ кысфлэщл. Тэрч и псы щыплэмклэ сыупщылужыху зыстхьэщлэ щхьэклэ, кыкклэ щылэкуым. «Иджыпсту сыклуэнщи, – согупсыс сэ, – си гум иль псори Зерэт жеслэнщ. Зэ си лыгъэр кьэзгъэлыагъуэ хьунукъэ сэ? Адрей си ныбжьэгъухэм хуэдэу си гум, си щхьэм сыхуиту щхьэ сыпсэу мыхъурэ? Пэжщ Зерэт жи́лар, сыт сэ мы гъащлэм лэфлагъыу хэслъагъуэр? Иджы, си щлалэгъуэм, си бланэгъуэм, си насып кьэклуэгъуэм щхьэ си гъащлэм сефыщлэуэжрэ, си насыпым седыгъуэжрэ? Дыгъужьри бланэщ, лүшщ, ауэ и закъуэу зэи псэуркъым, щаклуэркъым зыгуэр и мыгъусэу. Мащлэрэщ ар и закъуэу кышчыхъур. Нтлэ, сэри а мащлэм сачыщу плэрэ?...»

Дыгъуасэ зи лъабжьэ сыщІэта хъуэш жыгыжъым сыщІэувэри, Зерэт сыпэплъэу жыгым зыкІэрызгъэщІащ. Шхын щхъэкІэ ,солІэри, си кІэтІийхэм ягъэлэу «къркъркъркър» макъыр блэкІми кыблэкІыжми зэхакъысфІошІ. Апхуэдэу щыт пэтми, си жбэм ерыскъысхуэдэхъеинукъым, си тэмакъым фІэкІынукъым. Си гъащІэм апхуэдэ Іуэху сыхуэзатэкъым: уи нэр ункІыфІу умэжалІэу, ауэ зы дзэкъэгъуэ пхуемыгъэхыну уи гур Іейуэ. Абдеж сэ шхын щхъэкІэ зызгъэлІэфынут, жыгым сызэрыкІэрыгъэщІам хуэдэу си гъащІэкІэ сыщытыфынут Зерэт жесІэну зызгъэпэща псалъэ зыбгъупщІыр жесІамэ. Сыт хуэдэу сэ сыхуейт ар псым щыпщІыпщІа хъуаскІэ цІыкІухэм кызызрыхэкІам хуэдэу жыг къудамэр кыиІэту кызыбгъэдыхъэну, и Іэ хужь щабэ цІыкІумкІэ си натІэр кысхуильэщІыну. Ауэ сыхъэтиым ежъащ, кыщІэнаІауэ пІэрэ мы унэм жыпІэну куэд кыщІэкІащ, итІани Зерэт зыкыгъэхъейркъым. Сэ хуэмурэ жыг лъабжьэм сыкыщІэкІри общежитым сыщІыхъащ, .Зерэт зытес къатым сыдэкІуейри, и бжэм сытеуІащ. Бжэр хъыджэбз нэ зэв цІыкІум кыиІуихри сызэпиплъыхъу къэуващ.

– Сэлам! – жысІащ сэ, си пащхъэ кытыр Среднэ Азием кызызрыкІам шэч кыитезмыхъу.

– Сэлам, – кытыжащ абы жэуап. – Хэт ухуейт?

– Зерэт!

– Зерэт сыхъэтибл мыхъуу щІэкІащ, – сыкыиІукІыжым нэхъ кыищтэу лъэбакъуэкІэ икІуэтыжащ, бжэр кыхуищІыжыну. – Узыншэу.

– Узыншэу. Ауэ... Хъунщ, узыншэу.

Унэм сыкыщІэкІыжа нэужь, сызыхуэхъушІэжащ: «Сыт сэ сызыхэтыр? Сызыщыгугъри сыт? ГушІэгъу? Лъагъуныгъэ? ИлъэсипщІэкІэ зы классым сыдыщІэсати, си щхъэ хуэзгъэфашэу зы псалъэ жесІакъым. Езы дыдэм кыщызжиІам дауэ зэрызысІар? Іей сщІауэ фІым щхъэ сыщыгугърэ?» СыздэкІуэнур сымыщІэу утыкум сыкынащ. Си закъуэпщІийуэ, си чэнджэщ зэхъэлІэни, си гурыщІэ зыхуэсІуэтэни симыІэу. Асыхъэтым апхуэдизкІэ тхъэмыщІэкІэу, егъэзыпІэншэу, къарууншэу зыкъэслъытэжати, дуней псор нэщІ кысщыхъуащ. Япэ къэслъэгъуа шей ефапІэм сыщІыхъэри тІэкІу седзэкъащ, ауэ абыи зыри кысхуищІакъым. ЕрагъкІэ институтым сынэсри тетІысхъэпІэ гуэрым сыщетІысэхаш. Институт пщІантІэр восток бэзырым, хуэдэу зэщІэвэрт. Абы Зерэт яхэплъэгъуэнт?

Сыщысыфыркъым. ПщІантІэр зэхызокІухъ. Апхуэдиз цІыхум жалэм щыщу зы псалъэ кызыгурыІуэркъым. Солъагъу я Іэпхъуамбэхэр къагъэпІийуэ, дуней гуфІэгъуэр яІэу кыщІэкІыжхэр, ахэр я блэгъэхэм я ІэплІэм кызызрыхутэр. Языныкъуэхэри щэхуу кыщІокІыжхэр я дамащхъэр драшейуэ, я Іупэр ІурагъэпкІыу. Я Іуэху щІагъуэ дыдэу кыщІэкІынукъым. Ауэ абыхэм нэхърэ нэхъеижи кыщІокІыжхэр: зэщыджэу гыхъуэ, я щхъэр къахуэмыІэту еплъыххэу. Мис абыхэм я Іуэхур нэхъ икІэщ. Еджэн хуеящ, нэхъыфІу еджэн. Хэт къуаншэр илъэсипщІэкІэ бадзэ ещэу классым щІэсамэ? Дапщэ щыІэ школым кызызрыкІыжу я тхылъылъэр хыфІадзэрэ джэгуакІуэ, хъэулеякІуэ дэкІыу, тхылъыр ягу кыщыкІыжыр етІуанэ махуэм школ кІуэгъуэр къэса нэужь? Гъунэжщ.

«Аргуэру уэ узыщытхъужу аращ, – къэкІащ сэ сигу. – Абы а «тІур» кызызрыхъауэ уэ нэхърэ нэхъ насыпыфІэу кыщІэкІынуш. Плъагъуркъэ абы щІалэгъуалэу епщІар. И нэпсхэр хуалъэщІ, и щІыбым, напэм Іэ далъэ, псоми зэрагъэудэлункІэ хэтщ. Уэ «тІу» къэпхъамэ, хэтыт зигу кыпщІэгъунур? УиІэ уэ уи гур фІы пхуэзыщІын, зыкыпщІэзыгъэкъуэн?» СиІэтэкъым. Дыгъуасэ кызызэпсэлъылІа цІыхубзым «Сынохъуэхъу ди институтым укызызрыщІэтІысхъамкІэ, кІуэи уи ныбжьэгъухэри гъэгугІэ», кыщызжиІам, чы цІынэкІэ си напэр кызызэприхулэкІа си гугъащ. Хэтыт сэ згъэгугІэну, е сэ щхъэкІэ гуфІэну зы ныбжьэгъу симыІэмэ, си гъащІэм цІыхум и гуфІэгъуэ дэзмышІыгъамэ, и гуауэ дэзмышІыгъэпсынщІамэ? Сэ сазэрыхуштырат кызызэрыхуштыжри, банэ хэссати, банэ кыитесхыжырт, сызыхифыщІэу, кысхъэуэ, схуэмышъэчыжу си лыр игъэузу...

Зерэт!... Сэаркъэслъэгъуащи ІэпхъуамбитхурзэкІэщІэпІеу и Іэижырлъагъу Іэтауэ. И нэгум дыгъэр щоджэгу. Си дежкІэ къоплъэ, кысхуогугІэ. Зерэт сэ кысхуогугІэ! Сэ сызыжъэхуэр симылъагъуу силъащ. Зерэти зыкъричауэ си дежкІэ къожэ. Ар цІыху Іувым къахэлъэдащи слъагъужыркъым и Іэ Іэтам фІэкІа. Зэуэ цІыхухэм къахэжащ. Си деж къэсри... кызызэтемыувыІэу зблэжащ. КъеплъэкІакъым, нэхъ хуэм зищІакъым, гуфІэгъуэм зэщІищтауэ зблэцІэфтащ. Уеблэмэ, кысфІэщІащ си деж кыщысым абы нэхъ хуабжьэ зищІауэ. СыкызызэплъэкІмэ, Зерэт ди классэгъу МуІэдэ бгъэдолъадэ, и итІыр иубыдащи, зегъэкІэрахъуэ, щІалэри кърэгъэкІэрэхъуэкІ. Сэ си щхъэр кыфІэщІэри, сызытеуэ щІыр симылъагъуу, пщІантІэм сыкыдэдждыжащ. Си лъакъуитІыр слъэфу, си нэм нэху ямылъагъуу. Япэ кысхуэза таксир къэзгъэувыІэри, станцым сыкъэкІуэжащ.

ИлъэситхукIэ институтым сыщеджати, Зерэт зэ сыхуэзакъым. Къалэм дэтуи слъэгъуакъым. ЕджапIэр къэзухауэ сыкъыщыкIуэжам зэхэсхаш ар МуIед дэкIуауэ. КъызэрыщIэкIымкIэ, МуIеди Орджоникидзе щеджаш, мэкъумэш институтым. Зы классым дыздыщIэсауэ цIыхуищ зы къалэ дыщеджати, дызэрылъэгъуакъым. Нэхъ тэмэму жыпIэмэ,сэ слъэгъуакъым. Адрей тIур зэрылъэгъуаш, зэрышаш. Сыт пщIэн, жбы тхьэм зэдищI.

Апхуэдэу жысIэурэ си гур згъэфIыну сыхэт щхьэкIэ, Зерэт лIы зэрыдэкIуар къыстехьэлъаш. КъызгурымыIуэу куэд хэлът Iуэхум. Сыт Зыбэчхэ я хадэпIэжьри къыщIэбгупсысынур, абы къызжиIахэр цIыхум щIыжепIэнур, апхуэдизрэ ущIэхурджэуэнури, ущIеныкъуэкъуэнури уи гум илбыр нэгъуэщIмэ? ГъэпцIагъэкIэ гъунэгъу зыхуэпщIу, лажьэ зимыIэ щIалэгур зэхэзехуэн пщIыуэ удын и гум щхьэ тебдзэн хуей?

Ди къуажэ дэсащ жылэм я мэлыхуэу Токъуэ Суф. Ар ди гъунэгъу дыдэу шыпсэурт. Зы пщыхьэщхьэ гуэрым Суф ди дежкIэ къекIуэкIат зы Iуэху гуэр иIэу. МэлыхуаппIэ яIихыну ара си гугъэжщ. Сытми, ди хьэ Парийжэ Суфым жьэхэлъэри и цей къуакIэр гуиудащ. Зэманыр хьэлъэт, цIыхум и фэм илбым нэмыщI нэгъуэщI къиштэу щитIэгъэн иIэтэкъым, фашистхэр ди щIыпIэм шражуа гъэрати, цIыхухэр фаджэрэ ныбаджэрэ хьуат. Суф ар и жагъуэ мыхьуу къэнакъым. ЕтIуанэ махуэм мэлыхуэр ;ди деж къыдыхьаш Iэ сэмэгукIэ мэжаджэ зэпыщIыкIа Iыхьищ-плIы иIыгъу, и Iэ ижыр и щIыбагъым дэлъу. Хьэр гуапэу ириджэурэ мэжаджэ Iыхьэ къыхуидзырт. Парии ар ишхырти, Суф еплъу тIысыжырт, зIурыбзаеу. Мэлыхуэр и пIэм итт. Аргуэру зы Iыхьэ хуидзырт, ауэ нэхъ гъунэгъуу. Апхуэдэурэ ди хьэр и гъунэгъу дыдэу зришалIэри и щIыбагъым гъэпцIуауэ щIыгъ башыр къыкъуипхьуэтащ, и къару къызэрихькIэ хьэм къеуэри... Абы иужькIэ Парий зыкъиужьыжакъым.

Зерэт и Iуэхум ар сигу къыгъэкIыжаш. Сэ зэгупым сыхьырт, си щхьэр фIэзудыжырт мо хьыджэбзыж цIыкIум зэрызыкъезгъэгъэпцIам щхьэкIэ. ПсалытI-щы иту тхылъымпIэ клапэ къыскIэщIидзэм, къызэхурджауэ-къызэныкъуэкъуэ зищIурэ дэкум хуэдэу сыкъыгъэпцIаш. Зи пэр зыхуэмылъэщIыж щIалэж цIыкIум ещхьу. «Уи гъашIэкIэ ар уэ дерс пхуэхьун хуейщ, Тэрзэхь и къуэ, – сызыхуэшхыдэжырт сэ. – ИтIани хэмыкIуатэу, куу мыхьуу апхуэдэу зэриухар нэхьыфIщ».

Си хьыбарыр къыщезгъэжам зэрыжысIащи, сэ си плъапIэр лъагапIэрт. Ар си щхьэм итт, си лъым хэтт, абы срипсэурт. А плъапIэр степхмэ, си гъашIэр степхауэ арат, Сосрыкъуэ и куэпкъым хуэдэу, тIасхьапIэу ар сиIэт. А лъагапIэм сынэсын щхьэкIэ зыми сеплъынутэкъым, зыми сыщысхьынутэкъым. Жалэр: уи насыпыр щхьэ нэгъуэщIым и насыпыншагъэкIэ быхуэн хуей? Апхуэдэу жызыIэр ахьмакъуу слъытэрт. Слъытэ къудей мыхьуу, апхуэдэ цIыхур сэ си дежкIэ зырикIт: къарууншэт, зи щхьэ ифI къэзымылхьуэт, мыхьэнэншэт. НэгъуэщIым и насыпым сыт уэ уи фейдэу хэлъыр? Зыри. Сэ насыпу слъытэр, иджыри зэ жызоIэри, къулыкъум и лъагапIэрат. Ар даурэ ухуейми зэгъэгъуэт, сыт хуэдэ IэмалкIи зыIэрыгъэхьэ, уэ езым къомызэужар зыми къыпхуихьу къуитынукъым е езыр къакIуэу зыкъуитынукъым. Сэ си гум жиIэри тIууэ зэщхьэщыкIат: зы лъэныкъуэр къызэныкъуэкъут си гурылъ зыжесIэн ныбжьэгъу пэж сызэрымIэм щхьэкIэ. ЕтIуанэр зауэрт, фыщIэрт къулыкъум клэлъелэу, къулыкъурт насыпуи, напэуи, нэмысуи къилъытэр. Ар текIуэрт адрейм, сызэрыныбжьэгъуншэр, хадэм ит пыпхэм хуэдэу сызэризакъуэр сщигъэгъупщэрт.

Сылажьэу щIэздзэри, махуитху дэкIуауэ, ди инженер нэхьыщхьэр шахтэм щIыхьауэ, мывэ къыгуэхуу къехуэхам иукIаш. А махуэ дыдэм сэ директорым деж сыкIуаш лъэлъуакIуэ, дунейм ехыжам и пIэкIэ сыгъэуэв жысIэри. Зэи сщыгъупщэжыркъым ар къызэрызэплъар: и нитIым гуауэр щIэзу, нэщхьыцэу.

– Рашад Якубович, – жиIаш абы хьэлъэу, – сыту умукIытэрэ? А зи пIэ уиувэну жыхуэпIэ тхьэмыщIэр иджыри щIэтлхьакъым. НэгъуэщI мыхьуми, шэнт зытесар бгъэупщIыIуртэкъэ.

– Хэтми зыгуэр бгъэувынуу, сэ...

– Згъэувынуу, – сызэпиудащ абы, – ауэ уэ пхуэдэ цIыхугъэншэ згъэувынкъым... сэ хуит сыкъащIмэ.

ДызэгурыIуакъым. СыкъыщIихужаш. Абдеж щыщIэдзауэ директорыр си лъы щIыхуэ зытелъым хуэдэу бий сщIаш. МащIэ стхакъым абы сыхушIэбжэу, мащIэ комиссэ къэкIуакъым, зэкъым, тIэукъым Налшык, Москва зэралъэфар. Iэджэрэ «Скорая помощь» къыхураджащ. ИкIэм, адэкIэ хуэмышэчыжу, пIэм хэгъуэлхьэжыпаш...

Си хьэщIэм коньяк къригъахьуэри еIубаш, и тутын ункIыфIар щIигъэнэжри, Iугъуэ Iувыр къыжьэдригъэхужурэ, пищащ:

–Цыхумзэизигъэнщырккъым. Хъэуэ, ныбэкIэккъымжыхуэсIэр. НыбэгугъуехьырIуэтэжыгъуафIэщ, жиIащ пасэрейм. Ар ныбаблэщ къулыкъукIэ, мылькукIэ. Сэ мылькур хъымпIар сщырккъым. Слъагъурт цыху куэд, унэлащIэ дэгъуэ щхъэкIэ къэрал псор къызэхажыхуэ, адрейхэм ящымыгъ щыгъын къащэхуну дунейр хъурейуэ къакIухуэ. Делагъэщ ар псори. Налшык щашI гъуэлъыпIэхэм къызжеикIын жей сиIащэрэт, мо ди тыкуэнхэм щIэлъ щыгъынхэр зэрызлэжъэн узыншагъэ збгъэдэлъащэрэт. Сэ абыхэмкIэ сыерыштэкъым, си ни къахуикIыртэкъым. Си гъащIэм зы махуэ хэтауэ сщIэжырккъым шхыныгъуэ гуэр сигу къыщыкIа, хъэмэрэ щыгъын гуэр сысхъуэпса. Цыхум сахэгъуащэуи зысхуапэрт, шхапIэ нэхьыфIхэми сыщышхэрт, ауэ шхыныгъуэ гуэрхэр сигу къэкIыу аратэкъым, нэхьыщхъэхэр абы зэрыкIуэр сщIэрти, закъезгъэлыагъуну сыкIуэрт. Бжъэ яхуезгъэхьырт. Кърагъэхьыжамэ, щхъэщэ яхуэсщIу сыкъэтэдджыжырти, бжъэр шхын зехъэм яхуихьыжа нэужь, сыкъыщIэкIыжырт. Пятигорск, Кисловодск сакIэлъыкIуэрт...

Лпыжъым (арат директорым дызэреджэр) ищIэрт езым щхъэкIэ ятх псори сэ сызэриIэужьыр. Зы махуэ гуэрым сигъэтIысри, къызжиIат: «Сэ сощIэ мы псори уэ зэрыптхыр, ауэ мы зыр зэгъащIэ, – сэ сыпсэууэ уэ гъуэгу уэстынкъым». Езыр сымаджэщым щIэлъу сэ инженер нэхьыщхъэу сагъэуащ. Арат сэ сызыхушIэкъур: къулыкъуфI и кIапэлъапэ къысIэрыхьам, адэкIэ... Сэ сщIэрт, ар къысIэрыхьамэ, бгыщхъэм унэсыну гугъужтэкъым, адэкIэ уи «лэжъэкIэм» елытат. Сытыт лпыжъым жиIам щхъэкIэ сэ сыщIэгузэвэнур си гъуэгур зэлухамэ, нэбгъузкIэ къызэплъу щыта куэдым я пщэдыкъым сыкъыщыдэтIысхъакIэ? Езы лпыжъ дьдэр сэ къызэмычэнджэщэуэ зыгуэр ищIэну хуиттэкъым.

Директорыр сымаджэщым щIэлъыху вожжэр субыдащ. Си дежкIэ зырикIт IэщIагъэлIхэм жаIэр: сэ жыхуэсIэм хуэдэу псори хъун хуейщ, жысIам, тепсэлъыхьыжынIауэ хуиттэкъым. «Iым» зыгуэрым жиIамэ, «езыр фIэфIу» IузгъэкIынут. СщIэрт къысхузэгуп куэд зэрыщыIэр, зэтезухуа Iуэхур гулъэф ящIыну хэт Iэджи слъагъурт, ауэ абыхэми фIыуэ къагурыIуэрт сэ абдеж сызыгъэувар, Москва къыкIа лпыкIуэр а Iуэхум зэрыхэлIыфыхьар, Налшык щылажъэхэр къэзгъэнэнци. Абы и лъэныкъуэкIэ сэ танкым исым сыхуэдэт: ухуеихукIэ IэштIым гъушэкIэ къызэуэ, зыри къызэппщIэфынутэкъым.

Махуэ щIагъуэ дэкIыртэкъым хъэщIэ нэмыкIуэу. НэкIуэхукIи Iуащхъэмахуэлъапэ шэн хуейт. Арат Iуэхуу къаIэтыр щыдухыжыр. Уэ фIыуэ уошIэж а зэманыр, къэрал псор зы фадэ Iэнэ бгъэдэс хуэдэт. КъакIуэр едгъафэрт, дыкIуэми... едгъафэрт. ЗэлущIэм я нэхъ иныр ефэ-ешхэкIэ дыухыжырт: ди Iэблэхэр зэрыдзауэ дефэрт, мы дунейм нэхъ лъапIэ дьдэу щыдиIэхэмкIэ тхъэ зэхуэтIуэрт дызэрыгъэпэжыну, зым адрейр дьдэлэпыкIуну, ди лэжыгъэр ефIэкIуэн щхъэкIэ дымыщIэн щымыIэу. «Гум илтыр фадэм къреху!» – жаIэркъэ. Ауэ зыцыхум апхуэдизу тхъэ щIэтIуэ лэжыгъэр ди гуи ди щхьи къэкIыжыртэкъым, абы щхъэкIи зыми зыри къыджилэртэкъым.

Мис апхуэдэ зы махуэ гуэрым Зерэт туристхэм яхэту сыхуэзащ. Пэж жыпIэмэ, езыращ япэ сыкъэзылгъэгуари, япэ къызэджари.

– Рашад, – зэхызох сэ цыхубз макъ. – Рашад!

Сэ сызэплъэкIащ. Зерэт сумкэ плъыжъ цыкIу и дамащхъэм фIэдзауэ щытт. Си гъусэхэм яжесIэщ къысхуагъэгъунуи, сэ абы и деж згъээжащ. Зерэт пхуэмыIуэтэщIыну дэгъуэ хъуат; и набдзэ фIыщIэ къурашэр къызыщхъэщыт и нэ дахитIым хуабагърэ гуапагърэ къащIихьырт, шэмрэ лъымрэ зыщIэт и нэкIур дыхьэрэнт, и щхъэц фIыщIэ ухуэнар и пхэщIыщхъэм къытеуэу едзыхат, бгы псыгъуэт, бгъэ Iэтат. Сэ къысфIэщIащ ар нэхъ лъагэ хъуауэ. Орджоникидзе «сызыщытелIауэ» щыта Зерэтым ещхуэ хэлъыжыр зыт – и къыпыгуфIыкIыкIэ гуакIуащэрт.

– Апхуэдэу укызыэмыплъ, – жиIащ Зерэт, сэлам къызиыхын ипэкIэ. – Игу сыкъэкIауэ жиIэнщ. Дауэ ущыт, Рашад?

– Бзаджэкъым, Зерэт. Уэ сыт ухуэдэ? Сытым укысхуихьа?

– ГъэщIэгъуэнщ, – къыпыгуфIыкIащ ар аргуэру, – уэ сыкъыпхуихьауэ щхъэ уи гугъэ?

– Ар ауэ, псалъэм къыдэкIуэу, жысIащ, – сукIытэжащ сэ.

– Ильэс дапщэ хъурэ уэрэ сэрэ дызэрызэрымылыагъурэ?

– Иджыпсту... Ильэс... Ильэсий мэхъу.

– Ильэсий-й, – щэтащ Зерэт. – Дауэ упсэурэ-тIэ абы лъандэрэ? Къэпша? Бын дапщэ уиIэ?

– Къэсшакъым, – есхъэхащ сэ си щхъэр, къызыхэсхар сымыщIэу Iэнкун сыхъуауэ. – Уэ, МуIэед...

– Хъыджэбз цыкIу диIэщ, – ипхъуэтащ Зерэт, «МуIэед» псалъэр зэрыжысIэу и нэхъхьыр хэппщIыкI къудейуэ зэхуэари. – Уи лэжыгъэр дауэ къыпщыхъурэ? Къыптехъэлъэрэ?

– Инженер нэхьыщхъэ сащIащ.

– Уо-о, сынохъуэхъу. Уэ улэжъэфынут, щIэныгъэкIи...

– Зерэт, кышчыдыумыгыэдзэж дышчысабиям тҮурылҕа псалъэмакыыр.
 – Хьунш, уэ иджы балигы ухьуаш... Сэ си гуапэ хьуаш узэрыслыэгьуар, уи гьусэхэр кьожьэр, кҮуэ. Узыншэу ушчыт.
 – Зерэт, зэ догуэ. Нышхьэбэ вгьээжрэ?
 – Хьэуэ, – кызыпльащ Зерэт. – «Итколым» дышчылэнуш.
 – Дэгьуэщ, – жысҭащ сэ, сыгуфҮуэ, – пшыхьэщхьэ сынэкҮуэнш.
 – Сыт шхьэкҮэ? – бзылхугьэм и ушчҮэм фэрышчыгыэ хэлъ кысшыхьуаш. – Уэ лэжыгыэ уи пшэ дэлыш. Зыгьэпсэху. Уэри жыпҭащи, сыт и мыхьэнэ сабиигьуэр кьепльэфэжьэжкҮэ? КҮуэ.
 – Кыспэплъэ, – Іэ кыхьуэсшҭащ сэ абы...

VI

Куэдрэ сигу кьокҮыж ди адэм кызыжиҭауэ шчытар. Абы шчыгьуэ сысабийт, ещанэ классыра, епланэрат сыздэкҮуэр, си пэ схуэлъэщҮыж кьудейт. Ди адэр шыгукҮэ колхозым шчылажьэрти, шчымахуэ псом Тэрч зэпрыкҮуэр унагьуэхэм пхьэгьэсын кьахуишэрт. Зы махуэ гуэрым сыкҮэрыхьыжьащ, мэзым сыздэшэ, – жысҮэри. Сэ зэи шчымахуэу мэзым сышчыхьатэкьым, ди адэм кыишэ кьэзмакыыр, зэрыджэр, кхьужь, мы цыкҮуэхэр шчыІэ уаеи кызыдрихыр кысхуэщҮэртэкьым. А псом ящхьэжу мэзым сышчыІэкҮуэнур нэгьуэщҮт – пшэдей си ныбжьэгьухэм дауэ захуэзгьэлҮыфҮынут!

ФҮэмыфҮышчээрэ ди адэр акьылэгьу хьуаш. «КыыздҮэпыкьуфынухэм загьэхьейркьым, цыи я тхьэкҮумэм ирагьэпшчыауэ шчыш, мы зэран хьунур нысфҮокҮуэ», – хьушчҮэрт ар. Сэри зыри жызмыІэу гум сист. Псым дышчызэпрыкҮым сэ шынэ жыхуаІэр сигу кьэкҮыртэкьым, псыр гу лъэгум кыильадэ пэтми. Мэз шчыагьми ди адэм зэран сышчыхуэхьуакьым: пиупшчыІхэм шчыш гум кьеслээфҮэлҭащ, кхьужь, мы цыкҮуэ кьэсшыащ, зэрыджэ, кьэзмакь кьудамэ кыпиупшчыІахэр кьесхьэлҭащ. Гум ирилхьа пхьэр кызыэтрикьуэжу дыкьэжьэжа нэужь, кызыэплъэкҮри кьэкҮияш: «Мэзым дышчышчыІыжкҮэ а псы хэлъэдэгьуэм и деж цыи зэрысҮуэнтҮа пшчыІуантҮэр быдэу убыд, уеджэрэзэхынш».

Ди адэм и гуми шчыа хуэдэ, псым дыкьышчыхэлъэдэжым, ижырабгьумкҮэ шчыІа пшчыІэгьуэплъыжьыр лъэпэрапэри, пэкҮэ шчыиващ, гур абы тельэдэжри, шчыэпридзащ. Сэ сылхьейри пшчыІэгьуалэм сышчыэпрылъэтащ, гу уфэрэкҮам ди адэм и лъакьуэр шчыиубыдащ, и бгьым кьэсу шчымахуэпсыи хэлъш. ПэкҮэ шчыивэу гур зытеукҮуриэжа пшчыІэгьуэплъыжьыр дакьикьэм псыи итхьэлащ. Узыи зи нэкҮур ихуза адэр кызыпльэри кызыэхьуэнаш: «...нахуэу умыугьурсызыи уэ»...

ГьэщҮэгьуэнкьэ, Зерэт и деж сышчыкҮуэм адэм и псалъэхэр сигу кьэкҮыжащ. Илхьэс дапшэ дэкҮа, псы мащҮэ ежэха, Іуэху мащҮэ шчыІа, зэи сигу кьэкҮыжакьым а псалъэ дыджхэр. А пшчыхьэщхьэм си тхьэкҮумэм итт вууэ, зы дакьикьэ икҮыртэкьым. Зерэт и дэгьуагы хьуар си нэгьу кышчыІэгьэхьэрт, жесҮэнухэм сегупсысыну сеныкьуэкьурт, уэрэд гуэр кьэзгурымыну сыхуежьэрт, ауэ а псоми кьапхыІукҮырти ди адэм и псалъэхэр тхьэкҮумэм шчытепшчыт: «...нахуэу умыугьурсызыи уэ...» «умыугьурсызыи уэ...» ХьэщҮэщым секҮуэлҮэху си псэм бэлыхьыр тельащ. Зерэт сызэрыІушчыІэна, е кызыэмыпсалъэнкҮэ сышына, е нэгьуэщҮ, унэм сызэрышчыхьэу си гукьэкҮыжыр нэхь кҮащхьэ хьуаш. НэгьуэщҮ мыхьуми, нэхь сигьэбауэрт.

Зерэт зышчыІэсыр ещанэ кьатырауэ кышчызжаІэм, жэрыгьэкҮэ' сыдэжеиш, бжэм сытеуІуэри, бзылхугьэ сырыху зэкҮужым бжэр кыІуишхьащ.

– Фи пшчыхьэщхьэ фҮуэ, – сэлам есхаш абы.
 – Фи пшчыхьэщхьэ фҮуэ, – жэуап кьытыжащ бзылхугьэм. – Зерэт ухуейуэ кышчыІэкҮынт?
 – Тэмэм, – жысҮащ сэ. – ШчыІэс?
 – КышчыІыхьэ, – пыгуфҮыкҮащ бысымыр, бжэщхьэІум сызэребакьуэу, пишащ: – Сэ кызыэрызэджэр Ангелинэ Максимовнэщ.

– Рашад Якубович, – сшииш сэ си Іэр.
 – Дэгьуэщ. Нышчыхьэ, Зерэт иджыпсту кьэкҮуэжынуш. ЗэІушчыІэм кьэкҮуэлҮахэм ар тхьэмадэу хахашы, кьэжыхь. Моуэ етҮысэх. Сэ иджыпсту шей пхуэсшчыиш.

– Хьэуэ, – здэркьым сэ, – сефа кьудейш. Уэ, Ангелина Максимовнэ, дэнэ шчыпҮэ укьыкҮа?
 – Жыжьэ дыдэ, – дыхьэшхаш бзылхугьэр. – Кисловодск.

Зерэт кышчыІыхьэжри, кьэщтауэ кьэувыІэжащ. ХэпшчыІыкҮуэ и нэ лыдитҮыр ужыхьыжащ. Ангелинэ Максимовнэ зыгуэр жиІэну и мурадэ, ауэ Зерэт и шчытыкҮэр шчылагьум, стҮолым тель тхыІыыр кьышчытэри, фҮэмытаучэлышчээрэ бжэмкҮэ ежаш.

– Сэ, Зерэчкэ, мо Клавдие мы тхылгыр хуэсхыну кьэзгьэгугъаш. Сэ иджыпсту.

Туми ди жьэр зэщлэтхыну дыхунэмыс щыкIэ бзылхугъэр пэшым щлэкIащ.

– Сыт-тIэ иджы, Тэрзэхъ и кьуэ, нэхъ дызытепсэлъыхьыну? БлэкIарэ, хьэмэрэ кьэкIуэнура? Уэрэ сэрэ ди блэкIар уигу кьэбгъэкIыжыну зыри хэслъагъуэркьым. КьэкIуэнураши... А кьэкIуэнуу уэрэ сэрэ кьытхуихьын щыIэу кьыщлэкIынукуьым.

– ИтIани фIыщ шэч кьызыретепахъжыр, – сеплъащ сэ Зерэт. – ДыщIумыгъэс мы пэш бэмпIэгъуэм, дыщIэгъэкI.

– Ди Iэблэр зэрыдзауэ кьыщыткIухьын хуей зэманьыр фIэкIащ, Рашад... Сэ щхьэкIэ фIэкIащ. Бынунагъуэ хьуам и Iуэхур-Iуэхушхуэщ, – ирихьэхаш и щхьэр бзылхугъэм.

– ЗыгуэркIэ сыноупщI хьуну?

– Ар нэхъ Iуэхути, – кьызжьэхэлъдащ абы и нитIыр. – Сэ сымыщIэ уи гугъэ уэ зыгуэркIэ укьызымыупщIыну укьызырымыкIуар.

Сэ зэуэ абы и нитIым кьащIиха хьуаскIэм Iэнкун сищIат, ауэ куэд щIауэ зыми жезмыIэу, дыркьуэ мыхьужыну си гушхьэм телъ упщIэр текIуэри, зыкьэсщIэжащ. Зерэтт сэ япэ дьдэ гу зыхуэсщIар, си лъыр япэу кьэзыгъэплъар, мы дунейм нэгъуэщIынэкIэ сезыгъэплъар, гъащIэм IэфIагъ куэд зэрыхэлъыр, ар зэрыгъэщIэгъуэныщэр зыхэзызыгъэщIар. Хэт ищIэрэ, а бзылхугъэр сэ гъусэ схуэхьуауэ щытам, си гъащIэри, хьэл-щэнри, дуней тетыхIэри нэгъуэщI зыгуэр хьункIэ хьунт. Ауэ...

– КьызжыIэт, Зерэт, дауэ МуIэед удэкIуэнкIэ хьуа? Сэ зэи гу лъыстакъым абы уригъусэу, хьэмэрэ уепсальэу. Нобэ уи щыикIэм гу лъызыгъэтащ МуIэед фIыуэ зэромылгъагъум.

– «Зэи гу лъыстакъым», – ирихьэкIащ Зерэт и щхьэр. Абы и нэгум зы нэщхьегъуэ кьыщати, си гум зихузащ. – Уэ зыгуэрым гу лъыптэу щыта сытми. СщIэркьым иджыпсту узэрыхьуар: «цIыхур – цIыху щIыжщ», – жиIащ пасэрейм, а узыхэтхэм нэгъуэщI хьэл-щэн кьыпхамылъхьамэ, бэмпIэгъуэрэ зэгъудыгъуэу узэхэлъу щытащ. СыткIи ухуей сэ си лъыр фIыуэ слъагъуми сымылгъагъуми. Сыт абы уэ кьуитынури, кьыпхуихьынури? Зыри Рашад. Ахэр псори си дежкIэ аргуэру мафIэ лыгъейщ. Япэхэми хуэдэу, уэ укIуэнурэ угъуэлъыжынуу, сэ... НакIуэ, дыщIэгъэкI.. БэмпIэгъуэщ пэшыр.

ХьэщIэщ зэрызехьэм дыкьыщлэкIри, Четет дэкI клапсэ гъуэгуьмкIэ хуэмурэ дыунэтIащ. Дыщымщ. Зыр зым пэплъэ хуэдэщ псалъемакъ зэпыуар иришэжьжыну. Уэздыгъей жыгхэм кьапих мэ гуакIуэм щхьэр игъэуназэрт, мазэ изыр бгыхэм нэщхьыфIэу кьащхьэщытт.

– Сыт мы пIыгъри? – кьеплъащ Зерэт слыгъ хьуржын цыкIум.

– Гъуэгу гъуэмылэщ, – кьэслэтащ сэ хьуржыныр, щIалэ цыкIум хуэдэу сыпыгуфIыкIыу.

– Iушт пасэрейхэр, – жиIащ Зерэт. – Пэж дьдэу цыху уащIащ уэ мы укьызыыхьэхэм.

– Зерэт, уэ зэрыжыпIэмкIэ, сэ зэи цыхуу сыщымытауэ аращ.

– Ди кьуажэ дэса Хьэбашэ пщIэжрэ? – кьэувыIэри си нэгум кьиплъащ бзылхугъэр.

Дауэ сымыщIэжынерэт Хьэбашэ. Лыабрагъуэт, и пащитIыр Iэблэдий хуэдэ и нэкIушхьэ тхьуэплъым щызэгъэкIуауэ. Пелуану жалэрт. Ягъэхьыбарыжт мыпхуэдэу. Мэзым кIуат пхьэгъэсын кьышэнуи, нэпсейри апхуэдизкIэ куэд кьрилъхьати, гу шэрхьыр щIэщIыкIащ. Хьэбашэ куэдрэ мыгупсысэу гу лъэмыжым ентIыр гуэр ирипхщ, абыкIэ гур кьилэтри, шэрхь папщIэу щIэту кьэкIуэжыгъащ. Былымым Я нэхъ домбейр IэлъэныкьуэкIэ кьытридзэрт. И пэнцIыу дьдэр иубыдырт, хушIэлъыкIыгъуэу еIэрти, «щIакъ жиIэу былымым и пщэр зэрищIыкIыу щхьэпридзырт. Ауэ сэ Хьэбашэ сыщIригъэщхьам си акъылыр нэсакъым.

– Зыри жыпIэркьыми, – кьеплъэкIащ Зерэт, дежэжауэ дьздэкIуэм.

– СощIэж, – жыслэщ сэ. – Ауэ...

– Ди адэм куэдрэ жиIэрейт: «Хьэбашэ умышьуам...». «Хьэбашэ умышьуам...» Сэри сыкIэрыхьыжьэрейт абы кьригъэкIыр кьызжиIэну. Зы махуэ гуэрым апхуэдизкIэ сыкIэрыхьыжьати, ину щатэри жиIащ: «Цыхум хабжэркьым. Дунейм зэрытетрэ, сыпхуейт, Хьэбашэ, жиIэу цыху бгъэдыхьакъым абы. Езыри зыми хуей хьуакъым. Уэршэру уэрамышхьэм тет лъы гупым яыхьэрткьым, йодаIуэри ибгъукIэ кьыщытщ. Цыху кьыпхуэмеймэ, ухуэмейжмэ, умышьыхуу аращ». Мис апхуэдэу щытащ Хьэбашэ. Апхуэдэуи лIэжащ, «еууей» жызылар мащIэ дьдэу.

– ЗэрыжыпIэмкIэ...

– Рашад, – кьэувыIащ аргуэру Зерэт, – укьэмыгубжь. Сэ сощIэ уэ зы мыхьэнэншэ щхьэкIэ укьызырыгубжьыр, бгъазэу уIуыкIыжынкIэ тIэу узэремыплъыну. Сэ абы сыхуейкьым... Ныщхьэбэ сыхуейкьым. НэгъуэщI мыхьуми зы сыхьэткIэ... Сытщ жыпIа гъуэгу гъуэмылэу кьепхьэжьар? Кьащтэт мыдэ. ИпэкIэ адыгэхэр зекIуэ щыкIуэкIэ куржы кьэльтмакъ зэпедзэкIэ гъуэгу гъуэмылэ здрахьэжьэу

щытащ. Иджы – целлофан хъуржын. Наклуэ, мо тетҕысхэпІэм дытетҕысхээнщ.

Чегем и лҕабжэм дыкбэсат. Іурихыу уэздыгбэхэр зэщІэблэрт. Дунейр даушыншэт. Зерэт хъуржыным илххэр тетҕысхэпІэм трильхэу хъумақлуэ лҕыжыыр кыыбгбэдыхыащ.

– Сэлам алейкум! – жиІащ абы, и псэлбэкІэмкІэ зэрыбалыкбэрыр кыапщІэу.

– Алейкум сэлам, – естыжащ сэ жэуап. – Кьеблагбэ, ди ерыскбым кыытхухэІэбэ, зы бжыи кыыддефэ.

– Фи ерыскбыр убагбэуэ, – идакбым хъумақлуэм. – ЛэжыапІэм сыІуту сефи хъунукбым. Емықлу сыкбэвмыщІ, тутыныр унэм кыысшыгбупшащ, умыІыгыу пІэрэ тутын?

– ХбэщІэщым кыыщІэзнащ. Дауэ тщІыну-тІэ иджы уи тутыным и Іуэхур? «Иткол» сыжэнщи кыыпхуэсхынынщ.

– Хбэуэ, – жиІащ лҕыжым. – Фэ тІэкІу фыщысынумэ, унэми Іуэху тІэкІу сиІэт, Терскол сықлуэжынти сыкбэкІуэжынт. Мо нэху кыызыщІидзыр пэш хуитщ, фыпІыщІэмэ, абы фықлуэ. Пшапэ зэхэуа кбудейщ, сэ псынщІэу сынэсынщи сыкбэсыжынщ.

– Абы сыхбэтищ ихыынущ.

– ЛІо, фыпІащІэрэ?

– Қлуэ, дадэ, – жиІащ гуапэу Зерэт, – Қлуэ уэ, уи Іуэхури зэфІэгбэкІ. Мыр қлуэжми, сэ сыппэплбээнщ. Зы цІыху кыызгбэхбэнкбым мы щІыпІэм.

– Упсэу, си хыыджэбз цІықлу, – кбэгуфІащ лҕыжыыр. – ЛыфІ тхбэм кбуйт. Ауэ уэ пхуэдэ цІыхубзыфІхэм насыпыфІэ куэд кбахэкІыркбым....Ди жагбэуэ зэрыхуынщи...

– Джэшыдзым хуэдэщ, – щэтащ Зерэт, лҕыжы қлуэжым и щІыбым иплбэурэ. – Си Іуэхущ ар кбэІэбэу а уз дыдэм деж кыытемыІэбам. СыкбэпІыщІащ, нақлуэ унэм.

– ДегбэІуб, укыызэщІэплбэжынщ, – кбэсщтащ сэ коньякыр.

– Хбэуэ, унэм.

Псалбэмакбыр тхуешэжбэжкбым. Жагбын зиІэ шым хуэдэу адэкІи-мыдэкІи мықлуэу кбэнащ. Зэрызэ делубащ, дедзэкбаш, ауэ ари сэбэп хбуркбым. Зэуэ Зерэт кыышиудри кбэгбаш. Ину, гущІыхбэу. Зы псалбй жысІэну сыхунэмыс щІыкІэ, абы и щхбэр си куэщІым кбрилхбэри, зэрыщыту кІэзызу хуежыащ. Сэ Іэнкун сыхбэуащи сызбэІэбынури сщІэнури сщІэркбым. Зерэт езыр кыыздбэІэпыкбэуащ. Ар хуэмурэ кыызэфІэтҕысхбэжри и нэкІу псыфыр кыысхуигбэзащ. ГущІыхбэт абы уІуплбэну. Иджы, псыхбэлыгбэуэ ежэх.. и нэпсхэр ильэщІыжыртэкбыми, и жбэпкыпэм деж щызэххбэжырти, тқлуэпс пІащэхэр и бгбэм тетқлуэрт. Зы бэлыхбэлажбэ пэплбэ хуэдэ, и нитІыр кыыстриубыдауэ кыызэплбэрт.

– Си нэбжыщ кыыххэуауэ сымылбгтэу сыноуэу узукІыфынт иджыпсту, – Іушэщащ ар. – Сыту сыбгбэунэхбэуа уэ сэ. Сыту сыкбэбгбэсэхыжа! ЛыиыфІ!.. Мэ, абы щхбэкІэ! – си напэр кыызэприхулэкІащ бзылхугбэм. – Ар а псыхбэуэм дыщызэхуэзауэ щытам щхбэкІэ. Мыр Орджоникидзе сыщыпхуэзауэ щытам щхбэкІэ, – жиІэри аргуэру адреи си нэкІубгбур кыызэприхулэкІащ.

Сэ мывэ сыну сыжауэ сыщысщ. Си Іэпэ кбудей схуэгбэхбейркбым, си бзэр иубыдащи, зы псалбэ схужыІэркбым. Си напІэ кбудей упІэрэпІэжыркбым. Псэ хэтыж хуэдэкбым.

– УлІа уэ?! – унащхбэр тричу кІийри зыкыызигбэщІэжащ. Зерэт. Си блыпкыитІыр иубыдауэ сегбэсыс. – Мо Іуащхбэмахуэ нэхбэр унэхбэ щІыІэщ уэ. Ар, зи мыхбэуами, бауэу жаІэ, уэ умыл кІанэщ, хбэдрыхэ мащэщ. Сызэрысабийрэ уи псалбэм сыщІэбэгыу сыбогбэпсэу. Ди тхбэ, мыбдеж щысыращ сэ а бэлыхбэ кбэмыр щІэсшэчар, си лҕым сыкбрилбэфажбэурэ сыщІиукІар, лажбэ зимыІэ лҕыр фадэм щІихбэр, си быныр насыпыншэу кбэзыгбэнар.

– Сэ сыт си лажбэ...

– Уэ лажбэ уиІэкбым, Рашад, – нэхбэ зэтебэуауэ жиІащ Зерэт. – Сэращ лажбэ зиІэр, сэращ а лажбэм ихыжари. Уэ фІыуэ пщІэрт сэ фІыуэ узэрыслбэгур.

– Дэнэ...

– Сэ жызгбэІэ, Рашад. Мыпхуэдэ жэщ сэ зэи кыысхуихуэжынукубым. Ныжэбэ си жэщщ. Тхбэ щыІэр пэжу щытмэ, мыбы дыкыыщықлуэм тхбэм селбэІуат мыпхуэдэу хуиту, дэ тІум фІэкІа дымыхбэуу сыхуэгбэзэ жысІэри. Иджы, мис... Уи жагбэуэ умыщІ уи напэм сызэреуар. Ар жыжбэ Іей кыысхаш, Рашад, куэд Іей щІауэ кыызохбэ. ПщІащэрэт абы хэлбэ псор: си лҕым и удыну, нэпс шыугбэу, пщІыхыныншэ жэщу, тхбэрыІуэ щэхуу... лбэагбэуныгбэ кбэбзэу. Сэ зэи зыри фІыуэ слбэгбэуакбым, Рашад, уэ фІэкІа. ДяпэкІи схуэлбэагбэунукбым. ПщІыуэ зы псалбэ бжесІэркбым, мылым хуэдэу узэрыщІыІэри, ныбжбэгбэукІэ мастэм хуэдэу узэрыпщІанэри – псори сощІэ, ауэ мы си гум сыпэлбэщыркбым, Рашад, си гур уи деж щыІэ зэпытщ. Ар уэ ныббгбэдэкІыу си лҕым схуекІуалІэркбым, си нэр зэтепІауэ сыхэлбэщ уи сурэтыр си нэгум щІэту, си щІыфэм кбелусэр уи щІыфэра кыызыфІэзгбэщІу. Куэдрэ сызоупщІыж: сыт сэ уэ

пкІэрыслъэгъуар, сыт апхуэдизу фІыуэ ушІэслъэгъуар? Жэуап кысхуэгъуэтыркъым. Жэуапым и пІэкІэ сызохъурджэуэж апхуэдэ сигу кызырыкІыххам щхъэкІэ.

Зерэт хуэмурэ кьэтэджи рюмкэр кьищтащ.

– Уи узыншагъэкІэ, – дригъэзейри ирифащ.

– Уи узыншагъэкІэ, – сефащ сэри.

Абы и Іэр хуэмурэ кьишийри си нэкІум Іэ кыдилъащ, мащІэу пыгуфІыкІри, лъэныкьуэкІэ щыт гъуэлъышІэм зригъэукІуриящ.

– Сешащ,– жиІащ абы зэхэсх кьудейуэ. – КъакІуэ, кьэтіыс моуэ.

Зерэт сыщхъэщытІысхъа нэужь, кьэІэбэри си Іэр иубыдащ, ар ээпилъыхьурэ аргуэру Іуцъащ:

– Іэ щабэщ... Уи кьэшэныр дахэ?

Сэ сыкьэщтащ. Сыпэплъатэкъым апхуэдэкІэ кызыуэщІыну.

– Уэ уэщхьыркъабзэщ.

– Къыпхухэхатэкъым уэри хьыджэбз.

– Сыт щхъэкІэ?

– Номиным сыхуэдэщи.

– Си дежкІэ уэ нэхърэ нэхъ дахэ мы дунейм теткъым, Зерэт. Уэращ сэри япэ дьдэ фІыуэ слъэгъуари, уэращ иужь дьдэу щытынури.

Зерэт зэуэ кызыэфІэтІысхъащ.

– Уримыджэгу а псалъэм, Рашад.

– Ухуейуэ щытмэ, си Іэпэм лъы кыизгъэкІынщи тхъэ пхуэсІуэнщ пцІыуэ зы псалъэ бжезмыІауэ.

– Щыгъэт! – кьэщтауэ зыкьишиащ Зерэт, си бгым деж ІитІымкІи кыщиубыдри, зыкыскІэрикьуэурэ пищащ: – Тхъэм жимыІэкІэ сэ уиль слъагъуну... Уэ зыри жумыІэ... «ЦІутІ» жумыІэ... Сэ ныщхъэбэ сынасыпыфІэщ, Рашад. Сетхъэлэ насыным... Къэгъуэль...

– ЛпыжьыркъэкІуэжмэ...

– ХьэлъкьыркъэІэзгъэнащ....

VII

– Зи лІым епцІыжа цІыхубз плъэгъуа, Рашад? – зэхызох сэ жыжъэ дьдэ кыщыІуу. Си нэр кысхуэзетехыркъым, хьэлъэу пут зырыз ятель хуэдэщ. Си щхъэри утхъуащ, пыухыкІауэ зы гупсысэ гуэрым кыщызэтеувыІэфыркъым, щхъэ куцІыр мэужьгъэ, мэужьгъэ, ауэ куэнсапІэдрэ хугумрэ зэхидзыфыркъым. Сызыхуейри сызыхуэмейри зэхэзэрыхъауэ кыщІепхъ, – Сыт кыппщыщІар, Рашад? Ужейуэ ара?

– Хьэуэ.

– НтІэ, сыт апхуэдизу узэгупсысыр?.. КызыжепІэнукъым, сэ езым фІы дьдэу сощІэ иджыпсту а уи акъылым кьрихуэкІыр? БжесІэн?

– КызыжыІэ.

– Сыунэхъури сытІысыжатэкъэ мыбдеж хэлъыр кьэсшауэ щытамэ, аратэкъэ сэри кызыищІэну? – жыбоІэ.

– Зерэт...

– Цс-с-с, уэ зыри жомыІэну дызэгурыІуатэкъэ?.. – НэкІубгъукІэ Зерэт и щхъэр си бгъэм кытрилхъащ, – ПщІэжрэ «тху» кьэсхъауэ институтым сыкыщыщІэжыжар?.. Абы щыгъуэ уи дежт сыздэжэр. Сигуми, си псэми, си лъакъуэхэми уи дежт сыздахьыр. Уэрат си плъапІэр, мы дуней псом уэ зырат щыслъагъур... ИтІани, блэстхъури МуІед и дежт сыкІуащ. Сызыбгъэдыхъам зы псалъэ жиІатэкъым сыкыщеплъэкІам уи дежкІэ, ауэ уэ... Дэнэ укыикІат уэ си гъащІэ псор зэхэпкьутэну, сыт бэлыхъу, бэІутІэІуу алыхъым укыыстрилхъат? – Зерэт и натІэр си бгъэм кьригъэкъуащ. – Сыт хуэдизрэ сеныкьуэкъуа сэ си гум, узыщызгъэгъупщэну, уи цІэ кьудей абы измыгъэлъыну. КызыэрыщІэкІымкІэ, ухуеиху абы еныкьуэкъу, жьэхэфыщІыхъ, ухуейм иІэби кьитхъ – кьодэІуэнукъым. Сэ бэлыхъ хэмыкІыж сыпщІыну мы си гур тІысыпІэ пщІат уэ.

Зерэт гууэщІэ зищІыжри Іэгу пцІанэкІэ и нэ псыфыр щІилъэщІыкІащ, кызыыхихари сымыщІэу, хуэм дьдэу уэрэд гуэр кыыхидзащ:

КызыжаІэр, кызыаІуэкІыр,

Сэ кызыжаІэр сумышэну,

Итани гур нысфоклуэр уи деж.

Зэуэ кышчыльэтри зихуэпэжащ.

– Тэдж,– жилащ абы. – Тэдж, Рашад, зыхуапэ. Лыжбыр, пэж дыдэу, кэсыжа кышцлэкинш. Емыклу дохуу.

Щыбым дыкызырышцлэку сэ кэслэгуаш лэныкыуэклэ щыт унэ ныкыуэщым деж зыгуэрым епсалэу щыт лыжбыр. Дэ бгымклэ дгэзащ. Дыщымщ. Зерэт си лэблэр иыгыу, быдэу зыкысклэрикызуау доклуэр. Мазэм и нурым щылыэр дыжыныфэ ишлэши, гуимыкыжу дахэ кыпшохуу. Зерэт мазэм еплэурэ кэувылащ, нетлэрей уэрэдым и макьамэм шлэту пищащ:

Си жэщым уримазэщ,

Уэ си махуэм уридыгэщ,

Уэрщ силэр, си гукыеуэм сыхэхш.

– Зерэт, умыклуэж, – жыслащ сэ си флэщ дыдэу. – Кьанэ си деж, Зерэт. Мыбы ушылэну ухуэмеймэ, нэгыуэщыплэ дылэпхуэнщ. Мы щыплэм дыгаклуэ жыхуэплэм дыклуэну сэ сыхэзырщ. Сыпсэужыфынукыым уэ узимылуу...

– Дэнэ ушыла япэм, Рашад? – зэпиудаш си псалэр Зерэт. – Дэнэ мыгыуэм шыбгэпщкыуат а псалэхэр? Дыкыклэрыхуаш, Рашад... Дыкыклэрыбгэхуаш. Уи зэранклэ, уэ зым уи зэранклэ... Сэ кэзгупсысар пщлэрэ?

– Зерэт, сэ си флэшу жызола...

– Сэри си флэщ дыдэщ, укьедэлуэну кэзгупсысам?

– Жылэ есхэхаш сэ си щхэр.

– Уэсым дынэсыху дыдэгэклэ мы бгым.

– Делэ ухуа?

– Лло, ушынэрэ?

– Ухэмыт абыхэм. Зы унафэ дыгэщилэ нэхыфлэщ. Си гыашлэр зэрыщыту кызэбгэдзэклэщ, Зерэт.

– Мы бгым дыдоклэ, уэс лэшклэ зырыз кыдохэхэри, ар ди наглэм клэрылыу унафэ дошлэ. Арыншауэ зы псалэ бжеслэнукуым.

Сыт сщлэнт, дежащ. Метр щэ ныкыуэ хуэн тклуху ди лэпэр зэрылыгыаш, итланэ Зерэт и лэр слэщлэхыжри, нэх ину бакыуэу шлэдзащ.

– Уешынщ, – сеплэащ абы. – Упщынщи укысхуэнэнщ. Ехыжыгыуэр зэрынэхэ гугыур пщлэрэ?

– Уэ узигыусэу сэ зэи сешынукуым. Зыкысклэрумыгыэху, уэра си гугэщ, тхэ, ешар.

Дыклуэхуклэ бгыр нэхэ задэ хурт. Згэщлагыуэрт Зерэт и кьарур. Ар хигьахуэ флэкла, хымыгэщлыу клуэрт. Ауан хэлэу зыгуэрхэр жиэрт. Сэ гупсысэм сигьаклуэртэкуым, сызытеувэ щыр слэагыуртэкуым. Зээмызэ щыла-щылуэ сигу кэклырт апхуэдэ гукыдэж флэкла уимылуэ бгым удэклэну зеппщыт зэрымыхунур, ар зэрышынагыуэр, ауэ Зерэт щхэклэ сыуклытэрт: бзылхугэм емыклу ищынкэ шлэлэшхуэр сэ сызэдэклэмы ныдэклэфакыым, жиэнщи?

Сыхэт хуэдэ дыклуауэ, уэсым дынэсащ, Зерэт сабийм хуэдэу гуфлэрт, уэс лэшклэ ищлэрэ си дежклэ кыдзырт, и напэм щихуэрт. Сэ сигу ирихыртэкуым абы и шытыклэр, си гур зыгуэрым шыщтэрт, иригузавэрт. Зыхилубауэ уэсым хэлэ Зерэт сыбгэдэтлысхэри, гуапэ дыдэу жеслащ:

– Дегэхыж, си дуней. Ухэмылэ апхуэдизрэ уэс щылам.

– Рашад, – кыдэплэащ ар пыгуфлыкыу, – мы дунейм псапэу телгыр зэщлэпкыуаш ныжэбэрей жэщ закыуэмклэ. Мы зы жэщыр сымылагыуу, зыхэзмышцлэу сыламэ, тлэу сылауэ арат. Сэ уэсыр флы лейуэ солэагыу. Сымыгэзпыщлэу щытам, сыщыгыуэлэыжклэ си плэм шлэслэхэнут, – ину дыхэхашащ бзылхугэр. – Сыщышлыкым сэ нэхэрэ нэхыфлыу зы цыхум уэсгуашэ ищыртэкуым. Уэс кызэресу ди пщлэнтлэм цыклур дэз кэхурт, си гыусэу уэс гуашэ ящын щхэклэ. М-м-м, сабийгыуэ, сабийгыуэ, зы махуэ закыуэ сыкышыхутэжащэрэт абы, нанэ игьэжыауэ мэжаджэ хуабэрэ шэ кэшыгыашлэрэ зэхэптылауэ, лэапцлэу, щхэпцлэу ди пырхуэм сытесу сшхыну. Мис ар жэнэтт.

Зерэт и щхэр си куэщым кырилэхэри, хэлэуэ щэтащ.

– Дыгыуэпшыхэ мо вагыуэхэм сахэплэуэрэ вагыуитлэ кьахэхат зыр ууейуэ, адреир сысейуэ. Кыхэхымыгыашэрэт. Рашад, вагыуэр ижмэ сыт жалэрэ?

Сэ сыкэклэзызащ. Кэсшлэ хуэдэт абы жиэнур.

– Мыхэнэншэщ ахэр псори. Си флэщ хуркуым.

– Пщлэрэ, сэ кыхэхса вагыуэр, «мыр сысейщ» жыслэу сигу кызэрыкыу – ижащ. Лэуужэ кыхэ кыгьанэу. Уи вагыуэм иригэлагыу хуэдэт здэклуэ лэныкыуэр... Пхуэзгэгыункыым жыслэуэрэ, си

гъащІэри си насыпри зэхэсфыщІэжащ. Сэращ къуаншэр псомкІи.

Зерэт иришэжъа псалъемакъым къытекІырти, нэгъуэщІ зыгуэрхэм тепсэлъыхьырт, и щхьэ хуэпсэлъэж хуэдэ. Гупсысэр и псалъемакъым щхьэпрыкІыу къыщІэкІынут.

– Уэсыр щІыІэщ, Зерэт, тэдж.

– ПщІэрэ, Рашад, – къысхудэплъеящ ар, сэ жысІэр къыфІэмыІуэхуу, – сыщыщІыкІум ди анэм къызжиІауэ шытащ, «гува щІэхами уэ уэсым ухэкІуэдэжынщ», – жиІэри. УэскІэ зыщІезгъуэфэфырт. СыпІыщІэху уэс щІагъым сыщыщІэлъыф шыІэт. Сытхэжырт. Абы срипагэрт, си зы ныбжьэгъу апхуэдэу хуэщІыртэкъым. Къызэхъуапсэхэрт... КуэдыІуэ жысІэрэ, Рашад?.. Уэ къыплъызгъэсыркъым псэлъэн. СощІэж, куэдыІуэ къызов.

Зерэт зэуэ къызэфІэтІысхьэри и ІэмыщІитІымкІэ къыхуэщтэ уэс къищтащ, ар къарууэ иІэмкІэ икьузри уэрэд гуэр уи гур дэузу къыхидзащ:

Сыт есщІэнур си гум,

Сыт жесІэнур си псэм,

Дэнэ щызгъэпщІунур гурыль жьейр.

МафІэм ещхьщ гурыщІэр,

СыпІуплъам си щІалэм,

УспэІэщІэм си гур мэгужъей.

– Ар пэжщ, Рашад, мэгужъей си гур. Си псэри гужъеяуэ сохь. Мис иджыпсту дехыжынурэ дызэбгъэдэкІыжынушэ Уэ укІуэнурэ утгуэлъыжынуш, сэ щхьэнтэм нэпсыр хэсшэу сыхэлъынуш. Ар жэщ едапщанэ? Тэдж, Рашад, наклэуэ, си псэ, дехыжынщ.

«Дехыжынщ» жиІа щхьэкІэ, Зерэт зигъэхъейртэкъым. ИтІанэ, и ИтІыр зэбгрыдзауэ, тхыщІэкІэ уэсым хэгъуэлъхьащ. Бзылхугъэр зэрышыту зэщІэблэ къысфІэщІащ: и нитІыр къилыдыкІырт, и нэкІушхьитІыр къыбжьэхэлъдэрт, уэс гущІыІум щыпІэнкІ хъуаскІэу, и щхьэц фІыщІэм мазэм и нурыр теджэгукІырт. ПщІэнтэкъым ар мы щІылъэм къыщызыкІухь цІыху цІыкІухэм щыщ, дыщысабийм дызэрагъэдалуэу шыта хыбархэм хэта тхьэлухудхэм къахэкІыу къэкІуа фІэкІа.

– Къэгъуэлъи епэм мы уэсым и мэм, – желэ Зерэт, и пыгуфІыкІыкІэ гуакІуащэмкІэ сригъэблагъэу... – Пэжкъэ, мэ гуакІуэкъэ?.. Аращ сэ ар фІыуэ.щІэслъагъур. Зым розэм и мэр фІыуэ елъагъу, адреим сэтэнейм и мэр, ещанэм – лимоным, еплІанэм – балийм... Сэ уэсымэр фІыуэ солъагъу... Уэ жыпІащ, Рашад, къанэ жыпІэри. Хъунщ, сыкъонэ. АдэкІэ-щэ?.. НэгъуэщІыпІэ дыкІуэнщ, жыпІащ. Дэнэ? Сыбыр? Дальнэ Восток?.. Хэт дэ абы къыщытпэплъэр? Сыт къыщытпэплъэри? Уи напэм уІэщІэкІыу зыщІыпІи укІуэфынукукъым. Уэ ушхьэхуитщ. Сэ-щэ? Сипхъури силІри унэм щІэсщ... Уэ мыбдеж ухэлъщ щхьэ жумыІэрэ?

– Уэ сэ ныщхьэбэ сыбгъэпсалъэркъым.

– Тэмэм. Уэ упсэлъэну ухушІыхьэнщ. Сэ сощІэр, Рашад, ныщхьэбэрей ди Іуэхур зэхэзыхым дагъэкъуэншэнуш. Уэ абы щыщ къыплъысынур мащІэщ. Сыт щхьэкІэ жыпІэмэ, уэ ушхьэхуитщ, етІуанэу, жалэнуш: хьэбзыр хуэмеймэ... Уэ уощІэ а адыгэ псалъэжыр. Сэ, Рашад, жэщми махуэми сылтыхъуэрт ныжэбэрей жэщым. Сылтыхъуэрт сынопсэлъэну, мы си гушІэм щызэтрихьа псори уи закъуэу бжесІэжыну, ауэ зэи си гушхьэ къэкІакъым ныщхьэбэ хуэдэу зы пІэ сыбдэгъуэлъыну. Уи гъусэу сыкыщыщІэкІми, япэхэм сыщыплъыхъуэми. ГъэщІэгъуэнщ мы гъащІэр, напІэзыпІэ защІэу зэхэлъщ. НапІэзыпІэм насыпыфІэ уищІыфынуш, напІэзыпІэм уигъэунэхъуфынуш... Цс-с-с, Рашад, дызэгурыІуатэкъэ, «цІутІ» жумыІэну?.. Хэлъ-тІэ щыму, сэ мы си гушІэр къэзгъэунэщІ, скІэрыгъэху мы си гушхьэм мывэ фІыщІэу телъ бэлыхьыр... Укызымыплъ апхуэдэу, сэ сымызэры-Аннэ Каренинэр сощІэж, ауэ дэтхэнэ зы бзылхугъэми зигъэгусэнуш, бий укыищІынкІэ хъунуш Толстой и Аннэ Каренинэ и лъагъуныгъэм хуэдэ уэ уи лІым е уи щІалэм хуиІэкъым жепІэу щытмэ. Сэ сщІэркъым Аннэ Каренинэ апхуэдэу лъагъуныгъэ абрагъуэ Вронскэм хуиІами, е а псори тхаКІуэшхуэм и гупсысэм и Іэужьми. Ар щыщІар сыт зэман. Ауэ сэ си лъагъуныгъэр... Куэдрэ зэхэсхаш нэхьыжхэм жаІэу: иджы лъагъуныгъэ щыІэ сытми, зэхуозэ, ІэплІэ, ба зэхуащІри зэррошэ, мазэ дэмыкІыу зэбгъэдокІыж. ЩыІэу къыщІэкІынуш апхуэдэхэри, ауэ ахэр мащІэщ. Къыхьэт уэ мы сэ си бгъэм, еплъыт мы си гум, – Зерэт щыгъ курткэм; и бгъэр иригъэжэхри, си дежкІэ зыкъыгъэзащ. – ЯІауэ, ягъэунэхуауэ пІэрэ абыхэм мы сэ илъэс пщыкІутхум нэсауэ къесхьэкІ лъагъуныгъэм хуэдэ? Лъагъуныгъэ щыІа абыхэм я щІалэгъуэм? ФІыуэ зэрылгъэгуахэр зэрагъашэртэкъым, къаубыдырти нэгъуэщІым иратырт. Иджы лъагъуныгъэр хуит хъуати, фІыуэ лъагъухэм я гур шейтІаным иІыгъщ. Нэхъ тэмэму жыпІэмэ, апхуэдизкІэ пагэхэщи, уэ япэ къыбжаІэнукукъым «фІыуэ узолъагъу» жаІэу, бзылхугъэм япэ жиІэн хуейуэ къалъытэр. Сыт

щыгъуэ апхуэдэ хабзэ щыщылар? Сыт щыгъуэ зо?! Мис абыкIэ уэ сэ сыбгъэунэхъуаш.

Зерэт зыкыгъазэри си нэкIум гъунэгъу дыдэу кыплъаш, Iэ сэмэгукIэ къэлэбэри си джанэпщэр итIэащ, и Iэ щIыIэр си бгъэм кыдылхъэри, зыкыскIэрикъузащ. «Сэ сынасыпыфIэщ, – Iушацэрт ар, – уэ узигъусэщи. Зы жэщ нэхъ мыхъуми – узигъусэщи. Уэс гущIыIуми – сыббгъэдэлъщи. Сызымыгъэбауэ бэIутиIэIум сыкыхъэпшащи. Зыкыгъази сыубыдыт...»

Сэ абы и дежкIэ зызгъэзащ. Зерэт и нэпситIыр къежэхырт. Сыт хуэдизрэ зызэридзэкIа абы ныщхъэбэ – сыт хуэдиз кыгъа, сыт хуэдиз кыдыхъэшха. И нэпсхэр имыльэщIыжу, и щхъэри си щхъэм деж Iуимыху си гъащIэм зэхэзмыха уэрэд гуэр кыхидзащ, гущIыхъэу хуэму:

Щыгъуэ цIыкIури,
МэкIуэракIуэрэ,
Джэгум сэ сыщIэкIуэри
ЦIыхум сащIыхыхъэри,
Уэ зы закъуэрэти–
УзиIэжкыым сэ.

Абы и щхъэр си бгъэм щигъэпщкIуаш. Сэ сыIэбэри и курткэр зэлусхаш...

Зерэт кыщыльэтыжри зиутхыпщIыжащ. Мазэгъуэ нэху дахэм телдыкI уэсым гъунэ иIэу пщIэртэккыым, дызэрыдэкIуеямкIэ укъемыплъыхмэ. ИжырабгъумкIэ уэсыр щыхупIэм нэсу телът. Уэсыр шынагъуэтэккыым куууэ телъу щытамэ, – лъэкIэным къэс кудейт, уежъамэ, уехынут уэс зытемылтым унэсыху. Плээгъуауэ кыщIэкIыныщ Чегет езым и задагъыр.

– Дэнэ укIуэрэ?! – сыкыэптауэ сыкIыящ сэ, дригъэзэуэ бгым дэкIуей Зерэт щыслъагъум.

– Мо мывэжбыр плъагъурэ? – ишыящ абы и Iэр. – Абы щхъэм телъ уэсыр кытеттхъунщи, айдэ, дехыжынщ. КъакIуэ.

– Зерэт, умыкIуэ, ар шынагъуэщ, абы уецIэнтхъуэхмэ, щыхупIэм унэсыху къэувылэ щыIэккыым. Умыделэ, зо!

АрщхъэкIэ дэнэт! Мывэжкыым нэсри, уэсыр тритхъуу щидзащ. Сабийм хуэдэу мэгуфIэ, долъей, уэсыр дрепхъей. Сынэмыс щыкIэ ар мывэ абрагъуэм дэпщейри и тхыщIэм кытетIысхъаш.

– Уэсыр тептхъуа щхъэкIэ, абы и щыIуыр мылщ, хуэсакъ, – сопIащIэ сэ абы и деж сынэсыну.

– Мылкыым, – кыщыльэтащ. – Мис, еплъ.

Къару нэхъыбэ хилхъэу дэлъеину тIэкIу зыщигъэщхъым и лъакъуитIри щIэцIэнтхъури, Зерэт мывэм къекIэрэхъуэхаш, сыпхъуа пэт сылъэмыIэсу щыхупIэмкIэ ехыу щидзащ. Дауи сылъэлэсынт, метрищ-плыкIэ сынэсатэккыым. Къызэхуэха мывэм сынэсыху Зерэт щыхупIэм ехуэхаш. «Раша-а-а!» – аращ зэхэсхыжар.

Нэхуш хъуху дылгыхъуаш балъкър лIыжкыым дэрэ. Нэхушым деж мывитI зэхуакум дэлъу къэдгъуэтыжаш. Хъэдэр къуэладжэм кыдэтхыжри милицэм яжесIащ. Балъкър лIыжкыым си гушхъэр икбутащ: джэшым хуэдэу и нэпситIыр кыщIэжырт «насыпыфIэ ухъунуккыым», щхъэ жесIат жиIэри. Хъэдэр дахэу зэригъэхуэжаш, и лъакъуэхэр бэлътоукIэ ипхаш, и жъэкъупщхъэр хъыдан хужь къабзэкIэ щIипхаш, дыуэ Iэбжыби трищIэжаш...

ИлъэсиплIкIэ лъэхъуэпщм сисащ. Зы махуэ схукIэрагъэхуаккыым кыстральхъам. Абы сыкыикIыжа нэужь а лъэхъуэщ дыдэм пэмыжыжъу сыкъэнауэ солажъэ.

Иджы отпуск сиIэти, къуажэжкыым зэ сыдэплъэнщ, ди адэмрэ анэмрэ я кхъащхъэ слъагъунщ, я сынхэм Iэ дэслъэнщ жысIэри сыкыдыхъэжаш. Ауэ нэхъыбэу мыбы сыкъэзышэжар Зерэтщ. Ар къуажэм къашэжри, мыбы щыщIалхъаш. Сын дэгъуэ хуагъуэуауэ си шыхъум нысхуитхаш. Къопсэлъэным хуэдэу и сурэтыр тетщ, жи. Абы и пашхъэ лъэгуажэмыщхъэу сиувэрэ «кысхуэгъэгъу» жысIэрэ сельэлэуам, мы си гум абы щхъэкIэ илгыр, – абы си гъащIэр зэрызэригъэдзэкIар, дунейм сытетыху абы и фэеплтым сызэрыхуэлэжъэнур, пэжу сызэрыхуштынур жесIам, си гур тIэкIу нэхъ псэхункIэ хъунт.

VIII

Си хъэщIэр аргуэру ефаш. Ар тутыным хъэлъэу екъури, и IэфракIитIыр лъэгуажытIым тету и ИтIымкIэ и щхъэр фIиубыдыкIыжаш.

– ЖызыIэ щыIэщ цIыхум и насыпым езыр хуитыжщ, ар зыми къуитынуккыым, птрихыжынукуккыым, езы цIыхуращ псори зи IэмыщIэ илгыр, жиIэу. ПцIыщ ар. Нахуэу пцIыщ. Зыри хуейккыым насыпыншэ хъуну. Дунейм цIыхуу тетыр насыпыфIэу псэунт, ауэ, уэри зэрыпщIэщи, гугъуш жыпIэну дэтхэнэр

нэхьыбэми – насыпыншэхэра, хьэмэрэ насыпыфлэхэра? Хьугуэфлыгуэ псори илэу насыпыншэ гьунэжш, зыри имылэу, мастэм хуэдэу шланэу, ауэ насыпыфлэу дапщэ ухуей.. Мылъкури, былымри, ахьшэри – зырикш, ахэр кьоклуэ, мэклуэж. Псэклэ насыпыншэр – насыпыншэ дьдэщ. Сэ псэклэ сынасыпыншэт. «Чы шлыклэ кьомыгъешар, бжэгъу хьуа нэужь кьыпхуэгъэшыжынукуьым», – жыхуалэр пэжш. Сэ бжэгъу сыхьуа нэужьш псэклэ сызэрынасыпыншэр кьыщысшлэжар. Цыхугъэ си куэдш, сэлам гуапэу кьызэзыхыр гьунэжш, ауэ кьызбгъэдэтлэсхьэу игу илэ, и унагъуэ луэху, и лэжыгъэ луэху кьызилуэтылэнэу зы ныбжьэгъу силэкьым, и псэм телъ бамплэр си деж шыдихыну зы цыхум и цлэ схуилуэнукьым. Ар гьащлэ? Хьэуэ, ар гьащлэкьым, сыкьальхун хуейти, сыкьальхуауэ дунейуцлэплу сытету араш.

– Уи гум уемыгуэуэж апхуэдизу, – жьысаш сэ, си хьэщлэм нэхь и гьунэгъуу сытлэсурэ – Цыхуу дунейм тетым хьэл-шэн зырыз ялэщ, ар зэщхьу шытам...

– Дауикл, сэри ар кьызгуролуэр. Итлани, гум телъ дыркьуэм зы махуэ сигъэтыншыркьым. И гуэныхь кьэсхьми сшлэркьым, зэзэмызэ мыпхуэдэу согупсыс: ар игу илэу сыдишауэ плэрэт бгым? Сэ ар судым шыжыслакьым, ауэ Зерэт и гуфлэклэр, зэуэ зызэрихуэкьыу нэпсыбэ зэрыхьур, и уэрэд жьылэклэр си нэгу кьышлэзгъэхьжа нэужь, гурышхьуэ сошл а мурад лей дьдэр игу илэуэ.. Зэхозгъэхащэрэт абы и уэрэд жьылэклэр, уэзгъэлэгъуащэрэт абы и нэгур гукьыдэжыншэ зэрыхьу, и нэр зэрыужьых, уигу шлэмыгьунклэ лэмал имылэу и лупэхэр зэрыклэзыз. Абы зы уэрэд жилэртэкьым ипэм кьышшлэдзауэ и клэм нэс, езым нэхь игу ирихь, зытепсэлгыхьым нэхь пэгьунэгъу едзыгъуэ зырызхэр кьыхихьурэ жилэрт. Сэ сеупшлэщ абы: «Зерэт, уэ лэы уилэщ, абы хуэбгъуэтауэ бын уи унэ шлэсш, флыуэ умыллагъуу удэклуа уи лым? Флыуэ умыллагъуу удэклуамэ, шхьэ сабий зэбгъэгъуэта?» «Жьылэм уедалуэркьым, – и жагъуэ ишлат Зерэт. – Япэ дьдэ си гум кьышшлэшлэна гурышлэ кьабзэм укьызэрышшдыхьэшхар пхуэзмыгъэгъуным сыкьрихуэкьырт. Уэ укьэзгъанэрэ нэгъуэщлым сыдэклуэм, бэлулэлу хэмыкьыж усшлэ кьысшыхьурт. Дэтхэнэ зы хьыджэбз цыкьлэми и гугъэщ езым шлалэр флыуэ зэриллагъум хуэдэу кьыллагъужу, езым жейр зэрыфлэклуэдам ешхьыркьабзэу шлалэми флэклуэдауэ, езым абы флэкла плэаплэ гугъаплэ зэрымилэжым хуэдэу, модрейри апхуэдэ дьдэу шыту. Иужьклэщ, зэман дэкла нэужьш псори и плэ шцуэжар. Уэ пхузилэ зэгупым си нэр кьышшпхьуэу сыдэклуами, сэ си ллагъуныгъэр тлу схуишлыкьынутэкьым, Рашад. Сэ зы цыхуш сызэрыхьур, зы цыхууи сылэжынуш. Си ллагъуныгъэри араш, зыш зэрыхьур, ар зыхушлэнари шлызэщлэнари уэрэт». Иужьклэ, ауэрэ лэжхьуэщым сыздисым, нэгъуэщлэ зыгуэри кьэзгупсысыжаш. Мыр нэхь гьэщлэгъуэнш псоми нэхьрэ. А мывэ абрагъуэм, а шымылэжыным, дэжеин ипэклэ, уэсым дьздыхэлъым, си жьэпкьыпэр кьыубыдри, си шхьэр езым и дежклэ ирилэнтлэклэщ. «Рашад, – жилаш абы и нэпс кьеклуар мазэ нэхум пэлыду, – си ужьклэ сыт кьысхужыплэжын ныжэбэрэи жэщым шхьэклэ? Хьэбыршыбырш... кьэхьпэщ... Ара?» «Жумылэ апхуэдэу, – хуэсшлэщ сэ абы ба. – Сэ згъуэтыжа насыпым сетхьэлэ, уэ жыплэр сыт? Узгъэклуэжыххэнукьым зэи, куэдш ди псэм бэлыхьу телъар». «Ди псэм, – гукьыдэжыншэу пыгуфлыкьлаш ар. – Гу... Псэ... Сыт ешлэнур си гум, сыт жеслэнур си псэм, дэнэ шызгъэпшкьлунур мурад лейр?..» Илгэс зытхуш дэклауэщ абыи сыщегупсысыжар. Япэ уэрэдым хэту а псалгэхэр шыжилам «гурылэ жьейт» зэхэсхар. Гуауэр кьэхьуным дакьыкьитлэ-шы флэкла имылэжу «мурад лейр» жилэнклэ шхьэ хьуа? Си шхьэр зэточ, кьуэш. А жэщым шыщу нэхьыбэ кьэзгубзыгъыжыху хэклэшлэншэу сызылэгъэ лэдэ гьэпллар лэ лэжым зэтрекьуэ. Гум псэху ишлэркьым, жей си нэм кьеклуэжыркьым. Сыт адэклэ сшлэнур?

– Кьеклуэкл хабзэмклэ уэ зыми уигъэкьуэншэфын хуеякьым а бзылхугъэр уи зэранклэ иуклауэ, – жьысаш лэы зэщлэпллар тлэклу згъэупшлылуэжын, и гур дахэ хуэсшлэын си мураду. – Езыраш бгым удэзышар.

– Хабзэм уимыгъэкьуаншэми, напэр-шэ? – кьылыдыклэщ абы и нитлэр. – Дэ зыми дыкьылгъуакьым, ди псалгэмакьы зэхихакьым. Хэт зышлэр а псори зэреклуэклар, кьызэрыхьуар? Хэт жилэфыну сэ абы селуншлу шыхуплэм шызмыгъэхуауэ? Сэ следователми судьями яжесаш псомкли кьуаншагъэ зыбгъэдэлъыр сызэрыарар.

– Шхьэ шлэы зытеплхьэжа-тлэ?

– Абы шлэы хэлъкьым. Арат сэ Зерэт хуэсшлэжыфынур. Дауикл, сыдэуамэ, зэрыжаплэши, сызэуамэ, сыкьыхэкьыфынт лэжхьуэщ кьэзмышьу. Ауэ лэыгъи напи уилэн хуейш пэжыр жыплэжыфыну. Пэжыр зыш – Зерэт а жэщым бгым дэклэнтэкьым сэ нэмышлам. – Хьэщлэр кьэтэджыжри и портфелыр кьышлэжаш. – Берычэт бесын, кьуэш, уэри си бамплэм шыш лыхьэ дэпхаш. Узыншэу ушйт. Нэху мэщ.

– Уи гьусэу сынэклэуэнш ухуеймэ, – сыкьэтэджаш сэ.

– Хьэуэ, – илэташ и лэр хьэщлэм. – Абы ешанэм шцишлэн шылэкьым. Тхьэр арэзы кьыпхухьу.

Узыншэу.

Узыншэ ухъу.

* * *

ЛЫМ уэрамым нэс сыдэкIуэтащ. Абдеж аргуэру зэ сэлам кыщызихыжри, псыхъуэм дыхъэ уэрамымкIэ ириIуэнтIэкIащ. Иджыт сэ гу щылыстар абы и плIэр махъшэ сыджым хуэдэу кызырэдыдэкIам. Ар кIуэрт гъащIэм кытрильхъа хъэзабыр плIэкIэ ихь хуэдэ – хъэлъэу бакъуэу, и щхъэр егухауэ, мыр иджыпсту джэлэнуш, жыпIэу. ГъащIэм нэфу зэрыхэтар иджы лIым ипшыныжырт.

ФЫЗАБЭ

Пщэдджыжь къэс Шарифэ и нэр бжащхэм хэукIа гъущI Iунэм фIэлъ налым тодие. ДакъыкыпщI... Дакъыкъэ пщыкIутху... Зэзэмызи и гум къокI, «кыфIэсхыу щхьэ хыфIэзмьдзэрэ», – жиIэу, ауэ и Iэр къедаIуэркъым, и лъэр хущIэкIыркъым илгъэс куэд щIауэ и нэр «зыгъэлэжъа» налыр бгъэдыхьэу кыфIихыу хыфIидзэну. Зы лъэныкъуэкIэ – ар фэеплъщ. Шарифэ и дэлъху нэхъыжь Натрыб кыщальхуам адэм фIидзауэ щытащ. Угъурлыгъэм, фIыгъэм, насыпым и нэщэнэщ, жалэ адыгэхэм. Ижъ-ижыжь лъандэрэ а хабзэр лъэпкъым кыдогъуэгурыкIуэ. Ауэ насыпым и нэщэнэу пIэрэ ар? АбыкIэ Шарифэ шэч щIищIын куэд иIэщ. Ирикъуни и адэмрэ и дэлъху нэхъыжь Натрыбрэ зауэм щыкIуэм налым Iэ далъэу ежъа пэт, тIуми кызыэрамыгъээзжар. Зыр Белоруссием, адреир Германием щыщIалъхьащ. Налыр насыпым и нэщэнэмэ, тIум яз сыту ажалым щимыхъумарэ?

Адрей лъэныкъуэмкIи Шарифэ Iуэхум кыщыбгъэдыхьэми зэрыщытын хуеймрэ зэрыщытымрэ я кIапэр хузэрыгъэубыдыртэкъым. Унафэ дапщэ къащтэрэ зи адэ-анэ, кыдалъхуа зауэм хэкIуэдахэм хуащI гулъытэм теухуауэ. Ауэ дэнэ щыIэ а гулъытэр? Дапщэрэ кIуа ар колхозым и унафэщIхэм, къуажэ Советым и председателым деж, фыкыздэлэпыкъуу унэ схуевмыгъэщIыфми, унащхэм псы кыпхымыжу зыгуэр схуревгъащIэ, жиIурэ? «Ерэхъурэ хъунрэ щыIэу сыт кызыэпщIэн?» – жиIащ адыгэм. Къагъэгугъэ, тхьэ кыхуаIуэ, ауэ абы щхьэкIэ унащхэм псы кыпхыжыр ярылбадэу пэшым щIэт тасхэмрэ пэгунхэмрэ я бжыгъэр нэхъ мащIэ хъуркъым...

Шарифэ и Iу бахъэр елъагъуж. Щхьэгъубжэр щтащи, абджынэм уэс цIынэ кыкIэраупцIа фIэкIа пщIэркъым. Дыгъуэпшыхь къетIэтIэхыу щытащ, иджы унэ лъэгум щыт тасымрэ тепщэчышхуэмрэ къилъэда псыр щтыри, къибэгыкIащ. Тэджауэ мафIэ щIын хуейщ, ауэ бзылхугъэр щIыIэм егъэщхьэх. Бжащхэм фIэлъ налым и нэр тедиящи, налыкum зэадзэкъуэр кыплъ кыфIоуцI.

Хуэмурэ и лъакъуитIыр шхыIэн хуабэм кыщIэхри, кызыэфIотIысхьэ. Зи лъэдакыитIым хыдан Iув зытридэжа цы лъэпэдитIыр псынщIэу лъетIагъэ, кIэллошитIым йоувэри, еIэепхъуэу щыгъын тIэкIур зыщедзэ, кIэлындорым телъ пхьэм щыщ IэплIэ кыщIэхьэри, мафIэ зэщIегъэст. Хьэкубжэр Iухауэ зыбгъэдэс мафIэм и нэкIур кызыэригъэхуэбжу, махуэ къэс зыIыгъ гупсысэм зэщIеубыдэж...

Хэт и гугъэнт мы унэр мыпхуэдэу нэщI хъуну? Хэт и гушхьэ къэкIынт мыбы щIэлъа нэгузыужыр, гукъыдэжыр, гушыIэр, псалъэмакыыр ужыхыну? Сыт а псори зыхьар, мы лъапсэм псы иригъэжыхьыжу, хьэдрыхэ мащэу Iуэлъауэншэ зыщIар? Зауэра? Хьэмэрэ абы къелахэм псэукIэ ямыщIэу е гъащIэм гукъыдэж хуамыIэжу арат? ЛIымрэ къуэмрэ я щхьэкIуэ тхылъым анэр ихьащ. Тхьэмахуэ зэхуакум щхьэкIуэ тхылъитI, мы дунейм нэхъыфI дьдэу щыплъагъуитIыр щымыIэжу хыбар къуагъащIэу... Ар гум дэбгъэхуэн, псэм тебгъэхуэн шхьэкIэ къаруушхуэ ухуейщ. Апхуэдэ къару анэм иIэтэкъым. Ар бампIэм ихьащ. Ауэ къэнатэкъэ и шыпхъуитIыр? Ныкъуэдыкъуэми, къэкIуэжатэкъэ и щхьэгъусэ Темыркъан?

Темыркъан... И Iэ ижыыр имыIэжу, Iэ сэмэгумкIэ щIакъуэ башыр иIыгъыу ар Шарифэ КъалэкIыхь станцым мафIэгум кыкIыжауэ щилъэгъуам, и гу къуэпсым щыщ гуэр зэпычауэ кыщыхъуащ. И нэр щыункIыфIыкIри, зы псалъи кыхухдэмышейуэ, зы лъэбакъуи хуэмычу щытащ езы Темыркъан кыбгъэдыхьэу и дамащхэм кытелэбэху. Станцым ирикIуэну колхозым къаIиха хьэмкIэшыгур пщIантIэм кыдыхьэжыху псалъэ хужыIатэкъым, Шарифэ и лIым и бгъэм зыкIэригъэщIауэ къэкIуэжат, нэпсыр IэдакъэкIэ щIилъэщIыкIыу. И щхьэгъусэр ныкъуэдыкъуэу кызыэрыкIуэжаратэкъым Шарифэ игъейр. Хьэуэ, бзылхугъэм абы хуиIэ лъагъуныгъэр абрагъуэт, Iэи лъакъуи имыIэжу, псалъэф къудейуэ къэкIуэжами, а лъагъуныгъэм зэрэпцIыжыфын щыIэтэкъым. Шарифэ игъейр нэгъуэщIт. Абы илъагъут зауэм кыкIыж ныкъуэдыкъуэ куэд гъащIэм хэмыхьэжыфу зауэм кIуэн ипэкIэ яIа узыншагъэмрэ иджы къалъыса бэIутIэIумрэ яхуэзмыгъээзэгъыу гъащIэр хьэзаб защIэкIэ зэралэщIэкIыр. Дауэ хъуну Темыркъан? Пэлъэщыну абы и плIэм зауэм кыдылхьа бэIутIэIум? Ар езыр цIыху щабэщ, гуащIэмащIэщ. ЛIыгъэкIэ, къарукIэ е Iуэху, е цIыху пэщIэувэу Шарифэ зэи илгъэгъуатэкъым. Арат Шарифэ зыгъэшынар, хэзыгъащIэр, игъейр.

«Гур зэрыгъум дыгъур ирожэ», – жалэр. Зауэм ныкъуэдыкъуэу кыкIыжа и щхьэгъусэм Шарифэ хуабагъэуи гуапагъэуи хэлъыр ирит щхьэкIэ, Темыркъан гукъыдэжыншэт, зи лъабжэр паупщIа жыгыу гъурт. ЖэщIкIэрэ жейртэкъым, тIэкIу хилъэфакъэ, жиIэу Шарифэ и гур зэрызагъэу, лIыр кызыэфIэтысхьэрт гужьеауэ.

– Автоматыр! – кIийрт ар, блыным епхъуэу. – Дэнэ щыIэ автоматыр?! Мор къокIуэ!.. ИукIащ, иукIащ къэсэхыжыным! – и Iэр и нэкIум Iуилхьэрти, гъырт зэщыджэу. – Мы си Iэр!.. – кыщIидзэжырт

аргуэру. – Мы си Іэр пхэт, Никифор! Пиудащ кьэсэхыжыным. Еплът, мы тІэкІум иыгыжу аращ.

ЕрагъкІэ хигъэбэяужырт. Еубзэу, едэхашІэу нэху щыху щхъэщыст. Апхуэдэу ильэситІым нэблагъэкІэ дэпсэуащ. Дунейм ехыжыным тхъэмахуэ иІэжу, зы жэщ гуэрым, Темыркъан пщэфІапІэм щІэт щхъэгъусэр кьриджэри, и пІэ лъапэм тригъэтІысхъащ.

– Ильэс мин гъащІэр сиІами, – жиІащ абы, жьыр кьыпиубыду, – сэ слъэгъуа лъы кьомым сыхэкІынукуым. Си нэр зэтеслъхъами, ар си нэгум щІэтщ, кьызэтесхъами, мы дуней дахэм и пІэкІэ слъагъур аращ. Махуэ, е мазэ, е ильэс дэкІрэ а си нэгум щІэмыкІыр нэхъ кІашхъэ хъуну сщІатэмэ, сызэныкъуэкъужынт, сызэбэныжынт. Ауэ, неІэмал, абы кІэ иІэнукуым. НэхъыфІрат: уэри бэлыхъ птезмыгъэлъу, сэри мыпхуэдиз хъэзабыр сымышъчу сыІамэ, сытыншыжынт.

Шарифэ и гур пыкІэзыхъащ. Ар ерагъкІэ кьэтэдждри, стІолым бгъэдэт шэнтыр кьищтащ, и лІым и пІэщхъагъым и гъунэгъуу игъэуври, абы тетІысхъэурэ Іушъащ:

– Сыт а жыпІэр, Къан? УмыбзыщІ, зи узыр схьын, пхуэсщІ гулътэрт, си лъагъуныгъэр уфІэмащІэ, уфІэщІыІэ? Си псэр си ІэкІэ хэсхыжынщ си акъылыншагъэкІэ апхуэдэ гурыщхъуэ зыхуозгъэщІмэ. Ухъужынщ, тІасэ, уи гур апхуэдизу умыухыж. ЖиІар зэхэпхакъэ дохутырым?

– Дохутырым апсор ищІэркьым, – щэтащ лІыр хъэлъэу. – Уэри и пІэм иткъым. Зыгуэр кьысщыщІкІи зомыфыщІыж, зомыукІыж, ар псори алыхъ Іуэхуш. Мы дунейм сэ сфІэлэфІыжу, си нэр кьыхуикІыу кьытезнэ щыІэкъым зы закъуэ фІэкІа: уэ сигу упыкІыркьым.

– Ара-тІэ а лІэныгъэм ущІыхуеІэр? – кьыщиудащ Шарифэ. – Абы зыри щыІэкъым, жэнэти жыхъэнмэи. А мащэ кІыфІыжэ закъуэращ. Абы узэрырахъэхуу псоми уащыгъупщэжынуш, сэ зы закъуэм нэмыщІ. Сэ хэт сыкызыхуэбгъанэр? Мы унэ блынджабиплІыра?.. Уэ лъыкІэ кьэбзэуащ упсэуну, мы гъащІэм гу щыпхуэну. НэгъуэщІ мыхъуми, уи гугъуехъыр пІуэтэжыху. ЛІыгъэ зыхэлъхъэ, Къан, сыпкІэрыщІауэ сумыгъэунэху.

– Си лІыгъэр кІуэщІащ, Шарифэ, – зэтрипліащ Темыркъан и нэр. Зэуэ кьызэтрихыжри, и щхъэгъусэм кьеплъащ. – Мо Хъуд и кьуэр си гъусащ сэ... Си ІэкІэ щІэслъхъэжащ. Цыхуитху дыхъуу зы топым дыбгъэдэтт а дыкыщыкІуэт зэманым. Жыхъэнмэт ар щаукІа махуэр. Нэмыщэ танкыр кьытхэлъадэри... М-м-м, гъащІэ, гъащІэ... Уэ узэрыслъагъум хуэдэу слъагъуу, танкыр мобы и лъакъуитІми ирикІуащ. Абы зы лъэІуэкІэ иІэт, «сомыгъалІэ мыгъуэ, Темыркъан, ди щІыпІэм сыІумыпллэжу сомыгъэкІуэд!» – жиІэри, иджыпстуи си нэгум щІэтщ а дунейкьутэжыр. Сэ сыт схуэщІэнт мо зи лъакъуитІыр танкым пихъэжыкІам? Зытезубгъуауэ седэхашІэрт, тхъэ хуэсІуэрт си пІэм илъу кьэсхыжыну, губгъуэ нэщІым кьизмынэну. Абы щыгъуэ, езыр дэнэ кьэна, сэ сщыгъым зы Іуданэ хэлъыжтэкъым лъы защІэ мыхъуауэ. Сызэрыщхъэщыльым хуэдэурэ, лъыр щІэжри, Хъэрэбий ужыхъащ. БэуапІэ згъуэтыжыртэкъым, мы дунейр зэрыщыту гынымэмрэ лъымэмрэ якудати, кІуэцІыкІыщІэр кьриІуэнтІыкІырт, си кьэжбын кьакІуэу.

Шарифэ и щхъэр и лІым и бгъэм трилъхъауэ мэпыхъэ. ГущІыхъэу, Темыркъани жиІащи, кІуэцІыкІыщІэр кьриІуэнтІыкІыу. «Ди тхъэ, – кІуэцІыгъэрт ар и щхъэгъусэм тепІа шхыІэным, – сыту зэхэгъэкІыпІэ хъэлъэ сибгъэуващ. СыткІэ уигу кьызэбгъа, щхъэ мыпхуэдизу хъэІупс сыкъэпщІа? Къетыж мы си лІым хэлъа лІыгъэр, кьарур. СІэщІомых мы дунейм гугъаплэу, гурыфІыгъуэу кьыщысхуэна закъуэр...»

– Шарифэ, – кьеджащ абы Темыркъан.

– Сыт, Къан? – кьиІэтащ фызым и щхъэр.

– Уэ уи гъащІэм кьыпщІыхъа цІыхульым и мэ?

АдэкІэ Шарифэ хуэшэчакъым. Ар, гурыму кьыщыльэтри, адреи пэшым щІэлъэдащ, гъуэлтыпІэм зридзэри, и щхъэр щхъэнтэм хигъэпщІуащ. Бзылхугъэр иджыпсту зыми егупсыстэкъым: тхъэми, цІыхуми, дунейми, адреи пэшым щІэлъэ и лІы сымаджэ дыдэми. Абы и щхъэр фІэундэрэбжыкІат, и гур кьызэфІэзэрыхъати, и тэмакъым зы шыкыыр гуэр, имыгъэбауэу, кьыщІэгъуальхъэрт. Арат ар ильэсиплІкІэ и лІым щІыпэллър? Арат жэщ минрэ щитхукІэ щхъэнтэм щІыкІуэцІыгъар, и лІым и псэр пыту мы пщІантІэм кьыдыхъэжыну тхъэ елъэІуу? Мес, кьэкІуэжащ, ныкъуэдыкъуэми, и лъэм зэрехъэ, и бзэр къабзэщ, кьызоуІа жиІэу тхъэусыхэркъым. ИтІани...

Шарифэ зэуэ и нэгум кьыщІыхъэжащ Темыркъан япэ дыдэ кьыщепсэлъа махуэр. Зауэм и пэ зэмант. Цыхухэр жэщхэсу губгъуэм шылажэрт, мазэм зэ къуажэм кьехыжми арат. Шарифэ кьехыжыгъуэр кьылгысауэ кьэкІуэжырт лъэсу. Къуажэм кьэсыжыным фІыуэ иІэжу, абы кьыщІэрыхъащ Темыркъан, шы цІахуцІэм тесу. Хъыджэбзым кьызэрылгъэщІыхъэу, шым кьепсыхри, ар ІумпІэкІэ иыгыу, кьыбгъурыуващ. Шарифэ пІейтейуэ зиплтыхъащ: алыхъым жимыІэкІэт ар щІалэ гуэрым бгъурыту

кьалъагъуну.

– Щхьэ ушынэрэ апхуэдизу? – дыхьэшхаш хьыджэбзым и щытыкIэм гу лъызыта Темыркъан. – Сэ хабзэм сытет кьудейщ, уэ губгъуэ нэщIым укьизнэу дауэ кьуажэм сызэрыдыхьэжынур? Уэ уцIыхубзщ...

– Шэсыж, Темыркъан, – лъэIуащ Шарифэ. – Зыгуэрым дыкьилъагъумэ, псалъэмакыыр кьуажэм дэз хьунщ...

– Сыт я Iуэхуу хэль? – идэркьым щIалэм. – Абы кьищынэмыщIауэ, сэ куэд щIауэ сигу илт уэ зыпхуэзгъэзэну.

– Сыт щхьэкIэ?

– Сынопсэлъэну.

– ГъэщIэгъуэнщ, – кьеплъащ щIалэм Шарифэ. – Сэ укьызэпсэлъэну щхьэусыгъуэ уэстауэ сщIэжыркьым. Си гъащIэм уи Iуэху зесхуакьым, сыпхуэпсэлъакьым. Ущыслъагъу зэзэмызэм фIэкIа дунейм утетуи...

– Сэ зэзэмызэкьым узэрыслъагъур, Шарифэ, – кьызэрызэщIэплъэр пщIэуэ, жиIащ Темыркъан. – Махуэ кьэс дэнэ кьэна, дакьыкьэ кьэс си нэгу ущIэтщ. Жэщ кьудейм си пщIыхьым ухэкIыркьым.

– А жыхуэпIэм бэлыхьу сыптрильхьащ, – щIалэм и псалъэхэр гушыIэм хуигъэкIуэну мэдыхьэшх хьыджэбзыр.

– Бэлыхьукьым, Шарифэ, насыпуш.

И лъакъуипIри хатIам хуэдэу, шым и кьэувыIэгъуэри, Шарифэ и кIинри зы хьуащ:

– Уай! Мо блэжыр, Темыркъан!

Хьыджэбзым зэ лъэгъуэм щIалэм и кьуагъ зыкьуидзэри, и бгым зришэкIащ. Зи фэр пыкIауэ зи дзэр зэтеуэ, быдэу и бгым зыкьезышэкIа хьыджэбзым гуапэу еплъурэ, Темыркъан Iуэщаш:

– Уэ мыпхуэдэу сыпIыгыу мыбдеж дыщыт щхьэкIэ, мо блэр гъуэгум текIынукуьым.

Шарифэ и нэкIу сэхуфэ хьуам, укIытэри, лъы кьыщIэлъэдэжащ. Хьыджэбзым шы IумпIэр иритри, Темыркъан блэм хуэкIуэу ежъащ.

– УмыкIуэ, тхьэм щхьэкIэ, – гужьеящ Шарифэ. – Кьэбгъэгубжынынурэ кьыдэбгъэуэнущ. Темыркъан кьэувыIэжри, хьыджэбзым кьеплъащ.

– Ари пэжщ, – жиIащ абы. – Мыр блэ бзаджэхэм ящыщщ, кьоуэнкIэ тIэу еплъынукуьым. ИтIани, мыр гъуэгум тесу...

– Темыркъан! СынолъэIу...

– Хьунщ, Шарифэ, ауэ укьыздэкIуэну псалъэ кьызэптмэ...

– Сыт жыпIа? – игъэупIэрэпIащ хьыджэбзым и нэр, щIалэм жиIар кьыгурымыIуэщауэ.

– Уяужь сыкьыщIиувари аращ, ар бжесIэну. Пщэдей пщыхьэщхьэ лыхьу нэзгъэкIуэнуш уи адэм и деж.

– Сэ дэлъху нэхьыжь сиIэщ, ар кьыдэзнэу...

– Шыпхьу нэхьыжь кьыдумынэмэ, дэлъху нэхьыжыыр Iуэхукьым.

АпщIондэху шыхьауэ щылъа блэм зыкьызэкIуэцIихьыжри, гуэдз хьэсэм хэпщхьэжыну пщыуэ щIидзат, ауэ махуэ псом дыгъэ гуащIэм игъэпщтыра гъуэгу сабэр игу пымыкIыу, кьыгъэзэжри, мыбыхэм я Iуэхумрэ сэ си Iуэхумрэ зыкьым жиIауэ кьыщIэкIынщ, здыхэлъам адкIэлъуэкIэ зыщышыхьыжаш. И щхьэр зэ кьыхигъэжри, гъунэгъу дыдэу зэбгъэдыхьауэ зэпсалъэ ныбжыщIитIым кьеплъри, укIыта хуэдэ, хуэмурэ ирихьэхыжаш.

– НтIэ, еплъ иджы сэ а блэм есщIэм, – йоль Темыркъан.

– СынолъэIуатэкъэ...

– Зэ умыпIащIэ. Уэ ауэ щыт... Мы блэр сэ соцIыху... Мыр езыр блэ дахащэщ, – хуэм дыдэурэ бгъэдохьэ Темыркъан блэм, йоIушащэ, йодэхащIэ: – У-у, дэгъуэжь, сыту удахэ-тIэ уэ. Моуэ уи щхьэ цIыкIур кьэлэтыт, дэгъуэжь. Кьэлэт, тIасэ, уи «с-с-с» макъри гъэувыIэ, сэ узукIыну аракьым, гъуэгум утесхуу Шарифэ блэзгъэкIыну аращ.

Блэр пIейтей хьуащ, ауэ зиштэу щIэпхьуэну дзыхь ищIыркьым. Зэрышыхьар зэм нэхь ин мэхьу, зэми, зызэхуешэжри, зы мывэ гъуабжэ пIащэшхуэ щылъу фIэкIа пщIэнукуьым. Сыт хуэдизу Темыркъан мылъэIуами, блэм и щхьэр кьилэтыркьым: и шэрэзыр псынщIэ-псынщIэу кьриду, и нэр щIалэм тримыгъэкIыу щылыщ. Iэбэм лъэлэсыну екIуэлIа нэужь, блэм нэхьри пIейтейуэ щIидзаш: и щхьэр зэрихьэу, лъэныкьуэкIэ щеплъэкI щыIэу, «е сыщIэпхьуэу сежъэжын, е сеуэн» гупсысэм зэрыхэтыр къапщIэу. Темыркъан иIыгъ къамышы уплэнищIар зэуэ блэм щыхуишийм, шабзэшэм хуэдэу мобы зыкьиупщIащ. ЩIалэр арат зыхуейуэ иджыри кьэс блэм кьыхуимыщIэри, уафэхьуэпскIыу пхьуэри

блэм и пщэр фӀиубыдыкӀаш, Іэпхуамбэшхуэр тэмакыым щыхэкъузауэ иӀыгыу. НапӀэзыпӀэм блэм щӀалэм и Іэблэм зришэкӀаш.

– Уауау! – кӀиящ Шарифэ. – Укыызбгъэдэмыхъэ! УкъэмыкӀуэ мыбыкӀэ! ХыфӀэдзэ ар, Темыркъан, кьоуэнущ.

– ИщӀэнур ищӀаш абы, – дыхъэшхаш щӀалэр. – ПӀагъурэ мыбы си Іэблэр зэрикъуз? Сэ моуэ сощӀри, – хикъузащ Іэпхуамбэшхуэр Темыркъан, – блэр щӀопщым хуэдэу мэху.

БэуапӀэ щимыгъуэтыжым, щӀопщым хуэдэу пылэлү къэна блэр игъэкӀэрахъуэри, гуэдз хъэсэм хиутӀыпщхъаш.

– БукӀаш, – жиӀаш Шарифэ и жагъуэ хъуауэ. – Псэ Іутт, тхъэм кыигъэщӀат. Гуэныхъкъэ?

– Умыгузавэ, – пыгуфӀыкӀаш Темыркъан. – И щхъэр унэза къудейуэ аращ. Ухуеймэ, накӀуэ, узэгъэлагъуэнщ.

– Хъэуэ, хъэуэ, – ищӀаш и Іэр Шарифэ. ИтӀанэ еупщӀаш: – Умышынэу дауэ кыпхуэубыда а блэр, Темыркъан?

– Умышынэу жыпӀа? – къеплъаш абы щӀалэр. – УогушыӀэ уэ, Шарифэ. Абы сыщыбгъэдыхъэм апхуэдизкӀэ сышынэрти, си лъакъуитӀыр зы пӀэм схуигъэттэкъым, кӀэзызырти.

– НтӀэ, тхъэ убгъэдыхъат?

– Уэ щхъэкӀэ сэ сымыщӀэн щыӀэкъым, Шарифэ.

Темыркъан пцӀы иупсат. Ар блэм щышынэртэкъым. ФӀыуэ зригъэщӀат, и адэ дунейм ехыжам иригъэсат, блэм и хъэл-щэнхэр: илъагъуу зэи зригъэуэнутэкъым, кыиубыдыну мурад ищӀами, зэпхуэнури щепхуэну зэманри ищӀэрт. Ар кыдэлажэхэми ящӀэрти, яфӀэгъэщӀэгъуэну куэдрэ блэ кърагъэубыдырт...

«Щхъэ кӀуэщӀа и лыгъэр? – йогупсыс Шарифэ, щхъэнтэм и напэр кӀэрикъузу. – СыткӀэ сьдӀэпыкыуфыну япӀрей гъащӀэм кыизгъэхъэжын щхъэкӀэ? Слъагъуу, сыпэмылгъэщү, хэкӀыпӀэ сымыгъуэту мѳужых. КъызгуроӀуэ гузэвэгъуэу илъэгъуари, дызогъэв бѳутӀӀѳуу тельри, ауэ дэри жэнэтым дисакъым: бииши тӀэгъуаш, ди ныби нэщӀаш, нобэми жэмкӀэ довэ, лъапэкӀэ дотӀэ.. Къэрал псом я гуауэр уэ зым уи щхъэм щхъэ ирибгъэжэн хуей? Уи закъуэ зауэм щыӀар, хъэмэрэ уэ зыра ныкыуэдыкыуэ къэзыгъэзэжар?... Жэщи махуи лыи гугъу фӀэкӀа ищӀыркыым. Апхуэдэу дауэ упсэун? Зауэ щыхъукӀэ, лыи пӀагъуэнщ, ныкыуэдыкыуи кыхъэкӀынщ. УкӀыгъэ, ныкыуэдыкыуэ щымыӀэу текӀуэныгъи щыӀэкъым. Уи Хэкущ лыи щӀэбгъэжар, уи цӀыху и хуитыныгъэщ ущӀэзуар. Абы щхъэкӀэ уи псэр хэплъхъэми – ууахътыншэщ. Апхуэдэу щыщыткӀэ...

– Шарифэ, – зэхех аргуэру Темыркъан и джэ макъ фызым. – Шарифэ, зо! Псы тӀэкӀу кысхуэхъыт.

Псы зэрыт крушкӀэр зэриӀыгъ Іэр кӀэзызырти, ИтӀымкӀи иӀыгыу Шарифэ и лыр зыщӀӀэлъ пэшым щӀыхъаш. Темыркъан кыизфӀэтӀысхъауэ пӀэкум ист, шхыӀэныр и бгым къриуфэкӀауэ. Ар сакъыпӀэурэ къӀэбэри, Шарифэ ИтӀкӀэ иӀыгъ крушкӀэр ІэщӀихаш, и щхъэгъусэм и нэр кыытримыхуу Іубыгъуищ-плӀы ищӀаш, къуртӀышхуэ жригъӀэу. Бзылхугъэм и гур кыызэрыгъуэтыжаш, и гукъыдэжым нэхъ зыкыӀэтыжаш. Темыркъан щыузыншэм апхуэдэут псы зэрэфэр – къуртӀышхуэ жригъӀэу, и жъэм хуэфӀу псыр жъэдишэу.

– Уи жагъуэ умыщӀӀ тӀэкӀу гу махэ сыкъэхъуами, – жиӀаш Темыркъан, шхыӀэн щӀагъым щӀӀпщхъэжурэ. – Схузэгъэзахуэркыым а илъэсипӀӀ блэкӀам слъэгъуар. Уи фӀэщ хъумэ, сэ зэи сыщышынакыым ажалым. Биишэм зыщыхуэзгъэщхъа щыӀаш, пцӀы щхъэ упсын хуей. Ауэ абы сиукӀынущ жысӀэу аратэкъым. Мис иджыпсту сызэрыщытым хуэдэу ныкыуэдыкыуэ сашӀым жысӀэрти, сыщышынэрт. Тхъэм сызэрелгъӀур зыт: ныкыуэдыкыуэу сыкъэнэну щытмэ, си псэр зэуэ хихыну.

– Узахуэкъым, Къан, – тӀӀэбаш фызыр лӀым и натӀэм. – Зауэ щыхъукӀэ, ныкыуэдыкыуи щымыӀэу хъуркыым. ХэкӀуэдахэр нэхъ тхъэмыщӀкӀэжкъэ? Мес, Бэхьид, Суф, Къазий сыми я щӀыльэныкыуэр халъхъэри къэкӀуэжаш. Ауэ абы щхъэкӀэ ажалым еджэу тӀысыжакъым, гъащӀэм и курыкупсэм хыхъэжаш.

– Уэри сыбогъэкъуаншэ, – Темыркъан и напӀэр къехуэхаш. – Лыгъэшхуэ зыхӀэлъ цӀыху куэд щыӀэщ. Сэ зи гугъу сщӀыр зауэ ІэнатӀэм щызэрихъэ, щигъэлагъуэ лыгъэракъым. Уи бий кыппэщӀӀэувар уэ япэ умыукӀмэ, езым уэ узэриукӀыну щыпщӀӀэкӀэ, дауикӀ, япэм узыпэмылгъэщыну щыта Іуэхугъуэ гуэрхэр уолэжыф, лыгъэщ хужыпӀэну. Ауэ аракъым лыгъэ жыхуалэр. Уэ уошӀӀэ мыпхуэдэ адыгэ псалгъэжыр: «Зауэм и кӀэр хъэдагъэщ». НтӀэ, мис а зауэм щытекӀуэу, кыигъэзэжа нѳужь а хъэдагъэр и къуажэгъухэм, хэкуэгъухэм ядигъэпсынщӀӀѳмэ, мис аращ лыгъэ зыхӀэлъкӀэ узэджен хуейр. Аращ сэ абы сызэреплӀыр, сэ апхуэдэ лыгъэ схэмылъ щхъэкӀэ. Сэ, Шарифэ, нӀкӀэ пӀагъу къудейракъым мы

зауэм хэслъхар. Си тхэмщыгъум шэ хэлыщ, жьэжьей лъэныкъуэр... КІэщІу жыпІэмэ, си ныкъуэращ тІуми къытхуэнар. АбыкІэ псэуа дыхъун?..

Тхэмахуэ дэкІри, Темыркъан дунейм ехыжащ. Шарифэ ундэрэщхъуауэ, жаІэм щыщ къыгурыІуэ щІагъуэ шымыІэу махуэ плыщІ сэдэкъэр зэфІэкІыху унэм щІэсри, хуэм-хуэмурэ гъащІэм и гупэр хуигъээзжу щІидзащ: пщафІэу, жьыщІэу, щІымахуэм игъэсын пхъэ зэригъэпэщу, гъунэгъухэм я дежкІэ щекІуэкІ щыІэу. «Зыр лІэ щхъэкІэ, псоми залІэжккъым», – жиІащ пасэрейм. Къэнари псэун хуейщ. Апхуэдэ куэд уегъэшэч гъащІэм. Сызигагъуэм и ужь ар ІейкІэ иухъэ. Абы и нэфІ къыппщыхуауэ щытыхуш насыпыр. И щІыб къыппхуигъэзакъэ, фІым ущымыгугъ, Уи дунейр дэгъэзеигъуэу уигъэхьынуш. Еплъ Шарифэ. Сыт хуэдиз абы гъащІэм ІэщІихар: и адэр, и дэлъхур, анэр, мис иджы и щхъэгъусэр. Урикъункъэ ар удыну, уи гъащІэкІэ уи Іупэ гуфІэ темыльэтыну?.. «ЦІыхур – цІыху щІыжщ», – щІыжаІэр иджы Шарифэ къыгурыІуащ. И шыпхъуитІыр махуищ фІэкІа шымыІэу я унагъуэ ягъээзжащ. Абы щхъэкІэ Шарифэ и жагъуэ ищІакъым, ахэри унагъуэ исщ, сабий бынунэхэщ. Ахэр хэт зэрихъэн, хэти кІэлъыплъын. Езым алыхъым бын кърымпысэа щхъэкІэ, и анэ къилъхуаитІым бын тхурытху яІэщ. Абы гуапэу игу къынэжар и гъунэгъухэращ: къайхъэлъэкІыу гурыщхъуэ зыхурамыгъэщІу махуэ плыщІкІэ жьэрымэ хуагъуащ, ар кърахъэкІащ. Езым ишхынри хуагъэхъэзыращ. Бзылхугъэм и псэм а псори нэхъ гуапэжу щІызэхыщІэм зы щхъэусыгъуэ хэлът. «Апхуэдиз бэлыхъыр ятелъами, бэІутІэІур ялгъэгуами, цІыхухэм я гур щІыІэ хъуакъым, – жиІэрт абы, и гъунэгъухэм яхэлъ цІыхугъэм игъэгумащІэу. – Зауэм и кІэр хъэдагъэми, апхуэдэу цІыхухэр зэрыІыгъэмэ, нэхъ шэчыгъуафІэ мэхъу».

Илъэс плыщІым щІигъу дэкІащ абы лъандэрэ. Шарифи пенсием кІуащ... тумэнищрэ сомихрэ кърату. АбыкъуэлІыкІкъым, жэм, мэлищ-пІыиІэщ. И хадэри къыдоІэпыкъу. ХадэхэкІ, пхъэщхъэмыщхъэ щыщІэрккъым. Тхэм и шыкуркІэ, езыри сымаджэрблэккъым, и унагъуэ Іуэху хуошІэж.

Зы махуэ гуэрым Шарифэ тыкуэнымкІэ къыблэкІыжырти, щхъэнтэтэль яІэмэ, къэсщэхунт, жиІэри, щІыхъащ. ЗдыщІыхъам очрэшхуэ щытт, цІыхубз вакъэ хуабэ къашати, Шарифи пыуащ очрэм. ИІэжтэккъым вакъэ хуабэ, нэгъабэ шырыкъушІэм зэщІигъэпщІэжа и вакъитІыр зэщІэхужат. Хъарзынэу ахъши иІыгъщ, очрэри ин дыдэжккъым, цІыхубз фІэкІаи хэткъым.

Дакъыкъэ пщыкІутху хуэдэ щытауэ, тыкуэнтетыр къэкІиящ:

– АлейкІэ фыщымыт, вакъых фІэкІа къэнэжакъым!

Шарифэ япэ итхэр ибжри, езыр еханэт. «Тэмэму къыслъысынуш», – жиІэри и гур игъэфІа къудейуэ, лІитІ къыщІыхъащ, зэпсалъэурэ очрэм блэкІри, тыкуэнтетым бгъэдыхъащ.

– Сыт пщэр, Хъаджэт? – щІэупщІащ зыр.

– Вакъэ хуабэ, Венгрием кърашауэ, – къытащ жэуап бзылхугъэм.

– Іэу, уэлэхъэ, унэм щІэсым димыгъэпсэут. 38-уэ зы къызэтыт, – и бохъушэр кърихыну и гуфІакІэм дэІэбаш нэхъ лышхуэр.

– Уэлэхъэ, сэри зы къэсщэхунум, – жиІащ адреими. – Къызэтыт 39-уэ зы.

Очрэм хэтхэр зэщІэхъеящ. Пэжщ, ину зыри псалъэфакъым, лІитІым япэщІэувэфакъым, ауэ зэрымыарэзыр наІуэу гъумэтІымэхэрт.

– Очрэм фыкъыпыувэ, – захуигъэзащ лыхэм Шарифэ. – ЕмыкІуш ар, Елмырзэ, мы цІыхубзхэр махуэ псом зэфІэту щытащ, фэ фыкъыщІыхъауэ...

– Уэри, Шарифэ, – къеплъащ абы Елмырзэр, – дэ дыздэщыІам ущыІамэ, псэзэпылхъэпІэм уІутам, очрэншэу къуатынт. Дэ лыкІэ къэдлэжъа си гугъэщ очрэм дыхэмытыну.

Шарифэ хуэмурэ очрэм къыхэкІри, лІитІым ябгъэдыхъащ.

– ЦІыхуищ щІэтми аращ мы тыкуэным а уэ жыхуэпІэр къымылэжъауэ, – жиІащ Шарифэ.

– Дауэ хъунт! – игъэщІэгъуащ Елмырзэ. – Фэ къэвлэжъауи? ПІэ хуабэм фыгъуэлъыжу, хуиту зывукъуэдийуэ фызэрыжеям щхъэкІи? ЖумыІэн жумыІэ, Шарифэ.

– Уи насыпым, Елмырзэ, – хикъузащ Шарифэ, – сефыгъуэркъым, сехъуапсэ мыхъу. Уэ уи насыпыр текІуэри, упсэууэ, лажъэ уимыІэу къэбгъээзжащ, уи унагъуэ уакъыхыхъэжащ. Уи бынми уи нэлэ тету упІащ, ебгъэджащ. Псори унагъуэу бгъэтІысыжащ Тхэм узыншагъэр къарит. НэхъыщІэ дыдэр къыббгъэдэсши, тхэм и шыкуркІэ, фи унэр зэтетщ, фи маршынэр щІэщ, къакъэ-пщІыпщІу уи къуэрылху-пхъурылхухэм уахэсщ. Сэ иджыри къэс си адэ зауэм хэкІуэдам къысхуигъэна бгъэныщхъэ унэм сыщІэсщ. Илъэс дапщэ хъуауэ мо зилІ къэзымыгъээзжа Фузэ и унэ блыным пкъо къыщІэгъэкъуауэ щыт, гуэмыхун щхъэкІэ? Мо ШэИдун зыщыгугъ жэмыжбыр къытехуэу хъэрэм щыхъуам, хэт къыдэІэпыкъуа, хэт и Іэр къыхуишия зы сом ІэщІэлъу? Мес, еплъ абыхэм ялгъыгъым. Къамылэжъауэ пІэрэ ялІхэм уэ къэблэжъам хуэдэ? Хъэмэрэ я псэ ятам зы пщІэ гуэр имыІэу ара, щІатари

уэ узыхуэзэуа Хэкур армырауэ пIэрэ?

– КхьыIэ, Шарифэ, щыгъэтыж, – жиIаш лIы нэхъ лъахъшэм, тутын щIэмыгъэнар иIуэтурэ. – Тхьэ соIуэ, мыр нэгъуэщIым кыыхэдмыха, сэлсэветым кыщIалъхъауэ списокэ щIэлъщ, зауэм хэтахэм...

– Сыт а сэлсэветым уэ а списокэм уритхэу мо ШэIидун илI Хьэмырзэ кыщIигъэнар? Е мо Хьамсинэ илI Мэжид, хьэмэрэ мо Фузэ и Мухьэрбий? Дэтхэнэм ухуей, ахэр куэд мэхьу. Мы кьуажэм дэкIахэм щыщу щитIым щIигъум кьагъэзэжакъым. Мис а уэ пIыгъ вакъэр очрэншэу кьуатын щхьэкIэ, Кушыку, абыхэм я псэр ятащ. Сэ си адэмрэ си дэлъхумрэ си щхьэгъусэри ятеслъхъащ. Догуэ, а списокэр зыщIами, унафэр кьыдэзыгъэкIами, дилIхэр, ди дэлъхухэр ящыгъупщами, фэ, апхуэдизыльт, апхуэдиз гузэвэгъуэ, мафIэ лыгъей ахэр зыхисхьар зыльэгъуа фэ, сыту мы фи гур хугум хуэмыкIуарэ, сытым фи Iэр фигъэшийрэ а вакъэр кьейфыхыну, мо лъапцIэ-пцIанэ кьомыр щыту? ДауикI, абыхэм ялIхэр ящхьэщытыжам, очрэм хэтынтэкъым.

«Пыф-сыф» макъ кьэIуащ. Очрэм хэтхэм я нэхьыбэм я нэпсыр IэлъэщI кIапэкIэ щIалъэщIыкI. Языныкьуэхэм Шарифэ ягъэкъуаншэ, «кыщIигъэлъэIуащ, хэкIуэдар – хэкIуэдащ, псэууэ кьэнар псэун хуейщ, сыт я лажъэ лIитIым», – жаIэри.

– Уи гур щIыIэ хуэхъуащ гъащIэм, Шарифэ, – кыыхущIопльт бзылъхугъэм Кушыку. – Дыбогъэкъуаншэ ууейхэр хэкIуадэу дэ псэууэ дыкьызэрынам щхьэкIэ. Фочым кыкIа шэм хэплъыхь ищIыркъым, мор Натрыбти, мыр Кушыкути жиIэу иукIыну кылтыхъуэркъым. Фочышэм псори и зэхуэдэщ, ауэ насыпыр...

– СощIэ, Кушыку, – хьэлъэу цэттащ Шарифэ. – Сэ фэ зыкIи фызгъэкъуаншэркъым. Сэ слъэкIамэ, фи фIэщ фшIы, дыщэм кыыхэщIыкIауэ фи фэеплъыр мо клубым деж згъэувынтэм, фыпсэу щIыкIэ фи нэкIэ флъагъужыну, зефхьа лIыгъэмрэ фшэча хьэзабымрэ кытщIэхъуэ ныбжьыщIэхэм зэи ящымыгъупщэн щхьэкIэ. Ар фэ кьэвлэжъащ лыкIэ, псэкIэ. Ауэ зы ягъэ кIынкъым а фэ фызэрыт списокэм дэ ди унэцIэхэри кIэщIатхами. Зауэм кыфтридза дыркъуэм сыт хуэдиз и мыхьэлъагъми, ажалыр сыт хуэдиз махуэкIэ фи пащхьэ имытами, фэ фIуэтэжащ. Уэ, Елмырзэ, си дэлъху Натрыб ныбжьэгъуфI дыдэу уиIащ, зауэм фыкIуэху зы щIакхъуэ Iыхьэр тIу ифшIыкIыу щытащ, зы махуэ фызэрымылъагъуу дэкIамэ, илъэс кыфщыхъуу зыр зым кьэфлтыхъуэрт. Фи нэмыс нэхъ лъагэ ухъуи, си щхьэгъусэр дунейм ехыжа нэужь дыуэщIым зэ уныдыхъащ армыхъуа, «ярэби, мы си ныбжьэгъум и шыпхъур, и закъуэ мыпхуэдиз ерыскъы IэфIыр щысшха унэм кыщIэнар, дауэ псэууэ пIэрэ?» – жыпIэу зэ уныщIыхъа, хьэмэрэ ублэкIыу укъэувыIа? Абы щыпшха ерыскъыр уэсхъуэныжу аракъым, ауэ цIыхум гу щIыIэкIэ уещын ипэкIэ, а щIыIэр кыщежъэм егупсысын хуейщ.

И нэпсыр хуэфIу и нэм кыщIэувауэ, Шарифэ тыкуэным кыщIэкIыжащ. Елмырзи Кушыкуи кыкIэлъыджамы, физищ-плIы кыкIэлъыщIэкIыу кьелъэIуами, яхуигъэзакъым. Клубым кыщыблэкIыжым, пцIантIэм дэт Пхьэбгъум екIуалIэри, еплъащ. «Зауэм хэта ди кьуажэгъухэр» жиIэу зытетха тхылъымпIэм и лъабжъэм кыщIэтт цIыху тIощIрэ тIум я сурэт. Мы кьуажэ цIыкIум дэкIыу зауэм кIуа цIыху щитIрэ пщIейрэ щым, тIощIрэ тIурат кьэзыгъэзэжар. НтIэ, щхьэ бгъэувы мыхъурэ а Пхьэбгъум и бгъум деж нэгъуэщI зы, «Зауэм хэкIуэда ди кьуажэгъухэр» жиIэу тету? Нобэ дызэрыгушхуэ щхьэхуитыныгъэм, гъащIэ дахэм, берычэтым абыхэм я фIыщIэ хэлъкъэ?

А псори Шарифэ хузэгъэзахуэркъым. Зригъэзэхуэнуи сыт и Iуэхуу хэлъ бзылъхугъэ тхьэмыщIкIэм? Мес, жыг лъабжъэ гуэрым и деж фэеплъ сын закъуэ щагъэуващ, бетоным кыыхэщIыкIауэ, «Хэкум и щхьэхуитыныгъэм папщIэ, зи гъащIэр зытахэм мыкIуэдыжын щIыхь!» – жиIэу тету. Хэт сымэ, хэтхэ ей? Андрей кьуажэхэм зэращIам хуэдэу я унэцIэхэр, цIэхэр, адэцIэхэр щхьэ трамытхарэ, зи адэшхуэ, зи Iыхьлы хэкIуэда школакIуэ цIыкIур щыблэкIкIэ и щхьэр иIэтын, уэрам хьыбар мыхъуу, и адэшхуэм и псэр Хэкум и щхьэхуитыныгъэм щхьэкIэ зэритар мывэм кыыхэудауэ илъагъун щхьэкIэ?

«Хуейт, – йогупсыс Шарифэ здэкIуэжым. – Iэмал имыIэу хуейт. Ауэ, мохэр Хэкум щхьэкIэ Я ПСЭМ щымысхъами, псэхэр кIэпIейкIэм щосхь, зауэм хэкIуэдахэм я фэеплъыр мыкIуэдыжу кьэнэным хуэгущIыIэщи. ИлъэсипщI дэкIмэ, кьалъхуну щIэблэм сыткIэ ищIэну, кьызытехъа дуней дахэр апхуэдэу щытын щхьэкIэ хэт и псэр итами?.. – Ари хузэгъэзахуэркъым Шарифэ. – Сыти жыIи, гу щIыIэщ цIыхухъухэр. Зауэрауэ пIэрэ ахэр апхуэдэу зыщIар? Е... мылькум хуэнэпсеиныра?...»

Шарифэ уэсым щIихъума пхьэ ентIырыр кьелыхъуэжри, и Iэхэм епщэу кыхелъэф, пхьэ кьутапIэм трелъафэри, куэд щIауэ мывэ зымылъэгъуа уэщыжьыр къештэ, пхьэ щтар икьутэну.

КЪУЭРЫЛЪХУ

– Уи Iэр къэшийт, си псэ тIэкIур къурмэн зыхуэсщIын, – лъэIуащ автобусыбжэм къыIухъа фызыжбыр. Сэ псынщIэу сыкъехри, фызыжбым сыдэлэпыкъуащ, автобусым дихъа нэужь, згъэтIысри, билет хупхызудащ. – Упсэу, – жиIащ абы, ину бауэу. – Тыкуэным сыкъэкIуати, мис, дэлэпыкъуэгъуншэу автобусми ситIысхъэжыфырккъым. Ар фIыуэ щытам, псоми жьы дыхъуащэрэт жаIэнт.

– Къуэрылъху, пхъурылъху уиIэкъэ, нанэ, щхъэ абыхэм щыщ гуэр тыкуэным къомыгъэкIуарэ? – сеупщIащ сэ, фызыжбым сыбгъурытIысхъэурэ.

ХэсщIыкIыу нанэр нэщхъей къэхъури, щхъэгъубжэмкIэ зригъээзэкIащ. Зы къэувыIэгъуэ, къэувыIэгъуитI дыкIуа нэужь, сыдэлэпыкъуауэ къызэрызэмыпсэлъэжыр емыкIу щыхъуа, хуэмурэ зыкъыгъээзжри, семыупщIыхха хуэдэ, жиIащ:

– Хуабэщ нобэ. ХуабэIуэщ. ДакъыкыпщI сызэрыщытам сыжэбзащ. Къешхыну къыщIэкIынуу.

– Пшэ темылъу дауэ къешхын? – згъэщIэгъуащ сэ фызыжбым жиIэр, сэри си натIэм къытрикIута пщIэнтIэпсыр бэлътокукIэ еслъэщIэкIыурэ. – Куэди къешхар. Дунейм зиузэщIыжа хуэдэщ.

– Нышэдибэ дыгъэр къызэрыщIэкIыу, пшэм къуилъэфэжауэ щытащ. Шэджагъуэнэужьым Iэмал имыIэу къешхынуу.

– Ар дунейм и нэщэнэхэм щыщу ара?

Арат жаIэр ипэкIэ. ХъэщIапIэ жыжъэ кIуэну шыгу зэщIэзыщIахэм щIатIыкIыжырт, вакIуэ дэкIыну зызэзыгъэпэщахэр а махуэм я унэ къинэжырт, Iэхъуэм былымыр жыжъэ ихуртэккъым, загъэпскIыну псым кIуа щIалэ цIыкIухэр, пшэ Iэрамэ ялгъэгуам, къызэрыхъыжырт.

– ГъэщIэгъуэнщ, – сеплъащ сэ къызбгъэдэс фызыжъ дахэм. – Япэ дыдэу зэхэсхыу аращ. Пэжщ, сыщыщIыкIум зэхэсхыу щытащ: «Пшэджыжъ пшэплъыр – тхъэмахуэ уаещ», – жаIэу.

– Махуибл и уаещ, жыIэ. Аращ тэмэмыр, – пыгуфIыкIащ нанэр.

– Тхъэмахуэри махуиблщ зэрыхъур, – сыхуэгугIэжащ сэри.

– ИтIани, зэрыжаIэу щытам хуэдэу жыIэжын хуейщ. Ар щыжаIэр щIымахуэрат. Пщыхъэщхъэ пшэплъыр...

– Махуибл и уэфIщ, – къыIэщIэсхаш сэ фызыжбым и псалъэр.

– Упсэу, тэмэмщ... НтIэ, си псэ тIэкIур къурмэн пхухъу, сэ сыкъэсыжащ, къомыхъэлъэкIынуэм, мы си сумкэ тIэкIур нысхуэшииж.

– Сэри сынокI, нанэ, – сыкъэтэджыжащ сэри. Си икIыгъуэри абдежт, си къуэш сыздэкIуэр а хъэблэрат щыпсэур. Фызыжбым сэрэ автобусым дыкыкIа нэужь, и Iэблэр сыубыдри, есшэжъэну секъуащ: – НакIуэ, гъуэгум узэпрысшыжынщ. Фи унэр мора, хъэмэрэ нэхъ жыжъэ? Тэмэму сэри абыкIэщ сыздэкIуэр.

– Хъэуэ, – къехуэхаш нанэ дахэшхуэм и напIэр, – сэ гъуэгум сызэпрыкIынукъым. Уи гъащIэр кIыхъ ухъу, сэ си унэ сыкъэсыжащ, – жиIэри и Iэр жьы хъуахэр шапIыж унэмкIэ ищIащ. Сумкэр сIихыжыну къыщыIэбэм, си пашхъэ къытым си нэр къытезмыгъэкIыу, си щIыбагъымыкIэ есхъэкIащ.

– Уэ мыбы ущыIэуи? – сеупщIащ абы, зэхэсхыр телъыджэ сщыхъуауэ.

– Лло, уи фIэщ хъуркъэ? НакIуэ, си пэшыр уэзгъэлъагъунщ..

– ФIэщ хъугъуейщ... Адыгэ фызыжъ...

– Адыгэми къушхъэми аракъэ ар... къыщыпхуэмеижкIэ, – нанэм и нэм нэпс къудамэ къыщIэцIуукIащ. – КIуэ, тIасэ, уэри Iуэху уиIэ къыщIэкIынуу. Плъагъуркъэ дыгъэри зэрыдзакъэр. Уэлбанэ нэщэнэщ.

Фызыжбыр пщIантIэм дэсшэжащ. Унэм дынэмысыж щIыкIэ ар къэувыIэри, лъэныкъуэкIэ щыт хъуэш жыгышхуэм и лъабжъэм щIэт тетIысхъэпIэмкIэ Iэ ищIурэ, жиIащ:

– Iей дыдэу ущымыпIащIэкIэ, мо жъауэм тIэкIу дыщIэгъэс. Уи гъащIэр кIыхъ ухъу, къуажэр сигу къэбгъэкIащ. – ДытIыса нэужь, и псалъэм пищащ: – Сэ уэ услъэгъуащ, ауэ жьы ухъуам Iуэхушхуэкъэ, ущыслъэгъуар къысхуэгубзыгъыжырккъым. Пыжыкъуэ ущыщ?

– Хъэуэ, Тэрчыкъуэ сыщыщщ.

– А тIур, тхъэ, фIы дыдэу зэпэжыжъэм, – и напщIэр хэлъэтащ нанэм, и щхъэр яхуищIурэ блэкIхэм сэлам ярех, и псалъэн зэпимыгъэууэ: – Къуажэращ гъащIэ здэщыIэр. ЦIыхухэри абы щынэхъ щабэщ, щынэхъ гуапэщ, псыми а хущхъуэмэжыр къыхихкъым, хъэуари, мыбы хуэдэу, бензинымэкIэ гъэнщIаккъым.

– Къуажэм укыкIыу мыбы... Догуэ, къуэ, пхъу е щхъэгъусэ...

– А гуныкѳуэгѳуэм ухэмыІэбэ, зи гуэныхьыр кѳэсцтэн, – нэщхѳей дыдэ кѳэхѳуаш ѳызыжьыр. – Кѳыхьщ сэ си Іуэхур, зы сыхѳэтым кѳыпхуигѳэтІэсэнукѳым, зы махуэкІэ пхуэуыхынукуѳым, зэрыжаІэщи, Іэлыным хуэдэщ – щІэдзапІэ, ухыпІэ имыІэу... Уи бынхэм кѳэзыша, яша яхэт? – кѳызеушцІаш ар, и напІэр кѳиІэтри.

– Хѳэуэ.

– УхуэмыпІашцІэ, – щэтащ нанэр. – Хомыгѳэзыхѳ дэкІуэнуи кѳашэнуи. Быныр ууейщ кѳишэху, яшэху. Абы иужькІэ... Хѳэуэ, сэ тхѳэ схуэІуэнукуѳым бын псори зыуэ, хѳэмэрэ абыхэм псоми адэ-анэр зэралѳагѳур зэхуэдэу. Сабийхэм сазэрыхэта илѳэс тІошцІрэ пщыкІутхум ар си фІэш ящІаш. «Іуэхум и пэр умышцІэмэ, и кІэри пщІэркѳым», – жиІаш пасэрейм. Си Іуэхур кѳызэрекІуэкІар кІэщІу бжесІэнщи, уи щхѳэр згѳэузынщ...

Кѳуажэм япэ егѳэджакІуэу дыхѳэжахэм сахэтащ сэ. Куэд дыхѳурэт абы щыгѳуэ, цѳыхуитІ кѳудейт ди кѳуажэшхуэм ,щыщу еджэну кѳыхэкІар, Цунэ Хѳэжумар сэрэ. ВластыщІэр зигу иримыхѳ Іэджи кѳыттепсэлѳыхѳай, пщыхѳэщхѳэхэм кѳыспэувурэ сагѳэшынену Іэджэрэ хэтаи, кѳамэ кѳысхурахай, кІэрахѳуэ сщхѳэщагѳэукІай. Сыт щыІэ дэ дамыгѳэлѳэгѳуа. Илѳэс закѳуэ фІэкІа мылѳэжауэ Хѳэжумар бзэхаш. Нобэми ныжэбэми и хѳыбар мы дунейм кѳытехѳакѳым е псэууэ, е лѳауэ. Фызкѳэмышщэ щІалэшхуэр жэщым я унэ щІэкІуэдыкІаш. ГурыІуэгѳуэт ар зи Іэужьри. ВластыщІэм и бийхэрат. Ауэ, умылѳэгѳуам, зылѳэгѳуай щымыІэм, хэт бгѳэкѳуэншэнт, хэти кѳэбубыду щІэбдзэнт? Щѳыр зэгѳуэхури я кум дэхуаш Хѳэжумар. Мы гѳэм илѳэс хыщІрэ тхурэ мэхѳу абы лѳандэрэ. А псор щІыжысІэращи, тынштэкѳым ди япэ лѳэбакѳуэхэр. Пасэу унагѳуэ сихѳаш. Кѳуажэ парт ячейкэм и секретарым нэІуапІэ сыкѳишцІри, ди дежхэр игѳэпсэуакѳым сыратыху. Пасэу унагѳуэ сихѳа щхѳэкІэ, куэдрэ бын дилакѳым. ПщІэрэ, срагѳэкІыжыным сынэсауэ щытащ си гуашцэмрэ си пщыпхѳумрэ. И хѳэдрыхѳ фІы тхѳэм ищІ, си тхѳэмадэм нэмышцІам а унагѳуэр сыбгынэнуи кѳыщІэкІынт, ауэ мо лѳы пхѳашэм унэм щІэс бзылѳхугѳитІым я псалѳэмакѳыр кѳызэрищІэу, тІури игѳэтІысри, сэ зэхэсхыу, яжриІаш: «Мы нысащІэм теухуауэ фи жѳэм зы псалѳэ кѳыжѳэдэкІауэ зэхэсхмэ, фи фІэщ фщІы, мо куэбжэр зэлусхынщи фыдэсхункІэ. Абы иужькІэ кѳэвгѳэази фыкѳыдыхѳэжи феплѳ!» Абы жиІар – унафэт, жиІами кѳытригѳэзэжынутаѳым. Иджы солѳагѳу тхѳэмадэ куэд, гуашцэмрэ нысэмрэ кѳуахсыхкІэ зэзауэми, зы псалѳэ жамыІэу кѳыкѳуэплѳу кѳуэгѳэнапІэм кѳуэту. «ТекІуэр си хѳэщ», – жыхуаІэм хуэдэщ.

Ауэрэ, илѳэсибл дэкІауэ, щІалэ цѳыкІу дгѳуэтащ. ИлѳэситІ дэкІри – аргуэру зы щІалэ. Ещанэу хѳыджэбз. Лэжыгѳэмрэ сабийхэмрэ сакІэрыщІаурэ зэманыр зэрыкІуэр сщІакѳым, зауэ мыгѳуэжьыр кѳэхѳеиху. А хѳыбарыр кѳыщыІуа махуэр дунейкѳутэжт. Кѳэхѳуа насыпыншагѳэм и инагѳымрэ хѳэлѳагѳымрэ кѳызыгурымыІуэхэм кѳафІэІуэхутаѳым: «Ари фин зауэм хуэдэщ, – жаІэрт, – зы мазэм ди Краснэ Армэм нэмышцэхэр зэхикѳутэнщи, зауэри яухынщ».

Япэ дыдэ дэкІахэм щыщащ си лѳыр. СщІэрт, хуеямэ, кѳызэрынэфынур, абдеж дыдэ кѳуажэ унафэщІхэм, ІэщІагѳэлІхэм зэремылусэр, ауэ, пщэдей хуэдэм дэкІыну, жэщым сигѳэтІысу езыр лѳэІуауэ зэрыкІуэр кѳыщызжиІэм, сэ сыт жысІэжынт? Ар кѳуажэм дэс коммунистхэм я унафэщІт, абыхэм япэ итын хуейт, езым яригѳэлѳагѳу щапхѳэм куэд елѳытат. Сыт хуэдэу унагѳуэм щІэсхэм я дежкІэ мыхѳэлѳэми, здэкІуэр зэрымышцІыкІу джэгур, псэзэпылѳхѳэпІэу зэрыщытыр сщІэ пэтми, жесІаш: «Уи гум илѳымрэ уи псалѳэмрэ узэрысцІыхурэ зэтехуэу щытащ. Ар уигу щилѳкІэ, абы уэ утекІынукуѳым. Щхѳэ уи гур щызгѳэІейн хуей уэ мурад пщІам? Гѳуэгѳу махуэ. Тхѳэм укѳыхѳумэ».

Кѳыхѳумакуѳым. Зауэми нэсакѳым. Зэрашэ мафІэгум нэмышцэ кѳхѳухѳлѳатэхэр кѳашхѳэщыхѳэри... Киев нэмыс щІыкІэ хэкІуэдащ. Кѳуажэм япэ дыдэ ныдахѳа шхѳэкІуэ тхылѳыр си бжэм неуІуаш. Тобэ, дауэ псэууэ сыкѳела сэ абы? Сыт кѳару абы симыхѳу сыкѳезыгѳэлэр? «Сабийхэм хуэсакѳ», – жиІэгѳат щежѳэм. Куэдрэ зэрыщІэхѳуэпсарауэ кѳыщІэкІынт, нэхѳуеиншэу фІыуэ илѳагѳурт и быныр. «Астемыр инженеру езгѳэджэнуш, – жиІэрейт и кѳуэ нэхѳыжѳым щхѳэкІэ. – Алихѳан жыр пыудахуэщи, ар дзэм хэзгѳэхѳэнуш. Хужѳагуэ хѳыджэбз цѳыкІуш, ар егѳэджакІуэу иреджэ. Цѳыхубз ІэщІагѳэш». Жэщыбг фІэкІыху и бынхэм я гугѳу ищІу хэлѳыфт. «Ди адэ-анэхэр щІэпсэур дэраш, гугѳу зыщІрагѳэхѳар нобэ хуэдэ зы махуэщ, балигѳ дыхѳуу я гугѳуехѳым зы лѳэныкѳуэкІэ зыкѳыпэщІэдгѳэкѳуэну, жы хѳухэм тІѳыжыну кѳытщыгугѳыу. Дэри мыхэраш дыщІэпсэур», – жиІэрейт тхѳэмышцІэм. Нэху щыху жеятаѳым Астемыр япэ классым щыкІуа пщэдджыжѳым и жэщым. Кѳэтэджыжурэ и щыгѳынхэм еплѳырт, и тхылѳылѳэм дэплѳэрт, ручкэ, кѳэрэндаш дэлѳхэр аргуэру зэ щІипщытыкІырт. «Мы уи анэм жиІэм уемыдалуэу, – еушийрт ар Астемыр пщэдджыжѳ школым щыкІуэнум, – еджэ. Ар егѳэджакІуэ щхѳэкІэ, уи анэщ, игу кѳыпщІэгѳункІэ мэхѳу. Еджэным тынш хэлѳкѳым, ауэ абы ущыгуфІыкІыжынуш. ДяпэкІэ, Астемыр, хэт емыджэми, гѳашцІэм и гупкІэм «барф» жиІэу кѳыпыхунуш. Фэ щыр феджауэ

слъэгъуатэм...»

Илъэгъуакъым тхъемыщкIэм. Абы и гуращар игъээщIэн хуейуэ зи пщэ дэхуэр сэрати, си бгыр щIэскъузери, езгъэджащ. Сэри щIалэ дыдэу сыкъэнат, си ныбжъ фызабэ куэд зауэ нэужьым унагъуэ ихъэжат. Сэри къызэпсалъэ щыIэт, бынищыр къыздапIыну арэзы куэди зыпызгъэкIат. Зы дакъыкIэ си тхъэкIумэм имыкIыу сщIыгъу, «сабийхэм хуэсакъ», – псалытI си лIым иужь дыдэу къызжиIахэр зыщызгъэгъупщэу, дауэ нэгъуэщIым сыдэкIуэжынт? Абы и быным щхъэкIэ мурад дахэу иIар дауэ нэгъуэщIылI, къэзымылхуам, и пщэ дэслъхъэнт? Пэжщ, уэ къыпфIэщIынкIэ хъунщ а дэкIуэжа фызабэхэр згъэкъуаншэу. Хъэуэ, тхъэм жимылэкIэ а тхъемыщкIэхэм апхуэдэ сигу къахуэкIыну, сыт щхъэкIэ жыпIэмэ, псэзэпылхъэпIэу бзаджэт зэманыр, шынагъуэт. ЩIэшынагъуэрат, ныкъуэдыкъуэми жьыкIэфэкIэми цIыхухъу зыдэхэм ерагъкIэ мэжэщIалIэм къахуегъэлү арат, бынитI-щы зилэ физхэм сыт ящIэфынут? Гъавэ IэмыщIэ къыпкIэрахамэ, къоупщIи къопсалъи щымылIу лъэхъуэщыр уи хъэзырт. Зи лIым лъыр игъажэу зауэ Iут цIыхубз дапщэ кIуэда абы шыгъуэ, и быныр мэжэщIалIэу имыгъэлIэну и гуфIакIэм къыдикIута гуэдз IэбжыбитIым щхъэкIэ? Уегупсысыжмэ, сыту леишхуэт ар, сыту напэншагъэт а зэманым зэрахъар. ЛIым и гъащIэр Хэкум щхъэкIэ итауэ, е лъыр къыпыжу зауэ лыгъейм Iуту, мыдэкIэ и быным щхъэщытыну къыгъэна и фызым и бостейр зэфIатхърэ гуэдз Iэбжыбыр къыдагъэлъэлыжу. Ирисондэджэрыну аратэкъым ар абы къыщIидыгъур, хъэмэрэ имыщIэу артэкъым дэтхэнэ зы гъавэ килограммри зауэ мафIэм хэт къэралым дежкIэ дыщэм нэхърэ зэрынэхъ лъапIэр. ИтIани, хэт и бын еплъу шхын щхъэкIэ зыгъэлIэфынут? Лъэхъуэщкъым, зы полк хъумахуэу бгъэувами, къыштэнущ быным и ныбэ гузэвэгъуэ зримыгъэлъагъун щхъэкIэ...

ТIэкIу япэ силъэдащ. НтIэ, нетIэ зэрыбжесIащи, къуажэм япэ дыдэ ныдахъа щхъэкIуэ тхылгыр си дежщ зрахъэлIар. Щхъэгъусэм и илъэс сэдэкъэр дымышIауэ, плыщIрэ тIу гъэм и сентябрь мазэм, тхъемадэр псынщIэу пщIантIэм ныдыхъэжри, джэдэщым деж дыщыт зэнысэзэгъуащэм дыщIыхъэжыну Iэ къытхуищIри, къэмыувылIэу пщэфIапIэмкIэ щIыхъащ.

– Уэлэхъэ, – къригъэжъащ, абы, дызэрыщIыхъуэ, – фIым дыщыгугъыурэ ди гъуэм гъуэн кърадзам.

– Къэхъуа мыгъуэр сыт, лIыжъ? – етIысэхаш си гуащэр, и лъэгъуажъэ гъуэритIыр IэгукIэ илIуэту.

– Къэмыхъуар сыт жыIэ, – щэтащ си тхъемадэр. – Къэсаш фашистхэр. ДыдэкIын хуейщ.

– Дэнэ, на-а, дыздэкIуэнур?

– Уэ зыщIыпIи укIуэнукъым. Упарткъым, кIэмсэмолкъым. Уэ хэт къыпхуей. Уэ зыгъэхъэзыр, нысащIэ, – зыкъысхуигъэзащ абы. – Сабийхэри зэщIэкъуэ. Щыгъын хуабэ, гъуэмылэ...

– А сэ сыжыщхъэ мыгъуэт, – магъ гуащэр, – дэнэ сабийхэри мы цIыхубз тхъемыщкIэри здэфшэнур? Е си пIэ сибукIыхъынщ, е сабийхэм я гъусэу сынэкIуэнщ.

– Умыделэ, – къеплъащ абы тхъемадэр. – Уи жьэр убыд. Мыр партым хэтщ, нэмыцэхэр къызэрыдыхъэу яукIынущ... Ар сэрэкъым зи унафэр, къэрал унафэщ. Парт организацэр зэрыщыту дыдокI.

– Фэ фыдэкIыу дэ девгъэукIыну...

– Умыделэ жысIакъэ! – хуилъащ абы тхъемадэр. Зэи зэхэсхатэкъым ар и щхъэгъусэм апхуэдэу епсалъэу. – Къэдмыгъээжыну дыдэкIкъым дэ.

– Абы нэс къыкIыу мыбы къэкIуар, а фыздэкIуэм нэмысыфын фи гугъэ? – мэтхъэусыхэ гуащэр.

– Нэсмэ, и Iыхъэ игъуэтыжынщ... Ущымыт, нысащIэ. КIуэ, тIасэ, зызэщIэкъуэ. Пшапэр щызэхъуэм колхозым и машинэр къылухъэнущ.

Унафэр – унафэт, пэздзыжынIауэ сыхуиттэкъым. Сыти пэбдзыжынт зауэ зэманым? Тхъемадэр захуэт, къуажэм сыкъыдэнамэ, япэ дыдэ нэщанэуапIэу сагъэувынут. Сабийхэр къесшэлIэжри, щыгъын, гъуэмылэ экIуэщIыспхаш, пшапэр зэхъуэри, гъуэгу дьтехъащ. Ерокъуэ дынэсауэ, жэщыбгым шу гуэрхэм дыкъагъэувылащ. Шу гупымрэ ди машинэм иса лIыхэмрэ сыхъэт ныкъуэ хъункIэ лъэныкъуэкIэ щыту зэдауэри, си тхъемадэмрэ фэ кIагуэ щыгъыу лIы кIыхъ гуэррэ машинэм къыбгъэдыхъащ.

– Къехыт, нысащIэ, – жиIаш Тхъемадэм.

Сэ, ахэр здэщытымкIэ сыкъыщемыхыу, адреи лъэныкъуэмкIэ селъэри, сыкъекIуэкIри лIитIым сакъыбгъэдыхъащ.

– Сэ бжесIэным гупсэхуу къедаIуэ, ди шыпхъу, – къригъэжъащ лIы кIыхъым. ИужькIэ къызэрысщIамкIэ, ар партизанхэм я командир Чэримт. – Дэ уи лIыгъэм шэч лъэпкъ къытетхъэркъым, дэтхэнэ зы большевикми хуэдэу бийм узэрэзэуэнур ди фIэщ мэхъу. Ауэ, уэри егупсыс, мы сабиищыр уи гъусэу... Дэ къытпэщылгыр тщIэркъым, мы сабийхэр...

– НытIэ, гъээж жыпIэу ара? – сыгъыным хуэдэу сопль сэ абы.

– Гъэзэжи жысІэркъым, дахэ. Мы къуажэм дэс си цыхугъэ гуэрым деж укъэдгъэнэну дызэпсэлащ. Сэ сызэпкърыхуаш. ЖысІэнури сщІэнури сщІэркъым. Си гур Іэджэм жаш, хэклпІэ Іэджэм щылыхуаш, хэклпІэр си бгъум деж щыт пэт.

– Уэ дауэ уеплърэ, Дыщэ? (арт тхьэмадэм сызэреджэр, гуащэр – Данэт), – сеупщІащ тхьэмадэм, си щхьэр къысхуэмыІэту.

– Къанэ, тІасэ, – къызоплъ ар, сыфІэтхьэмыщкІэ хуэдэ. – Сабийхэм я дежкІи нэхьыфІщ. Ди цыху мыбы дэсми бзаджэкъым.

Къуажэ Советым дыщІыхьэри, тхыль схуатхаш мы къуажэм сыкъыщальхуауэ, си адэр кулакыу щытауэ, си лпыр лъэхуэщым ису. Нэху мыщу куэбжэ гуэрым дылуладэри, си хьэпшыпхэр кърахаш, сабий жеяхэр къэдгъэушыжри, ахэр гъымшыму тІыгыу, пщІантІэм дыдыхьаш. Унэм къыщІэкІа лыжь жьакІэхур Чэримрэ си тхьэмадэмрэ Іуащри, дакъыкыщ-плыкІэ епсэла нэужь, къагъээжри унэр зей лыжьбыр къызбгъэдыхьаш.

– УгъурлыгъэкІэ укыдыхьауэ тхьэм къыщІигъэкІ, си хьыджэбз цыкІу. НакІуэ, тІасэ, – ищІащ и Іэр унэмкІэ.

– Гуащэхъан, – япэ дыдэ си цІэр жиІащ си тхьэмадэм, – зы щхьэкІэ умыгузавэ, сабийхэм хуэсакъ...

МащІэ тлэгъуакъым, мащІэ дгъэвакъым. Ерокъуэ дыщыдэса мазищыр урикъунти кІуэцІыкІыщІэкІэ бгъэвыну. Мо хьэІуцыдзхэр къызэрыкІуэу къуажэр унащхьэ чэзууэ щІащыкІащ, «Партизан! Партизан!» – жаІэурэ. Псори дэгъуэ дыдэу тцхьэщыкІауэ, къуажэ гъунэ дыдэт дыщыпсэури, цыхуи ныдэмыхьэу декІуэкІурэ, зы махуэ гуэрым куэбжэм нэмыцэ машинэ къылулэдащ. Нэмыщищ къикІри, шумэданэшхуэ ялыгыу къыдыхьаш, зы цыхум емыпсальэу унэм щІыхьэри, пэш псори къаплыхьа нэужь, зы сырыху Іей гуэрым урысыбзэ ныкъуэкІэ жиІащ: «Сэ мы пэшым сыщыпсэунуш. Къызэрызэджэр Франц Ключеш». Си гур здэмыжа щыІэкъым. Гурыщхьуэ къысхуащІу къыщІагъэтІысхьа къысфІэшІырт, мыр зэрыщІэсыр ямыщІэу партизанхэм щыщ жэщым къакІуэм, лъапсэрыхыр къытхуагъэкІуэнщ, жысІэри жэщкІэ си жейр кІуэдэ. ЕтІуанэ махуэм лыжьбым (Жантыгъуэнт абы зэреджэр, япэ дунейпсо зауэм хэтат. Нэмыцэхэр къыщыдыхьэм, абы шыгъуэ кърата Георгиевский крест орденыр зыхильхьауэ зыхихыртэкъым) сигъэтІысри къызжиІащ: «Іуэхур нэх шынагъуэ хьуаш, си хьыджэбз цыкІу. Ар щІыжысІэр, си щхьэ сытешыныху аракъым. Сэ гъащІэфІ къэзгъэщІащ, илъэс пщІейм нэсхуаш, мыбыхэм хуэдэ фриц Іэджэ слэгъуаш. Сэ сыщІэшынэр фэращ, нэх мащІэрэ мы ди унэ щІэс дзыгъуэшхуэм и нэгү зыщІэвгъахуэ. «Быдэ и анэ гыркъым», – жаІэ, сывольэу ар зыщывмыгъэгъупщэнэ. Зы псалъэ лейм гурыщхьуэ къишэнкІэ хьунуш. Мыхэр цыхукъым, си хьыджэбз цыкІу, мыбы я гурыщхьуэмрэ я фоч кІакхуэмрэ зы лъэбакъуэ яку дэлькъым. КъоупщІынукъым, къопсэльэнукъым, еІэнурэ кІакхур щІачынуш. Фызыхуэсакъыж».

МахуитІ-щы дэкІауэ, унэм щІэс офицерыр пщэдджыжьым щыдэкІкІэ тлэгъум сщІэркъым армыхьа, нэмыцэхэр къуажэм зэрыдэсым, ящІэм хэтщыкІ щымыІэу, пщэфІапІэм сыщІэст, адыгэ жьэгущхуэм сыпэрысу гуарцэ мафІэкІэ щІакхуэ згъажьэу. Хужьпагуи си ІэплІэм илт, Іурихауэ. ЩІалитыр къыщІэлъэджащ я нэр кыхуу. «Мамэ, нэмыцэжьыр мыбыкІэ къокІуэ! – жиІащ Алихъан кІэзыу. – Астемыр абы «Гитлер капут» жриІэри къыгъэгубжыаш». – «А бзагуэ мыхьун цыкІу, апхуэдэ жаІэрэ? Дыкъэбгъэсэхыжаи», – сыкъыщыльтэащ сэ сабийр си ІэплІэм зэрытелъу. ЩІалэ цыкІуитІри, шынэжауэ, си къуагъым къыкъуэльэдащи, си кІэкъуащІэр «цыкъ» жиІэу яубыдауэ ялыгъщ, мэгъынанэ. Офицерым и къэси и къызІэдэкъауи зы ищІри, пщэфІапІэм сыкъыщІигъэжащ, сабиищыр скІэрыщІауэ. Тпэмыжыжьэу мэкъу зэтрильхьэу мэкъуэщым ит Жантыгъуэн дыкылгагури, зэрыхужьым нэхьрэ нэхь хужыж хьуаш. Дэ Ключе гуэным дрихулІэри, блыным дригъэувэллауэ и кІэрахьуэр щиІэтым, лыжьбыр абы гуахьуэкІэ къеуэри плэжьажьэу къриудаш. КІэрахьуэр уэри, ІэщІэхуаш, Жантыгъуэн джэдум хуэдэу лъэри, ар къипхуэтащ. Къыщыльтэтыжа офицерым кІэрахьуэр триубыдэри, куэбжэмкІэ и щхьэр ищІурэ, жриІащ: «Ком комендант! НакІуэ, зо, комендантым деж! Сэ уэ пхуэфІ сыхьунщ. Уэ жэи а орден зыхэль си кІэстумымрэ уи тхыльхэмрэ къысхущІэх, тІасэ. Жэ псынщІэу. «Гур зэрыгъум дыгъур ирожэ», псалъэжьым дытелэбаш»...

Сыхьэтым щІигъукІэ къэтащ Жантыгъуэн. УщІэмыупщІэ сэ сызэрыгузэвам, къэзгъам, щІалэ тхьэмыщкІэм сызэрытеухьам. Дуней нэхур слъагъужтэкъым, дакъыкьэ къэс илъэсу къысщыхьурт, си нитыр куэбжэм къытекІыртэкъым. Лыжьбым куэбжэ цыкІур Іурихауэ къыдыхьэжу щыслэгъуам, тобэ, си адэр къэтэджыжа къысфІэшІащ. Зыри къэмыхьа хуэдэ, Жантыгъуэн, утыкум илэ гуахьуэр къиштэжри, мэкъуэщым ихьыжаш. Аргуэру сыхьэт хуэдэ дэкІри, обер-лейтенантым зы сэлэт гуэр и гъусэу къыдыхьэжри, зы цыхум къыдэмыпсальэу, куэдрэ зымыІэжьэу, зызэщІикъуэжри, шумэданэр

сэлэтым иЫгыу дэКыжаш. Жантыгъуэн мэкъуэщым кыкыжри пхэкъутапэм тетысхаш, дэри, дзыхдымышышэурэ, дыщлэкIаш.

– Жыщхэ махуэ уху, дадэ, – жысIаш сэ, кысхудэмышейуэ. – Уэ нэмышIам...

– А хылуцэм кыльхуа, хэт уигъэщIа абы жепIар? – кыхэгуфIыкIаш лыжыр и пашIэ-жыкIэ Iувым.

– Мо фи гъунэгъу Безыр, – ишиящ и Iэпэр Астемыри.

– Мыбы удэту жыпIэ щхэкIэ, уэрамым ар щыжумыIэ, – и напщIэр зэхуаш Жантыгъуэн. – Усабийщ жаIэу кьоплыныкуым ахэр.

– Уэ мыгъуэ дауэ уакыIэщIэкIа, дадэ? – согуIэж сэ.

– Комендантым деж схури, нэмыцэ офицеруи сэлэтуи дыкъэзылгъагъуу хуар кышчыдыхъэшху, и пашхэ изгъэуаш, кIэрахуэр абы и пашхэ ислъхэжри, жесIаш: «Мыр дауэ, зиусхээн генерал (ар зэрымыгенералыр сэ сщIэтэкъэ!)? Хэт фэ физэзауэр? Мыбы иукIыну хэта цIыхубзым и адэр Сыбыр яшэху Советскэ властым езэуаш, и лIыр езауэрэ тутнакъэщым илгъэс пщыкIутхукIэ ирадзауэ исщ, иджы езыри и бынри тевукIыхыжыну ара? Ди гугъаи фыкышчыкIуэм зы нэплгъэжыгъуэ гуэр дгъуэтыжыну. Мис, еплъ мы тхэмышкIэм и тхылгъым. Дыназ лгъэпкъщ, мы къуажэм цIыхуу дэсыр абыкIэ щыхъэту къэувынущ». НэмыцэбзэкIэ фIуэ зэпсэлгъахэщ. Си бгъэм хэлъ орденом и нэр кытримыгъэкIыу комендантыр къэтэджри, мы цIапIэм куэд кытритхуаш, сэ тэрмэшым: «КIуэж, комендантыр кьолгъэIу уи жагъуэ умышIыну мы къэхуахэр, дяпэкIэ уи гугъу къамышIыну укызогъэгугъэ», – жиIэри, сыкышIигъэкIыжаш...

Комендантым апхуэдэ дыдэу жиIауэ си фIэщ иджыри хьуркыым, ауэ Жантыгъуэн абы кыкыжра нэужь зы нэмыцэ абы и пщIантIэ кыдыхъакъым... А псори щIыжысIэ мыгъуэр зыщ: иджырей зэманым хуэдэу тыншу тпIакъым ди быныр. ИтIани, мис, уолгъагъу... Стелгъа бэлыхыр ялгъагъуа пэт, гулытэншэ хуахэщ.

Гуащэхъан бэлтоку кьабзэ дыдэкIэ и нэкIур илгъэщIри, IэпхуамбитIкIэ си кIэстум Iэгъуапэм кьелусаш.

– Си Iэр фIыкIэ нуIусэ, си щыгъыным сыт кIэрылгъыи, си пхур и гъащIэм кьэлэбэу кIэрихакъым. Мы дунейм зыхуей теткыым и унагъуэм фIэкIа. Щыдэсми арт ар: гу щыIэт и адэ-анэм, кыдалгъуахэм щхэкIэ. И гур унэм щIэлгъэкъым, и Iэр унагъуэ Iуэхум хыхэртэкъым. Иджыри, зэрыбжесIащи, илгъэсищ лгъандэрэ мыбы сыщыIэщи, зэ фIэкIа кьэкIуакъым, а зэми кыхыа тIэкIур си пIэ лгъапэм кышчыгъэтылгъыи, Олег гукъыдэмышжщ, сыкIуэжын хуейщ, жиIэри, щIэжыжаш. Сэ жысIэркыым узэрыхыа унагъуэр умылгъагъу, уи унагъуэм япэ сэ сигъэщ жысIэу. Апхуэдэ сигу кьэкIами, делагъэ хъунт. Ауэ мазибгъукIэ ныбэкIэ зесхъат, илгъэс тIошIрэ зыкIэ мафIэм езмыгъэсу, псым езмыгъэхуэ спIат, адрей и. ныбжэгъухэм езмыгъэхуапсэу, зыхуейну псори иIэу унагъуэ изгъэхъат, «дауэ ущыт, си анэ?» – жиIэу зы мазэм зэ кьакIуэу зы сыхъэт кызбгъэдэсым хабзэтэкъэ? Сэри илгъэс мин гъащIэ сиIэкъым, лIэгъуей сыхыа щхэкIэ, а уахтыр зэ кьэсынущ. Уи анэ кыпхуэмыарзэуэ дунейм ехыжын нэхъ гуэныхъ сыт щыIэн?

Сыти жыIэ, ди зэманым щIалэгъуалэм нэхыжыхэм, кьэзылгъуахэм пщIэ нэхъ хуащIу шытащ. Пэжщ, дэтхэнэ лгъэхъэнэри кьащти, сыт щыгъуэ щIалэгъуалэр щамыгъэкъуэншар? Ар хабзэщ. Ауэ иджыпсту хуэдэу ар наIуэ кышчыхыа лгъэхъэнэ щыIакъым. Я унэр зэвми, я тепIэныр мащIэми, я шхыныр зэпэубыдами, я адэ-анэр я лгъэпагъ илгыжу шытащ, сэ схуэдэу хыфIамыдзэу. Уи мыгугъэ сэ сыныбаджэу е сыщыгъыныджэу сытхэурыхуэ. Алыхыым жимыIэкIэ. Сэ сызыхуей псори сиIэщ: фызыжытI зы пэш кьабзэм дыщIэлгъыщ, махуэм зыдгъэныщIу щэнейрэ дагъашхэ, абы нэмышIкIэ шэ, шху пэшым нытхуахэ. Шхыф закъуэ кыдатыр. Дыпсчамэ, дохутырыр кьос. ИтIани си гур мэбампIэ, гупсысэ мыфэмышхэм сыхэкIыркыым. Зауэ зэманым и гугъу сщIынкыыми, зауэм и ужь илгъэс хэлгъэхэм сыт хуэдэ бэлыхъ стелгъу спIа сэ а бынышыр, си ныбэ изу сымышхэу, щыгъын зэхуэуэI симыIэу езгъэджа ахэр. Ныжэбэ кIуам жэщыбгым сыкъэушыжри, си нэм жей кьемыкIуэжу, зызгъэкIэрахуэу нэху згъэщаш. Гъэмахуэ жэщ кIэщIри, зауэ илгъэсхэм хуэдэу, кIыхъ кыпщохуэ гукъэкIыж фIэкIа гъащIэм нэгъуэщI гуфIэгъуэ щыхомылгъэгъуэжым деж. Ди анэ тхэмышкIэм жиIэу шытащ, щыIэну дыдэхэм деж: «ГукъэкIыжым нэхърэ нэхъ IэфI гъащIэм щыхэмылгыжым деж, цIыхум ишх дунейм телгыжкыыми, тхэу и пашхэ ихъэжмэ нэхъыфIш». Жэщ псом абы сегупсысаш. Абы и закъуэкъым. Си гъащIэри щIэспытыкIыжаш. НетIэ си тхэмадэм и гугъу пхуэсщIыгъаш. ЦIыху Iушт ар. Дэтхэнэ и зы псалгъэми акылышхуэ хэлът. Ар псэхукIэ жьыр дэнэкIэ кьепщэми сщIакъым: си адэт, си чэнджэщэгъут, дэлэпыкъуэгъут. ПлIышIрэ блы-и гъэхэм тпэмыжыжэу шыпсэу лIы гуэрым и щхэгъусэр дунейм ехыжати, кыскIэрыхыжыауэ

щыташ, «дызэхэгъэхъж, си къуэмрэ си пхъумрэ уи бынхэм я гъусэу зэдэтплынщ» – жиІэри. Лым щытхъушхуэ иІэт, пщІэрэ щхъэрэ зиІэу жылэм дэхэм ящыщ зыт, жиІэр уи фІэщ пщІы хъуну щытт. Дзыхь сщІакъым, сытегушхуакъым. Зы махуэ гуэрэм си тхъемадэр къызэджэри, къызэрехъэлъэкІри сщІэуэ, къызжиІаш: «Мы псалъемакъым гупсэхуу къедаІуэ, нысашІэ. ЩІалэ тхъэмышкІэр дунейм зэрехыжрэ илъэсибл хъуаш. Абы лъандэрэ мы унагъуэм ущІэсши, емыкІу къэпхьын дэнэ къэна, гурыщхъуэ пхуэтщІакъым. Алыкъым ар тІэщІихыну мурад щыщІми, насыпу уэ укытхуигъэнат. Тхъэм уиуэщІ, тІасэ. Ауэ сэри сыщІыхуш, псапэри гуэныхъри къызгуроІуэ. Иджы, сэ бжесІэнураши, псапэу уэ къытхуэпщІар дэ тщыгъупщэнкъым, ІэфІу ди гум илъынщ, уи гуэныхъ къыдумыгъэхъу, Жамболэт къопсалъэу жаІэри, дэкІуэж. Сабийхэри тпэжыжьэнукукъым, ди нэІэ тетынщ. Ахэр тлъагъум дэ нэгъуэщІ фІыгъуэ дыхуейкъым, къытхуэнэжа гъашІэ мащІэм». Сэ сыщытщ, си щхъэр егухауэ, си нэпсыр псыхъэлыгъуэу къыщІож, си бзэр иубыдаши, зы псалъэ къысхужьэдэшыркъым. «Дадэ, – жысІаш сэ ерагъмыгъуейуэ, – сыкъэвуужэгъуамэ, е фхуэмыфэщэн сщІамэ, си Іыхълыхэм я деж сыкІуэжынщи, си быныр спІыжынщ. Сэ зэ сызидэкІуар зэрысхъуэжын мы дунейм теткъым. СыщІэвмыхунумэ, мор си унэщи, си быныр щызывгъэпІыж». Си тхъемадэр къэтэджри къызбгъэдыхъаш, и нэм нэпсыр хуэфІу щІэту къызэплъри: «Упсэу, нысашІэ», – жиІэри, си щхъэм Іэ къыдилъаш. Иджыпстуи си щхъэфэм зэхищІэ къысфІошІ абы и Іэгу шабэр, си нэгум щІэкІыркъым нэпсыр хуэфІу зыщІэта и нэ дахитІыр.

ПщІэрэ, ныжэбэ сызэгупсысар?.. Жамболэт нобэми къишэжакъым. Дауэ хъуну пІэрэт си гъашІэр абы сыдэкІуэжауэ щытам? ЗэрыжаІэу, шылэмрэ данэмрэ хагъэсщ и бынитІым. И къуэм къуажэм къыдэкІын идакъым, Тэрчкъалэ институт къыщиухауэ агроному мэлажъэ. Ипхъури дохутырщ, мыбы дэсщ, ауэ тхъемахуэ щІагъуэ дигъэкІыркъым и адэм деж мыкІуэжу. Аракъэ насып жыхуаІэр? Жыщхъэ махуэ хъуа жыхуаІэр Жамболэт хуэдэкъэ?

– Къуажэм унэ, щІапІэ ущиІаш, абы ущыпсэуну нэхъыфІуи жыбоІэ...

– Унэ дэгъуи сиІаш, жыг хадэ зэгъэпэщай си тхъемадэм игъэкІауэ къэнащ. Къэнакъым, сщэжащ. Си нысэр, Астемыр и щхъэгъусэр, къысщыхъэри адэкІи-мыдэкІи сигъэкІуакъым. «Махуэ къэс дэ дыкъэкІуэжыфкъым, уэри жбы ухъуаш, унэри, хадэри, джэдкъаз зелъэфэнри пхузэфІэкІыжкъым. Щэж мы къомри, накІуэ ди деж. Унэм щІэсыф закъуэ, пхъэ къодгъэхъынукукъым, псы зодгъэхъэнукукъым. Щхъэ бэлыхъ зытебгъэлъыж?» Си къуэми апхуэдэу щыфІэфІым, сщэжри, си унэхъугъуэр къэсати, жаІэр си фІэщ хъури, сыкъэкІуат къалэм. Ахъшэр сэ сыт сщІынт? Машинэ къэтщэхунут, щыжаІэм, естащ. Ари къащэхуаш, унэлящІэри зрахъуэкІаш, илъэс фІэкІа сыщымыІауэ, нысэм и нэщхъ сигъэлъагъуу щІидзащ. Нэщхъыр псалъемакъ хъуаш, псалъемакъыр мис мы унэмкІэ иухаш. КъызэрыщІэкІымкІэ, ар иужькІэ къэсщІауэ аращ, сэ нэхъыбэу сыкъыщІыдашар пэшищ хъууэ унэ къыІахыну арат. Мыбы сыкърата нэужь си паспортым сеплъати, япэм яІа унэм срырагъэтхат, пэшищыр къратри, си нысэм тхылъым сригъэтхэн «къыщыгъупщаш».

– Уи къуэм сыту ида ар?

– Си къуэр сыт? Иджы уи фызымкІэ уи благъэращ благъэри, къуэшри, шыпхъури, уеблэмэ, анэри. Астемыр и хъэл-щэнкІэ ди адэм и дежкІэ кІуэжащ. ЦІыху шабэщ, зыми и жагъуэ хуэщІынукукъым. Ди нысэ цІыкІур ягъафІэу къэхъуа гуэрщ, щыжиІам деж щыпиупщІынуш, ар фІыми Іейми емыгупсысу. Тепщэныгъэр и фІэфІщ, пэрыуэІауэ идэнукукъым. АтІэми бынищ ягъуэтащи, псалъемакъ къэхъеймэ, а щым я къуагъ «къуолъадэ». Ахэр кІэрыщІауэ сыти жепІэн, зэрыцІыкІурэ хэпща хъуа хъэл-щэныр иджы; пхухегъэнэн? Иреспубликэуэ, зэгурыІуэу. Ныжэбэ сызэгупсысахэм ящыщ ари. ЦІыхур мылъку лейм егъэудафэ, зрегъэкІуэкІ.. Сыт и лажьэт абы яІа унэлящІэм? Хъэуэ, гъунэгъум нэхъыфІ щіІэкІэ, си нысэм абы нэхърэ нэхъыфІыж имыІэу хъунукукъым. Ар сыткІэ нэхъ Іей гъунэгъум нэхърэ? НэхъыкІэм къильхуа? Си пхъур къыщІэмыкІуэр сыт уи гугъэ? «Унэри щІапІэри пщэжри, – жи, – Астемыр ахъшэр епташ, урелІыж иджы. Тхъэ къысхуаІуэри, ахъшэр псори сІахаш, и ныкъуэр Хужьпагуэ иратыжыну. Ар. пхъум и фІэщ схуэщІыркъым. «Розэ сыту ахъшэ къуимытыжрэт, – жи, – нэфым Іэрыхъа иутІыпщрэ?» Дзэм щыІэ си щІалэм нэхъ гу щІанэ сиІэкъым. Илъэс къэс къэкІуэжурэ сыкъелъагъу. ТхъемахуитІ ипэкІэ кІуэжауэ аращ. Сыздишэнут, мэлъаІуэр, сыхъэт ныкъуэкІэ къыстегъэри, кІуэжащ. Ауэ сэ сыкІуэфыну мыгъуэ абы: нэс? Хъэ щыщІашІэм щыІэщ, Чукоткэ. Подполковникщ. Моуэ нэхъ гъунэгъуу къулыкъу щыщІэу щытамэ, тІэу семыплъу сыкІуэнут.

– Сыт хуэдизу мыбы уи Іуэху щымыфІми, уи бынхэм языхэзым деж ущыІам нэхъ къэпштэнут, – сыщІэплъаш сэ абы и нэм.

– Ар пэжщ, – ирихъащ абы и щхъэр, – нэхъ къэсштэнут.. Сэ илъэс пщІейрэ щырэ сыхъуаш. Ноби ныжэби, уахъыр къыщысынур пщІэнукукъым. Ужэям, укъэмыгушыжынкІэ мэхъу. Уи бынитІ мы

кьалэм дэсу, укьамыщІу апхуэдэ кьыпщыщІыну... Сыт сэ кьэспсэуам и мыхьэнэр? Седжаш, сылэжьаш, езгьэджаш. ИрикьункІэ гьашІэм сиІуэташ. Сыт а псоми кьыпэкІуар? КІэзонэ пэш блынджабиплІ. АдэкІэ кІуэнуми кьыгьээжыным имышІуэ псыкум кьыщыуыІам хуэдэщ си Іуэхур. СызепрыкІыну сежьэмэ, сыхьынуш, кьээгьээжми... Дэнэ сыздэкІуэнур кьээгьээжэ? Хэт сызэкІуэлІэнур? Си ныбжьэгьу гуэрым и Іуэхум хуэдэ хьуаш сысейри. Абы нэхь хьыджэбз дахэ ди кьуажэ дэстэкьым, псэлъыхьухэр хузэблэкІырт, пщыхьэщхьэ кьэс лъыхьур я унэ щІэст. А псоми хэдэри, и адэми анэми емыдаІуэу, зы щІалэ гуэрым дэкІуэсащ. И адэм хуиІуэхуаш: «Сэ сфІэмыфІу уэ абы ущыдэкІуакІэ, дэпсэу. Ауэ уи Іуэху зэІыхьэмэ, ар зэрызэІыхьэнум шэч кьытесхьэркьым, си дежкІэ кьомыгьазэ, жылэм яфІтелъыджэу, кьуажэ гупэм деж щыт Іуащхьэм уи щхьэр щыфІэслъэнщ». Илгьэс иримыкьу зэдэпсэуауэ, щІалэр нэгьуэлщ цІыхубз дихьэхри, си ныбжьэгьур лъэщыджэщхуэу кьэнащ. Здашами щыІыхьэншэу, здрашами кьыдамыгьэхьэжу тхьэмышкІэр кІуэдащ... «СыткІэ ещхь ар уэ уи гьашІэм?» – жыпІэнщ. Ещхьщ, зы мастэм кьыпачам хуэдэу. Ари лъагьуныгьэраш насыпыншэ зыщІар. ЩІалэм хуиІа лъагьуныгьэм гьашІэм нэф хуищІат. Сэ-щэ? Сэри араш. Апхуэдизу фІыуэ слъагьу си быным жиІэр си фІэщ хьури, щІапІэншэу сыкьэнащ, сылІэм сыкьыщІахыну унэ симыІэжу. Согужьей, тІасэ, мыбы сыщылІэм, жызоІэри. Мыбы сыкьыщІэзыхыжыну си кьуажэгьухэм сыт жаІэн, си бынхэми сытыфэ ираплъын? Ар хьунт дымылІэжыну щытам. Ауэ ажал зымыІэ щыІэкьым.

– Ар сэ псори кьызгуроІуэ, дянэ, – жыслаш сэ. – Хэплъэгьуэщ уи Іуэхур, ауэ уи гур апхуэдэу щІыхьэбгьэщІыжын щыІэкьым. Уи бынхэри зыщІэгупсысыжынщ, я гупэ кьыпхуагьээжынщ. КьызжеІэ, сэ сыткІэ сыбдэлэпыкьуфыну? Си Іэпэ кьыпекІуэкІ кьээгьээнэкьым.

– Уэ сыткІэ укьыздэлэпыкьуфын, тІасэ, – щэташ Гуащэхьан. – Си гу бампІэ дэпхащи, уи гьашІэр кІыхь ухьу. Сэ уэ бжезмыІауэ иджыри зы щэху сиІэщ, – нэхь нэщхьыфІэ кьэхьужащ фызыжьыр. И нэкІум лъы кьыщІэлъэдащ, уэсым хуэдэу тхьуа набдзэ дахитІыр, пцІащхьуэ дамэу, хэльэташ: – Астемыр и кьуэ нэхьыжь Аслъэнбэч си деж нэхь кьэкІуэрейщ. НтІэ, абы жиІэраш: «Фэтэр кьэсщтэнурэ си деж усшэнуш, нанэ», – жи. Ноби кьэкІуэну жиІащ. Араш зэштегьэууэ сиІэр... НтІэ, уи щхьэри згьэузащ, ирикьункІи узгьэгуващ. КІуэж, тІасэ, сэри си шэджагьуашхэр кьэсащ. ТІэкІу зыстхьэщІынщи, сыкІуэнищ шхапІэм. Узыншэ ухьу.

Сэ абы сэлам гуапэу есхьжри, сыкьыдэкІыжащ. Абы иужькІэ сыт симыщІами, дэнэ сыщымыІэми сигу ихутэкьым апхуэдиз зылъэгьуа, зыгьэва фызыжь телъыджэр: абы и псэлъэкІэ щабэр, кьыщикІухькІэ захуэу и Іэпкьэлэпкьыр зэриІыгьыр, и гуфІэкІэ дахащэр, уигу щІыхьэу зыгуэр щыжиІэкІэ, зы псалгэ кьэмынэу уи фІащ зэрищІыр. Тезгьээжын си гугьа щхьэкІэ, мазэм щІигьу дэкІыху сыхущІыхьакьым. Зы махуэ гуэрым Гуащэхьан здэщыІэ унэмкІэ сыкьыблэкІыжу, згьазэри сыдыхьаш. Фызыжьыр кьыщыдэсшэжам дызыщІыхьа хьуэш жыгыжым и лъабжьэм зэпсалгэу щІэхсэм сахыхьэри, сеупщІащ:

– Ярэби, Гуащэхьан дауэ кьээгьуэтыну?

– Уэ абы урикьуэ? – кьызэплъащ лъыжь гуэр.

– Хьэуэ. Си цІыхугьэу араш.

– НтІэ, Гуащэхьан мыбы щыІэжкьым. И кьуэрылхум ишэжащ.

– Куэд щІа?

– Тхьэмахуэм щІигьуагьэнщ...

Кьуэм и щыуагьэр кьуэрылхум игьээщІэжащ.

– Жыжьэкьым ар щыпсэур, – жиІащ адэкІэ кьыщыс фызыжьым. – Мо тхууэ зэтет унэхэм, мыбыкІэ кьыщыщІэдзи ещанэм Іухьы, Шылэ Аслъэнбэч и фэтэрыр жыпІэмэ, дэтхэнэми уигьэлъагьунщ...

Бжэр Гуащэхьан кьыІуихащ. Абы и ІитІыр зэтригьауэри, зы псалгэ хужымыІуэ кьызэплъу кьэуващ.

– Сыт уи узыншагьэ, нанэ? – есхащ сэ абы сэлам.

– УкьэкІуащ, – Іушэщащ ар, сыщІигьэхьэну лъэныкьуэкІэ ІукІуэтурэ. – Хэт и фІэщ хьунт?.. КьакІуэ, тІасэ, кьыщІыхьэ.

Сыхьэтым щІигьукІэ дызэпсалъащ. Гуащэхьан и фэр хэпщІыкІыу нэхьыфІ хьуат, нэхь щІалафэ кьытеуат.

– Араш, Абдулчэрим, – жиІащ фызыжьым, шей Іэнэм кьытригьэуэуэрэ, – мырат сэ си щэхур. Аслъэнбэч жиІэт абы сызэрыщымыгьэІэнур. Нобэ сылІэми, солІэ жысІэнукуьым, сыт щхьэкІэ жыпІэмэ, си кьуэрылху кьысщхьэщыту сылІэнуш, си хьэдэ зыхуей хуэзыгьэзэн сиІэщ. Жьы хьуам и дежкІэ абы нэхьрэ нэхь насып сыт щыІэн? Уи адэ-анэр щІалэху, зыгуэр яхузэфІэкІыху, кьыбдэлэпыкьуху убгьэдэсрэ, нэхь тэмэму жыпІэмэ, бгьэпІщыІрэ, лъэрымыхь хьуа иужь кьэралым жьэхэбдзэжмэ, абы

нэхъ икIагъэ сыт щыIэ? Гъунэгъущ, мо щхьэгъубжэм сыIухьэмэ, солъагъу, ауэ сыплъэфыркъым абыкIэ, абы кыщIэзна къомыр, ди бынхэм щыщ къакIуэу тлъагъуну пIэрэ, жаIэу уэрамымкIэ къаплъэу щысхэр сигу къэкIа нэужь си гур поткIукI. Гузэвэгъуэщ ар, Абдулчэрим. Десакъым адыгэр абы. Апхуэдэ икIагъэ.. Щхьэ къагупсыса ар иджы щыIэ щIалэгъуалэм?

Гугъут нанэм жэуап ептыжыну.

ГУШЫПЭЛЭ

ХЬЭЛАМЭ КЪАКІУЭМ...

Колхозым и завхоз Натрыб председателым ириджэри, хозяйствэм ныкъусаныгъэу къыщыху псомкІи къыгъэкъуаншэ хуэдэ, къыжриІащ:

– Хьунукъым мы уи лэжьэкІэр. Еплъ дыздынэсам, гаражым дыхьэпІэ бгъуэтыжккъым, машинэу диІэр зэпкъралъфауэ утыкум итщ. Кассэм ахьшэ къеІыхи Налшык екъу. Дауэ ухуейми щІы, сыт ухуейми ещІэ, мы сэ бжесІэнухэр къэгъуэт. ПеречисленэкІэ бгъуэтым, хьарзынэци, дыунащ, умыгъуэтым – наличнэкІэ еуэ. НэгъуэщІ хэкІыпІэ щыІэкъым. Дызэрыунэхур, дыкызырэсэхыжыр уи нэкІэ уолъагъу, къомыгъуэтауэ мы щыпІэмкІэ уи гупэ къомыгъазэ.

«Уа, сэ сыт си Іуэхуу хэлъ запчастым?» – жиІэну хэтат Натрыб, ауэ дэнэ щыІэт. Тхьэмадэм и напщІэшхуитІыр цыжьбанэ теплэ зэрыхур щилъагъум, адэкІэ къэкІуэнур ищІэрти, хуэмурэ къэтэджащ:

– ГурыІуэгъуэщ, – щэтащ ар. – Письмо тІэкІур уэ гъэхъзыр, сэ сыкІуэнци ахьшэ къеІысхынщ.

– Къэпщэхунум ихьынур умыщІэу дауэ ахьшэ къызэреІыпхынур? – къэгубжьащ председателыр. – ИтІанэ, зы махуэм къэбгъуэтын уи гугъэ а дызыхуей псори. Командировочнэ егъэтх. Моуэ нэхьфІыІуэу зыхуапэ. Республикэм ди щыхьэрщ уздэкІуэр, цІыху хуэдэ цІыху уахуэзэнуу. ЗэхьуэкІ а махуэ къэс Башир и кладовкэм узэрыщІэлъ щытепхуэр. ЩыІэщ, джэдыгу щытІагъэ, пыІэ хуабэ здэщтэ. Иджы кІуэи завгарым къысхуеджэ...

А махуэ дьдэм Натрыб «Налшык» хьэщІэщым щІэтІысхьащ. Нэху щыху езэгъакъым, колхоз тхьэмадэм къыжриІам егупсысу, абы игъэшынуэ хэлъащ. ЕтІуанэ махуэм, сыхьэтийм деж, письмор зыхуатхам и кабинетым къыщІэхутащ. Натрыб игъэщІагъуэу письмом ит псори хуатхщ, нэхьщхьэм Іэ къытрагъэдзэжри тхылыр къратащ. «Е зи унэр бэгъуэн, – игъэщІагъуэрт завхозым, етІуанэ къатым къысхьыжым, – улэжьэнум, мис апхуэдэу лажьэ. Мыпхуэдэ зы тхыль пхуатхын щхьэкІэ ди конторэм мазэкІэ укІуэн хуейщ. Базэм сыжэнци, мыхэр издэнщ-издэнци, айдэ маржэ, сыщІэпхьужынщ».

Завхозым и базэ дыхы, къыдэкІыжи зы хьуащ. Шоферым и щхьэр рулым трильхьэн хунэсатэкъым къыщигъээзжам.

– Мыр сыт? – къэщтащ шоферыр. – Я шэджагъуашхэу ара?

– Уэлахьэ, Хьэжбий, шэджагъуашхэ кІыхь хьуну къыщІэкІыным а ди Іуэхур, – щІотІахьуэ и щхьэм завхозыр. – «Фонд фиІэкъым», – жаІэри сызыбгъэдагъэхьэркъым.

– Сыт делагъэ жаІэр! – къылъащ шоферыр. – А зытхам нэхьрэ нэхьфІу ищІэрэ уэ фонд уиІэрэ уимыІэрэ?

– Аракъэ сыщІызэгъуэудыр, – щІегъанэ тутын Натрыб. – НакІуэ, дгъээзэжынци деупщІынщ. ИтІанэ, гараж зыбгъупщІым я адрес къыздэсштащи, абыхэми дыІульэдэнщ. Неуэ.

Километрищэм нэс къалэ кІуэцІым къысхьыжыащ. ЕтІуанэ махуэми апхуэдиз. Ауэ Іуэхум хугу хуэдиз хэщІакъым. Фонд зэрамыІэр Іуэхум текІуащ. Тхыль хуэзытхахэм я деж кІуэмэ, «мис, дэ ди къалэныр тхынырати – ттхаш, еуэ иджы базэм», къыжраІэрт. Базэм нэсырти, «фонд фиІэкъым», фІэкІа нэгъуэщІ шагъуэтыртэкъым. Абы и гугъэр щыхыхьжри, гаражхэр къызэхыжыхьу щІидзащ. Ауэ, дэнэт. УмыщІыхум, укымыщІыхужым, хэт уэ щхьэкІэ гузэвэнур? Уэ пхуэдэ Іэджэ я къэльтмакыр ущІауэ щолъаІуэ дэтхэнэ зы гаражми.

Пщыхьэщхьэм ешаелІауэ хьэщІэщым здыщІэсым, пэшым къыдыщІэлъ щІалэр, тІэкІуи «щІикІауэ», гугІэжу къыщІыхьэжащ:

– Ого! Мыр сыт? – къеплъащ ар нэхьхьейуэ щысым. – Къурмэныл зыхуамыхьа ефэндьуэ щхьэ ухэплъэрэ? Уи Іуэху щІагъуэ хуэдэкъым.

– Ау-уей, – ищІащ и Іэр Натрыб, – дэнэ сымыкІуами, си Іуэху кыкІакъым. Фонд фиІэкъым, жаІэри сызэрагъэпсалъэркъым. Иужь дьдэу сызыщІыхьам: «Уделэ уэ, цІыхум жиІэр щхьэ къыбгурымыІуэрэ, нобэ укыщальхуар?» къригъэкІыу къысщІэкІиери, сыкъыщІыхужаш.

– Правильнэу укыщІыхужащ, – дыхьэшхаш щІалэр. – Апхуэдэу-тІэ Іуэху зэрызэфІагъэкІыр?

– НтІэ дапхуэдэу?

– Уэ завхозу узыгъэлажьэ председателым и ІуэхуэхьэкІэр слъагъу хуэдэу къысфІоуцІ. СыбдэІэпыкъунщ ухуеймэ.

– Си щхьэфэжьыр лъэгущІыхь пхуэсщІынщ, – къыщыльэтащ Натрыб. – мы Іуэхур зэфІэзмыгъэкІыу

кѳаажѳм дыхѳѳж сѳлѳкѳым. Председатѳлым кѳызжѳлѳщ...

– А уѳ председатѳлым кѳыбжѳлѳм сѳ зѳцкѳѳ сѳгѳапѳкѳым. Уѳ сѳ жѳсѳлѳм кѳѳдаѳуѳ. – Ар кѳѳтѳджрѳ телефонѳм бѳгѳѳдыхѳщ, трубкѳр кѳѳщтѳрѳ, номер гуѳрхѳр игѳѳклѳрѳхѳуа иужѳ, псѳлѳѳн щѳлѳдзѳщ. – Аллѳ, уѳ пщѳхѳѳщхѳѳ фѳлѳ дыдѳ хѳуну, Аѳѳночкѳ. Махуѳ кѳѳс нѳхѳ бѳдѳ хѳуну дызѳхѳуѳхѳу уѳ узѳншѳгѳѳр дауѳ щѳт? Сыту фѳлѳт, нѳхѳ бѳдѳж тхѳѳм ищѳл... Уѳрѳ уѳ, зѳ гѳѳщѳлѳр жѳнѳт зѳщѳлѳ хѳун, сѳкѳѳпщѳлѳхуѳжѳщ!.. Тхѳѳ соѳуѳ, сѳрѳкѳѳ... Уѳ анѳ дыщѳрѳ дауѳ щѳт? Уѳ бѳн дыгѳѳ-дыщѳр-щѳ? Сыту фѳлѳт...

«Е зѳ лѳѳпсѳр слѳѳгѳун, – егѳѳщѳлѳгѳуѳ Натрѳб, – блѳр гѳуѳм кѳрѳшѳнѳ мѳбы и бѳѳм. Мѳс арѳщ цѳлѳхѳм хѳтѳкѳѳ ещѳлѳ жѳхуаѳлѳр. Дѳ мѳгѳуѳ сыт, зѳ псѳлѳѳуѳхѳ жѳтѳлѳн щхѳѳклѳ мѳ зѳ лѳѳхѳц зѳрѳмѳлѳ щхѳѳм дѳтѳлѳхѳрѳ дыщѳсщ».

– Сыщѳлѳщ, зѳ гѳѳщѳлѳр кѳлѳхѳ хѳун, – ирѳкѳутѳклѳ щѳлѳлѳм. – Дѳ теуѳѳлѳпѳлѳ дѳгѳуѳтрѳ, Аѳѳночкѳ, мѳс иджѳпстѳуѳ дѳ шыуанѳ зѳтѳлѳщ... Арѳщ, гуфѳлѳгѳуѳ зѳщѳлѳ хѳун... Сержѳк щѳлѳс?.. Хѳѳуѳ, хѳѳуѳ, псѳлѳѳѳтѳклѳ сѳхѳуѳѳуѳ арѳт... Уѳрѳ ар? Щхѳѳуѳсыгѳуѳ гуѳр щѳлѳ «Нѳлшѳк» хѳѳщѳлѳщѳм кѳѳкѳуѳт. ѳуѳху щѳлѳщ, уѳ дѳѳ ѳуѳудѳнѳкѳым. Вѳсѳпшѳхѳ узѳщѳлѳсам... Иджѳ уѳ, – зѳкѳхѳхуѳгѳѳзѳщ ѳбы Натрѳб, трубкѳр игѳѳтѳлѳлѳжѳурѳ, – мѳ уѳ портфѳлѳр кѳѳщѳтѳ, ѳуѳ маржѳ, фѳдѳ, ѳрыскѳѳ кѳѳхѳ. Ар рѳстѳорѳнѳм пхѳуѳклѳѳнѳкѳым. ѳрѳфрѳ конѳѳкрѳ шампанскѳрѳ зѳхѳклѳуѳщ. Нѳхѳѳбѳлѳуѳу кѳѳп-хѳѳм нѳхѳѳбѳ кѳѳпѳлѳрѳхѳѳнщ.

Натрѳб зѳ дакѳѳкѳѳм, жѳѳм щѳлѳхѳ хуѳдѳ, уѳрамѳм кѳѳщѳхѳутѳщ. Сѳхѳѳт нѳкѳѳуѳ дѳклѳтѳкѳѳм ѳбы портфѳлѳр ѳрѳгѳклѳ кѳѳлѳѳѳѳѳу кѳѳщѳкѳлѳѳжѳм.

– Дѳгѳуѳѳпшѳхѳ лѳѳндѳрѳ зѳ пѳшѳм дыщѳлѳсщѳ дызѳрѳщѳлѳхѳурѳкѳым. Сѳ сѳ цѳлѳр Хѳѳрлѳщ, Хѳѳѳѳѳхѳ сѳрѳѳщ. «Кѳѳуѳклѳпѳлѳ» колхѳзым срѳснабжѳнѳцщ, – жѳлѳщ Натрѳб кѳѳдыщѳлѳс щѳлѳлѳм, портфѳлѳм дѳлѳ фѳдѳхѳмрѳ ѳрыскѳѳмрѳ стѳлѳлым кѳѳтрѳлѳхѳѳурѳ. – Уѳ ипѳ дыдѳу мѳ кѳѳлѳм ѳуѳху щхѳѳклѳ укѳѳкѳлѳуѳу кѳѳщѳлѳкѳѳнѳкѳым. Апхѳуѳдѳу щѳщѳѳтѳклѳ, мѳ щѳлѳлѳ кѳѳклѳѳнѳур умѳтѳпшщ, ѳбы зѳклѳрѳщѳлѳ, мѳл хѳѳпѳѳщѳлѳм хуѳдѳу зѳклѳрѳуѳклѳ, мѳлѳхѳѳдѳсѳм хуѳдѳу убѳд. Мѳс итѳлѳнѳ уѳ узѳхѳуѳѳ псѳрѳ бѳгѳуѳѳнщ.

– Урѳс ѳ кѳѳклѳѳнѳур? – щѳлѳупщѳлѳщ Натрѳб.

– А зѳуѳнѳгѳуѳрѳ, урѳсым ѳдыгѳбѳзѳклѳ ѳпсѳлѳѳрѳ? – игѳѳщѳлѳгѳуѳщ Хѳѳрлѳ.

– Нтѳлѳ ѳдыгѳ Сержѳк щѳлѳ, унѳжѳн?

– А-ѳ, – ищѳлѳщ и ѳлѳр Хѳѳрлѳ. – ѳбы и цѳлѳ дыдѳр Сѳрѳжѳдѳнщ, Бѳжѳкѳѳѳхѳ ѳѳщ. Кѳѳсым пѳлѳѳгѳунщ.

ѳбы хѳтѳ бѳѳм зѳгуѳр кѳѳтеуѳлѳщ, Хѳѳрлѳ жѳрѳ ар ѳуѳхѳщ. Кѳѳщѳлѳхѳѳ лѳѳ бѳѳѳфѳлѳшхѳур и пѳщѳклѳ фѳлѳцѳлѳ ѳуѳѳм фѳлѳмѳфѳлѳщѳурѳ кѳѳщѳлѳгуфѳлѳклѳрѳ, ѳпхѳѳѳмбѳѳщѳклѳ Натрѳб сѳлѳм ирѳхѳщ, макѳ гѳумѳклѳ зѳгѳѳпсѳѳѳлѳурѳ, жѳѳнтѳлѳм дыхѳщ. «ѳзѳлѳхѳѳр согѳѳпщѳлѳ, дѳ колхѳз тхѳѳмѳщѳклѳр зѳ ѳтѳѳсылѳгѳуѳѳм имѳшхѳм мѳбы кѳѳсхѳуѳшѳм, – ѳгѳпсѳѳсѳщ Натрѳб. – Мѳ сѳ гѳѳсѳм Аѳѳночкѳ жѳхѳуѳлѳр мѳбы хуѳдѳз хѳѳуѳ щѳѳтмѳ, сѳкѳѳсыжѳѳуѳ кѳѳщѳлѳкѳѳнѳуѳщ сѳ». Хѳѳрлѳ псѳнщѳлѳу стѳѳѳнхѳм фѳдѳ ирѳгѳѳхѳѳурѳ ѳфѳхѳщ, ѳдзѳкѳѳщ. Тѳѳу ѳѳбѳгѳуѳѳм Сѳрѳжѳдѳн и пѳщхѳѳ илѳѳ дѳжѳдышхѳур бѳзѳхѳщ. Хѳѳрлѳ зѳ хѳѳѳѳр кѳлѳщѳлѳ цѳѳкѳлѳ жѳлѳху, ѳтѳуѳнѳ дѳжѳдым уѳх-бѳзѳхѳр кѳѳхѳуѳклѳуѳщ. Конѳѳѳк птѳлѳѳклѳмрѳ шампанскѳ ѳбджѳмрѳ, жѳлѳм зѳрѳѳдѳлѳѳм хуѳдѳурѳ, дѳжѳдѳтѳлѳм кѳлѳлѳхѳщ. Натрѳб рѳстѳорѳнѳм щѳ клѳуѳгѳуѳ зѳклѳлѳлѳѳкѳлѳѳ иужѳ, Сержѳк дакѳѳкѳѳ тѳѳщѳклѳ и дѳѳ пѳѳщѳхѳм дѳтѳлѳхѳрѳ, блѳкнѳт кѳрѳхѳщ. Псѳлѳѳ зѳтхѳх итхѳщ, тхѳлѳѳмѳпѳлѳ нѳпѳр кѳѳдѳѳтхѳрѳ пѳлѳѳуѳ зѳклѳуѳѳѳѳлѳхѳѳщ, и ѳпѳ гѳѳмѳшхѳур бѳжѳмклѳ ищѳѳѳрѳ, Хѳѳрлѳ жрѳлѳщ:

– Уѳ мѳ клѳѳлѳндѳрѳм кѳѳщѳѳтпѳпѳлѳѳт.

Щѳлѳлѳр щѳлѳклѳ иужѳ, Сержѳк тхѳлѳѳмѳпѳлѳ зѳклѳуѳѳѳѳлѳхѳѳр кѳѳзылѳѳщѳмѳгѳѳѳщѳѳурѳ Натрѳб кѳрѳѳтѳпшщѳщ:

– Мѳр зѳптѳнѳхѳм уѳ узѳхѳуѳѳ псѳрѳ кѳѳпхѳѳщѳлѳнѳуѳщ, ѳуѳ...

– Сыт ѳбы щхѳѳклѳ сѳ сщѳлѳн хуѳѳр? – щѳлѳупщѳлѳщ Натрѳб.

– Ну, зѳрѳѳѳѳѳщѳ, хѳѳлѳмѳ кѳѳкѳлѳѳѳм...

– Клѳѳѳѳ нѳклѳѳнщ, – пѳщѳщ ѳбы и псѳлѳѳѳм Натрѳб. – Дѳпщѳ?

Сержѳк и ѳпхѳѳѳмбѳѳтхѳур кѳрѳгѳѳлѳѳѳгѳуѳщ.

– Сѳм мѳнѳтхѳуѳ?! – кѳѳзѳфѳлѳмѳхѳнѳу щѳѳтѳщ зѳѳхѳзѳр.

– Сыт щхѳѳклѳ? – ѳргѳѳѳу кѳѳщѳлѳгуфѳлѳкѳлѳщ ѳр и пѳщѳклѳ фѳлѳцѳлѳшхѳуѳтѳлѳм, – сѳм щѳтхѳу...

ѳтѳуѳнѳ махѳѳм бѳзѳм Натрѳб мѳшѳнѳклѳ ѳулѳѳдѳрѳ, пщѳлѳнтѳлѳм дѳлѳѳдѳщ. Склѳдым и уѳнѳфѳщѳлѳ пѳщѳлѳшхѳуѳ дыгѳѳѳсѳ кѳѳзыгѳѳлѳѳѳѳм бѳгѳѳдыхѳѳрѳ, ѳ тхѳлѳлѳ дыдѳр хуѳѳшѳѳщ. Ар зѳѳхѳзѳм кѳѳпѳлѳщ, кѳѳпѳлѳрѳ, и щхѳѳр игѳѳклѳрѳхѳѳуѳщ.

– Дыгъуасэ мыгъуэти щыбжесIар: мыбы фIэкIа тхылъ уимыIэмэ...
– Мэ, – хуишиящ Натрыб Сержик итха тхылъымIэр. – Мыри хъунукъэ?
– А-а, мыр пIыгъ пэт ди фэр щхъэ ипхрэ, лIэун? – кылыдыкIащ завскладым и нитIыр. – НакIуэ, къуэш.

Ар жиIэри складым и унафэщIыр «Схуэгъэгъэжкъым розэу уэ уи нитIыр» уэрэдым и макъамэм щIэфиеурэ бжэр Iуихри, ашык гуэрым иришалIэри, IэпхъуамбэкIэ теIэбаш:

– ЩIэш мис мыр.
– Дапщэ мыбы дэлъыр? – щIэупщIащ Натрыб.
– Дапщэ дэлъын, зыщ.
– Сэ Сержик тIукIэ сыгурыIуащ, – фIигъэнащ завхозым.
– Сэ Къэзэнокъуэ Жэбагъы сыгурыIуауэ шытащ апхуэдэу псынщIэу мылIэну. ИтIани кызэдэIуакъым, зигъазэри лIащ.

– Уа, пыIэ пщхьэрыгъыу улIкъэ уэ? – къэгубжыащ Натрыб. Сэ...
– Зэт, зэт – кыIэтатщ пашIэшхуэм и щхьэр. – Сыту пыIэ дэгъуэ пщхьэрыгъ, слъуши. Мо ашыкыр плъагъурэ?

– Солъагъу.
– НтIэ, мис ар щIэш... уи пыIэр къэгъани.
– Арыншами кызэптын хуейщ уэ ар. Сержик...
– Мыпхуэдизрэ Сэрэждин щхьэкIэ Сержик жыпIэну щытмэ, мы тхылъымIэр зэфIэстхыжынурэ моторри кыптесхыжынуш, сабэр дрепхьей складым и унафэщIым. – Сэ сиIэр уэсташ, симыIэр къэзыбгъэгъуэтыну щытмэ, сэри гугъу сыщIэхьыр сщIэн хуейщ. ПыIэр кысхуэбгъанэм, гъуэгу махуэ, моторыр щIэши щIэкI. Сэ модрей складми сынакIуэу яжесIэн хуейщ адреи хьэпшыпхэр къуатыну.

Натрыб егупсысщ, егупсысри и норкэ пыIэр щIалэ пашIэшхуэм иритащ. МоторитI имышэм председателым дигъэхьэжынутэкъым. Зы пыIэ щхьэкIэ къуажэм зыкыдебгъэхун, апхуэдэ IэнатIэ бгъэкIуэд хъун? КIуэщIрыху, иджыри дыкъэкIуэнуш мыбы, узэрыхуэзэжынур пщIэнукъым.

ЩхьэпщIэу здэкIуа адреи складым щIэт щIалэ хэщIыхьар хьэщIэм быдэу къеплъщ, Сержик итхами къеджэри, ину фиящ.

– Уэт дает, – жиIащ абы, и щхьэр игъэкIэрахъуэри. – Мы къэзытхам нэхрэ нэхьыщхьэжым сигъэгъэтIыIауэкарданищылыщи, абымыщIэууэстыфынукъым... Мыр дауэнобэ, дыкъэзымыгъэщIам дехьыж. Уаеш, – зызэхуешэ щIалэ хэщIыхьам. – Дэнэу пIэрэ къуажэдэсхэм мыпхуэдэ джэдыгу дэгъуэхэр кыздифхыр? Сехъуэпсащ...

– Зым си пыIэр еста къудейщ, – гъумэтIымащ Натрыб.
– Слъуши, давай, карданитху уэстынщ мы уи джэдыгумкIэ.
– Си тхылъым а тхур кызэптын хуейуэ... – къригъэжъат завхозым.
– Зехъэ-тIэ а уи тхылъыр, – IуигъэзыкIащ щIалэ хэщIыхьам. – Е фи председателым хуэхьыжи зыгуэркIэ кыигъэсэбэпынщ.

«Председатель» псалгэр зэрызэхихыу, Натрыб къэкIэзызащ. «Къомыгъуэтауэ уи гупэр мыбыкIэ къомыгъазэ» зэрыжиIар и тхьэкIумэм щыблэу кыщычащ. Джэдыгур псынщIэу щихри, щIалэм хуидзащ.

Ещанэ складым Натрыб и цыджанэ Iувыр шыщахаш, еплIанэ и туфлътIыр, етхуанэм и гъуэншэджыр. Еханэ складым щыщIыхьэм абы и унафэщI лIы фIыщIэ гъумыщIэм Iурылъ «Дипломат» пивэ абджыр кърихьэхьыри, ину кIиящ:

– Вахь! Къуажэ спортсменхэм – физкультура! Е Исраф хъун, сыту майкэ дахэ пщыгъ! Хэт мыр зыщIар?

– Адидас, – жиIащ Натрыб и дзэхэр зэтеуэу.
– Ар хэт, грек?
– Уэ пщIыхунукъым ар, гугъу зумыгъэхь, – ищIащ и Iэр Натрыб – Мэ, мы тхылъымIэм итыр кызэти, майкэр ууейщ.

– Япэ щIыкIэ щых-тIэ.
– Щызох, хьэрэм зыхуэхъун. Фигу вгъэзагъэ, сывупщIэнащ дянэм сыкыщильхуа махуэм хуэдэу. Майкэр абы ирита иужь, свеча щэ ныкъуэ кыIихри, машинэм кыбгъэдэлъэдэжащ, кабинэм псынщIэу зридзэри, и нитIыр кыихуным хуэдэу къеплъ шоферым елъэIуащ:

– Сипсэр къурмэнпхухъу, Хьэжбий, мыси трусиктIэкIур сщамых щIыкIэ, неуэ маржэ. Ди пщIантIэм

уныдэлъэдэжыху, ГАИ дэнэ къэна, езы председатель дыдэр гъуэгум кытеувами, кьомыгъэувылэ.

Машинэм зричри, метр тлощл нэхьыбэ мыклуэу къэувылэжащ.

– Къэхъуа мыгъуэр сыт, Хъэжбий?

– Куэбжэр хуэщлщ. Хъумаклуэм пропуск, жи.

Натрыб кабинэм къелъэри, унэ цыклым щлэлъэдащ. Хъумаклуэ лыжым и пашхъэ иува пцланэм хуэдэ и щыпэлыагъуу кыщлэклынтэкъыми, кыфлэлэуэхуакъым.

– Пропускыр, – жилад хъумаклуэм.

– Сыт пропуск? – мэклэзыз Натрыб.

– Дэпшыр иту. Хуит укъэзыщлам и лэ телъу. Хэти кывитыжын иджы ар, нобэ мэремщ, псори зэбгрыжыжащ. Директорри дэклыжащ, блыщхъэм нэс къэклуэнукъым. Мы уи трусыкым дэдари сыт, тлу?

Натрыб къащтэри, кыщына тлэклур быдэу иубыдыжащ.

– Укъэзылхуам и хъэтырклэ, мы тлэклур кысщынэ, дадэ, – лъэлуащ завхозыр. – Уэ езыр егупсыс, дауэ сэ хъэм сщичын сщымыгъыжу къуажэм сызэрыдыхъэжынур? Емыклур-щэ, дадэ?!

Ауэ лыжъ къэлэбэр щилъагъум, и трусыкыр щимыхыу зэрылэщлэмыклынур хъэкъыу и флэщ хъури, Натрыб, сабийм хуэдэу, гъащ...

ТАНЭ

Лабыхуэ и закѳуэпцІийуэ кѳуажэ гѳунэ дыдэм и деж щыпсэурт. Илѳэс зыхыбл хѳуат абы зэризакѳуэрэ: и щхьэгѳусэ тхьэмыщкІэр, мы дуней хьэхужьыр кѳыгѳанэри, ахьрэтым кІуэжат, ипхѳу нэхьыжь Лалуцэ лы дэкІуэри ежэжати, ухуеймэ иджыпсту кѳурІэным тегъэІэби анэм кѳыбжиІэфынутэкѳым хэтхэми, дэнэ кѳуажэми зэрысыр. КѳуитІ иІэт ХьээрэИлрэ МэчрэИлрэкІэ еджэуи, дзэм кѳулыкѳу щашцІэн яухѳу пщІантІэм кѳызэрыдыхьэжу, я жэмыжьыр кѳралѳэфажьэри фІрагъэгъэжыжащ, тхьэлъэІу ящІщ, пщэдджыжьым я шумэдэнэ зырызыр кѳащтэри, макІуэ-мэлъей, екѳури хыхьэжащ. Къэлъыхѳуэ иджы ахэр: Налшык щыІэ, Москва кІуа, Тырнаузым щылажьэрэ, толькѳуным щІиупскІэу тенджызым тет? Иджы щІалэгъуалэр здэщыІэр кѳыпхуэщІэнкѳым езыхэм кѳамытхмэ, е кѳэкІуэжу укѳамылѳагъумэ. Лабыхуэ и бынхэм апхуэдэ хьэл яхэлътэкѳыми – и закѳуэт.

Мы дунейм Лабыхуэ гуфІэгъуэу иІэр зыт: жэмыжьыр кѳралѳэфажьэу щыфІагъэжыжам кѳыхуэна шкІэ натІэ фэкѳу цыкІурат. Е зи гуащІэр ин, пэжу кѳыщІэкІынщ Іэщми дахэ кѳахокІ жыхуаІэр. Сэлэт письмо щимэм ещхьыркѳабзэу и натІэ цыкІур фэкѳуу, езыр дэп маскІэм хуэдэу плъыжьэрэ, и фІалъэ лъакѳуэ ижьымрэ и кІэбдз лъакѳуэ сэмэгумрэ лъэкІэным деж бинткІэ япха фІэкІа умыщІэну хужьыбзэу... Пу, мэшэлэхь, нэ тумыгъахуэу уеплъыфынутэкѳым а псэущхьэ тхьэлухудым.

Пэжщ, иджы артанэ мыжьмыщІэфІхуащ, зэрыжаІэу, игуп хыхьэгъуэ дыдэщ, ауэ, итІани, и дахагъэр фІэкІуэдакѳым. Уеблэмэ нэхь зилъэщІащ, и кІуэкІэр гуащэ кІуэкІэ хуэдэщ, псы кѳудей ирифынумэ, и щхьэр пхуригъэзыхынукуѳым, пэгуныр хущІэпІыгъэурэ ебгъафэм сщІэркѳым армыхуамэ. Кѳуажэ псом яхуихѳумэ. Даут бэлыхь щІызытригъэль гуужьыр Лабыхуэ и натІэхур илѳэгъуа нэужь хьийм йокІ, ауэ, неІэмал, фызым танэр Іэхуэм игъакІуэркѳым, мывэ сэрейр гуум хуэкѳутэркѳым.

НтІэ, иджыблагъэ, махуитІ-щы хѳуами арщ абы лъандэрэ, Лабыхуэ и натІэхум и бжъакѳуэм фэ вытІощыщІэ гуэщым фІэлъыр ирищІэри, Даут и деж ишащ. Куэбжэм пэжыжьэу танэр ирипхри Лабыхуэ гуур зейр кѳриджащ.

– Мыр сыт, Лабыхуэ, – егъэщІагъуэ Даут, – сытым укѳытхуихьа? НакІуэ, неблагъэ, и цІэмкІэ соІуэ, гъэлъэхѳу пхуэдмыукІмэ.

– Уи гъэлъэхѳури тхьэм игъэбагъуэ, Даут, – зигъэщэныфІэу и щхьэр ирехьэх Лабыхуэ. – Тхьэ дыдэ, ІуэхушхуэкІэ сыкѳыпхуэкІуатэм. ЦІыхухѳу дэскѳым си пщІантІэми гугъу Іей сохь, тхьэ. Ярэби, Даут, ди мыст сабий хуейт.

– Дауэ жыпІа? – кѳыгурыІуакѳым лІым. – Хэт сабий, хуейр?

– Мыст, на-а...

– НтІэ, ар сабий хуеймэ, си деж уэ щхьэ укѳэкІуа? – и фІэщ хѳуркѳым лІым зэхихыр.

– НэгъуэщІ къэзгъэкІуэн сиІэ мыгъуэкѳым, – нэхъри ирехьэх и щхьэр фызым. – Уэ уощІэ, цІыхухѳу ди пщІантІэ дэмысу спІащ а цыкІур. Тынш уфІэщІрэ уцІыхубз закѳуэу, зыкѳыпщІэзыгъэкѳуэн уимыІэу, дунейри Іей хѳуащи уэрамым дэбгъэкІ мыхѳуу, утеплъэкѳуclamэ, япхѳуатэу яшэнкІэ тІэу еплъынукуѳым, утеубгъуауэ ар кѳэбгъэхьуну?

– Сыт щхьэкІэ, ар яшатэкъэ? – щІоупщІэ Даут.

– Хэт, на, яшэнур? – кѳоплъ абы Лабыхуэ.

– А мыст, зиунагъуэрэ.

– Уи деж кѳэсшауэ аращ, зи гъащІэр кІыхь хьун Даут. КъыздэІэпыкѳу, жэнэтыр псэупІэ зыхуэхьун.

– Нэхь хуэмыІуэу жыІэ, укѳэзыгъэщІар пщІэжмэ, – мэлъаІуэ Даут унэмкІэ плъэурэ. – Зэхэбгъэхынщ мо унэм щІэсым. Къэбгъуэтаи зэман.

– Сыт щхьэкІэ, на-а, – йобгъэрыкІуэ Лабыхуэ, – мобдей епхауэ кІэрытыр мазибл хѳуащ, тІасэ. Ар мы гъэм бгъэуэ къэзгъээнэнкІэ Іэмал иІэкѳым. Гъэш ткІуэпс си унэ щІэмыту дауэ сыпсэун, на-а.

Даут бжыхьымкІэ плъэри, абы епхауэ кІэрыт натІэху щилъагъум, зэуэ кѳидыхьэшхыкІри, и пашцІэ цырхьыр ІэпхѳуамбэкІэ ирилъэщІэкІащ.

– Уи лъапсэр убагъуи уэ, – жиІащ лІым, и нэпсыр илѳэщІыжурэ. – Іэхуэм шэ, мыбы щхьэ кѳэпша ар?

– Сыт щхьэкІэ, уэратэкъэ ар...

– Хьунщ, хьунщ, – жиІащ Даут, – кѳызгурыІуащ, Іэхуэм шэи хэутІыпщхьэ.

Танэр Іэхуэм хигъэхьа нэужьщ Лабыхуэ псори кѳыщыгурыІуэжар. Ар ину кѳидыхьэшхыкІри, жиІащ:

– Е зи гуащІэмрэ гущІэгъумрэ ин, сыту акѳыл пхэнжыщэ мы цІыхухѳухэр. БгъэныщкІуу я жьэм

жъэдумылъхъауэ къагурыӀуэнукъым Ӏуэхур зытетыр. Дыдейжъ мыгъуэри ещхьыркъабзэу тхъэкӀумэ Ӏувьжъу цытащ.

ЛЫЩІЭЖ

Щэбэт пщэдджыжьым ещанэ сменэм сыкыкыжри, шэджагъуэнэужь пщондэ сыжеяуэ, «хырыхъ» макъ мыухыж гуэрым сыкыгъэушрэ сыкыапльэмэ, ди джэду гъуабжэжьыр си плэ лъапэм кытесщ, лъакъуэ сэмэгуклэ и напэр етхьэщри. «Гъуэгу мыгъуэм уижэ уэ щхьэгъафлэр!» – жыслэурэ сыкызэфлэтысхьаш, селэбыхри, ауэ кыщыт си вакытлым языр кэспхьуэтащ. Ар си къару кызырихьклэ езутыпщаш. Арщхьэклэ, джэдум темыхуэу, хьэкум тет пастэпс шыуаным хэхуаш. Абы ирихьэлэу «шыгъащтэр» кыщлыхьэжри, «зыкызыиупсеящ»: «Жылэллыр куэд щлауэ къаз, джэд якулри пщлантлэм дэтщ. Пщэдей тхьэмахуэщ, цыхухуэ!.. Мы уи вакъэри щхьэ мыбы къэса?.. Зыри сыхуейтэкъым, зэран умышуу цытамэ!».

Арати, ари зы пщыхьэщхьэти клуэдащ. Дэни кыиуклэ щлэклуэтэн джэдури. Щыс иджы, вакъэр гъушыжыху. «Шыгъащтэм» дунейм тетыр кыбжурэ, пастэпсыр щихри ирилутыжаш, си вакъэ псыфыр бжэгъу щхьэклэм флильэщ, кысхужимылэ щымылэу сумкэ кыищтэри тыкуэнымклэ иунэтлащ. Джэдуужьыр си гъуэлыплэ щлагъым кыищлэтысхьэжауэ «хыр-хыр» желэри щлэсщ. «Мафлэм уис, – сыхуохуэщлэ сэ абы, си лъэпэдитыр лъакъуэклэ кэслыхьуэжурэ, – узэрыугъурсызыр ищлэрти аращ уэ бегъымбарыр кыштеплэ щлэмыхуар. Ныщхьэбэрей тхьэмахуэ пщыхьэщхьэр хэбгъэклуэдащ». Си лъэпэдхэр си лъакъуэм кысхуфлэмыганэурэ, нэхьри адэклэ щлэзгъэклуэдащ. Лъэнклэплэ пщланэ цыбэр абы кышцеслэфэклыурэ сыщылыхьуэм, тхьэм ещлэ ар мо джэду джаурым кызырыщыхуар, «няу-у-у!» жилэри, си лъэпхуамбэшхуэм и дзэ жанхэр кыхиуклащ. «Уэ-уау!» – сыкыйуэ сыкыщылытэщ, си нэм лъы кытэлыдауэ сыпхуэри, хьэкущхьэм телъ пэрылэбэр кэспхьуэтащ, ар къарууэ силэмклэ зысшэщри, гъуэлыплэ щлагъым щлэзутыпщхьаш. Пэрылэбэр сутыпща кыищлэклынтэкъым – «дзыргъыргъ» макъ шынагъуэр кышчылауам: компот ярыту абы «шыгъащтэм» щигъэува банкл кьомыр маклуэ-мэлей! Компотыр унэ лъэгум кыльэдащ, толькун кыргыэщлэ. Джэдур щхьэхуэ гъуэлыплэ лъабжэем кыищлэжри, бжэмклэ зидзащ. Ауэ ар хуэщлат. Пщланэпэм дэт шифонерым и бжэр ныкыуэлхти, гъуабжэжьым абы зыдидзащ. Сэ сыпхуэри шифонерыбжэр сызэрифлэщклэ щездзылэжым, гъуджэшхуэ хэлъыр щашэри, тхьурымбэр щхьэщыту пэш лъэгум щызежэ балий компотым хэлъэлащ.

«Няу-у-у!» – зыхызох сэ псэушхьэ джаурым и макъ. Шифонерыбжэр лэ лъэныкыуэклэ клэрыслыгъуэ сыкыолэбэри, стлэлыщхьэм телъ сэ эщлэлыклар кызоштэ. «Уи клуэцлыр кысхыни, хьэ ныбэм кыкыла!» – дамэдазэ сощл бжэр, гъуабжэжьыр здэщысыр зэзгъэлыагъуу, уащхуэдэмыщхуэу сепыджыну. Сыкыуэпллыну си; щхьэр щысхьым, – «гъаргуэщ!» – къару лъэщклэ бжэм кьоуэри джэдур зблэцлэфт, си натлэм кытехуа удыным сегъэцлэнтхуэри лэ лъэныкыуэклэ слыгъ бжэр си гущлылум кыхуэжу утыкум сыкыоуклэри, компотыр унащхьэм нэсу блыным езутхуэ. Сыкыэтэджыжыну сыкыщелэм, си лэгур гъуджэ кьутахуэм кызыэшлэгъэху, лэпхуамбитл дэхуэну. Гъуэцэу си щыгъыным зы луданэ хэлъыжкыым, си натлэр, къаз джэдыклэ хуэдиз хьуну, кытетлысхьаш.

«Шыгъащтэм» хьэкущыкыухэр ирилэщлыжу стлэлыщхьэм телъ хьыданымклэ си лэгу улэгъэр сопхэри, блыным флэль фочыр кыфлызох, дыгъужь кызыраукл шэм хуэдэу тлу изолъхьэри, джэдуужьым сешаклуэу щызоштэ. «Няу-у-у!» – зыхызох диванымклэ кыиуклыу. Абыклэ си фочыпэр щысшийм, джэдум зыкыелэтри телевизорымклэ малъэ, сэ шитлымкли сызэдоуэри... сом щих есту быным кьахуэсщэхуа магнитофон щлэрыпсыр «ургъыз!» – хьэбэсабэу зыхызокутэ, гъуэзыр кыкыуэцлэхуэ! «А, нэхыхьыншэу кьалъхуа!» – жысолэри, фочыр сервантым кытетлысхьауэ зигъэбжыжу кытес гъуабжэжьым изоутыпщ. Игъащлэ лъандэрэ «шыгъащтэм» зэхуихьэса хрусталь хьэкущыкыуэ эщлэлыдэр – «гъыргъыргъ апщый!» зэхолъалъэ. Гъуабжэжьым зыкыедзри си дамащхьэм кытольэ, уафэхуэапсклыу щхьэгъубжэм дэлыну зедз. Сэ абы зыкылэлызоштэри... гъуэлыплэ натлэм си натлэр кысхуэзэгъуед. Си нэр мэутхуэ, пэш клуэцлэри, щхьэгъубжэм кытес джэдури мэклэрахуэ, сэри си щхьэр абыхэм я гъусэ мэхури – «гъаргуэщ!» – унэкум сыкыоджалэ.

– А сэ сылэ мыгъуэу сызэгъэжащэрэт, – зыхызох «шыгъащтэм» и макъ, – кыищыщлар, сыт, на? Хэт мыпхуэдэу узэхэзыуклар, сыт хьунщлаклуэ мыгъуэ мыбы кыищлыхьари?

– Няу-у-у! – зэлурыбзаеу кыдоплэ щхьэгъубжашхьэм тес джэдур. Сылэбэрабэурэ кыслэрыхьа сэ защлэлыклар абы изоутыпщ. Сэм щхьэгъубжэнэр пхехри, дыгъэ кьухьэм пэлыду бжэлупэм зыщыхесэ. Джэдур щхьэгъубжэм долъри мэбзэхыж. Сэ пщлантлэм сыкыдолъадэри, шэщи гуэщи кызгъанэркыым. Кызыгурылуэжи, зыхэсхьэжи, зыхэсщлэжи щылэкъым. «Силь сщлэжын!» – аращ сызэзыхуэр.

– Къэхуа мыгъуэр сыт, лы махуэ хьун? Къэувыли, мы уи натлэр сыгъапхэ, пщлантлэ псор лыкыпсыкл пщлащ, – мэлъалуэ щхьэгъусэр.

– Няу-у-у! – кыщокИй гъуабжэжыр ди кхъужьейжым и щхъэкІэ дьдэм. Аргуэру зэІуробзае, кысщыдыхъэшхыу фІэкІа пщІэнкыым. Сэ си фэр кызокІуэкІ, си лъыр кызэщІокъуалъэ.

– А-а, мылхуэс! – Іэщхъэ псыфымкІэ си натІэм кьежэх лъыр си нэкІум цызэхызоцІалэ, зызочри кхъужьейжым сыжбэхолъадэ. Іэбжбанэу сиІэр хэзукІэурэ дакыкыэм жыг щхъэкІэ хъринэм сыкъохутэ. «Мис иджыщ!» – жысІэу гъуабжэжэ деж ІитІкІэ сыщыпхъуэм, ар малъэри адреЙ жыг щхъэкІэм толъэ, сэ сызэпхъуа къудамэр – щІыкыкы! – кыфІощІыкІри... хъинтІрэ-хысэу укъехуэхынумэ, кьеблагъэ. Си джажэналыщыр – мэхь-мэхь, си шхулъэ ижыр – щІыкысыкъ, си дзитІым укІэлъыпсэу.

ПсынщІэ дьдэу «скорэр» къраджэри кызэплъащ, мастэ кысхаІуащ, садыжащ, си джабэ ижыр яшхаш, зыгуэрым сытрагъэгъуалъхъэри унэм сыкыщІахаш, сьмаджэщым сашэну. Машинэм, срахъэлІэри ауэ сагъэуващ, бжэр Іуахыну. Си лъэпхъуамбэжыакІэм деж цыщІэдзауэ си щхъэпхэтІыгум нэс кызэмыуз си Іэпкыльэпкыым зэрыхэмылтым сегупсысу сыздэщылтым, си тхъэкІумэІупсыр иричу зэхэсхаш: «Няу-у-у!». Сыплъэмэ, джэду гъуабжэжыр ди бжыхыым кытетІысхъэжащ, бжэгъум фІэль си вакъэм кыбгъурысу, къэхъуа псомкІи арэзыуэ зыІурыбзаеу. Сэ сеплтыхри, кысІэрыхъа мывэ дзакІэ жаныр сызэрифІэщкІэ джэдум езутІыпшащ. Ауэ дэнэ шыІэт! Джэдур гъуабжэгъуэщү бзэхаш, шэдым хэхуэу си вакъэр кыфІидзри.

ЖЬЭ НАХУЭ

Зэлушлэр и клэм нэблэгъат, кызэхуэсахэр хушхьэрт, щатэрт, собранэм и секретару хаха Сурэти, колхозым и сурэттех Клэбышэ куэд шлауэ зызэклуэцйлъхьэжри клуэжати, кыфлэлуэхуж щымылуэ, зыгуэр жьлэн зэрыхуейм щхьэклэ зыгуэрхэр жалэну кьэпсэляплэм кыххьэхэм жалэр имытхыу щыст, и нэ лъэныкьуэр етлуанэ хозяйствэм и унафэщл Бемырзэ теплъызауэ. Бемырзи флуэ ишлэрт Сурэт абы нэ лъэныкьуэклэ кьеплъа нэужьклэ гувауэ я деж зэрыклуэжынури, ревкомиссэм и председателым епсэлылларей зишлэрт, зэлушлэм кьеклуэллахэм яхэс и щхьэгъусэм луэхушхуэ илэу зыкьригъэлабгун мурадклэ. Зэманри хэклуэтат: бгъум флихуауэ пщым теклуэрыхьырт, апхуэдизрэ зэлушлэ мыбы щеклуэклауэ зыми ишлэжыртэкъым.

– Нтлэ, ныбжьэгъухэ, – кьэтэджащ колхозым и председателыр, кыкклэлыклуэ кьэпсалъэр кьэпсэляплэм зэриклыжу, – зэманри хэклуэтащ, цыху пщыклуэху кьэпсэлящ, иджы Тлэмаш жэрдэм кыхилъхьащ кьэпсэлыныр абдеж щыщыдгъэтыну.

– Хэслъхамэ, азалыхьыр нахуэу згъэпцлаи! – кыщылыэтащ етлуанэ гъэш фермэм лэхуэу щылэ Тлэмаш. – Ар нэхъ жэрдэмти!

– Тлэмаш, пщэдей лэжьэгъуэ махуэщ, – кьоплъ абы председателыр. – Дэ псори дешащ. Уэ упсэлыэнумэ, еуэ, псалъэ, уэ зым дынодэлуэжыфынщ.

– Уа, Хьэжмудар, – худоплэей Тлэмаши председателым, – дэ мыдэ дызэрыт зэманыр уи деж нэсауэ фэ птеткъым. А зэман блэклам и кьапхьэным быдэу уиыгъ си гугъэщ иджыри.

– Уэ уи дээр луиуда а блэкла зэман жыхуэплэм? – кыххуэдзэлэшхаш председателыр.

– Си закьуэу щытамэ, щай флыцлэжью кьиздзэнтэкъыми, кьэралым и щхьэузыхьщ жыслэнти, сытлысыжынт. Дэтхэнэ зы революцэми, Хьэжмудар, уэ флуэ уошлэ, улажьэурэ шлэныгъэ нэхьыщхьэ зылэрыбгъэхьащ, дэтхэнэ революцэми-тлэ жьыр, зыхуэмеижыр, зэран кыххуэхьур екьутэр. Дэ нобэ тлабгъур, дызыхэтыр революцэщ, председатель. Уэ сыт...

– Иэщэ кьащти кыдыхьэ-тлэ уэрамым, – нэщхьыщэу кьеплъащ лэхуэм председателыр. – Пщыклубл гъэм щыла революцэм Къамылхэ фи лъэпкъым щыщ щыхэмытаклэ...

– Абыи хэтащ, ноби хэтщ, – кыклуэтыркъым Тлэмаш. – Ауэ нобэ дэ лэщэ дыхуейкъым. Нобэ дэ ди лэщэр луэхуш, пэжыгъэщ. Уэ а псори, япэхэми хуэдэу, «мыр тцлащ», «мор тцлащ», «мор кьытетхаш» псалъэ зыри кызырэмыкълэхэмклэ зэфлэбгъэклыну яужь уитщ. Сэ сыхуейщ мы ди зэманым еклуэклэ луэхугъуэшхуэхэм егъэбыдыллауэ иджыпсту колхозым иригъэклуэкла, иригъэклуэклэ луэхугъуэхэм пыухьыклауэ укьытхутепсэлыхьыну.

– Уэ ухэт, Тлэмаш? – зэлохэ председателым и гукьыдэжыр.

– Сыцлыхуш, – кыклуэтыркъым Тлэмаш.

– Хьэуэ, аракъым сэ сызыщлэупщлэр. Колхозым ущыхэт уэ?

– Сыщылэхуэщ.

– Нтлэ, уи лэхуаплэ ис. «Блэкла», «щыла»! Уи жьэр зэтепли, цлутл жумылуэ щыс. Ар уи дежклэ нэхьыфлщ.

– Си жьэр уэ зэтымплэ, Хьэжмудар! – губжьащ Тлэмаш. – Куэдщ ар зэтеплауэ зэрыщытар. Уэ, дауикл, а «маржэ»-р нэхъ кьэпщтэну кышцлэжынт дришлэбгъэпхуэну.

– Иейуэ ушлэпхуэнт уэ, – кыххуитлащ и дзэлыфэр председателым.

– Дышлэпхуатэкъэ? – захуегъазэ Тлэмаш кызэхуэсахэм. – Жыфлэт, жэмхьэт, дышлэпхуатэкъэ? «Маржэ, ишлэ гъэм ди цыхухэр коммунизмэм щыпсэунуш», – жалэри дышлэпхуэри, дэнэ дынэса?.. Канадэм, Хьэжмудар... Гъавэ щэху. Пэжкьэ? Е кьащтэ ди лэщым и луэху. Сыт щыгъуэ кышцыхуар адыгэ унагъуэ зы жэмыжэ имылуэ? Шэри, шхури, шатэри ди тыкуэнхэм шлэзу шлэлыну жалэри жэмыжэ зырызыр шлэдубыдэжауэ щытакъэ?.. Зэ умылашлэ, Хьэжмудар, абыи сынэсынуш. Гъэшхэклэр пудыжью, пэрыхьэту фышлэнуклэ, хьуплэ лъэпкъ фыхуейкъым жыфлэри ди хьуплэр ди щхьэгъубжэ лъабжьэм кьеуаллуэ кьеввылакъэ, жэмыжым и щхьэр бом кышцлэжэжамэ, колхоз гуэдзыр плэтлравэ уошлэ жытлэрэ гуахуэклэ деуэрэ шлэтхуэжу? Абы щхьэклэ ди гъэшыр нэхьыбэ хьуа? Хьэмэрэ ди лэщ бжыгъэм хэхьуа?.. Апхуэдизклэ хэхьуащи, унагъуищэм жэм щэ ныкьуэщ кьахуэнар. Иджы ахьшэ кьэралым кьыдитурэ жэм кьыдошхуж. Жэмыр кьэтцэхужынт, хьуплэр дэнэ кышцыпщэхуыну?

– Жиэнщ иджы флы лъэпкъ ди гъащлэм хэмылауэ, – гъумэтлымащ председателыр. – Яхэплъэ мыбы кызэхуэсахэм, абыхэм орденрэ медалу яхэлым, щыхь тхыль колхозым кьратам...

– Дауикл, – мащлуэ пыгуфлыклащ Тлэмаш, – орденрэ медалклэ зыри кьытцлэрыхьэнукъым. Ауэ

зи дамыгъэхэр зыхэзымылхъа куэди шлэсщ мыбы. Псалъэм папщлэ, мо Дыжь Къарней. Илъэситлым орденитл хэфлхъащ, а илъэситлым флэкла и гъащлэм колхозым зы чымпэ кышцилэтакъым. Пэжкэ, Хъэжмудар?.. А-а, зыри жыплэркъым, пэжщи. Орденитыр ефтщ, партым хэвгъэхъэри, кызылукла заготбазэм вгъэклуэжаш заготовителу. Хэт фейдэр зейр: колхозыра, хъэмэрэ Дыжьыра?.. Мис араш-тлэ. Фэ, итлани, илъэс лэджэклэ мобдеж лозунг флэвгъэлъащ: «Экономикэр экономнэу шытын хуейщ», – жиуэ тету. Ар метр пщыклуэху зи кыхъагъ щэкл пльыжым тетхауэ. Дапщэ кэрал псом щэклыу абы щхъэклэ ягъэклуэдар? Сыт абы тетхами кыкларэт? Экономикэ шылэ мыэкономнэу, хъэмэрэ мыэкономнэм экономикэ зэрыпщлынури сыт? Пхэр пхъуэ, гъушлыр гъушлу шытын хуейщ жыплэнри, ари – тлэри зыщ. Итлани ар ди лунэтелу сыт хуэдизрэ еклуэкла? Жьыми шлэми жытлэу!

Земаныфлаш ар, Хъэжмудар. Орденыр узыхуейм епту, медалыр адрей-модрейхэм лъыбгъэсу, а псори мазэм шлэгъуклэ фтхъэшлу псы луфэм фылу су шыщытар. Тобэ, ауэ узэплэклыжмэ, сыту гъэшлэгъуэныщэу еклуэкла мы дунейр! Кэрал псор зы фадафэ лэнэ бгъэдэс хуэдэт. Цыхуипщлэ лажьэу губгъуэм шыплъагъунутэкъым. Къыдэкларти клуэдхэрт. Хэт мэз шлагъым, хэт нарыху лъабжэм, хэти псы луфэм зэхуэжуху шызэхэсхэт. Нэхъыжи нэхъышци, нэхъышхы нэхъ лъахъши. Узыдефэм «клуэи лажьэ» пхужелэжырккъым, «уемыфэ» псалъэм и гугъу шлэххэнккъыми. Мис араш, Хъэжмудар, а кыббгъурыс Мулид, ревизионнэ комиссэр, шлпхутемыгъэклари, шлитумыгъэклари. Фыуэ уошлэр къуажэм зэраужэгъуар, зэрымылажэр, зэрыхъэрэмышхыр, итлани пльыгъ жылэр кыппэмылэщу. Сыт шлэпльыгъыр? Ушошынэ, узэрыдефэр, узэрыдэшхэр къэувынурэ жиуэжынуци.

Председателыр жэгундэм хуэдэу пльыжэ къэхуаш. Ревизионнэ комиссэм и председател Мулид хуэмурэ зыкыиэту шлидзат, и джанэ лэщхъэхэр дрихъейуэ, ауэ Хъэжмудар и лэ лъэщыр абы и дамэм трилхъэри, игъэтлысыжащ.

– Уэ пхуэдэхэр, Тэмаш, шэщлрэ блы гъэм ирагъэсыклыу шыташ и унэцлэмклэ емыупщлу, – къэлыдыным нэсащ Хъэжмудар. – Уэ партым и политикэм и бийуэ уопсалъэ, абы упэщлоувэ. Уиплытынщ, тхэмышклэ.

Тэмаш, зыри къэмыхъуа хуэдэ, залыр кызэхиплхыхыри, нэхъ шабэу зэрыпсэлъэным хушлэкъуурэ, и лэпэхэр шлэгъашэурэ кыргъэжъащ:

– Япэрауэ, Хъэжмудар, сэ партым и политикэм сыпэщлэувэркъым, абы и политикэр зышлэри зы цыхуккъым. Сэ нэхърэ уэ унэхъыжыми, уяпэ сыхыхъащ сэ партым, и политикэри нэхъ кызгурылэу си гугъэщ. Етланэрауэ, «Жэм лъакъуэ шклэ иуклырккъым», – жиаш пасэрейм, анэм и бын иуклыжырккъым. Ещанэрауэ, ныбжэгъухэ, а нелэ жыхуэсла, иджыпсту еклуэклэ революцэм и лэнатлэм луигъэклэры мылэжэф унафэщлэхэм я закъуэккъым, атлэ гу шлылэ, псэ флей зилэ, цыхухэр зэхэзымышлыклэ унафэщлэхэри луегъэклэ...

– Сыт мы гъуамэм кыиухар? – ехуэцэцащ Хъэжмудар парткомым.

– Классипщлэ.

– Аркъудей?

– Заочнэу йоджэ.

– Дэнэ шеджэр?

– Москва.

– Зыхуеджэр сыт?

– Ветеринару.

– Нтлэ, щхъэ лэхуэу тлыгъ мы тройкистыр? – губжаш председателыр. – Апхуэдэ былымэм ебгъэклуалэ хуэрэ?

– Сыт щхъэклэ? – кыгурылуаккъым парткомым.

– Зи щхъэклэр шлэлэнщ уи жэмхэм шэ тклуэпс къуамытыжу хъумэ. Немедленнэу зав. клубу гъаклуэ. Апхуэдэжэ зэщлэзых узыхуэмейщ.

– Зав. клубыр дэнэ схыну? – къэгузэващ парткомыр. Ар абы и щхъэгъусэм и дэлхут.

– Библиотекаш шлэтыр шлэдеймышклэ декрет маклуэ жиуэ, абы дгъэклуэнщ...

Председателырэ парткомырэ зыхэт луэхум Тэмаш зэщлэплъауэ жиуэ кыхишащ:

– Тхы, Сурэт! Къуажэ зэлушлэм унафэ кышцащ:

– Ей, Тэмаш, шлэмыгъатхэт иджы, – кышчылэташ Хъэжмудар. – Жыплэнур жыплэм, клуэи тлысыж. Сыт унафэ, хэт къэзыштар?

– Къуажэ зэлушлэм. Мис мыбдеж шысхэм.

– Сыт шыгъуэ?

– Фэ тҮри физэпсэлъэху. Іэ яІэтыжаш, ухуеймэ. Тхы, Сурэт. Къуажэ зэІушІэм унафэ къиштащ: Япэу – нобэрей ди гыашІэм кыгъэувауэ къэралым щекІуэкІ зэхъуэкІыныгъэшхуэхэм къемызэгъ Іуэхугъуэхэр зэрилэжъым кыыхэкІыу колхозым и правленэм и председатель Гумыдэ Хъэжмудар ДжэбрэІил и къуэм а къулыкъур щхъэшыхын...

– Фыхуиткъым!! – зэрифІэшкІэ ІэштІымкІэ стІолым еуаш Хъэжмудар.

– Дыхуитщ, Хъэжмудар, – жиІаштІэмаш. Залым щІэхсэм захуигъэзащ: – Колхозым и председателу хэфхыну жыхуэфІамкІэ фыарэзы?

– Дыарэзыщ!

– НэхыфІ дыхуейкъым!

– Фыхуеймэ, иджыри зэ Іэ тІэтынщ! – зэрогъэкІий лъэныкъуэ псомкІи.

– НтІэ, Бэвыкъуэ ТІэмаш Цу и къуэр колхозым и председателу хахыну арэзым Іэ фІэт... Мис, президиумым исхэм нэмышІ псоми яІэтащ. – Ар псынщІэу псэлъапІэм кыикІри, Хъэжмудар бгъэдыхъаш: – Хъэжмудар, моуэ нэхъ ибгъумкІэ къэтІысыт. НтІэ, ныбжьэгъухэ, нобэ кыщыщІэдзауэ дыгъуасэ дызэрылэжъам хуэдэу дылажъэ хъунукъым...

– Илъэс дапщэ хъурэ а щІалэр? – еупщІаш районым кыикІа хъэшІэр.

– Нэгъабэ дзэм кыикІыжа къудейщ. Пэцанщ, итІани абы зэІищІам еплъ. Хэт сыт хуейми ищІэу дыкъэнащ, – гъумэтІымащ председателыр.

– Сыт щхъэкІэ, щІалэм ямылей лъэпкъ ищІакъым. А сэ слъагъум чыным хуэдэу фыкърихуэкІыну кыщІэкІынущ. Фымыбэлэрыгъ.

ДЕПЛЫНЦ ТЕКІҮЭМ

Сэ махуищрэ жэщитІрэ хьуауэ сыжеякьым. Сыжеин дэнэ кьэна, ерыскьы си джийм ехакьым. Ерыскьыми удэкІуэтэнт. Дохутырхэм зэрыжаІэмкІэ, цІыхур мышхэу... Махуэ дапщэ жаІат иджы ар?.. Тхэмахуэт?.. Ну, сытми, цІыхур мышхэу куэд Іейрэ псэуфынуш. Лъэбакьуэ уэзымыгъэчыну, псым кьыхадза бдзэжьейм хуэдэу, уи жьэр ушІауэ укьэзыгъэнэнур сыт? Егупсысыт фІыуэ, ущымыуэт. Гъэхьейт а уи щхьэ кьупщхьэм кьеныкьуэкьу куцІыр... Нэхьри щІэгъэІэт... КъэпщІам, тхьэр нахуэу согъэпщІ! Уэ пхуэфашэу, уи щІэныгъэри, акьылри, зэфІэкІри, симукІытэу жысІэнщи, уи гупсысэри зытеухуар, зыхушІэкьуар арауэ зы лэжыгъэ гуэр уэ пфІахрэ нэгъуэщІ зыгуэрым, теплгы нури имыІэу зы нэцІуцъж цІыкІу гуэрым иратмэ, уэт зэгуэудыгъуэ, уэт зэгуэщэщыгъуэ! Мис абдежыраш сэ си лъыр кьыщывэр, си фэм зыщихьуэжыр, Іэл сыкьыщыхьур.

Ди отделым и тхьэмадэр щытрагъэкІам щыгъуэ, хэт мы республикэм абы сэ самыгъэувыну зи гугъар? ТелефонкІэ кьекІэпсауэрэ кьызэхьуэхьутэкъэ, си Іэр кьакьузурэ Іэгур лэрыгъу яшІатэкъэ, сэри си фІэщ хьужауэ, зы джэдрэ шагьыр фальэрэ хэскьуатэкъэ? Хьэмэрэ абы ягъэува, дунейм езыр тетыхукІэ отделым и тхьэмадэ дэнэ кьэна, дзыхь пщІыуэ кьуажэм бжэныхьуэу къапщтэ мыхьун Хуэмгъуэт нэхьрэ сынэхь хыхьэхэкІтэкъэ, иІэ дипломым хуэдэ сиІэтэкъэ, си урысыбзэр кьекІутэкъэ, зыри мыхьуми, сынэхь бжыфІэтэкъэ! А зи щхьэцищ кьэнэжар яубыдауэ дралъэфей Хуэмгъуэт иджыпсту бзэрым тегьыхьы «пэчом» зэрыжаІэ ищІаркьым.

Сэ сыщІызэгущэщыр зыщ: сыт нэфІ-нейкІэ кьулыкьур щІэбгуэшыну? А Хуэмгъуэт жыхуэпІэм мазэгъуэ жэщым пщІыхьэпІэу иІагъутэкьым апхуэдэ лэжыгъэ кьыхуагъэфэщэну. Араш псым уимытхьэлэн щхьэкІэ и Іэр кьыпхуэзышиин зыгуэр уиІэмэ. Іэмал имыІэу щыткьым ар уи анэ кьильхуауэ е уи Іыхьлы гьунэгъу дыдэу щымытынкІэ. Нэхь лъэщ дыдэр, уи щхьэгъусэм и дэлъхум е и Іыхьлы гьунэгъумэщ. М-м-м, мис ар лъэщщ. А Хуэмгъуэтыжыр ауэ сытми дэбэкьуея уи гугъэ абы нэс. И фыз Іушэм и дэлъху мо мыстым щылажьэр кьэІэбэри дрилъэфейш. Зы шынагъуи хэлъкьым. Мор Лыубхэ ейш, мыр Убалъэхэ кьахэкІаш. Гурышхьуэ кьудей ящІынукукьым, и Іыхьлыуэ я гугъэххэнукьым. Іуэхур зэфІагъэкІш, Іэгулэгъу зэхуеуэжри, дэ тхуэдэ дэнэ щыІэ жыхуаІэ щІыкІэу, зэбгрыкІыжащ. Пэжщ, зэбгрыкІыжын и пэкІэ зы щынэ цІыкІурэ абы декІун фадэрэ «жыгъыб» ящІри, айдэ маржэ.

Мис уэ укьызоупщІ: «Сыт абыхэм уи Іуэхуу хэлъыр?» – жоІэри. «Сыт щІыхьэмылбыр», – сыноупщІыж уэ. Сэ мы сызытес шэнтым ІупскІэ сытрагъэпщІауэ пІэрэ, хьэмэрэ иІъэс пщыкІутху хьуауэ сызыкІэрыс мы стІолыжь укьуеяр си гьусэу ди анэм кьильхуауэ пІэрэт? Сыкьызэгущэ занщІэу. «Зыкьэбгъэлъэгъуэн хуейш», – жи трестым и тхьэмадэм. Дэнэ и деж зыкьыщызгъэлъэгъуэнур? Мы сыздэщысым и деж сыщысу дунейм сытетыху цІыхум сыкьильагъунукьым, гу кьыщыслъатэну лэжьапІэ езыхэм сагъакІуэркьым. А псори жызмыІэу сэ схуэшэчкьым, жысІэху, сщІэуэ си бийхэр нэхьыбэ мэхьу. Ахэр зыхуейр зыщ: мис а Хуэмгъуэт хуэдэу, пщэдджыжьым утІысрэ уи пэр бжыгъэхэм хэІуауэ жэщ хьуху ущысынырщ. Умыпсалъэу, умыбауэу. Ауэ сэ сыщІыхуш. Псы сефэну е нэгъуэщІ ІуэхукІэ сыщІэкІыну сыхуитщ. Сыхуиткьэ?.. Упсэу, уэ псори кьыбгуроІуэ.

Мис араш-тІэ сэ сыщІэтхэр. Сэ сызыхуейм хуэдэу зы лэжьапІэ кьэзгъуэту а Хуэмгъуэтыжыым и пщэдыкьым сыкьыхудэмыуэм, кьэзгъэщІами кьэзгъэщІэнуми щай фІыщІэжь и уасэкьым, жыхьэнмэ кІыфІыжыш. Си мурадыр кьызэхьулэхункІи сытхэнуш. Хэт сыт хуейми жреІэ. Депллынц текІуэм.

МОЦЭ

Баблицэ и гъунэгъу Пащэхъан къежэкIри, псалъэхэр зэкIэлъи-гъэпIащIэу къыжриIащ:

– ДыкъэзыгъэщIауэ дызыгъэлэжын, гуфIапщIэ кызомытауэ сымыдэн сэ зы гуфIэгъуэ бжесIэнущи.

– Сыт, на? – къэщтащ Баблицэ. – Тхьэ дыдэ, ноби пщэдеи сэ апхуэдэ гуфIэгъуэ сыпэмыплъэ. Лыжым и къэкIуэжыгъуэ нэсши, армырауэ пIэрэ сызэрыбгъэгуфIэнур?

– Сыхуейщ сэ Iейуэ а уи лIыжым, – Iэдакъэжъауэ ищIри къеплъащ абы Пащэхъан. – Уипхуэ закъуэр къокIуэж, лъагъугъуеижь, кIуэи къегъэблэгъэж.

Ар жиIэри дэкIыжащ. Пэж дыдэу Баблицэ и пхур Налшык дэт профтехучилищэ гуэрым щеджэрт. Фызыр куэбжэм къыдэкIри уэрамым къытехъащ. ИпщэкIэ дэплъеящ, ищхьэрэкIэ еплъыхащ. Зы цIыху илъагъуркъым. Хьэуэ, зыгуэр къыдокIуей, ауэ Баблицэ и пхум ар зыкIи ещхькъым, цIыхухъуми цIыхубзми къыпхуэщIэргъым. «Езым нэхърэ илъэсищкIэ сынэхъыжъти, щхьэ сыкъыгъэпцIа мы Пащэхъан сымылъагъунми», – жиIэурэ къыщигъэзэжым, абы и тхьэкIумэ дыдэм макъ гуэр щызэхихащ:

– Хелло, мамэ!

– Хэт, на-а, кхъуэлор? – жиIэу зыщызригъэзэкIым, фызым и гур къызэIыхьэри, Iэбэрабэурэ, ерагъкIэ тетIысхьэпIэм нэсащ. Абдеж тIэкIу зыкъыщищIэжри, шынапэурэ, нэ лъэныкъуэкIэ къыщхьащытым къыхудэплъеящ. – Бисмылахы, – Iуцэщащ анэр. – Бисмылахы, ялыхь, пщIыхьэпIэу къыщIэгъэкI.

– Мамэ, ар сэращ, – бгъэдэкIуэтащ гъуэгурыкIуэр Баблицэ. – Зитэщ. СыкъэпцIыхужыркъэ?

Ар щызэхихым, анэр нэхъ нэбдзэгубдзаплъэу къыщхьащытым еплъащ. Абы и щхьэц кIэшIу пыупщIар зэхээрыхъауэ и натIэм къытелът, шы лъэгу зырыз хуэдэ, и нэкIум и ныкъуэр щигъанэу: Iуль нэгъуджэ фIыцIэшхуэм шейтIаныфэ къытригъауэрт, и Iупэ къэпщам залэ и Iуагъ хъуну Iупэшыхуэ щыхуат, къэбыфэ зыкъыригъэщIыжу, майкэ Iэщхьэншэ щыгъым и гупэ псор иубыду, лIыжъ жъакIацэ гуэр тетт и дзэлыфэр тIауэ, и бгъэм сэшхуитI щызэблэдзауэ. И Iэблэм сумкэжъ гуэрй фIэдзащ кхъуакIэхэр къеблэблэхуэ, зы цIыхубз пцIанэрэ цIыхухъу ныкъуэтIэщIрэ тетт. Анэм и нэхэр пхум щыгъ гъуэншэджым щынэсым, «IыI» жиIэри и щхьэр къыфIэщIащ. Хьыджэбзым щыгъ джинсыр лIы бланэфитIым махуищкIэ гъуэрыгъуэурэ фэIуадзэкIэ яIуэта фIэкI пщIэнтэкъым. Iэпэбжъэ хуэдиз зи лъэгум и Iуагъыу зытет вакъэм и лъэтхьэмпэм деж фэ псыгъуитI щызэблэдзати, дэным хуэдэу плъыжъу пылыкIа и лъэбжъанэхэр къищт.

– Iу-ы-ы-кI, – гурымащ Баблицэ, – зызомыгъэлъагъуу IукI Илъэс ныкъуэ хъуатэкъыми мы пщIантIэм цIыху сэфэтым уиту узэрыдэкIрэ. Сыт мы хьэдыгъуэдахэ слъагъур?

– Мыр шик-модерн жыхуалэращ, мамэ, – зызэфIеш Зитэ. – Мыращ иджы псоми ящыгъыр.

– Хьэм пщичын къыпщымынэкIэ. НакIуэ, ныдыхьэж, мы жы лэ псом зыкъебгъэлъагъуу ди напэр томыш. Къэгъэсыж мыдэ уи адэр, уэ пхуэфI хъунщ ар.

Махуэ псом я гъунэгъум ирикъуху куэнсапIэ щызышха бабыщу, Зитэ и шхужьхэр гъуэрыгъуэурэ зригъакIуэурэ дыхьэжащ. ШыгъуэгумкIэ къекIуэкIыжа адэм ар щилъагъум, гуахъуэр зыщигъакъуэри, и упщIэ пыIэр дригъэкIуэтэящ. И дэлъхум и къуэ цIыкIу пщIантIэм джэгугу дэсым и джэгуалъэхэр къыгъанэри, гъынанэурэ жэри, адэшхуэм и куэм зыкIэрикъузащ. Бадзэ епщIахэр къыфIэмыIуэхуу жыг лъабжъэм мамыру щIэль Моцэ хьэжым, мо и гъащIэм имылъэгъуа сурэтыр щилъагъум, и пщэцхэр къыгъэтэджщ, и дзэлыфэр итIщ, и тхьэкIумитIыр дзасэм хуэдэу кърисэри, «гър-р» жиIэу къэтэджащ.

– Уирэ, Моцэ! – кIиящ адэр.

Моцэ зимыIэжъэу къилъри, Зитэ и бгъэм кIэрыт жъакIацэм и натIэ дыдэм деж и дзапэфIанэр щыхиукIащ, къеIэри – «цIатхь», и майкэр зэрыщыту къыщиудащ. Хьыджэбзым «уэй» жиIэу зыщригъэзэкIым, Моцэ къилъэгъуащ абы щыгъ джинсым и пхэщIыпщхьэ дыдэм кIэрыда, кIэрахъуитI зыIыгъ хъунщIагъуэр. ЕтIуанэ жьэхэлъэгъуэм Зитэ и гъуэншэджым и ныкъуэр къыгуиудри, ар и жьэм жьэдэлъу хьэр хадэм илъэдэжащ.

– ЦIыху дэнэ къэна, хьэ къудейм игу утехуэркъым, – убжытхащ адэр. – КъэкIухь иджы пцIанэу, хьэмэ къилъхуа!

Аращ адэми жиIэфар. Ауэ Моцэ и щхьэр нарыхум къыхигъэжауэ щытт, а къыщынари къыщызудыжащэрэт жиIэ хуэдэ.

ХБЭРЭМЫШХ

– Е хьээбар зи натIэ хьун, Мэзан, бэлыхь хэмыкIыж хьун, Мэзан, сыт Iуэху мыбы дызыхидзар! – хоохуушIэ директорыр снабженэмкIэ отделым и лэжбакIуэ Мыхьун Мэзан. – Дэни кьриха мы дунейр зэрыIубэжыхукIэ дызыхуэмей хьэпшып мыфэмыщ кьомыр. ЩIапIэщIэкуадэр зыхуэкIуэным ахьшэ хужь сом мин тIощI и уасэ кьишэри складым кьыщIикIутащ. Зы сыхьэт а щIыпIэм щызгъэлажьэмэ, уэтэрым тес кхьуахьуэм нэчыхьыншэу сыкьригъэлыхуаш. Къеджэ мыдэ а нэцIуцэм! – щIэкIиящ ар секретарь цIыхубзым.

Секретарыр щIэжри Мэзан кьилтыхьуэжаш, складым и щIыбагъым щызэтракIута пшахьуэм дыгъэм зригъэууэ хэлъу. Ету щIыIэ куэд щIауэ зыхуэхьуапсэ и нэпIащхьэ бэгахэм IэштIымкIэ щIэIуэтыхьурэ, Мэзани мэшхьдэ:

– Дагъэлажьэрэ! Тхьэр нахуэу согъэцI, дагъэлажьэмэ. Зэм директорым, етIуанэм инженер нэхьыщхьэм, адэкIэ отделхэм я унафэщIхэм унафэ минрэ тIощIрэ кьысхуашI. Дэтхэнэр бгъэээ-щIэн? Зыпчэтхьэжын? Алыхьым ещIэ иджы мы Iуплэгъуейми кьысхуигупсысар.

Директорым и бжэм нэсри, темьуIуэу щIыхьаш. И пыIэр щхьэримыхьу, щIыхуэ итыж хуэдэ, «здрасти» псалъэр кьызыжъэдипIытIыкIащ, шэнт шабэм итIысхьэри, и лъакьуитIыр зэтридзаш. «Ель абы, – зригъэлыащ тхьэмадэм и нэкIур, дыгъуэпшыхь «сархуэщ» жиIэу ягъэкIуэса и пхьур Мэзан иригъэхьа хуэдэ, – уэркъ тIысыкIэ зыкьысхуешIри».

– Сыт, Мэзан, мы ди заводым кьыщIигъэкIыр? – зишыIэу щIэупщIащ директорыр.

– Хьэгулывэ, – ину дыхьэшхаш Мэзан. ИтIанэ и нэщхьыр зэхиукIащ: – Ара сыкьыщIебджар? Сэ Iуэху минрэ щитIрэ сиIэщ.

– Хьунщ, – жиIащ директорым, губжэ зэщIэзыубыдар ирикьухьурэ. – Сыт апхуэдиз хьэпшып дызыхуэмейр кьыщIэпшар?

– Сыт нэхь уигу иримыхьыр?

– Дугуэ, ди заводым кьыщIигъэкIыр уошIэ, сыт дэ цыщ машинкэ зэрытщIыну? – щIэупщIащ унафэщIыр.

– Нэгъабэ тенджыз Iуфэм щытщIа зыгъэпсэхупIэ базэм щхьэкIэ дыхуеинщ, – жиIащ Мэзан, сигарет кьрихар иIуэтурэ.

– ЩитI зэуи?

– Хуит яхуэщI закъуэ, – щIигъэнащ Мэзан тутыныр. – СогъэпцI, махуитIым думпыр кьыхуамыгъакIуэм. А базэм щыIэ Хьэутий...

– А базэм щыIэ Хьэутий цыщ фIэкIа тетыхькьым, уи щхьэр мазэ балыджэм хуэдэу джафэщ, сысейрщи, – директорым и Iэшхуэр и щхьэфэм дильащ, – нал щIэмылгуэ зы хьэпщхупщым зыщызытриIыгъэфынукьым. Сыт, зо, дэ цыщ машинкэ щитI зэрыдыбгъэщIыну? Зытэмэ, тIутэмэ удэкIуэтэнт! А кьомыр си натIэ щхьэфэм изыбгъэукIэну?

– Та-а-к, – эпишащ Мэзан псалъэр. – Уарэзыкьым, значит, Хьэ-рэ-шо. Сыт иджыри уигу нэхь иримыхьыр?

– Цепь метр щыщыр – зы, гъушI Iунэ тоннрэ ныкьуэр – тIу, – щIидзаш директорым и Iэпэхэр щIигъашэу. – ИтIанэ, сигу кьэкIыжыртэкьыми, а тебэубыд щитхур сыбгъэшынуну?

– ШхапIэм еттынщ. Дыгъуасэ пщафIэр кьысхуэтхьэусыхаш...

– ЩIапIэщIэкуадэр зыхуэкIуэн! – кьогубжыпэ директорыр. – Зы тебэубыдыр илгъэсипщIкIэ ярикьунуш абыхэм. А кьомыр кьыщыпщэхум узгупсысар сыт? ПхьэнкIий кьашэ жысIэу узгъэкIуат сэ?

Мэзан хуэмурэ кьотэджри, щхьэгъубжэм бгъэдохьэ, и натIэм кьытрикIута пщIэнтIэпсыр и пыIэмкIэ трелгъэщIыкIри, ину мэпапщэ.

– Хьэрэшо, – жеIэ абы, зэхэпх кьудейуэ. Директорым дежкIэ зыкьрегъээзэкI. – Сэ фIыуэ кьызгурыIуаш абыкIэ жыпIэну узыхуейр. Заявленэ кьэтх жыпIэу аращ. Хьунщ, нэстхынщ. Ауэ абы кьрикIуэми...

– Сызыхьыну щыблэр кьырекIуэ! Сэ зыри сыхуейкьым, – зэхеукIэ директорым и нэщхьыр. – Нобэ пIалгъуэ узот, а дызыхуэмей кьомыр складым щIэлъу сумыгъэлыагъу!..

Телефон «зызыукIыжым» и трубкэр кьытрехри, губжэуэ йокIие:

– СынодаIуэ!.. А-а, кьысхуэгъэгъу. Мухьэрбий Сэфарбиевич... Мыдэ зыгуэрэм сыкьыгъэгубжэуэ арат... Дэгъуэщ... Планри ныдогъэс... Уигу умыгъэныкьуэ, Мухьэрбий Сэфарбиевич, щIедгъэгъунщ...

Мысти... Щолажьэ... А-а, уэлэхэ, сэ ар сымышцIа... Умыгузавэ, Мухьэрбий Сэфарбиевич, чыр кытесхынкыым, сэ ар мылажьэм си Iуэхуш. Бжыр и пцэм дэзгьэлынш, лэжыакIуэ нэс кыхэсцIыкIынш сэ абы... Узыншэу, Мухьэрбий Сэфарбиевич.

Директорым хуэмурэ трубкар игьэтIылыжри, кьэтэджащ. И нитIыр жэщ кIыфIым кыхэцIуукI дыгъурыгъууунэу кылыдыкIри, Мэзан и дежкIэ Iэпхуамбэ кIыхыр игьэдэлаш:

– У-у, емынэжь, фэтехыжь, акылыфIэжь! Сэ сымышцIэ уи гугъэ уэ а псори щIэпщIэр? Мазэр иухт...

– Мазэр иухыр Iуэхут? – кьепхуатэ Мэзани. – Кварталыр иухт, сэ сом мин тIощI илъу чек сIыгът. Зыгуэр кьэзмышэхуу кварталыщIэр кыхьамэ, уи ахышэ хъушэр тю-тю..

Директорыр Мэзан бгьэдэладэри, ныжэбэ яхьа и пхъур кыхуишэжа хуэдэ, зэщIиубыдаш:

– СощIэр, Мэзан, сощIэр. Ар апхуэдэу кьэзгьэнэн уи гугъэ? Уэ нэмышцIам сом мин тIощIыр тфIэкIуэдэ, мафIэм тфIисат, псым тфIихьат. Викэ! – еджащ ар секретарым. – Тхы приказ. Мыхъун Мэзан нобэ щыщIэдзауэ снабженэмкIэ отделым и унафэщIу согъэув. Уарэзы, Мэзан?

– Сыт тцIэн, – жиIащ Мэзани, и пыIэр дригъэкIуэтейурэ щыщIэкIыжым. – Хьэрэшо. Деплынш зэкIэ.

«Спасиби кызжиIакыым, слъуши, – егупсысащ директорыр, Мэзан щIэкIыжа иужь. – Уэт хьэрэмышх, щIэпщIэу уривэн фIэкIа сыт кыхуэт а делэм? ИтIани, кыптекIуэр гугъуш».

Мыхъун Мэзан и щыкыу адэр а заводыр зезыхьэ министерсгвэм и тхьэмадэт. НетIэ кьекIэпсэуари арат.

ЭКЗАМЕН

Сыхьэтих хьуатэкьым Къазбий гьушцI арцын езыгъэлъэтэхам хуэдэу гьуэлъыпIэм кьыщиувькIам. ЩIалэм лъэхуфIкIэ пэшыр щэ кьиушыхьри, дакьикъэ зытхухкIэ зарядкэ ищIащ, и бгым нэс и Iэпкьлъэпкьыр псы щIыIэкIэ фIитхьэщIыкIри, стIолым телъ тхылъыр кьиштащ.

– Т-а-а-к, – гурымащ ар тхылъым еплъурэ, – нобэ мы физикэр схуэмытмэ, стипендием сыкьыпихауэ бжы.

Къазбий тхылъым зэреплтым хуэдэурэ, щIакхуэ Iыхьэ кьишцтэри жьэгъуашхуэ щIидзащ.

– Мыр сощIэр, мыбы седжащ, конденсаторхэр псори зэрыщытын хуейм хуэдэу щытщ, токыр къэкъуэлъэжу кIапсэм ирокIуэ. НакIуэ, Къазбий, ещанэ жьэхэлъэдэгъуэм зыгуэр ещIэн хуейш мыбы. Трам-там-там, трам-там-там...

Университетым щыщIыхьэм ар и ныбжьэгъу Толэ хуэзащ.

– Сэлам! – иIэтащ лъагэу Къазбий и Iэ ижьыр.

– Сэлам! Дэнэ уздэжэр щхьэху?

– ЩIыхуэ тIэкIур стыжыну сожэ.

– СытымкIэ?

– ФизикэмкIэ.

– Анатомиер хэт зытынур?

– Сыт анатомие? Сыт щыгъуэ?

– Нобэ, къуэш. ДакьикьишцI дэкIым. Физикэ пIызыхынур дыгъуасэ Москва кIуащ, – жиIащ Толэ и ныбжьэгъум и фэр зэрыпыкIым еплъурэ.

Къазбий къэкIэзызащ. Ар унэм кIуэжу тхылъ кьишцтэну щIэпхуащ, ауэ сыхьэтым еплъри, зэману къэнэжар мащIэти, кьигъээжри и ныбжьэгъум и гъусэу анатомиер итыну ежъащ. Бжэм и деж студентхэр зэхэтт. Къазбий зыгуэрым тхылъ кьыIрихри еджэу блыным кIэрыуащ. ДакьикьишцI дэкIатэкьым профессорым и макъ кьыщыIуам:

– Абазэр, Альхэсыр, Вындыжьыр фыкьыщIыхьэ.

Къазбий тхылъыр Iэпыхуащ, бжэмкIэ плъэри, зыри зэримыщIэр егъэджакIуэм кьишцIа кьыфIэщIащ. «Щхьэ апхуэдэу кьызэплърэ мыр? – егупсысащ щIалэр. – И шыдыжьыр сыукIа хуэдэ, и нэхэр кьыстригъэкIыркьым. Шыд уасэр естыжын мыгъуэти мыбы сыкьыхихам. Къызоплъ, кIуэн хуейш. Неуэ, Къазбий, лIэнми лIыгъэ хэлъщ».

– Сыт хуэдэ билет къэпцтар? – къеупщIащ абы прафессорыр.

– Гугъу дыдэщ, – жиIащ Къазбий, зэхэпх къудейуэ.

– Аракьым сэ сызыщIэупщIэр, – дыхьэшхащ профессорыр. – И номерыращ.

– Сыт хуэдэ номерми аракъэ ар, итыр умышцIэмэ, – хужийэжащ и щхьэ студентым.

– Дауэ жыпIа? – кьыгурыIуакьым егъэджакIуэм.

– Зыри, – ирихьэхащ и щхьэр Къазбий. – ПщыкIутхум тIу кьыхэпхым...

– А-а, пщыкIуш, – итхащ профессорым. – КIуэ, тIыс. Зыгъэхьэзыр.

Зы сыхьэт хуэдэ дэкIауэ Къазбий и билетыр кьишцтэри, профессорым и пащхьэ итIысхьащ. ЩIалэм и Iупэ гьушцIахэр бзэгукIэ псыф ищIри, и пащхьэ кьис лIым еплъащ. «Напэ дахэ иIэщ, – егупсысащ Къазбий. – Зы «щы» цIыкIу схуигъэувамэ, мы дунейм теттэкьым иджы мыр къэзыщIэжын. Гугъуехьы хэлътэкьым, зыIуэтэжыни щIэстэкьым. Си зачеткэр сIихрэ зы «щы» цIыкIу кьригъэуварэ Iэ тридзэжам, псапэу щыIэм я нэхь иныр кьыхьат..

– НтIа-а, Къазбий, – зэпиудащ щIалэм и гупсысэр профессорым, – куэдрэ ущысыну укьызэплъу? Сыт уи билетым япэ дыдэу итыр?

– Жьэжьейхэр, – кьыжьэдипIытIыкIащ Къазбий. – Ахэр зэрылажьэр, я мыхьэнэр.

– М-м-м, – гурымащ профессорыр. – Мис, иджыпсту сыноплъу сыздэщысым Iэдэ пщтыркIэ якъуэ хуэдэ мэуэ сэ си жьэжьейхэр. Сызигагъуэным иугъэунэху апхуэдэ уз. Жэщым ар кьысщыхьа иужь блыным сепIэстхьыу сыхэлъщ. Уэри уошIэр, цIыхум и Iэпкьлъэпкьым жьэжьейхэм щаIэ мыхьэнэр ин дыдэщ...

– СошIэр, – кьипхуэтащ Къазбий. – Ар ин дыдэм кьышынэжкьым.

– НтIэ, мис мыбдеж кьышыхолъадэри, – профессорым и Iэ ижьымкIэ и щIыбымкIэ еIэбэкIри, шхужьыщхьэм деж тIэбэжащ, – IэдэкIэ кьратхь хуэдэ, кьыхоузыкI.

«Iыхьы, – къэгугIащ Къазбий, – жьэжьейр здэщыIэр къэсщIащ».

– Ушхэ хьуркьым, ефэным куэд щлауэ сыхэкIыжат, – пищащ егъэджакIуэм. – Махуэшхуэхэм пивэ кудей сефэ хьуркьым. Зэпымыуэ пхъэшхьэмыщхьэ, хадэхэкI, хадэхэкI, пхъэшхьэмыщхьэ. Уи фIэш хьумэ, сужэгъуаш кIэртIофри, кьэбыстэри, жэгундэри, пхьыри. Кьэбыстэ котлетрэ кIэртIоф лэпскIэ псэуа ухьун?

– Бжын куэду щIэгъэлыбжьыхьауэ щынэл гъэжъа пшхыуэ щхьэ уемышлэрэ, профессор?

– Сыт мыбы «мэлыл» жыхуиIэр! – кыщыльтэащ профессоры, ауэ псынщIэу и шхужьыр иубыдыжри, щэлу етIысэхыжаш.

– ЗэгъащIэ, ныбжьыщIэ, а жыхуэпIэм и мэ кысщIыхьэ зэрыхьунур!

«СызыхэмыIэбэн сыхэIэба си гугъэщ, – кьэгүзэващ Къазбий. – Си мыIуэху щхьэ зесхуэрэ?» ЩIалэм игу кьэкIыжаш и анэм и жьэжъейхэр шыгузым псы гуэр ирифу зэрыщытар. «Ярэби, сыту пIэрэт ар? – крехуэкI и акылыр студентым, и натIэр еIуэт. – А-а, мыст...»

– А мыстыр бгъавэу и псым уефэу уеплэа, профессор?

– Сытыр? – кыгурыIуакьым егъэджакIуэм.

– Мис а банэ куэдIей зытетыр.

– А-а, хьэцыбанэри? Аракъэ сэ сызыгъэпсэур.

– Ди анэми хуабжъу сэбэп кыыхуоху ар.

– Уи анэр оливкэ дагъэ ирифу еплэа? – щIэупщIащ профессоры.

– Хьэуэ.

– ИкьукIэ сэбэп хьууэ жалэр.

– Сыт ар сэбэп зэрыхьунур? – йоупщI Къазбий псалтэмакьыр кIыхь ищIым нэхь кьищтэу.

– Сэ сеплэакьым, – кьелэт и Iэхэр профессорым, – ауэ зыгъэунэхуахэр хуабжъу кыщотху. Ара жьпIэнур жьэжъейм и IуэхумкIэ?.. ХьыбщIыкIыр, гуапэщ уэ пхуэдэу Iуэхум хищIыкIыу псэлъэгъу кыщыбгъуэтым деж. НэгъуэщI дэщIыбгъуну жьпIам?

– Хьэуэ, – кьэгүфIащ студентыр. – Куэдщ ар.

– Дэгъуэщ, сыт адэкIэ уи билетым итыр?

– Нэхэр.

– ЖьIэ, сынодаIуэр.

– ЦIыхум дежкIэ нэхэм яIэ мыхьэнэр гъунапкьэншэщ, – кьригъэжъащ Къазбий. – Нэхэр...

– Нэхэм сыт ягъэзащIэр? – кьеупщIащ профессоры.

«Нэхэм сыт ягъэзащIэр? – йогупсыс Къазбий. Сыт абыхэм ягъээзщIэнур? Маплъэхэр. МэупIэрапIэхэр... Тфу, – зыхуэшхыдэжащ щIалэр. – УпIэрапIэр напIэхэращ. Сыт атIэ нэхэм ягъэзащIэр? А-а, нэпс кьащIокI».

– Мис уэ сэ сыкыболъагъу, – зэпиудащ абы и гупсысэр егъэджакIуэм. – АтIэ...

– Услъагъу кудейкьым, профессор, – кылыдыкIащ студентым и нитIыр. – Сэ нэхэрэ нэхьыфIу укъэзылбагъу мы ди университетым шыIэу кыщIэкIмэ, си нэр си IэкIэ исщIыжынщ.

– Нэхэр... – кьрегъажъэ профессорым.

– Нэхэр лIэужьыгъуэ Iэджэ мэху, – егъэджакIуэм псэлъапIэ ириткьым Къазбий. – Ди кьуажэ зы лIыжъ гуэр дэсу щытащ, ЛуфийкIэ еджэу. ЦIэ гъэщIэгъуэнщ Луфийр. НтIэ, мис а лIыжьым и нэ ижьыр уафэм дэплъейрт, сэмэгур щIыльэм еплыхырт. Зыр уафэм хуэдэу кьащхуэт, адреир мэракIуафэ кыщIэлъадэу апхуэдэт.

– Сыт хуэдэ мэракIуэ: плыжъ, хужъ, фIыщIэ? – щIэупщIащ профессоры.

– Мэу-щэ, кыбгурыIуа...

– КьызгурыIуащ, – кыпыгуфIыкIащ профессоры. – Нэхэм я мыхьэнэм тIэкIу кысхутепсэлыхьыжи, уэрэ сэрэ тэмэму дызыIэпыкIынущ.

– ИшхьэкIэ зэрыжысIащи...

– А-а, пэж дыдэу ишхьэкIэ жьпIауэ щытащ цIыхум дежкIэ абыхэм мыхьэнэуэ яIэр. Мэ, уи зачеткэр кьэщтэж, хуит ухьужа.

Къазбий кыпыгуфIыкIащ. Абы псынщIэу тхылъыр кьипхуэтэжри, кыщыльтэтыжаш, ауэ зыгуэр игу кьэкIыжри, етIысэхыжаш.

– Мы зыр дэсщIыгъужыну сыхуейт, – кьригъэжъащ щIалэм, егъэджакIуэм еплурэ.

– ЖьIэ.

– Адыгэм «анэр нэм хуэдэщ» жалэр. Анэм нэхэрэ нэхь лъапIэ мы дунейм зыри теткьым, итIани ар нэм ирагъэщхь. КьыбгурыIуа, профессор?

– Гурыҕуэҕуэщ. Ғуэгу махуэ.

– Узыншэу.

Щыхьэну пэплэ студентхэм Къазбий къауыхьащ.

– Дауэ хьуа?

– Гугьут билетыр?

– Птыфа? – къыщоҕур лъэныкъуэ псомкӀи.

– Дызэрызехьащ лӀыжым сэрэ, – фэрыщӀу мэшатэр Къазбий.

– Сыт пхуигъэувар?

Къазбий зачеткэр къызэтрихри... оценкэ иттэкъым. Ар псынщӀэу аудиторием щӀэлъэдэжри, профессорым бгъэдэлъэдащ:

– Профессор, мыбы зыри иптхакъым. Къыпщыгъупща?

– Хьэуэ, – къыхудэплъеящ ар щӀалэм.

– НтӀэ?...

– Уэ пхуэдэ уэршэрэгъу зы махуэм сфӀэкӀуэдыжыну сыхуейкъым. Пщэдей къакӀуэ, дыуэршэрынщ. Сэ шей къахыну яжесӀэнщ. Ауэ, пщэдей сытым дытепсэлъыхьын? Лъакъуэм? Іэм? ТхьэкӀумэм? А-а, си гугъэмкӀэ щхьэ куцӀым дытепсэлъыхьынчи нэхьыфӀщ.

Къазбий хуэмурэ бжэмкӀэ иунэтӀащ.

ЛЪЭСУ КЪЭФКІУХЪ

Сэ куэд кысщощІ. Цыхухэм зэрыжаІэци, гъуни нэзи иІэкъым щІэщхъу мыфэмыщү кысщыщІым. КызыхэкІри кысхуэщІэркъым. Сызэремыгупсыса лъэныкъуи къэзгэнакъым, итІани нэхъ кІашхъэ хъуркъым. Псалъэм папщІэ, сыт хэлъ Налшык гъущІ гъуэгү станцым деж автобусым укышщІысхъэу Советхэм я унэм нэс укІуэну? Зыри. ИтІысхъэ, талон пхыуд, къэувыІэгъуитІ дэкІым, автобусым къебэкъуэхи, лэжъапІэм щІыхъэ. Аращ зэрыщытын хуейри. Ауэ...

– Тэдж, – зэхызох сэ щхъэгъусэм и макъ. – Телефоныр къоджэ.

Сыкъотэдж. Си нэхэм сыщІэуэтыхурэ сыхъэтым сопль: сыхъэтибл хъуа къудейщ. Трубкэр кызошщІэ. Редакцэм къопсэлъыкІ.

– Тхыгъэ гуэрым сатырэ щэ ныкъуэ хурикъуркъым, – жи секретарым и къуэдзэм. – ПсынщІэу къакІуи зыгуэр къэгупсыс.

ПсынщІэу зызотхъэщІ, шей тІэкІу схузэхащІар слыгъуу Іэ лъэныкъуэмкІэ зызохуапэ. Си бгырыпхыр щІэскъузээрэ дэкІуеипІэм сыкъожэ, пщІантІэм сыкъыдолъадэ – сыкъыдэлъэдэ иужь стэканыр зэрыслыгъыр сигу къокІыжри, жэрыгъэкІэ ещанэ къатым сыдожеиж. Си щхъэгъусэр къежэхуу сыхуозэ.

– Вакъэ лъэныкъуэр къэбгъэнауэ дэнэ уздэкІуэр? – жи, игъэщІагъуэу.

Стэканыр ІэщІызогуэри, вакъэр лыпызоІу, жэрыгъэкІэ автобус къэувыІэпІэм сыкъожэ. «Икарус» кІыхыжыыр хушхъэ-щатэу, зэфІэщІэжу къос. И бжэхэр гушІыхъэу мэкІыгъри, ерагъкІэ зэІуокІ. Цыхухэр зэрытогуэри, щІым семыІусэу срахъэ. Автобус кІуэцІым сынахъэса иужь, си нэхэр мэункІыфІ, си бэуэкІэр нэхъ кІэщІ мэхъу, си бгъэм «хырыхъ» къешщІэ.

– Илъэс пщІей мыгъуэ къэзгъэщІат, си лІэгъуэр кызырэрыси сщІэжырт, – щотхъэусыхэ си бгъумкІэ фызыжъ макъ, – ауэ си ажалыр мы автобусым илгу хэт и гугъэнт?

Сэ ерагъкІэ си щхъэр изоІуэнтІэкІри, макъыр кыздиІукІымкІэ сопльэ. Фызыжыыр дапІытІэ: и нэхэр утхъуаш, пщІэнтІэпсыр къожэ. Иджы псэлъэжыфыркъым, и Іупэхэр пІэжъэжъж къудейщ. Къарууэ сІІэр хызолъхъэри, си Іэ ижыыр хуит къэсщІыну сыкъокъу, фызыжыым сьдэІэпыкъуну. «Цытхытхъ» апщій, си Іэгъуапэр бгъуэтым къашщІэ! ФІатхъри йожъж. Апхуэдэу щыта фІэкІа умышІэну. Тхъэмахуэ хъуакъым тумэн пщыкІуий есту кІэстумыр кызырэрысщэхурэ. ЕтІуанэ зыгъэхъеигъуэм кІэстумым и щІыбагъымкІэ кышщызэфІатхъри, ІыхытІри ссхахщ. Джанэри дагъакІуэу!

«Майкэ тІэкІур тшыгъуу дынэсащэрэт лэжъапІэм», – тхъэ сольэу сэ.

– Зыпхъуэу ущымыт! – кысщІогуауэ бэуапІэ кызымыту сьпэ итым сыкІэрызыпІытІэ жъакІацэ щхъэ фэкъу лышхуэм. ЗыщІэбукІыжыр сыт?

– Си кІэстумри джанэри... – кызогъажъэ сэ.

– Сэ си вакъитІым фІэкІа сщыгъыжкъыми зыри жысІэркъым, – срейулІ абы сьпэ итым. ИтІанэ – сыкІэреупІащІэ. СызыкІэриупІэщІар къокъугъыкІри, укІытэм плыжъ ещІ. И плІэ хужьыпсым Іэбгъу хэлъыжкъым. Езыр щэхуу, ауэ гушІыхъэу магъ.

Толстой и уэрамым деж иІэ къэувыІэпІэм дыкъэса иужь, бээрэм шхын нэхъ жыуэ кышщызыщэхуа гуп кызыэрогуэ. «Мис иджыщІ!» – жысІэну сигу къэкІа къудейуэ, «тІампІэщ», си гъуэншэджым щІэлъ бгырыпхыр зэпоуд. ЩыІухэр мэлъей.

– Си джэдыкІэр! – мэкІий зыгуэр. – Тумэн есту къэсщэхуа джэдыкІэ тІэкІур зэхэфІытІаш.

– Мы уи лъэгужьэр Іух! – кысхуолъ зи жъакІэ пхъашэкІейм си пщэдыкъыр зэхэзыІухъа абрагъуэр.

Си лъакъуэр кыІузгъэкІуэтыну сыкъокъури – дэнэ щыІэт! ЕтІуанэу сыщІэем, «хыщк» жиІэу си вакъэ лъэгур щІатхъ.

– Фи талоныр вгъэхъэзыр! – кытщІогубжъэ радиокІэ шоферыр. – Ар зымыІэм сомищкІэ детхъэкъунуш.

«Тумэн пщыкІуийкІэ укызэтхъэкъуаш, – сегупсысаш сэ. Иджы си вакъитІыр хэслъхъэжмэ, стадионым сыкыкІыж фІэкІа ямышІэу проспектымкІэ сежэхыжынщ».

ДыкышщыкІыну къэувыІэпІэм дыкызырэрысу, автобусыр зэуэ къэувыІэри, цыхухэр ипэкІэ ещІаш. «Ой! – макъым автобус кІуэцІыр зэщІищІэри, «Икарус» иныр игъэщэнэуаш, игъэщІэуаш. Сьпэ ит сызыкІэраулІэщІамрэ сэрэ дыкърахъэжъэри, дыкърахщ. Щхъэж кышщына тІэкІур зэдгъэзахуэу дышщызэбгъыкІыжым, лыжъ блэкІым сыкыгъэувыІаш:

– Мыр сыт, тІу? – кызэуупщІаш ар. – Хъэм пщичын кышщынакъым. Хэт мыпхуэдэу узыфыщІар?

– Автобусым, – кыпыспыттыкташ сә си бзэгупәм.

– А-а, – иштәш и щхәр лыжым, – гурытуэгъуэщ. Лъэсу къэфкхыым хьуркъэ, унэжын. Нэгъуэщт
мышьуми, фшхыр фщыкхуэнт. Фи щхәри нэхьыфху лэжьэнт, зиунагъуэрэ.

Абы жиһарат сә иджыпсту си щхәм итыр?

МАРЖЭ, ГУЩІЭГЪУ ГУЭР!

Зэпеуэныгъэ! Мы дунейм сыт шыІэ абы нэхърэ нэхъ узыгъэпІейтей, узыгъэгузавэ, емыкІу сыкъащІынкІэ сымышынежу жысІэнци, уи лыр цІынэу зышх. ДыщыщІыкІум, къуажэм зи пэ зыхуэлъэщІыжу дэсыр Тэрч Іуфэ деувэкІырт, зы нэхъыжъ гуэр ди кІэлъыплъакуэу аби, дызбэнырт. О-о, ар зымылъэгъуам сыт илъэгъуа! КъуажэкІэр къуажэкум ебэнырт, а тІум текІуар, къуажашщэм ебэныжырты, текІуэныгъэр къэзыхъам и бгъэр кърыгъэкІыу архуанэжъым деж шыст, абы имыщІэу зыри а псы икІэрэхъухъым хэлъэну хуимыту. Илъэситху сыщыхъум къыщыщІэдзауэ илъэсищІ срикъуху сщІэжыркъым си пэр темытхъуауэ зы махуэ екІуэкІауэ. КъызыхэкІри сщІэртэкъым, псалъэм папщІэ си ныбжьэгъу Аслъэнбий и пэжъым хуэдэу си пэр интэкъым, итІани япэ щІым нэсыр арат си Іэпкълъэпкъым щыщу. Мис а си пэм къиж лъыр си жьэпкъыпэмкІэ пыткІужа нэужыт сэ сыкъыщыІэлыр. ВыщІэм хуэдэу сыгъуахъуэ сежъэрты, къысІэрыхъэр архуанэм хэзутІыпщхъэрт. Жыжъэ здзыртэкъыми ари хъарзынэт, архуанэ Іуфэ дызэрат дыщыбанэр. ИужыкІэ къызжаІауэ шытащ: «ЩІы куэдрэ зэдывошхри аращ уи пэр щІытриудыр», – жаІэри. УщызэпеуэкІэ, апхуэди къохъу.

Шы къыщыздэдгъажэу шытар-щэ? У-у-у, ар сигу къэкІыжа нэужъ, «къуртІ» жиІэу си Іупсыр изогъэхъж, апхуэдизкІэ сохъуэпсэж! а ди сабиигъуэ блэкІами. Иджы сыт мыгъуэ! Телевизор, радио, а мыстыр. Сытыт дунейм ар?.. А артисту шыІэм дунейр щакъутэжыр, зиунагъуэрэ... НтІэ, упсэу, аращ, магнитофонщ. Хъэуэ, зыгуэрхэри шыІэщ, футбол, баскетбол, теннис-бжьенис жыпІами, кІэнешнэ, ауэ а дэ ди щІалэгъуэм шыгъуэ шыІам хуэдэ мэхъ-мэхъ, шыІэжкъым, и мэ къудей къэнакъым. Хъэримолэрат сэ сфІэфІыр. Моуэ-щэ бгъэн цІынэ зэкІуэцІыІуэнтІар илыгъуу укытительэдэжу а гъуэм тесхэр тебукІыхъын жыхуэпІэр сыт хуэдэу лъэщт. Иджы, лІо, шей стэканрэ тхылыжъ цІыкІу гуэррэ я пащхъэ илгу телевизорым йоплхъэри зэхэсщ, кІэхъей-мэхъей жаІэри.

НтІэ, зэ пщыхъэщхъэ щІалэжъ цІыкІум сыкъеубыдри сегъэтІыс, пхъэщхъэмыщхъэ гуэрхэри си пащхъэм кърелъхъэ.

– Иджы, – жи абы, – «Маржэ, щІалэхэ!» жыхуиІэр телевизорым къытынущи, Іэмал иІэкъым демыплъыну.

– Сыт-тІэ сыщІизакъуэр? – жызоІэ сэри. – Къеджэ мыдэ псоми, деплъынщ, акъыл гуэр къыхэтхынщ.

ДызэхотІысхъэ. Бадзэ лъэтам и макъыр зэхэпхыу пэшыр щымщ. Ди къуажэ щІалэжъми «орджоникидзеискэ аркъэми фІы къыщыхэкІ шыІэщ», жыхуиІэм хуэдэу, апхуэдэ къэтынхэми фІы къыщыхэкІ шыІэщ. ФщІэжыркъэ КВН, сыт жаІэу къату шытар? Жэщыбг фІэкІыху деплгу шытаи, зиунагъуэрэ...

НтІэ, музыкэм къыщІедзэ. Клуб хуитышхуэр, дахэшхуэр тІу ищІыкІауэ ижырабгъумкІэ псоми фІыуэ тцІыху адыгэ къуажэшхуэм дэт езанэ школым щеджэ щІалэхэмрэ хъыджэбзхэмрэ, сэмэгурабгъумкІэ етІуанэ курыт школым щеджэхэр къотІысхъэ. Къэтыныр иригъэкІуэкІыну а гупитІым яку къыдоувэ артистуи мыартисту, щІэныгъэлІуи мышцІэныгъэлІу, ауэ куэдым яцІыхуу лІы кІыхъ гуэр, микрофоныр и бынжэм деж щіІыгъыу.

– Ныбжьэгъухэ! – къыпогуфІыкІ дикторхэм зэращІым хуэдэу лІы кІыхъыр. – «Маржэ, щІалэхэ!» жыхуиІэ ди ныщхъэбэрей нэтыным щІыдодзэ. Дэ къедгъэблэгъащ... – АдэкІэ къуажэцІэр, дэтхэнэ школыр дэтхэнэ лъэныкъуэм шысми къыджелэри, кърагъэблэгъахэм захуегъазэри, пещэ: – Иджы, щІалэхэ, сэ упщІэ зытІуш фэстынущи, абыхэм къефт жэуапхэм елгытащ къэфхъыну увыпІэр, фи Іэзагъым жюрир зэреплъынури аращ.

– Мис иджы, – жысІащ сэ, – фигу ивубыдэ абы и упщІэхэр. Іэджэуи мыгугъурэ ахэр.

Ди тхъэкІумэр тегъэхуауэ дыщысщ. Телефоным зеукІыж, ауэ зы цІыху дытэджыркъым. Къытхуелам, иужыкІэ къащІынщ.

– Аращи, щІалэхэ, шыгум гулъэмыж дапщэ иІэ? – ярет и япэ упщІэр лІы кІыхъым. Сэ сызэпкърыхуащ. Япэ щІыкІэ сэ си гугъащ езыгъэкІуэкІыр гушыІэу. Ар сигу къызэрыкІыу ину сыдыхъэшхаш. Ауэ езыгъэкІуэкІыр гушыІэртэкъым. И фІэщ дызэт. И фІэщ дэнэ къэна, гупитІым щыщ зырыз къыгъэтэджауэ пщІэнтІэпсыр къехуэхыу кърехуэкІ. Зым гулъэмыжитІ, жи, адрейм къыхуэгъуэтыр зыщ.

– А, унэжын, – сокІий сэ а «зы» жызыІам, – зы гулъэмыж фІэкІа зымыІэ шыгу уи гъащІэм плъэгъуа?!

АрщхъэкІэ телевизорым исым узэхихын! УкІий дэнэ къэна, уфІэфІмэ, жьэхэлъади ІэштІымкІэ еуэ.

– Хъунщ, – желэ езыгъэкІуэкІым. – КъызжефІэт-тІэ, шыгум шэрхъ дапщэ щІэт?

– Мэ-тlэ шай! Плээгъуа упщlэ зэрыжэхаупцlэр? Аракъэ иукlри клуэцlыпклэжаш жыхуалэр. Фыгупсысэ иджы, щlалэхэ! Фи щхъэ куцlыр вгъэлажэ. Си lуэхуш мэкъупlэр зейм фыхуэмызам. Улlщ уэ ар къащlи... Хъэуэ, зым къищlаш, слъуши.

– Шэрхыплl! – жиlэри клиящ ар. И щlыбагъым къыдэсхэри, жюрири, езыгъэкlуэкlри унащхэр трачу lэгу еуаш. Адэкlэ-мыдэкlэ къыхокlиикlхэр: «Ура! Ура! Ура! Укъимыклуэт! Дэ уи щlыбагъым дыкбъдэтщl!». Дэри апхуэдизкlэ дыгуфlэщаци, зым адрейм щыдгъэпщкlуу ди нэпсхэр lэщlыбкlэ щlыдолъэщlыкl. Джэгу цlыкlу уи гугъэ апхуэдэ упщlэм жэуап тэмэм ептыну. Пасэрейхэр тхэмахуитlкlэ Бырмамытl дэкlрэ абы и щыгум щызэхэсу щытащ; ар къащlэн щхъэкlэ. Выщlэ хъушэ, мэл гуартэ яшхыфырт абы егупсысыху.

– Иджыри зы упщlэ, – къызэпеплтыхъ щlэсхэр езыгъэкlуэкlым.

Сэ си щхъуэщыр тэджащ. Къызбгъэдэсхэм я lупсыр «къуртl» жиlэу ирагъэхащ. Щlалэм и лъэгуажытlыр еlуэт, хъыджэбзышl и lэр и жбэм lуилъхъауэ и нэр къыхуу йоплъ щхъэгъусэм, «тlэ- клуи сыту ящымысхэр?» – жеlэри мэгъумэтlымэ.

– Нтlэ, щlалэхэ, ижъ-ижыж лъандэрэ жалэ шыгум щlэт гублащхъэ шэрхытlыр гупхэ шэрхытlым нэхрэ нэхъ псынщlэу клэрахъуэу. Фымышцlэу плэрэ ар къызыхэкlыр?

Мэ-тlэ иджы! Мис аращ дуней къутэжыгъуэ жыхуалэр. Мы дунейм выщlэуи мэлуй тетыр шхьи, сэ си lуэхуш уэ абы и жэуапыр къащlи. Бырмамытl lуащхэр дэнэ къэна, lуащхэмахуэ дэкlи уэ ар къэлъагъуи, уэ нэхрэ нэхъ лъэрыхъ мы дунейм теткъым. Е си щlалэ тхэмышцlэхэ, е си хъарып цlыкlухэ, сыту lуэху гугъут фэ фызыlуувар. Ну, хъэрэшо, слъуши, еджащ жыплэу щlалэгъуалэм я фэр ипх хъун-тlэ? Зы гущlэгъу гуэр щылэн хуейкъэ?

ЩУМЫЩІЭКІЭ, ЗЫЩІЭМ ЕДАІУЭ

СымыпIащІэу лэжыапІэм сынэсат. СыщІыхьэну бжэкъум сыщІыІэбэм, зыгуэр ину кыызэджащ. СыкызыэплъэкІмэ – Исмэхьыл гуфІэжу кыысхуокІуэ. «Дыкъэсыжщ, – согупсыс сэ. – Тхьэр согъэпцІ, жэщ хьуху уІэщІэкІмэ мыбы!»

Сэлам зэдох, дызэщогуфІыкІ, дызэщІоупщІэ.

– Ау-уей, – кьрегъажьэ Исмэхьыл пIащІэрыпсалъэу. – Уэлэхьы хьэзим, билэхьы чэрим, Іэхъуэжь цІыкІлум и Іуэхум хуэмыдэм си Іуэхур. А зиунагъуэр бэгъуэн, мыр дауэ нобэ, бэзэрым сытехьати мыІэрысэ чилым ахьшэ хужь сомипІ кыызжалащ. Напэ яІэжкыым цІыху цІыкІлум. Лажьэркыым, пцІантІэркыым, лышхуэ абрагъуэхэр къуэнтхьурей ящэри бэзэрым тесщ. Ари сыт хуэдэу щытхьурэ абы. Я тэмакыыр щидыным хуэдэу кІийуэ! Уэлэхьы хьэзим, былэхьы чэрим, мы дунеижьыр къутэжыху ущытхьуами уэ къуэнтхьурейр нэхъ ІэфІ пхуэмыщІын. Слъуши, кыызжыІэт, сыт щыгъуэ адыгэлІыр удз ищэу бэзэрым щытесар?.. А-а, мис аращ-тІэ. Тесакыым, тесынуи си гугъакыым.

– Плъагъуркъэ... – кьезгъэжъат сэ, ауэ, дэнэ щыІэт!

– Слъагъу кьудей! – сІэпиудаш Исмэхьыл си псалъэр. – СолъагъуІуэри аракъэ си нитІыр зыгъэузыр. Мо Батырбэч и кьуэжьыр уоцІыху-тІэ уэ... Пивэ ищэу буфетым щІэтыр, зиунагъуэрэ. А плъагъум ученэ агроному диплом и жыным илъщ. Илъэсищ хьуауэ. Губгъуэм яхуэкІуэркыым, жаІэ. Сишхын си гугъащ зы махуэ ар есІуэкІати. Уэлэхьы хьэзим, билэхьы чэрим, кІуэнтэмэ, а буфетым щидыхъэрэмыгъэр нэхъ мащІэ ящІамэ. Ауэ хэт зыщІы-нур? Уэрэ сэрэ дагъэщІынкыым, гъунэгъуу драгъэкІуэлІанукыым. ЗыщІэн хуейм нэф зищІащи, зыри имылагъуу фэ зытрегъауэ. Ну, уэ уоцІэ, ари хьэуа кьудейкІэ псэуфынкыым, абы лы тІэкІу и гъусэн хуейщ. Е лы кызыэрищэхун.

– Псори апхуэдэу... – кызогъажьэ сэ аргуэру, ауэ...

– Уэлэхьы хьэзим, билэхьы чэрим, – жыІэпІэ кызитыркыым ныбжьэгъум, – зы сондэджэрым адрејр темысмэ. Зэрымыгъэбэуэжу, лыфІыпІэ зэрымгъахуэу, зым адрејр кызыэригъэпцІанум Іэмалуи, бзаджагъэуи, зэфІэкІыуи иІэр кьагъэсэбэпу. Мы дуней зы цІыху теткыым абыхэм япэлъэщ, унафэ хуэзыщІыф, ахэр зыщышынэ, зыфІэлІыкІ. Къаубыд, йотхьэкъу, лъэхъуэщым ирадзэ, итІани нэхъ мащІэ хьухэркыым, ублэмэ нэхьыбэ, нэхъ бзаджэ мэхьухэр. Сыт щхьэкІэ? Дэнэ абы и щхьэусыгъуэм ущыльыхьуэ хуейр? ЩІыльэра, хьэмэрэ уафэра? Уафэм дэ щытщІэн щыІэкъымы, щІыльэм дыщыгъэлъыхьуи дегъэплъыт. Мо ди гъунэгъ ШарискІэ зы махуэм тІэу хуэзэу яубыд мы щІы хьурейм къэралу щыІэм я хьэпшып ищэу. Дэни кьрихрэ, зи гуащІэр ин. Уэлэхъ хьэзим, билэхьы чэрим, Гонконг кьраха джисрэ Австралием кьраша кенгурууцрэ ищэу сэ си нитІкІэ слъэгъуам. Ар Гонконг, хьэмэрэ а кенгуру шыкуэд щыпІэм кІуэуэ а къомыр кыпщидэхуа уи гугъэ? Щыгугъыу щыс. Мохьщ ар!

Мис аращ уафэм щытщІэн щыІэкъым щІыжысІар. Мы щІы фІыщІэжыым и щхьэфэм щыльыхьуэн хуейщ а щхьэусыгъуэм. ИщхьэкІэ зэрыщыжысІащи, хьэуа закъуэкІэ цІыхур щымыпсэукІэ а щхьэусыгъуэр къэбгъуэтынри тыншкыым. Тынш кьудей мыхьуу, уэ уагъэкъуэншэжынкІэ хьунущ, къэплъыхьуэу щІэбдзэмэ. Сыт щхьэкІэ жыпІэмэ, а ди гъунэгъу ШарискІэ ахьшэ пашкІэкІэ кьоуэу уиукІыныр хьэуэ илъагъунукыым. Ахьшэр и бадзэщи лъэгуажьэмыщхьэу хэсщ, пщІэнтІэпскІэ кьилэжъауи зы кІэпІейкІэ хэлъкыым. Абы уэгур и зекІуапІэщ, тенджызыр и лъэбакъуитІщ, таксир и шыгу хьэзырщ. Уэ лъэсу лэжыапІэм укъокІуэ сыхьэтийкІэ тхыльымпІэм ухэсщ, уи лэжыгъэр тэмэму зэфІумыгъэкІмэ, кыпщІокІие. ШарискІэ и хьэпшыпыр нобэ имыща щхьэкІэ и лІыр кыпщІэкІиеркыым, улажьэркыым жаІэу зыри кьедауэркыым, пщэдджыжыым бэзэр щэху цІыкІлум нэсмэ, сыхьэтитІым ахьшэ гуфІакІэу кьосыж. Театрым тІысыпІэ нэхьыфІыр щыхухах тыкуэным тхыль щамыгъуэтыр и унэ кыыхуахь (и гьащІэм зы тхыль емыджамы), и сабийр садик нэхьыфІ дьдэм шапІ, Цейлон кьраша шей фІэкІа ирифыркыым, Бразилием щахьэжа кофе фІэкІа и пщэфІапІэм пхущІигъэлъынкыым. Ар гьэтІысы еплъыт Дуней псор зэфІэту щигъэтыни!

– Исмэхьыл, кхьыІэ, сэ... – сеплъащ абы.

– Лло уэ? – дыхьэшхаш ар ину. – А си гъунэгъум хуэдэхэр щыІэу уэ упсэлъэну ухитыххэкыым. Зы махуэ мо Темыр кыпхужилар пщІэрэ уэ?.. ПщІэркыым, щІэхы кьэпщІэнкыым. Иджы бзэгу кыпхуахьыжын щхьэкІэ узэрыщытын хуейр пщІэрэ?... ЩумыщІэкІэ, зыщІэм едаІуэ. Нышэдибэ Шупагуэ уэ щхьэкІэ жиІа псор уи пашхьэ ислъхьэжмэ, тхьэр нахуэу согъэпцІ, а дыгъуэпшыхь зы Іэблэр пІыгъуу паркым уита Шыкъэ зы сантиметркІэ убгъэдыхьэмэ. Арауэ жеІэ уэ лэжыгъэ кьозытри, цІыху узыщІари, иджыпсту уиІэ щІыхьыр тыгъэ кыпхуэзыщІари. Ар пцІыщ жыпІэу уэ зы псалъэ кызыжэпІэфынкыым. Сыт щхьэкІэ жыпІэмэ, фІыуэ уоцІэ Шыкъэ фІэмыфІмэ, уэ зы махуэ абдеж

узэрышчымылэжэнуур. Ар мыстым щолажэ, уэ... Значит, Шыкэ и Іэблэр пЫгыу кыумышэкІмэ, уи щІакхуэ Іыхэри, абы щыпхуэ тхуцІынэ тыкырри а Шыкэ дэдэм ІэщІэлыщи, кэІэбэу, «сархэ» жиІэу пІэщІиудыжынкІэ хуунуш. А уи щІакхуэ Іыхэр нэх ин хуунми, уи тхуцІынэ тыкырыр нэх Іуву абы щыпщІэлынуми Шыкэщ хуитри, и Іэблэр нэх быдэу пЫгыху уи фейдэри бэгэуэнуш. Шыкы игэжеинум хуэдэу а псори фІэфІш, сыту жыпІэмэ, фэ тІур фызэІыхылыш. АдэкІэ фызми, анэкІэ фызырызш. Зы хэмэшыхэ фызэдежэкІаш, зы чысэ фызэдоІэбэ.

– Уэ жыпІэр пщІэжрэ?..

– Зы псалэ кэмынэу, – кыпогуфІыкІ Исмэхил. Сыхэтыр пщыкІузым щІигуаш, езым псалэн щІидзэ кудей хуэдэш:

– ХэщІэ кыпхуэкІуамэ, зы аркэ птулкІэ тыкуэным щыбгэуэтыркым, мо «Шанхай» зыфІаша хэблэ цІыкІум нэси, ухуейм ашыккІэ кэщэху, ауэ сомитхукІэ нэх лэапІэу. Уэлэхы хэзим, билэхы чэрим, уи нэр кыжу уафыщІмэ. Шо, Пятигорск дэт аркэ заводым и директорыр а фадэм ирисондэджэрым и дэлху уи гугэ?.. Іейуэ! Хэдрыхэ дэнэ, Чэбэр дэнэ жыхуаІэм хуэдэш. А зи унагэуэбжэр...

Сэ сыштауэ бжэр Іусхри, Исмэхил адэкІэ жиІэну семыжэу, кІэлындорым сытелэдаш, щхэхуэ сыздэжэм, шэджагэуашхэ ящІыну кэжэа си лэжэгэхэм сахэлэдаш, япэ дэдэ иту кыакІуэ ди унафэщІым и Іэплэ сыкыхуташ. Си щІыбагымкІэ Исмэхил и макыр щызэхызох:

– Уэлэхы хэзим, билэхы чэрим, апхуэдизу умыпІашІэу щытамэ, тхэр нахуэу согэпщІ, дыгуасэ а Хэзиз кыпхушІитхуа кэмыр зы псалэ дэзыгэхуу бжезмыІэжтэмэ. Еуэ, нобэ лажэ. Сэ пщэдджыжэ сыхэтийм мыбдеж сыкыщыпІушІэнш.

«СИ ГУР МАКЪКІЭ МАГЪ»

Гугъуш мы тхэным узылэпиша нэужь. Псом хуэмыдэу усэ птхыуэ шлэбдзамэ. Лэжъапэми, уэрамышхэми, унэми, ушышхэки, зышыбгъэпсэхукіи усэ сатырхэр уи щхэм шызырэзохьэ. Уеблэмэ, ушыжейккіи пщыыхьэпэу плъагъур усэ зашлэщ.

Дэтхэнэ зы шлалэ цыкІури усэм зэрыдихьэхым хуэдэу, Музэрифи ебланэ классым шыкІуам тетрадь мащлэ зэхитхыхьакъым. Епщланэ классыр кыщиухам районым кышщыдэкІ газетым кытригъэдзэну ихьаш тетрадитхум ярыз усэ. Редакцэм и лэжъакІуэхэр шлалэм и Іэрытххэм хэплъэри, кыжраІаш:

– Плъагъуркьэ, уи усэхэр иджыри зэпщакъым, абыхэм хэплъхьэну уи мурада гупсысэр шэрыуэ пхужылакъым. Умыпашлэу елэжь, уи гурылътхымрэ уи тхыгъэмрэ зэрыгъэубыд.

– Фэраш лэжыху зыри мыхъунур, – хъушлэрт ар кышщыкІуэжым, – «Мурадин фІыуэ лэжъаш», «Быцэ махуэм зы жэмым шэ пут кышщлэш», «Чэрим и лэжыгъэм хьэлэлэу бгъэдэткъым» жиІэу ятхым тхакІуэшхуэ хъуауэ къафІошщыж. Зы усэ иратхи къащІэнц гугъуехьыр здэщыІэр.

Музэриф япэ тетрадыр кызылэуихри къеджаш:

Пщлэуэ шытащэрэт си гурылътхым и инагъ,

Ар зыхуэдэр шылэкъым зыщІэн,

Узмылътхым, си гур макъкІэ магъ,

Уэрмырам ар сыткІэ уэ пщІэн?

– Сыт-тІэ абы и лажьэр? – кьэувыІаш ар жыг лъабжъэ гуэр деж. – Рифмэ иІэкъэ, гупсысэ хэлькьэ? Е мы усэм сыт и лажьэ?-

Тальостэн и жырыш лъэщым тесу,

Махуэ кьэскІэ нормэм шрегъэгъу.

И хьэсэпэм унэсынкъым лъэсу,

Вагъэ фІыщІэм уэгур еуфэбгъу.

– «Уэгум» нэхьрэ «щыІугу» жысІэм нэхьыфІкьэ? – егупсысыпауэ Іушэщаш ар. – Та-ак, «уэгур» «щыІугукІэ» зэтхъуэкІыжынщи, ухуейм нобэ «Іуащхьэмахуэ» журналым кытедзэ.

Щлалэр илътэс пщыкІуий хъуа иужь хьыджэбз гуэр фІыуэ елътхъу. Илътхъу кьудейкъым, арыншэу мыпсэуфын кыфІошщІ, и гурылътхэм я нэхь къабзэр, хуабэр, пэжыр а хьыджэбзым тыгъэ хуешІ. Музэрифи илътэсым нэблэгъауэ ФатІимэ гу хуишІат. Зы пщыхьэщхьэ гуэрым шлалэм газетым и лэжъакІуэхэм кыжраІа псори и хьыджэбзым хуиІуэтэжаш.

– Дауэ? – игъэщІэгъуаш ФатІимэ. – Езыхэм дунейм тетыху яхуэтхынукъым апхуэдэу усэ. Сыт абыхэм я деж ушлэкІуэххар? ИтІысхьэ автобусми, кІуэ ТхакІуэхэм я союзым, тхыль тедзапІэм. Къысхуеджэт гукІэ пщІэжхэм шыщу зы усэ.

Музэриф и ИтІыр и щыбагъымкІэ шызэридзэри, и щхьэр иІэташ, зэ зигъэпсчэуІури, хуэмурэ кьригъэжъаш:

Псыежэхыр пщланэщ, Сабий цынэу....

– Мис араш сэ сфІэфІ дьдэр, – щэташ ФатІимэ и ІэлъэщІ пашцэр и щхьэм кытрильэфурэ. – Си гум зыкызырэрегъэдзэкІ абы сыщедалукІэ.

– Хъунщ, сызэпомыуд, – хуеплъэкІаш абы Музэриф.

Псыежэхыр пщланэщ, сабий цынэу,

Мазэ кьуаншэр кьуелътэфэжыр пшэм.

Уэрщ, сэ си псэ, шыІэр хьыджэбз дахэу,

Мы ди хьэблэм, кьуажэм, дуней псом.

– А ды-дыд мыгъуэ, гушІэм зыпхедз, – еплътхьэ хьыджэбзыр шлалэм. – Уэ сыпхуэдэм зы сыхьэт сышцыснтэкъым Налшык сымыкІуэу.

ЕтІуанэ махуэм Музэриф усэу итхар зэщІикъуэри, Налшык кІуащ. Абы псынщІэ дьдэу ТхакІуэхэм я союзыр кыгъуэтри, шлалэщІэ гуэрым и пашхьэ тетрадь хъушэ ирилътхьаш.

– Мис, – жиІаш Музэриф, – си усэхэр кыфхуэсхьаш, сынывольэлэу кытевдзэну.

– Уэ дэнэ ушеджэрэ? – кьеупщІаш абы Союзым и лэжъакІуэр.

– ЗыщІыпІи, классипщІ кьэзухауэ араш.

– Щхьэ уемыджэрэ адэкІэ?

– Плъагъуркьэ, – бгъэдэкІуэташ ар стІолым, – сэ литературнэ институт фІэклэ сыкІуэнукъым. АбыкІи сынывэлътхуу си гугъат, ауэ...

– Литературнэ институтым... – къригъэжъат Союзым и лэжъакIуэм, ауэ Музэриф едаIуэркъым.

– Мы си усэхэм къеджи, итIанэ абы дытепсэлъыхынщ. Мис. мы тетрадым кышчышIедзэ. Мыбы усэу итыр ди гъащIэм, лэжыгъэм теухуащ. Мыр лъагъуныгъэщ, мор лирикэщ, а уи гъунэгъуу щылыр ныбжъэгъугъэщ. Уэ уусакIуэ езыр?

– НтIэ, – жиIащ щIалэшIэм, усэхэм еджэурэ.

– ТхакIуэхэм я союзым ухэт?

– Сыхэтщ.

– Уи насыпщ. Мы къэсхъа усэхэр псори кытрадзэм сэри сыхагъэхъэну пIэрэ Союзым?

– Кытрадзэм ухагъэхъэнщ, ауэ...

– Сыт «ауэ», уигу иримыхъ хэт?

– Плъагъуркъэ, – къригъэжъащ щIалэшIэм, – иджыкIэ мы уи усэхэм кытебдзэ хъун хэслъагъуэркъым. Псалъэм папщIэ:

Дэ зы партэм дыдэсащ, ебланэм,

Зы шакъальэм тIури дритхащ...

– Ар сатритIщ, – зэпиудащ абы и псалъэр Музэриф. – Къеджэт и кIэм нэс. ИтIанэ «дритхащ» жиIэу псалъэ хэткъым абы. «ДитхыкIащ» жиIэу кышчышIэынщ.

– Къысхуэгъэгъу, сышыуащ. Ауэ абы зыри ихъуэжырккъым. Мы уи усэр купщIэншэщ, утетхыхыну къэпщта темэр япэ сатыриплIым кыфIэпхкъым, къысхуэщIэрккъым узытепсэлъыхыну узыхуейр. Мы усэр уи хъыджэбзым щхъэкIэ къебгъэжъащ, и кIэр зэрыбухыжым еплъыж:

Дэ ди гъуазэщ гъубжэ-уадэ лъэщыр,

Бэракъ плъыжыр ди щхъэм кышчышIэщытщ.

Махуэ тщIащ гъащIэм шыIа жэщыр,

Вагъуэ плъыжъ къуапитхур дяпэ итщ.

– Ар уигу иримыхъу ара? – къэтэджащ Музэриф. – Та-ак, гурыIуэгъуэщ псори. Къащтэ мыдэ тетрадхэр. Сэ кыызжалат фи усэхэр къэвгъанэу сысейхэр зэрыкIуэщIэрымгъэкIыну. Ауэ фэ нэмыщIкIи нэгъуэщIхэри щыIэщ литературэм хашIыкIыу.

– Сэ чэнджэщ уэстыну арат, – къеплъащ абы щIалэшIэр.

– Апхуэдэу хъумэ, сэри чэнджэщ уэстыфынущ усэ зэратхымкIэ. Узыншэу уытщ.

А махуэ дydэм Музэриф шыIащ тхылъ тедзапIэм, журналым, газетым я редакцэхэм. ЗдэщыIа псоми и усэхэм дагъуэу кыыхуащIыр кыжралаш, чэнджэщыфI куэд къратащ. Ауэ дэнэ шыIэт. ЩIалэр ФатIимэ и гур кызэзыгъэдзэкI усэхэм ирихъэжъати, зыри илъагъуртэккъым, зэхихыжыртэккъым. ИлъэсиплI хъуауэ а зи гугъу сщIа организацэхэм я лэжъакIуэхэм тIыс яIэккъым, псэху ящIэрккъым, Музэриф махуэ къэс усэщIэ къахуихъурэ къокIуэ. КъакIуэ къудей! СтIолым тоуIуэ. Москва кIуэну жекIэ. Пщыхъэщхъэм кIуэжа иужь ФатIимэ кыпожъэри (а тIур зэрызэрышэрэ илъэситI мэхъу) къоупщI:

– Дауэ хъуа, пIаха! ЩIэх кытрадзэну?

– Пахынщ абыхэм. Езыхэм литературэр зыIэщIаубыдэжауэ IэкIи дзэкIи яIыгъщ, урагъэкIуалIэрэ,? Тхылъыр хъэфэккъым, пхузэпышынукукъым, езыхэм яуцIырхъ тIэкIур ихуэ къудейщ абы. Дэ щхъэкIэ хэт гузэвэн? Но ничево, къэхъунщ зэман ахэр кызылгъэIуу, ауэ зы усэ езмыту. Зэ фымыпIащIэ фэ.

– Къуэхъунщ, тхэ дydэ, – диIыгъащ лIым и псалъэр ФатIимэ. – Уэ узэрытхэм хуэдэу тхэфыну зы цIыху яхэткъым абыхэм. Сытым ещхъ абыхэм ятххэр. Си тхэкIумэкIэ зэхэсахщ, тхэ дydэ, абыхэм зэ уахыхъа хъуам, адэкIэ псори хъарзынэ хъуну, ауэ хыхъэгъуейщ, тыншу узыхагъэхъэнукукъым...

Музэриф и фызым гуапэу еплъри, стIолым бгъэдэтIысхъащ, тхылъымпIэ напэ зыбгъэдигъэкIуатэщ, ручкэр кышчтэри, тхэн щIидзащ. Дакъыкытху хуэдэ дэкIауэ ар и щхъэгъусэм еджэри, итхам кыыхуеджащ:

Псыежэхым иIэ архъуанэшхуэм

Сыт къарукIэ уэ упэлъэщын?

Мы си усэхэр кышчышIэ кыалэмыпэм,

Сэ арыншэу дауэ сыпсэун?

– Дауэ кышчышхъуа?

– Хэбдзыну зы псалъэ хэлъкъым. Си Iуэхущ апхуэдэ усэ хуэтхыу дэ зы уасакIуэ диIэм.

Музэриф ручкэр кышчтэжри, тхэн щIидзэжащ.

КХБУХЫЛЪАТЭ ЗЫЗОГЪЭПЭШ.

Си хьыджэбз цыкIу закъуэр япэ классми, етIуанэми, ещанэми фIы дыдэу щеджаш. Школым кышчыдагъэкI блын газетыр и унэцIэмкIэ кышцIидзэрт, зы педсовет кэмынэу директорым и кэпсэлыэныгъэр абы и цIэмкIэ кыргъажэрт, и сурэтыр щIыхь пхъэбгъум кырахыртэкъым, и унэ лэжыгъэхэр щыхъэрым ирагъэхьырти, абы щыIэ школхэм щеджэхэм щрагъэлыагъурт. Ди лэжыапIэ дыдэми арат Iуэхуу ялэжыр, махуэ псом си лэжыгъухэм тхылъымпIэ напэ зрамыгъэдзэкIыу а цыкIум и щIэныгъэ телъыджэм тепсэлъыхъу щызэбгърыкIыж щыIэт. КIуэаракъэ, и сурэтыр уафэ джабэм кIэрыщIыхъащ жыпIэрэ тхъэ пIуами, зы цIыхум ебгъэлящ жиIэнутэкъым.

ЕплIанэ классым кIуэри... Зэ умышIащIэ иджы, нэхъ тыншу сыгъэтIыс, армыхъуамэ, гупсэхуу схужыIэжынукъым адэкIэ кэжъуар. Къеплътыт мы си напIэм, схуэмыгъэувыIэжу тоуэ, си Iэпэхэр щIишэ, лъакъуэхэр ундэрабжэ, жэпкыпIэр щIэсысыхь хъуащ. КъысхэIу мо къамэри, лъы ткIуэпс къысщIэкIмэ, тхъэр нахуэу согъэпцI.

ЕплIанэ классым тхъэмахуитIкIэ кIуауэ, хьыджэбз цыкIур зы шэджагъуэнэужь гуэрым и напэр, хъарбызышхэ щыIа хуэдэ, фIейуэ къокIуэж.

– Мыр сыт, на?! – йотIысэх дахащэм и анэр.

– Хэт мыпхуэдэу узыцIэлар? – сыкъоуIэбжэ сэри.

Сабийм зыри жимыIу и тхылъылгъэм дненикыр къыдехри и нэпсхэр джэшым хуэдэу къельэлъэхыу, кытхуешый. Сэ ар кыIызохри соплъ. ИсториэмкIэ «щы» итц. Уэ егупсысыт иджы: илъэс еплIанэм хыхъауэ уи унагъуэ «тху» фIэкIа кышцIэзымыхъа уи быным «щы» кыпIэщIилъхъэм, дауэ уи гум ишэчыну? Догуэ» сыт жысIэу си лэжыгъухэм сахыхъэжыну, адэ-анэхэм я зэIуцIэми сыт напэр сиIэу сыщIыхъэну? Ну, уэри анэ укыIлъхуащ, «тIу» дэнэ къэна, «щы» пхъымэ, уи щхъэфэм къеуэу щыта кышцIэкIынщ. Умыдыхъшхыт, щытакъэ? Вот-тIэ, сэри схуэшэчакъым. ЗыкъэсшэщIри мо тхъэмыщкIэ цыкIум и нэкIу зэхэцIэлам... Iэ дэслъащ, и нэпсхэр бэльтокукIэ хуэслъэщIыжри, сеупщIащ:

– Историер кыштэхэлъэрэ, си Бацэ шыр цыкIу?

– Хъэ-уэ-э-а-а! – дришеящ абы и щхъэ дыдэ актавэм. ИтIанэ нэхъ къекIуэтэхыжри, пищащ: – Къэрэжан Къэрэмырэвнэ фIуэу сыкыIлъагъуркъым.

– Сыт щхъэкIэ? – къокIуэталIэ и анэри.

– Уи папэ хамэ къэрал щыкIуам щыгъуэ кыихъа дыхум щхъэ сыхэвна, жи-и-и, – зыхуэмубыдыжу магъ сабийр.

– Дыху къэсхъауэ дэнэ щыцIэр абы? – соушцI сэ.

– Дыху къамыхъу абы зыри кыкIыжкъым, жи-и-и, – зэкIуэцIоч тхъэмыщкIэр.

Деущыйщ, дедэхашцIэри, тедгъэуащ. ЕтIуанэ махуэр щэбэтти, лэжыагъуэ сымыкIуауэ сыдэст. Сабийр школым сыхъэт нэхъыбэ щымыIауэ, бауэбапцэу кышцIэлъэдэжащ.

– Папэ, – кIиящ ар, и нитIыр кыихуу, – къащтэт сомитху.

– Сыт сомитху зэрыпщIынур? – сыкъэщтащ сэ. – Нобэ фемыджэу ара, щхъэ апхуэдэу.щIэхыу къэбгъээжэ?

– Ди тхылъхэр классым кышцIэднэри дыкъэкIуэжащ, папэ. Нобэ ди классрукыр кышцалъхуа махуэщи, тыгъэ гуэр хуэтщIын хуейщ.

– Догуэ, ар фэра къэзыгупсысар? – соушцI пхъум. – Хъэмэрэ...

– Хъэуэ, папэ, ар дэ къыдагъэгупсысэр? Ухъэлэмэтц уэ, – егъэщIагъуэ сабийм. – Езым, хэт зыгуэр кыихъами кымыхъами списокэ ищIри, зыри къэзымыхъахэр дыкыигъэкIуэжащ.

– Бацэ, – жызоIэ сэ – сыт мы зэхэсхыр? Зыгуэр нэзыхъаи щыIэ?

– Уа, ей, хъэлэмэтц мы папэ! – и нэпсым кызыэпежыхь сабий тхъэмыщкIэм. – Лабыхуэ лъэпэдитI, Мэрзидан касинкэ, СэIимэт туфлътI, Iэмзилэт француз дыху, Фузэ бэстепхъэ, Фарузэ зы фэилъхъэгъуэ ныхуахъауэ ухуейтэкъэ.

Насып сиIэти псы стэкан гъунэгъуу щытт. Псы щыIэм тIэкIу зыкызыгъэщIэжри, адреи пэшым щIэс щхъэгъусэм седжащ. Зэхэсха псори абы шыжесIэм, IупщIэ ищIри, кысхушцIигъуащ:

– Ар уфIэгъэщIэгъуэн-тIэ? Нышэдибэ сыхуэзащ сэ мыр историкIэ езыгъаджэм.

– Сыт щхъэкIэ? – соушцI абы.

– «Щы» щхъэхуэбгъэува, жысIати, зыкысхуэбгъэзэнхуеящ, жи. Дауэ, жызоIэ, зэрызыпхуэзгъэзэнур? Сыт хуэдэу? Уэ усабийкъым, жи, жылэр кызыэрытхуэзэм хуэдэу. СыщIоупщIэри, зым мор, мыдрейм адреир хуехь. Иджы уи сабийм и акъылыракъым нэхъыбэр зэплъыр, и адэ-анэм къапыкIыращ. М-м-м,

дапцэрэ бжесІэрэ сэ уэ ар, итІани уи щхэм ибгэххэркым.

– Сигу къэкІыжтэкыми, – къепхуатэ сабийм, – Зулижан, тхэ, приемник цыкІу, японым щашІауэ, ныхуихам, ыхы.

– Машинэ зыми ныхуихуакъэ, Бацэ? – сышынапэурэ соушІІ сэ абы.

– Уа, папэ, Къэрэжан Къэрэмырзовнэ машинэ кызэрыхуемыхуэкІыр пщІэркэ уэ, Іей?

Си гум кыщІитхыу сомитхур естри си пхур школым, згэкІуэжащ. А ахышэм сыкыльтхуауэ аракым, хэмэрэ сфІэбылыму сыщІэфыгужыркым. Си пхур иджыри еплІанэ классым кІуэуэ аращ, ауэ дауэ дэ дызэрыхунур абы епщІанэ классыр кyiухыху? Иджы приемник Іызыхым, абы цыгъуэ кхухыльтатэншэу угурыІуэнкым.

МИС АР ХЪУАЩ!

Сабыр лэжыапІэм щІыхъэри, отделым щІэхсэм сэлам ярихаш. Абы и «здрастим» жэуап лэапкэ зэрымІэжар кыфІэмыІуэхуу кытхъыдзэм хуэдэу пІащІэ хъуа и щхъэщыр, егугъуу дакыкытху-хыкІэ зэригъэзахуэри, и стІолым бгъэдэтІысхъащ. Махуэ къэси хуэдэу, пэшым щІэс псори «лэжыбгъэм» зыІэпишауэ щхъэмыІэтт: отделым и унафэщІ Сэфарбий «За рубежом» газетым еджэрт, технолог Натбий и пэм «Нафтазин» ирикІэрт, плановик Къэралбий, игъащІэ хэмыкІыжыну кыыхуина и хандрозыр иІуэтырт, экономист Хъэжбий и пэр дрильэфейуэ дыгъуасэ хуэмыщІыжа кроссвордым кІэрыст, экономист етІуанэ НэфІыщІэ бэзэр цыкІум кыщичхъуа ІупэщыхуэмкІэ и Іупэр ирицІэлэкІырт. Зы цыхум зигъэхъеякыым, кыщІыхъар кыафІэуэхуакыым. Ауэ езы Сабыр и гукъыдэжыр инт, езым кызыэрилытэжымкІэ, махуэ бжыгъэт мыбыхэм яхэсыну кыыхуэнэжар. Зы зэман ар еплъэкІри, махуэ къэс кыбгъэдэс МуІэд кызыэрымкІуам гу лытащ.

– УэІ, – жиІащ абы псоми захригъэху, – МуІедыжыыр кыэкІуакыым. Сыхъэтым щІигъуауэ кыкІэрыхуащ.

– УкыкІэрыхуащ, тхъэ, уэ гъащІэм, – ищІащ ІупщІэ Сабыр и пашхъэ кыс НэфІыщІэ. – Уэ пивафэ ущІэу дэ собранэ дащІри, а МуІедыжы жыхуэпІэр директорым и япэ зам ящІри ежъжауэ ухуейтэкъэ.

– Щыгъэтыж иджы, НэфІыщІэ, – и фІэщ хъуркыым Сабыр. – Уэ ущыгушыІэм деж ди кыуажэ гуур сигу кыокІыж.

– Сыт щхъэкІэ, на-а, – блэ уэну зыкыишэщІащ НэфІыщІэ.

– Мо гушыІэмыщІэжыыр жылэ жэмым...

– Уи фІэщ мыхъум кІуэи и кабинетым щІэплъэ, – зэпиудащ абы и псалъэр отделым и унафэщІым. – Сишэри хъэр кыстригъэжъащ «фыкыкІэроху», жиІэри. Езыхэр зэрыщытар псынщІэу ящогъупщэж ІэнатІэ нэхъ иныІуэ зэрагъуэту. Уэ, Сабыр, сыхъэт ныкыуэкІэ кыпхуэхъуащ. ДяпэкІэ укызыэркІэрымыхуным яужь ит. Абы ди щэху псори ещІэ.

– Уэлэхы, МуІэд директорым и зам хъумэ, сэ нобэ сашэу министру сыщІамыгъэувын щымыІэ, – кыщыльэтащ Сабыр. Зиплтыхъри, зыри кыщемыплъым, пищащ: – Пщэдей кыІуахужынуащ ар, акыыл зымыІэм кыпыпхынур сыт?

– Уэ уздагъэувынур сэ щІэркыым, ауэ уи пыІэкур кыпхуриуда си гугъэщ а уи ныбжъэгъум, дыхъэшхаш НэфІыщІэ. – Зыгуэрхэр хуабжъу щыгугъа си гугъэт а местэм.

– Ныбжъэгъу, ныбжъэгъу, – зыпищІыжащ Сабыр цыхубзым. – Си гъащІэм зы сыхъэт си ныбжъэгъуакыым а бзэгурэфыжыыр. Цыху ар сытми.

АдэкІэ лэжыапІэм щІэмысыжыфу, щІэкІри ежъжащ. «Мыр дауэ Іуэху, – щызырызехъэрт абы и щхъэм. – Сэ сагъэувыну жаІэурэ, мо делэІуделэфэжыыр яхъри схуагъэхуэба шэнтым трагъэтІысхъащ. Щхъэгъусэми щхъэ жесІат сыпІащІэу. УщІэмыхъэж иджы унэм, иджыри къэс кысщІэнакІэу щытам, ІэбжыанапІэу си фэр ирихыну щхъэусыгъуэ кыигъуэтащ. Сытуи дуней Іей, сытуи махуэ мыфэ-мыц.

Махуэ псом Сабыр кыалэр лъэсу кыкІухъащ, зы цыхум емыпсалъэу, унэм дэмыхъэжу, ерыскыи и жъэм жъэдимыльхъэу. Жэщым нэху щыху езэгъакыым, етІуанэ махуэр, жыхъэнмэ куэбжэм иралъэфэлІа хуэдэ, игъэкІуащ. Ауэ, сыт хуэдэ бэлыхъ абы и псэм темыльми, игу илъыр зыт: гъэулыиин, мы МуІедыжыыр гъэулыиин. Іэджэми егупсысаш ар, Іуэхугъуэ мин Іэджэм и акылыр кыщприхуэкІащ, ауэ хъун хуэдэу кыыхуэгъуэтар зы закъуэщ.

– Іуэху мыублэ блэ хэсщ, – жиІащ Сабыр телефон-автоматым щІыхъэурэ. – ЩІэздзэнщ иджы, игъуэ хъуа си гугъэщ. Алло, – щІидзащ абы зигъэбзэгурэфу трубкам ипсалъэу, – уи пщыхъэщхъэ фІуэ, Марие Хъэжмысостовнэ. Кысхуэгъэгъу, сэ уэ сыкъомыщІыхужынкІэ...

– Хэт ар? – кыІукІащ трубкам цыхубз макъ.

– МуІедщ ар, Марие Хъэжмысостовнэ. СыкъомыщІыхужауэ ара? – и макъыр нэхъри МуІэд ейм ещхъ ещІ. – МахуитІ хъуа къудейщ а уи щхъэгъусэ бегъымбарым и япэ заму сызэрыхахрэ. Дыгъуэпшыхъ фи деж сыныщІэлъэдати.

– А-а, къэсщІэжащ, – жиІащ трубкам. – Сыт ухуейт, МуІэд?

– Плъагъурэ, Марие Хъэжмысостовнэ, тІэкІуи емыкІу хуэдэу мэхъу мы сэ иджыпсту бжесІэнур, ауэ бжесмыІэуи схуэшэчынукыым.

– Сыт мыпхуэдизу кыэхъуар? – кыоупщІ цыхубзыр, – ЖыІэ, сэ сынодаІуэ. Хъэмэрэ...

– НтІэ, Марие Хъэжмысостовнэ, – пещэ адэкІэ Сабыр, – зы лъэныкыуэкІэ уи щхъэгъусэр сэ си начальникщ, сэ абы ищІэм си Іуэху хэлькыым, хэльхъэнуй сыхэткыым. Сэ а псори дэсыгъын хуейщ

абы.

– МуIед, – зэпеуд абы и псалъэхэр цыхубзым и макъым, – сэ си лым и лэжыгъэм си Iуэху хэлъкъым икIи хэслъхьэркъым. Зыгуэр жепIэnumэ, езым и деж щыхьы жеIи нэхьыфIщ.

– Хьэуэ, Марие Хьэжмысостовнэ, уэ кыбгурыIуэркъым сэ жысIэну сызыхуейр, – жеIэ адэклэ Сабыр. – Дыгъуасэ шэджагъуэм деж тIэкIу дыщысат. Ну, дефаш, дешхаш.

– Дэнэ? – кьэуIэбжыаш цыхубзыр. – Завод дыдэми?

– НтIэ, – нэхъ хуэму Iушэщаш Сабыр. – Абы и зам сызэрыхуэрэ зы бжэ кьэтIэтатэкъым. Ауэ аракъым Iуэхур здэщыIэр, Марие Хьэжмысостовнэ. Уи щхьэгъусэр тIэкIу ефа иужь, дыпэмылбэщу и секретаршэм кIэрыхьыжыаш. Ди лъэуIи ди псалъи кыфIэмыIуэхуу и бостейр зэфIитхьауэ кьрихуэкIыу щIэташ. Езыми шыгъ щIагъуэ щымыIэу.

– Дауэ? – ерагъкIэ зэхэпх кьудейуэ кьIуекIащ трубкэм. – Пэж дыдэуи?

– Пэж дыдэу, Марие Хьэжмысостовнэ. Аракъэ си напэр щIэсыр. Мо лы дэгъуэшхуэм, апхуэдиз авторитет зиIэм, зи цIэр фIыкIэ дэнэкли кыщалэтым си гугъакъым апхуэдэу и напэр зытрихыжыну. Уэ а псори зэромышцIэр сощIэр, тIэкIу укъепсэлъами зы ягъэ кIынтэкъым. Ар цыхум зэхыхыжым сыт жалэн, нэхьыщхьэхэми сыткIэ я фIэщ ухьужын? Уэзгъэлъэгъуашцэрэт ар, Марие Хьэжмысостовнэ, мо кIэлындор кIыхьышхуэм и секретарь хьыджэбзыжь цыкIум и ужь иту щрижэм. Ари узэплъ хьун цыхубзу шытами, зы псалъэ жысIэнтэкъым. Уэ плъэгъуаш ар, фIы дыдэуи уоцIыху. Лъакъуэ псыгъуэ хьужауэ кьупщхьэ зэIулIащ. КьыщикIухькIэ щIакъ-сыкъ макъым тхьэкIумэлупсыр иреч. А псори щыжесIэм, зыкысхуритIащ, зы махуэ сыщимыгъэлэжьэну тхьэ иIуаш...

Нэхьыбэжи жиIэнут Сабыр, ауэ директорым и фызым трубкэр трилъхьэжаш. И псалъэхэр начальником и щхьэгъусэм и гушхьэм «кьыртI» жиIэу зэрежеллар хьэкъ щыхьауэ лыр уэрамым кытехьэжаш. «МуIедыжыр акъылыфIэщ жалэу яшэу абы ягъэуакъым, – йогупсыс Сабыр. – Ар ди джэду шырми ещIэ. Хэт-тIэ абы кьыдэлэпыкьуар? Директорыра? Куэдрэ пэплъэн хуей хьуну кьыщIэкIынт ар абы и заму игъэуыху. Зы махуэ собранэм дунейм тетыр кьыщыжриIащ щызэхуахьэс цехым и планыр тэмэму яхуэпщIакъым жиIэри. НэгъуэщI хэт щыIэну абы кьыдэлэпыкьуну? Трестым... А-а, Iэгъурбий Муратович? Ар сигу кьызэрымыкIыжа? Шэч хэмылбу, арац ар дэзыхуеяр. И анэ шыпхьум илIщ, зиунагъуэрэ. И нитIыр кьилыдыкIыу аргуэру телефон-автоматым зыщIедзэ.

– Уи махуэ фIыуэ, Iэгъурбий Муратович, – зегъэбзэгурэф Сабыр. – Сэрац ар, МуIедщ. КьысхуэпщIа псори кьызолъытэ, си щхьэфэжыр лъэгущIыхь пхуэсщIынщ, ауэ мы Хьэжмысостовнэ и лым сьдэлэжьэфынукъым.

– Хэт Хьэжмысостовнэр? – кьоупщI трубкэр.

– Ди директорым и фызыр.

– МахуитI хьауэ арац узэрыдгъакIуэрэ, – кьолукI трубкэм макъ гъум. – Сыт фяку апхуэдизу кьыдыхьар? Езы Сыхьэтджэрий лэжыакIуэ гъуээджэщ, планыр...

– План фIэкла Iуэху шыIэжкьэ, зиунагъуэрэ, – тогуплэ Сабыр. – Дыгъуасэ ди лэжыакIуэхэм абы щапхьэу яригъэлъэгъуар «Крокодилым» сом минкIэ ящэхунщ. Уи жьэм «Iым» кьыжьэдамыгъэкIыу!

Сыт апхуэдэу ищIар?

Сыт имыщIар жыIи нэхъ тынщ. Дыгъуасэ лэжыапIэм ефэ-ешхэшхуэ кьыщызэIуихаш, хьэнэу чэф хьуху ефэри и бжэ щыхьэпIэм деж хьэмаскIэ гъэсам хуэдэу щыс а кIэнцIыгъур пцIанэу кьрихуэкIыу щIэташ.

– ПцIанабзэуи? – щIэупщIащ трубкэр.

– И анэ и ныбэ кьыщикIа дакъыкьэм зыгуэр шыгъам, а махуэми шыгъаш, – нэхъри щIиIуэнтIащ Сабыр.

– Мис ар хуэзаш, – щэташ кьэпсалъэр. – Да-а...

ЕтIуанэ махуэм заводым и директорым зэIушIэ гуэр иригъэкIуэкIыу Сабыр МуIед деж екIэпсауэри, Сыхьэтджэрий и макъырауэ фIэкла умыщIэну епсэлъащ:

– ПщIэрэ, сэ нобэ сежъэнущ, сом щитху хуэдиз иджыпсту кьысхушIыхьэт. Бухгалтерием кьыуатынщ, иужькIэ зыгуэр хуэдэурэ списать пхуэсщIыжынщ. ИтIанэ, мыбы совещанэ тIэкIу изогъэкIуэкIри, щIэсхэм щхьэкIэ кьомыгъанэу кьыщIыхьэ.

Ар жиIэри трубкэр трилъхьэжаш. МуIед зэхихар зыхуихьынур имыщIэу кьэтэджри, бухгалтерием кIуаш. Абы щIэсхэм зыми зыри директорым кьажриIатэкъым. «Хунэсауэ кьыщIэкIынкъым, – егупсысаш МуIед. – КьажриIэнщ иджыри. Кьелысхынщи хуэсхьынщ, хуэмыгузавэу шытамэ, сигъэпIейтеинтэкъым».

МуIэд ахьшэр кыIихри, директорым деж кIуаш, щIыхьаш.

– КъакIуэ, къакIуэ, – жиIаш Сыхьэтджэрий, Iэнкуну къэувыIэжа и замыр щилъагъум. – Сметэр и кIэм номыгъэсауэ укытесчыну сыхуеятэкъым. Буха?

– Сыухакъым, – иритащ мыдрейми жэуап. – Къэнэжа щыIэкъым. А уныщIэпсэлъа тIэкIур кыпхуэсхьауэ арат. – МуIэд ахьшэ хъушэр Сыхьэтджэрий и пашхьэ ирилъхьаш.

СтIолым бгъэдэсхэр зэплъыжхэри, укIытахэу я щхьэр ирахьэхаш. Зым зигъэпсчэуIуаш, адрейм бэльтоку кьрихри и натIэр илъэщIаш, ещанэм псалъипIэ фIэкIа имыту тхылъымIэ напэ и гъунэгъум хуигъэкIуэтащ: «Iульхьэ тыкIэ хъун-тIэ ар?» Сыхьэтджэрий плъыжь къэхури, ахьшэм еплъаш, и замыр кыхудэплъейжри, зыри кыгурымыIуэу, къеупщIаш:

– Мыр сыт? Си улахуэрамэ, щхьэ кэссырым кысхуимыхьар? – Псы тIэкIу еIубри, пищаш: – Iульхьэу щытмэ, щхьэ мыхэр щIэсу кысхуэпхьа?

– Сыт щхьэкIэ, уэ уежъэтэкъэ?

– Тыс, – иригъэлъэгъуаш абы шэнтыр, – иужькIэ дытепсэлъыхьынщ абы.

Абы иужькIэ зэIушIэм зыри кыкIыжакъым. ЕзыгъэкIуэкIми, щIэсхэми я щхьэм илъыр зытепсэлъыхьыртэкъым. Директорым и стIол кыдэгъэжым дилъхьа ахьшэрат...

Тхьемахуэ дэкIауэ Сабыр, сыхьэтитI хуэдизкIэ кыкIэрыхуауэ, лэжьапIэм щIэлъэдащ. НэфIыцIэ абы къеплъри, и Iупэр зэрилэм хуэдэурэ, щIыхьам къеупщIаш:

– Сыт хьыбарыщIэу зэхэпха, Сабыр?

– Мазэм и кIапэ лъэныкъуэр дзыгъуэм пишхыкIауэ жаIэ, – хуеплъэкIаш абы Сабыр. – Зы тепщэч Марсым кыильэтыкIри, напэми Iупэми щахуэу зы ядохимикат кымыгъанэу эщIикъуэри ихьауэ тхьэ щаIуэж.

– М-м-м, мыгъуэ, – ищIаш НэфIыцIэ и Iупэ къэпщэхэмкIэ IупщIэ, – ухэкIыжат уэри хьыбарым. Уэ упырхьыжу ужейуэ ухэлъурэ дэ собранэшхуэ дащIаш.

– Абы фIэкIа сыхэмынамэ, сыщIэмыфыгъужу узот а насыпыр. Сыт апхуэдэу фызытепсэлъыхьар? Ди директорыр трагъэкIынукъым, зам дыхуеиххэкъым, дэ зыми дакъыфIэIуэхунукукъым.

– Мис абдеж ущыуат, тхьэ-тIэ, – дыхьэшхаш НэфIыцIэ. – ДиректорыщIэ кытхуашаш.

– Сыхьэтджэрий-щэ?

– Сыхьэтджэрийжь мыгъуэр тю-тю, и ужь махуэ тхухьу жыхуаIэм хуэдэщ. Пенсым ягъэкIуаш, – щэтащ НэфIыцIэ, Сабыри жиIауэ, ядохимикатхэр зэщIикъуэжурэ.

– Та-а-ак, – къэтэджащ Сабыр, – мис ар хьуаш. МуIэд-щэ?

– МуIэдщ иджы ди директорыщIэр, адыгэ! – пыгуфIыкIаш НэфIыцIэ!

– Абы и замыр хэт?

– Натбий ягъэкIуаш.

Сабыр и нэкIур зы гъэщIэгъуэн гуэр хьури, хуэмурэ етIысэхаш.

УЗЭШЫРКЪЫМ

Сыти жыи, таксисту улэжээн нэхыфI мы дунейм нэгъуэшI сцIэркъым. Илъэс пщыкIутху хъуауэ сролажэ а IэщIагъами, сыхушIегъуэжауэ зы махуэ кыыхэкIакъым. Пэжщ, сыщызэгуп щыIащ, ауэ сызыхузэгупыр лэжыгъэртэкъым, къесшэкI цIыхухэм языхэхэрт. Махуэ псом, «шэрхъым утесу» кышчыбжыхькIэ Iэджэм уахуозэ. Псалъэм папщIэ, дыгъуасэ гаражым сыкыдэкIауэ зы лIы гуэрым и Iэр кыIэтащ.

– Шеф, – жиIащ абы макъ гъумкIэ, – базэм сынэдзысыт.

– Сэ сышефкъым, – естащ сэри жэуап, счетчыкыр Iуздээрэ. – Шефыр – фи базэм и директорыращ.

– Щхэ угубжэрэ-тIэ? – мэдыхэшх машинэм кытIысхьар. – Пщэдджыж нэмэзым си гукыдэжыр умыкътэ. Уэ уи кьалэныр – хэт мыбы кымытIысхьами, сыт кыбжамыIами, уахуэгугIэу, зыхуейр яхуэпщIэу къепшэкIынырщ. – И нэщхьыр зэхеукIэ, и макъыр нэхъ гъум ещIри, пещэ: – ЛэжыапIэм сыщIыхьэрэ а уи щефым деж зэ згъэкIэрахъуэм, гаражым удэмышхэж щыкIэ узэригъэльеинур пщIэрэ уэ?

Базэм дынэса иужь, сомитху кысхуедзри, и мэлыхьыплIэр игъэбгъуэу куэбжэм дохьэ. Сэ псынщIэу машинэм сыкъольри, лIым сыщIэрохьэ, сомитхур хузошийри, зэрыслъэкIкIэ щабэу жызоIэ:

– Счетчыкым къриудар кIэпIекIэ 80-щ, мы ахьшэр сIыхыжи апхуэдиз кызэт.

Лыр дакыкыкIэ кызоплъри, ахьшэр сIехыж, сом закъуэ, кысIэщIельхьэри, йожьэж. Сэ кIэпIейкIэ тIощI кызобжри, мэлыхьыплIэм ипэ сыкъоувэ.

– СкIэрыкI, – кысхуилъащ ар, жыгъей хуэсшияр сIэпиудри. ПутитI зи хьэлыагъ гырэ хуэдиз хъу и IэштIымыр кыстришащIэри, зыкысхузэкIэщIишаш: – А джыдэ мыгъуэ, моуэ, сыхуиту, самыгъэкъуэншэжыну зэ мы си IэштIымыр уи щхэ куцIыншэм щесхьэхашэрэт. Жыгъей усщIынт. Сэ си Iуэхущ уэ кыпщыгугъ унагъуэр дунейр къутэжыху къулей хъум.

«УкымыкIуэт, СултIан, – согъэфI сэ си гур, машинэмкIэ сыкъэкIуэжурэ, – апхуэди къохъу. ЦIыху псори абы хуэдэкъым, нэхыфIыр нэхыбэщ. Уи щхэрэ Iэт».

Уэрамым сыкытехьэжа къудейуэ, хьыджэбз дахэ дьдэм Iэ кысхуищIащ. Абы зы удз гъэгъа Iэрамэ илыгъти, узэригъэплъыртэкъым. Пщашэр машинэм кызаритIысхьэу, мэ гуакIуэр салоным из хъуащ.

– Кхъухьлътэ тIысыпIэм, – жиIащ хьыджэбзым.

– Уи удзхэр дахэщ, – сыхуэгугIащ сэ абы.

– Зыхуэсхьри нэхъ дахэжщ, – кыпыгугIыкIащ езыри. – Си дэлъхур Москва къокIыж, Ломоносовым и цIэкIэ щыIэ университетыр къиухаш.

– Сынохъуэхъу, – жысIащ сэ. Дэгъуэщ щIэныгъэлIхэм къащыхэхъуэм деж. Ди зэманым щIэныгъэншэу зыри пхуэщIэнукъым. Уэ сыт къэбуха?

– Сэ ди университетым сыщоджэ, мыгугъуэ егъэджакIуэ сыхъунущ, – къитащ жэуап хьыджэбзым. – Илъэсрэ ныкъуэрэщ кысхуэнар...

Кхъухьлътэ тIысыпIэм куэдрэ сытетакъым. Си гукыдэжми зыкыиIэтыжаш. ШумэданитI, сумкэ зыщыплI ялыгъыу зэлIэфыз кытIысхьэри, Горнэм сыунэтIащ.

– Си лыр иджыри упщIыIужакъым а вакъэм сызэрыхэбгъэнам щхьэкIэ, – кыригъэжыащ фызым, – Уэ пхузэфIэкIынIащ жысIэу щхэ ухэзгъэува а очрэм.

– Сыт сэ си лажьэ, – зегъэзахуэ лIымы, – сынэмысу яухаш.

– Уи жьэр ушIауэ ухэтым яухынщ, – дзэлэшхаш цIыхубзыр. – Уэ зы Iуэху и кIэм нэсу зэфIэбгъэкIауэ си гъащIэм слъэгъуакъым. Къуатыну сагурыIуэри дубленкэм узгъэкIуатэкъэ?

– НтIэ...

– НтIэ, жэщ хъуху къэбджэдыхьри, «срагъэкIуэлIакъым», жыпIэри укъэкIуэжаш. Ари пщIы? Щипфар нэхыбэщ Москва. Мы сэ къэсщэхуа тIэкIухэм нэмышIам убыткэр уи фейдэуэ укъэкIуэжынт.

– Фадэ стэкан ирикъу сефам, тхэр согъэпщI! – губжыащ лIыр.

«Шэч хэмылIу сондэджэрщ, – согупсыс сэ, гъуджэмкIэ цIыхубзым сеплурэ. – И напэр дахэ дьдэщ, и IэпкыльэпкъкIэ лэжыгъэшхуэ гуэр илэжыу фIэкIа пщIэнкъым, езыр блэ зэраукIа башщ, мафIейр кыжыэдолъэлъ, зы псалъэу жыпIэмэ – сондэджэрщ»...

Горнэ хьэблэм тIури щикIыжри, фызым ахьшэ кысхуишыащ. Собжри – апэситI чэмт. Ар цIыхубзым жесIащ.

– Зэгъэзэгъ, – кысхуилъащ сондэджэрыр, – махуэм и ныкъуэр кIуакъым иджыри, итIани уи жыным

тумэн зытлуш иплъхъа кышцлэкынщ, лейуэ кьатебудауэ. Наклуэ, – зыхуигъэзаш абы шумэданэхэмрэ сумкэхэмрэ кьакъуэмыщыж и лым, – щхъэ ущыт зи фызышэ кыдыхъа нысашцлэу?

Саклэлъыплъу сыкъагъанэри, щлыхъэжахэщ. Сэри, сигуклэ флгуэ сахуэшхыдэри, сыкыфлужыжащ. Кировым и цлэклэ щылэ уэрамым сыкытелъэдэжа кьудейуэ, лы гуэрым сыкыгъэувылащ.

– Неуэ, – жилащ абы, си щлывагъым кыдэтлгсхъэри. – Нобэ ушха уэ? Сэ гъавэ слухуакъым. Тхъэр согъэпцл, лэжыгъэм димытхълэм. Ди кьурмакьейм кьос, слъуши. Нышэдибэ лэжъаплэм сыкышыклуар сытым дежми пщлэрэ уэ?.. Дэнэ щиллэн. Сыхъэтитхум пщлэнтлэпсыр ескъуэклыу сылажъэт сэ. Си лэщхъэлащхъэр дэхъеуэ ескъутэклт...

– Дэнэ дыздэклуэр? – зэпызудащ сэ абы и псалъэр, щхъэгъубжэм хэлъ абджыр езгъэжэхурэ. Аркъэмэмрэ бжынымэмрэ салоным сригъэсыжтэкъым.

– А-а, – дыхъэшхаш ар. – Неуэ «Сосрыкьуэм». Нтлэ, апхуэдизу щлэщлауэ сызэрылажъэм хуэдэу шефым сыкылъагъу хъуркъым. Уэ, Темыркъан, жи, махуэ псом уохущхъэ, уошатэ, апхуэдэ лэжъаклуэ дэ дыхуейкъым. Догуэ, ар захуэ-тлэ? Сэ бжеслаи, нышэдибэ лъандэрэ си щхъэр кыдэхъеякъым, дуней нэхум си нитлым щызу сыкытеплъакъым...

– Ар сэри солъагъу, – сыщлогуфлгк си пашцлэклэ.

– Упсэу, – кьепхъуатэ абы. – Вот, уэ сызыхыбощлгк. Занщлэу кьэсщлат уэ цлхум укызыэрыхэклар. Мис абы щхъэклэ уэрэ сэрэ зы армянскэ дыплгтынщи, вот гуфлэгъуэ, вот гукыдэж. Сэ си цлэр Темыркъанщ, уэ-щэ?

– Жамболэт, – жызола сэ.

– Во, чистэу адыгэцлэщ, – мэгуфлэ ар. – Сызэгуошэщ мы ди зэманым Жорэ, Толэ, Мишэ, Рафик, Эдик кьэунэхуа адыгэ кьомым щхъэклэ. Едалуэт: Те-мыр-къан! Уэрэд дахэ дыдэм и макъамэм ещхъщ. Е Жэм-бо-лэт!

– Жэмкъым. – Жамщ, – изогъэлъагъуж и щыуагъэр.

– Аракъэ ар сытми, – кыфлэлуэхукъым Темыркъан – Уэ умыжэмым, жэм узыщлфын мы дунейм теткъым. Так что, жэм мыхъун тхъэм дищл... Та-ак, дыкъэса хуэдэщ. Иджы уэ моуэ щыт, сэ сыщлхыбэнщи, тшхын, дызэфэн заказатэ сщлгнщ.

– Хъэуэ, – хуэздэкъым сэ, – уэ мыбы укьэнэнум, сэ сымыклуэжу хъунукъым, планыр згъэзэщлэн хуейщ.

– Щыт жадам, щыт. Дапцэ уи махуэ планыр?.. Нтлэ, ар уи жыным илгу бжы. Сэ иджыпсту.

Фэри фощлэ адыгэ иджыпстур. Сыхъэтыр клуаш, етлуанэр еущэклэщ, ещанэм и ныкьуэм щлггуауэ Темыркъан, дэным хуэдэу плъыжъу, бжэ зэхуакум кыдэуващ. Ар ерагъклэ машинэм кьэсри, кызыэупщлащ:

– Кьалэм сыпшэжын, щлалэ?

– Кьитлгсхъэ, – хулушащ сэ абы бжэр.

– М-м-м, – гурымаш ар, – исчу, испу... истукличитыну ущлалэфл гуэру кышцлэкынщ уэ. Неуэ, укымыклуэт. Сэ си цлэр Толикщ, уэ-щэ?

– Жорэ, – сеплъащ сэ абы.

– Во, молодец! Жамырзэ, Жэмадлин жылам, гъащлэм укыкларыхуауэ флэкла, тхъэр нахуэу согъэпцл, услъытэтэм. Иджы, Жорик, уэрэ сэрэ дызэгъусэу ди унэ дыщлохъэ. Уэ япэ уитщ, сэ уи щлывагъ сыкыдэтщ. Уафэр гъуэгъуэни, уэшхи кьешхыни, щлач-сычи щылэни абы, ауэ зыми ущымышынэ, а псори зэрытеужу, уэри уоклуэж...

Сыхъэтибгъум машинэр гаражым дэзгъэхъэжри, махуэм кыххэсха тлэклури зыми езмыгъэлъагъуу, сэри зызмыгъэлъэгъуащэу унэм сыклуэжащ.

– Мыр сыт, на-а? – щтауэ кызоплъ щхъэгъусэр. – Мы уи напэр зыфыщлари, уи наклэр пхушцлэзыудари, уи джанэр эфлэзытхъари хэт? Кьозэуала?..

Етлуанэ махуэм директорым сриджэри, стллым теулуэурэ, кызжилащ:

– Иджыри зэ планыр умыгъэзащлэу укыдыхъэжмэ, зэгъащлэ, зы сыхъэт а машинэм уызгъэсынукъым.

Ари захуэщ. Итлани, уегупсысыжа иужь, таксисту улэжъэн нэхыфл лэщлагъэ мы дунейм теткъым. Узэшыркъым.

БОКСЕР

Фыз быдэм лым и улахуэр зэригэпщкIум хуэдэу, щымахуэ псом гъэпщкIуауэ дыгъэм илыгъа хуабэр зэуэ щы цхъэфэм кытрикIута фIэкIа умыщIэну, дыгъэ бзийм щыфэр илыгъуэрт. Илыгъуэ кудейтэкъым. БэуапIэ бгъуэтыртэкъым, пщIэнтIэпсыр кыпхихурт. Долэтджэрий и отпуски, пщIэнтIэм кыдэкIри, и щхъэр здыхьынур имыщIэу, зэ псыхъуэмкIэ иунэтIащ, арщхъэкIэ, егупсысыжри, парк ихьэпIэм деж щыт пивэ шапIэмкIэ ежъащ.

– Зы сырэ фальэ сыкъефэнщи, псым жэщ хъуху сыхэлъынщ, – хужилэжащ абы и цхъэм.
– Армыхъуамэ, мы ди цхъэщыгу кьиува жьэражъэм, тхъэр нахуэу согъэпщI, Iэмэнтур пхэнжу къуимыгъэбжым. Сытуи гуащIащэ, зи гуащIэр ин, мафIэ лыгъэр кышехри.

Пивэ шапIэри жьыуэ Iуахати, Долэтджэрий зы кружкIэ къригъэщтащ, дыгъуасэ и жыным кынауэ жэщ псом пщIыхьэпIэу ильэгъуа бдзэжьей кIэмажъэ ныкъуэшхыр кърихыжри, моуэ пивэ щыIэр и жьэм щыхуихьым, зыгуэр и дамащхъэм кытеIэбащ. КъеплэкIмэ – Сыхьэтджэрий щытщ. А тIур зы школ щызэдеджат, зэныбжьэгъут. ЕпщIанэ классыр къауха иужь тIури университетым щIэхуатэкъым. Долэтджэрий куэдрэ емыгупсысу рабочэу лы комбинатым кIуат. Сыхьэтджэрий ильэсиплI хъуауэ спорт IуэхущIапIэхэр етIысэхыпIэ имыгъуэту кыжыхьт. Спортсмен хъуну хуейуэ аратэкъым, спорт къулыкъуэщIэт зыхуэщIэкъур.

– Е зи лъапсэм сыщытхъэн, Долэтджэрий, – егъэсыс и ныбжьэгъур Сыхьэтджэрий, – тIэу драдзейуэ зэ къаубыдыжын, Долэтжэрий, сыту сыпхуей дыдэу укъэзгъуэта! Махуэ шэджагъуэм узздыгъэ нэхукIэ укызыолыхъуэ.

– Мы сырэр йомыкIут, лIэун, – кыбгъэдэкIуэтыну кьокъу Долэтджэрий. – СыутIыпщ. Сэлам кызэх нэгъуэщI мыхъуми.

АрщхъэкIэ Сыхьэтджэрий укьиутIыпщынт.

– ПщIэрэ, – жиIащ абы, Долэтджэрий и пщэкъыр зэриIыгъым хуэдэурэ, – зы боксер дыхуейщ.

– Сыт боксер? – кыгурыIуакъым Долэтджэрий.

– Пщэдей ди командэр Дагъыстаным доджэгъу. Ди зы боксер сымаджэ хъуащи, ар щымыIэм зэхьэзэхуэм дыхамыгъэхьэнкIэ хъунуш. Махуищ фIэкIа дыпхуейкъым. Уэ. уи отпуски, ахьшэ ухуеинуш.

– Умыделэ, – идэркъым Долэтджэрий, – сэ си гъащIэм боксер Iэлъэ дэнэ къэна, дянэм схузэрихъа Iэлъэ зыIэрыстIэгъакъым.

– Иджы зыIэрытIагъэ, – кыкIуэтыркъым Сыхьэтджэрий. – Дакъикъэ щырышурэ раундищ кудей рингым тхуити, нэгъуэщI дыхуейкъым. Зомыгъэхьейуэ щытыф закъуэ.

– Iэгъу! – игъэщIэгъуащ Долэтджэрий. – Уи нэр къаплъэу зомыгъэхьейуэ дауэ дакъыкыбгъукIэ зэрызэбгъэубэрэжынынур? Сэ сыадыгъэкъэ, зиунагъуэрэ.

– Къэгъанэ, – ищIащ и Iэр Сыхьэтджэрий. – Зомыгъэджалэ закъуэ, очкокIэ зыфIегъэхь. Зэхьэзэхуэр махуищкIэ екIуэкIынуш, махуэ къэс тумэниш уи Iэрылхъэщ...

Сыхьэтджэрий кыпщыхьэри, мэлыхъуэхьэм дыгъужь щIакъуэ иубыдари – тIури зыт. Здымышэу и пIэм икIакъым. Долэтджэри и чэзур кыщысар ещанэ махуэрщ. Сыхьэтджэрий гуфIэу кыжыхьырт, дунейр тIэу пкIэгъуэ хуэхьуртэкъым: ди командэм кыхыырт. Иджы псори зэлъытар Долэтджэрийт. Ар кърамыуду дакъыкыбгъум зыIыгъыфтэм, дыщэ медалхэр я пщэм фIэлъу убж хъунут.

– Зыщомыгъэгъупщэ, – жиIащ абы, и ныбжьэгъур рингым щыхъэм, – уи IитIыр уи бгъэм деж щызэблэдз уи нэкIур щIыхъумэуи, зумыгъэхьейуэ щыт. ...Ну, зумыгъэхьей дыдэри сыт, ауэ кызыэуэм сеужынщ жыпIэу, уи IитIыр кыIупхыу уи бгъэмрэ уи нэкIумрэ кыщIомыгъэщ. ПIэжъажьэу укъриудынщ...

РаундитIыр зэфIэкIауэ напэлъэщIкIэ жьы щIрагъэхуу Долэтджэрий пIанэпэм здыдэсым, ар тренерым еупщIащ:

– Уа, мыпхуэдэу раундитI лъандэрэ мы рингым хъэ мыхъуу сизыкъухъам зэ сеуэ хъунукъэ?

– Сыт щIэмыхур, – жиIащ тренерым, – уеууэфым, еуэ.

«Дзаргъ» жиIэу стIолыщхъэм тет узэджынэм кызыреуэу Долэтджэрий зыкыIэтри утыкумкIэ ежъащ. Абы «къезауэм» зэ бгъу зыкъещI, зэм IуопкI, кыIуолъэж, адакъэ зэуэну хуэдэу, «жъач»; «жъач» жригъэIэу Долэтджэрий кыхоуэ. Мыдрейми и Iэхэр и гупэм деж щызэблэдзаци, ухуейм дыгъэр къухъэху убэрэж, напIэр хуэдэнукуым. Долэтджэрий зэуэ зыкыпхъуатэри, къебгъэрыкIуам и напэбгъум еуащ. ЩIалэм и лъакъуэхэр зэрыхъэщ, и пIэм зэ щыкIэрахъуэри, фочышэм цхъэщыха къудамэу, зэфIэщэхаш.

– Зы... Тү... Шы... – щидзащ ибжу судьям.

Долэтджэрий абы бгъэдыхъэри кIэщIэуIуащ:

– КхъыIэ, пыкI мы Iуэхум. Миным нэс ухуейми къэбж, ХьэкIуэкIунэ ухуеймэ тегъабжэ, молэ гъурым дыуэ хуегъэтх, абдеж щылъыр къэтэджыжынукуым.

– Сыт щхъэкIэ? – кыгурыIуакъым судьям.

– Сэ былым щаукI цехым сыщолажьэ. Мы дунейм зылъэгъуа теткъым сэ IэштIымкIэ зи щхъэ сеуа выр къэтэджыжауэ!..

ПАЦЦЭ

ЛэжбякIуэ сыкIуэну автобус кьэувыIэпIэм деж сыщыту зыгуэр кьызэрызэплъым гу лыыстащ. Дохутырхэм кьызэралъытэмкIэ, дэтхэнэ зы цIыхуми нэщыпхьуэ иIэщ. Ауэ нэхьыбэм ар машIэ дьдэуш зэралэри, езы цIыхум гу лыитэжкьым. НтIэ, автобус кьэувыIэпIэм зы щIалэ закьуэ фIэклэ теттэкьым, ари си щIыбагьым кьыдэтти, зыкьезгъээзэклири абы и нэгум сиплъащ. Пэж дьдэу ар кьызэплъырт. Си лъакьуэм кьыщыщIэдзауэ си щхьэм нэс сызэпиплъыхьырт. Сэ сыукIытэри зыкьезгъээзэклижащ. «Хэт хьун хуей ,мыр,— согупсыс сэ, — щхьэи апхуэдизу сызэпиплъыхьэр? Си цIыхугьэу сэлам езмыхам емыкIу кьэсхьынуш, ауэ есхрэ, си мыщIыхугьэу кьыщIэкIым, нэхь напэтехьыжщ».

Автобусым дихьа иужь, щIалэр наклэуэри си пащхьэ дьдэм кьитIысхьащ. И гупэр кьысхуэгъэзауэ. Кьызоплъ, и пащIэшхуитIым Iэ дельэ. Сэ си щIыIухэм соплъыж. Псори пхаш. Си Iупэр сольэщI, си нэхэр щIызолъэщIыкI. СыкьыщикIын хуей кьэувыIэпIэм сынэмысу сыкьокI. Езыри кьыскIэлъокI. Сяужь ноувэри, лэжбяпIэм сыщIыхьэху ныскIэлъокIуэ. СызэрыщIыхьэу кьегъээзэжри, автобус кьэувыIэпIэм макIуэ. Слъагьуу «2»-м йотIысхьэри ГорнэмкIэ дрегъээей. «Сызыщылажьэр зригъэлъэгъуащ, — мэпIейтей си гур. — Сытуи пащIэшхуэ тет, гьуэгу махуэ ежээн, и жьэпкыпэм кьыфIокI».

ЛэжбяпIэм сыщIыхьа нэужь си кIэстумыр щызохри, зэпызоплъыхь. Сщыгъ псоми си лэжбэгъухэри изогъэплъ, зыри и лажьэу кьытхуэгъуэтыркьым. Апхуэдэу щIэсщIар псоми яжызоIэ.

— ГьэщIэгъуэнщ, — жи зым. — Уэлэхьэ, апхуэдэ Iуэхухэр фIыкIэ имыху.

— Илэситху ипэкIэ кьэхьуауэ щытащ апхуэдэ зыгуэр, — пещэ етIуанэм. — ТхьэмахуэкIэ зыгуэрым кIэлъыплъри, «чик», IуапIауэ щытащ.

Сэ си тхьыцIэмкIэ пщIэнтIэпс тклэупсышхуэ, мылым хуэдэу щIыIэу, ежэащ.

— Ди кьуажэ кьыщыхьуауэ щытар «IуапIам» нэхьрэ нэхьейжт, — тутын щIегъанэри нэхь тыншу мэтIыс ещанэр. — ЖигуликIэ щIалитI наклэуэщ аби, мазитIкIэ зыгуэрым кIэлъыплъащ. ИтIанэ ар мэзым кIуауэ абы щIаубыдэщ аби...

Сэ схуэмышэчыжу сыкьэтэджри, редакторым деж сыкIуэу щхьэусыгъуэ сщIыри, сыкьыщIэкIащ. Гьуэгум сыщызэпрыкIым машинэ лъабжьэм сыщIэхуэным зы мэскьал фIэклэ кьэмынэжауэ, парк ихьэпIэм сыщынэсым, мылицэм щылажьэ си ныбжьэгъу гуэр абы кьыкIыжу сыхуэзащ.

— Мыр сыт? — игъэщIэгъуащ подполковникым. — Уи гьащIэм угуфIэжу кьэпкIухьти, щхьэ уи цыр уа? КьэхьуаIа?

Ныбжьэгъум псори жесIа иужь, ар машIэу хэгупсысыхьри, кьызэплъащ:

— М-да-а. Ар зыхуеймкIэ иджыпсту сэ зыри бжесIэфынукьым, ауэ Iуэху мыфэмыщ куэд апхуэдэ дьдэя кьыщIэдзапIэу срихьэлIащ. Абы, кьыбгурыIуа, нэхь Iей дьдэу хэлъыр зыщ: езыр уэ пщIыхуркьым, ауэ щыхьукIи, уэ укьецIыху. Уи зекIуапIэри, уи лэжбяпIэри, уи псэупIэри ещIэ...

Сэ адэкIэ семьдэIуэфу, кьэзгъээзэжри лэжбяпIэм сыкьыщIыхьэжащ. Махуэ псом сщIаи щымыIэу, сыхьэтихым деж, сыкьыщIэкIыжащ. Автобусым ситIысхьэн дзыхь сымышIу лъэсу сыкьыздехьыжым, зыгуэр кьызэрызэплъым аргуэру гу лыыстащ. «СеплъэкIынкьым,— сщIащ сэ мурад быдэ,— сыт хуейми ирешIэ, среукI, сыфIрегъэж, сеплъэкIынкьым».

ЛэзбакьуипщI кьэсчатэкьым схуэмышэчу сыщеплъэкIам. ПащIэр сяужь итт. Тутын Iугьуэр и пэгъуанитIым тхьэмышкIэ уэнжакьыу кьрихуу ар кьыскIэлъыкIуэрт. Сэ сыкьыщIэрыIэм, езыр кьелъэдэкъауэрэ ди пщIантIэм сыкьыдыхьэжащ. ПащIэр сяужь икIыркьым. КьыскIэлъыIэбэм кьыслъэлэсыну сэ сыщIохьэжри, езыр блокI. «Мэ-тIэ, — сыкьокIэзыз сэ, — сызыщыпсэури зригъэщIащ. Мис иджыщ кьапхьэным ущыIэщIыхьар».

СыздыщIыхьэжам бынунагъуэр кьысщыхьащи, хьийм йокI.

— Щхьэ угубжьауэ укьэкIуэжа? — жи щхьэгъусэм. — Сыт мы уи щытыкIэр зищIысыр?

— Сэ сыгубжьакьым, — жызоIэ сэри, — сешащ. Лэжыгъэр ди пщэм кьос.

— Адрей махуэхэм фи лъэкIэнырат кьыздэсыр? ЩIалэм билетитI кьытхуищэхуащи, кином дьгьакIуэ.

Сэ кино си Iуэху? СыкIуэми слъагъуну зыгуэр? Ауэ, итIани, умыкIуи еплъ. Абы кьыкIынуфIыгуэ сщIэрти, зысхуэпэжу щIэздзащ...

Кином дыкьыкIыжа кьудейуэ милицэм щылажьэ си ныбжьэгъур кьэпсэлъащ.

— Сыт щIэуэ щыIэ? — кьызэупщIащ ар.

Сэ псори жесIащ.

— М-да-а, — зэпишащ абы, — мис иджы нэхь наIуэ мэхьу псори. Уэ умыгушыIэ, щIалэ, мыныжэбэм

– пэдей шжэщ я Іуэхур зэфІагъэкІыу кьалэм зэрыдэкІыжыным яужь итынущ ахэр. ЩакІуэ фоч уиІэкъэ?

– СиІэщ.

– Хьэзыру щыгъэт. ЖэщкІэ укьыщІэмыкІ. Узыншэу.

Абы иужькІэ ужеинт? Нэху щыху зы сыхьэт ирикъу сыжея- кьымСи нэр зэрызтеслэхьэу щІалэжьым и пащІэшхуитІыр си нэгу кьыщІыхьэт. Сэ абы (щІалэм) сыкърехуэкІ, сыІэщІэкІ хуэдэу зэрыхьуу и пащІэкІэр егъэкІэрахьуэри, аркъэным хуэдэу неутІыпщри, сыкъеубыдыж. Семыгъэбэуэж зэрыхьуу, ерагъкІэ си нэхэр кьызэтызотхь. КІэрахьуэ кьызегъапщэ, фоч кьыструбыдэ, кьамэ кьысхурех. ДыкьызэрехуэкІыу нэху догъэщ...

Пщэдджыжьым си фызым и дэлъхум кьызитауэ щыта сэр си жыпым изолъхьэ. Фызыр кьызоупщІ:

– Уи гъащІэм зомыхьа сэр сыт зэрыпщІынур?

– СулъгІан хьарбыз кьытхуихьыну жиІащ. Сэншэу хьарбыз пхуэшхрэ?

– Уи щхьэр кьэгъэпщІэж абыкІэ. Декабрым хьарбыз щыІэ?..

Ар псалъэу кьэзгъанэри, автобус кьэувыІэпІэм сыкъэкІуащ. Лъэсу лэжъапІэм сызэрыкІуэн кьару сиІэтэкьым. Автобусым сыхьа кьудейуэ, щІалэжьым цІыхубз гуэр и гъусэу нохьэ, хэпщІыкІ кьудейуэ ІэпэкІэ срегъэлабгъу. «Шэч хэмылгу, а цІыхубзыр я бзэгугэхьэщ, – согупсыс сэ, талоныр зэрыпхыудын хуейр сигу кьэмыкІыжу. – И нэра, хьэмэрэ и бэлыто щІыІура абы сурэттех зыхэщІыхьар. Стрихынщи – вампІэ, анашист гупым яритынщ, пщыхьэщхьэ сыщыкІуэжкІэ сыкъаувыхьынщи...» Си щхьэр кьэуназэри, си бгъум кьыщытым зытезгъэщІащ.

– Сыт кьыпщыщІар? – кьызэупщІащ си щхьэр зытелъыр.

– Псы тІэкІу, – сыІушэщащ сэ.

– Псы згъуэтынкьым, ауэ мы валидолыр уи бзэгу щІагъым щІэлъхьэ.

ЛэжъапІэм сызэрыпщІыхьэу подполковникыр кьэпсэлащ.

– Дауэ нэху укьекІа?

– УщІэмыупщІэ. Нобэ цІыхубз гуэр и гъусащ.

– НтІэ, ныжэбэ умыбэлэрыгъ. ЦІыхубзым а псори зэпищІэу аращ. Арауи кьыщІэкІынущ абыхэм я Іуэхур зыунэтІыр. Уи унагъуэр зыщІыпІэ бгъэкІуам нэхьыфІт. Къэхьунур пщІэнукуьым. Уэрамым куэдрэ укьытемыхьэ, дзыхь зыхуумыщІ лъэпкь укьыбгъэдэмыувыІэ. Сэ пщыхьэщхьэ фи деж сынэпсэлыэнщ. Еуэ, узыншэу.

Жэщ хьуху, дыгъурыгъуум хуэдэу, сызэфІэсу сыщысащ. Псы сефэну сыкъэтэджакьым. Пщы дыдэр лъэсу здэкІуэ кьудейр, щылаи, щымылаи, сщыгъупщэжат. Пщыхьэщхьэм лэжъапІэм сыкьызэрикІыжу «шокъу» жиІэу щІалэжьымрэ хьыджэбзымрэ жыг лъабжьэм щІэту салуащ. «Мис иджыщ, – кьилъэтащ си гур, сэм и Іэпщэр быдэу субыдащ. – ЛІэм зыгъэлІэн ешх, жаІэр. Сэ япэ семыауэ ззгъэуэнкьым. Плъагъуркьэ, гуфІэжу кьысхуокІуэ. КъакІуэ мыдэ уэ, а уи дыхьэшхыр дыхьэгъ пхуэсщІыни.

– Кьысхуэгъэгъу, – жиІащ абы си деж кьэмыс щІыкІэ, – уэ Мухьэрбий урикъуэшкьэ?

– Х...х...хэт Мухьэрбий? – соупщІ псалъэхэр схузэкІэлымыгъакІуэу.

– Шычэ Мухьэрбий.

– С...с...срикъуэшщ.

– Уи адреси кьызитат, ауэ си хуэмыхуагъкІэ згъэкІуэдащ. Мы тумэнитхур зыгъэпсэхуакІуэ дыщыщыІам кьелысхыгъат. Сэ лэжыгъэм сыхэкІыфкьым, езыми мыбыкІэ гъуэгу хуэхьукьым.

ЖысІэнур сымыщІэу куэдрэ сыщытащ. ИтІанэ щІалэ цІыкІум хуэдэу сыкъэгугІэри, кьызбгъэдэтым и пащІэм сеІусащ.

– Уу, джаур пІащэжь, сыту кІыхьу кьэбгъэкІыха мыр.

ЩІалэм, укІытэри, ІуигъэзыкІыжащ. «Сыту делэ гуэр мыр», жиІауэ кьыщІэкІынщ. ЖиІами, зы емыкІу хуэсщІкьым...

Пщыхьэщхьэр сыхьэтибгъум деж подполковникыр кьэкІэпсэуащ.

– Сыт хьыбар? – жи абы, япэми хуэдэу.

– Дэгъуэщ, – жызоІэ сэри, – сыхуэзащ.

– Хэт? Езы дыдэми?

– Езы дыдэм.

– Сыт кьыбжиІар-тІэ?

– УзыщыпсэумкІэ кьызэупщІащ. Сэмыхьу Адэлбий зыщыпсэум дыхуейуэ арат, си кьуэш гуэр япэм, лажьэ имыІэу, тутнакьэщым иридзауэ щытати...

– Къэсэхыжын, – кьыгъуэхьуащ подполковникыр трубкам, – хэт уэ си адресыр зыжепІар?

– Умышынэ абы щхьэкIэ, – и гур фIы хуэсщIыну сыхэтщ си ныбжьэгъум, – зы сэ закъуэщ кIэрыщIар. Ари зы мыхьэнэншэ гуэрщ, метр ныкъуэ и кIыхьагъми аращ. Ауэ и кIагуэ щIагъыр кыпхишти, кIэрахъуэ...

Синыбжьэгъум трубкэр тридзэжащ. ЕтIуанэ пщыхьэщхьэм сэ абы парк ихьэпIэм деж сыщыхуэзэри, слъагъур си фIэщ хьуакъым. Мо лIышхуэм и дамэр къехуэхат, и пэр кыпылэлт, и нэщIащэр иуэри фIыцIэ ихъухьыжат, абы ерагъкIэ кыпIагъукI нэ фIыцIэ цIыкIуитIым зы хьуаскIэ яхэлыжтэкъым. Лы зыукIам хуэдэу сыщIегъуэжащ дыгъуэпшыхь абы Iуэхум и пэжыпIэр зэрыжезмышIам щхьэкIэ. ИтIани, сэ кызжиIахэр сигу къэкIыжри, сеупщIащ:

– Мыр сыт, Адэлбий, уи цыр щхьэ уа?

– Цыуэ стетыр езгъэупсанти ныжэбэрей жэщым хуэдэ зы сымыгъэкIуэн щхьэкIэ. Си нэр зэтеслъхьэху пащIэ си нэгум щIэту нэху згъэщаш.

Вэсэжэщ сэ сызыхэлъа шыгъушыпсыпIэр сигу къэкIыжри, ныбжьэгъум и Iэблэр субыдащ, къауэм кыслъэмышIэсын хуэдэу IузгъэкIуэтри, Iуэхур зытетыр жесIэжащ...

КИУЭЦІРЫХУ

Сэ цыхубз шыгын шад фабрикэм сыцолажэ. Ар зэрыжысІэу кьэфшІауэ кышцІэкІынц абы шылажэ цыхуишц кьэс бгьушІрэ бгьур зэрышцыхубзыр. Апхуэдэр ди деж и закьуэкьым, дэнэ шІыпІи араш – цыхубз шыгын шадым цыхубзшц шылажэр. Цыхухьухэр тхьэмышцІауэ кьигьэшІаш: цыхубз шыгын ядын дэнэ кьэна, я шхьэгьусэхэм ягу ирихьын хьэшшып кьахуэцэхуркькм. Сэри араш, си ІэшІагьэм теухуауэ мыбы сыкьагьэкІуаш армыхьумэ, си гьашІэм мастэІуданэ зэфІэсшІакьым.

НтІэ, Іуэхум и пэр умышцІэмэ, и кІэр пшцІэркьым, жыхуаІэраши, зы махуэ гуэрым ди директорым среджэ. Ари цыхубзшц. Ауэ сытми цыхубз ар! Дэгьуэ дыдэш, Іу шабэш, уепІьмэ, плыжь мэхьу. Зы сабий иІэу и лЫмрэ абырэ зэбгьэдэкІыжауэ, и закьуэпшцІийуэ мэпсэу. Сэ иджыри кьэсшакьым, си кьэшэгьуэ ильэс зытхух блэкІами. Іуэху схуэшцІыркьым армыхьумэ, кьэсшэн сымыгьуэту аракьым. Кьашцэ кьурІэн, дэтхэнэ зы кьуэгьэнапІэми кьысхукьуопІьри кьуэтым хьыджэбзхэр, ауэ, неІэмал, лэжыгьэм ситхьэлаши, адэкІи-мыдэкІи сигьакІуэркьым. Зэзэмызи сигурэ си шхьэрэ зобгьэж мо зэфІэту жей Мамцыкьыжь сымэ я шхьэгьусэ я гьусэу уэрамым кьыдыхьа нэужь. Сыкьызэгуоч заншІэу!..

Арати-тІэ, директорым среджэ. СегьэтІысри, езыри си пашхьэ кьотІысхьэж. Кьызоплъ. СшцІэуэ плыжь сохьу. Езыр кьыпогуфІыкІ дахэ дыдэу.

– СынодаІуэ, Гуашцэсарэ Угьурлиевнэ, – ерагькІэ кьыжьэдэспІытІыкІаш си жьэм.

– СэрашцнодаІуэр, Жамборэ Жамболатович, – жиезыми. – СытмыдицыхубзхэршцІэбгьэтхьэусыхэр?

– Сэри?..

– Уэ, – нэхь дахэжу мэгуфІэ ар. – Апхуэдэу Іуэхур екІуэкІыну шьитмэ, фабрикэм и Іуэхур зэІыхьэнкІэ хьунуш.

Сэ сыкьэгужьеяш. Си лэжыгьэр мыхьуу зэи жаІакьым, дагьуэ льэпкь кьысхуамышцІу ильэсиш хьуауэ солажэ, си зэранкІэ зы зэрыдэ машинэ дакьыкьипшцІ шьызгьэтакьым. Сыту пІэрэ иджы кьэхьуар?

– Гуашцэсарэ Угьурлиевнэ, – изохьэх нэхьри си шхьэр, – кьэ... кьэхьуар сыт? Сэ... м-м-мыбы...

– Мыдэ кьэдаІуэ, – жи директорым. – Мы гьэм отпуск ушцышІа мазэм фабрикэм и планыр проценти 150-кІэ игьээшІаш. Уэ кьэбгьээжри, кьэхьуам еплъ: етІуанэ мазэм процент 25-рэ кІэрыхуаш, ешанэ мазэм процент 26-рэ...

– Сэ сыткІэ сыкьуаншэ...

– Хэт-тІэ? Уэ цехым узэрышцыхьэу, псоми лэжьэн кьагьанэри, уи дежкІэ кьопІьэ. Уи ІэшІагьэм фІыуэ хьыбошцІыкІ, ауэ.

– Сэ шцІэн хуейр сыт-тІэ, Гуашцэсарэ Угьурлиевнэ? – сопІь сэ абы.

– Кьашэ! – жи.

– Хэт кьэзбгьэшэнур?

– Кьэшшэн машІэ! А кьопІь кьомым шьышц зы кьыхэхі, фызышэшхуэу уэдгьэшэнш.

– Фызышэшхуэу, жи, – сыдыхьэшхаш сэ. – Ар жыІэгьуафІэ шхьэкІэ, узижагьуэну тегушхуэгьуейш.

– Сыт шхьэкІэ? Апхуэдэу ушцысину-тІэ?

– Дапхуэдэу?

– Уи закьуэу. Укьыдэнэжынши араш узыхуейр.

– Уэ укьышцыдэмынэжкІэ... – кьезгьэжьат сэ, ауэ делагьэ зэрыжысІэм гу лыстэжри, зышцІэслъэфыжаш.

– Сэ сыкьыдэнэжынукуьым, – жиІаш директорым. – Сэ лЫ сиІаш.

– ЛЫзиІар кьыдэнэжкьэ? – сытегушхуэжаш сэ. – Уэлэхьэ, нэгьабэ кьыдэнэжам улъэшцІэмыхьэжым. Лло дунейм уэ кьэбгьашІэр. Махуэ псом план, план жоІэри мыбы ушцІэсш, пшыхьэшхьэм уокІуэжри, «а» плус «в»-р уи пхьум йогьашІэ.

– Сэ укьыстепсэлыхьыну аракьым укьышцІезджар, – кьысхуилъаш директорыр. – ИтІанэ, – нэхь шабэ зишцІыжаш абы, – сэ сыдиректорш, апхуэдэхэм сыыхьэхь хьунукуьым. Цыхум сыт жаІэн?

– Лло, директорыр дэ дыкьэзыгьэшІам кьигьэшІакьэ? Уэ пхуэдэхэраш зи гур гьэфІын хуейр. Уэ узыхэт лэжыгьэм, нерву бгьэкІуэдым, махуэм минрэ укьызэрытэмакькІэшцІым кьилэжь си гугьэш...

– КхьыІэ, шыгьэтыж иджы, – плыжь кьэхьуаш директорыр, и ИтІыр и напэм ІуипІаш. – Куэдш иджы, тхьэм шхьэкІэ.

– Сыт шцІэкуэдэр? – сызэшцІэплъаш сэ. Псы шІыІэ пэгун кьыстепкІами сыупшцІыІужынтэкуьым. – Я гугьэш кьулыкьушцІэр льягьуныгы, гуапагы, гульыти хуэмейуэ. Араш нэхьыбэ хуейр. ГьушцІ Іунэ

пыудахуэ фыхъуа фэ?

– Аракъым сэ укъыщІезджар! – теуІуащ ар стІолым.

– Сэ арац сыкъыщІэкІуар! – нэхъ иныжу сытеуІуащ сэри шэнт дзакІэм. – ЦІыхубзым фи гугъэщ фэ фІэкІа лъагъуныгъэм хэзыщІыкІ щымыІэу. Фэ зэрыфлъагъум хуэдэу зыми зыри хуэмылъагъуу. Дыгъэри зыхуепсыр фэрауэ, мазэри щІэблэр фэрауэ.

– Жамборэ...

– Ильэс тІощІрэ бгъурэ хъуауэ сы-Жамборэщ, – згъэпсалъэркъым сэ директорыр. – Лло-тІэ абы щхъэкІэ? Сыхуиткъэ сэ сызыхуейр фІуэ слъагъуну? Хъэмэрэ лъагъуныгъэри нарядкІэ ягуэшрэ?

– Узыхуейр жыІэ закъуэ, – къыпыгуфІыкІащ ар. – Фызышэшхуэу...

– Сэ... сэ... фІуэ слъагъур... слъагъур...

– Ну, – зыкъытриІэтыкІащ директорым – Ну... ЖыІэ, умыукІытэ.

– У... Уэ... Уэращ, – жысІэри сыщІегъуэжащ.

– Ар дауэ? – дэным хуэдэу плъыжь хъуащ директорыр. – Уэ сэ фІуэ сыкъэплъагъууи? – Слъагъур си фІэщ мыхъужу Гуащэсарэ Угъурлиевнэ и нэшхъыр зэхиукІащ, и ІэштІымхэр зэтрикъузэри, и пащхъэ илъ тхылъымпІэ къомыр си дежкІэ къиутІыпщаш. – ЖыпІэр пщІэжрэ уэ? ЩІэкІ мы кабинетым, уэ цІыхуу укъибжу къопсалъэм сыти жепІэ хъун уи гугъэу ара? Мэ, лъагъуныгъэ, мэ, пцІыупсыжь, мэ Дон-Жуан тхъэмышкІэ...

– ЗыпцІ сыупсыркъым, – щІызохъумэ сэ си щхъэр, – Узолъагъу, узолъагъу, игъащІэкІи услъагъунщ!

– Нэф ухъу, дамэду! – къеутІыпщ абы шакъальэр. – Къэбгъуэтаи уэ къэбгъэпцІэн, – Къызжьэхохъэри и Іэ дахитІымкІэ си плІэм къоуэ. – Мэ, мэ... Иджы тэджи щІэкІ, зызумыгъэлъагъу! ЩІэкІ мы си нэгум, зыкъызыфІэщІыжа!

Сэ хуэмурэ сыкъотэджри Гуащэсарэ и ІэблитІыр соубыд...

– Жамборэ, – жи абы, си нэгу къимыплъэфу. – Зыгуэр къыщІыхъэнщ, емыкІущ. СыпшэхукІэ зызэтеІыгъэ... Сыт пщІэр... хъунщ... сыныбдокІуэ... КІуэцІрыху...

КЪЫБГУРЫҢА?..

Мы дунейм льякыуитккэ сыкызыэрытеувэрэ, кыбгурыҥа, псэлэрейхэр ажалым хуэдэу солбагы. Пэжщ, умыбзагуэмэ, умыпсалыу дунейм утетыфынукыым. Утетыфми, кыбгурыҥа, сыт апхуэдэ дуней зэрыпщынуур? Жэщ кыфым хуэдэу зэшыгыуэ хьунуш. Ауэ, сыт пщлэри умыщлэри, хьунри мыхьунри жыплэу уэрамым ущытетынуур, кыбгурыҥа, е лажьэу щыс цыхум зэран ущыхуэхьунуур сыт?

Си ныбжьэгыу гуэр а мыстхэр щытрадзэм щолажьэ, кыбгурыҥа. Ну, а рассказ, усэ жыхуалэхэр. Нтлэ, кыбгурыҥа, зы махуэ гуэрым уэрамым сыщыхуозэ абы. Дызэщогуфлыкк, ди лэгухэм жьач-сыч жыдогыэлэ, зыдочри... и лэжьаплэм доккыуэ. Дэнэт дыздэккыуэ уи гугьар?.. Не-е-ет, а уигу кьэклэм дыккыуэ хьунутэкыым. Сэ си отпуск щхьэккэ, кыбгурыҥа, си ныбжьэгыу лэжьэн хуейт.

– Нобэризэм, кхыккэ, кызыбгьэдэс, – кызылэлыуаш ар. – Си щхьэр щызагыэхьэ, си фэр трах. Уезгьэдэлуэнут зыгуэрхэм я псалымакыым.

Нтлэ, кыбгурыҥа, дыщыхьэри дыткыса кьудейуэ, бжэм зыгуэр кытеулыуаш. Си ныбжьэгыу псалы жиэну хунэмыс щыккэ, бжэр кылуихри, моуэ-щэ, кыбгурыҥа, щлалэ дэгьуэшхуэ кыщылыхьащ. И щхьэц луыр и пщэдыкыым кыфлэкк, кыбгурыҥа, и нэжыгыуцыр кьеклыхащи и жьэлуфаккэм деж щыпыгыэхьащ, и пашлитыр япэм запорожещхэм ятету щытам хуэдэщи, кыбгурыҥа, и жьэпкыпэмккэ елуэнтлэхьащ. Джанэ щыгыкыым. Майкэ гуэр щыгыщи, кыбгурыҥа, и гупэм зы лы жьаклацэ гуэр сурэту тешылыхьащ, абы и льябжьэм ангылыбзэккэ «Филипс» жиэу тетщ. Джинс щыгыр апхуэдизккэ укьуеящи, кыбгурыҥа, щыщлэм щыгыуэ сыт хуэдэфэ илами, уэ нэхьрэ нэхь лыфк щыккыым кьэщлэжи. И вакытитыр-щэ?! Абыхэм ящлэт лэдакытитыр щыслыагыу, «мырауэ кыщлэккыныщ фызыжыым «дуней кьутэжыгыуэр кьэсащ» жыхуалэр», – сегупсысащ сэ.

– Сэлам! – кыхэпсалыккыаш ар и пашлэ лувыфкыым.

Сэ сыкыаштэри, кыбгурыҥа, шэнтым сыкьехуэх пэтащ. «Гьуэгу махуэ ежьэн, – сыкьэсккыаш сэ, си нитыр кыщыхуауэ кыщылыхьам сеплэри, – мыр адыги».

– У-уэ, уадыгэ? – сеупщлэщ сэ абы, сышынапэурэ.

– А как жи! – дыхьэшхаш ар, щхьэгьубжэр дэджызджу. – Нэчыхь кьабзэккэ сыкыалыхуауэ... Нытла-а, си рассказыр щытевдзэну махуэр зэзгыэщлэну арат сыкыщылылыхьар. Мо мыст сымэ кьэхь жалат ар, ауэ фи журналым тебдэм нэхь кьэсщтэнут.

– Лот зэреджэр уи рассказым? – щлэупщлэщ си ныбжьэгыу.

Слыагыуу, кыбгурыҥа, щлалэжыым и жьэпкыпэм кытеть пашлэккытитыр хьеящ. Сэ зэ кызылэплыщ, стлэлым бгьэдэсым еплыжри, кыбгурыҥа, зыгьэпсчэулыуаш.

– Мис ар хуэзащ! – кызылэплэщ щлалэр, «Филипс» телыэщылыхьурэ. – Пщлэнтлэпсыр екьуэккыу зы жэщ псоккэ абы хэт геройм сэрэ дыкызыэрельэфэккыаш зытеслыэфэну ныджэр сымыщлэу, иджы мыбы «сыт зэреджэр?», жи.

– Апхуэдэ куэд мо шкафым...

– Укьеджакыым, уи ниткымкэ солбагы укызыэремыджар, – ношхуэлыуэ кыщылыхьар. – Рассказым зэреджэр щомыщлэжккэ, ар зытесалылыхьри пщлэркыым. Си гугьэмккэ, кьэралым и ахьшэр пщлэншэу пшхыуэ мыбдеж ущылышысыр дэтхэнэ зы литературнэ произведенэми и уасэ хуэбгьэувыну аращ. Укызыфлэщылауэ...

– А-а, – кыщылыэтащ си ныбжьэгыу, – кьэсщлэжаш. Дыгыуасэ седжа кьудейщ. «Кызыфлэщлэжа» жыхуилэракьэ? – Ар псынщлэу шкафым бгьэдыхьэри папкэ гуэр кыщтащ. – Мэ, мыбы дэлы тхылымплэм уи тхыгьэм и дагыуэ псори итщ.

Щлалэм, кыбгурыҥа, и джинс гьуэншэджыр дрилээфейри папкэм дэлыым еджащ. И нэщхьыр зэхэуклауэ сэ зэ кызылэплыщ, кыбгурыҥа, си ныбжьэгыу еплыжри, ину пэпшащ.

– Та-ак, – дэлыеящ абы и пашлэккытитыр. – Сыту фкыт фэр нэмыщлэ литературэр кызыгурылуэ зэрыщылэр. Унафэ кыфхуэзыщылыфыни мы дунейм зэрытетыр. Ущыуккытэн местэ уезгьэшэнщ сэ уэ.

Ар жиэри, кыбгурыҥа, щлэккылажаш. Папкэр и блэгущлэм щлэлыу... «Узыншэу» жиэжакыым. Кьеплэжккылажакыым, кыбгурыҥа.

– Мис аращ, – пэпшащ си ныбжьэгыу. – Иджы ар зыгуэрхэм я деж ккыэнущ, зэман яфлэгьэккыуэдынуш, я лынтхуэр кьэбэгыху я нервным иридэжэгунош. Мыхьуар щлэмыхьуар яжеплэмэ, лыккэ урабийуэ кьалытэр...

Бжэр зыгуэрым хуэм дыдэу кылуихри, кабинетым, кыбгурыҥа, хьыджэбзыщхьэ кыщлэплэщ.

–Здрасти, – жиҕащ хыйджэбзыщхэм, норкэ джэдыгу кыыхуэтцэхуа хуэдэ, гуфІәурэ. – СыныщІыхэ хьуну?

– Уи щхэр пэшым кыщысакІэ, уи Іәпкьлэпкьри кыщІыхэ, – итащ жәуап фІәмыфІыщәурэ ныбжьэгъум. – Къеблагъэ, тІыс.

– Тхэ дыдэ, си Іуэхур тхытхытхым, ауэ а зымахуэ кыпхуезгъэхьа тІәкІур иджы кыдәкІа номерым теттәкымы, щыгъупщәжауэ пІэрэ, жысІәри сыкыщІәлэдауэ арат.

– ПІагъурэ, дахэ, – кьригъэжъащ журналым и лэжыакІуэм, – дэтхэнэ зы усэми иІән хуейщ лъабжьэ, ар темэ хуэхуу уи произведенэм щыжыпІәну узыхуейр псалъэ шәрыуэхәмкІэ, цІыхухэм я деж нәпхэсыфу шытыныр Іәмал зимыІәщ.

– Догуз, сә си усэхэм лъабжьэ, купщІә ямыІәу жыпІәну ара?

– Сә Іуэхушхуэ сиІәщ, сынолгәІу, зәран укысхуәмыху. Щә-плІә бжесІащ уи усэхэм я лажьэр. УкьедәІуәну ухуейтәкымы, мис, псори пхуэстхаци, гупсәхуу кьеджә.

И усэхэм я гьусәу ирита тхылъымпІәм кьеджәри, кыбгурыІуа, хыйджэбзыр гупсәхуу тІысач. «Мис иджыщ, – сегупсысач сә. – Мыбы зыкытІатәм, тхэр нахуэу согъәпцІ, щхэгъубжәмкІэ ущІимыгъәлтым».

– Уа, ухәләмәтщ уэ, – кьепләащ ар си ныбжьэгъум, – дахә-дахәу уеджакъым мыбыхәм. Тхәуэ мор зи щІы фІыцІэ, зы махуэ Москва сыкІуауэ мыст деж сыщІыхьати, кысхуытхуам. Мыстри?.. Ана-а, а зи сборникишхуэ куэд мыщІауэ кыдәкІар-щә? НтІә, абы и дежи сыкІуауэ аратәкым, сә урысыбзәкІэ сымытхәм, абы адыгәбзә имыщІәм – сыткІә сыхуейт. Уәрамым тету кыздәкІуэм сыкыльагъури, уиутІыпщынт, сыхьәтым щІигъукІә дызәпсәләащ. Иджыштуру уи усэхәр пхузәрәзгәдзәкІынщи сборникиу кыдәзгәкІынщ, жиҕат, ауэ сә сыпІащІәт, сытхытхьт, Іуэхуищәрэ зырә сиІәт. Абы сыкыкІыжа нәужь мо мысти... Ну, уэ уоцІыху а сә жысхуәсІәр, мо мыстым щыІәр, – жиҕәри хыйджэбзым и щхэр кьурш ләныкьуәмкІә ицІащ. – Зы сатыр кымыгъанәу еджәри, быдәу си Іәр кыкьузащ, мы фи мысти кьепсәлгәну жиҕащ.

– Хәт? – кыыхуеплгәкІащ си ныбжьэгъур.

– Фи нәхыщхәм. ИтІанә, абы жиҕари? Иужьрей зәманым апхуэдәу шәрыуәу, купщІафІәу, гукыдәжышхуэ хәлгу, удихьэху тха хьуа кьемыджауэ аращ кызәрилгытәр.

– Абы щыгъуэ ар зыри еджакъым.

Хыйджэбзыр плгыжь кьәхуш, хужь кьәхужри, кыбгурыІуа, и норкэ джэдыгур кытетхыжа хуэдә, шынагъуэр щхәщыту кьәтәджыжащ.

– Куэд щІауэ кызжәлат ар, фи сәм фІимыгъәжар зәрыхьәрәмыр. Сә си нәкІә фыкьезгәджащәрәт а фә фтхыхәм. Е, фә фыуцІырхь псори дигу ириху щхә кьәфлгытәрә? Фыпсәлгәм, «щІаләгъуаләу кьатхәр мащІәщ», живоІәр. Дауэ кызәрытхәнур, кьахьыр евгъәхьыжмә? Дәләжьән хуейщ абыхәм, яжеІән хуейщ яхузәфІәкІар, яхузәфІәмыкІар...

– Илгәсищ лгәндәрә махуэ щІагъуэ дәмыкІауэ бжызоІәр, – кьәлыбащ си ныбжьэгъур. – Сә солажьэ, тхәм щхәкІә, кысхуэгъәгъу, зәран укысхуәмыху. Сәбәп ущымыхьукІә...

– Ар зыхуәпщІыр мыбдеж шысырауэ кыщІәкІынщ, – кьищІащ и щхэр си дежкІә. – ЩІыхуәпщІри сымыщІә уи гугъә? Феуэ, феуэ, фыуцІәпІ литературәр. Сә сыщІәгузавә мы дунейм теткым зы фІәкІа: фә абы хьәмшому хәфлхьэр дә дауэ зәхәтхыжыну?..

Сә сыукІытауэ сыкьәтәджри, кыбгурыІуа, псы стәкан кьызгәхьуащ, ар си ныбжьэгъум хутәзгәуәри, лгәпәпщІийуэ кабинетым сыкыщІәкІыжащ, кыбгурыІуа.

ХЬЭДЫГЪУЭДАХЭ

Москва кыкылы Мин-Вод кэлыатэ аэробусым сису сыкыздэклуэжым, кыызбгэдэс физитыр си дежклэ кыапльэри, зым хуэм дыдэу жиаш:

– Адыгэ хуэдэкым. Жылэ уэ, зэхищыкыныкым абы. Урысыфэ дыдэщ. Мыхэхьолу узиэ, ухуеймэ! – И гьунэгьум клэщлэуэри дыхэхьыжащ.

– Нтлэ, соуэри, зы кэс шапщлэу сом пшыклуз изотри помидор ашыкищэрэ щэ ныкыуэрэ машинэм ирызогьальхэ, – кьрегьажэ адреим. Дзыхыщэ имыщлэу си дежклэ кьопльэклэ. – Ар ахышэ хужь сом минрэ щихрэ тумэнитхурэ хьурэ? Ашык кэс сом тлурытлрэ ныкыуэклэ кэсщэхуащи, ари щичым флыуэ щигьурэ? Нтлэ, дахэ цыкылуу машинэр изогьажэри, Москва солгьатэ, адэклэ Калинин мафлэгуклэ соклуэ. Сыздэклуам, е зи гуащлэр ин, зи лгэ вакэ изыльхэр ди кыуажэщ. Сэри си щыпэклуэтэкьыми, бээрым и директорым тумэнищ и уасэу зы зэклуэцлыгыфлэ клэщлэздэщ, местэфлэ кэзыбыдщ, си гьунэгьунухэр зэзгэцлыхуш, тэрэзэ зытым зы «Красная Москва» абдж «сымыщлэу» кыыхутэзнэри, машинэм сыпэплэу сытгысыжащ. Мо ахышэ бэгьуэжам хуэшхэ си лэпэхэр зэщысхьуэрэ, махуэ доклэ, етлуанэр клэлюклуэ. Тхэмахуэ щыхьум, си гум гузэвэгьуэ флыцлэр кылылолэс. Етлуанэ тхэмахуэр щыдэклым, уи флэщ хьун, мы си нэжыгьуцитыр уэсым хуэдэу кьэтхьухащ. Согузасэ, согулэ, куэбжэмрэ си местэмрэ яку ситщ.

– Еууей, тхэмыщклэ, – мэгузавэ мыдрейри. Нэхьри луэхур щлэгьэст: – Ана, гушэ, тхэмахуитклэ Кэхьун икыу Калинин нэмысын машинэ щылэ? Дыкэзыгьэщлэ, а тлум я зэхуакум шэрхьыр дапщэрэ клэрэхьун хуеими сощлэм.

– Аракэ зэгуэдыгьуэр, – лэщлехьж адреим абы иришэжэ псалэмакыыр. – Нтлэ, соуэри, пощтым сыкыожэри унэм щлэсым тelyграмэ изот: мыраш-мыраш, помидоры кэсакым, гузэвэгьуэ щылэри си псэм тельщ, сыт сщлэнуэр, жызолэри. Махуэ сыпоплэ, етлуанэми сожэ. Схуэмышэчыжу аргуэру зы тхыгэ соутыпщ: хэпэщыпхэ уащлэмэ, умыбзыщлэ, умыпсэлэжыфми, уи лэхэр лэжэжкэ, срочнэу сщлэнуэр кэстх! Си клуэцлыкыщлэр кьрех. Уи флэщ хьун, иужьрей тхэмахуэм хугу хуэдиз си джийм ехакым. Бээрым и директор лы нэлуэжэри кысклэрыхьыжыащи сиггэпсэуркым. Игу ирихьауэ кышщлэклэнт япэм естари, иджы местэр уогэхьэулей, жери дунейр екьутэ. Ахышэ щестклэ, абы и дежклэ псеравнокэ ар. Сэ нэхьри сызыгуэзыгьэтхьари? Маршынэр кэсакьыми сэ си щхэр си луэхуш, лы тклуэпс кысщлэнакым, езыр кэуващи, а и жьабгьуэжым нарыху кхьурбыщыжэ хуэдэ алюмин дзэ пашэжхэр кыжэдэпшикыу, кызжэлэ: «Слуши, Пэцэжан, пойдем в ресторан!» – жери. Ар умылыагьуу уз улыагьу, жызолэ сэри сигуклэ. Занщлэу, и нэр кыпкыу жеплэ хьуркым, кэгубжэу бээрым укытрихужынклэ хьунуш.

Нтлэ, йоуэри, тхэмахуитлэри доклэ, тхэ, ещанэм махуитклэ сыхэлэбауэ, си ахышэми и лгэщлэм сиплэуэ, псалыищ флэкла имыту телеграммэ нысхуоклуэ: «Маршынэр клуэдащ. Кэяклуэж». Арат итри.

– Хьэдыгьуэдахэщ, на, мы гэр, – зыкыригьээклэщ ди гупэм кыс физ мэлыхьыпллэм. – Дыкэзыгьэщлэ, а дэ здэтшам я помидоры минклэ нэхьыфлым дыдейм нэхэрэ. И уасэри щайщ, на. Тхэ дыдэ, сехьуапсэтэмэ, кэсщэхуу тлэклэ здэшащэрэт згэфлэлуу, жыслэри. Апхуэдэ помидор силамэ, Нарткьалэ бээрым сыкыфлэклэнтэкым. Сыту сыхэуат сэ мы гэм, бетэмал! Сом щиплэ си лубитклэу соклуэж. Сыдагэхьэжыну плэрэ?

– Удагэхьэжыищ, – кэпсэлгэщ абы кыбгьэдэс физ флыцлэ цыкылуэр. – Уи щыпэ ежэжкым. Нэгьабэ Новосибирск мылэрысэ щытшам мазитлым щигьуклэ дыкээтати, дыкыщысыжам дилхэр япэу зэплэр дэракым, кэстхэ ахышэмрэ хэпшыпымрэщ.

– Абы щыгьуэ ахышэ кэстхьат, иджы ди бохышэ нэщлыр ди лэмыщлэ илгу доклуэж...

– Уа, Клуэ, – зыхуегьазэ мыдрейм, – а бээрым и директорымрэ уэрэ дауэ, физэлэпыкла-тлэ?

– Луклэ, кхылэ, адэ, – укытэ нэпцлэ зещлэ адреим. – Сыту умыстыжэ уэ. Лыжыт, на, ар...

– Лыжымэ, сыту «пойдем ресторан» жиэу узэрихуа? – мэдыхэшх мыдрейри. – Ар кымыгьэгугьуэ, зыкыппимыщлэ уэ.

Псори ину дыхэхьащ. Сэ си бзэгум седзэкэжауэ сыщысщ, сыдыхэхьынущи, гузэвэгьуэр стельщ.

– Щыгьэт, на, – кьоплэсклуэ адреир мыдрейм. – Си напэжыр тумых.

– Бээрым и директорым зыгуэр кыпыкыищ, – шым хуэдэу мэщыщ физ мэлыхьыпллэр. – Лэжыху зыри кызыпымыкылуэр мы Кьатинэ кыкларынэкьарт.

– Хьэдыгьуэдахэ жумылэ, клуэцлыхун, – плыжэ-флыцлэфэ мэхьу физ кьамылыфэ цыкылуэр. – Ар

унэм щІэсым зэхихмэ, сыкъелынкъым.

«Мы дунейр зэрыхъуа, – согупсыс сэ. – Япэм адыгэм «унэм щІэсым еджэт, унэм щІэсым жеІэт» жаІамэ, фызырт зи гугъу ящІыр. Иджы-щэ? Лпыращ унэм щІэсыр. Зэхэпхакъэ, «мазэкІэ дыщымыІауэ дыкІуэжыаи, япэ зэплтыр ахъшэмрэ хъэпшыпымрэщ», жаІэ. Сыту хъэдыгъуэдахэ!..»

Мин-Вод дыкъэсыжа си гукъакъым стюардессэм дыкъэтІысыжауэ хъыбар къыщыдигъэщІам. Кхъухъльбатэм дыкъыщикІыжым, фыз мэлыхъыплІэр си дежкІэ къаплъэурэ, жиІащ:

– Си Іуэхуш мы щІалэжъми и щхъэр дымудэгъуаи. СыхъэтитІкІэ нэгъуэщІыбзэ уедэІуэну тынш уи гугъэ?

– ПсынщІэ тхъэм щищІ, – диІыгъащ мыдрейм.

– Апхуэдэ зыкъом хуэшэчынщ абы, и фэр Іейкъым, – дыхъэшхаш адрейр.

– Бзаджэжъ гуэр къыщІэкІынщ, уэгум дызэритрэ зэ и нэщхъыр зэхихакъым. Ар ОБХСС-м щылажъэу уІэрызгъэхъащэрэт, Къатинэ.

– Банэ пІураульэф! Щайт, тхъэ, ар адыгэу къыщІэмыкІам, – Псори щІыр ягъэзджызджу дыхъэшхаш.

– КхъыІэ, фыкъэзмышъуамэ, фыскІэрыкІ! – сащІэкІиящ фызхэм.

Щыр, жъым Іуиха хуэдэ бзэхаш. МэлыхъыплІэр, сын гъэжа фІэкІа умыщІэну, зыкъомрэ зэфІэтри, и напІэхэр псынщІэу тригъэуаш, и Іупсым «къуртІ» макъ иригъэщІу иригъэхри, ерагъкІэ зэхэпх къудейуэ, къызэупщІащ:

– У-уэ... м-м... уадыгэ?

– Нет! – жысІащ сэ.

– Алыхъым и шыкурщ. Я думали ти кабардин, – къэгүфІэжащ ар, адэкІэ зигъазери, кІиящ: Дэнэ фыздэжэр, ей! Мыр адыгэкъым, сымылгагъужынхэ, щхъэ зывгъэпщкІурэ! Къатинэ, кІуэцІрыхун, багажым нажэ, ди хъэпшып тІэкІум хуэсакъ, маржэ!

ДЖЭШЫДЗ

Пшэдджыжым жыуэ пшлэнтлэм кыдыха Шагьир япэ дыдэу зэхихар и щхьэгъусэмрэ я гъунэгъу физ гуэррэ ягъэшлэгъуапэу зэхуауатэ хыбарышлэрш.

– Уэ, Ий, уи уэри кыбжелэри зэрыбгъэхъужынури кьуетри, сапсауэ уегъэхъуж, жи, тхьэ, – игъэшлагъуэу мэллэрэпэрэ гъунэгъу физыр. – Илъэсипшл хьуауэ тхыцлэклэ телъа лы гуэр къашати, жи, докӀуейри кьохыж, ислъэмей ищл дэкӀыжу и нэкӀэ илъэгъуауэ.

– Сыт жыплэр, на-а! – егъэшлагъуэ Шэгьир и щхьэгъусэм. – Тобэ, Изят апхуэдэ Изэ хьуну хэт ищлэнт, хэти игу кьэкӀыххэнт. Сэлимэт, кӀуэдам и Іуэхум дауэ хуэхъуу плэрэ а Изят?

– Сыт кӀуэда, на-а? – Іэдакъяуэм кыщлӀоплэ адрейр.

– Ну, хьэпшып. Зы махуэ лъыжым кӀагуэ шлэрыпс лэжыакӀуэ здыхати, уэхбзэхыр кыхуэкӀуащ, на!

– Сыт мыгъуэу узлурамыльхьэж уэ, кӀулэ, – дыхьэшхаш гъунэгъур. – ИлъэсипшлэкӀэ тхыцлэкӀэ телъам ислъэмей езыгъэшым хуэмышлэн щылэ? Илъэсипш ипэкӀэ мо Хьэбас и выщлэр кӀуэдауэ шытащ-тӀэ. Ди кьуажэ мылицэм деж кыщышлэдзауэ Кьульткьужын Изэм деж шыщлӀэтыкӀыжауэ хэт абы мыльыхъуар? ИтӀанэ, мэхь-мэхь, ягъуэтыжакъым. «Си мылькур ихьам ,а выщлэр зышхар кьэзмыгъуэтауэ сыбэяунукъым, жиӀэри а уэ пшлэ Хьэбасыр Изят деж макӀуэ, тхьэ. «Илъэсипш дэкӀами ар зыдыгъуар сэ кьасшлэмэ, хуэзгъэгъункъым», – ипкӀырт, ильырт Хьэбас. «ШлӀэбукӀыни быукӀыни шылӀэкъым, – кыжриӀащ абы Изэм. – Мис мы джэш кыхэжар уи выщлэращ, мыдрейр АкъсырӀпсырш, абы кыбгъэдэлъыр уи выщлэм и кьупшхьэраши, ухуейми кӀуэи кыхэхыжи фи хадапхэм шыщлӀэглэж». Хьэбасыр кӀуэри а шыплэр кыгъуэтащ, кьупшхьэм еплъри, тобэ, зы кьупшхьэпэ лейуэ шылтэкъым, зэрыщыту и выщлэм хэлъарат.

– Ана-а, Сэлимэт, ар дауэ кыщлӀа езым и выщлэм хэлъа кьупшхьэр зэрыарар? – йоупшл кӀулэ.

– Выщлэр зейм имышлэм сэра зыщлэн хуейр? – а жиӀа псоми шэч кызырэытрахьар и жагъуэ хьуауэ ІуигъэзыкӀыжащ гъунэгъум...

Мо тӀур шызбгъэдэкӀыжым, Шагьир лэжыаплэмкӀэ иунэтлэщ. ЗдэкӀуэм и лэжыгъуэ Хьэсэн кыбгъэдыхьэри, сэлам кьрихаш, и пэ лъабжьэ дыдэм кыщлӀинэ пашлэ цӀырыхьым ІэпхьуамбапшэкӀэ хэпэщышхьурэ, и ныбжьэгъум кьеупшлэщ:

– Сыт кьуажэм шыхьыбар, Шагьир?

Шагьир и пэ лъабжьэм, Хьэсэн ейм ешхьыркъабзэу, шлӀэджэгухь пашлэ мащлэм Іэпхьуамбэ курытымкӀэ хэтӀэхухьри, и нэщхьыр зэхэукӀауэ, пидзыжащ:

– Уэ Гумкьалэ нэху укыщекӀа, кьуажэм ушыщыжкьэ?

– И пэжыплэр шлӀэркъым, кьуажэр лъэкӀэ тетш, Изэ кьэунэхуауэ...

– Шыгъэтыж иджы, – кыхуеплӀэкӀащ Шагьир и ныбжьэгъум. – Догъуэ, уэри уи фӀэщ хьурэ а делагъэр? Изят Изэ хьум, сэ нобэ мыбы... Ы-ы, мыст... – жиӀэнур имышлэу кьэувыӀэжри, тӀэкӀу гупсысэжа иужь, пищащ: – министр сыхъунш.

– А зиунагъуэрэ, илъэситӀ ипэкӀэ а фи гъунэгъу Мамышэ игъэкӀуэда уэщ ахьырзэманыр кыхуигъуэтыжащ, жи.

– ИгъэпшкӀуауэ кыщлӀэкӀынти, кыштэжащ.

– Іэгъу, физыжым сыту ищлын уэщыр?.. Ну, хьэрэшо, ар игъэпшкӀуауэ сошл. А илъэсипшл лъандэрэ мылхуэ ХьэблатӀэ и физ Хьанигуащэ илъэс ныкьуэм зэригъэльхуам дауэ уеплърэ? – тутыныр иӀуэтурэ кьеупшлэщ Хьэсэн.

– Япэрауэ, илъэс ныкьуэм лхуэ цӀыхубз мы дунейм теткъым, – кьэгубжыащ Шагьир. – ЕтӀуанэу, абы нэхьрэ нэхь ИзятыфӀ мы дунейм кыщальхуакъым апхуэдэ хузэфӀэкӀмэ. Махуиш, хьуркъым а жьындум Изэн кызыриублэрэ, Хьанигуащэ лъэщыджэшхуэу зэрыслъагъурэ незэман. Джэш традзэкӀэ физ яхуэгъальхуэу шытамэ, лы зэращӀыжын шылӀтэкъым.

– Махуишкъым абы Изэн кызырэышлӀдзэрэ зэрыхьур, – хуидеркъым Хьэсэни. – Куэд шлӀауэ солъагъу Акъсырэ Іуфэ Іуту абы кызыерикӀухьыр. Зыгуэрхэр кышчыпу, макъыншэу Іуцащэу. Ей, Шагьир, Шагьир, дунейр Іейш, пшлӀэнукъым ар, тхьэм хуеин уимышлӀэкӀэ. Псеравно, зыгуэр шыщылӀэщ абы.

– ШыщылӀэщ, уэлэхьэ, мис а уи щхьэм, – ауан кыщлӀащ и ныбжьэгъур Шагьир. – Куэдш, накӀуэ, шэджагъуэ хьужащ...

Тхьэмахуэ дэкӀащ, етӀуанэри кӀуащ. Изят и Іуэхур зи шлӀчэртэкъым, нэхь ин хьурт, кьакӀуэм

кІэ иІэтэкЪым. КЪуажэдэсхэр телевизор епльыжыртэкЪым, клубым кІуэжыртэкЪым, дэтхэнэ зы уэрамышхъэми щызэхуэсауэ «Іэзят мыр ищІащ, Іэзят мор кыгъуэтыжаш» жызыІэхэм едаІуэурэ къуажэм унэгущауэ дэсым я зэхуэдитІым я шкІэхэр щІагъэфырти я сабийхэр гъэшыншэу къагъанэрт.

Зы пщыхъэщхъэ гуэрым Шагьир Іэшхэр игъээзгъэжри, зыми зыри жримыІуэ, Іэзят и деж кІуащ. Фыз тІошІым щІигъун пэплъуэ зэхэсу щилъагъум, кыгъээзжыну къелат, арщхъэкІэ модрейхэм лІы закъуэр япэ ирагъэщаш. ЗыщІыхъа пэшыр кІыфІт, стІолыщхъэм щыблэ уэздыгъэм игъэнэхур щыгъын фІыщІэкІэ хуэпа Іэзятрэ зыбгъэдэс Іэнэ лъакъуищымрэт. «Гъуэгу мыгъуэм ежъэн, – кыишхыдыкІащ Шагьир игу, – дыгъурыгъуум хуэдэу кІыфІым хэси». «Мы Шагьир сигъэунэхуну къэкІуауэ пІэрэ, хъэмэрэ Іуэху иІэу пІэрэ?» – къэгүзэващ Іэзяти.

– КъакІуэ, Шагьир, къеблагъэ, – къэтэджащ Іэзят. – Сытым укысхуихъа, тІасэ? Сэ си деж, мыгъуэ, кыщІэкІуэр гузэвэгъуэщ, уи гузэвэгъуэр мыхъэнэ зимыІуэ тхъэм кыщІигъэкІ.

– ГуфІэгъуэ сиІам къээгъэкІуэнти уезгъэшэнт. Уэ пхузэфІэмыкІ щымыІуэ жаІэри, кыздэІэпыкыу.

– Псори зылъэкІыр алыхъыращ, сэ схузэфІэкІ мащІэмкІэ сыбдэІэпыкыунщ. ЖыІэ, Шагьир, уи Іуэхур зытетыр.

– Дыгъуасэ пщэдджыжыым Іэхъуэм дэзгъэкІа си жэмыщІэм пщыхъэщхъэм кыгъээзжакъым. Нэху щыху сылтыхъуащ, нобэрей махуэми сетІысэхакъым.

– Уи насып тхъэм химыхкІэ, – жиІащ Іэзят, и жыным къэдабэ плъыжыым кыхэщІыкІа чысэ гуэр кърхаш. Абы зыкъомрэ епщэщ, зыкъомрэ еІущацэри, Шагьир дежкІэ зыкъригъээзкІащ: – Сэ мы джэшыр зэрыздым пщІэ хуэзгъэувауэ щыткъым...

– А-а, сощІэр, – иІэбэри тумэн кърхаш лІым, – сыт уэ щІыхуэбгъэувынур? Мыбдеж щІэхэм уэ ухэмыту эфІагъэкІынущ ар.

Шагьир жиІар фызым и тхъэкІумэ иримыгъэхъуэ чысэм елэжыын щІидзащ. Іэмэнту щэ кыибжщ, къульхуолэ тІэу къеджэщ, фа-атихъафІи трижиІыхъыжри, джэшыр Іэнэ лъакъуищым трикІутащ. Джэшыр Іэнэм щытепкІутэкІэ зэбгрыжынкъэ? Зэбгрыжаш. Іэзят и Іэ гъурхэр абыхэм ящхъэщихъэри, псалъэ мыгурыІуэгъуэ гуэрхэр кыІурыльэлъу щІидзащ. Фызыр делэ хъункІэ къэшына Шагьир зыкыщІІэтым модрейр кыхуиІлащ:

– Зомыгъэхъей! Си пэшэгъухэр бгъэлажъэркъым.

«Сыт мыбы пэшэгъу жыхуиІэр? – йогупсыс лІыр. – Пэшэгъу уэзгъэлажъуунщ сэ уэ, щІэдзэ а зэбгрыбдзам кыкІымеджэн». Ауэ фызым и япэ псалъэхэмкІэ апхуэдэу зэрегупсысам хущІригъэгъуэжаш.

– Уи жэмыщІэр епхауэ кІэрытщ, Шагьир, – жиІащ Іэзэм, зэпсалъэр дунейм тетми темытми кыфІэмыІуэхуу.

Шагьир «иІ?» – жиІэри кызэфІуващ. «Си напэр кысхутрихщ, – мзукІытэ лІыр. – Мыбы жиІэ псори пщІыщ жысІэу сызэдэуа къомым сыт жысІэу сахыхъэжыну пщэдджыж? ЛІы напэншэкІэ кызэмыщ щІыкІэ сыщІэкІыжынщи нэхъыфІщ».

– ТІысыж, Шагьир, – ищІащ и Іэр джэшыдым. – Щхъэ укъэтэджа? Ауэ, – пещэр абы, – уи насып хэкІакъым иджыри жэмыщІэм.

– Дауэ зэрыхэмыкІар, – зыкъэщІэж Шагьир. – Дыгъуасэ лъандэрэ щызмыгъуэтыжкІэ...

– Мы джэш хужь псоми къахэжар уи жэмыщІэращ, – кърегъэлажъу Іэзят джэшыр. – Мыхэр жыг хадэщ. Мыдрейр Акъсырэпсыращ. Мы нэхъ пІащэр машинэщ, мыдрейр плІыр абы ису макІуэр.

– Сыт абы кыкІыр? – къогуфІэж Шагьир.

– Иджыпсту ущІэкІрэ Акъсырэ уІуту Къуэжыкыуейм я хадэм нэс уехмэ, жыгым кыкІэратІэтыкІыу машинэм ирагъэтІысхъуэ Іуашыну жэмыщІэр къэбгъуэтыжынущ, – жиІэри Іэзят и джэшыр зэхуитхъусыжаш, ар чысэм ирикІутэжри, ахъшэм кыщыІэбэм, Шагьир пхъуэри тумэныр кыищтэжаш.

– Мыр сыт, на-а? – игъэщІэгъуащ джэшыдым. – ПхухэтІа?

– Сыту пІэрэт?

– ПлъапщІэ тІэкІур, на!

– Сыт щхъэкІэ?

– Уи жэмыщІэр кыпхуэзгъуэтыжаш.

Шагьир къэтэджри щхъэщыуващ, уэздыгъэр нэхуу кыдришейри, фызым егиящ:

– ЕмыкІущ ар, цІыкІуэ, уи жыщхъэ цІыхухэр къогъапщІэ. Си жэмыщІэр згъээзгъэжри сыкыдэкІа къудейщ иджыпсту. Мы тумэныр сфІэбылыму аракъым сэ, цІыкІуэ, хъэрэм пхуэхъум жызоІэри аращ.

Кыгъазэри кыщІэкІыжаш. ЕтІуанэ махуэм... Апхуэдэм иужькІэ къэхур фэ фІыуэ фощІэ. Сэ сызижагъуэр цІыху цІыкІум я жъэм жъэдэхуэ.

УКЪЭМЫГУБЖЬ... ПЛЪЭКИМЭ

Зэпымыууэ араш. ИлъэсыщІэр кызыэрихъуэ уотІысри тхъэ уоІуэ дяпэкІэ ІуэхуитІ зэтромыгъэхъэну. Япэ мазэм уи тхъэрыІуэр бгъэпэжми, февралыр кызыэрихъуэ, йоуэри, мылыр мэткІуж, гулъ цыкІухэм зыкыагъэпщ, зыкыызэкІуэцІахри, мэ дахэр хадэм из ящІ, лъэс лъагъуэ нэшэкъашэхэр хэгъушыкІыу хуожъэ, дыгъэр гуфІэжу уафэгум къоувэри, айдэ маржэ, нобэ пщІэн хуеяр пщэдей уохъ, пщэдей...

Мис а пщэдейракъэ дызымыгъакІуэу шэлъахъуэ ди лъакъуэхэм илбыр. Мы гъэм быдэу мурад сщІат зэфІэзмыгъэкІауэ зы Іуэху илъэсыщІэм тезмыгъэхъэну. Си ныбжъэгъу Мудар ар щызэхихым, ину дыхъэшхри, япэ дыдэ сыкыилъагъу хуэдэ, кызыэплъурэ, жиІаш:

– А жыхуэплэм щыщ зы Іуэху илъэсыщІэм ирихъэлІу пхузэфІэгъэкІмэ, тхъэр нахуэу согъэпщІ, си бухъарскІэ пыІэр шэсыплэу уи пащхъэ низмылхъэмэ.

А махуэ дыдэм фошыгъу хуэмащІэу щхъэгъусэм схузэхыщІа шейм сефэщ, мазэ еплІанэ хъуауэ езгъэщІыжыну еста си сыхъэтыр кызыэрызатыжын хуей тхылъымплэ кІапэр къэзгъуэтыжри, сыхъэтщІыжым деж сунэтІаш. СыхъэтщІыжыр, и нэ сэмэгум нэрыплъэ фІыцІэ цыкІу Іульу, стІолым зытригъэщІауэ сыхъэт зэтеха гуэрым еплъу щыст. Дакъыкыитху сыщытауэ кыщІэкІынщ сыздэкІуам ищІэм сеплъу. И щхъэр дэнэ къэна, пинцетыр зыІэщІэлъ Іэ сэмэгури, отверткэр зэриІыгъ Іэ ижъри хъейртэкъым.

– Іыхым, – зызгъэпсчэуІащ сэ. СыхъэтщІыжым зигъэхъейркъым. СодэІуапэри – тІэкІуи мэпырхъ. – Зи щІыхьыр ин, си сыхъэтыр кызыэптыжын?

– А-а, – кызыэщыуащ сызэпсалъэр, – кысхуэгъэгъу, мыпхуэдэ сыхъэт си гъащІэм слъэгъуакъым. ЩащІа къэралри кысхуэщІэркъым, унэжын. Къащтэ квитанцыр.

Дакъыкъэ пщыкІутху хуэдизкІэ сыхъэтым лыхъуа иужь, сыхъэтщІыжым и дамэхэр дришеящ, и нэ фІыцІэ цыкІуитІыр псынщІэ-псынщІэурэ зэтригъауэри, игъэщІэгъуапэу жиІаш:

– Си гъащІэм мыпхуэдэ телъыджэ кысщыщІакъым, зиунагъуэрэ. Тхъэр согъэпщІ, сыхъэтыр згъуэтыжмэ. Ар Іуэху хъун-тІэ иджы. МазиплІ хъуауэ щыщІэлъкІэ, шэч хэмылъу, сыхъэтыр сщІыжаш. Зыгуэрым сІимыхыжауэплэрэ?.. О-о, – епхъуащ ар зытежеихъауэ щыта сыхъэтым, – мис, къэзгъуэтыжаш. Вообщэ, унасыпыншэу кыщІэкІынкъым уэ. ПщІэрэ, махуищ и пэкІэ...

– Сэ мазиплІ и пэкІэ къэсхъащ а сыхъэтыр, – зезгъэІэтащ си макъым. – А зэманым къриубыдэу...

– Укъэмыгубжъ, – лъэІуащ сыхъэтщІыжыр. – СынолъэІу, укъэмыгубжъ! Пщэдей кыщІыхъэ, уи сыхъэтыр щІэрыпсу уэстыжынщ. Ухуеймэ – сэ ныпхуэсхъыжынщ.

– Хъунщ, – жысІащ сэ, Іуэхум пщэдей кыхэкІамэ, зыри кызыэрымкІынур сщІэ пэтми. – Пщэдей сыкыыщІыхъэнщ.

Зэману тезгъэкІуэдар си гум кыщІитхъыу, сыхъэтщІыжым деж сыкыыщІэкІри, щхъэхъу ди холодильныкыр зэтта комбинатым сыжащ. Куэбжэм деж щыт хъумахуэр кыспэуащ:

– Уи щхъэ кыдэбна мыбы? Пропуск пІыгъ?

– МазитІ мэхъу холодильныкыр кызыэрысшэрэ, кхыІэ, сидэгъыхыи сыщІэгъэупщІэ, – солъэІу сэ. – Тхъэ соІуэ, мафІэдзыпэ и уасэ кыдэзмыхын.

– Пропуск жысІакъэ! – ток къеуа хуэдэ, хэлъэтащ абы и пащІэкІэр.

Пропускым дакъыкъэ тІощІ тезгъэкІуэдауэ, тхылъымплэ кІапэр хъумахуэм ІэщІэгъуэри, жэрыгъэкІэ цехым сыщІэлъэдащ. Нэм къиплыхьыр холодильникщ. Залэ и Іувагъыу сабэр ятельщ. Нэхьыбэр тІууэ, щыуэ зэтрагъэувэжауэ зэтетщ. Псэ зыпыт цехым, щыслъагъуркъым. СыкІуэцІрокІ, зызоплыхъ, солъэпэрапэ, соблыпкъауэ. Цехым и кІэм сынэсауэ, цыхухъу гуп сыІуоуэ. Тхылъымплэ ягъэтІылауэ шагъыр птулъкІэ зыхыблым бгъэдэсхэщ, щІакхъуэ Іыхъэрэ кхъуей бзыгъэфІри «тхъэрыкъуэф Іэнэм» телъщ.

– Гуп махуэ ашций! – сыкъэувыІэжаш сэ, сыукІытэжауэ. – ИлъэсыщІэмкІэ...

– Азалыхьым и щІасэ ухъу, – къэтэджащ пащІапцІэ гуэр. – Къеблагъэ, къуэш. Илъэс планыр и пІалъэр къэмысу зэрыдгъэзэщІам и саулыкъукІэ ахышэ саугъэт кыдатауэ арат.

– Ар дэгъуэкъэ-тІэ, сынывохъуэхъу саугъэтымкІэ, илъэсыщІэ дызытехъэмкІи, – жызоІэ сэ. – МазитІ и пэкІэ холодильник гуэр къэсшауэ щытат. Мис кыызатауэ щыта тхылъымплэри.

ПащІапцІэм тхылъымплэр сІихри, и дзэхэм ласкІэ гуэркІэ дэтІыхъурэ, зэпиплыхъащ.

– НакІуэ, – ежъащ ар сыкыыздикІамкІэ. – Ди машинэр иджыпсту къэкІуэжынущи, пхуишэжынщ. И лэжьэкІэр уигу иримыхъмэ, ди телефоным и номерыр тхыи къэпсалъэ, сэ нэзгъэкІуэнщи, аргуэру пхуезгъэплъынщ.

«Мис арас абыхэм саугъэт кышцІратыр, – согупсыс сэ. – Ахъшэ дэнэ кэна, дамыгъэ гуэрхэри епт хьунц апхуэдэ лэжыакІуэхэм. И гуапагъэр-щэ? Псори мыбы хуэдэу шытамэ, уи фІэш зэрыхьун, ди гъащІэр иэхъ дахэж хьунтэмэ. Сыхъэтым тежейхьым хуэдэ ахэр сытми?»

– Мис, – жеІэ абы, ди холодильным кыбгъэдешэри.

ТІэкІу фІейши, абдеж тель хьыданыр кызоцтэри, сабэр тызолъэщІыкІ, кІапсэр соубыдри токым пызоцІэ, бжэр Іузохри... Уэздыгъэр кышцІэнэркьым. ДодаІуэри, холодильникыр лажьэркьым. ПащІапцІэм холодильникыр хьурейуэ кьекІухьри, ар зэрымылажьэмкІэ сэ сыкъуаншэ хуэдэ, и нитІыр кьипкІыным хуэдэу кызоплъ. ЗыхэсщІэу си гукъыджыр си бгырыпх пхапІэм нэсауэ йох. Мудар и бухьарскІэ пыІэм тельэщІыхьу си нэгү кышцІоувэ. А псоми удэкІуэтэнт, холодильникым кышцыгугъыу унэм щІэсым жиІэнухэм сыщегупсысым, си гур кызыІыхьащ. Ди ужь иту кьэкІуа щІалэщІэм си шытыкІлэр кьилъагъури, пащІапцІэм еІуцэщаш:

– Мыбы щІэтхэм дызэремыІусар пщІэжыркъэ? Пщэдей кьэкІуэну жеІэ. Зыгуэр хуэдэурэ зыщхьэщыгъэкІ. Уэ пщэдей ущыІэнукъымы, ар щхьэусыгъуэ тцІынщ.

– Щыгугъ уэ абы! – сыкьилъащ сэ. – Е иджыпсту феувэлІэнщи фщІыжынщ, е... е тхьэусыхафэ зратхэ тхылъыр кысхуэфхь. Мыбы щІэт кьомым фемыІусамэ, дауэ фэ саугъэт кызырэыватар?

– Мис абы уи Іуэху хэлъкьым, – зыкысхуэкІэщІишаш пащІапцІэм. – Дыкъафэри кьэтхьащ, кІуэи тхьэусыхэ. Уэ нэхьрэ сынэхъ делэщ фІы кыпхуэзыщІэну зи мурад сэ. Кыхуэхь, Вася, мыр зыщІэлъэІу тхылъыр. Тхьэр нахуэу игъэпцІакъэ, хуэтхІауэ кыгъанэмэ.

– Иджыпсту шэджагъуэ зыгъэпсэхугъуэщ, кьрекІуэ ар иухмэ, – жиІаш Вася.

– Ар си гушхьэр кьэкІыжтэкъымы, – Іуихаш бжэр пащІапцІэм. ХьумапІуэм еджэри, кьишаш: – Уэ, тхьэмадэ, ди зыгъэпсэхугъуэ зэманым, сыт мыхэр кышцІыдэбгъэхьэр?

– Пропуск...

– ДэгъэкІ мыр зы бэлыхь кьэмыхьу щІыкІэ!

ХьумапІуэм сыкыдишыжри, бжэр «дзаргъэщ» жиІэу хуищІыжаш. Бгым джэдыкІэкІэ еуэ иджы. ПащІапцІэм и псалъэхэм яужькІэ хьэкъыу спхыкІащ холодильникым и Іуэхур бдзатхьэм зэрыхэхуар. Си гугъэр хэсхьауэ сыкыздэкІуэжым, тыкуэным сыщІыхьащ тутын кьэсщэхуну. Тыкуэнтет цІыхубз лъагъугъуафІэр и ныбжьэгъу гуэрым епсалъэу кыдэтщ.

– «Космос» кызыттыт, дахэ, – селъэІуащ сэ.

– Иджыпсту, – кьэплъэххакъым ар си дежкІэ. И Іэхэр и блэгущІэм щІэлъу Хьэрун гуэр щІегъэлъэлъ. Сэ кызоцІэ Хьэрун зэрынапэншэр, физ ілауэ зэрыщытар зэрибзыщІар, а цІыхубзым ейуэ сом щибл зэрыфІишхьр, кыгъапцІэу мазищкІэ кыхьэса иужь, и фызыр кьакІуэу зэрихужар, Хьэрун имыІэ щхьэкІэ ар зэрымыгузавэр, даже я джэдум кыхьэхуа цыуэ кызырэрымездэр.

– КхьыІэ, ди шыпхьу, тутын кызыт, сопІащІэ, – солъэІу сэ аргуэру.

– Хьунщ, на-а, – зыкысхуретІэ цІыхубзым, – пхуэшэчыжыркъымы зы дакыкъэ. Сызыбгъэдэтри зыгуэр хуейуэ кышцІыхьащ, Іей.

Сыщытурэ Хьэрун кыхуищэхуауэ шыта джинсыр кытрехьж, хамэ кьэрал щыкІуам щыгъуэ кыхьа магнитофонырэ «Ориент» Іэпщэ сыхъэтырэ фІегъэпщкІу, и джэдыгу кІэщІыр Мухьэрбий ирещэ, жылэр зэхэту бэзэр цІыкІум деж и напэм щэ-плІэ щыхоуэри, игу зэгъауэ унэм кьокІуэж. ПІэр ищІыжу мыгъуэлъыж щІыкІэ жызоІэри, аргуэру солъэІу:

– КхьыІэ, дахэ...

– Е зи гуащІэр ин, – зоІэбэкІри зы «Космос» пачкэ кысхуедз, – цІыхум жиІэр сыту кывгурымыІуэрэ! Уліщ абыхэм зы илъэсыщІэ гукъыдж уиІэу утрагъэхьэмэ.

Сом телсхьар кыдэгъэжым дидзэри иригулІыжаш, сыкыфІэмыІуэхуххэу Хьэрун щІигъэлъэлъу увыжаш...

ЕтІуанэ махуэм такси кызоубыдри аргуэру холодильникым сожэ. ХьумапІуэр кысщодыхьэшх. СыхъэтщІыжым деж сыІуолъадэри – гъэбыдащ, телевизор тхуищІыжыну жызыІа мастерыр гупышхуэ хэсу илъэсыщІэм ІуоцІэ, махуищ хьуауэ мыблэ ди уэздыгъэхэм еплъыну кьэкІуэн хуея монтерыр нобэ лэжьапІэм кыдэкІыххакъым.

КІыфІ хьуауэ унэм сыщыщІыхьэжым телефоныр кьэдзыргъащ. СыІэбэрабэурэ трубкар кытесхри, си тхьэкІумэм нэхьэсатэкъым макъ гьум гуэр шызэхэсхам:

– ИлъэсыщІэмкІэ сынохьуэхьу, Лэкьумэн!

Илъэсих-блы и пэкІэ Дербент кьипсэлъыкІауэ шыта макъыр кьэсцІыхужри, зэ кьелэгъуэм телефоныр зэрыпыщІа кІапсэр кыпысчаш, ар итІкІэ сІыгъыу балконом щІэсхри, хурхурху жиІэу

езутЫппцхъэхащ. Арат иджы сэ сыкызыхуэтыжыр!

КІУЭКІУЛЭ... ТЕЛЕФОН

Цыху цыкІум и акылыр здынэмысын мы дунеижым и щыІум щыІэкым. Мыпэжмэ, тхьэр нахуэу согъэпцІ. Зэхэфхакъэ иджы кьагупсысауэ зи лъэ вакъэ изылтхьэр щыІэрызехьэр?.. А, зиунагъуэрэ, ар дауэ хьунт... Зэреджэри? Мыстц, Ізу. Ы-ы, авто... Хьэуэ, хьэуэ. Аутотренинг. Уи тэмакыр гъушцІ ешцІ, уи лъынтхуэхэм я пІэкІэ жыр кІапсэ пхыльтэфа фІэкІа пщІэркым. Уи бгъум топышэ кыщыуаи, хьэжь бэнауэ кыпщыхьунукым, уи гъунэгъум и хьэгъуэлІыгъуэм уримыджэми щай фІыцІэжьу кьибдзэнукым. Курорт сыщыщыІа мазэм дагъэщІат ари, уи фІэщ хьун, кысфІэІуэху щымыІэу сыкьэкІуэжам. Си улахуэм щыщу щхьэгъусэм фІэзгъэпщкІуа тумэныр идыгъужати, си зыц хэхуауэ кыссыхьуакым. Ар нэгъуэшцІу шытамэ, къэхь кьурІэн, кьайгъэ кьимыгъэхьейтэмэ. Мо си гъунэгъу Мудар апхуэдэ зыгуэр кьрегъащІэт и фызым, Іиман сиІэкым, хьэфэ топу щІимыхуэтэм. Зы мэкьал щІэхуэркым абы и тэмакым.

НтІэ, сызэгъуэдт мы сызэрыхуа щытыкІэм сыкьришыну зы Іуэху гуэр кьызэрыкьуэмыкІ, жысІэри. Неужели мы аутотренингым пэлъэщын щымыІэу? Тхьэмахуэ ипэкІэ абы сегупсысу сыгъуэлъыжри, семызэгъыу зызгъэкІрахьуэрэ жэщыбг фІэкІауэ, дзыргъ апщий, телефоным зеукІыжмэ, уэлэхьэ. Сыт сщІэнт, сыкІуэри трубкэр кьытесхаш. Си тхьэкІумэм нэсхьэсатэкым цыхубз макыр унэм щІэз щыхьуам.

– А сэ сылэ мыгъуэу сызэгъэжащэрэт, мы дунеишхуэм текІыжын КІуэкІулэ, укІуэсэжри угъуэлъыжауэ аракъэ? – фадэм зэщІигъэплъа цыхубз макым третхьуэ КІуэкІулэ тхьэмыщкІэм. Сэ си дыхьэшхын кьокІуэ, и гугъэщ абы КІуэкІулэхэ я номерым тыхуауэ, га зытритхьуэм трубкэр иІыгъыу. Мохьщ ар, жьындуми и гугъат тхьэрыкьуэ кьишэну. – ЛІо, ныжэбэризэм умыкІуэжам а уи лІым ущІимыгъэхьэжыну арат? ПщІащэрэт а уэ пщІэм и нэщхьыр кьыззэрыхуэха, зи джэдыкІэ матэ кьута сондэдждэру, хоплэри щысщ. Гуэныхькьэ, на-а, ар?..

«Уэлэхьэ, а зи джэдыкІэ кьутами семыхьуапсэ, – содыхьэшх сэри сигукІэ, трубкэм си Іэр Іуслъхьауэ, – Сыту пІэрэ адэкІэ кьэхьунур?»

– Щхьэ зыри жумыІэрэ, сымылгъагъужын, – пещэ макым. – УкьэкІуэжынуэмэ, а фи дэкІыпІэм и деж машинэр нэзгъэкІуэнщ.. А уэ пщІэм и «Волгэр» щытщ... Щхьэ зыри жумыІэрэ?

– Сыт жысІэн, – изотыж сэри жэуап, – уэ номерымкІэ ущыуаш, ди шыпхьу.

– УхушцІэмыхьэт иджы, – зигъэгусэми кьэгубжьами кысхуэщІэркым макым, – игъащІэм уи хьэлыжыщ ущыфІэмыфІым и деж апхуэдэ зыгуэрхэр кьэбгупсысу. ЛІо жесІэнур мы кьызэплъу щысым?

– СилІ мы кьыскІэщІэлъыр-щэ, на-а? – щІызодзэ сэ джэгун. КІуэцІрыху, здэкІуэнуэм нэзгъэсынщ сэ ар.

– Сыт мыбы лІы жыхуиІэр, – ину мэдыхьэшх цыхубзыр. – Азалыхь, абы и пІэ ухэлъ нэхьрэ мыбдеж щысым и сурэт зэ Іуплэгъуэ нэхьыфІым. Кьэбгъуэтай ущІэгузэвэнрэ уигу щІэныкьуэнрэ. Уи щыпэлъагъу мыр. Машинэр абдеж щытынуш, кьыщІэкІи кьитІысхьэ. ЗыхыумыгъэкІыж мы тхьэгъуэм, иджыщ дэ балдеть тщІыуэ щыщІэддзэнур.

– Хьунщ, – жысІащ сэ си нэр сыуфІыцІри, – кьэгъакІуэ.

Ар жысІэри, сыгъуэлъыжащ. СыкьамыщІэу содыхьэшх. Алыхьым ешцІэ иджы а машинэр зи бжэІупэ Іутынур. Зыпэллэм шхий хымыщІыкІыу, пэллэри зэгъуэду. Си гур зэгъауэ, зэгъуэп лъэпкь си гушхьэ кьэмыкІыу зыщІызоуфэж. ЗызогъэкІрахьуэ, зыкьызогъэкІрахьуэ. АрщхьэкІэ, дэнэ щыІэт, жей жыхуаІэм си нэхэр кьигъанэри екьури ежэжащи, лыхьуэ пэт, си нэхэм дэнэ кьэна, унэм щІэлъу кысхуэгъуэтыжыркым. Зы сыхьэт ныкьуэ докІри, сызэгъуэпын щІызодзэ. «Дэни кьыукІ мы макьейр? – сыхуохьушцІэ жэщыбгым кьэпсалъэу си жейр сфІэзыкьутам. – Езы мыгъуэр и закьуэ цыкІуу щыІам и адэр сукІат, КІуэкІули абы илгъэфыну мурад щхьэ ищІат. Хэту пІэрэ а КІуэкІулэу апхуэдэ гуп кьахэкІуэсыкІыжыфар?.. Хэтми аракъэ ар. Жэщыбгым и лІым кІэщІашыну щракуакІэ...»

Телефоным кьызэкІэлъегъэпІащІэ. Сэ гукьыдэж лъэпкь симыІэу сыкьыщопщри, Трубка кьытызох.

– А сымылгъагъуу ежэхын, – кьыстокІе нетІэрей цыхубз макыр. Иджы ар шыуан ятхьунщІ фІэкІа умыщІэну мэкІыргъ, – иджыри укьыщІэкІакъэ? Дэ уже Шэджем дынэсащ. КьыщІэкІи кьитІысхьэ а машинэми, кьакІуэ шоферым укьыздишэм.

– КхьыІэ, сыгъэпсэу, дахэ, – зызогъэІэт си макым. – Сэ сы-КІуэкІулэкым, КІуэкІули ди унагъуэ щІэскым. Щхьэ укьысщыхьауэ си нервным уридждэгурэ?

– А-а, ар КІуэкІулэ и лІыжьрауэ кьыщІэкІынуш, – тхьэм и шыкуркІэ, сызэрыцыхухьум гу лъытащ

кьэпсальэм. Шэджем нэ-сыху нэхъ теужа кьыщІэкІынщ. – Лло-тІэ, укьыткІэщІэдэІухьауэ ара?.. Ара, зо?! Уи ней, зыри зэхэпхыну ухуэмеймэ, угъуэльыжамэ, уи нэр зэтепІи дахэ цІыкІуу жей, удаІуэу ухэмыль. УдаІуэм нэгъуэщІ зыгуэри зэхэпхынкІэ хьунщ. Ау-уей, уэ кьыппыкІын щыІэкьым, ауэ, умыщхьэхым щІэкІи, а фи бжэІупэм Іут «Волгэ» хужьыр кьэутІыпщыж... Лъэданэ уинауэ ухущхьэу щхьэ ущыт, етхуанэ кьатым укьехрэ удэкІуеижым жейм нэхъ уезэгьынщ.

Аутотренинг щыІэжт абдеж. Тептхуэнуэм, кьеблагъэ. СыутІыпщщ а уэ пщІэ си бзэгури, уэху алыхь, зезмыгъэуплэнщІам си Іуэхущ абы. Иужьым кІэлыздзыжаш:

– Уэ ущІагъуэу щытамэ, уефауэ нэху щыху кьэбджэдыхьынтэкьым. Сэ япэ кьатыращ сыщыпсэур, делэжъ, Іейуэ ущыуат уэри.

Ауэ ар щыжысІар трубкэр трилъхьэжа иужъ си гугъэщ.

Махуэ псом ужеифын... то-есть, улэжъэфынт? Сыщхьэукъуэу, сызэгъутхьыу сыщысаш. МазэкІэ курортым щысщІа аутотренингым щыщу и цІэм фІэкІа кьэнакьым, жэщ хьуху сибазон сефэу сыщысаш.. Ар губжьыр пщхьэщызых хущхьэу гуэрщ. Ди тхьэмадэм зыкьезгъэутІыпщри, телефон станцым сыкІуаш, абы и унафэщІхэм табукІэ сельэІури си телефон номерыр езгъэхьуэжаш. Ар си гурыфІыгъуэу сыкьэкІуэжри, радиом седэІуэну сытІысаш. Сыт щІа пшынауэ макъ зэрызэхэзмышрэ. СедэІуапэмэ, макъ зэхэсхыр си цІыхугъэщ. Шэч хэлъкьым, – аращ. Ди тхакІуэ гуэрщ. Ар хуиту радиом кьыІутІысхьауэ и тхылъым щотхьу, езыр зыщотхьуж. Апхуэдэурэ дакьыкьэ тІощІкІэ! Абдеж аргуэру сыкьызэІыхьэщ, хущхьуи симыІэжу «Скорэм» секІэпсэуэну телефоным сыщыкІуэм, езыр кьэдзыргъаш.

– СынодаІуэ, – ерагъыу жысІаш сэ.

– Сэращ ар, КІуэкІулэщ, – зэхызох цІыхубз макъ, – Сэ ныщхьэбэ сыкьэгъувэнущ, отчетыр ныжэбэ дымыуху хьунукьым.

– Шэджем укІуэну кьыщІэкІынщ, – сыхуэдзэлэшхаш адэкІэ трубкэр зыІыгьым.

– Сыт Шэджем? Делэ ухьа? Кьыумыбжын кьыумыбжу цІыкІухэр гъашхи гъэгъуэльыж.

Какой цІыкІу? Какой гъэшхэн? Мис иджыщ сэ сыщунэхьупар. КІуэкІулэхэ я телефон номерыр сэ кьызатауэ аращ. Щыс иджы, жэщми махуэми трубкэр пІыгъыу. Си Іуэхущ уагъэгъуэльым.

КЪАЛЭН ЛЪАПЭ

Шэджихьэщлэ Хьэмыщэ ди тхылъеджэхэм фыгуэ яцыху тхаклуэщ. Ди лъэпкъ литературэм учытеспэлтыхьклэ, Шэджихьэщлэм и цлэм ублэкл хьунукъым. Абы и деж щынэрылгагъуш блыщл гъэхэм къыщыщлэдзауэ адыгэ прозэм зэрызиужам и нагъыщэ зыбжанэ.

Псом япэрауэ, тхушл-хышл гъэхэм прозэм уэру зиужьын щыщлэдза лъэхьэнэм бжыпэр зылыгъа ди тхаклуэ нэхъыжхэм къащлэхуа щлэблэм, жыджэру зи макъыр къэуа прозаикхэм ящыщл Шэджихьэщлэ Хьэмыщэ. Абы и къалэмыпэм япэу къыщлэклауэ газетхэм, журналхэм къытрадзар гушылэ, ауан рассказхэр, хыбархэр арщ. И тхыгъэшхуэхэм къадэклуэу, Шортэн Аскэрбий и гушылэ телъыджэхэри цыхум зэлэпахуу щыщыта зэманым, Хьэмыщэ и гушылэхэри дунейм къытехьащ. Ауэ ахэр Аскэрбий и гушылэхэм «къуэгъэпщклуа» мыхуу, цыхухэм къабыли щлэщыгъуи ящыхуащ, сыту жьплэмэ, Хьэмыщэ и гушылэклэр псом къахэщт: иккI купщлафлэт, иккI гъэщлэгъуэнт, и гушылэри и ауанри зытригъэпсам жану лъэлэсу. Куэд дэмыкыу абы и япэ тхылыри дунейм къытехьащ. Абдеж къыщыщлэдзэри Шэджихьэщлэр ди тхылъеджэхэм хэгъэрей яхуэхуащ.

Хьэмыщэ литературэм япэ лъэбакъуэ щича а зэманым ехьэллауэ хуэстхауэ щыта тхыгъэм щыщ зы мащлэ дигу къэдгъэкIыжынщ: «Иужьрей илгъэсхэм гушылэ жанрэ ауан щлэгъэщхуаклэ ди литературэм цлэрыгуэ щыхуащ Шэджихьэщлэ Хьэмыщэ. Ар щынэрылгагъуш тхаклуэм и лэдакъэщлэкл «Уи пщэдджыжь фыгуэ, Тэрч» тхылъым. Хэплыхь умышл, а тхылъым ит дэтхэнэ гушылэ, ауаныщл тхыгъэри къащти, абыхэм хэт отрицательнэ персонажхэр шэрыуэу авторым гъащлэм къыхиубыдыкIа типщ. Я хьэлкIи, я щэнкIи зыхэт цыхухэм къахэбелджылыкIу, я Iуэхушлэфклэ, я дуней тетыхлэклэ зэманым, хабзэм, нэмысым, емызэгъ, емыкIу зыпыль Iуэхухэр ящлэу лэджэ мэху ахэр–мыкIуэ–мытэхэр, щхьэхуещэхэр, гъэпцIакIуэхэр, бюрократхэр, сондэджэрхэр, жьэрыплгъэхэр, хамэ мылькум щлэнэцIхэр, бзитI-щхытIхэр, н. Тхаклуэм и тхыгъэхэм ахэр къыщлагъэщ къудейкъым, атIэ апхуэдэ хьэл-щэн мыхъумыщлэм къыхэкIклэ я напэр зэрытрахыжыр нэрылгагъу ящл, Iуэху мыхъумыщлэ, цыхугъэншагъэ зыщлэм зэи къазэрыщлэмыкIуэр рассказхэм тэмэму къалуат». А зэманым Шэджихьэщлэм итха гушылэ, ауан тхыгъэхэм хэт сатирическэ образ зыбжанэ цыхум гушылэу къахуэнауэ нобэм къэсыху ягу къагъэкIыж. Псалъэм пашцлэ, апхуэдэщ Чоп, Блашэ, Катрин, нэгъуэщлэхэри.

Шэджихьэщлэ Хьэмыщэ и гушылэ рассказхэр зэрыкупщлафлэм, зэрыщлэщыгъуэм, шэрыуэу зэрытхам нэмыщл, гу лъумытэнкIи, Iэмал илэкъым абы и лэдакъэщлэкл тхыгъэхэм хэт персонажхэр я хьэл-щэнкIэ, я гушылэклэклэ нэгъуэщл лъэпкъхэм хэгъуэщэнкIэ Iэмал зэрымилэм. Ахэр зэрыадыгэ гушылэр дэтхэнэ персонажми и гупсысэкIэми гушылэклэми хэгъэпсыхьащ. Абы къыдэклуэу, дэтхэнэ тхыгъэми Iуэхушхуэ къелэт, гупсысэ жанкIэ узэщлауэ. А псалъэхэр яхужьплэ хьунуш Шэджихьэщлэм нэхь иужьклэ итха гушылэ рассказхэм я нэхъыбаплэм.

Иджыри къэс зи гугъу тцIар тхаклуэм и тхыгъэхэм я зы клапэлыапэщ. Тхаклуэм и творчествэм щынэхъыщхьэр, псом япэу ар нэрылгагъу зыщлыр ди зэманым и къэхъукъащлэхэм, цыху гъащлэм теухуа тхыгъэхэр арщ, ахэр цыкIууи инуи щрети. Аращ тхаклуэм и творчествэр нэлурыт зыщлыр. Хьэмыщэ и щлэсэу и гурыщлэ псалгэр зыхуэгъэзар зи гъащлэри колхоз лэжыгъэм епхауэ зыхь цыху гуащлафлэхэр, нобэрей зэманым и хьугъуэфIыгъуэхэр зи лэдакъэщлэкл цыхуфIхэр, цыху щыпкъэхэр арщ. Абыхэм яхэлъ цыхугъэр, лыгъэр», пэжыгъэр, къабзагъэр тхаклуэм егъэлыаплэ. Ауэ хэт и дежкIи зэрыбелджылыщи, тхаклуэм и творчествэм щигъафлэ цыхуфIхэм я дунейр бэлутIэлуншэкъым, я гъащлэ гъуэгуанэр сэтей защлэкъым, цыхум и псэр згъэгулэз, цыхугъэр зыгъэпыуд щлэпхаджэхэри мымащлэу щылэщ. А псори гъащлэм флэгъэнаплэ хуоху. Аращ Шэджихьэщлэм и романхэм, повестхэм, рассказхэм хэт персонажхэм я дунейри, я гъащлэри зэщлэзылыгъэр, емрэ фIымрэ щызэпэщлэт дунейм и къэхъукъащлэхэм хэт цыхухэр зэхэгъэкIа щыхьэр.

Шэджихьэщлэ Хьэмыщэ иужьрей илгъэсхэм итхэхэм ящыщл 1987 гъэм «Эльбрус» тхылъ тедзаплэм къыщыдэклэ «Тэрч щыхьэтц» тхылъыр. Ари зытеухуар цыхум и гуащлэр, щым телэжыхь цыхум гуащлэдэклым кърит гухэхуэр, гукъыдэжыр арщ. Апхуэдэ цыхуфIхэр, лэжыаклуэ псэемыблэжхэращ зауэм Исраф зэтрищла псэуклэр къэзыгъэщлэрэщлэжар. Гу къабзэ, псэ къабзэ зилэ цыхухэр арщ гъащлэр зыгъэдахэр, Iуэху мыфэмыщхэри, ахэр зи Iуужь фейцейхэри лъэныкъуэ езыгъэзыр. Цыхур щлэпсэур и ныбэракъым... Цыхум псэ илэн хуейщ, дахэр зыхищлэу, гуапагъэклэ етэфу. Мис абдежым щызэхокI емрэ фIымрэ. Ардыдэращ Шэджихьэщлэм и романым хэт цыхухэм я дунейм и джэлэсыр, тхаклуэм и персонажхэр зэрызэхэпцыхукIыну щыкIэр. Апхуэдэ мурадхэм хуэгъэпсауэ тхаклуэм и тхыгъэр еуэщл, и лыхъужьхэм я гъащлэр нэрылгагъу ещI... А псори хьарзынэщ, ауэ тхаклуэм зэпкърих Iуэхугъуэм я

кыуухыр нэхэри убгъуауэ, ар зи щхьэфэ илэбэ йуэхушлэфэхэр нэх куууэ кышцлгьальэмэ, шэч хэмылгу тхыгъэм илэ идейно-художественнэ пщлэри нэх лъагэу кълэта хьунуш. Дэ шэч кытэтхьэркыым тхаклуэм зыхуигъэувыжа мурадхэм елгытауэ кышцта кыуухыр зэрызэпкырихыфым, ар узылэпишэу кызыригъэлъэгъуэфым.

Дэ, тхылъеджэхэр, дызыхуейр цлхум я лажьэр псэклэ зыхэпщлэу тхыгъэ гуашлэфлэхэмклэ гъашлэм ухэлэбэнырщ, ар гуимыхуж пщлынырщ. Тхаклуэм и кълэмыр лэклэуэлъакулэу зыгъабзэ дэтхэнэ зыми – лъэпкыым, хэкум и бын пэжу зызылгытэж дэтхэнэ творческэ лэжъакулэми – ар я кълэн лъаплэщ.

А кълэнышхуэм щызэрипщытын зэманым щыпсэу, лыплэ иува Шэджыхьэщлэ Хьэмыщэ ди гуапэт лъэпкыым хуэщхьэпэн апхуэдэ тхыгъэшхуэклэ ди тхылъеджэхэр игъэгуфлэну.

Мы тхылгышлэм теухуауэ псалытл-щы. Псом япэу кыжылэн хуейш Шэджыхьэщлэм иужьрей зэманым рассказ жанрым гулгытэ нэх хуишлу зэрышлдам. Тхаклуэм и рассказ зыбжанэ «Йуашхьэмахуэ» журналым, газетхэм кытградзаш, радиоклэ кълаташ. Жыллэ хьунуш а жанрым, жанр гугъум, тхаклуэм хэпщлгыкыу творческэ лъэбакъуэщлэ щичауэ. Абы щыхьэт тохуэу мы тхылгым хыхьа рассказхэр.

Пэжщ, тхылгым « и псэр» «Мазизэ» повестырщ. Тхаклуэм нобэрей ди гъашлэм куууэ зэрыхишлгыкыым, абы кышчыху дэтхэнэ кълэжъукашлэри егупсысауэ зэрызэпкырихыфым повестыр и щыхьэтщ. Щымыуэ щылэжыым. Ауэ цлхум и щыуагъэм дерс кыыхыхыфым, а щыуагъэм ириуду нэгъушлым кыгъэтэджыным пэплэу щымылгым, и къларури и цлхугъэри абдеж щимыгъэклэудым, гъашлэм и кълэгъашыгъуэхэм сыт хуэдэ гугъуехь, бэлулэлу шримыхьэллами, цлхур пэлэщынуш. Клэшлу араш повестыр зытеухуар. Цлхуу щылэм я гъашлэр зы кълупхьэм кыкълэуэ зэхуэдэжыым: зым ейр тыншщ, насып зашлэщ, адрейм ейр лъэпощхьэпоу хэмыкыу ехь... Ди гугъэщ адыгэ бзылхугъэм, зи гъашлэр матэщлэдауэ щымытам и образ гъэщлэгъуэн Шэджыхьэщлэм кыгъэщлэуэ. Мазизэ къларушхуэ зыхэлъ, пэжым и телхьэ, гъашлэм кышчыху дэтхэнэ гугъуехьми пэщлэтыф цлхубзщ. Ар зэплэзэрытщ, ищхьэклэ зэрыжытлаци, зи щыуагъэм дерс кыыхэзыхыфаш, зи псалэр пхызыгъэклыф, зи йуэхур дэзыгъэклыф бзылхугъэщ. Сыт хуэдиз цлхубз шлалэ гъашлэм ушрихьэллэрэ Мазизэ гъашлэм кыригъэлъэгъуам, ар зэриутхыпщлам и лыхьэ пщланэ ямылэгъуауэ, ауэ тлэклэу лъэпэрэпамэ, зыкъламуэщлэжыфу? Дапщэ ухуей.

Е кълэщтэ «Кълэуэрылху» рассказыр. Хьэмыщэ мы тхыгъэмклэ жылэну зыхуейр гурылуэгъуэщ: адыгэм игъашлэм илэжыым хабзэ я адэ-анэр жьыклэфэклэхэр щаплым ирату, жьы хьуаш, фейдэ кълэпкыжжыым, жалэу кълэралым хуадзыжу. Иджы-шэ? Уи гур мэуэ а унэм и пщлантлэм удыхьамэ: адыгэ лыжхьэр, фызыжхьэр дэтхэщ я нэр куэбжэмклэ щылэу, ди кълэу, дипху, кълэуэрылху, пхьурылху кълэклэуэну плэрэ, жалэри. Зыщыгъэгъупщэн хуейкыым зы: «нэ илэагъу нэ ещлэж», жалэр, уэ уи быным ебгълэагъураш абы ищлэжыну. Жьыгъэм пщлэ хуэзымышлым, езыми пщлэ игъуэтыжынукуым.

Узыгъэгупсысэщ, гъашлэм кыыхэа тхыгъэхэщ «Цлхубз насып», «Гъашлэм и тезыр», «Фызабэ», «Ахьмэтхьан» рассказхэр, нэгъуэщлэхэри. Шэджыхьэщлэм и ауан, гушылэ рассказхэм ищхьэклэ дыштытэпсэлгыхьаш.

Шэвлокъуэ Петр

Тхылъым елжъяхэр

Литературно-художественное издание

Хамиша Труевич
ШЕКИХАЧЕВ

МАЗИЗА

Повесть, рассказы
На кабардинском языке

Художник
В. А. Сиротинцев
Художественный редактор
Ю. М. Алиев
Технический редактор
К. Б. Жамбеева
Корректоры:
К. С. Чемазокова, Л. С. Кумехова

Сдано в набор 30.03.89. Подписано к печати 06.07.89. Ч00230. Формат 60X841/16. Бумага
типографская № 2. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. п. л. 17,2. Усл. кр.-отт. 17,49. Уч.-
изд. л. 19,5.

Тираж 5000 экз. Заказ № 2303. Цена 1 р: 40 к.

Издательство «Эльбрус»
Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года
Госкомиздата КБАССР
Нальчик, пр. Ленина, 33

Е-жыпхъэм тхылъыр изыгъэзэгъар

ХьэтIохъуцокъуэ Къазий и цIэр зезыхъэ Адыгэбзэ Хасэращ

Адыгэбзэ Хасэм и Facebook напэкIуэцIыр: www.facebook.com/adyghebzxase/
Тхылъ нэхъыбэ щыбгъуэтынуш: www.bzerabze.com